

Tazı Yolculuğu

Charles Darwin

Çeviren: Derman Kızılay

pinhan

Araştırma

PİNHAN YAYINCILIK
Litros Yolu, Fatih San. Sitesi No: 12/214-215
Topkapı/Zeytinburnu İstanbul
Tel: (0212) 259 27 60 Faks: (0212) 565 16 74
www.pinhanyayincilik.com
info@pinhanyayincilik.com
Sertifika No: 20913

Kaynak metin: *The Voyage of the Beagle*, Abridged Edition, Penguin Classics; Abridged edition (1989).

© Pinhan Yayıncılık, 2018
Türkçe çeviri © Derman Kızılay, 2018

Birinci Basım: Ocak 2018

Genel Yayın Yönetmeni: Mahmut Sever
Kapak Görseli: Illustration of Darwin's rhea, published in 1841 in John Gould's description of birds collected on the voyage of HMS *Beagle*
Kapak Tasarımı: Mahmut Sever
Dizgi: Özlem Sümbül

Teknik Hazırlık, Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 567 80 03
Sertifika No: 11931

Pinhan Yayıncılık: 148 Araştırma Dizisi: 1

ISBN: 978-605-9460-42-2

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metnin, gerek görsel malzemenin yayınevinden izin alınmadan herhangi bir yolla çoğaltılması, yayımlanması ve dağıtılması 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturur.

TAZI
YOLCULUĞU
Charles Darwin

Editörler:
Michael Neve - Janet Brown

Çeviri:
Derman Kızılay

İçindekiler

Charles Darwin'in 1809'dan 1839'a

Kronolojik Yaşamı	7
Giriş	11
Baskı Üzerine Birkaç Söz	41
Önsöz.....	49

TAZI'NIN DOĞA BİLİMCİSİ CHARLES DARWIN'İN GÜNLÜĞÜ

I. Bölüm	53
II. Bölüm.....	73
III. Bölüm	87
IV. Bölüm	103
V. Bölüm.....	117
VI. Bölüm	141
VII. Bölüm	151
VIII. Bölüm.....	169
IX. Bölüm	179
X. Bölüm.....	203

XI. Bölüm.....	209
XII. Bölüm	225
XIII. Bölüm.....	237
XIV. Bölüm.....	249
XV. Bölüm.....	265
XVI. Bölüm.....	277
XVII. Bölüm	291
XVIII. Bölüm	307
XIX. Bölüm.....	321
XX. Bölüm	347
XXI. Bölüm.....	377
XXII. Bölüm.....	395
XXIII. Bölüm	423

EK I: *Tazı* Yolculuğu Hakkında Deniz

Kuvvetlerinin Verdiği Talimatlar	447
--	-----

EK II: Robert Fitzroy'un "Nuh Tufanı ile İlgili

Değerlendirmeleri"	471
--------------------------	-----

Biyografik Rehber	501
-------------------------	-----

Charles Darwin'in 1809'dan 1839'a Kronolojik Yaşamı

1809, 12 Şubatta, Shrewsbury'de, Saint Chad'de, Robert Waring Darwin ve Susannah (Wedgwood)'un oğulları olarak dünyaya geldi.

1813, Yaz mevsimlerinde Abegele yakınlarındaki Gros'a güneşlenmeye giden Darwin'in anılarının bazıları bu döneme aittir.

1817, Sekiz yaşındayken Dr. G. Case'in okuluna başladı. Aynı yıl annesini kaybetti.

1818, Yaz ortalarında Shrewsbury'deki Samuel Butler okuluna başladı. Butler (1744-1839), bilim adamı ve *Erewhon*'un yazarı olan Samuel Butler'ın (1835-1902) büyükbabasıydı. Eylül ayında Darwin kızıl hastalığına yakalandı.

1822, Haziranda Darwin kız kardeşi Caroline ile (1800-1888) birlikte tura çıktı. Tur boyu manzaradan büyük keyif aldığını anımsamaktadır.

1825, Ekimde Edinburgh Üniversitesine kaydoldu. 1826/1827 kışında Lamarckçı ve bir doğa bilimci olan Dr. R. E. Grant'la (1793-1874) birlikte Forth nehri halicinde bulunan deniz hayvanlarını inceledi.

1827, 15 Ekimde Edinburgh'da aldığı tıp eğitimini yarıda bırakan Darwin sonrasında Cambridge'deki Christ's College'a kabul edildi. İkinci kuzeni W. D. Fox'la (1805-1880) yakınlaştı, ikisi de entomolojiye ilgi duyuyordu.

1828, Ciddi bir böcek koleksiyoncusu oldu. Ayrıca vaktini avlanarak, atış yaparak ve gezerek geçiriyordu.

1831, Ocak ayının yirmi ikisinde Darwin lisansını ta-

mamladı ve iki dönem daha Cambridge’de kaldı. Zamanının çoğunu vaiz, botanikçi ve mineralog olan J. S. Henslow’la (1796-1861) geçiriyordu. *Otobiyoğrafisinde* Darwin, Henslow’un kendini beğenmiş biri olmadığını ve değersiz duygulardan arınmış bir insan olduğunu dile getirir. 1831 baharında Darwin Tenerife’ye gitmeye karar verdi ve bunun için İspanyolca öğrendi. Yazın, Cambridge’de Woodwardcu bir Jeoloji Profesörü olan Adam Sedgwick’le (1785-1873) birlikte Kuzey Galler’in jeolojisini inceledi. Ağustosta Henslow Darwin’e, Robert FitzRoy’un HMS *Tazı*’yla Güney Amerika’ya “güneyin hudutlarını araştırmak için” çıkacağı bir yolculukta kendisine eşlik edecek bir beyefendi, bir doğa bilimci aradığını söyledi. Darwin önce teklifi geri çevirdi çünkü babasının ciddi itirazları vardı; bu itirazlardan birisi Darwin’in papaz olmaya “uygun biri olmamasıydı”. Charles’ın dayısı Josiah Wedgwood II, Robert Darwin’e 12 Ağustosta bir mektup yazdı ve Charles’ı yolculuğa göndermeye onu ikna etti: “Bu girişim mesleğine bir katkı sağlamayacaktır, fakat bu gezi, meraklı biri olan Charles’a çok az kişinin görebileceği yerleri ve insanları görme imkanı sunacaktır.”¹ 11 Eylül’de Darwin *Tazı*’yı görmek amacıyla Kaptan FitzRoy’la birlikte gemiye bindi ve üç gün süren yolculuk sonunda Plymouth’a ulaştı. 22 Eylülde Cambridge üzerinden Shrewsbury’ye döndü ve on gün sonra Güney Amerika’ya yapacağı yolculuğa çıkmak üzere evden ayrılarak 24 Ekimde Plymouth’a vardı. *Tazı*’nın yola çıkması Ekim ve Kasım ayları boyunca gecikti. 10 ve 21 Aralıkta iki kez yola çıkma girişiminde bulundu fakat kötü hava koşulları nedeniyle yolculuk askıya alındı. 27 Aralıkta *Tazı* dünyayı dolaşmak için yolculuğuna başladı.

1832, 16 Ocakta Darwin, Yeşil Burun Adalarındaki Santiago “tropik kıyılarına” ilk kez ayak bastı.

1836, 2 Ekimde *Tazı*, Falmouth’a demir attı ve 4 Ekimde

¹ *Otobiyoğrafisi*, s. 207 (Pinhan, 2017).

Darwin, beş yıl iki günlük yokluğun ardından eve, Shrewsbury'ye döndü.

1837, Martta Darwin, Londra'daki 36 Great Marlborough Street'te ev tuttu. Mayısta Jeoloji Topluluğuna mercan oluşumuyla ilgili bir makale sundu. Temmuzda, Güney Amerika'daki fosiller ve Galapagos Takımadaları faunası üzerine birkaç ay kafa yorduktan sonra "Türlerin Dönüşümü" üzerine ilk notlarını yazmaya başladı. Ekim ve Kasım ayları boyunca *HMS Tazı'nın Yolculuğunun Zoolojisi'nin* taslağını hazırladı.

1838, Jeoloji ve doğa tarihi ile ilgili çeşitli konular üzerinde çalıştı ve Eylülde İskoç bölgesi olan Glen Roy ve bu bölgenin ünlü "yolları" üzerine yazdığı makaleyi bitirerek bölgenin deniz tabanı olduğunu kanıtlamaya çalıştı. Eylül ve Ekim boyunca başkalaşım ve dinle ilgili konulara kafa yordu. 11 Kasım'da bir pazar günü (Darwin bu güne "günlerin günü" diyordu), Josiah Wedgwood II'nin kızı, kuzeni Emma Wedgwood Darwin'le evlenmeyi kabul etti. Aralıkta Darwin ev aramakla meşgul oldu ve kendini çoğu zaman iyi hissetmiyordu. Yılın son günlerinde Londra'da 12 Upper Grove Street'te bir ev satın aldılar. 24 Ocak 1839'da Darwin Kraliyet Derneği Üyesi seçildi; 29 Ocakta Emma'yla Staffordshire'da evlendi.

Giriş

Tazı Yolculuğu hiç şüphesiz Charles Darwin'in hayatındaki en şekillendirici ve en etkili olaydı. 1831'de başlayıp 1836'nın sonlarına doğru tamamlanan bu yolculuk onun yumuşak başlı ve amaçsız bir genç adam olmaktan çıkıp doğa tarihi ve jeoloji konusunda bilgi sahibi bir uzman haline gelmesini sağladı. Yolculuk Darwin için eşsiz bir fırsattı ve bilimsel gözlemler yapmasını, hayvan ve bitki türlerini toplamasını, o zamanlar Avrupalı doğa bilimcilerin çok az fikir sahibi olduğu bir dizi ülkeye seyahat etmesini sağladı. Yolculuk sayesinde din adamı olmaktan vazgeçti ve Londra'nın elit bilim dünyasına katılması gerektiğine ikna oldu. Bu keşif gezisi sayesinde Darwin bilim dünyasında meşhur oldu. Zira bulduğu türleri sınıflandırdı ve onları tanımladı, gördüğü çoğu şeyle ilgili pek çok kitap ve bir sürü makale yazdı. Ayrıca bu yolculukla harekete geçen entelektüel akım Darwin'in sonraki hayatına da etki etti. Alfred Russel Wallace tarafından da hızlandırılmış olan bu akım, 1859'da *Doğal seçim yoluyla türlerin kökeni ya da hayat mücadelesi içinde ayrıcalıklı ırkların korunması* başlığıyla Viktoryen dönemin salonlarında konuşulmaya başladı.

Darwin *Tazı* ile yolculuğa çıkmasaydı bugün Birleşik Krallığın en büyük müzelerine dağılmış olan önemli koleksiyonlara, *Araştırmalar Günlüğü*'ne, *Tazı*'nın dünya çevresinde yaptığı seyahatlerden elde edilen zoolojik ve jeolojik açıklamaların anlatıldığı metinlere ve tabii ki evrim teorisini diye bir şeye asla sahip olamazdık. Tabii burada Wallace'ın doğal seçim düşüncesini bağımsız bir şekilde oluşturduğunu ve başkalaşımın ana temalarını Darwin kadar

açık bir şekilde ifade ettiğini belirtmemek haksızlık olur. Darwin evrim kavramını Wallace ile ortak bir şekilde oluşturmuş olsa bile hatta Darwin'in başarılarına üstünkörü bir bakış ile yaklaşılsa dahi *Tazı*'da geçirdiği dönem belli ki Darwin'in hayatının en muhteşem dönemi idi. *Türlerin Kökeni*'ni yayımladıktan ve biyolojik devrim yavaş yavaş tamamlandıktan çok sonra, altmış yedi yaşındayken bile Darwin otobiyografisinde hâlâ "*Tazı* ile çıktığım yolculuk hayatımda yaşadığım en önemli olaydır ve kariyerimin bütün seyrini bu yolculuk belirledi"¹ der.

Darwin, *Tazı*'da seferdeyken henüz bir evrimci değildi. Darwin'in evrim fikrini Galapagos Adalarını keşfederken ya da Pasifik üzerinde eve dönerken edindiğini söylemek de doğru olmaz. Darwin'in sefer sırasındaki çalışmaları, defterleri ve diğer yazıları, yoğun toplantıları, kütüphane araştırmaları İngiltere'ye döndükten sonra katıldığı bilimsel dernekler, bulduğu türlerin Londra ve Cambridge'deki deneyimli doğa bilimciler tarafından detaylı incelemeleri üzerine yapılan son araştırmalar, Darwin'in başkalaşım düşüncesine ancak Mart 1837'nin ortalarında, *Tazı* Falmouth'a vardıktan beş ay kadar sonra ilgi duymaya başladığını göstermektedir. Yaptığı seyahatler Darwin'i evrim fikrine hazırladı elbette ama Darwin'in *Tazı*'nın güvertesine çıkıp engin ve çalkantılı düşünce denizinin ortasında tek başına seyahat eder haldeki görüntüsü yalnızca bir fanteziydi. Gerçek ise çok daha farklıydı. Bu nedenle yolculukta yaşananlara ve sürekli değişen manzaraya daha çok Darwin'in gözünden bakılması gerekir. Günlüğündeki taze, gençlik kokan yazılar, dostlarına ve ailesine gönderdiği mektuplarda yazdıkları Darwin'in seyahati boyunca hissettiği yalın heyecanı kanıtlıyor. Yolculuk Darwin için Shropshire'ın dışına çıkması, kendisinin ve okuldaki arkadaşlarının yapmayı çok istedikleri şeyleri yapması, dünyayı görmesi ve başarılı olması için inanılmaz bir fırsattı.

¹ A.g.e., s. 72.

Öte yandan Darwin'in yaşadıklarına dair daha detaylı ve kişisel açıklamaların bulunabileceği en iyi yer burada yayımlanan, içinde sadece *Tazı*'nın yolculuğunu, durdukları limanları ve kara seferlerini değil ayrıca Darwin'in duygularını, tropik bölgeye ilk vardığındaki derin hislerini, Gaucholarla çıktığı tehlikeli kara gezintilerini ve And Dağları üzerindeki yıldızları, Chiloe adası üzerine çöken yağmuru ve depresifliği, Darwin'e dünyanın diğer ucu gibi görünen bir burunda yaşayan yarı çıplak Fuegianları anlattığı *Araştırmalar Günlüğü* isimli kitapta yer almaktadır. Metin berak ve yalındır, beş yılın Darwin için nasıl geçtiğine dair bugün bile net bir fikir verir. Bu çalışma yolculuk sırasında günlük şeklinde, anlattığı çoğu olay daha yaşanırken ya da yaşandıktan çok kısa bir süre sonra kaleme alındı. Metnin sayfaları parçalar halinde, babası ve kız kardeşi sesli bir şekilde okusun ve Darwin ailesinin diğer üyelerine yaysın diye eve gönderilmiştir. Okyanusa hep ilgi duyan Darwin, *Tazı*'dayken başka kayıtlar da tuttu. İngiltere'ye döner dönmez bu kayıtlardan ve günlüğünden yararlanarak bir kitap hazırladı. Darwin kitabı Eylülde tamamladı fakat kitabın yayımlanması on sekiz ay gecikti zira geminin kaptanı yolculuğa dair kendi yaşadıklarını da kaleme alacaktı. Ayrıca *Tazı*'nın önceki kaptanı Phillip Parker King'in verdiği malzemeyi de düzenleyecek olan Robert FitzRoy çalışmanın kendi payına düşen kısmını bitirmek için çaresizce zaman yaratmaya çalışmaktaydı. Nihayetinde (uzun bir ek bölümü de dahil FitzRoy'un iki, Darwin'in iki olmak üzere) dört cilt 1839 yılının Mayıs ayında yayımlanabilmişti.

Kitabın kazandığı başarıya Darwin de çok şaşırdı. Aynı yıl içinde kitap asıl yayımcı Henry Colburn tarafından bağımsız olarak farklı bir kapak sayfasıyla ve belli ki Darwin'den izin alınmadan yeniden yayımlandı. Darwin'e ücret de ödenmedi. Ne kadar dolandırılmış olursa olsun Darwin bu çalışmaya karşı her zaman özel duygular besledi ve hayatının sonlarında "kitaplarım arasında gururu-

mu en çok okşayan ilk eserimin ulaştığı başarıdır” derken doğruyu söylüyordu.

Darwin’in *Tazı*’ya kabul edilmesini sağlayan olaylar iyi bilinse de bazıları yeniden bahsedilmeye değer. Darwin’in seyahati, *Tazı*’nın açık denize yaptığı ilk sefer değildi. HMS *Macera* ve HMS *Tazı*, Phillip Parker King emrinde Güney Amerika’nın doğu sahil şeridinin önemli bir kısmını zaten araştırmıştı. Araştırına George Canning’in bağımsızlığına yeni kavuşan Arjantin devletleri federasyonuyla 1825’te imzaladığı ticari anlaşma dolayısıyla donanma açısından ve ticari açıdan önemliydi. Robert FitzRoy bu sefere yolculuğun ortasında başka bir noktadan katılmıştı ve asıl kaptan Pringle Stokes’un dramatik ve beklenmeyen intiharı nedeniyle kısa süreliğine *Tazı*’nın kaptanlığına atanmıştı. Sefer bitip de nihayet 1830’da eve döndüklerinde King emekli olup Avustralya’da yaşamak istediğini söyleyince FitzRoy gemi hazır olur olmaz işi tamamlamak amacıyla ikinci bir keşif yolculuğuna çıkması için gemiye kumandan tayin edildi.

Kısa süre içinde yeni görevlerini oldukça ciddiye alan FitzRoy, *Tazı*’yı Amiralliğe ait en son keşif gereçleriyle ve Greenwich’tekilere göre ayarlandığında geminin boylamını önceki denemelerden daha doğru ölçen yirmi iki adet kronometre de dahil olmak üzere kendi satın aldığı bazı pahalı ekipmanlarla donattı. Aletleri birinci sınıftı ve haritaları olabileceğinin en iyisiydi. Tayfası önceki seyahatte de görev yapmış ve uygun terfiler almış olan ve resmi olarak “yedekler” olarak bilinenlerden seçilmişti. Amiralliğin davranışlarından ve maaşlarından sorumlu olmadığı kişilere “yedek” deniyordu. Bu ekibin içinde daha önceki seyahatte FitzRoy tarafından İngiltere’ye getirilen ve misyoner olan Richard Matthews eşliğinde Anglikan misyonerliği yapmaları için ülkelerine geri götürülen Tierra Del Fuego’lu üç yerli de vardı (dördüncüsü İngiltere’ye gelince kızamıktan hayatını kaybetmişti). Ekipte ayrıca Augustus Earle isimli bir ressam ve kronometrelerle ilgilenmesi için

bir alet uzmanı da yer almaktaydı. İkisi de FitzRoy'un özel çalışanıydı.

Kaptan yetmiş dört çalışanı ve gemi yolcuları ile bir arada olsa da bir bakıma yalnız sayılırdı. FitzRoy yalnızlığın ve umutsuzluğun kıdemli subayları etkisi altına alabildiğinin farkındaydı. Belli ki Stokes'un intiharına komuta sorumluluğunun yarattığı baskı sebep olmuştu ve intiharın gerçekleştiği kamarada kalmak hoşuna gitmiyordu. Dahası soyuna bakılacak olursa FitzRoy'un akli dengesizlik yaşama olasılığı vardı. FitzRoy hayatının son zamanlarında delirmenin eşiğine gelerek boğazını kesen aristokrat bir Tory olan dışişleri bakanı Vikont Castlereagh'ın (Lord Londonderry'nin) yeğeniydi. FitzRoy, Harry Chester'a yaklaştı ve yolculuğun bir kısmında ya da tamamında kendisine eşlik etmek isteyip istemediğini sordu. Arkadaşı Chester muhtemelen 1831'de KRALİYET Danışma Meclisinde kâtip olan Sör Robert Chester'ın küçük oğlu Harry idi. Chester'ın yapacak başka işleri olacak ki FitzRoy Ağustos 1831'de Amiralliğe telaşla mektup yazıp (mektubu muhtemelen FitzRoy'un seyahat ayarlamalarının çoğuyla ilgilenen donanmanın hidrografı Francis Beaufort'a yazdı) kendisine refakat edecek uygun birinin bulunup bulunmadığını sordu.

Tam da bu noktada Cambridge Üniversitesi ağı devreye girdi ve Beaufort, Trinity College'da öğretim üyesi olan ve matematik dersleri veren George Peacock'a haber gönderdi. Peacock da Saint Johns'taki iş arkadaşı Botanik profesörü ve Little Saint Mary Kilisesinde vaiz olan John Steven Henslow'a yazdı. Otuz beş yaşındaki Henslow teklifi bizzat kabul etmeyi düşündü fakat daha yeni bebeği olmuştu ve aile, okul, kilise işleri nedeniyle Henslow teklifi arkadaşısı ve akrabası Leonard Jenyns'e iletmeye karar verdi. Jenyns göreve başlayalı sadece üç yıl olmuştu. Bu yüzden cemaatini terk etmemesi gerektiğini düşündü. Sonunda 24 Ağustos 1831'de Henslow Darwin'e bir mektup yazdı.

Henslow Darwin'i 1828'den beri tanıyordu. Babası Ro-

bert Waring Darwin, Charles'ı Edinburgh Üniversitesindeki tıp okulundan alıp kiliseye girebilmesi için ön koşul olan genel diplomayı alsın diye Cambridge'e göndermişti. Charles Darwin Henslow'la o sırada tanıştı. Darwin Cambridge'de Edinburgh'da yaptığı gibi doğa bilimlerine ilgi duyan genç çocuklarla hemen arkadaş oldu. Bu gençlerin arasında kuzeni William Fox Darwin de vardı ve Darwin dönem boyunca Cuma akşamları Henslow'un sohbet amacıyla gerçekleştirdiği doğa bilimi toplantılarına katılmaya başladı. Henslow'un genç doğa bilimcileri toplanıp civardaki köylere bitki ve böcek toplamaya giderlerdi. Darwin'in daha sonra da anlattığı üzere, Cuma akşamları gençler "Cambridge'in eğitimli insanlarıyla tanışma fırsatı buluyorlardı ve bu durum sahip oldukları enerjiyi yemekli partilerde, avlarda heba etmelerini engelliyordu". 1831 baharında Henslow Darwin'in hevesli ve bilgili amatör bir entomoloğa dönüştüğünü gördü. Darwin rahat tavırlara ve güler yüzlü bir mizaca sahip biri olmuştu. Ata biniyor, silah kullanıyordu. Yakında İngiliz papazlarının tümünün yaptığı gibi doğa tarihi ile ilgili meşgaleler edineceği ve kırdaki küçük bir papaz evi olacağı için mutlu olan Darwin aynı zamanda üniversitenin bilginleriyle entelektüel konuşmalar da yapabilen genç bir adam oluvermişti. Darwin pek çok yönüyle Henslow'un on beş yıl önceki halini anımsatıyordu ve iki adam da karşılıklı olarak birbirlerinde önemli bir şeyler olduğunu sezinliyorlardı. Bu durum birbirlerine karşı sevgi ve saygı duymalarını sağlıyordu.

Darwin lisansını Ocakta bitirmişti ve bahar dönemi Darwin'in Cambridge'deki son dönemiydi. O sıralar Henslow, Darwin'i saygın bir adam olan Adam Sedgwick'in verdiği jeoloji dersini almaya ikna etti. Sonra da Darwin'le iki arkadaşının Tenerife adasında yapacakları doğa tarihi gezisini planlayışlarını izledi. Birdenbire jeolojiye merak duymaya başlayan Darwin o yaz Shrewsbury'deki evinde keyif çatmak dışında başka bir şey yapmayı planlamıyor-

du. Darwin yaz tatiline girmeden önce Sedgewick'in Galler dağlarında geleneksel olarak yaptığı çalışmasında Sedgewick'e eşlik etmesine izin verildiğine memnun oldu.

Darwin Henslow'un *Tazı* ile çıkılacak olan yolculukla ilgili teklifini Shrewsbury'deyken aldı. Henslow mektupta Tierra del Fuego'ya ve Doğu Hint Adalarına gidileceğini sonra da ülkeye dönüleceğini yazmıştı. Henslow'un anladığı kadarıyla yolculuk iki yıl sürecekti ve mektubunda söylediği üzere Darwin eğer yanına bir sürü kitap alırsa istediği her şeyi yapabilirdi, bol bol vakti olacaktı. Kısacası Henslow'a göre Darwin gibi hevesli ve hayat dolu bir adam için bundan daha iyi bir fırsat olamazdı. Henslow pozisyonun "koleksiyonculuktan ziyade refakatçilik" olduğunu da dikkatle açıkladı ve Darwin'i yolculuğa çıkması için donanmaya tavsiye ederken "*alana hakim* bir doğa bilimci olduğunu düşünerek değil, toplama, gözlem yapma ve Doğa Bilimlerinde not edilmeye değer her şeyi not etme yetkinliğinde biri olduğunu" düşünerek hareket ettiğini de vurguladı. Henslow Darwin'e "nitelikli olmadığını düşünüp şüpheyi ya da korkuya kapılma zira sen tam aradıkları kişisin" diye yazmıştı.

Birkaç gün sonra Henslow'un daveti, Francis Beaufort'u görmeye giden ve yolculukta teklif edilen pozisyonla ilgili resmi bilgiyi verecek olan George Peacock tarafından da yinelendi. Ancak Darwin gönülsüz bir şekilde teklifi reddettiğini bildirmek üzereydi. Oğlunun kariyerinden umudunu kesen ve her ebeveyn gibi her türlü gemi kazası, ölüm ve hastalıkla karşılaşacağını düşünen babası Darwin'e gitmemesi için o kadar güçlü nasihatler vermişti ki Darwin bu nasihatleri dinlemezse içinin rahat etmeyeceğini söyledi.

Fakat Darwin Staffordshire'da zamanında baba Josiah Wedgwood'un kurduğu ve kendi ismini verdiği çini fabrikasının yer aldığı çömlekçiler bölgesinde yaşayan dayısı Josiah Wedgwood'u ziyarete gittiğinde ailenin bu kanadının yolculuğa çıkmak konusunda kendisini desteklediğini

gördü ve konuyu babasına bir kez daha açtı. Wedgwood, Robert Waring Darwin'in ortaya attığı bütün itirazları ve bunlara verdiği karşılıkları içeren bir mektup yazdı. Mektubun istenen etkiyi bırakamama ihtimaline karşın Wedgwood konuyu Darwin'in babasıyla şahsen tartışmak için Shrewsbury'ye geldi. Sonunda Robert Waring Darwin iyi niyetle ve kibarca "tüm gücüyle oğlunun arkasında olduğunu" belirtti.

Robert Waring Darwin oğluna yardımda bulunacağını söylerken boş konuşmamıştı. Amirallik, seyahat masraflarını Darwin'in kendisinin karşılamasını bekliyordu. Babası da Darwin'i iki yıl sürecek (ama daha sonra beş yıla çıkacak) bir geziye göndermekle kalmayıp tüm masrafları karşılamayı da kabul etmişti. Görüşmeler yedi gün sürdü. 1 Eylül 1831'de Darwin teklifi kabul ettiğini haber veren bir mektup yazdı. 5 Eylülde Henslow'a danışmak için Cambridge'e, sonra da Londra'ya, haliyle kamarasını doğa bilimcisi olsa da tamamen yabancı biriyle paylaşma konusunda çekinceleri olan FitzRoy'la tanışmaya gitti. FitzRoy Darwin'e istediği zaman vazgeçebileceğini söyledi ve herhangi bir limanda yolculuğu yarıda bırakabileceğini, bunun çok kolay olacağını anlattı. Belli ki iki genç adam birbirlerini oldukça iyi anlamış olacaklar ki Darwin ablası Susan'a gönderdiği mektupta "FitzRoy'u ne kadar övsem boş çünkü bana inanmazsın" diye yazmıştı.

Anlaşma yapıldı ve Darwin Londra'da, *Tazı*'ya binmeden önce bilgi toplamak ve ekipman hazırlamak için British Museum'daki ve başka yerlerdeki bilginleri ziyaret etti. Woolwich'ten Plymouth'taki Devonport askeri üssüne yaptığı kısa sahil gezisinden sonra deniz tutması gibi bir sorun yaşamayacağına emin oldu ve "deniz tutmasının lafını etmek bile hakarettir" dedi. Bitmeyecek gibi görünen resmi ve idari gecikmeler ve *Tazı*'yı on gün içinde iki kez limana dönmek zorunda bırakan fırtınalı havadan sonra FitzRoy ve Darwin 27 Aralık 1831'de Plymouth'tan nihayet yola çıktı.

Bu yolculuğun dünyanın kendilerine sunacakları her şeyi kabul edecek genç adamlar tarafından gerçekleştirildiğini vurgulamakta fayda var. *Tazı* yola çıktığında Darwin yirmi dört, Robert FitzRoy da yirmi altı yaşındaydı. Genç olduklarından 19. yüzyıl deniz yolculuğunun bütün sıkıntılarını göğüsleyebileceklerine dair inançları tamdı. Ayrıca ikisi de gençliğin verdiği özgüvenle yaşayacakları sıkıntıların ve çıktıkları bu yolculuğun kendi alanlarında bilgili birer uzman olma yolunda aşmaları gereken bir sınav olduğunu kabul ediyorlardı. FitzRoy yetenekli bir araştırmacı olarak çok erken terfi aldığını, hatta az sayıda deniz kapitanının kıyı meselelerine hususi olarak ilgi duyduğu bir zamanda terfinin kendisine belki de şans eseri verildiğini biliyordu. Başarılı olmak istiyordu, en iyi araştırmaları yapabileceğini, en iyi gemiye sahip olduğunu, işi istendiği gibi tamamlayabileceğini göstermek istiyordu. Darwin'e gelince, başlangıçta pek net hedefleri olmasa da o da bu yolculuğu yeteneklerini en iyi şekilde değerlendirmesi için inanılmaz bir fırsat olarak görüyordu. Örneğin istediği zaman yolculuktan vazgeçebilecek olmasına –kendi masraflarını ödeyen birisi olarak bunu yapabiliirdi – ve yolculuk iki yıldan üç yıla sonra da beş yıla uzamasına rağmen Darwin neden *Tazı*'da kaldı? Deniz tuttuğu için perişan hale düşerken, ailesine içinde bulunduğu zor koşullardan gizli gizli şikayet ederken, hiç bitmeyen yolculuk süresince *Tazı*'nın kuzeyde kalan İngiltere'ye dönüşünde sürekli gecikmeler yaşanırken Darwin neden birkaç yıl sonra ülkesine geri dönmedi? Neden genç bir adam, ilk limana varır varmaz evine kaçmayı düşünmeyip seyahatin cefalarını çekmeye gönülden razı oldu?

Bu noktada hiç şüphesiz öne çıkan kişisel faktörleri, bu dönemde ve daha sonrasında Darwin'in gösterdiği entelektüel esnekliği bir kenara bırakırsak Darwin'in, FitzRoy'un ve diğerlerinin sergilediği bu kararlılık bize "seyahat etmenin" 19. yüzyılın gelişen profesyonel dünyasındaki rolü ve kariyer yapma konusundaki işlevi hakkında bir

fikir veriyor. Görünen o ki kararlılık genellikle işe yarıyordu, yararı büyüktü, çeşitliydi. Bilimsel ve pratik olan bireysel ve ulusal boyutta yararlar sağlıyordu. İngiltere, Fransa, Portekiz ve Amerika Birleşik Devletleri okyanuslardaki önemli ticaret yollarıyla bir araya gelebilen deniz aşırı ülkelerdi. Her ülke için sömürgecilik ve hızlı sanayileşme el ele ilerliyordu. Karmaşık arz-talep lojistikleri sebebiyle Avrupalı üreticilerin yeni ve faydalı temel mal kaynaklarına erişiminin sağlanması gerektiriyordu. Hükümetlerin doğal ürünler, taşımacılık yolları, yeni liman olanakları, okyanus ortasındaki mevcut limanlar vs. ile ilgili bilgiye ihtiyacı vardı; ayrıca önemli ticaret yolları sağlamak için demiryolu sistemlerinin, tersanelerin ve kara seyir yollarının gelişimini teşvik etmeleri gerekiyordu. Bu bariz ihtiyaçların ötesinde Avrupa ulusları arasında gelişmemiş ülkelerle bağlantı kurma konusunda rekabet vardı. Amiralliğin Güney Amerika kıyı şeridinin haritasını çıkarmak istemesinin bütün amacı Brezilya'daki Bahia'dan (şu anda Salvador) Arjantin'deki Bahia Blanca'ya ve bunun ötesindeki keşfedilmemiş kıyı şeridi boyunca gerçekleştirilecek bahri, askeri ve ticari işlemlerde bilgiye dayalı kararlar verilebilmesini ve yalnızca İspanya'yla ve Portekiz'le ticaret yapma kararından yeni yeni vazgeçen ülkelerin olduğu bu bölgelerde İngiltere'nin daha güçlü mevkilere ulaşabilmesini sağlayabilmektir.

Bu gibi çalışmalar her daim barışçıl amaçlarla yapılmazlardı, barışçıl olmak gibi bir niyet de yoktu zaten. *Tazı*'ya gelince, Kaptan FitzRoy resmi görevde bulunan bir hükümet temsilcisiydi. Ama diğer uluslar bunu aynı şekilde görmeyebilirlerdi. FitzRoy durdukları limanlarda kendi tayfasından ve diğer İngiliz vatandaşlarından sorumluydu ve *Tazı*, Montevideo'daki askeri hareket ve Buenos Aires'te büyük bir donanma tarafından abluka altına alınmak da dahil pek çok olaya karışmıştı. Falkland Adaları ve diğer tartışmalı bölgelerin Amirallik tarafından bayrak çekilmesi gereken zorunlu durak yerleri olarak gösterilmesi tesadüf

değildi. Bu nedenle FitzRoy politik düşünmek, gemisini hükümetin politikalarına göre ilerletmek ve kendisine verilen pratik görevleri tamamlamak zorundaydı. *Tazı* adına verilen, keşif yolculuğu için hazırlanan ve durak yerleri ile birlikte İngiliz emperyalizmini yaymak gibi hükümet taleplerinin de dahil olduğu resmi Amirallik talimatları kitabın sonunda ek olarak verilmiştir.

Benzer şekilde Darwin Buenos Aires ve Maldonado çevresindeki iç bölgelere geziler yaparken General Juan Manuel de Rosas da çoğu yerde politikası gereği birlikleri ile düşmanlarını acımasızca avlamak için belli aralıklarla askeri eylemler gerçekleştirmekteydi. Darwin Rosas'ın en acımasız ve en vahşi kampanyalarından birini yürüttüğü bir bölgeye geldi. 1835'te, *Tazı* bölgeden ayrıldıktan sadece iki yıl sonra Rosas, halkın bütün otoritesini ve gücünü eline almayı başardı, sevilen bir kurtarıcı ve bir diktatör konumuna geldi. Darwin kendisinin ve Gaucho grubunun beladan nasıl kurtulacaklarını konuştukları ve canlarını kurtarmak için kaçmak zorunda kaldıkları pek çok olay anlatmıştır. Yani doğa tarihi ve sahil keşifleri oldukça politik ve ulusal uğraşlardı. Bu nedenle bu kitapta yer alan *Araştırmalar Günlüğü* Darwin'in 1833 Arjantin ihtilalinde yaşadıklarını, General Rosas'la karşılaşmasını, haydutlara ve ablukalara dair hikayelerini içermektedir. Aynı şekilde Darwin'in karşılaştığı farklı insan gruplarının toplumsal gelenekleri ile ilgili yaptığı -Gauchoların göçebe hayat tarzları, bolaların kullanımı, köle sahibinin kendi evindeki misafirperverliği, misyonerler ve onların görevleri, And Dağlarının iç kısımlarında yaşayan gurbetçilerin ve Cornish madencilerinin üzücü hayatları vb.- tüm açıklamalar metne eklenmiştir. Darwin ve FitzRoy asla tarafsız gözlemciler değillerdi; bu metin de en azından Darwin'in yabancı toplumları İngiliz gözüyle nasıl gördüğünü ve kendi ülkesinin sosyal düzenini ve meclis yapısını nasıl desteklediğini göstermektedir.

Ayrıca İngiltere'nin İngiliz seyyahların faaliyetlerine

yüklediği ulusalcılık, yurt dışında yapılan işleri ve bu işleri yapmaya çalışanların sosyal ilişkilerini de kapsıyordu. Hükümetin hedefleri ile ticari hedefler aynı kişi tarafından yerine getirilebiliyordu. Neticede 19. yüzyılın ilk yarısında ordu ve donanmanın sunduğu kariyer olanakları bilim ve doğa tarihine ilgi duymayı mümkün kılıyor hatta ordu ve donanma bazen bu çalışmalara teşvik ediyor ve taleplerde bulunuyordu. Bilim ve doğa tarihine ilgi duymak doğal kaynaklarla ilgili gözlem yapmak demekti. Askeriyedeki bu pozisyonlar pek çok insan için felsefi eğilimlerini maaş ve beklentilerle birleştirmenin kabul edilebilir bir yoluydu. Özellikle donanma doktorluğu dünyanın uzak yerlerine gidip ister bitki ister hayvan ister mineral ya da etnografi olsun farklı türler üzerinde çalışmayı ya da koleksiyon yapmayı mümkün kılacak seyahatlere çıkılmasını sağlıyordu. Çoğu durumda gemi kaptanı dışında (Amirallik tıp fakültesinin verdiği eğitimin niteliklerini üstün görmüyor ve kaptanlara gerektiğinde diplomayı kendisi hazırlayıp veriyordu) geminin doktorunun türlere dair bilimsel eğitim almış doğal dünya hakkında bilgi sahibi olan biri olması beklenmekteydi. Örneğin, Darwin zamanında *Tazı*'da bulunan doktor Benjamin Bynoe uzman bir doğa bilimciydi. Geminin antiskorbutiğini yenilemek için Tierra del Fuego'da yabankerevizi ve yabanmersini toplanırken işi o denetlemişti. Hem *Tazı* Yolculuğunda hem de başka işlerde önemli botanik koleksiyonları hazırlamış ve yaptığı bu işlerle bitkilere dair ilgisi ve bilgisi olduğunu göstermişti. Ancak Bynoe önce bir doktordu, botanik alanındaki bilgisi ikinci sırada gelmekteydi. Joseph Dalton Hooker ya da Thomas Henry Huxley gibi önemli kişiler tıp alanındaki uzmanlıklarını yolculukta yer alabilmek için bir basamak olarak kullandılar. Amaçları donanmada kariyer yapmaktan ziyade doğa tarihinin peşine düşmekti. Donanma doktorluğunun sunabileceği pek çok hedef ve olanak vardı. Okyanuslarda doktor olarak çalışmak doğa tarihini uygulamaya koymak ve para kazanmak için harika bir fırsattı.

Elbette *Tazı*'da görev yapan kıdemli doktor McCormick'in niyeti eksiksiz bir doğa tarihi koleksiyonu yapmaktı ve FitzRoy'un Darwin'in koleksiyon yapmasına karışmayıp onu desteklemesine karşı çıktı. McCormick, haklı olarak, geleneklere göre bu yolculuğun resmi doğa bilimcisinin kendisi olduğunu düşünüyordu ve Plymouth'tan çıktıktan sadece dört ay sonra durdukları ilk önemli limanda büyük bir öfkeyle *Tazı*'yı terk etti.

Daha sonrasında Darwin, Philos (geminin filozofu) takma adıyla yolculukta doğa bilimi üzerine yapılacak olan işlerin yarı-resmi sorumluluklarını üstlendi. Koleksiyonlarının ise daima kendi şahsi mülkü olarak kaldığını ve her birini İngiltere'ye döndüğünde kendi uygun gördüğünde kullandığını da vurgulamak gerekir. Gemide bulunan diğer insanlar da McCormick'in görevini üstlenmeye hevesliydi. Hem Bynoe (artık fiilen doktor olarak görev yapacaktı) hem de Darwin'in gemideki yakın arkadaşı Teğmen Bartholomew James Sullivan Kraliyet adına Amirallik tarafından British Museum'a verilmek üzere önemli koleksiyonlar yapmıştı. FitzRoy ve pek de uzman sayılmayan deniz asteğmeni Philip Gidley gibi kişiler bile büyük koleksiyonlar yapmıştı. Örneğin ülkeye döndükten sonra Darwin Galapagos'un farklı adalarında farklı alaycı kuş ve saka türleri olduğunu keşfedince FitzRoy'a ait olan kuş derileri Darwin'in işine yaradı. Darwin kendi numunelerini toplarken net olarak belirlenmiş olan coğrafi bölgelere pek önem vermemişti. Darwin gibi FitzRoy da jeolojiye karşı özel bir ilgi duyuyordu; Charles Lyell'in 1830'da çıkan meşhur *Jeolojinin İlkeleri*'nin ilk cildi de dahil olmak üzere (sonraki iki cilt *Tazı* deniz üzerindeyken yayımlandı ve Darwin iki kitabı da yayımlandıktan kısa bir süre sonra alabildi) bu alandaki pek çok önemli eseri okumuştı. Darwin'e İngiltere'den ayrılmadan önce Lyell'in eserinin ilk cildini veren FitzRoy'du. Darwin'in de yolculuk sırasında sonraki iki cildi bu "jeoloji meraklısı" kaptana ödünç verdiği aşikar. FitzRoy ayrıca mineralojik türlerden de işe

yarar bir koleksiyon yaptı ve belli ki görülen arazi şekillerine ve jeolojik özelliklere de bayağı kafa yormuştu.

Darwin'i ve FitzRoy'u yolculuk sırasında gemide birbirlerine yakınlaştıran şeylerden biri muhtemelen jeolojiye duydukları ilgiydi. FitzRoy'un *Tazı* Yolculuğuna dair kaleme aldıkları arasında dünyanın yeni jeolojik tarihi üzerine yazmış olduğu kısa bir makale de yer almaktadır ve FitzRoy –bu inancından kısa bir süre sonra vazgeçmiş olsa da- makalesinde Lyell gibi yavaş ve sürekliliği olan jeolojik bir değişimin yaşandığına kanaat getirdiğini söylüyor ve ilk tufanın (Nuh tufanı) yaşandığına dair şüphelerini dile getirmek için dünya tarihiyle ilgili olarak İncil'de yapılan açıklamaları da oldukça sorguluyor. *Tazı* yola çıkmadan önce Lyell buzullara taşınmış yabancı kaya blokları gibi belirli jeolojik şekillerle ilgili gözlemlerin kaydedilmesini Darwin'den değil FitzRoy'dan istemişti. Ancak muhtemelen FitzRoy Darwin'le seyahat ederken fikrini değiştirdi. "Nuh Tufanıyla İlgili Değerlendirmeler" başlıklı makalesinde İncil'deki Nuh Tufanı hikâyesine inandığını dile getirmektedir. Makale kitabın sonuna eklenmiştir.

Belli ki doğa tarihine ilgi duyan tek kişi Darwin değildi. Geleneksel anlamda münzevi bir kaşif, etkili ya da romantik bir figür ya da gözü pek bir Viktoryen kahraman olma konusunda da yalnız değildi. Darwin, *Tazı* limanlara giriş yaptığı anda faaliyete geçen kapsamı geniş olan İngiliz ağının bir parçasıydı. Kıyıdayken mümkün olduğunca sıradan bir İngiliz beyefendisi gibi yaşadı. Darwin ve FitzRoy yerel kaymakamları çağırdılar, dışarda yemek yediler, İngiltere'nin çeşitli sorunlarıyla alakalı olarak İngiliz temsilcilerini ve vekilleri ziyaret ettiler, yetkilileri misafir ettiler. Limandayken kültürlü kimseler olan yabancı çalışanların evlerinde kaldılar. Hatta Tazmanyada, müzikli bir geceye bile katıldılar. Darwin o geceyi şu şekilde anlatır: "Dün Başsavcının evinde yemektedydim. En yakın arkadaşlarından oluşan küçük bir grubun içinde ayağa kalkıp birinci kalite İtalyan müziğinin çalındığı bir konser verdi. Ev

genişti ve çok iyi döşenmişti. Akşam yemeği saygıdeğer (!) uşaklar (tabii ki hepsi hüküm giymiş kimselerdi) tarafından harika bir şekilde hazırlanmıştı". Darwin Valparaíso'da eski bir okul arkadaşı olan Richard Corfield'ın evinde aylarca kaldı ve *Tazı'nın* programı el verdiği sürece sürekli onu ziyaret etti. Corfield aslında nakliyecilerden, ticari girişimcilerden, emekli beyefendilerden, hükümet yetkililerinden hatta *Tazı'nın* daha sonra Bathurst Avusturalya'ya yerleştirilen eski kaptanından ve güneyde gözlemlerine devam ederken Kap'ta yaşamayı sürdüren John Frederick William Herschel'den oluşan kapsamlı İngiliz destek sisteminin bir parçasıydı.

Denizaşırı bölgelerdeki bu tür topluluklar taşralı kimse-ler olmazlardı. Güney Amerika'daki kk yerleşim yerlerinin bile sosyal konumlarına uygun işler yapan seçkinleri vardı. Daha büyük şehirlerde kütüphaneler, kimi yerlerde tiyatrolar ve opera binaları bulunuyordu. Her limanda elbette yerel gazeteler oluyordu. Belki pek bilinmiyor olabilir ama tıpkı bu bölgelerde sürekli ikamet edenlere ulaştığı gibi büyük İngiliz gazeteleri ve dergileri FitzRoy ve tayfasına kargoyla düzenli olarak ulaşmaktaydı. Ayrıca mektuplar da gemi rotalarına ve bölgedeki Amirallik hareketlerine bağlı olarak çoğu zaman düzenli olarak ellerine ulaşıyordu. Üç kız kardeşi Darwin'e neredeyse beş yıl boyunca sırayla her ay yazdılar. Gemideki diğer kimseler de muhtemelen her durakta yakınlarından düzenli olarak haber aldılar. Darwin ailesi ve ülkesiyle iletişim kuramamaktan yakınsa da aslında o da FitzRoy da yakınlarından gayet güzel haber alıyorlardı. nemli bilimsel araştırmaların yapılacağı bölgelerin civarında dolaşıyorlardı. Yre insanlarıyla yaptıkları sohbetlerde Reform Bildirgesindeki nerileri tartışıyorlardı. Denizaşırı genişleyen ağın İngiltere'yle reel ve sürekli yenilenen bir bağlantısı vardı. Bu bağton olarak tahmin edildiğinden çok daha gelişmişti, gnceldi ve Darwin'in son dönemdeki bilimsel teorilerini, arkadaşlarının fikirlerini ve kişisel hedeflerini geliştirmesini

sağladı. Aynı zamanda Darwin kıyıda yaptığı ziyaretler sırasında tanıştığı kişilerle *Tazi*'nın dışına taşan Londra'da ve Cambridge'de devam eden sosyal ilişkiler kurdu. Bir anlamda Darwin seyahatte yalnız kalmış olabilir. Sonuçta kendi bireysel araştırmalarıyla uğraşan yalnız bir doğa bilimciydi fakat aynı zamanda bütün İngiliz doğa bilimcilerinin ve İngiliz üst sınıfının sürekli olarak kendisine eşlik ettiği çok iyi organize olmuş İngiliz İmparatorluğuna bağlı olan ağın önemli bir koluyla birlikte seyahat etti.

En nihayetinde Darwin'in en çok işine yarayan İngiltere'yle arasındaki yakın bağlantıyı oluşturan bir taraftan da arkadaşı ve hocası olan Henslow'la olan ilişkisiydi. Yolculuk sırasında Henslow Darwin'e çok az yazmış olsa da Darwin'in onu akıl hocası ve bilim danışmanı olarak gördüğü, Henslow'un onaylayacağını düşündüğü şeyleri yapmaya çalıştığı kesin.

Darwin koleksiyonunu hazırlarken dikkatle ve düşünerek hareket etti. Eline geçirdiği bütün böcek, bitki, omurgalı, kuş, örümcek, mercan, yumuşakça, omurgasız (bu alandaki koleksiyonları iş arkadaşları tarafından takdir edilmiştir) ve fosillere konsantre oldu; gerektiğinde türlerin kemiklerini bile satın almaktan hiç çekinmedi. Bütün bunların yanı sıra alandaki araştırmalarını desteklemek ve fosillerin bulunduğu yerlerdeki çöküntüler hakkında gerekli bilgiyi sunabilmek için kapsamlı jeolojik koleksiyonlar yaptı. Her şey titizlikle etiketlendi; lokasyon, renk ve davranışlarla birlikte her şey en az iki farklı listeye ya da katağa kaydedildi, paketlenildi ya da şişelendi, derileri soyuldu ya da kurutuldu ve hepsi bir sonraki Amirallik gemisiyle İngiltere'ye gönderilmek üzere dikkatlice varillere kondu. Kutularını Amirallik vasıtasıyla göndermek Darwin için ciddi bir ek masraftı zira özel bir konuma sahip bir beyefendi olarak bütün masraflarını kendi karşılaması gerekiyordu. FitzRoy büyük bir nezaket gösterip türlerin Darwin'in özel mülkü olduğunu bilmesine rağmen koleksiyonların resmi kargo muamelesi görmesini sağladı.

Kutular Cambridge’de ikamet eden Henslow’a gönderildi. Kendisi alacaklı olmayı ve teslim aldıktan sonra şişelerin kırılıp kırılmadığını, doldurulması gerekip gerekmediğini ya da Darwin’in hazinesinin böceklenip böceklenmediğini veya çürüyüp çürümediğini kontrol etmeyi kabul etti. Henslow’un koleksiyonlara gösterdiği ilgi bununla kalmadı. Darwin 1836’da yurda dönmeden önce Henslow Londra’daki önemli kişilere elinde dağılımının Darwin’in uygun gördüğü şekilde yapılacağı muhteşem türler olduğunu zaten söylemişti. Henslow kafatasını bizzat incelemek isteyecek olan William Buckland gibi ünlü doğa bilimcilerin de bulunduğu Royal College of Surgeons’taki William Clift’e fosilleşmiş bir Megatherium [Tembel Hayvan] kafatası yollamaktan kendini alıkoyamadı. Henslow ayrıca himayesindeki meyveleri Darwin’in kendisine doğa tarihi konularında yazdığı mektuplardan parçalar gösterecek Cambridgeli bilim insanlarının dikkatine de sundu. Mektuplardan alınan parçalar 16 Kasım 1835’te Cambridge Felsefe Derneğinde okundu ve Henslow Darwin’in ismini zamanın en önemli doğa bilimcilerinin bilgisine sunarak Darwin’in keşiflerinin büyük ilgi çekmesini ve geciken dönüşünün gizliden beklenmesini sağladı. Dolayısıyla Darwin yurda dönmeden önce girişimci ve düşünen bir doğa bilimci olarak tanındı. Türleri akılcıca yerleştirip dikkatli bir editörlük çalışması da yaparak Henslow bilim dünyasında yerini alması için sadece yurda dönmesi gereken – ki büyük gemilerin olduğu bu dönemde yola çıkan kişinin ne zaman döneceği belli olmazdı– ünlü bir bilimci yaratmayı bir şekilde başarmıştı. Bu anlamda Henslow’un Darwin için bir vekil ya da bir menajer görevi gördüğünü, kendi kendine üstlendiği bu görevi büyük bir beceriyle tamamladığını söyleyebiliriz. Tam vaktinde gelen bu yardımı asla unutmamış olan Darwin, her zaman “beni bu günlere getiren Henslow’dur” demiştir.

Darwin *Tazı Yolculuğunda* çeşitli başarılar kaydetti. Özetini çıkarmanın neredeyse imkansız olduğu geniş bir araş-

tırma yaptı ve Doğa tarihi ile etnoloji, siyaset ve ekonomi gibi türlü alanlara dair gördüğü her şeyi kaydetti. Çalışmalarında ve yaptıklarında 1799-1804 yılları arasında arkadaşısı Aimé Bonpland'la birlikte Orinoco ve Negro Nehrinde seyahat eden, ki bu Bonpland'ın *Personal Narrative* isimli kapsamlı bir çalışmada kaleme aldığı tehlikeli ve dramatik bir geziydi, meşhur Alexandre von Humboldt'u örnek alan Darwin, bilimsel ve kişisel ilgi alanlarında bir uzman olmayı başardı. *Araştırmalar Günlüğü* bütün bu gözlem ve tecrübelerin canlı ve gerçek anlatımlarıdır.

Nadiren bahsedilen ama kesinlikle vurgulanması gereken bir nokta da Darwin'in *Tazı* ile yaptığı yolculuğun deniz yolculuğu değil aslında karada yapılan bir yolculuk olduğudur. Evden yaklaşık beş yıl uzakta kaldıysa da sadece 533 gün deniz üstündeydi (toplamda on sekiz ay); denizde geçirdiği en uzun süre peş peşe kırk yedi gündü ama her gününü not aldığı günlüğünde söylediği gibi o dönemde de pek çok kez karaya çıkıldı, denizde geçirilen normal süre sekiz ile on sekiz ay arasındaydı. Robert FitzRoy ve tayfası hiç şüphesiz gemide FitzRoy'un misafiri olma şerefine erişen Darwin'den daha fazla zaman geçirdi ve öyle görünüyor ki Darwin bu durumdan sonuna kadar yararlandı. Darwin toplamda üç yıl üç ayı karada geçirdi. Kıyıda geçen bu dönemler bazen dört ayı buldu, tıpkı Patagonya'daki Río Negro'ya seyahat ederken ya da And Dağlarına yaptığı büyük jeoloji turunda Richard Corfield'in Valparaíso'daki evinden yola çıktığındaki gibi. Bir başka zaman Río de Janeiro'da üç ay, sonrasında da Corfield'in evinde üç buçuk ay daha geçirdi. Çoğu ziyareti iki haftadan daha uzun sürdü ve toplam otuz yedi karaya çıkışın sadece beş tanesi bir haftadan az sürdü. FitzRoy'un ve Darwin'in haftalarca bir kabine kapandığı ya da Darwin'in okyanusun ortasında güvertede ruhunu didiklediği doğru olabilir fakat bunlar kısmen doğrudur. Buradan çıkarılacak sıradan ama kaçınılmaz sonuç Darwin'in yolculuk süresinin beşte üçünde kıyıda kırları araştırarak

geçirdiği ve işine baktığıdır. Zamanını bu şekilde bölmek muhtemelen Darwin'in işine yaradı. 1826-1833 yılları arasında Fransız hükümetinin Güney Amerika'ya yaptığı keşif gezisine eşlik eden yetenekli jeolog Alcide d'Orbigny gibi Darwin'i de sürekli deniz tutuyordu ve mektuplarında ve günlüğünde yazanlara göre gemideyken kendini berbat hissettiğinden hamağında ya da Kaptan koltuğunda yatmaktan başka bir şey yapamıyordu. Denize karşı bir nefret duygusu geliştirdi ve bunu ailesine dürüstçe şu şekilde ifade etti: "Okyanusun her bir dalgasından nefret ediyorum" dedi kuzeni William Darwin Fox'a, "hem de büyük bir coşkuyla nefret ediyorum, ki sadece kıyının yeşil sularını gören sen bunu asla anlayamazsın." "Denizden ve üzerinde yüzen bütün gemilerden iğreniyorum, tiksiniyorum" diye yazdı Susan Darwin'e, "jeolojinin heyecanı bile deniz tutmasının sebep olduğu keder ve sıkıntıyı azaltmıyor." FitzRoy Darwin'in durumunu ciddiye aldı ve büyük bir endişeyle Amiralliğe yazarak Santiago adasındaki duraklamaları muhtemel olan ilk noktada Darwin'in gemiyi terk etmesi gerektiğini yazdı. Gezinin sonlarına doğru FitzRoy evine gönderdiği bir mektupta ise "Darwin kapalı kalmaya ve deniz tutmasına kurban gitti" diye yazdı.

Ünlü bir doktor olan Robert Waring Darwin oğluna kuru üzüm yemesini önerdi, kendini tuttu ve eve dönmesini tavsiye etmedi. Ama Darwin en iyi çarenin mümkün olduğunca karada kalmak olduğunu keşfetti. Yardımsever davranan ve durumdan tedirgin olan FitzRoy Darwin'i *Ta-zı'nın* nerelerde olduğu konusunda bilgilendirdi ve genellikle üç ile altı hafta içinde Darwin'i kıyıdan alabileceği bir liman ayarladı. FitzRoy'a göre Darwin kıyıdayken büyülenmiş gibiydi. Bütün hayatını, toprakta güvende geçirdiği o üç yıla kelimenin tam anlamıyla tikiştirmiş gibiydi. *Ta-zı'nın* zaman çizelgesi Darwin'in çalışmaları için somut bir zaman çizelgesi çıkarmasına olanak tanıdı. Geminin yolculuk planı ve karaya çıkma planları Darwin'in kendi

zamanını etkili kullanmasını sağlayan belirli programlar yaratmasını sağlamıştı. Bir başka deyişle *Tazı* limandan ayrılmadan önce Darwin işini bitirmeliydi.

Darwin'in kıyıdaki günlerini aktif geçirmesini sağlayan önemli bir neden daha vardı. Darwin Cambridge'de ve Galler'de Adam Sedgwick'in jeolojiye dair yeni yeni uyardığı hevesin peşine karada, özellikle de Güney Amerika'da düşmüştü. Doğa tarihi ile ilgili kayda değer bir şeyler yapabileceğine ilk olarak Güney Amerika'da inanmaya başladı ve jeolojiden aldığı zevk yolculuğun sonunda ulaşacağı büyük teorik başarılarla ilk adımını atmasını sağladı.

Darwin'in ilk eserindeki jeolojiye olan heyecanlı bağlılığında Charles Lyell'in ve *Jeolojinin İlkeleri*'nin oynadığı rol şu anda belki o kadar iyi biliniyor ki yeni tarihçilerin çeşitli açıklamalarına ek olarak söylenebilecek çok az şey var. Darwin, Lyell'in meşhur metni yayımlandığı zaman eseri cilt cilt okudu ve eserdeki muazzam teorik plandan çok etkilendi. Örneğin Lyell'in, karanın denizden sürekli olarak yükselerek ortaya çıktığı teorisi Darwin'in gördüğü pek çok şeyi açıklayabiliyordu. Güney Amerika'nın doğu kıyısındaki alüvyon birikintilerini yükselmiş bir nehir ağzı olarak yorumladı ve Darwin orada bulduğu memelilere ait kemik fosillerinin denize Üçüncü Zamandaki nehirlerle taşınmış, çökeltilerle kaplanmış ve en sonunda yüzeye yükselmiş olmaları gerektiğini ve Boynuz Burnunun çevresini gezerken takımadaların bir dizi birbirine geçmiş dağa benzediğini düşündü. Güney Amerika'nın batı kıyısının, şu anda Tierra del Fuego'nun sergilediğine benzer bir şekilde, adım adım yükselmiş gibi göründüğünü keşfedince heyecanlandı. Ülkenin diğer tarafına olan geçişler ve kıyıda yapılan araştırmalar tam da Lyell'in tahmin ettiği gibi bir yükselmenin gerçekleştiğini kanıtladı ve Darwin'in aklında hiçbir şüphe kalmadı.

Lyell Güney Amerika'ya hiç gitmemişti, ayrıca o ülkeden örnek teşkil edecek yalnızca birkaç tarihsel vaka toplayabilmişti. Bu bölge İngiliz jeologlar için bilinmez bir böl-

geydi. Darwin, Lyell tarafından detaylı bir şekilde anlatılan konulara dair gerçekten faydalı gözlemler yapabileceğini hemen fark etti. *Jeolojinin İlkeleri*'nde Lyell ilk elden yapılan gözlemin önemli olduğunu vurgulamıştı. Ayrıca acemi araştırmacılara, tarihe dayalı bir kapsamı olan nefes kesici, uygulaması mümkün bir teori sundu. Dünya, yoğunluk bakımından günümüzde yaşanandan daha büyük jeolojik baskılar hiç yaşamamıştı. Yani Lyell dünyanın ne başlangıcı ne de sonunun olmadığını, yerkürenin gerçek kabuğunun birbirlerine ve denize olan seviyelerinin sürekli ve yavaş yavaş değişen devasa kitle ve parçalardan oluştuğunu ima ediyordu. Lyell bu hareketlerin dünyanın çekirdeğini oluşturan kor ve eriyik halde bulunan kayaların aktivitelerinden kaynaklandığını söylüyordu.

Tazi, üzerinde Darwin ve FitzRoy'la birlikte Şili kıyılarına doğru yavaşça ilerlerken Darwin kısa süre içinde, kara ve deniz seviyelerindeki bu değişikliklerin nedenleriyle ilgili pratik sonuçlar çıkarmaya başladı. O ve çalışma arkadaşları volkanik bir dağın patladığını gördüler, patlama sebebiyle bir de büyük bir deprem yaşadılar. Harekete geçen bu dramatik jeolojik baskı örneğini, doğu kıyısında Patagonya'ya dair yeni yapmış olduğu çözümlemeler sonucunda ulaştığı bilgilerle birleştiren Darwin depremlerin, volkanik patlamaların ve kıyı şeridindeki yükselişlerin hepsinin Lyellci olguyla örtüştüğüne inanmaya başladı. Eğer sıradağların volkanları bir şekilde yeryüzünün derinlikleriyle bağlı olsalar ya hep birlikte ya da art arda patladılar. Patlayarak açığa çıkamayan basınç ya zeminin kırılmasıyla ya da hareket etmesiyle dağılabiliirdi, bu da depremleri oluştururdu. Faaliyet yoğunluğunun az olduğu bir seviyede eriyik kaya sürekli olarak sıra dağların taban bölümlerinin içine karışabilir, bu şekilde de zemini "yavaş yavaş ve küçük hareketlerle" yukarıya doğru kaldırabilirdi.

Darwin belli ki inanılmaz derecede geniş bir ölçekte teoriler üretiyor, büyük olguyu aramaya çalışıyor, Lyell'ın

kendi etrafındaki topraklarda hâlâ etkin olduğunu söylediği küresel jeolojinin her yanı kuşatan birleştirici nedenlerini araştırıyordu. Darwin'in aradığı jeolojik delillere çoğu kez ulaşabilmiş olması inanılmaz bir şey. Çünkü karmaşık geçişlerden ya da karmaşık bölgelerden elde edilen bilgileri yalnızca en sofistike ve en tecrübeli jeologlar fark edebilirler. Ayrıca Darwin'in incelemede bulunduğu bölgelerde hayati önem taşıyan malzemelerin ortaya çıkacağına inanması için önsezilerinden başka bir dayanağı da yoktu. Koleksiyoncu Darwin'in yaşadığı mutlu tesadüflerden biri Nisan 1835'te Valparaíso'dan Mendoza'ya sıradağlar üzerinden gidip sonra da farklı bir rota üzerinden tekrar geri dönerken bu iki rotada da Portillo ve Uspallata geçitlerini kullanırken gerçekleşti. Darwin Güney Amerika kıyılarının Üçüncü Zamanda ve daha sonraki jeolojik dönemlerde yükseldiğine dair ekstra kanıtlar arıyordu ama sıradağların tamamının Şili'nin kıyı düzlüklerini oluşturan Üçüncü Zamana ait kayaların aynısından oluştuğunu keşfetmek beklemediği bir şeydi. *Araştırmalar Günlüğü*'nün daha da heyecanla kaleme aldığı bazı pasajlarında yazdığı üzere, Uspallata geçidinde jeolojik araştırma yaparak geçirdikleri iki günün sonunda ulaşılan bu sonucu görmezden gelmek neredeyse imkânsız hale geldi. Dahası, bu teorik bilgiye ulaşırken hâlâ daha dimdik ayakta duran silikatlaşmış ağaçlardan oluşan küçük bir "orman" da buldu. Darwin için bunlar, özellikle batı kıyı şeridinde özgü olduğunu keşfettiği ayrı ince silikatlaşmış ahşap katmanlarının daha büyük kalıntılarını temsil ediyordu. Darwin'in jeolojik araştırmalarındaki bu aktif ve şanslı haftadan çıkan genel sonuç, Pampas'ın sıradan tortul yatağı oluştuktan sonra Güney Amerika'nın büyük dağlık omurgasını oluşturan bölgenin en az bir kısmının yer seviyesinden yukarıya doğru itilmiş olduğuydu. Bu jeoloji tarihinde o kadar yeni bir dönemdi ki doğu yataklarında gömülü olan soyu tükenmiş fosiller o bölgede bugün hayatta olan orijinal hayvanlarla aynı türe bağlıydılar (örneğin armadillolar, lama-

lar ve tembel hayvanlar) ve hâlâ varlığını sürdüren midyelerin kabuklarıyla da iç içe geçmişlerdi. Lyell'ın genel prensiplerinin gücü ve açıklayıcılığı karşısında Darwin'in nutku tutulmuştu.

Lyell tam olarak ifade etmemiş olsa da yukarıya çıkan elbet aşağı inecekti. Benzer başka bir seviye değişimi Pasifik havzasında da oluşmuştu fakat Darwin bu bölgede gözlemlenen değişimin yükselmeden çok çökme olduğuna inanıyordu. Mercan polipleri ile oluşan resifler yukarı yüzeye kadar itilmiş ve resifler orada mercan adacıkları oluşturup okyanus zeminiyle birleşmiş ve çökmüşlerdi. Uçsuz bucaksız zaman içinde jeolojik ve biyolojik unsurlar çeşitli türlerde kıyı resifleri, lagün ve mercan adaları oluşturmak için bir araya gelmişlerdi. Darwin mercan adası görmeden çok önce böyle bir manzarayı hayal ettiğini söylemiştir. Darwin'in gördüğü bu muhteşem manzara jeoloji tarihinde yer kabuğunun sayısız titreşimler yaşadığını tahmin eden Lyell'ın bu konudaki görüşünü destekler niteliktedir.

Henslow'a yazdığı mektuplarda da söylediği gibi Darwin belli ki etrafa Lyell'ın gözleriyle bakıyor ve yeryüzü şekillerini "gözlemliyordu". Darwin'in bu özgün "gözlemciliği" Galapagos takımadalarına yaptığı ziyarette daha da önem kazandı.

Eylül 1835'de, bütün bu yükselme ve çökme fikirleri aklında henüz tazeyken Darwin Galapagos'a doğru yola çıktı. Takımadalara inanılmaz bir ilgi duyuyordu çünkü adalar ona yeni jeolojik tecrübeler sunuyordu. Galapagos takımadası volkanik kökenliydi ve Darwin adaların jeolojik olarak yeni yeni oluştuğunu düşünüyordu. Dağlık ve yer yer kraterli manzara farklı aşınma aşamalarındaki volkanik kayalardan oluşmuştu ve on beş adadan en az ikisi jeolojik hareketliliğin devam ettiğini gösteren geniş lav katmanlarıyla kaplıydı. Darwin için bu tarz olguların yalnızca tek bir anlamı vardı: Bu tür bölgelerde yeni bir kara oluşum halindeydi. Güney Amerika kıtasının yükselmesini ve dağ oluşum süreçlerinin tamamlanmasını sağlayan jeolojik

etkenler burada bir dizi volkanik patlama şeklinde ortaya çıkıyordu. İlk başlarda deniz tabanına gizlenmiş olan lavlar akmaya devam ederek tabanda sürekli olarak birikmiş ve en sonunda da su yüzeyine doğru yükselip volkan konisi olarak ortaya çıkmış olmalıydı. Bu süreci belki Darwin'in patlamaya sık sık eşlik ettiğini düşündüğü deniz yatağının genel yükselişi de hızlandırmıştı. Bir zamanlar "pürüzsüz bir okyanus"un bulunduğu yerde artık organik sahanın sunacağı her şeyi almaya hazır bulunan yeni bir adalar kümesi oluşmuştu. Galapagos'ta Darwin yeni oluşan toprağı detaylıca inceleyip bölgenin zaman içinde izlediğı yolları da değerlendirdi. Aşınmanın ve ufalanmanın etkileri üzerinde çalışarak taban kayacının ne oranda toprağı karıştığını belirledi. Dünyanın ham maddelerinin nasıl bambaşka bir topografik biçime dönüştüğüne kendi gözleriyle tanık oldu. Lyell'in benimsediğı jeolojik süreçlerin tekdüzeliğı kuramının ilgilendiğı şeyler tam da bunlardı.

Darwin takımadalardaki hayvan ve bitki türleri üzerinde araştırma yapma şansını da yakalamıştı ve bu araştırma kariyerinin ilerleyen dönemlerini oldukça etkileyecekti. Adadaki canlılar her daim büyüleyiciydi ve Galapagos Adalarının kendine özgü yerel bir çeşitliliğe sahip olduğu biliniyordu. Adalardaki hayvanların ve bitkilerin yeni topraklara nasıl yerleştiğini, çıplak kayaların bitki örtüsüyle ve canlılarla nasıl kaplandığını görmek mümkündü. Jeolojik açıdan yeni olan bu adalarda türler nasıl oluşmuşlardı? Göç yoluyla mı yoksa yaratılış yoluyla mı ortaya çıkmışlardı? Yeni topraklara ait yeni türler mi vardı? Darwin'in bu bölgenin jeolojisine dair yaptığı yorumlar biyoloji alanında temel soruların ortaya çıkmasına neden oluyordu ve bu sorulara verilen cevaplar da kabuk hareketleri teorisini geliştirecek ve teorinin kapsamını genişletecek cevaplardı. Lyell'in *Jeolojinin İlkeleri*'nin ikinci cildinde ortaya attığı ve net olarak açıkladığı üzere, Galapagos gibi yeni topraklara hayvan ve bitki türleri komşu kıtalardan gelip yerleşmiş-

lerdi. Ayrıca Darwin ada nüfusunun ekvatorlardan ve çevre bölgelerden gelip yerleştiğini görmüştü. Notlarından çıkan yeni sonuçlara göre Darwin topladığı bütün farklı ardıc ve ispinoz türlerinin aslında tek bir türün çeşitleri olduğunu düşünmekteydi. Daha sonra Londra’da bu kuşların tamamen farklı türler oldukları söylendiğinde bu durumun doğa tarihi teorileri açısından ne anlama geldiğini düşünmeye başladı. Aslında Darwin’in yerel hayvan türlerini kavrama biçimi evrimsel olmaktan çok uzaktı. Örneğin her bir adaya özgü farklı bir dev kaplumbağa türü olduğunu fark edememişti. Galapagos’un vali yardımcısı Darwin’e her adanın kaplumbağasının o adaya has olduğunu söylediğinde Darwin duyduklarına şaşırmişti.

Darwin adalarda keşfettiği küçük dünyalardan inanılmaz etkilenmişti ve bu öğrendiklerini Pasifik’e de taşıdı. Takımadalardaki kuş yaşamının taksonomik durumunu sorgularken farklı yayınlarda farklı şekillerle tekrar eden öğrendiği şeyler zihninde hâlâ capcanlı duruyordu: “Temmuzda ‘Türlerin Dönüşümü’nün ilk sayfasını yazdım. – Geçen Mart ayında Güney Amerika fosillerinin özellikleri & Galapagos Takımadalarındaki türler üzerine yaptığım çalışmalardan oldukça etkilendim. Görüşlerimin kökenini bu vakalar (özellikle Galapagos’taki türlerle ilgili olanlar) oluşturmaktadır.”

Darwin’in küçük el kitabına not etmeyi unuttuğu bir şey günümüzde “rhea” olarak bilinen Amerikan devekuşunun coğrafi dağılımından da ne kadar çok etkilendiği idi. Kıtanın güney kısımlarında (kendi deyişiyle) sıradan bir devekuşunun yerini yakından ilişkili bir tür olan ve daha sonra Darwin’in *Rhea darwinii* olarak adlandırdığı bir başka tür almıştı; bu ikisi taksonomik olarak akraba ama bir o kadar da farklı çeşitlerdi. Darwin *Araştırmalar Günlüğü*’nde bu ikinci meşhur türü keşfetmeyi hiç beklemediğine ve türün belirleyici özelliklerini fark edene kadar da devekuşlarını nasıl yediğine dair komik bir hikâyeye anlatır.

Darwin’in gözlemlerini dayandırdığı teorik çerçeve ile

onun için asıl önemli olan nokta bu iki tür rhea'nın farklı ama yakın bölgelerde yaşıyor olmasıydı. Pampas'ta keşfettiği nispeten daha büyük armadilloların ve tembel hayvanların nesli tükenen akrabalarına ait fosiller için de aynı şeyi söylemek mümkün: Armadillo ve tembel hayvan birbirleriyle akraba olan iki memeli türüydü fakat kronolojik olarak ayrışıyorlardı. Darwin bu detayları o an için bir araya getiremeye de kısa süre içinde rhea'nın bölgesel dağılımının geçmişteki ve o günkü memelilerin kronolojik ilişkileriyle karşılaştırılabileceğini ve bu tip bölgesel farklılaşmaya neden olan süreçlerin zaman içinde değişikliklere de yol açmış olabileceğini düşündü: Modern bir türü bir diğerrinden farklılaştıran her neyse o şey belki geçmişte birbirini takip eden farklı türlerin varlığını da açıklayabilirdi. Darwin'in *Tazı*'da yazmış olduğu son defterde ve nihayet Falmouth'ta gemiden ayrılmadan önce kuş bilimine dair yazdığı notlarda yerel ada hayvanlarının muhtemel kökenlerine dair şaşırtıcı yorumlar bulunmaktadır.

Darwin için çok önemli olan iki konu daha vardı; bunların ilkinden *Araştırmalar Günlüğü*'nün ilk baskısında bahsedilmektedir ve bu bölüm yorumu hak eden bir bölümdür. Darwin soy tükenmesinin nedenleri ile yakından ilgilieniyordu. Çağdaşlarının çoğu tükenişin sadece çok büyük topografik değişimlerden ya da iklimsel felaketlerden kaynaklanabileceğini savunuyorlardı. Lyell gibi Darwin de büyük jeolojik devrimlerin oluşumu ile ilgili yapılan açıklamalarla tatmin olmuyor, türe ait bir dizi bireyin sadece tek bir çift kalana kadar yavaş yavaş yok olma ihtimali üzerinde duruyordu. Kalan son çiftten sonra nihayet soy tamamen tükeniyordu. Lyell'ın aşamasallığa ve tekbiçimcilığe dayanan görüşlerine göre toprakta ani değişimlerin olmaması gerekiyordu. Dolayısıyla Lyell'ın ve Darwin'in görüşüne göre soy tükenme süreci aynı şekilde yavaş işlemekteydi ve bu görüş dünya tarihinin jeolojik felaketlerle sonlanmadığına işaret ediyordu. Yapılan bu mantıklı tahmin, Darwin'in Pampas'ta kemiklerini bulduğu Megat-

herium, Toksodon, Gliptodon ve iri cüsseli diğer hayvanlar gibi çok büyük memelilerin soyunun tükenişinin nedenlerini de açıklayabiliyordu, böylece söz konusu tahminin kapsamı daha da genişliyordu. Çoğu doğa bilimci bu büyüklükte hayvanların beslenmek için gür ormanlara ihtiyaç duyduğunu ve bu ormanları yok eden bazı felaketlerin bu devasa memelilerin soyunun tükenmesine neden olduğunu düşünmekteydi. Darwin az bir gıdanın bu hayvanların beslenmesi için her zaman yeterli olduğunu kanıtlamaya çalıştı ve 1836'da Güney Afrika'da gördüğü gergedan ya da fil gibi diğer büyük memelileri örnek göstererek bu hayvanların cılız ve dağınık çalılıkların olduğu bölgelerde kolaylıkla varlıklarını sürdürebileceklerini öne sürdü. Aynı şekilde, Kuzey Kutup Dairesinin donmuş alt toprağında korunmuş bir şekilde bulunan mastodon ve mamut gibi dev cüsseler de ani soğğun neden olduğu yiyecek eksikliğinden yok olmamıştı. Darwin'e göre varoluş konusunda evvelden ortaya atılmış olan tüm önermeler Lyellci temele ters düşüyordu. Çünkü hepsi ani ve yıkıcı felaketlerin yaşandığını öne sürüyorlardı. Bu önermelerin yerine Darwin sayısal olarak yaşanan sürekli düşüşün birbirine bağlı karmaşık nedenlerine dair tahminlerde bulunulabileceğini öne sürdü. Belki de sürecin içinde yaşanmaya sebep olan bir düzen söz konusuydu ve bu da türün "yaşam süresinin" sonuna geleceğine işaret ediyordu: "Türün üyeleri yaşam sürelerini birer birer doldururlar ve böylece tür yok olup gider." Darwin türlerin doğal yollarla yaşlandığına dair öne sürdüğü bu fikirden vazgeçti ve daha sonra nüfus baskısı, rekabet ve doğal seleksiyon üzerine öne sürdüğü iyi bilinen fikirlerini ortaya attı. Bu fikirler kitabın son kısmında yer almaktadır. Söz konusu bölüm eserin 1845'te basılan sonraki versiyonunda metinden çıkarılmıştır.

Nihayet bahsedilmesi gereken bir diğer konu da Darwin'in Fuegianlar üzerine yaptığı tartışma – bunların evlerine döndükten sonra misyonerlerle ve kendi kabilele-

rindeki insanlarla kurdukları ilişki üzerine konuşulması gerekiyor. Darwin gemideyken bu insanlardan etkilenmiş, onlara hayran kalmıştı. FitzRoy ve Darwin özellikle Jemmy Button'a çok değer veriyorlardı. Darwin İngilizlerle yıllardır kurduğu arkadaşlıklardan sonra hele de kendi akrabalarıyla karşılaştığında Jemmy'nin neredeyse başka bir "insan türü"ne ait olduğunu düşündüğünü büyük bir saflıkla anlatmıştır. Darwin de FitzRoy da Tierra del Fuego'da büyük umutlarla başlatılan misyonerliğin ulaştığı noktadan dolayı inanılmaz üzüntü duyuyorlardı. Jemmy'nin, kabilesinde yaşarken edindiği davranış alışkanlıklarına hızla geri dönmesi Darwin'in de FitzRoy'un da canını sıkmıştı. Yaşadıkları içinde kendisini en çok etkileyen olay olan Jemmy'nin bu değişimi Darwin'e medeniyetin doğasının değişkenliğini ve insan alışkanlıklarıyla yaşam şekillerinin birbirlerinin zıttı olduklarını kanıtladı. "Vahşi ve medeni insanlar arasındaki farkın," diye yazmıştı Darwin, "bu kadar büyük olduğuna inanmazdım. İnsan her ne kadar ilerleme gücüne sahip olsa da aradaki bu fark vahşi ve evcil hayvanların arasındaki farktan çok daha büyük."

FitzRoy Fuegianların yaşadıklarını ve misyonun kaderini *Tazı'nın* araştırma göreviyle ilgili yazdığı kitapta uzun uzadıya ve detaylıca anlattı. Geminin kaptanı ve İngiltere'de bulunmuş olan bu Fuegianlarla uzun süre yakın ilişki kurmuş biri olarak FitzRoy'un bu görevi üstlenmiş olması Darwin'e göre olağandı. Ancak Darwin'in metninden anlaşılan o ki Darwin ve FitzRoy bu ve benzer cahil halklar üzerine çokça kafa yormuşlar ve tartışmışlardı çünkü Tahiti ile Yeni Zelanda'daki meşhur Waimate yerleşkesindeki misyonerlerin başarılı faaliyetleri hakkında Güney Afrika'ya gönderilmek üzere ortak bir mektup yazdılar. Mektup 1836'da *South African Christian Recorder*'da yayımlandı ve bu hem Darwin'in hem FitzRoy'un yayımlanmış ilk yazısıydı. Darwin'in savundukları babasının ve büyükbabasının fikirlerini yansıtıyordu. Darwin

köleleri azat etme taraftarıydı ve liberal görüşteydi. FitzRoy Darwin'in savunduğu fikirlerin çoğunu daha farklı nedenlerle temellendirmişti. FitzRoy –babası ve büyükbabası gibi– ilkel toplumlara ekonomik ve pratik destek sağlamanın yolunun babacanlık olduğunu söyleyen Hristiyan etiğini benimseyen Muhafazakar Parti taraftarıydı. Aborijin gruplarına duydukları saygı ve (belki de samimi olmayan) kaygının bir araya getirdiği Darwin ve FitzRoy, Viktorya döneminin sonlarına doğru sömürülerle çökecek olan iyimserliğin ve yüksek ideallerin henüz bozulmadığı bir zamanda İngiliz hayırseverliği temelinde buluşuyorlardı.

Darwin ve FitzRoy'un bu konuda paylaştıkları düşünceler, aynı kamarada uzun süre kalmak zorunda olan iki adamın paylaşabileceklerinden daha fazlasıydı. FitzRoy zor biriydi, buyurgan ve otoriterdi ama aynı zamanda zeki, dış dünyaya ve doğa felsefesine düşkündü. Hitabeti iyiydi, iyi bir düşünür ve iyi bir arkadaştı. *Tazı* Yolculuğu sırasında iki adam birbirlerine zorunlu olarak arkadaşlık ediyorlardı ve yine de pek dost sayılmazlardı. Bunu destekleyen çok az kanıt olsa da Darwin'in görüşlerini Lyell'a ya da doğaya duyduğu özel aşk kadar FitzRoy'la olan yakın ilişkisi de şekillendirmiş olmalı. Zaman ilerledikçe Darwin FitzRoy'un sadece kötü yanlarını hatırlamaya başladı. Ancak *Tazı* döneminde ikisinin arasında aynı zamanda yalın ve candan bir güven duygusu da vardı ve bu duyguyu ortak zevkleri ve çocuksu yoldaşlıkları şekillendirmişti. Bu iki genç adam uzun tartışmalar sürdürdüler, tehlikeli yolculuklara çıktılar, ikisi de kir pas içinde kaldılar ve aynı heyecanı paylaştılar. Tüm bunlar hatta belki de yolculuğun ta kendisi *Tazı* limana vardıktan sonra ortak bir arkadaşlarının Darwin'i "çok güzel bir şapka"ya" gördüğünü söylemesi üzerine FitzRoy'un yaşadığı sevgi dolu şaşkınlığın açıklamasıdır diyebiliriz.

Baskı Üzerine Birkaç Söz

Bu baskı Charles Darwin'in yayımlanan ilk kitabının kısaltılmış versiyonudur. Genellikle *Araştırmalar Günlüğü* ya da bazen *Tazı'nın Yolculuğu* başlığıyla bilinse de aslında ilk kez 1839'da Robert FitzRoy'un *Tazı Yolculuğuna (Narrative of the surveying voyages of H.M.S. Adventure and Beagle [H.M.S. Adventure'in Maceralarının ve Tazı'nın Araştırma Yolculuğunun Öyküsü])* dair anlattıklarının *Journal and Remarks, 1832-1836* başlığıyla çıkan üçüncü sayısıdır. Birkaç hafta sonra, Ağustos 1839'da, aynı metin farklı bir başlıkla, bu kez *H.M.S. Tazı'nın ziyaret ettiği çeşitli ülkelerin jeolojisine ve doğa tarihine dair araştırma günlükleri* başlığıyla basıldı. Daha sonra da pek çok farklı edisyon ve pek çok farklı başlık altında yeniden yayımlandı; bunların içinde en iyi bilineni muhtemelen 1845'te çıkan ikinci baskıdır. Editörler kısaltılan sonraki baskıları yayımlamaktan ziyade, Darwin'in yolculuğu boyunca yaşadığı maceralara ve düşüncelerine mümkün olduğunca yakınlaşabilmek adına ilk baskıdaki metni vermenin daha önemli olduğunu düşündüler. Ancak Darwin'in metnini gerekli formata getirmek için metni üçte bir oranında kısaltmak gerekiyordu. Metne mümkün olduğunca az müdahale edildi ve yalnızca editörlerin eksiklik yaratmayacağına emin oldukları pasajlar çıkarılarak metnin orijinal havası korunmaya çalışıldı ve Darwin'in anlattığı örnekler ve gözlemler dikkatli bir şekilde dengelendi. Parça parça değişiklikler yapmak yerine bütün paragraf ya da bölümlerin çıkarılması tercih edildi. Böylece editörler Galapagos Takımadalarının anlatıldığı pasajdaki gibi uzun ve dokunulmamış olan kısımları mu-

hafaza ettiler. Diğer bölümlerde çıkarılan pasajlar yıldız imiyle gösterilmektedir. Okurlar kimi bölümleri daha derinden incelemek isteyebilir diye Darwin'in detaylıca hazırladığı içindekiler bölümü de metne eklenmiştir. Dipnotlar Darwin'in kendisine aittir. Bu notlardaki bibliyografik referanslar genellikle kısaltma şeklinde olduğundan ve kafa karıştırıcı olabileceğinden editörler bahsi geçen insanları ve kitapları açıklayan kısa bir rehberi de metnin sonuna eklediler. Kitaba ilgi çekebilecek iki bölüm daha eklendi. Bunlardan ilki *Tazı* Yolculuğu için çıkarılan orijinal İngiliz Amirallik talimatları, diğeri ise *Tazı*'nın kaptanı Robert FitzRoy'un kaleme aldığı jeoloji bilimi ile İncil arasındaki ilişkiyi anlatan makale. Bu makale Darwin'in ve FitzRoy'un bilim ve doğa tarihine duyduğu ortak ilgiyi anlamımızı sağlıyor ve Darwin'in *Günlüğü*'nde tartıştığı jeoloji alanındaki yeni görüşlerine de karşıt bir görüş sunmuş oluyor.

GÜNEY AMERİKA 1830

Darwin Güney Amerika'nın içerilerine yaptığı ziyaretleri ve gezileri *Araştırmalar Günlüğü*'nde detaylı bir şekilde anlatmıştır. Temel lokasyonlar harita üzerinde Darwin'in ismiyle işaretlenmiştir. Siyasi sınırlar 1830'daki sınırlardır. Devletlerin çoğu *Tazı* kıyı şeridinde yolculuğuna devam ederken sınırlarını değiştirmiştir.

DARWIN'İN METNİNDE BAHSEDİLEN TEMEL LOKASYONLAR

İngiliz Amirallığı için temel olarak Güney Amerika'nın sahil şeridini araştırmayı amaçlasa da *Tazı* ayrıca dünyayı

dolaşarak Tahiti, Yeni Zelanda, Avustralya, Keeling Adaları ve Ümit Burnuna da gitti. Haritada Darwin'in bu metinde anlattığı temel lokasyonlar gösteriliyor. İsimler 19. yüzyılda kullanılan isimlerdir.

JOURNAL OF RESEARCHES

INTO THE

GEOLOGY

AND

NATURAL HISTORY

OF THE

VARIOUS COUNTRIES

VISITED BY H. M. S. BEAGLE,

UNDER THE COMMAND OF CAPTAIN FITZROY, R.N.

FROM 1832 TO 1846.

BY

CHARLES DARWIN, Esq., M.A. F.R.S.

SECRETARY TO THE GEOLOGICAL SOCIETY.

LONDON:

HENRY COLBURN, GREAT MARLBOROUGH STREET.

1839.

ARAşTIRMA GÜNLÜKLERİ

muhtevası

JEOLOJİ

ve

DOĞA TARİHİ

ihhtisas sahası

MUHTELİF ÜLKELER

II. M.S. TAZİ İSİMLİ GEMİYLE ZİYARET EDİLDİLER

KAPTAN R.N. FITZROY'UN KUMANDASINDA

1832'den 1836'ya

YAZARI

CHARLES DARWIN Esq. M.A. F.R.S.

JEOLOJİ DERNEĞİ SEKRETERİ

LONDRA:

HENRY COLBURN, GREAT MARLBOROUGH CADDESİ

1839.

Önsöz

Tazı Yolculuğunun Zoolojisinin önsözünde, Kaptan FitzRoy'un gemide bilimle uğraşan birinin olmasını istediğinden ve kaldığı yerin bir kısmından feragat edebileceğini bizzat teklif ettiğinden ve söz konusu teklifi hidrograf Kaptan Beaufort'un Amirallikteki Lordların onayı ile bana nezaketle iletmesi üzerine istenilen bu hizmeti vermeye gönüllü olduğumdan bahsetmiştim. Gezdiğimiz ülkelerin Doğa Tarihini incelerken keyif aldım ve bu fırsatı Kaptan FitzRoy sayesinde yakaladığımı düşünüyorum. Umarım FitzRoy'a burada şükranlarımı sunmamın bir sakıncası yoktur. Ayrıca birlikte olduğumuz beş yıl boyunca bana arkadaşlık etti ve hep yardımına koştu. Hem Kaptan FitzRoy'a hem de *Tazı'nın*¹ bütün çalışanlarına uzun süren yolculuğumuz boyunca bana gösterdikleri nezaketten dolayı minnettarım.

Bu kitap günlük şeklinde kaleme alınmıştır ve genel olarak ilgi uyandıracağını düşündüğüm Jeoloji ve Doğa Tarihine dair yaptığım gözlemleri içermektedir. Bu metin daha fazla detay barındıran bir içerik oluşturulmadan çok önce yazılmış ve maalesef geç yayınlanmıştır. Bu nedenle bazı bölümlerin kısalığı ve eksikliği umarım mazur görülür. Metnin anlaşılabilirliğini bozan (ve kısmen bu sayfalar matbaadayken benim şehir dışında olmamdan kaynaklanan) dizgi hatalarının bir listesini verdim ve geçen sene kazayla rast geldiğim ekstra bazı vakaları içeren (özellikle de buzul taşlarının taşınmasıyla ilgili teori üzerine) bir ek de ilishtir-

¹ Valparaíso'da hastayken bana karşı göstermiş olduğu yakın alakadan ötürü *Tazı'nın* doktoru Bay Bynoe'ya teşekkürlerimi sunarım.

dim. Birinci kısmı Atlantik ve Pasifik Okyanuslarındaki volkanik adalarla ilgili, ikinci kısmı ise Güney Amerika'yla birlikte ele alınacak olan jeolojik gözlemlerimi kısa süre sonra yayımlamayı umuyorum. İlk doğa bilimcilerimizin çoğunun çıkar gözetmeyen gayretleri sayesinde *Tazı Yolculuğunun* Zoolojisinin pek çok sayısı çoktan basıldı. Majestelerinin Hazineden sorumlu komisyonu cömertlik edip maliye bakanı aracılığıyla yayın masraflarının bir kısmının karşılanması için 1000 sterlin bahşetmeseydi bu çalışmaların hiçbirisi tamamlanamazdı. Daha kapsamlı bir çalışmaya başvurmayacak olan okurlardan bazılarının ilgisini çekebileceğini düşünerek Güney Amerika'daki kimi kuşların ve dört ayaklıların davranışları ile ilgili gözlemlerimi bu çalışmama ekledim. Ama umarım doğa bilimciler bu eserde yer alan pek çok konuya daha sonra daha detaylı bir şekilde değinileceğini ve konuların bazısının evvelden değinilmiş taslaklar olduğunu unutmazlar. Misal Güney Amerika'nın doğusundaki ovalarda bulunan dört ayaklı tuhaf fosillere dair anlattıklarım yarım yamalak ve *Tazı Yolculuğunun* Zoolojisinin ilk kısmını Bay Owen'ın söz konusu fosillere dair yaptığı önemli açıklamalar oluşturmaktadır.

Bu ve bundan sonraki çalışmalarımda yardımını aldığım pek çok doğa bilimciye teşekkür ederim. Bilhassa Cambridge'de lisans öğrencisiyken bana Doğa Tarihini tattıran – yokluğumda eve gönderdiğim koleksiyonların sorumluluğunu alan ve girişimlerimde bana büyük destek veren ve döndüğümde beridir bana yakın bir dost gibi davranan ve benden yardımlarını hiç esirgemeyen en önemli kişiye; Muhterem Profesör Henslow'a en derin şükranlarımı sunmama izin verin.

C.D.

**TAZI'NIN DOĞA BİLİMCİSİ
CHARLES DARWIN'İN GÜNLÜĞÜ**

I. Bölüm

Porto Praya – Ribeira Grande – Kuru ve açık atmosfer – Lavların kalkerli sahil üzerindeki etkileri – Deniz tavşanı ve ah-tapotun davranışları – Saint Paul’deki volkanik olmayan kayalar – Kireç fosfatının kabuklanması ve sarkıt haline gelmesi – İlk sömürgeci böcekler – Fernando de Noronha – Bahia – Granitin kapsamı – Parlak kayalar – Balon balığının davranışları – Pelajik confervae, haşlamlılar – Denizin renginin bozulmasının nedenleri

SANTIAGO – YEŞİL BURUN ADALARI, 16 OCAK, 1832 – Denizden bakıldığında Porto Praya dolaylarının ısı-sız bir görüntüsü var. Geçmiş yüzyıllarda gerçekleşen volkanik patlamalar ve tropik güneşin kavurucu sıcaklığı çoğu yerde toprağı kıraç ve bitki yetişmesi için uygunsuz hale getirmiş. Ülke birbiri ardına gelen ve aralarına uçları kesilmiş koni şeklindeki tepelerin serpiştirildiğı platolar üzerinde yükseliyor, ufukta görülenler de daha yüksek ve düzensiz sıralanan dağlarla sınırlı. Denizden karaya yeni geçen ve hayatında ilk kez hindistancevizi ağaçlarının arasına adım atan biri kendi mutluluğundan başka bir şey düşünenebilirse bölge ikliminin puslu atmosferinde seçilebildiğı kadarıyla manzaranın ne denli ilgi çekici olduğunu görecektir. Aslında adanın genel itibarıyla pek de güzel olmadığı düşünülebilir ama tümüyle kıraç hale gelmiş toprağın tuhaf görüntüsü sadece İngiliz topraklarına alışık birinin gözüne sanki üzerinde daha fazla bitki türeyebilecek bir yermiş gibi görünebiliyor. Lav tabakaları üzerindeki geniş yollarda tek bir yeşil yaprak bile bulmak zorken keçi sürüleri ve onlarla birlikte dolaşan birkaç inek hayatta

kalmaya çalışıyor. Çok nadir yağmur yağıyor ama yılın kısa bir döneminde bölgede kuvvetli sağanak yağışlar oluyor. Yağışın hemen ardından da her yarıktan ufak bitkiler baş gösteriyor. Bu bitkiler kısa sürede kuruyor ve bu şekilde doğal yollarla oluşan samanların üzerinde hayvanlar yaşıyorlar. An itibarıyla bölgeye bir yıldır yağmur yağmamış. Sezonda sadece birkaç günlüğüne nehir yolu görevi gören geniş ve düz tabanlı çoğu vadi ise yapraksız çalı öbekleriyle kaplı. Bu vadilerde çok az canlı yaşıyor. En yaygın görülen kuş, kene otu dallarının üstünde uslu uslu oturan ve sonra çekirgelerle kertenkelelerin üzerine atlayan yalıçapkını (*Dacelo jagoensis*). Kuşun renkleri parlak ama Avrupa'daki kuş türleri kadar güzel değil. Avrupa'dakilerle bu kuş türünün arasında uçuş, hareket ve yaşam bölgeleri açısından büyük farklılıklar var ki yalıçapkını genellikle en kuru vadilerde yaşamını sürdürüyor.

Bir ara iki subay ile birlikte Porto Praya'nın birkaç mil doğusundaki Ribeira Grande köyüne gittim. Saint Martin vadisine ulaşana kadar ülkenin görüntüsü her zamanki iç karartan kahverengilikteydi. Fakat vadideki küçücük bir dere çok canlı ve verimli bir bitki örtüsü oluşturmuştu. Bir saat sonra Ribeira Grande'ye vardık ve burada büyük bir kale ile bir katedral harabesi görünce çok şaşırdık. Liman doldurulmadan önce bu küçük kent adanın merkeziymiş. Kentin şu anda melankolik bir havası olsa da çok etkileyici bir görüntüye sahip. Rehberliğimizi yapacak olan zenci bir peder ve Yarımada savaşlarında hizmet etmiş İspanyol bir tercüman ile ana yapısı antik bir kilise olan bir dizi binayı gezdik. Adaların valileri ve yüksek rütbeli komutanları buraya gömülüyorlarmış. Bazı mezar taşlarındaki tarihler 16. yüzyıla aitti.¹ Bu terk edilmiş mekanda bize Avrupa'yı hatırlatan tek şey hanedan süslemeleriydi. Dörtgenin bir kenarında kilise ya da şapel olan bir bina vardı, dörtgenin tam ortasında ise ağaçlarda muzlar büyüyordu. Diğer ta-

¹ Yeşil Burun Adaları 1449'da keşfedildi.

rafta ise perişan halde bir düzine hastanın bulunduğu bir hastane vardı.

Akşam yemeğimizi yemek için vènda'ya* döndük. Teni oltu taşı kadar kara olan çok sayıda adam, kadın ve çocuk bizi seyretmek için toplanmıştı. Kalabalık pek bir neşeliydi; söylediğimiz ya da yaptığımız her şeye kahkahalarla karşılık verdiler. Şehirden ayrılmadan önce katedrali ziyaret ettik. Daha küçük boyuttaki kilise kadar gösterişli durmayan katedralin içinde garip bir biçimde ahenksiz sesler yayan küçük bir org vardı. Zenci rahibe birkaç şilin verdik ve İspanyol da rahibin başını hafifçe okşayarak büyük bir içtenlikle ten renginin siyah olmasının hiçbir öneminin olmadığını söyledi. Akabinde hızlı bir şekilde Porto Praya'ya geri döndük.

Bir başka gün adanın merkezine yakın bir yerde bulunan San Domingo köyüne gittik. Geçtiğimiz küçük bir platonun üstünde bodur akasyalar büyüyordu, durmadan esen alizeler yüzünden ağaçların üst kısımları aynı şekilde eğilmişlerdi – hatta bazıları gövdeye kadar bükülmüştü. Dalların yönü tam olarak kuzeyden kuzeydoğuya, güneybatıdan güneye doğru idi. Bu doğal yolla oluşmuş eğimler alize rüzgarlarının baskın olarak hangi yönden estiğini gösteriyor olmalı. Çorak toprak üzerinde yapılan seyahatler o kadar az iz bırakmıştı ki yolumuzu kaybettik ve Fuentes'e saptık. Fuentes'e saptığımızı oraya varana kadar anlayamadık fakat sonrasında böyle bir hata yaptığımıza memnun olduk. Fuentes küçük bir deresi olan şirin bir köy. En çok gelişim göstermesi gereken köyün sakinleriye onlar hariç köyde her yerden bereket fışkırıyordu. Çırlıçılak ve sefil haldeki zenci çocuklar vücutlarının yarısı büyüklüğündeki odunları yakmak için toplamışlardı ve taşımaya çalışıyorlardı.

Fuentes yakınlarında büyük bir Afrika tavuğu sürüsü gördük – muhtemelen elli altmış tanelerdi. Aşırı ürkekler-

* Bölgede yolcuların konaklamaları için han işlevi gören yerler -çn.

di ve yanlarına yaklaşılmıyordu. Eylülün yağmurlu günlerinde rastlanan keklikler gibi kafalarını kaldırarak bizden sakınıyorlardı ve takip edersek de hemen havalanıyorlardı.

Adanın geri kalanına hakim olan kasvetin yanında San Domingo'nun manzarası umulmadık bir güzelliğe sahip. Köy, lav katmanlarının azametli ve dik duvarlar oluşturduğu bir vadinin dibinde yer alıyor. Siyah topraklar tertemiz suların aktığı küçük bir derenin kenarları boyunca ilerleyen parlak yeşil bitki örtüsüyle çarpıcı bir zıtlık oluşturuyor. O gün büyük bir ziyafet vardı ve köy insanla dolup taşıyordu. Dönüş yolunda çok şık giyinmiş yirmi kadar zenci genç kızın yanından geçtik. Kızların renkli türbanları ve büyük şalları tenlerinin karalığını ve keten elbiselerinin kar beyazını daha da ön plana çıkarıyordu. Yanlarına yaklaşıp yaklaşmaz hepsi aniden dönüp yola şallarını örttüler ve büyük bir enerjiyle deli gibi şarkı söylemeye başladılar. Bir yandan da elleriyle bacaklarına vurarak tempo tutuyorlardı. Kızlara para fırlattık. Attığımız parayı kahkahalarla karşıladılar ve şarkıyı daha da yüksek sesle söylemeye başladılar. Sonra yanlarından ayrıldık.

Havanın genellikle puslu olduğunu söylemiştim. Pus, açık denizdeki gemilerin üzerine bile sürekli yağmakta olan ince tozdan kaynaklanıyordu anlaşılan. Kahverengi olan bu toz yakıt borusu altında siyah bir sır haline dönüşüyor. Bence bu toz volkanik kayaların aşınması ve yıpranması sonucunda oluşuyor ve Afrika kıyılarından taşınıp geliyor. Bir sabah hava oldukça berraktı ve uzaktaki dağların keskin hatları kalın ve koyu renkteki bulutlara kadar uzanıyordu. Manzaraya bakınca ve İngiltere'deki benzer durumları da düşününce havadaki nemin yoğun olduğunu düşündüm. Meğer durum tam tersiymiş. Higrometre ile ölçünce havanın ısısı ile çiy düşen noktanın ısısı arasında 29.6 derece fark olduğu ortaya çıktı. Bu fark önceki sabahlarda gözlemlediğimin neredeyse iki katıydı. Atmosfer aşırı kuruyken bir yandan da sürekli olarak şim-

şek çakıyordu. Durmadan şimşek çakarken havanın bu derece berrak olması sıra dışı bir durum değil mi?

Adanın doğa tarihinin en ilginç kısmını adanın jeolojisi oluşturuyor. Limana girerken falezin karşısında suyun kırk beş fit yukarısında yer alan beyaz bir şerit, kıyıdan birkaç mil boyunca kusursuz bir şekilde uzanıyor. İnceleyince söz konusu beyaz tabakanın komşu kıyıda bulunanlardaki gibi çok sayıda midye kabuğunun gömülü olduğu kalkerli bir madde içerdiği anlaşıyor. Tabaka eski volkanik kayaların üzerinde yer alıyor. Tabakanın deniz tabanını oluşturduğu eski dönemde kabuk dolu beyaz kısmın üzeri denize karışmış olması muhtemel olan bir bazalt akıntısı ile kaplanmış. Ufalanmaya müsait olan kütlenin yüzeyi, üzerini kaplayan lavın sıcaklığı yüzünden değişime uğramış ve bu değişimleri incelemek oldukça ilginç. Kütle birkaç inçe ulaştıktan sonra bazı yerlerde sağlamlaşıyor ve iyi bir yontu taşı kadar sert bir taş dönüşüyor, kalker içeren özgül topraklı kısım da küçük noktalara ayrılıyor ve kireçtaşının beyaz ve yalın kalmasını sağlıyor. Diğer bölgeler ise kristalleşmiş bir mermerden oluşuyor ve kireç karbonatı kristalleri o kadar kusursuzlar ki gönyeyle kolayca ölçülebiliyorlar. Derenin alt yüzeyinin lav külü içeren parçalarının kireci yakaladığı yerlerdeki değişim ise daha sıra dışı çünkü kireç burada tel tel ayrılırken aragoniti andıran ışıltılı çizgilere dönüşüyor. Lav yatakları içeriye doğru, erimiş taş selinin ilerlediği birbirinin peşi sıra gelen hafif eğimli platolara çıkıyor. Santiago'nun hiçbir bölgesinde çok eski dönemlerde buralarda volkanik hareketlerin yaşanmış olabileceğini işaret eden tek bir ize bile rastlamayacağımızı düşünüyorum. Yakındaki Fogo adasında sık sık yaşanan volkanik patlamalardan dolayı burası sessiz bir yermiş gibi görünüyor. Kırmızı renkli küllerin olduğu tepelerin zirvelerinde krater formuna nadiren rastlanıyor. Kıyıda yakın geçmişte oluşmuş akarsular var. Daha eski dönemlerde oluşan uçurumların önünde uzanmakta olan daha alçak seviyedeki uçurumlar ise akarsuların yardımcı-

la henüz oluşum süreci içindeler. Yükseklikleri ise uçurumların hangi çağda oluştuklarına dair kabaca bir fikir veriyor.

Santiago’da kaldığımız süre boyunca bazı deniz hayvanlarının davranışlarını gözlemledim. İri deniz tavşanı bu bölgede çok yaygın. Bu deniz salyangozu beş inç uzunluğunda, mor damarlı ve kirli sarımsı bir renkte. En önünde iki çift duyargası var, üst kısımdakiler şekil olarak dört ayaklı hayvanların kulaklarına benziyor. Alt tarafta, ayak kısmının her iki tarafında bazen vantilatör görevi gören ve suyun arka solungaçlara akmasını sağlayan geniş bir zar var. Deniz tavşanı çamurlu ve sığ sulardaki taşların arasında büyüyen cılız deniz otlarıyla besleniyor ve midesinde kuşların kursaklarındakine benzer pek çok minik çakıl taşına rastladım. Rahatsız edildiği zaman suya mora çalan kırmızı renkte bir sıvı salgılıyor ve kendinden bir ayak mesafe ötesine doğru lekeler oluşturuyor. Bu öz savunma hareketi sonucu deniz tavşanının vücuduna acı bir salgı yayılıyor ve bu salgı hayvanın vücudunda fizalya denizanasının verdiği acıyı anımsatan şiddetli bir batma hissi yaratıyor.

Çoğu kez ahtapotun ya da mürekkep balığının davranışlarını gözlemlemeye çalıştım. Dalgaların geri çekilmesiyle oluşan havuzcuklarda yaygın olarak bulunsalar da bu hayvanlar pek kolay yakalanmıyorlar. Uzun kolları ve vantuzları sayesinde vücutlarını çok dar yarıklara bile çekebiliyorlar, bunu yaptıklarında da onları yarıklardan çekip alabilmek için büyük kuvvet uygulamak gerekiyor. Bazen de kuyruklarını bir ok hızıyla suyun bir yanından diğer yanına atarken suya aniden koyu kahverengi bir mürekkep yayıyorlar. Bu hayvanlar eşine az rastlanır biçimde bukalemun misali renk değiştirebiliyorlar ve böylece fark edilmeleri zorlaşıyor. Geçtikleri zeminin yapısına göre renklerini değiştiriyorlar. Suyun derinlerindeyken renkleri kahverengimsi bir mora dönüşürken karaya çıktıklarında ya da sığ sulardayken sarımsı bir yeşile dönüşüyor. Daha

yakından incelendiğinde bu renk, üzerinde açık sarı küçük noktacıklar barındıran Fransız grisi aslında. Zemini oluşturan rengin yoğunluğu değişiyor, renkli noktacıklar ise sırasıyla bir yok olup bir beliriyor. Bu değişimler öyle bir hava yaratıyordu ki sanki hayvanın vücudu üzerinde sürekli olarak rengi yakut kırmızısıyla kestane rengi² arasında değişen bulutlar geziniyor gibiydi. Ufak bir elektrik şokuna maruz kalan herhangi bir bölge ise neredeyse simsiyah oluyordu. Bu kadar güçlü olmasa da benzer bir etki hayvanın derisini iğneyle çizdiğinizde de oluşuyor. Bu bulutlar ya da kızarıklıklar da diyebileceğimiz hadiseyi bir büyütle incelediğinizde içinde çeşitli renklerde sıvılar içeren ufak kabartıların sırayla genişlediğini ve daraldığını görebiliyorsunuz.³

Mürekkep balığı bukalemunvari gücünü hem yüzerken hem de dipte sabit dururken sergiliyor. Kendisini seyrettiğimi fark eden bir mürekkep balığının gizlenmek için sergilediği numaralar beni çok eğlendirmişti. Bir süre hareketsiz kaldıktan sonra fare kovalayan bir kedi misali sinsi-ce beş-on metre fırlıyor bazen de renk değiştiriyordu. Böylece daha derin bir bölgeye gelene kadar ilerliyor, girdiği deliği gizlemek için de arkasında koyu bir mürekkep bırakıyordu.

Kayalıkların olduğu sularda kafam sudan iki ayak kadar yukarıdaydı ve deniz hayvanı arıyordum. Birkaç kez gıcırıtıyı andıran cılız bir ses duydum ve bu sesle birlikte üzerime sular sıçradı. İlk önce ne olduğunu anlamadım ama sonra ses çıkarıp su sıçratanın delikte gizlenen bir mürekkep balığı olduğunu fark ettim. Mürekkep balığının su fışkırtma gücü var şüphesiz. Aynı zamanda vücudunun alt tarafında yer alan boru ya da hortum gibi organla iyi de nişan alıyorlar. Bu hayvanlar başlarını taşımakta zorluk çektikleri için yere konduklarında rahat sürünemiyorlar.

² Pat. Symes'in terminolojisine göre bu şekilde isimlendirilmiş.

³ Bkz. Encyclopedia of Anatomy and Physiology, *Cephalopoda* makalesi.

Kamaramdaki mürekkep balığının karanlıkta hafiften ışıldadığını gördüm.

SAİNT PAUL KAYALIKLARI – 16 Şubat sabahında Atlantik'i geçerken Saint Paul adasının yakınlarından geçtik. Bu kaya kümeleri 0 derece 58 dakika kuzey enleminde, 29 derece 15 dakika batı boylamında bulunuyor. Amerika kıyısından beş yüz kırk mil, Fernando de Noronha adasından ise üç yüz elli mil uzaklıkta yer alıyorlar. En yüksek nokta deniz seviyesinden elli fit yukarıda ve çevresinin genişliği bir milin dörtte üçünden daha az. Bu küçük alan okyanusun derinliklerinden doğru aniden yükseliveriyor. Mineralojik yapısı sade bir yapıda değil, kayalar bazı bölgelerde silisyumlu kalkedonik, bazı bölgelerde ise feldispatik yapıda. İkinci tür kayaların üzerinde ise içine kalkerli madde karışmış olan ince yılantaşından oluşan damarlar var.

Bu kayaların özgün yapısının volkanik olmaması ilginç çünkü birkaç istisna dışında büyük okyanusların ortasında yer alan adalar volkanik hareketlerle oluşmuşlar. Büyük sıradağların en yüksek noktaları muhtemelen bir zamanlar kıtalardan uzak adalar olarak var oldukları için genellikle bu adalarda volkanik kayaların olması beklenir. Dolayısıyla pek çok adanın yavaş yavaş karla kaplı tepelere dönüşene dek asırlar boyunca geçirdikleri değişimler üzerine kafa yormak ilginç olabilir. Uzun süre yok olma tehlikesiyle karşı karşıyayken varlığını sürdürmeye çalışan Ascension adası ya da Santa Helena vakalarını ele alırsak uzun dönem boyunca yüzey sürekli olarak yıpranmaya ve aşınmaya maruz kalacak olsa da adanın çekirdeğinin ya da özünün varlığını her daim sürdüreceğine emin olabiliriz. Belki de fonolit gibi ya da yeşil bazalt taşı gibi kompakt bir taş kütlesi ufalanmış her bir parçasıyla Chimborazo Dağını taçlandırarak.

Saint Paul'daki kayalar uzaktan parlak beyaz renkte görünüyorlar ve böyle görünmeleri de kısmen çok sayıdaki deniz kuşunun bıraktığı gübrelerden kısmen de kayaların

yüzeyinin cilalı beyaz bir maddeyle kaplanmış olmasından kaynaklanıyor. Mercekle baktığınızda kayaların toplam kalınlığının bir inçin onda biri olduğunu, aşırı ince katmanlardan oluştuğunu görüyorsunuz. Yüzeyin pürüzsüz, cilalı ve sedefsi bir parlaklığı var ve kalsitten ciddi olarak daha sertler ama bıçakla da çizilebiliyorlar. Borudan gaz verilince çatırdıyor, biraz kararıyor ve berbat bir koku salgılıyorlar. Kaya kirle karışmış kalsiyum fosfat içeriyor ve sebebi de şüphesiz kuş dışkıları üzerine yağan ya da çiseleyen yağmur. Ascension adasındaki lav kayalarının bazı deliklerinde büyük miktarda *guano* adı verilen maddeye rastladım. *Guanoya* Güney Amerika'nın dönenceler arasında kalan kısımlarının batı kıyılarında deniz kuşlarının uğradığı adacıklardaki birkaç metre kalınlığındaki büyük yataklarda da rastlanıyor. Fourcroy ve Vauquelin'in incelemelerine göre bunlar urat, fosfat ve kireç taşı oksalatı, amonyak, potasyum, birtakım tuzlar ile bazı yağlı ve topraklı maddeler içeriyorlar. Bu maddenin şu ana kadar keşfedilmiş en zengin gübre olduğundan hiç şüphem yok. Ascension'da ise *guano* olan yerlerin yakınlarında, katışıklı stalaktik ve batriyoidal kireç fosfatı bazalta yapışmış durumda. Bunların taban kısımları topraksı bir dokuydaydı ama diğer tarafları pürüzsüz, cilalı ve çizilmesi zor bir camdan oluşuyordu. Bu stalaktitler büzülmüş bir haldeydi. Belki de çözünür bir madde arada yok olup gittiği için biçimsizleşmişlerdi. Daha evvel fark edilmiş midir bilmiyorum ama benzer stalaktit kitleler⁴ bence nadir rastlanan oluşumlar değiller.

Sümsük ve deniz kırlangıcı olmak üzere sadece iki kuş türünü gözlemledik. İlki Kuzey Atlantik kıyılarında balık avlıyor ve diğeri de balık avlayan bir kuş türü. İkisi de ev-

⁴ Ascension'da bir mağaradan çıkarılmış, kireç sülfatından oluşmuş çok güzel stalaktitler gördüm. Dış görünüşlerine bakılırsa genel itibarıyla sıradan kalkerli türlerle karıştırılabilirlerdi. Çatlamış bir türde, düz yerleriyle kesişen çifte yankılar, peş peşe gelen çöküntülerin oluşturduğu düzensiz katmanlar gözlemlemek ilginçti.

cil; aptallar ve hiç gözlemci görmemişler. İsteseydim bir sürü kuşu çekicimle öldürebilirdim. Sümsük kuşu yumurtalarını çıplak kayanın üstüne bırakırken deniz kırlangıcı kendine su yosunundan basit bir yuva yapıyor. Pek çok yuvanın yanında küçük, uçabilen balıklar vardı ki bence bu balıkları erkek kuşlar eşleri için getirmişti. Biz kuşları rahatsız eder etmez kayaların yarıklarında yaşayan büyük ve hareketli bir yengeç (*Graspus*) gelip yuvanın yanından hızlıca balığı çaldı. Yengecin hareketlerini izlemek çok eğlenceliydi. Bu adada tek bir bitki, bir liken bile yetişmiyordu ama çok sayıda böcek ve örümcek vardı. Birazdan sayacağım liste bence adanın karasal fauna listesini tamamlıyor: Adada kuşların üzerinde parazit olarak gelmiş olması muhtemel *Feronia* ile kene; tüyle beslenen bir cinse ait küçük, kahverengi güve; gübrelerin dibinden çıkan stafilinus (*Quedius*); tespih böceği ve son olarak bu küçük hizmetçileri avlayan pek çok örümcek ve su kuşlarının leş yiyicileri bir arada yaşamaktalar. Güney Denizindeki mercan adalarının ilk sömürgecilerinin sürekli tekrar ettikleri açıklamalar muhtemelen çok da doğru değil. Çünkü yaptıkları açıklamayla küçük iğrenç böceklerin hindistancevizi ağacıyla diğer güzel bitkiler ortaya çıkmadan çok önce adayı istila ettikleri gerçeğini aktaran o şiirsel hikayeyi bozuyorlar.

Tropik denizlerdeki en küçük kayalar bile sayısız deniz yosununun ve çeşitli hayvan türlerinin yetişmesine olanak sağlıyorlar ve böylece çok sayıda balığa da besin kaynağı sunmuş oluyorlar. Oltaya gelen avdan en büyük payı almak isteyen köpek balıklarıyla teknelerdeki denizciler arasında sürüp giden bir mücadele var. Bermuda yakınlarında, denizin millerce açığında yer alan ve suyun derinlerinde bulunan bir kayanın civardaki balıklar sayesinde keşfedildiğini duydum.

FERNANDO DE NORONHA, 20 ŞUBAT – Burada kaldığımız birkaç saat boyunca gözlemleyebildiğim kadarıyla adanın yapısı volkanik ama oluşumu muhtemelen yakın

bir tarihe dayanmıyor. Adanın en göze çarpan özelliği bin fit yüksekliği olan üst kısmı aşırı dik ve bir tarafından tabanı sarkan konik bir tepeye sahip olması idi. Kaya fonolit ve şekilsiz sütunlara bölünmüş. Bu ayrı kitleleri inceledikten sonra ilk intiba olarak insan hepsinin yarı sıvı şekilde aniden yukarı ittirildiğini düşünüyor. Ama Santa Helena'da bazı zirvelerin hemen hemen benzer şekil ve yapıdaki ergimiş kayaların yumuşak tabakaya gömülmesiyle oluştuklarını ve devasa yapıdaki dikilitaşların şeklini böyle aldıklarını tespit etmiştim. Bütün ada ormanla kaplı ama iklimin kuruluşundan ötürü hiçbir şey bol değil. Bazı yüksekliklerde defne ağaçlarının gölgesinde kalan ve kovan çiçeğine benzeyen hoş pembe çiçeklerle kaplı ama tek bir yaprağı bile olmayan ağaçlarla süslenmiş büyük sütunlu kaya kitleleri var ve bu kitleler manzarayı güzelleştiriyorlar.

BAHIA YA DA SAN SALVADOR, BREZİLYA, 29 ŞUBAT – Bugün güzel geçti. Brezilya ormanlarını ilk kez kendi başına gezen bir doğa bilimci için güzel kelimesi aslında yetersiz kalıyor. Bölgenin göze çarpan özelliği ise sahip olduğu zengin bitki örtüsü. Çimenlerin zarafeti, parazit bitkilerin ilginçliği, çiçeklerin güzelliği, yaprakların parlak yeşili zenginliği oluşturan detaylar. Ormanın gölgeli kısımlarına hem gürültünün hem de sessizliğin o çelişkili karışımı hâkim. Böceklerin sesi o kadar yüksek çıkıyor ki gürültüleri kıyıda yüzlerce metre ötedeki bir limana demirlemiş gemiden bile duyulabilir. Öte yandan ormanın iç taraflarında sessizlik hüküm sürüyor gibi. Doğa tarihine düşkün birisi için bu ormanda gezmek müthiş keyifli bir tecrübe. Birkaç saat gezindikten sonra karaya çıktığımız yere geri döndüm fakat daha oraya varamadan tropik fırtınaya tutuldum. İngiltere'de sık yağan yağmurların hiç işleyemeyeceği kadar iri bir ağacın altına sığınmaya çalıştım ama birkaç dakika içinde ağacın gövdesinden aşağıya doğru sel akmaya başladı. Büyük ormanların sahip olduğu yeşilliği yağan şiddetli yağmurlara yormak gerek. Eğer yağ-

murlar daha soğuk iklimlerdeki yağmurlar gibi olsaydı damlalar daha yere değmeden büyük bir kısmı emilirdi ya da buharlaşırdı. Şu anda bu mükemmel koyun şatafatlı manzarasını anlatmaya çalışmayacağım zira eve dönüş yolculuğumuzda buraya bir kez daha uğradık ve koyun manzarasından o zaman bahsedeceğim.

Civardaki kırsalın jeolojisi pek ilgi çekici değil. Río Plata'dan 5. derece Güney enleminde yer alan San Roque burnuna kadar uzanan Brezilya kıyısı boyunca ilerleyen ve iç kısımlara da yayılan üç bin iki yüz kilometreyi aşan alan boyunca karşılaşılan sert kayaların hepsi granit oluşum. Granitten oluşan ve neredeyse her jeoloğun basınç altındaki ısının hareketiyle kristalleştiğini düşündüğü bu büyük alan akla ilginç sorular getiriyor. Bu alan granit yapıya engin bir okyanusun derinliklerinde kaldığı dönemlerdeyken mi ulaştı? Yoksa alanın üzerini önce bir tabaka kapladı da sonra bu tabaka zamanla aşındı mı? Uzunca bir süre herhangi bir kuvvet graniti binlerce metre kare aşındırmış olabilir mi?

Şehirden çok da uzakta olmayan, bir çayın denizle birleştiği bir noktada Humboldt'un tartıştığı bir konuyla ilgili bir gerçeği gözlemledim⁵. Orinoco, Nil ve Kongo gibi büyük nehirlerin en akıntılı yerlerinde siyenit kayalar, toz granitle parlatılmış gibi görünen siyah bir maddeyle kaplılar. Tabaka aşırı ince ve Berzelius'un incelemesinde de tabakanın manganez ve demir oksitleri içerdiği anlaşıldı. Orinoco'da bu içeriğe sadece sellerle zaman zaman yıkanan kayalarda rastlanıyor ve sadece akıntının hızlı olduğu bu kısımlarda ya da Kızılderililerin dediği gibi, "suların beyaz olduğu yerde kayalar siyahtır". Burada kaplama, siyah yerine parlak kahverengi ve sadece demir içeren bir malzemeden oluşmuşa benziyor. Elle toplanan numuneler güneş ışığında parıldayan bu kahverengi, parlak taşlarla ilgili doğru bir fikir veremiyor. Sadece gelgit olduğunda

⁵ *Personal Narrative*, V. cilt, I. bölüm, s. 18.

oluşuyorlar, çay yavaşça akarken köpükler büyük nehirlerin akıntılarının parlatma gücünü destekliyor olmalı. Aynı şekilde gelgitin alçalması ve yükselmesi muhtemelen dönemsel taşkınları da açıklıyor; pek çok farklı durum aynı nedenlerle açıklanabiliyor. Ancak taşlara yapışmış gibi görünen bu metalik oksit kaplamanın sebebinin ne olduğu bilinmiyor ve değişmeyen kalınlığın ardında bir neden aramaya da gerek yok bence.

Bir gün, kıyıya yakın yüzerken yakaladığım bir balon balığını seyrederek eğleniyordum. Bu balık kendisini neredeyse yusuvarlık bir hale getirme yeteneğiyle bilinir. Kısa bir süreliğine sudan çıkarılıp tekrar suya sokulduğunda ise ağzıyla belki de benzer şekilde solungaçlarındaki deliklerle büyük miktarda su ve hava emiyordu. Bu süreç iki yolla gerçekleşir; hava yutulur daha sonra vücuttaki boşluklara itilir ve kaslar gözle görünür biçimde kasılarak havanın dışarı kaçması engellenir. Suyun kocaman açılmış ve hareketsiz duran ağza akarak girdiğini gözlemledim. Balık suyu emiyor olmalı. Karın kısmındaki deri, sırttakinden çok daha gevşek; yani, şişme sırasında alt taraf üst taraftan çok daha fazla şişiyor, sonuç olarak da balık sırt üstü yüzebiliyor. Cuvier balığın bu pozisyonda yüzebildiğinden şüpheli. Balık, böyle düz bir şekilde ileri hareket etmesinin yanı sıra her iki tarafına da dönebiliyordu. Bu tamamen göğüs yüzgeçlerinin yardımıyla oluyor; kuyruk çöküyor ve kullanılmıyor. Havayla dolan vücudun göğüs yüzgeçlerinin içi su doluydu ve ağızdan giren sular sürekli yüzgeçlerden dışarı akıyordu.

Kısa bir süreliğine böyle şiş vaziyette kalan balık havayı genellikle göğüs yüzgeçlerinden ve ağızdan büyük bir kuvvetle iterek boşaltıyordu. İsteddiği zaman belirli bir miktar suyu püskürtebiliyordu. Bu da muhtemelen bu sıvının kısmen yer çekimini ayarlamak için alındığını gösteriyor. Balon balığının pek çok savunma yöntemi var. Ciddi anlamda ısırabiliyor, belirli bir mesafeden su fırlatabiliyor, aynı zamanda çenesini hareket ettirerek ilginç sesler çıkar-

tabiliyor. Vücudunun şişmesiyle vücudu kaplayan papiller dikleşip sivrileşiyor. En ilginç olan özelliği karnındaki deriden çok güzel kırmızı ve lifli bir salgı salgılaması. Bu salgı fildişini ve kağıdı o kadar sağlam boyadı ki renk bütün parlaklığını bugün bile koruyor. Bu salgının yapısı ve ne işe yaradığıyla alakalı pek bir bilgim yok.

18 MART – Bahia’dan demir aldık. Birkaç gün sonra Abrolhos Adalarından fazla uzaklaşmamıştık ki denizin renginde bir bozulma olduğunu fark ettim. Suyu kötü bir büyüteçle bakıyordum sanki. Suyun bütün yüzeyi uçları çentikli, kırılmış saman parçalarıyla kaplanmış gibiydi. Büyüyük parçalardan biri .03 inç uzunluğunda, .009 inç genişliğindeydi. Daha dikkatli incelendiğinde her biri yirmi ile altmış adet ipliğe bölünmüştü ve ipliklerin uç kısımları düzgün birer silindir şeklindeydi. Muntazam olarak enine bölmelere de ayrıldığı ve bu bölmelerin kahverengimsi yeşil renginde yünümsü bir madde içerdiği görülüyordu. Lifler yapışkan bir sıvı içinde olmalılar zira demetler bir aradayken birbirlerine temas etmiyorlardı. Bu cisimlerin hangi familyaya ait olduğunu bilmiyorum ama yapısal olarak su yollarında yetişen confervaya* genel itibarıyla benziyorlar. Açık denizde yüzecek şekilde gelişen bu basit bitkiler bazı yerlerde sayıca çok olmalı. Gemi, çoğunun yanından geçip gitti. Bir tanesi yaklaşık 10 metre genişliğindeydi ve suyun çamurumsu rengine bakılırsa en az dört kilometre kadar uzanıyordu. Hemen hemen her uzun yolculukta bu confervalarla ilgili bir şeyler söylenir, özellikle de Avusturalya yakınlarındaki denizlerde yaygın olarak görülürler. Leeuwin burnu dışındaki yerlerde confervaya çok benzeyen şeyler keşfettim. Tek fark demetler daha küçüktü ve daha az iplik içeriyorlardı. Kaptan Cook çıktığı üçüncü yolculukta denizin üstündeki bu görünüme denizcilerin deniz talaşı adını verdiğinden bahseder.

Hint Okyanusundaki Keeling Adalarına varmadan iki

* Su bitkisi -çn.

gün önce kahverengimsi yeşil renkte denizin üstünde yüzen yünümsü maddeden pek çok bölgede yine vardı. Büyüklükleri yaklaşık yedi ile on santimlik kareler arasında değişiyordu ve oldukça şekilsizdiler. Mat bir kapta zor seçiliyorlardı fakat cam bir kapta oldukça görünür haldeydiler. Mikroskop altında lifli maddenin, aralarında bağlantı olup olmadığını bilmediğim iki tür conferva içerdiğini gördüm. İplik yığını içinde iki ucu da koni şeklinde olan küçük silindirimsi cisimlerden çok sayıda vardı. Bu iplerin çapı yaklaşık bir inçin $2/3000$ 'i kadar; içten bir kaplamaları var; düzensiz ve çok geniş aralıklarla enli bölmelere ayrılmışlar. Boyları o kadar uzun ki hasar görmemiş uçların şeklinin nasıl olduğunu tespit edebilmem oldukça zor. Hepsi eğrisel ve kitle olarak bir avuç dolusu dolaşıp sıkışmış saça benziyor. Bu iplerin ortasında muhtemelen yapışkan bir sıvıyla birbirine bağlı çok sayıda başka türde silindir şeklinde şeffaf cisimler yüzüyor. Bunların iki ucu da çok ince uçlu koniler halindeler: Çapları .006 ve .008 inç arasında sabitlenmiş ama uzunlukları .04 ila .06, hatta bazen .08'e kadar değişiyor. Silindirimsi kısmın ucunun yakınında genellikle tanecikli bir maddeden oluşan ve en kalın yeri ortası olan yeşil bir bölüm bulunuyor. Bence bu dış yapıyı kaplayan ama konik uçlara kadar uzanmayan yapışkan bir maddeden oluşmuş çok hassas ve renksiz bir torbanın dibi. Bazılarında bölümün olduğu yerde küçük ama kusursuz kahverengimsi tanecikli maddenin olduğu alanlar var. Bu alanların üretilişindeki ilginç süreci de gözlemleyebildim. İç kaplamanın yapışkan maddesi birdenbire dizi dizi gruplanıyordu, bunların bazıları ortak bir merkezden yayılan bir şekil alıyordu; daha sonra düzensiz ama hızlı hareketlerle kendini o kadar küçültmeye devam ediyordu ki ikinci sefer aynı hareket gerçekleştiğinde hepsi kusursuz küçük bir bölge oluşturuyor ve o anda oldukça oytuk olan dış yapının ucundaki bölmenin yerine geçiyorlardı. Görüntüsü ise elastik bir zarı andırıyor. İnce Hint kauçuğundan yapılmış, şişirilip sonra da patlamış, böylece

kenarları birden b z   m    ve bir uca doğru k    l    bir top gibi g r n yordur. Tanecikli alanın oluşumunu kazara gerçekleşen hasarlar hızlandırıyor. Bu cisimlerden bir çift, yukarıdaki kötü çizimde de gösterildiği gibi, yan yana koniler halinde ve bölmenin oluştuğu uçta sık sık birbirine bağlanıyordu. Denizde hasarsız y zerlerken yuvarlak küçük tomurcuklar belki de yalnızca bu iki bitki (ya da Bory St. Vincent’a göre hayvan) bu şekilde birbirine eklemlendiğinde ve birbirleriyle birleştiğinde oluşuyordu. Bu ilginç sürece bitkiler ayrı dururlarken ya da belirgin bir tehlike yokken de pek çok kez tanıklık ettim. Ne olursa olsun bölmenin sabit yapısına bakılırsa tanecikli maddenin asıl konjugatta’ olduğu gibi bir cisimden diğer cisme aktarılması pek de muhtemel görünmüyor.

Organik nedenlerle denizin renginin bozulmasıyla ilgili birkaç başka gözlem daha paylaşacağım. Şili kıyılarında, Concepción'un birkaç fersah kuzeyinde bir gün *Tazı* çamurlu su şeritlerinin yanından geçti ve yine Valparaíso'nun bir derece güneyinde çamurlu görüntü daha da yoğundu. Kıyıdan elli mil uzakta olmamıza rağmen ilk başta bu durumu Mayo Nehrinin taşıdığı çamurlu su akıntılarına bağladım. Ancak bir bardağa biraz su alan Bay Sullivan bir büyüteç yardımıyla hareket eden noktalar gördüğünü sandı. Su sanki kırmızı tozla biraz boyanmış gibiydi ve kendi haline bırakınca bir süre sonra dibinde bir bulut oluştu. Büyüteçle, odak noktasının bir inçin dörtte biri kadar uzak yerinde, küçük hiyalin noktalarının büyük bir hızla ve bazen patlayarak sağa sola dağıldığı görülüyordu. Daha dikkatle incelendiğinde şekillerinin oval olduğu, ortalarda bir halkayla büzüldüğü ve bu hizadan her bir tarafa küçük sert kılların kıvrıldığı görülüyordu ve bu kıllar hareket organlarıydı. Cismin bir ucu diğerinden daha dar ve daha sivriydi. Bory St. Vincent'ın incelemelerine göre bunlar mikroskobik hayvancıklardı ve *Trichodes* familya-

* Birleşme, çiftleşme -çn.

sına aittiler. Ancak hayvancıkları dikkatlice incelemek çok zordu çünkü hareket etmedikleri zaman görüş alanından geçerlerken bile vücutları patlıyordu. Bazen iki uç da aynı anda patlıyor, bazen de biri patlıyor, kahverengimsi büyük bir tanecikli madde açığa çıkıyor ve biraz yapışıyordu. Sert kıllı halka bazen, vücudun içindekiler boşaltıldıktan sonra duyarlılığını bir süre daha muhafaza ediyor ve dengesiz bir şekilde hareket etmeye devam ediyordu. Hayvan patlamadan bir dakika önce asıl büyüklüğünün yarısı kadar büyüyordu ve patlama, hızlı ilerleme hareketi durduktan on beş saniye sonra gerçekleşiyordu. Birkaç vakada patlamadan önce daha uzun olan eksenin üzerinde hafifçe dönenler oldu. Bir damla suda kaç tane olurlarsa olsunlar hepsi ayrıştıktan iki dakika sonra yok oluyorlardı. Hayvanlar titreşimli silleri vasıtasıyla genellikle hızlı davranıp dar noktadan ileriye doğru hareket ediyorlar. Aşırı küçükler ve çıplak gözle görülemiyorlar sadece bir inçin ancak binde biri kadar yer kaplıyorlar. Çok fazla sayıdalar ve alabildiğim en küçük su damlasında bile bir sürü vardı. Bir günde bu şekilde boyanmış iki su alanından geçtik ve bunlardan biri metre karelerce alana yayılmış olmalıydı. Bu alan içinde ne kadar da çok mikroskobik hayvan vardır kim bilir! Belirli bir mesafeden suyun rengi kırmızı killi bir bölgeden akan bir nehrin rengini andırıyordu. Geminin yan tarafının gölgesinde kalan su ise çikolata kadar koyu renkteydi. Kırmızı ve mavi suyun birleştiği çizgi kolaylıkla görülebiliyordu. Hava birkaç gündür ılıktı ve okyanus da sayısız canlıyla doluydu. Ulloa'nın *Voyage* isimli eserinde yaklaşık olarak aynı enlemde aynı solgun sulardan geçildiği ve solgun rengi suyun sığlaşması olarak algıladıkları anlatılır. Hiç sondaj yapmamışlar. Anlatılanlara bakılırsa çekincelerinin sebebi de bu küçük mikroskobik hayvancıklardı belli ki.⁶

⁶ M. Lesson (*Voyage de la Coquille*, I. cilt, s. 255) Lima açıklarında, belli ki aynı nedenden oluşan kırmızı sulardan bahseder. Meşhur doğa bilimci

Tierra del Fuego civarında karadan çok da uzak olmayan denizlerde parlak kırmızı renkte dar su çizgileri gördüm. Kabuklu hayvanlar sayıları nedeniyle şekil olarak bir nevi iri bir karidesi andırıyorlardı. Denizciler bunlara balina yemeği diyorlar. Balinalar bunlarla mı besleniyor bilmiyorum ama balıkçılar, karabataklar ve hantal fok sürüleri, kıyının bazı bölgelerinde temel besinlerini bu yüzen yengeçlerden sağlıyorlar. Denizciler suyun soluklaşmasını sürekli karideslere bağlıyorlar ama ben bunun sadece tek bir durumda geçerli olduğunu öğrendim. Galapagos Takımadalarından fersah fersah uzaktayken gemi üç tane koyu sarımsı ya da çamur görünümlü su şeridinin yanından geçti. Bu şeritler birkaç mil uzunlukta idi fakat yalnızca birkaç metre genişlikteydi. Ayrıca deniz yüzeyinden kıvrımlı fakat belirgin bir sınırla da ayrılmışlardı. Şeritlerin bu renkte olmasının sebebi ise bir inçin beşte biri çapındaki, içinde bir sürü küçük yuvarlak yumurta hücrelerinin gömülü olduğu küçük jelatinimsi toplardı. İki farklı türdeler. Bir tanesi kırmızımsıydı ve şekli diğerinden farklıydı. Bunların hangi iki hayvan türüne ait olduğu konusunda tahminde bulunamam. Kaptan Colnett bu görüntünün Galapagos Adalarında çok yaygın olduğunu ve şeritlerin yönünün akıntıları gösterdiğini söylüyor. Ancak incelediğim vakada şerit rüzgârdan kaynaklanıyordu. Fark ettiğim diğer tek görüntü ise yüzeyde yanar döner bir renk oluşturan ince, yağlı bir örtü. Brezilya kıyılarında okyanusun bu şekilde kaplandığı büyükçe bir alan gördüm ama denizciler bunun sebebinin büyük ihtimalle civarda çürümüş halde yüzen balina cesetleri olduğunu söylediler. Yalnız burada suya sık sık yayılan küçük jelatinimsi parçacıklar-

Peron, "Voyage Aux Terres Australes" başlıklı yazısında denizin soluk sularından bahseden en az on iki yolcuyu anlatır (II. cilt, s. 239). Bu konuda bir makale yazmayı istemişti. Peron'un verdiği referanslara şunlar da eklenebilir: Humboldt, *Personal Narrative*, VI. cilt., s. 804; Flinder, *Voyage*, I. cilt, s. 92; Ulloa Yolculuğu; Astrolabe ve Coquille Yolculuğu; Kaptan King'in Avustralya Araştırması, vb.

dan bahsetmiyorum zira bu parçalar renk değişimine sebep olacak kadar çok değiller.

Yukarıda anlattıklarım arasında çok önemli olan iki konu var: İlki, keskin kenarları oluşturan farklı cisimler nasıl bir arada kalıyorlar? İstiridye benzeri yengeçlerin hareketleri bir asker alayınıninki gibi aynı anda gerçekleşiyor. Ancak aynı durum yumurta hücrelerinin ya da confervanın istemli hareketlerinde ise başka türlü ilerliyor. Haşlamlıların da böyle hareket ettiklerini sanmıyorum. İkinci olarak, şeritlerin uzunluğunu ve darlığını oluşturan şey ne? Görüntü olarak ise şiddetli yağmurlarda akarsuların uzun şeritler halinde ilerlerken köpüklerin girdaplarda toplandığı halini hatırlatıyorlar. Yarattıkları bu etkiyi hava ya da deniz akıntılarının yarattıkları etkiye benzetiyorum. Bu varsayımına göre farklı türdeki bu canlıların bazı elverişli yerlerde organize halde bir arada kaldıklarını daha sonra ya rüzgarla ya da suyla yok edildiklerini söyleyebiliriz. Ancak milyonlarca mikroskobik hayvancık ve confervanın tek bir noktadan türeyebileceklerine inanmakta zorluk çektiğimi itiraf etmeliyim. Çünkü öyle olsa en başta bu noktaya nereden geliyorlar? Yani büyük okyanusun rüzgar ve dalgalarıyla dağılan bu ebeveyn organizmalar bu noktalara nasıl taşıyorlar? Ama başka hiçbir hipotez de bu çizgisel gruplanmayı açıklayamıyor. Bu arada Scoresby'nin açık denizlerde yaşayan hayvanlarla dolu yeşil sulara Kuzey Kutbu Denizinin bazı bölgelerinde sürekli olarak rastlandığını söylediğini de eklemeliyim.

II. Bölüm

Río De Janeiro – Frio Burnunun kuzeyinde yaptığımız gezinti
– Büyük buharlaşma – Kölelik – Botafogo Koyu – Karasal
Planarya – Corcovado üzerindeki bulutlar – Şiddetli yağmur
– Şarkı söyleyen Ağaç Kurbağası – Ateş Böcekleri ve larvaları
– Takla Böceğinin zıplama gücü – Mavi pus – Kelebek Gürültüsü – Entomoloji – Karıncalar – Yaban Arısı öldüren örümcek – Parazit örümcek – *Epeiranın* marifetleri – Sosyal örümcek – Kusurlu ağ ören örümcek

RÍO DE JANEIRO, 4 NİSAN-5 TEMMUZ 1832 – Varışımızdan birkaç gün sonra, başkentin yüz mil kadar uzağında, Frio Burnunun kuzeyinde bulunan arazisini ziyaret edecek olan İngiliz bir adamla tanıştım. Seyahat etmeye pek alışık olmadığımдан kendisine refakat etmem için ettiği nazik teklifi memnuniyetle kabul ettim.

8 NİSAN – Grubumuz yedi kişi oldu. İlk aşama çok ilginçti. O gün aşırı sıcaktı ve ormandan geçerken etrafta tembel tembel gezinen büyük ve muhteşem kelebekler dışında her şey hareketsizdi. Praia Grande'nin arkasındaki tepeleri geçerken gördüğümüz manzara en güzel manzaraydı; renkler oldukça yoğundu ve hâkim renk tonu koyu maviydi, gökyüzü ve koyun sakın suları parlaklıkta birbirleriyle yarışıyorlardı. Sürülmüş tarlaları geçtikten sonra görkemli bir ormana girdik. Gün ortasında Ithacaia'ya vardık; bu küçük köy ovada yer alıyor ve merkezdeki evin etrafında zencilerin kulübeleri var. Evlerin şekilleri ve duvarları bana Güney Afrika'da yer alan Hottentot evlerinin çizimlerini hatırlattı. Ay erken çıktığı için aynı gece Lagoa

Marica'da kalacağımız yere doğru yola koyulmaya karar verdik. Hava kararırken bu ülkede çok yaygın olan büyük, bakir ve dik granit tepelerden birinin aşağısından geçtik. Bu noktanın kötü bir ünü var, tepeye yakın yerinde küçük bir bölgede toprağı işleyip hayatlarını sürdürmeye çalışan bazı kaçak kölelerin uzun süre burada yaşadıkları biliniyor. Kölelerin yeri sonunda bulunmuş ve bir asker grubu oraya gönderilmiş. Yaşlı bir kadın dışında herkesi yakalamışlar ve o yaşlı kadın da kısa süre sonra tekrar köleliğe mecbur kalınca kendini dağın tepesinden atıp paramparça olmuş. Romalı saygın bir kadın için yaşlı kadının yaptığı şey özgürlüğe karşı duyulan soylu aşkı temsil etse de fakir bir zenci kadın için intihar vahşi bir başkaldırıdır. Birkaç saat daha at sürmeye devam ettik. Son birkaç mil boyunca yol çetrefilliydi ve bataklıkların kuraklaşmış kalıntıları ile göletler arasından ilerliyorduk. Ayın loş ışık altında gördüğümüz manzara oldukça kasvetliydi. Birkaç ateşböceğı yanımızdan hızla geçti, bir çulluk da ayağı kalkıp hüznle öttü. Denizin uzaktan gelen kasvetli gürültüsü gecenin sessizliğini bozmaya yetmiyordu.

9 NİSAN– Geceyi geçirdiğimiz o sefil yerden güneş doğmadan önce ayrıldık. Yol, deniz ve içerideki tuz göletleri arasında kalan dar ve kumlu bir düzlükten geçiyordu. Balıkçıl ve turna gibi deniz kuşları ile muhteşem görünen dolgun yapraklı bitkiler manzaraya sıra dışı bir ilginçlik katıyordu. Birkaç bodur ağaç parazit bitkilerle doluydu ve bu bitkiler arasında yer alan bazı orkidelerin güzelliğı ve kokusu ise müthişti. Güneş yükseldikçe hava aşırı sıcak olmaya başladı, beyaz kumlardan yansıyan ısı ve ışık rahatsızlık veriyordu. Mandetiba'da yemek yedik ve termometre gölgede 84 °F gösteriyordu. Uzaktaki ormanlık tepelerin, büyük gölün kusursuz sakinlikteki sularına yansıyan manzarası bizi kendimize getirdi. Buradaki vända pek bir iyiydi ve nadiren yenebilecek mükemmel bir akşam yemeğini hoş bir hatıra haline getirdi benim için. Han olan bu evler hususi bir tür olduğundan onları anlatmaktan mutlu-

luk duyacağım. Bu tip evler genellikle büyük ve dalların iç içe geçtiği daha sonra da alçıyla sıvandığı kalın ve dik kolonlarla inşa ediliyorlar. Çok katlı değiller ve pencerelerinde de hiç cam yok ama çatıları genel olarak oldukça iyi durumda. Genellikle ön kısımları açık ve bu kısım masa ve sandalyelerin konduğu bir nevi verandaya benziyor. İki tarafta da yatak odası var ve yolcular burada ince hasır minderlerle kaplanmış ahşap bir zeminde uyumaya çalışıyorlar. Véndâ atların beslendiği bir avluda yer alıyor. Véndâya varınca önce atların eyerini çözüp onlara mısırlarını veriyorduk sonra da başımızı hafifçe eğip sinyora selam veriyor ve bize yiyecek bir şeyler getirmesini istiyorduk. O da genellikle "ne isterseniz getireyim efendim," diye cevap veriyordu. Bu kadar iyi bir adamla rastlaşmamızı sağladığı için başlarda Tanrıya boşuna şükretmişim çünkü sohbet ilerledikçe durum acıklı bir hal almaya başladı. "Bize biraz balık getirebilir misiniz?" - "Ah! Hayır efendim." - "Peki çorba?" - "Hayır efendim." - "Ekmek?" - "Ah! Hayır efendim." - "Kurutulmuş et?" - "Ah! Hayır efendim." Eğer şanslıysak birkaç saat bekledikten sonra kümes hayvanı eti, pilav ve farina* alabiliyorduk. Yiyeceğimiz kümes hayvanlarını taşla kendimiz öldürmek zorunda kalmamız da nadir yaşadığımız bir durum değildi. İş yapmaktan ve açlıktan tamamen yorgun düştüğümüz zaman adama yemeğimizden memnun kalmak istediğimizi ürkerek çıtlattığımızda aldığımız o muhteşem ve (doğru olsa da) etkisiz cevap şuydu: "Yemek hazır olduğunda hazır olacak". Daha fazla şikâyet etseydik münasebetsiz olduğumuzu düşünüp yolumuza devam etmemizi söyleyecekti. Ev sahiplerinin davranışları çok nezaketsiz ve nahoş, evler ve ev ahalisi genellikle leş gibiler, evde çatal, kaşık, bıçak diye bir şey yok ve eminim İngiltere'deki hiçbir ev ya da kulübe temel ihtiyaçlardan bu kadar yoksun değildir. Campos

* Genellikle kahvaltılık gevrek olarak üretilen, karbonhidrat açısından zengin, öğütülmüş buğday -çn.

Novos'ta ise çok şey yedik; akşam yemeğinde pilav, kümes hayvanı eti, çörek, şarap ve alkol; akşamüstü kahve, kahvaltı için de balık ve kahve aldık. Bütün bu yiyecekler ve atlar için yemler kişi başı sadece 2 şilin 6 peni tuttu. Bu vëndanın sahibi de grubumuzdan biri kendisine kaybettiği kamçısını görüp görmediğini sorunca onu tersleyip "Ne bileyim ben? Niye dikkat etmedin? – Bence köpekler yemiştir." diye cevap verdi.

* * *

13 NİSAN – Üç günlük bir yolculuktan sonra Socego'ya, grubumuzdakilerden birinin tanıdığı olan Manuel Figui-reda'nın evine geldik. Ev samanlığı andırsa da sade ve iklime uygundu. Oturma odasındaki yaldızlı sandalyeler ve koltuklar kireç badanalı duvarlarla, sazdan yapılmış çatıyla ve camsız pencerelerle tuhaf bir tezat oluşturuyordu. Ev, farklı zanaatlar öğrenmiş olan zenciler için çalışma odaları ile ahırlar ve ambarlarla birlikte kaba bir dörtgen oluşturuyordu ve ortada da büyük bir kahve yığını kurutulmaktaydı. Bu binalar küçük bir tepeye kurulmuşlardı ve tepe etrafı koyu yeşil bereketli ormanlarla çevrili olan işlenmiş topraklara bakıyordu. Ülkenin bu kısmında yetiştirilen temel ürün ise kahve. Her ağacın yıllık ortalama bir kilo ürün vermesi bekleniyor. Kimi ağaçlar dört kiloya kadar kahve veriyorlar. Manyok ya da [diğer adıyla] cassada da aynı şekilde büyük miktarlarda ekiliyor. Bu bitkinin her şeyi faydalı: Yapraklarını ve saplarını atlar yiyor, köklerinin posası alınıyor ve kurutulup fırınlandığında Brezilya'nın temel gıdası olan un elde edilmiş oluyor. Bu inanılmaz besleyici bitkinin sıkıldığında çıkan suyunun zehirli olduğu biliniyor ve bu oldukça ilginç bir detay. Birkaç yıl önce civardaki *fazendada** bu sudan azıcık içen bir inek telef olmuş. Figui-reda da bana iki yıl önce bir çuval feijao

* Ekim alanı -çn.

(bir tür fasulye), üç çuval da pirinç ektiğini söyledi; fasulyelerde mahsul seksene, pirinçlerde üç yüz yirmiye katlanmış. Otlak besili bir büyükbaş hayvan sürüsüne yetiyor; ormanlarda da av hayvanı o kadar çok ki geçen üç gün içinde her gün birer geyik avlanmış. Bu yiyecek bolluğu akşam yemeklerinde kendini belli ediyor. Herkesin her yemekten yemesi beklendiğinden kurulan sofralarda yemekler taşıyor diye kimse şikayetçi değil ama karınları tıksa basa dolan misafirler sızlanmaya başlıyorlar. Bir gün her şeyi hesaplayıp yiyecekleri israf etmemeye hazırlanmışım ki önümde bir bütün hindi ve domuz belirdi. Yemek sırasında bir adam her fırsatta odaya hep birlikte akın eden türlü türlü yaşlı tazıyı ve onlarca küçük siyah çocuğu kovmakla görevliydi. Aklınızdan kölelik fikrini çıkarıp atabilirseniz bu basit ve ataerkil yaşam tarzında insanı kendine hayran bırakan çok şey var: Hepsi her şeyden uzakta ve dünyadan bağımsız yaşıyorlar. Bir yabancının geldiği görüldüğü an büyük bir zil çalınıyor ve genellikle küçük bir gülle fırlatılıyor. Törenin gürültüsünü yalnızca dağlar taşlar dinliyor. Bir sabah manzaranın o muhteşem dinginliğinin tadını çıkarabilmek için güneş doğmadan bir saat önce yürüyüşe çıktım. Nihayetinde sessizlik zencilerin hep birlikte söyledikleri sabah ilahisiyle bozuldu. Günlük işlerine zenciler genellikle ilahi ile başlıyorlar. *Fazendalarda* kölelerin mutlu mesut hayatlar sürdürüklerine şüphem yok. Cumartesi ve Pazar günleri kendileri için çalışıyorlar ve bu verimli topraklarda iki günlük bir çalışma bir adamın tüm ailesini bir haftalığına geçindirmesi için yeterli.

14 NİSAN – Socego’dan ayrılınca, o yöndeki son ekili toprak olan Río Macaé’deki bir başka araziye gitmek için yola düştük. Arazinin uzunluğu yarım mildi ve sahibi genişliğinin ne kadar olduğunu hatırlamıyordu. Sadece çok küçük bir kısmı temizlenmişti; her bir metrekaresinde tropikal toprakların farklı ve zengin ürünlerinin tümü yetiştiriliyordu. Brezilya’nın yüzölçümünün büyüklüğünü düşününce ekili toprak el değmemiş olan toprağa oranla hiç-

bir şey: Gelecekte bu topraklar kim bilir ne kadar kalabalık bir nüfusa ev sahipliği yapacak! İkinci gün yol sarmaşıklarla o kadar sıkı kapanmıştı ki birinin önden gidip kılıcıyla sarmaşıkları temizlemesi gerekti. Ormanda bir sürü güzel şey vardı. Ormandaki en güzel şey her ne kadar büyük olmasalar da parlak yeşillikleri ve yapraklarının zarif kıvrımlarıyla çanak eğretileriydi. Akşam yağmur çok şiddetli yağdı ve termometre 65 dereceyi gösterse de çok üşüdüm. Yağmur durur durmaz bütün ormanın üzerinden yükselen olağanüstü buharlaşmayı gözlemlemek ilginçti. 100 fit yüksekliğindeki tepeler en sık ağaçların bulunduğu yerlerden, özellikle de vadilerden sıra sıra dumanlar şeklinde yükselen yoğun beyaz bir buhara gömüldü. Bu olaya pek çok kez tanık oldum ve sanırım sebebi yağmurdan önce geniş yaprakların güneş ışınlarıyla ısınmış olması.

Bu arazide kalırken yalnızca köleliğin bulunduğu bir ülkede yaşanabilecek en acımasız olaylardan birine az daha kendi gözlerimle tanık olacaktım. Edilen bir kavga ve süren bir hukuk davası yüzünden arazi sahibi topraklarındaki bütün kadınları ve çocukları adamlardan çekip almak ve her birisini Río açık müzayedesinde ayrı ayrı satmak üzereydi. Merhametten değil sırf çıkarı için adam dediğini yapmadı. Bu adamın yıllarca bir arada yaşamış otuz aileyi birbirinden koparmanın merhametsizlik olduğunun farkında olmadığını düşünüyorum. Öte yandan insaniyet ve iyi niyet namına bu adamın diğer insanların çoğundan daha üstün olduğunu temin ederim. Çıkarıcılığın ve bencilliğin sınırı yoktur. O ara beni tüm zalimliklerden çok daha fazla etkilemiş olan ufak bir anımı anlatmak isterim. Ahmak bir zenciyle bir tekne de gidiyordum. Beni anlaması için yüksek sesle konuşup işaretler yapıyordum. Bir şeyleri işaret ederken elimi yüzüne yaklaştırmışım. Sanırım celallendiğimi ve ona vuracağımı sandı ki aniden korkmuş bir ifadeyle ve yarı kapalı gözlerle ellerini yana indirdi. Böylesine kuvvetli bir adamın suratına doğrultulduğunu sandığı bir darbeyi savuşturmaya cesaret bile edemediğini gör-

düğümde duyduğum şaşkınlığı, tiksintiyi ve utancı asla unutmayacağım. Adama köleleştirilmiş en aciz hayvandan bile daha aşağı bir seviyede olduğu öğretilmişti.

* * *

Río'daki zamanımın geri kalanında Botafogo Koyunda bir kır evinde kaldım. Bu kadar muhteşem bir ülkede birkaç hafta daha geçirmekten daha memnuniyet verici bir şey olamazdı. İngiltere'de doğa tarihine ilgi duyan herkes yürüyüşlere çıkmaktan keyif alır, çünkü her zaman dikkatini çekecek bir şeyler vardır. Hayat dolu bu verimli iklimde ise göze takılan o kadar çok şey var ki insan yürüyüşe çıkınca ilerleyemiyor bile.

Yapabildiğim birkaç gözlemlerde neredeyse yalnızca omurgasız hayvanları inceleyebildim. En çok ilgimi çeken ise kuru topraklarda yaşayan Planarya cinsinin bir türü oldu. Bu hayvanların yapısı o kadar basit ki diğer hayvanların vücutlarında bulunmasalar da Cuvier bu hayvanları bağırsak kurtları olarak inceledi. Pek çok türü hem tuzlu hem de tatlı suda yaşıyor fakat benim bahsettiklerimle çürük ağaç gövdelerinin altlarında hatta ormanın en kuru yerlerinde bile karşılaşabiliyorsunuz. Genel hatlarıyla küçük salyangozlara benziyorlar ama ebat olarak daha ince-ler. Gördüğüm bir tür 5 inçti. Üzerinde süründükleri alta gelen kısımları düz, üst kısımları ise bombeli: Bombelilik konusunda suda yaşayanlar basık olduklarından karadaki tüm türlerden daha farklı şekildeler. Çok basit bir yapıları var. Alt kısımlarının ortalarına doğru iki küçük çapraz yarık var; öndeki yarıktan huni şeklinde bir organ ya da bir fincan çıkıverebilir. Bu kısım ağız görevi görüyor belli ki. Hayvan yumuşak, oldukça hassas ve pek çok şekilde hareket edebiliyor, ağız kısmını içine doğru çektiğinde bu bölüm bitki tomurcuğu gibi büzülüyor. Karnı olarak düşüneceğimiz orta yerdeki yarığın ortasında hayvanın ağzı yer alıyor! Tuzlu sudan ya da başka bir sebepten ötürü hayva-

nın geri kalan her yeri ölse de bu organ hayati işlevlerine devam ediyor. Vücut yumuşak ve parankimatöz; orta kısmında, yanlarından kolların çıktığı şeffaf bir yer var ve bu kısım dolaşım sistemi görevi görüyor gibi. Süründüğü yüzeyin kenarlarında ufacık, siyah, göz benzeri benekler var ve duyurga olarak kullanılan ön uca yakın yerde benekler daha da fazlalaşıyor. Deniz türüne ait olanlardan bir tanesinin vücudunun orta kısımlarından çok sayıda küçük yuvarlak yumurta çıkardım; çapı bir inçin .006'sı kadardı ve ortasında mat, yuvarlak bir kitle vardı.

En az sekiz türünü bulduğum toprak Planaryası dönen-
cenin içinden 47 derece güney enlemine kadar olan aralıkta karşımıza çıkıyor ve Güney Amerika'da, Yeni Zelanda'da, Tazmanyada ve Mauritius'ta da yaygınlar. Türlerden bazıları, canlı renklerden oluşan şeritlere sahip. Aralarında temel noktalarda yapı olarak büyük farklar olmasına rağmen ilk bakışta bu hayvanlarla salyangozları birbirine karıştırmak mümkün. Sanırım bu Planaryalar çürümüş ağaçlardan besleniyor, zira her zaman çürümüş yaşlı ağaçların yüzeylerinin altında sürünürken bulunuyorlar, çürümüş ağaçlarda buldukları dışında başka hiçbir yiyecek verilmeyen bazı küçük türler de hızla büyüyorlar. Canlı renklerden oluşan küçük hayvanlar olsalar da ışıktan hoşlanmıyorlar ve ışığa karşı çok duyarlılar. Tazmanyada elde ettiğim bazı türlerin yaklaşık iki ay hayatta kalmalarını sağladım. Bir tanesini neredeyse eşit iki parçaya enlemesine böldükten iki hafta sonra, iki parça da kumsursuz birer hayvan formunu aldılar. Vücudu öyle bölmüştüm ki yarımlardan birisinin ikincil derecedeki iki ağzı dururken diğerinde hiç yoktu. Operasyondan yirmi gün sonra iki ağzı barındıran yarı, türevlerinden ayırt edilmeyecek hale gelmişti. Diğer yarı da büyümüştü ve arka tarafına doğru, parankimatöz kitlede içinde gelişmemiş fincan şeklindeki bir organın açıkça görülebildiği bir açıklık oluşmuştu. Ancak alt tarafta kalan yüzeyde henüz bir yarık açılmamıştı. Ekvatora yaklaştıkça artan hava sıcaklığı

iki parçayı da öldürmeseydi yapının bu son adımıyla da tamamlanacağına hiç şüphe yoktu. Çok meşhur bir deney olmasına rağmen, bir hayvana ait bir parçacıktan temel olan organların yavaş yavaş türeyişini seyretmek oldukça ilginçti. Bu Planaryaları muhafaza etmek inanılmaz zor; hayatları durduğu an hemen değişim kanunu harekete geçiyor ve bütün vücutları eşini benzerini görmediğim şekilde yumuşayıp akışkanlaşıyor. Bulduğum oldukça işe yarayan muhafaza etme yöntemi ise hayvanı ince bir mika plakası üzerinde tamamen kurutmaktı, böylece hayvanın vücudu şeffaflaşıyor ve bu da içyapısının görülmesini sağlıyordu.

Planaryaların bulunduğu ormana ilk kez birlikte ava çıktığım Portekizli bir papazla gittim. Yaptığımız şey köpekmişiz gibi davranıp sabırla bekleyerek gördüğümüz her hayvana ateş etmektir. Komşumuz olan çiftçinin oğlu da bize katıldı, tam bir vahşi Brezilyalı genç örneğiydi. Yırtık pırtık eski bir gömlek ve bir pantolon giymişti, kafasını da örtmemişti, eski moda bir silah ve büyük bir bıçak taşıyordu. Bıçak taşıma alışkanlığı buralarda çok yaygın, hele de sık bir ormanı geçmek istiyorsanız sarmaşık türü bitkilerden ötürü bıçak taşımanız gerekiyor. Sık sık cinayet işleniyor olmasının bir sebebi de bıçak taşıma alışkanlığı olabilir. Brezilyalılar bıçak kullanmada o kadar maharetliler ki uzak bir mesafeden büyük bir kuvvetle ve isabetli bir şekilde bıçağı fırlatıp ölümcül bir yaralanmaya sebep olabilirler. Çok sayıdaki küçük çocuğun bu sanatı oyun olarak algıladığını ve oynadığını gördüm, dik duran bir çubuğu vurabilme yeteneklerine bakılırsa çocuklar da çok daha ciddi atışlar için umut vadedyorlardı. Önceki gün yoldaşım iki büyük akallı maymun vurmuştu. Bu hayvanların öldükten sonra bile vücutlarının bütün ağırlığını kaldırabilen güçlü, kavrayıcı kuyrukları var. Bir tanesi dala yapışık kaldı ve hayvanı indirmek için kocaman ağacı kesmek gerekti. Keser kesmez ağaç ve maymun korkunç bir gürültüyle yere yıkıldılar. Maymun dışında o gün küçük yeşil

papağanları ve birkaç tukan da avladık. Portekizli papazla olan muhabbetimin bir faydasını daha gördüm; tekrar bir araya geldiğimiz zaman bana güzel bir tür Yaguarundi kedisi verdi.

Botafogo civarındaki manzaranın güzel olduğunu herkes duymuştu. Kaldığım ev meşhur Corcovado dağının dibine yakın bir yerdeydi. Dağın koni şeklinde tepeleri var ve bu tepeler Humboldt'un gnays-granit olarak adlandırdığı oluşumun karakteristik özelliği. Hiçbir şey zengin bitki örtüsünün arasından yükselen yuvarlak şekilli devasa kıraç kayaların yarattığı etkiden daha çarpıcı bir etki yaratamaz.

Deniz tarafından gelen bulutların Corcovado'nun zirvesinin altında kümelenişlerini sık sık ilgiyle seyrettim. Bu dağ da diğer dağlar gibi bulutlarla kısmen perdelendiğinde daha da azametleniyor ve gerçekte 2300 fitken çok daha yüksekmiş gibi görünüyor. Bay Daniell, meteoroloji alanında yazdığı makalelerin birinde bir bulutun bazen bir dağın zirvesinde rüzgâr esmeye devam ederken bile sabit bir şekilde durabildiğinden bahsetmişti. Bu kez durum biraz daha farklıydı zira bulut gözle görülür şekilde kıvrılıyor, hızla tepeyi geçiyor ama ne gözden kayboluyor ne de büyüyordu. Güneş batmaktaydı ve kayanın güney tarafına vuran hafif bir güney meltemi yukarıdaki soğuk havayla birleşiyordu; böylece buhar yoğunlaşıyordu: hafif bulut halkaları bayırı geçerken kuzeye doğru meyillenmiş olan nehrin kıyısından yükselen ılık havanın etkisine girince tekrar dağılıyorlardı.

Mayıs ve Haziran aylarında bir de kış mevsiminin başlarında iklim harikaydı. Sabah ve akşam saat dokuzda yapılan ölçümlere göre ortalama sıcaklık 72 °F dereceydi. Yağmur genellikle şiddetli yağıyordu fakat güneyli kuru rüzgârlar kısa bir süre sonra tatlı yürüyüşler yapmaya yeniden imkan sağlıyordu. Bir sabah altı saat içinde metrekareye 40 kg. yağış düştü ve fırtına Corcovado'nun etrafını çeviren ormanlardan geçerken yaprakların üstüne düşen yağmur damlalarının çıkardığı ses ise inanılmazdı. 400

metre öteden duyulabilen sesler coşkun akan bir ırmağın şırıltısını andırıyordu. Sıcak günlerin ardından bahçede sessizce oturup akşamın geceye dönüşünü izlemek hari-kaydı. Bu iklimlerde doğa, şarkıcılarını Avrupa'dakilere kıyasla daha mütevazı olan sanatçılardan seçiyor. Hyla¹ cinsi bir kurbağa suyun yüzeyinden iki buçuk santim kadar yukarıda duran bir sapın üstüne oturur ve tatlı tatlı öter. Bir sürü kurbağa bir araya gelince farklı notalarda ahenkli bir şekilde ötmeye başlarlar. Aynı zamanda ağustos ve circırböcekleri de durmaksızın tiz sesler çıkarıyorlar ve sesleri uzaktan gelince oldukça tatlı oluyor. Her akşam karanlık çöktükten sonra konser başlıyordu, ben de genellikle dikkatimi çeken ilginç bir böcek görene dek bu konse-ri oturup dinliyordum.

Bu zamanlarda ateşböceklerinin çalıdan çalıya uçuştugu görülür². Yakaladıklarımın hepsi ya Lampyridae familya-sındandı ya da kandil böceklerindendi ve çoğu *Lampyris occidentalis*'ti. Bu hayvan rahatsız edildiğinde muhteşem ışıklar yayıyor. Karın halkaları ara kısımlarda ışıksızlar. İki halkada da ışıklar neredeyse aynı anda yanıyordu fakat ön kısımdaki halkada yanan ışık daha parlaktı. Parlamayı sağlayan madde akışkan ve çok yapışkan bir madde: Deri-nin yırtıldığı yerlerde küçük noktacıklar ışıltı halinde par-larken zarar görmemiş kısımlarda parıldama yoktu. Kafası koparılmasına rağmen böcekteki halkalar eskisi kadar can-lı olmasa da parlamaya devam ediyorlar. Bir iğne yardı-mıyla bölgesel iritasyona yol açınca ışığın canlılığı artıyor. Bir keresinde halkalar böceğin ölümünden sonra yirmi

¹ Bu türe ait bir kurbağayı yakalamak oldukça zor oldu. Hyla cinsinin ayak parmaklarını küçük emiciler kaplamış. Hayvanı dik bir şekilde cam bir levhaya koyunca yukarı doğru tırmanabildiğini gördüm.

² Karanlık bir gecede ışıklar iki yüz adım öteden bile seçilebiliyordu. Gözlemlediğim (krustaseler, medüzler, nerediaeler, Clytia cinsi bir deniz yosunu ve Pyrosoma gibi) bütün kandil böceklerinin, parlayan elaterle-rin ve çeşitli deniz hayvanlarının ışıklarının yeşil renkte olması inanıl-maz.

dört saat boyunca parlamaya devam etti. Elde edilen bu bulgulara bakılırsa hayvan parıldamayı yalnızca kısa aralıklarla gizleyebiliyor ya da kesebiliyor onun dışında istemsiz olarak ışık yayıyor. Çamurlu ve ıslak çakıllı yollar-da yaptığım yürüyüşlerde bu lampyrisin çok sayıda larvasını buldum: genel itibarıyla İngiliz kandil böceklerinin dışına benziyordu. Bu larvaların ışıldama gücü zayıftı; ebeveynlerinden farklı olarak en ufak bir dokunuşta ölü numarası yapıyorlar ve parlamayı kesiyorlardı; iritasyona uğradıklarında da canlı bir görüntü yaratmıyorlardı. Birçoğunu bir süreliğine canlı tutabildim: kuyrukları ise müstesna. Kuyruk, hayvanın iyi bir düzenek vasıtasıyla yapışmasını ya da bir yere tutunmasını sağlayan bir organ, aynı zamanda salya ya da benzeri bir sıvı için hazne görevi de görüyor. Bu böcekleri sürekli çiğ etle besledim; her seferinde kuyruk ucunun ağza götürüldüğünü ve bir damla sıvının o sırada tüketilmekte olan etin üstüne akıtıldığını gözlemledim. Çok fazla pratik yapmamış olanında ise kuyruk ağza giden yolu bulamıyor gibiydi. Yolu bulabilmek için olsa gerek önce hep boynuna dokunuyordu.

* * *

“Havanın şeffaflığını değiştirmeden renklerini daha uyumlu hale getiren ve etkilerini yumuşatan ince buhara” sürekli gönderme yapan Humboldt’un bu söylediği bugün beni özellikle etkiledi. Humboldt’un bu yorumu ılıman bölgelerde hiç gözlemlemediğim bir olay. Yarım milden ya da milin dörtte üçü kadar kısa bir mesafeden bakıldığında atmosfer kusursuz bir canlılıkta ama daha uzak mesafeden bakıldığında tüm renkler hafif maviyle karışık pastel bir Fransız grisinden muhteşem güzellikte bir pusa dönüyordu. Buharın etkisinin en net gözlemlendiği sabah ve öğle saatleri arasında atmosferin durumu biraz değişmişti fakat kuruluk aynıydı. Sabahtan öğleye kadarki aralıkta çiy noktası ve sıcaklık arasındaki fark 7,5 dereceden 17 dereceye çıkmıştı.

Bir başka sabah erken kalkıp Gavia'ya, dağın tepesine kadar yürüdüm. Havadaki serinlik çok güzeldi ve etraf mis gibi kokuyordu. Çiy damlaları temiz suların aktığı derecikleri gölgeleyen büyük zambakların yaprakları üzerinde hâlâ parılıyordu. Granit bir taşın üzerine oturup bir sürü böceğin ve kuşun uçuşmalarını izlemek çok zevkliydi. Sinek kuşu hele bu tip sessiz gölgeliklere özellikle düşkün gibi. Ne zaman bu küçük yaratıkların bir çiçeğin etrafında gözle takip edilemeyecek kadar hızla kanat çırparak vızıldadıklarını görsem sfenks güveleri aklıma geliyor. Bu güveler de benzer hareketlere ve davranışlara sahiptir.

Yolu takip ederken yaşlı bir ormana girdim ve 500-600 fit yükseklikten Río'nun her tarafından görülebilecek o muhteşem manzaralardan biri ile karşılaştım. Bu seviyede manzara en güzel renklerine bürünmüştü; her bir şekil, her bir gölgelik o kadar muhteşemdi ki bir Avrupalının kendi ülkesindeki gördüklerinden kat kat üstündü ve Avrupa'dan gelen biri bu manzara karşısında duygularını nasıl ifade edeceğini bilemez. Bu manzara bana sıklıkla Opera binasının ya da büyük tiyatroların o canlı görüntüsünü hatırlatıyor. Bu gezintilerden hiç elim boş dönmedim. O gün Hymenophallus denen ilginç bir mantar türü buldum. Çoğu insan sonbaharda havaya iğrenç bir koku yayan İngiliz Phallus'unu bilir: Entomologların da bildiği üzere bu koku bazı böceklerin sevdiği bir koku. Bu topraklarda da aynı durum geçerli; zira kokudan etkilenen bir Strongylus gelip elimde taşıdığım mantarın üzerine kondu. Görülüyor ki ikisi de ayrı türe fakat aynı familyaya ait olan iki farklı ülkede bulunan bitki ve böcekler arasındaki ilişki birbirine benziyor. İnsan bir ülkeye yeni türler getirirse benzerlik gösteren ilişkiler bozuluyor: Örnek vermek gerekirse lahana ve marul yaprakları İngiltere'de salyangozların ve tırtılların besin kaynağı iken Río yakınlarındaki bahçelerde bu sebzelere hiçbir böcek dokunmuyor

III. Bölüm

Monte Video – Maldonado – R. Polanco gezisi – Lazo ve Bolas – Keklikler – Jeoloji – Ağaçsızlık – Cervus campestris – Nehir domuzu – Tukutuko – Molothrus, guguk kuşu benzeri davranışlar – Zorba sinekçil – Alaycı kuş – Leş yiyen şahinler – Yıldırım sonucu oluşan tüpler – Eve düşen yıldırım

MALDONADO, 5 TEMMUZ, 1832 – Sabah demir aldık ve Río de Janeiro'daki muhteşem limandan ayrıldık. Plata yolunda ilerlerken bir gün yüzlerce yunus gördük, bunun dışında kayda değer bir şey olmadı. Denizin üzeri yunusların açtığı çizgilerle doldu. Yunuslar tüm vücutları görülebilecek şekilde hep birlikte havaya zıplayıp tekrar suyu yarararak ilerlerlerken ortaya çok sıra dışı bir manzara çıkmıştı. Gemi dokuz deniz mili hızda ilerlerken yunuslar geminin başına doğru yüzüp sağa sola geçip duruyorlar sonra da birdenbire ileriye doğru atılıyorlardı. Plata nehri ağzına girer girmez hava çok değişkenleşti. Karanlık bir gecede etrafımızı bir sürü yunus ve penguen sardı, o kadar garip sesler çıkarıyorlardı ki nöbetteki subay kıyıda sığır sürüsünün böğürdüğünü sandı. İkinci gece doğal bir havai fişek gösterisine tanık olduk, direk başı ve serenin ucu Saint Elmo'nun ışığıyla aydınlandı, geminin pervanesi sanki fosfora bulanmışçasına izler bırakıyordu suda. Deniz o kadar aydınlıktı ki penguenlerin suda izlediği yollar parılıyordu ve nihayet gökyüzünün karanlığı da bir anlığına çok canlı bir şimşekle aydınlanıverdi.

Nehrin ağız kısmına geldiğimizde deniz suyu ile nehir suyunun birbirine çok yavaş karıştığını gördüm. Çamurlu ve soluk nehir suyu daha hafif olduğu için tuzlu suyun

üzerinde kalıyordu. Birbirine karışan sular geminin dümeninin bıraktığı izde daha rahat seçilebiliyordu. Mavi bir çizgi küçük girdaplarla akıntıya karışıyordu.

26 TEMMUZ – Monte Video’da demirledik. *Tazı* iki yıl boyunca Amerika’nın en uçta kalan güney ve doğu kıyıları ile Plata’nın güneyini araştırmıştı. Gereksiz tekrarlardan kaçınmak için, ziyaret ettiğimiz yerleri sırasıyla anlatmaya uğraşmayacağım ve günlüğümde aynı bölgelere değinen kısımları çıkaracağım.

Maldonado, Plata’nın kuzey yakasında yer alıyor ve ırmağın ağzından çok da uzakta değil. Maldonado çok sessiz, ıssız, küçük bir kent; bu tür ülkelerde hep karşılaşıldığı gibi bu kentte de birbirlerine paralel olarak uzanan cadde-ler ve ortada da büyüklüğünden dolayı nüfusun seyrekli-ğini ve insanların çekingenliğini daha da belirgin hale getiren büyük bir pazar yeri, bir meydan var. Neredeyse kimse ticaretle uğraşmıyor, ihraç ettikleri ise birkaç hayvan derisi ve canlı büyükbaş hayvanla sınırlı. Şehrin sakinleri genelde toprak sahiplerinden oluşuyor. Birkaç esnaf ile zanaatkar da var. Zanaatkarlar elli millik bölgenin neredeyse tüm işlerini yapan nalbantlar ve marangozlar. Kenti nehir-den ayıran yaklaşık bir mil genişliğinde bir kum tepesi var. Şehrin diğer tüm tarafları, üzerinde bir sürü sığırın, koyu-nun ve atın otlandığı yeşil bir çimen tabakasıyla kaplı açık, biraz inişli çıkışlı bir araziyle çevrili. Kente yakın yerlerde bile çok az ekili toprak var. Buğday ve Hint mısırı ekili olan yerler kaktüs ve sabır otlarından yapılmış birkaç çit ile işaretlenmiş. Bu coğrafya özellikleri açısından Plata’nın kuzey şeridine çok benziyor. Tek fark buradaki granit tepeler çok daha çarpıcı. Manzara pek ilgi çekici değil; manzaraya keyif katacak ne bir ev ne çitlerle çevrili bir toprak parçası ne de bir ağaç var. Ama yine de bir süre gemide mahsur kaldıktan sonra göz alabildiğine uzanan çimenlerde serbestçe gezebilmek çok güzel bir his. Ayrıca manzaranız küçük bir alanla sınırlıysa pek çok nesne gözünüze güzel gelebiliyor. Kimi küçük kuşlar inanılmaz renklere

sahip; sığırların boylarını kısalttığı parlak yeşil çimenler, bodur çiçeklerle süslü; ortalarında papatyaya benzeyen bir bitki eski bir dostunun yerini almış. Acaba çiçek satan biri uzaktan bile parlak kırmızı görünen *Verbena melindres*'le kaplı bu toprağı görse ne derdi?

Maldonado'da on hafta kaldım ve bu süre içinde hayvanlardan, kuşlardan ve sürüngenlerden oluşan eksiksiz bir koleksiyon hazırladım. Bunlarla ilgili gözlemlerimi paylaşmadan önce kuzey yönüne doğru yetmiş mil uzaklıkta bulunan Polanco Nehrine kadar yaptığım ufak bir gezintiden bahsedeceğim. İki adamın ve yaklaşık on iki atlık sürünün günlüğüne iki dolar yani sekiz şilin ödedim ve ödediğim bu para ülkede her şeyin ne kadar ucuz olduğunun kanıtı. Yol arkadaşlarım tabanca ve kılıçlarla donanmışlardı; gereksiz bir önlem olduğunu düşündüm fakat sonra duyduk ki evvelki gün Monte Video'dan gelen bir yolcunun yolda boğazı kesilmiş halde yatan cesedini bulmuşlar. Ceset haçın yakınlarında bulunmuş ve aynı haçın civarında önceden bir cinayet daha işlenmiş.

İlk gece küçük bir köy evinde kaldık ve oradayken sahip olduğum iki-üç eşya ile özellikle cep pusulam kısa süre sonra inanılmaz şaşkınlık yarattı. Her evde benden pusulamı ve harita yardımıyla pusulamla çeşitli yerlerin yönlerini göstermem istendi. Tamamen yabancı biri olarak hiç gitmediğim yerlere giden yolları (yön ile yol bu ülkede aynı anlama geliyor) bilmem takdir kazandı. Bir evde hasta halde yatan genç bir kadın beni çağırtmış, pusulamı göstermem için yalvarmış. Bu insanlar gördüklerine çok şaşırdılar ama binlerce sığır ve geniş *estancias**a sahip bu insanların bu kadar cahil olduğunu gördüğüm için benim şaşkınlığım onlarınkinden daha büyüktü. Ülkenin ıssız yerlerinde yaşayan bu insanların bu kadar cahil olmasının sebebi yabancıların bu bölgelere çok nadir uğramasıyla

* Latin ülkelerindeki özel mülk olan topraklara ya da geniş otlaklara verilen ad -çn.

açıklanabilir. Dünyanın mı yoksa güneşin mi döndüğünü, kuzeyin sıcak mı yoksa soğuk mu olduğunu, İspanya'nın nerede olduğunu ve bunun gibi pek çok soru daha sordular. Yerlilerin büyük bir kısmı İngiltere'nin, Londra'nın ve Kuzey Amerika'nın aynı yere verilen üç farklı isim olduğunu sanıyorlardı. Daha iyi eğitilmiş olanlar ise Londra ve Kuzey Amerika'nın birbirine yakın ama farklı ülkeler olduğunu, İngiltere'nin ise Londra'da büyük bir kent olduğunu sanıyorlardı! Yanımda ısıarak yaktığım birkaç Promethean kibriti taşıyordum; bir adamın dişleriyle ateş yakmasını o kadar müthiş buluyorlardı ki bütün aileyi bunu görmeleri için toplamak onlar için normaldi. Bir keresinde benden bir kibrit alabilmek için bir dolar teklif ettiler. Sabahları yüzümü yıkamam Las Minas köyünde spekülasyonlara neden oldu; üst sınıftan bir tüccar bu kadar basit bir şey için beni sorguya çekti, bir de neden gemide sakallı gezdiğimizi sordu zira rehberimizden böyle bir şey yaptığımızı duymuştu. Beni şüpheyle şöyle bir süzdü, Muhammed'in dininde abdest alındığını duymuştu belki de ve benim kafir olduğumu sandığı için muhtemelen bütün kafirlerin Türk olduğu sonucuna vardı. Bu ülkede müsait olan ilk evi bulunca o evde o gece kalacak yer olup olmadığını sormak adettendi. Pusula karşısında duydukları şaşkınlık ve hokkabazlıktaki başarılarım bir derece avantaj sağladı; bunlarla birlikte rehberlerimin benimle ilgili anlattıkları taş kırabildiğim, zararsız yılanların zehirlerini bilebildiğim, böcek topladığım vb. hikâyeler sayesinde bu insanlara misafirperverliklerinin karşılığını verebildim. Bunları yazarken Orta Afrika yerlileri arasındaymışım gibi hissettim kendimi: Banda Oriental* yaptığım bu karşılaş-tırmadan pek hoşlanmazdı ama hissettiklerim bunlardı.

Ertesi gün Las Minas köyüne gittik. Arazi tepelikti, onun dışında farklı bir özelliği yoktu fakat Pampaslı birinin gö-

* Río de la Plata'nın kuzeyinde ve Uruguay nehrinin doğusunda kalan bölgeye verilen isim -çn.

züne burası hiç şüphesiz Alp Dağları gibi görünüyordur. Bölgede o kadar az insan yaşıyor ki gün boyunca neredeyse hiç kimseye rastlamadık. Las Minas Maldonado'dan bile daha küçük. Küçük bir ovanın üzerinde olan bu kent alçak, kayalık dağlarla çevrili. Ortada duran kireç badanalı kilise diğerlerinde olduğu gibi simetrik bir şekle sahip ve çok güzel bir kilise. Uzaklarda kalan bahçesiz ve avlusuz evler düzlüğün üzerinde yalnız başlarına kalmış gibi görünüyorlar. Bölgede durum genel itibarıyla böyle ve bütün evlerin rahatsızlık veren bir yanı var. Geceleyin bir pulperiada, yani bir içki dükkânında durduk. Akşam buraya çok sayıda gaucho* içki ve sigara içmeye geliyordu. Bu insanların görünüşleri çok ilginç; genellikle uzun boylular ve yakışıklılar ama kibirli ve hovarda bir havaları var. Çoğu bıyıklı ve çoğunun siyah saçları omuzlarına dökülüyor. Parlak renkli kıyafetleri, topuklarında şıkırdayan mahmuzları ve bellerine hançer gibi soktukları (ve genellikle benzer amaçla kullandıkları) bıçaklarıyla, gaucho isminden beklenenden yani basit bir köylüden çok, farklı bir insan ırkına aitlermiş gibi görünüyorlar. Aşırı kibarlar. Siz tatmadan içkilerini asla içmiyorlar fakat başlarını eğerek aşırı nazik bir şekilde size selam verirken fırsatları olsa boğazınızı kesmeye hazır gibiler.

Üçüncü gün bazı mermer yataklarını incelemem gerekiyordu ve sapa bir yolu takip ettik. Çimenle kaplı düzlüklerin üzerinde pek çok devekuşu (*Struthio rhea*) gördük. Sürülerin bazılarında yirmi-otuz kuş vardı. Bu kuşlar yükseltide dururlarken arkalarına açık gökyüzünü aldıklarında çok soylu bir görüntü sergiliyorlar. Ülkenin başka hiçbir bölgesinde bu kadar uysal devekuşlarına rastlamadım. Atla kuşların yakınına kadar kolayca geliniyordu sonra kuşlar kanatlarını açıp rüzgârı arkalarına alarak sefere çıkıyorlar ve atları arkalarında bırakıyorlardı.

Geceleyin hiçbir yol arkadaşımın şahsen tanışmadığı

* Atlı sığır çobanı -çn.

zengin bir toprak sahibinin, Don Juan Fuentes'in evine geldik. Bir yabancıнын evine yaklaşırken bazı ufak görgü kurallarına uymak gerekir: Kapıya yavaşça yaklaşarak Ave Maria selamı verilir ve biri dışarı çıkana ve attan inmenizi söyleyene kadar atınızdan inmek söz konusu olamaz. Eve girdikten sonra, geceyi burada geçirmek için izin istenene kadar birkaç dakikalığına genel sohbet edilir. İzni tabii hemen alırsınız. Misafir, evinde kalacağı aileyle birlikte yemeğini yer ve kendisine bir oda tahsis edilir. Sonra misafir, *recadosundaki** at örtüleriyle (ya da Pampas eyeriyle) yatağını kendisi yapar. Benzer durumlarda sergilenen davranışların aynı sonuçlar doğurması oldukça ilginç. Ümit Burnunda da genel olarak aynı misafirperverlik ve nerdeyse aynı görgü kuralları gözlemlenir. Bir İspanyolla Hollandalı kaba bir adam arasındaki fark, İspanyollar katı nezaket kurallarından ötürü misafirine tek bir soru sormazken dürüst Hollandalı misafirine nerelere gittiğine, nereye gideceğine, işinin ne olduğuna, kaç tane erkek ya da kız kardeşi ve çocuğı olduğuna varana dek bir sürü soru sorar.

Don Juan'ın evine vardıkdan kısa bir süre sonra büyük bir sığır sürüsü evin civarına getirildi ve evin yiyecek ihtiyacını karşılamak üzere hayvanlardan üç tanesi kesilmek için seçildi. Bu yarı-vahşi sığırılar çok hareketliler ve boyunlarına takılan kemendin ölümü getireceğini anladıkları için atları uzun ve yorucu bir kovalamacaya soktular. Sığırılar, hizmetlileri ve atları ile bolluk içinde yaşayan Don Juan'ın perişan haldeki evi bana çok ilginç geldi. Evin tabanında katılaşmış çamur vardı, pencereler de amsızdı, oturma odasındaki mobilyalar kötü birkaç sandalye, tabure ve birkaç tane de masadan ibaretti. Yemekte bir sürü misafir olsa da menüde biri kızarmış, biri haşlanmış danadan oluşan iki büyük et yığınınan ve birkaç parça balkabağından başka bir şey yoktu. Balkabağı dışında başka

* Eyer ve koşum takımları gibi malzemelere verilen isim -n.

hiçbir sebze, hatta bir lokma ekmek bile yoktu. İçecek olarak herkese toprak bir küp içinde su verildi. Bu adam her bir metrekaresinde mısır yetişen biraz zorlukla da olsa bütün sebzelerin de yetişebildiği geniş topraklara sahipti. Akşamı sigara içerek gitar eşliğinde doğaçlama şarkı söyleyerek geçirdik. Sinyoritaların hepsi odanın bir köşesinde bir arada oturdular ve erkeklerin yanına hiç gelmediler.

Bu ülkelerle ilgili o kadar çok eser yazıldı ki lazo ya da bolaları anlatmak neredeyse gereksiz. Lazolar hayvan derisinden yapılmış güçlü, ince kıvrımlı bir ipten oluşuyor. Bir ucu *recadonun* ya da pampalarda kullanılan eyerin karmaşık teçhizatını bağlayan geniş palan kolanına bağlı; baloların ucunda da kement yapmak için kullanılan küçük bir demir ya da pirinç bir halka yer alıyor. Bir gaucho lazo-yu kullanacağı zaman yuları tuttuğu eline ipi sarıyor, diğer elinde de geniş ve genellikle sekiz fit çapında bir kement bulunuyor. Kemendi başının etrafında çeviriyor ve bileğinin maharetli hareketleriyle kemendin havada çember olarak dönmesini sağlıyor; sonra fırlatarak kemendin seçtiği herhangi bir noktaya düşmesini sağlıyor. Kullanılmadığı zamanlarda lazo bir halka oluşturacak şekilde sarılıp *recadonun* uç kısmına bağlanıyor. Bolalar yani toplar ise iki çeşit. Basit olanı çoğunlukla devekuşu yakalamak için kullanılıyor ve sekiz fit uzunluğunda ince kıvrımlı bir kayışla birbirine bağlı olan deriyle kaplı iki toptan oluşuyor. Diğeri ise bir kayışla ortak bir merkeze bağlanan üç toptan oluşuyor ve diğerinden tek farkı üç topun olması. Gaucho üç toptan en küçük olanı elinde tutup diğer ikisini başının etrafında durmadan çevirir sonra da nişan alıp havada dönüp duran topları zincirden bir okmuş gibi fırlatır. Toplar kısa sürede hedef alınan nesneye çarpar ve ip nesnenin etrafına dolanmaya başlar, en sonunda da toplar birbirine çaprazlama dolanıp sıkı bir düğüm oluşturur. Topların ebadı ve ağırlığı ne amaç için yapıldıklarına göre değişir. Taştan yapılmışsa iri bir elma kadar olmasa da o kadar büyük bir kuvvetle fırlatılır ki top bazen bir atın bile baca-

ğını kırabilir. Hayvanlara zarar vermeden yakalayabilmek için ahşaptan yapılan toplar da var ve turp büyüklüğündeler. Toplar bazen demirden yapılıyor ve demir toplar çok uzak mesafelere fırlatılabiliyorlar. Lazo ve bola kullanmanın asıl zorluğu hem son sürat at sürebilmek hem de at üstünde hızla giderken birden öbür tarafa döndüğünüzde lazoyu ve bolayı başınızın etrafında durmadan çevirip nişan alabilmek; yoksa ata binmeden yapmaya çalışınca nasıl kullanıldıklarını öğrenmek o kadar da zor değil. Bir gün dört nala giderken topları kafamın etrafında çevirip eğlenirken boşta kalan top kazayla bir çalıya çarptı, dönme hareketi bozulunca top hemen yere düştü ve mucizevî bir şekilde atımın arka ayaklarından birini yakaladı sonra diğer top da elimden kaydı gitti de at kıl payı kurtuldu. Neyse ki yaşlı ve eğitilmiş bir attı da ne olduğunu anladı, yoksa muhtemelen yere düşmeden önce beni üstünden atardı. Gaucholar kahkahalarla güldüler, daha önce her türden hayvanın yakalandığını gördüklerini ama kendi kendini yakalayan bir adamı hiç görmediklerini söylediler.

* * *

Maldonado'da kaldığımız süre içinde memelilerle ve kuşlarla hususi olarak ilgilendim. Sabahları yürüyüş yaptığım yolda çoğu inanılmaz güzellikteki hatta bence Brezilya'dakilerden bile daha güzel olan kuşlardan en az sekiz tür yakaladım. Diğer türleri de ihmal etmedim. Çok sayıda sürüngen vardı ve dokuz farklı türde yılan ele geçirdik. Bölgeye özgü memelilerden şu anda farklı irilikte tek geriye kalan tür yaygın olarak karşılaşılan *Cerus Campestris* ve bu geyik Plata'ya sınırı olan bölgelerde kalabalık bir nüfusa sahip. Kuzey Patagonya'da yaşayan bu geyikler Río Negro'nun en güneyine kadar uzanan bölgeye (kırk bir derece enlemine) kadar yayılmışlar ama kıyıları araştırmakla görevli olan subaylar en güneydeki bölgelerde bu geyiklere hiç rastlamadılar. Geyikler dağlık bölgeleri tercih ediyor gibiler; Sierra de la Ventana'da ve Maldonado'nun kuzey

yindeki tepelerin arasında her biri beş ile yedi hayvandan oluşan çok küçük sürüler gördüm. Eğer yerden sürünerek gider ve sürüye doğru yavaşça ilerlerseniz geyikler genellikle meraklanıp sizi incelemek için yaklaşıyorlar. Bu şekilde ilerleyip sabit bir noktada durarak aynı sürüye ait üç geyiği öldürdüm. Çok uysal ve meraklı olsalar da atla yaklaşıldığında aşırı ürküyorlar. Bu bölgede kimse bir yere yürüyerek gitmiyor, geyikler de insanları sadece at üstündeyse ve bola kuşanmışsa düşmanı olarak görüyorlar. Kuzey Patagonya'da yeni bir yerleşim yeri olan Bahia Blanca'da geyiklerin silah sesini hiç umursamadıklarını görünce şaşırdım. Bir gün bir hayvana yaklaşık seksen metre uzaklıktan ateş ettim ve kurşunların yeri parçalamasına, tüfeğin sesinden daha çok şaşırdı. Barutum bittiği için (bir avcı olarak utanç verici bir şey bu tabii) kalktım ve geyik kaçınsın diye onu kovalamak zorunda kaldım.

Bu hayvanla ilgili en ilginç ayrıntı erkeğinden çıkan inanılmaz baskın, güçlü ve kötü koku. Tarif edilemez bir şey. Şu anda Zooloji Müzesinde bulunan türlerin derisini yüzerken sürekli midem kalktı. Deriyi ipek bir mendile sarıp eve öyle götürdüm: mendili iyice yıkadıktan sonra kullanmaya devam ettim ve elbette mendil ara ara sürekli olarak yıkandı ama yine de her seferinde, bir yıl yedi ay boyunca, mendili ilk açtığımda o kötü kokuyu net bir şekilde hissettim. Bu durum özünde keskin ve uçucu olan bir maddenin nasıl kalıcı olabildiğini gösteren oldukça şaşırtıcı bir olay. Bir sürünün rüzgar yönünde yarım mil uzağından geçtiğimde bile bütün havanın bu kötü kokuyla kaplandığını hissedebiliyordum. Erkek geyikten çıkan bu kokunun boynuzları kusursuz olduğunda ya da derisi tüyden arındırıldığında en yoğun şekilde salgılandığını sanıyorum. Bu kadar kokarken hayvanın eti elbette yenebilir bir et değil ama gaucholar et taze toprakta bir süre gömülü kalırsa kokunun kaybolduğunu söylüyorlar. İskoçya'nın kuzeyindeki ada sakinlerinin de balık yiyen kuşların cesetlerine aynı şeyi uyguladıklarını bir yerlerde okumuştum.

Burada kemirgenlerin çok türü var. Sadece farelerden en az sekiz tür elde ettim.¹ Dünyadaki en büyük kemirgen hayvan, *Hydrocharus Capybara* (su domuzu) da buralarda oldukça yaygın. Bu hayvanlardan Monte Video'da vurduğum kırk üç kilo geliyordu. Burnundan küçücük kuyruğa kadar olan uzunluğu yüz yedi santim ve bel çevresi yüz on iki santim kadardı. Bu büyük kemirgenlere genellikle *carpincho* deniyor. Sık sık Plata'nın girişindeki suyun tuzlu olduğu adalarda takılıyorlar ama taze su göllerinin ve nehirlerin kıyılarında sayıları çok daha fazla. Maldonado yakınılarında genelde üç dört tanesi bir arada yaşıyor. Gündüzleri ya su bitkilerinin arasında yatıyorlar ya da çimenliklerde özgürce besleniyorlar.² Uzaktan bakıldığında yürüme şekillerinden ve renklerinden ötürü domuzlara benziyorlar ama kışlarının üstüne oturup tek gözleriyle nesneleri dikkatle izlerlerken türdeşlerine yani kobaylara benziyorlar. Çenelerinin genişliğinden ötürü kafalarının önden ve yandan görünüşü çok komik. Maldonado'da yaşayanları oldukça uysallar, dikkatle yürüyerek dört tane yaşlı kemirgenin yanına üç metre kadar yaklaştım. Bu uysallıkları muhtemelen jaguarların bölgeden bir süre önce uzaklaştırılmalarından ve gauchoların bu hayvanları avlanmaya değer bulmamalarından kaynaklanıyor. Yanlarına yaklaştıkça kendilerine has, hafif bir homurtu çıkarıyorlardı, ansızın gaz çıkarıyor gibiydiler. Bu sese benzer duyduğum tek ses büyük bir köpeğin kısık sesle havlaması olabilir. Dört tanesini belirli bir mesafeden birkaç dakika seyrettim

¹ Bu türleri Bay Waterhouse Zooloji Derneğinde isimlendirip anlatmıştır. Bay Waterhouse'a ve derneğe üye diğer beyefendilere her zaman gösterdikleri nazik ve cömert yardımlardan dolayı teşekkür ederim.

² Yardığım *carpinchoların* mide ve on iki parmak bağırsaklarında içinde tek bir lifin bile bulunmadığı bol miktarda ince sarımsı bir sıvı olduğunu keşfettim. Bay Owen bu türün yemek borusunun bir bölümünün sadece incecik bir tüy geçebilecek şekilde yapılandığı konusunda beni bilgilendirdi. Hayvanın büyük dişleri ve güçlü çenesi çiğnediği su bitkilerinin posasını yemeye uygun olarak gelişmiş.

(onlar da beni seyrediyorlardı) sonra dördü de suya doğru dörtnala koşmaya başladılar, bir yandan da havlamaya benzer sesler çıkarıyorlardı. Az ileride suya daldılar, daldıktan sonra tekrar yüzeye çıktılar, sadece başlarının üst kısımları suyun üzerinde duruyordu. Dişisi suda yüzerken yanında yavruları varsa yavrular annenin sırtına oturuyorlarmış. Çok sayıda hayvan kolayca avlanıyor fakat derileri bir işe yaramıyor, etleri de oldukça vasat. Plata'nın güneyinde carpinchoya rastlandığını hiç duymadım, haritada Río Salado'nun yükseklerinde Laguna del Carpincho olduğu yazdığına göre o civarlarda yaşayan carpincholar olmalı. Río Paraná'daki adalarda bu hayvanlardan çok var ve hepsi de jaguarların temel besin kaynağı.

Kısaca kemirgen olarak tanımlanabilecek Tukuruko (*Ctenomys Braziliensis*) köstebekle benzer tabiata sahip ilginç ve küçük bir hayvan.

Ülkenin bazı bölgelerinde bu hayvandan çok sayıda var³ ama serbest dolaşırken bu hayvanları görmek de yakalamak da çok zor. Çoğunlukla yerin altında yaşıyorlar ve hafif eğimli kumlu toprakları tercih ediyorlar. Yuvalarının derine inmediği ama uzun olduğu söyleniyor. Yuvaların girişleri çoğunlukla kapalı ve yuvalarının ağzına yığıldıkları topraklarla oluşan tümsekler köstebeklerin yaptıkları kadar yüksek değil. Bu hayvanlar ülkedeki yolların her tarafını oymuşlar, o kadar ki atlar yuvaların üzerinden geçerken bileklerine kadar çukura batıyorlar. Tukurukolar belli bir noktaya kadar toplu halde yaşıyorlar. Benim için bu türden örnekler yakalayan adam altı tanesini birden ele geçirmişti ve bana bunun sık karşılaşılan bir durum olduğunu söyledi. Geceleri hareketli olan bu hayvanların temel besin kaynakları geniş ve yüzeye yakın olarak kazdıkları yuvalarının hedefinde olan bitki kökleri. Azara'nın dedi-

³ Río Colorado'nun kuzeyindeki geniş ovaların altları bu hayvanlar tarafından oyuluyor; Patagonya'nın Tierra del Fuego'yla birleştiği Macellan Boğazı yakınlarındaki kumluk bölge ise tukurukoların yaşaması için oldukça elverişli bir bölge.

ğine göre bu hayvanları ele geçirmek çok zormuş ve iki tanesini bir arada hiç görmemiş. Yuvalarının içine yiyecek depoladıklarını da söyledi. Bu hayvan yerin altındayken çıkardığı kendine has sesle meşhur. İnsan bu sesi ilk duyduğunda çok şaşırıyor çünkü sesin nereden geldiğini anlamak kolay değil, bu sesi ne tür bir canlının çıkardığını tahmin etmek ise mümkün değil. Ses kısa ve sert olmayan homurtu şeklinde burundan çıkıyor, peş peşe hızlı hızlı dört kez tekrar ediliyor; ilk homurtunun sesi çok yüksek değil ama diğer üçünden biraz daha uzun ve daha belirgin: Aralıksız olarak çıkarıldığı zaman homurtunun istikrarlı bir müzikalitesi var.⁴ Hayvana çıkardığı sestten ötürü tukutuko denmiş. Bu hayvanın çokça bulunduğu yerlerde günün her anı bu sesi duyulabilirsiniz, bazen ses doğrudan ayağınızın dibinden gelir. Tukutukolar odaya konduklarında çok yavaş ve hantal hareket ediyorlar, sebebi de arka ayaklarının dışa dönük hareket ediyor olması. Ayrıca hiç zıplayamıyorlar. Ölü halde eve getirdiğim tukutukoyu parçalayan Bay Reid hayvanın kalça kemiğindeki çukurun ligamentum teresle bağlanmadığını söyledi ki bu bilgi hayvanın arka ayaklarını neden tuhaf hareket ettirdiğini açıklıyor. Yemek yerken arka bacakları üzerine oturuyorlar ve yemeklerini ön patileriyle tutuyorlar. Yemeği alıp bir köşeye kaçmak ister gibi bir tavırdalar. Kaçmaya çalışırken iyice alıklaşıyorlar, kızdıklarında ya da korktuklarında ise tuku-tuko diye ses çıkarıyorlar. Canlı olarak muhafaza ettiklerimin çoğu daha ilk günden oldukça ehlileşti, ısırmaya ya da kaçmaya çalışmıyorlardı ama onlar dışındakiler biraz daha vahşiydi.

Tukutukoları yakalayan adam hayvanların çoğunun kör

⁴ Kuzey Patagonya'daki R. Negro'da bu hayvanla benzer davranışlara sahip ve muhtemelen yakın akraba bir türe mensup hiç görmediğim bir hayvan daha var. Çıkardığı ses Maldonado'daki türün sesinden farklı; üç ya da dört kere değil sadece iki kere ses çıkarıyor ve ses daha belirgin, daha gür. Uzaktan duyulduğunda baltayla küçük bir ağacı keserken çıkan sese o kadar benziyor ki zaman zaman şüpheye düşüyorum.

olduğunu söyledi. Ölü olarak muhafaza ettiğim hayvan da kördü. Bay Reid kör olmalarının nedeninin göz kırpmasındaki bir enflamasyondan kaynaklandığını düşünüyor. Hayvan canlıyken parmağımı kafasının bir buçuk santim kadar yakınına kadar getirdim ve hiç fark etmedi ama odadayken diğerleri gibi yolunu buluyordu. Tukutukonun yeraltındaki yaşamını düşününce her ne kadar sık rastlanan bir hasar olsa da körlük o kadar da kötü bir şey sayılmaz. Yine de bir hayvan türünün yetisini kaybetmiş bir organının olması tuhaf. Tükettikleri yiyecek türleri haricinde hemen hemen her yönden tukutukoya benzeyen köstebeğin ise aşırı küçük ve korunaklı gözleri vardır ve tukutuko sınırlı bir görüşe sahip olsa da hayatına adapte olmuş gibi görünüyor.

Maldonado etrafındaki inişli çıkışlı yeşil ovalarda bol miktarda kuş türü var. Casicus familyasından pek çok tür davranış ve yapı olarak bizim sığırcıklara benziyor; sinek-kapan kuşlar ile alaycı kuş sayıları itibarıyla bölgenin ornitolojisinin karakterini oluşturuyor. Bazı Casicuslar çok güzel, baskın renkleri siyah ve sarı ama *Oriolus ruber*, başındaki, omuzlarındaki ve uyluklarındaki o muhteşem kırmızıyla bir istisna. Bu kuşun diğer türdeşlerinden farkı yalnız başına yaşaması. Bataklıklarda yaşıyor ve kısa çalılıkların tepesine oturup ağzını kocaman açarak çok uzaktan bile duyulabilen hoş ve ağlamaklı bir sesle ötüyor.

Morumsu siyah renkte, metalik bir pırıltısı olan bir başka tür⁵ kuş ise diğer kuşlarla birlikte büyük sürüler halinde ovada besleniyor. Pek çoğu bir ineğin ya da atın sırtına konup bekliyor. Çitin üstüne tünediklerinde ya da güneşin altında tüylerini düzeltirlerken bazen ötmeye hatta tıslama benzeri bir ses çıkarmaya başlıyorlar. Ötüşleri çok ilginç ve deniz altında ses çıkarmaya çalışırken ağzımızdan çıkan baloncukların tıslamasını andırıyor. Azara bu kuşun da

⁵ Azara'nın Le Troupiale komünü (sayı iii, s. 169) – Molothrus'un ikinci bir türü.

guguk kuşu gibi yumurtalarını diğer kuşların yuvalarına bıraktığını söyledi. Bölgenin insanları da pek çok kez benzer bir kuştan bahsetmişlerdi. Ayrıca koleksiyon yaparken bana eşlik eden sadık yardımcım bölgeye ait bir serçe⁶ türünün yuvasının içinde diğerlerinden daha büyük, farklı renk ve şekilde bir yumurta daha bulduğunu söylemişti. Bay Swainson *Molothrus pecoris*' haricinde guguk kuşlarının gerçekten parazit olarak adlandırılabilir tek kuş olduklarını söylüyor⁷. Yani "vücut ısısından faydalanmak ve yediği yiyeceklerden nasiplenmek için bir başka hayvana yanaşan guguk kuşlarının yavru olanları diğer hayvanın vücut ısısı ile hayatta kalıyorlar ve eğer guguk kuşu daha yavruyken yanaştığı hayvan ölürse kendisinin de yaşama şansı kalmıyor." İnek kuşu bir Kuzey Amerika kuşu, görünümlü ve davranış olarak genel itibarıyla, hatta sığırların sırtına konma gibi (ismiyle müsemma) hususi davranışına varana dek, La Plata ovalarındaki türlere benziyor. Sadece daha küçükler ve farklı renkler ve bu iki tür kuş her doğa bilimci tarafından ayrı olarak düşünülür. Büyük bir kıtanın iki farklı ucuna ait bölgelerde yaşayan akraba türler arasında yapı ve davranış açısından bu kadar yakın bir bağ olduğunu görmek oldukça ilginç. Ayrıca guguk kuşunun ve inek kuşunun davranış bakımından birbirlerinden farklı olmalarına rağmen parazitik olarak çoğalma gibi garip bir davranışta benzeştiklerini görmek de oldukça tuhaf. İnek kuşu da sığırcıklar gibi fazlasıyla sosyal ve hiçbir beceresini sergilemeye uğraşmadan ya da gizlenmeden açık ova-

⁶ Bir Zonotrichia; Azara'nın *chingolo*'su. Yumurta ökse ardıcı kuşunun yumurtasından daha küçük; şekli hemen hemen yuvarlak ama bir tarafı diğerinden daha küçük. Ana renk soluk pembemsi bir beyaz ve üzerinde pembemsi kahverengi düzensiz noktalar ve lekeler var, kalan lekeler ise çok belirgin olmayan grimsi bir renge sahip. Yumurta şu anda Zooloji Demeği müzesinde.

* İnek kuşu -çn.

⁷ *Magazine of Zoology and Botany*, sayı i, s. 217.

larda serbestçe yaşıyor⁸. Herkesin bildiği gibi guguk kuşu utangaç bir kuş; en ıssız çalılıklarda yaşıyor, meyveyle ve tırtıllarla besleniyor. Guguk kuşları yapı olarak birbirlerinden büyük ölçüde ayrılıyorlar.

⁸ Bkz. Azara, III. cilt, s. 170.

IV. Bölüm

Río Negro – Kızılderililerin saldırılarına uğrayan estancias –
Tuz göllerinin jeolojik durumları – Flamingolar – R. Negro'dan Colorado'ya– Kutsal ağaç – Patagonyalı yaban tavşanı
– Kızılderili aileler – General Rosas – Bahia Blanca'ya ilerleyiş
– Kum tepeleri – Zenci teğmen – Bahia Blanca – Glauber tuzuyla kaplı topraklar – Punta Alta – Zorillo

RÍO NEGRO'DAN BAHIA BLANCA'YA, 24 TEMMUZ 1833 – *Tazı* Maldonado'dan demir aldı ve 3 Ağustosta Río Negro nehrinin ağzına vardı. Bu nehir Macellan ve Plata Boğazları arasındaki kıyı şeridi boyunca uzanan ana akarsu. Nehrin Plata'daki ağzı Plata Boğazının üç yüz mil güneyinden denize dökülüyor. Eski İspanyol hükümetinin yönetimine bağlı olduğu dönemden bu yana yaklaşık elli yıl içinde bu bölgede küçük bir sömürge oluşturuldu. Ayrıca Amerika'nın doğu kıyısında üzerinde medeni insanların yaşadığı en güney nokta burası (41 derece enleminde yer alıyor).

* * *

Buenos Aires yakınlarındaki yerleşim yeriyle Río Negro'nun kuzeyine doğru kalan bölge arasında Bahia Blanca'da İspanyolların yeni kurmuş oldukları yalnızca bir tane küçük yerleşim yeri var ve bu yerin başkente olan uzaklığı yaklaşık beş yüz İngiliz mili. Buenos Aires'teki hükümet ülkenin büyük bir bölümüne dağılmış olan ve son zamanlarda çevredeki *estancias*lara zarar veren atlı Kızılderili kabilelerini yok etmek amacıyla General Rosas kumandasında bir ordu hazırlamıştı. Birlikler Río Negro'nun sek-

sen mil kuzeyinde bulunan Colorado nehrinin kıyılarında kamp kurmuşlardı. General Rosas, Buenos Aires'ten ayrıldıktan sonra ayak basılmamış ovalar üzerinde düz bir çizgi halinde yayıldı. Bölge Kızılderililerden temizlendiği için General Rosas başkentle iletişimi sağlaması amacıyla küçük gruplar halindeki atlı askeri birlikleri (*posta*) geniş aralıklarla arkasına yerleştirdi. *Tazı* Bahia Blanca'ya demir atmak isteyince ben de Buenos Aires'e karadan gitmeye karar verdim sonra da şehre *postalarla* ulaşacak şekilde yolunu genişlettim.

11 AĞUSTOS, Yolculuk sırasında yol arkadaşlarım Patagones'te yaşayan bir İngiliz olan Bay Harris, bir rehber ve General Rosas'ın ordusuna ulaşmak isteyen beş gaucho idi. Daha önce de söylediğim gibi Colorado yaklaşık seksen mil uzakta. Yolculuğumuzda yavaş ilerlediğimiz için yola düşeli iki buçuk gün olmuştu. Ülkenin tamamı neredeyse bir çölü andırıyor. Sadece iki küçük kuyuda su bulabildik. Suyun tatlı olduğunu söylediler ama yılın bu vaktinde, yağmur sezonu olmasına rağmen suların tadı oldukça tuzluydu. Yazları bu yol daha da sıkıntılı oluyordur. Yol hele şu an ıpıssız. Geniş Río Negro vadisi kumtaşı düzlüklerin aşınması ile oluşmuş. Nehrin bulunduğu yaka üzerindeki düz bölge sadece birkaç önemsiz vadiyle ve çukurlukla bölünmüş. Her tarafta aynı yavanlık var; kurak, çakıllı toprak üzerinde kurumuş kahverengi çimen öbekleri ve kısa, dağınık, dikenli çalılar.

İlk pınarı geçtikten kısa bir süre sonra Kızılderililerin Walleechu sunağı olarak hürmet ettikleri o meşhur ağacı gördük. Ağaç ovanın yüksek bir bölgesinde yer aldığından uzak mesafelerden de görülebiliyor. Kızılderili kabileleri ağacı görür görmez yüksek sesle bağırarak hürmetlerini iletiyorlar. Ağaç kısa, dallı budaklı ve dikenli. Kökün hemen üzerindeki gövdesi üç fit çapında. Etrafında başka bir ağaç daha yok ve yolculuk boyunca gördüğümüz ilk ağaç buydu. İlerleyince aynı türden birkaç ağaç daha gördük ve hiçbirisi sıradan ağaçlara benzemiyorlardı. Kış mevsiminde

olduğumuz için meşhur ağaçta hiç yaprak yoktu. Dallarına adak niyetiyle sigara, ekmek, et ve bez parçası gibi birçok şey asılmıştı. Fukaralar ise dallara asacakları daha iyi bir şeyleri olmadığından yün başlıklarından iplik koparıp ağaca bağlamışlardı. Kızılderililerde alkolü ve matéyi tek bir deliğe döküp sigarayı yukarıya doğru üfleyerek içerek derin düşüncelere dalıp Walleechu'ya hürmetlerini sunma gibi bir gelenek var. Manzarayı tarif edip bitireyim; ağacın etrafı kurban edilen atların beyazlaşmış kemikleriyle çevrili. Her yaştan ve cinsiyetten Kızılderili adaklarını sunabiliyor, adakları kabul olursa atlarının hiç yorulmayacağını ve zengin olacaklarını düşünüyorlar. Bana bu bilgileri veren bir gaucho, barış zamanıyken bu insanların adak adayışlarını izlediğini söyledi. O ve diğer gaucholar adakları Walleechu'dan çalmak için Kızılderililerin gitmelerini beklermiş.

Gaucholar Kızılderililerin ağacı tanrı olarak gördüklerini düşünüyorlar fakat ağacı sunak olarak kabul ediyor olmaları daha olası. Sunak olarak kabul ettiklerini düşünmemi sağlayan şey ağacın oldukça tehlikeli bir geçitte bulunuyor olması. Sierra de la Ventana çok uzaktan seçilebiliyor. Gaucho bir kıızılderiliyle Río Colorado'nun birkaç mil kuzeyine doğru at sürdüklerini ve diğerlerinin yaptığı gibi bu Kızılderilin de uzaktaki ağacı görür görmez yüksek sesle bağırdığını ve elini başına götürdükten sonra ağacı işaret ettiğini söyledi. Gaucho adama bunu neden yaptığını sorunca Kızılderili bozuk İspanyolcasıyla "Sierra'yı gördüm" demiş ki bu söz Kızılderililerin uzaktan seçebildikleri bu ağacı yol gösterici bir simge olarak gördükleri ve bu yüzden ağaca saygı gösterdikleri fikrini destekliyor. Bu ilginç ağacın on metre kadar ötesinde geceleme için durduk. O anda şahin gözlü gaucholar zavallı bir ineği fark ettiler. İneğin peşine düştüler ve hayvanı birkaç dakika içinde lazo ile yakaladılar ve sürükleyerek getirip kestiler. Gecelediğimiz yerde hayattaki dört gerekli şeye sahiptik; "en el campo" – yani atlar için otlak, su (yalnızca çamurlu bir su

birikintisi), et ve ateş. Gauchoların keyfi sahip oldukları lükslerden ötürü pek bir yerindeydi ve hemen eti yemeye koyulduk. İlk kez geceyi dışarda geçirdim ve yatak yerine *recado* malzemelerinin üzerinde yattım. Gauchoların yaşadığı bu özgür hayat çok zevkli – her an atlarını durdurup “geceyi burada geçireceğiz” diyebiliyorlar. Ovadaki o ölüm sessizliği, nöbet tutan köpekler, ateşin etrafına yataklarını yapan Çingene Gaucho grubu... Hepsi dışarıda geçirdiğim o ilk geceye dair uzun zaman unutamayacağım güçlü izler bıraktı zihnimde.

Ertesi gün geçtiğimiz bölgenin görüntüsü yukarıda anlattıklarım ile aynıydı. Civarda birkaç kuş ya da birkaç hayvan filan yaşıyor. Ara sıra bir geyiğe ya da *Guanacoya* (vahşi Lama) rastladık ama bölgedeki en yaygın dört ayaklı hayvan Aguti (*Cavia Patagonica*). Bizde yaban tavşanı neyse buradaki Aguti de öyle fakat arada birkaç temel farklılık var. Mesela Agutinin arka ayaklarında sadece üç tane parmağı var, tavşanın neredeyse iki katı büyüklüğünde ve dokuz ile on bir kg ağırlığında. Çölün tek gerçek dostu Agutiler. Yabanıl düzlükte düz bir çizgideymiş gibi birbirinin peşi sıra hoplayıp zıplayan iki üç tane Agutiye bir arada görmek mümkün. Amerika’nın doğusunun kuzeyde kalan sınırlarında (37 derece 30 dakika enleminde) Sierra Tapalguen yer alıyor. Bu bölgelerde toprak birden yeşillenip nemlileşiyor. Sınır bölgesini bu değişim belirlemiş. Çok daha kuzeyde yer alan sınır bölgesinin verimsizleştiği (33 derece 30 dakika enlemindeki) Mendoza yakınlarında yine Agutilere rastladım. Söz konusu sınırın güneyinde durumun ne olduğuna dair ise kesin bir bilgi yok. Güney sınırı Desire Limanı ile San Julian (48 derece 30 dakika civarı) arasında kalıyor ve bu bölgede toprağın türü değişmezken yalnızca ufak tefek sıcaklık değişimleri yaşıyor. Kaptan Wood 1670 tarihli yolculuğunda San Julian Limanı kadar güneyde kalan yerlerde çok sayıda Agutiye rastladığını belirtmişti fakat artık bu bölgelerde Agutiye rastlamak zor. Büyük, ıssız ve nadiren ayak basılan bir ül-

kedeki hayvan çeşitliliğini bu kadar etkileyen şey ne olabilir? Ayrıca Desire Limanında bir gün içinde açılan ateşin sayısına bakılırsa eskiden buralarda çok daha fazla sayıda Aguti varmış. Azara Agutinin asla kendi için yuva kazmadığını, *Bizcachan*ınkini* kullandığını söylüyor. Bizcachaya rastlanan bölgelerde Agutiler bu hayvanların yuvalarını kullanıyorlar fakat Gaucholar Bizcachaların yaşamadığı kumlu Bahia Blanca ovalarında Agutinin yuvasını kendisinin kazdığını söylüyorlar. Aynı şey Pampas'ın deliklerin başında nöbetçi gibi dikilir halde tasvir edilen baykuşları (*Noctua cunicularia*) için de geçerli. Banda Oriental'de Bizcacha olmadığı için bu baykuşların yaşayacakları yerleri kendilerinin kazması gerekiyor. Azara ayrıca ortada bir tehlike yoksa Agutinin deliğine hiç girmedığını söylüyor. Fakat bu noktada otorite olan Azara ile farklı fikirde olduğumu belirtmek zorundayım. Bahia Blanca'da bu hayvanlardan iki-üç tanesini yuvalarının ağzında otururlarken gördüm ve ben uzaktan geçerken sessizce yuvalarına kaçtıklarına defalarca şahit oldum. Bahia Blanca'dayken civarda her gün çok sayıda Aguti ile karşılaştık. Fakat delik kazan diğer hayvanların çoğundan farklı olarak Agutilerin çoğu zaman iki ya da üç tanesi bir araya gelip yuvalarından kilometrelerce uzaklarda geziniyorlar ve gece yuvalarına geri dönüyorlar mı bilmiyorum. Agutiler gün boyu yiyecek bulup tüketiyorlar ve başıboş dolaşıyorlar. Çekinmeyenler ve hep tetikteler, yerlerinde hiç durmuyorlar ya da belki de o kadar nadir oluyor ki bu ben hiç rastlamadım. Çok hızlı koşmıyorlar, bu sebeple de sık sık köpekler, karma cins olanları bile, bu hayvanları yakalayabiliyor. Agutinin koşma şekli yabani tavşandan ziyade sıradan bir tavşanın koşma şekline benziyor. Agutiler genellikle bir seferde iki yavru doğuruyor ve yuvalarının içinde yavruluyorlar. Agutilerin eti pişirildiğinde çok beyaz, lezzetsiz ve kuru.

* Bir ova tavşanı -çn.

Ertesi sabah Río Colorado'ya yaklaşıırken bir süre sonra manzara değişti; çiçekleriyle, uzun yoncalarıyla ve küçük baykuşlarıyla Pampas'ı andıran çayırlarla kaplı bir ovaya geldik. Ayrıca yazın kuruyan ve çeşitli tuzların kabuklaştırdığı bu yüzden de salitral adı verilen büyük çamurlu bir bataklıktan geçtik. Bataklığın üzeri deniz kıyısında yetişenlerle aynı türe ait dolgun yapraklı bodur bitkilerle kaplıydı. Colorado'nun bizim geçtiğimiz bölgedeki genişliği sadece altmış metre kadardı. Bütününü itibarıyla bölgenin genişliği bu mesafenin neredeyse iki katı olmalı. Yollar çok dolambaçlı, söğüt ağaçlarıyla ve sazlıklarla dolu. Bölgenin nehir ağzına olan uzaklığının düz bir çizgi olarak bakıldığında elli metre, akarsu üzerinden ölçüldüğünde ise yüz kırk metre olduğu söyleniyor. Kano ile karşıya geçmek için beklemek zorunda kaldık zira iç kısımlarda ilerleyen birliklere yetişmek için kalabalık bir kısrak topluluğu karşıya yüzerek geçiyordu. Yüzlerce at dikilmiş kulakları ve açılmış burun delikleriyle bir tarafa doğru yönelmişti ve kafaları suyun üzerindeyken hem karada hem suda yaşayabilen bir hayvan sürüsünü andırıyorlardı ve daha evvel bu kadar tuhaf bir görüntü ile hiç karşılaşmamıştım. Askerlerin seferdeyken tek yiyecekleri kısrak eti ve bu da onlara oldukça geniş bir hareket alanı sağlıyor çünkü atlarla bu ovada kat edilebilecek mesafe oldukça şaşırtıcı. Yükü olmayan bir at ara vermeden her gün yüz mil ilerleyebiliyor.

General Rosas'ın kamp yeri nehrin yakınındaydı. Kamp meydanında yük vagonları, ağır silahlar, samandan kulübelere vs. vardı. Ordu süvarilerden oluşuyordu ve bu kadar gaddar ve haydut sürüsüne benzeyen bir ordu daha önce bir araya hiç gelmemiştir diye düşünüyorum. Adamların büyük bir çoğunluğu melezdi; Zenci, Kızılderili ve İspanyol kırmasıydılar. Sebebini bilmiyorum ama bu köklerden gelenlerin çehresi nadiren olumlu bir izlenim bırakıyor. Pasaportumu göstermek için sekretere gittim. Adam mağrur ve gizemli bir tavırla beni sorguya çekmeye başladı.

Şans eseri yanımda Buenos Aires¹ hükümetinden Patago-
nes kumandanına yazılan bir tavsiye mektubu vardı. Mek-
tubu General Rosas'a gönderdiler ve kendisi de bana çok
kibar bir cevap yolladı. Bunun üzerine sekreter gülücük-
lerle yanıma geldi ve bana çok kibar davrandı. Sonra da
Rusya'ya karşı yapılan seferde Napolyon'a hizmet eden
tuhaf yaşlı bir İspanyolun *ranchosuna**, kümesine de dene-
bilir, yerleştik.

* * *

General Rosas beni görmek istediğini söyledi. Davetin-
den çok memnun kaldım. Generalin inanılmaz bir karakteri
var ve ülke üzerindeki etkisi çok büyük, muhtemelen
sahip olduğu bu kudretin getirdiği zenginliğe ve ilerleme-
ye zamanla alışacak. General Rosas'ın dört yüz on bin met-
re kare toprağı ve üç yüz bin büyük baş hayvanı olduğu
söyleniyor. Arazileri çok iyi çekip çevriliyor ve mısır üre-
timinde herkesten daha önde. En başta ününü kendi *estan-*
ciaları için çıkardığı kanunlarla ve Kızılderililerin saldırı-
larına karşı çıkmak için yüzlerce adamı disipline etmesiyle
kazanmış. Şu anda çıkardığı kanunlarının nasıl sert bir şe-
kilde uygulandığına dair pek çok hikâye anlatılıyor. Bun-
lardan biri de Pazar günleri üzerinde bıçak taşıyan birinin
iki tahta arasına kilitlenmesi*. Pazar günleri kumar oynan-
an ve içki tüketilen bir gün olduğu için gün içinde çoğu
zaman kavga çıkıyor ve bıçakla kavgaya tutuşanların sonu
genellikle ölüm olabiliyor. Bir Pazar günü Vali, *estanciayı*
ziyarete geldi ve General Rosas aceleyle kalkıp Valiyi kar-
şılamaya gitti ve her zaman olduğu gibi bıçağı kemerinde

¹ Ülkenin her yeri için bana *Tazi*'nın doğa bilimcisi olarak pasaport veren
Buenos Aires hükümetine yardımlarından dolayı şükranlarımı sunmak
isterim.

* Kulübe -çn.

* Ağır suç kapsamında olmayan suçlara karşılık verilen cezalardan biri.
Kişi eğilir ve kafası ile kolları meydanda kurulan tahtadan yapılan bir
kapana kilitlenir ve ceza olarak kişi 90° açıyla saatlerce ayakta bekler -çn.

asılıydı. Kahya Generalin omzuna dokundu ve ona yasayı hatırlattı. Bunun üzerine General Rosas valiye dönüp çok üzöldüğünü fakat kendisini tahtalar arasına kilitletmek zorunda olduğunu, serbest kalana kadar da kendi evinde bile hiçbir hükmü olmadığını söyledi. Kısa bir süre sonra kahya tahtalardaki kilidi açması ve Rosas'ı serbest bırakması için ikna edildi. Kahya kilitleri açtıktan kısa bir süre sonra Rosas kahyaya döndü ve "Kilidi açtığın için yasayı sen de çiğnedin biliyorsun bu yüzden benim yerine şimdi senin kilitlenmen lazım" dedi. Generalin bu davranışları kendilerini eşit ve saygın olarak kabul eden gauchoların çok hoşuna gidiyordu.

General Rosas ayrıca müthiş bir binici. Toplama bir ordunun, komutanını sınaama yoluyla seçtiğı bir ölkede iyi bir binici olmak hiç de azımsanmayacak bir beceri. Orduya komutan seçerken şu yöntemle başvuruluyormuş: Bir ahırda tutulan vahşi atları dışarı salmak için ahırın kapısı açılıyor ve kapının üstündeki demir çubuğun üstünde dikilen adamlardan hangisi deli gibi koşan atlardan birinin üzerine atlayıp da eyer ve yular olmadan vahşi atı sürmeyi başarır sonra da atı ahıra geri getirebilirse komutan o kişi oluyormuş. Söyleneni başaran kişi komutan olarak seçiliyormuş ve hiç şüphesiz seçilen kimse böylesi bir ordunun başına komutan olmaya layık biri çıkıyormuş. Bu sıra dışı başarıyı gösterenlerden biri de elbette ki General Rosas.

Bu özellikleri sayesinde ve Gauchoların kıyafet ve alışkanlıklarına sağladığı uyum neticesinde Rosas ölkede sınırları aşan bir şöhet ve bunun sonucunda da despotik bir güç elde etti. İngiliz bir tüccarın anlattığına göre cinayet işleyen bir adam yakalandıktan sonra cinayeti neden işlediğı konusunda sorguya çekilince "General Rosas hakkında saygısızca konuşunca ben de öldürdüm" demiş. Yakalandığı haftanın sonunda katil serbest bırakılmış. Şüphesiz adamı serbest bırakan General değil taraftarları.

General Rosas konuşurken çok heyecanlı, mantıklı ve çok ciddi. Ciddiyeti kimi zaman tehlikeli boyutlara ulaş-

biliyor. Generalin çılgın soytarılarından birinin (eski baronlar gibi iki tane soytarısı var) şu hikâyeyi anlattığını duydum: “Bir gün canım çok müzik dinlemek istedi ve bir iki kere Generalin yanına gitmeye yeltendim. Bana ‘Git işine, çok meşgulüm’ dedi. Sonraki gidişimde bana ‘Bir daha gelersen seni cezalandırırım’ dedi. Son kez sorduğumda ise güldü. Çadırdan kaçmaya kalktım ama artık çok geçti. İki askerine beni yakalayıp kazığa bağlamalarını emretti. Beni serbest bırakması için Generale cennetteki bütün azizler adına yalvardım ama işe yaramadı. General kahkaha attı mı ne çılgın ne de akıllı hiç kimse elinden kurtulamaz.” Zavallı adam kazığa bağlandığını hatırladığında efkarlandı. Bu çok ciddi bir ceza; yere dört kazık çakılır, adam kollarından ve bacaklarından kazıklara bağlanarak gerilir ve saatlerce o halde bırakılır. Besbelli ki bu fikir hayvan derilerinin kurutulma yönteminden alınmış. Konuşmamız boyunca tek bir tebessüm bile etmedim. Adamcağız pasaportumu ve hükümete ait posta atlarını kullanmam için iznimi nazik bir tavırla ilettiler.

Sabah Bahia Blanca’ya doğru yola çıktık ve iki gün sonra gideceğimiz yere vardık. Kamp yerlerini geçtikten sonra Kızılderililerin *toldolarını** da geride bıraktık. *Toldoların* etrafı hayvan derileriyle kaplı ve yuvarlak birer fırını andırıyorlar, her birinin girişinde gittikçe sivrilen bir *chuzo*† çakılıydı. *Toldolar* her bir reisin kabilesine bağlı olarak farklı gruplara ayrılmıştı ve her bir grup da yine kendi içinde çadır sahiplerinin birbirleri ile olan ilişkilerine göre daha küçük gruplara ayrılmıştı. Colorado vadisi boyunca kilometrelerce yolculuk ettik. Kenardaki alüvyon ovalar verimli gibiydi ve bu ovaların mısır yetiştirmek için elverişli topraklar oldukları düşünülüyor. Nehirden kuzeye doğru döndüğümüzde nehrin güneyinde uzanan ovalardan çok daha farklı bir bölgeye girdik. Toprak kuru ve yavandı fa-

* Tente -çn.

† Sopa -çn.

kat çok farklı bitki türleri vardı. Çimenler kahverengiydi, kurumuştı ama daha sıkı, dikenli çalılar ise daha seyrekti. Kısa bir süre sonra çalılar tamamen yok oldu, ovaların çıplaklıklarını örtecek tek bir bitki bile kalmadı. Bitki örtüsündeki bu değişim, Pampas'ın büyük bir kısmını oluşturan ve Banda Oriental'in granit kayalarını kaplayan kalkerli kil katmanının bu bölgeden itibaren başladığına işaret ediyor. Macellan Boğazından Colorado'ya yaklaşık sekiz yüz millik bir mesafede her yer ince çakıl taşları ile kaplı. Çakıl taşları temel olarak porfirden oluşuyor ve köken olarak da muhtemelen sıradağlardaki kayalara dayanıyor. Colorado'nun kuzeyinde zemin inceliyor, çakıl taşları çok küçülüyor ve Patagonya'nın karakteristik bitki örtüsünün özellikleri burada bitiyor.

* * *

Tazı'nın henüz varmadığını öğrenince dönüşe geçtik ama atlar çok geçmeden yorulunca ovada geceleme zorunda kaldık. Sabahleyin bir tane armadillo yakaladık. Her ne kadar kabuğu ile kızartıldığında mükemmel bir yiyecek olsa da iki aç adamı kahvaltıda ve akşam yemeğinde doyurmaya yetmedi. Geceyi geçirmek için durduğumuz yerin zemini Glauber tuzu ile kaplıydı ve haliyle susuzdu. Ama yine de küçük kemirgenlerin çoğu burada bile hayatta kalmayı başarmıştı ve Tukutukolar gece yarısından sabaha kadar başımın altında o tuhaf homurtuyu çıkarıp durdular. Atlarımızın hali perişandı, sabahleyin hiçbir şey içemedikleri için iyice bitkin düştüler ve biz de yolu yayan gitmek zorunda kaldık. Öğlene yakın köpekler bir oğlak öldürdüler ve biz de oğlağı pişirdik. Etten biraz yedim ama yemek beni inanılmaz susattı. Bu çok kötü oldu, yol yeni yağan yağmur yüzünden küçük ve temiz su birikintileriyle doluydu ama suların bir damlası bile içilebilir değildi. Neredeyse yirmi saat kadar susuz kaldım ve yolun az bir kısmını sıcak güneş altında yürüdüm ama susuzluk beni iyice güçsüzleştirmişti. İnsanlar bu şartlar altında iki-

üç gün nasıl yaşıyorlar hayal bile edemiyorum. Rehberim ise durumdan hiç etkilenmedi hatta sadece bir günlük bir susuzluğun beni bu kadar yıpratmasına çok şaşırdığını itiraf etmeliyim.

Zeminin tuz tabakasıyla kaplı olduğundan pek çok kez bahsettim. Bu tabaka toprağın tuzlu oluşundan çok farklı ve çok daha sıra dışı. Güney Amerika'nın pek çok bölgesinde, iklimin nispeten kuru olduğu yerlerde tuz tabakalaşması meydana geliyor ama Bahia Blanca'daki kadar yoğun bir tabakalaşmaya hiçbir yerde rastlamadım. Buradaki tuza çok az miktarda tuz asidi karışmış ve tuz büyük oranda sodyum sülfat içeriyor. Bu *salitrallerde* (İspanyollar güherçile sanıp *salitrale* diye yanlış adlandırmışlar) zemin nemliyse toprak siyah ve çamurlu oluyor ve bölgede dağınık haldeki dolgun bitki kümelerini barındıran büyük ovalar dışında başka hiçbir şeye rastlanmıyor. Daha evvel bir hafta boyunca sıcak havada ilerledikten sonra geçtiğim metrelerce uzanan kırsalın bembeyaz olduğunu ve beyazlıkların da sanki hafiften kar yağmış da rüzgarla bir yerlere yığılmış gibi görüldüğünü fark edince çok şaşırmıştım. Bu görüntü tuzun çimenlerin uçlarında, ağaç köklerinde ya da çatlak zeminin üstlerinde ve su birikintilerinin alt kısımlarında kırağı gibi kristalleşme eğilimi göstermesinden kaynaklanıyor. Genellikle salinalar yükselmiş ovaların çöküntülerinde, *salitraller* de ya deniz seviyesinin birkaç fit üzerinde daha yeni yeni yükselmiş de hâlâ suya gömülmüş gibi duran düz yollarda ya da nehirlerin kıyısındaki alüvyonlu topraklarda ortaya çıkarlar. Alüvyonlu topraklar konusunda her ne kadar emin olmasam da tuzun nehir sularıyla taşındığını ve sonra da kenarlara yığıldığını düşünüyorum. Karşılaştığım bu durumlar bana siyah, çamurlu toprağın sodyum sülfatı ürettiğini düşündürüyor. Tüm bu olgular doğa bilimcilerin dikkatini çekmeye değer nitelikte. Kilometrelerce uzanan bir bölgenin ince bir Glauber tuzuyla kaplı olduğunu görmekten daha muhteşem ne olabilir? Bitkilerin sodyumu neden çözündürme-

diği sorulabilir. Peki ama sülfürik asit nereden geliyor? Peru'daki sodyum nitratlı zemin buradaki sülfatlı zeminden daha kalın. İki durum da oldukça gizemli. Sodyum tuzlarının Güney Amerika'da potasyum hidrattan çok daha yaygın olduğunu düşünüyorum.

İki gün sonra limanın daha yakın bir tarafına gittim. Gideceğimiz yere yaklaşmıştık ki her zamanki yol arkadaşım at üstünde avlanan insanlar gördü. Hemen atından indi ve onları dikkatle izleyerek, "Hristiyanlar gibi at sürmüyorlar, kıpırdama!" dedi. Üç avcı daha gruba katıldı ve onlar da atlarından indiler. En sonunda içlerinden biri yeniden atına bindi ve atını tepeye doğru sürerek gözden kayboldu. Yol arkadaşım, "Artık atlarımıza binmemiz gerekiyor. Silahını doldur!" dedi ve kendi kılıcını kontrol etti. "Kızıl-derililer mi?" diye sordum. "Quien sabe? (kim bilir?). Üç kişiden fazla değilse anlayamayız" dedi. Sonradan anladım ki adamlardan birisi tepeye, kabilesinin geri kalanını çağırmaya gitmişti. Bu düşüncemi dile getirdiğimde yol arkadaşımdan aldığım tek cevap, "Quien sabe?" oldu. Başı ve gözleriyle uzakları kollamayı bir an bile bırakmayan yol arkadaşımın o havalı sakın duruşu ise şaka gibiydi ve ona neden eve dönmediğimizi sordum. Verdiği cevap üzerine şaşkına döndüm: "Dönüyoruz, ama bir bataklığın yakınından geçeceğiz. Bataklığın içine doğru atları dört nala süreceğiz, önce gidebildiğimiz kadar atlarımızla gideceğiz, atlar batınca da iş kendi bacaklarımıza düşecek, böylece tehlike kalmayacak" dedi. Ben önerdiği şeyden pek de emin olmadığımı söyledim ve hızlanmak istedim. "Hayır, onlar hızlanana kadar olmaz" dedi. En ufak bir şey bizi gizleyebildiğinde atlarımızla ilerledik, açıklıkta olduğumuzda ise yürüdük. En sonunda bir vadiye ulaştık ve sola sapıp dört nala tepenin yamacına gittik ve yol arkadaşım sahip çıkmam için atını tutmamı istedi, köpekleri yatırdı ve ellerinin ve dizlerinin üzerinde emekleyerek bir şeyler aramaya başladı. Bir süre bu pozisyonda kaldıktan sonra en sonunda bir kahkaha patlattı ve "Mugeres! (Kadınlar!)"

diye bağırdı. Karşılaştığımız insanların binbaşının oğlunun karısı ve baldızı olduklarını, devekuşu yumurtası avladıklarını söyledi. Adamın davranışını size anlattım, sanki bu insanlar Kızılderililermiş gibi davranmıştı ama bu saçma hata ortaya çıkar çıkmaz bu insanların neden Kızılderili olamayacaklarına dair binbir türlü neden saydı ama hepsini unuttum. Sonra atlarımızı Bahia Blanca limanının tamamını görebildiğimiz Punta Alta denen alçak bir noktaya doğru huzur ve sükûnet içine sürdük.

Suyun büyük çoğunluğu civarda yaşayanların *Cangrejales* ya da küçük yengeçlerin bol olması nedeniyle yengeçlik dedikleri büyük çamur yığınlarıyla doluydu. Çamur o kadar yumuşaktı ki kısa bir mesafe için bile olsa yürümek imkânsızdı. Çamur yığınlarının üzeri uzun hasırotlarıyla kaplıydı, hasırotlarının üst kısımları ise sadece suyun derin olduğu yerlerde seçilebiliyordu. Bir keresinde tekneyken bu otların arasında öyle bir kaybolduk ki yolumuzu zor bulduk. Etrafta çamur yataklarından başka hiçbir şey yoktu. Hava pek açık değildi ve ışıktaki kırılmalar yaşıyordu ya da denizcilerin deyimiyle “her şey belli belirsizdi”. Görebildiğimiz tek farklı şey ufuktu o da çok yüksekte değildi. Hasırotları havada asılı duran çalılara, su ise çamur yığınlarına, çamur yığınları da suya benziyordu.

Gece Punta Alta’da kaldık ve zamanımı kemik fosilleri arayarak geçirdim. Bu bölge nesli tükenmiş canavarların mezarlığı gibiydi. Akşam hava inanılmaz sakindi ve açıktı. Çamur yığınlarının, martıların, kum tepeliklerinin ve yalnız akbabaların ortasında kalmış olsak da manzaranın olağan hali oldukça tuhaftı. Sabah geri dönerken pumanın bıraktığı taze ayak izlerine rastladık ama puma ile karşılaşmadık. Ayrıca birkaç Zorillo ya da diğer bir deyişle kokarca gördük – kokarcalar tuhaf olmaktan öte iğrenç hayvanlar. Genel görüntü itibarıyla zorillolar sansara benziyorlar ama daha büyükler ve boyut olarak daha iriler. Güçlerinin farkındalar ve bütün gün açık ovada kükrüyorlar, ne köpekten ne de insandan korkuyorlar. Eğer bir köpek

saldırırsa hemen burunlarındaki akıntıyla gelen ve iğrenç kokan bir salgı salgılıyorlar. Bu kokuyu alandan bir daha hayır gelmiyor. Azara'nın dediğine göre koku çok uzaklardan bile hissedilebiliyor. Birkaç kez *Tazı* ile Monte Video limanına girerken sahilden esen rüzgâr nedeniyle bu kötü kokuyu hissetmiştik. Gerçekten de bütün hayvanlar zorillodan kaçacak delik ararlar.

V. Bölüm

Bahia Blanca – Jeoloji – Nesli tükenmiş dört ayaklılar, dört dişsizler, at, ctenomys– Yeni tükenmiş bir nesil – Türlerin yaşam süresi – Büyük hayvanlar zengin bitki örtüsüne gerek duymuyor – Güney Afrika – Sibirya fosilleri – Güney Amerika’da nesli tükenmiş dört ayaklılar – İki devekuşu türünün davranışları – Çömlekçi kuşu – Armadillolar – Zehirli yılan, kurbağa, kertenkele – Hayvanlarda kış uykusu – Omurgasız hayvanın davranışları – Kızılderili savaşları ve soykırımları – Ok ucu, antika kalıntı

BAHIA BLANCA, *Tazı* 24 Ağustosta Bahia Blanca’ya vardı ve bir hafta sonra Plata’ya gitmek üzere demir aldı. Kaptan FitzRoy’un da rızasıyla gemiye binmeyip Buenos Aires’e karadan gitmek üzere yola çıktım. Bu bölümde, bu bölgede şu sıra sürdürdüğümüz gezide yapmış olduğum ve daha önceden *Tazı* limanı incelemekle meşgulken yaptığım birkaç gözlemimi aktaracağım. Bölgenin jeolojisine dair pek fazla şey anlaşılmıyor. Karadan birkaç mil içeriye doğru sarp bir killi-kalkerli kaya oluşumu uzanmakta. Sahil kenarında sertleşmiş çamurlardan oluşan düzlükler, karanın yükselmesiyle ortaya çıkan geniş kum tepeleri var ve bu olgulara dair elimizde az da olsa birkaç başka örnek daha mevcut¹.

Yaklaşık yirmi fit yüksekliğinde küçük bir yamaç olan Punta Alta’da, kısmen iç içe geçmiş, kırmızımsı çamurlu

¹ M. D’Orbigny daha güneye doğru on on beş kilometre ileride San Blas koyu yakınlarında deniz seviyesinden yirmi beş otuz fit kadar yakın zamanlarda yükselmiş olan geniş midye yatakları buldu.

bir kil tabakasıyla gelişigüzel harmanlanmış ve içinde pek çok yeni midye kabuğunun bulunduğu bir çakıl taşı külesi var. Benzer bir topaklanmanın gelgitlerin ve dalgaların çakıştığı herhangi bir noktada bugün de gerçekleşebileceğini biliyoruz. Çakıl taşı yatağının içinde ciddi sayıda kemik bulunmakta. Bu kalıntıların ne olduğunu anlama görevini üstlenmiş olan Bay Owen henüz detaylı bir inceleme yapmadı ama aşağıdaki liste ne olduklarına dair bir fikir verebilir: İlk olarak görece mükemmel bir megatherium başı ve iki başka megatherium parçası ve onların dişleri; ikinci olarak Dişsizlere ait midilli büyüklüğünde, harika pençeleri olan bir hayvan; üçüncü ve dördüncü olarak, bir öküz ya da at büyüklüğünde megatheriumla ilişkili olan iki harika Dişsiz, beşinci olarak, aynı öküz ya da at kadar büyük olan tıpkı bir fareninkine benzeyen dümdüz dişlere sahip, Toksodonla (daha sonra anlatılacağım) ilişkili ve belki de tıpatıp aynısı olan bir başka büyük hayvan; altıncı olarak, armadillonunkine benzer bezeli halde ama çok daha büyük bir kabuk parçası; yedinci olarak, prizmatik şekliyle ve minesinin dokusuyla Afrika yaban domuzununkine benzer bir fildişi; bu diş büyük ihtimalle, azı dişleri düz olan bir hayvana aitti. Son olarak diğerleri gibi çürümüş halde olan bir diş. Bu dişin kırık olması Bay Owen'ın farklı açılardan da kıyas yapıp kesin bir sonuca varmasını engelledi. Ancak dişin sağlam olan kısmı her açıdan sıradan bir atın dişini andırıyor.² Bütün bu kalıntılar bahar gelgitlerinin yaşandığı bir sahilde gömülü halde bulundu ve toplandıkları yerin büyüklüğü yüz elli metre kareden daha büyük değil. Bu kadar farklı türün bir arada bulunması inanılmaz bir durum. Buluntular bu ülkede çok eski zamanlarda ne kadar fazla türün yaşadığına dair birer kanıt

² Bu son bahsettiğim hayvanın kalıntılarına bakınca kimileri hayvanın kökenine dair şüpheyi düşebilir. Bu hayvan da diğer kemiklerle birlikte çakıllara gömülü haldeydi ve aynı derecede çürümüştü. Ayrıca bulunduğu yörede hiç temiz su yoktu ve civarda kimse yaşamıyordu. En yakın yerleşim birimi beş yıl önce kurulmuş ve yirmi beş mil uzakta.

niteliğindeler. Otuz mil kadar ötedeki bir başka kızıl topraklı yamaçta birçok kemik parçası buldum. Aralarında daha ince ama *Hydrochoerus capybaran*inkinden bile daha büyük bir fare dişi vardı. *Hydrochoerus capybaran*ın kendi familyasına mensup olanların tümünden daha büyük olduğu söyleniyor. Ayrıca bir *Ctenomys* kafasına ait bir parça da vardı; bu tür tukutukodan daha farklı bir tür ama genel görünüşü itibarıyla tukutukoya benziyor.

Punta Alta'daki kabuk kalıntıları, daha önce de belirttiğim gibi, günümüzde hayatta olan türlerin kabuklarına benziyordu. Bulduğumuz kabuklar henüz titizlikle incelenemedi ama günümüzde aynı koyda yaşayan türlere çok benzediklerini söyleyebilirim. Ayrıca sadece türler birbirine benzemekle kalmıyor, her türün sayısının da orantısal olarak çakıl kaplı sahillerde günümüzde yaşayan türlerin sayısına yakın olması da oldukça ilginç. On bir adet deniz hayvanı türü (bazıları kötü durumda), bir tane de kara hayvanı türü var elimizde. Aynı koyda bugün yaşamını sürdürmekte olan türlerden toplamamış olsaydım, kimi fosillerin soyunun tükendiğini düşünecektik zira koleksiyonuma göz atma nezaketinde bulunan Bay Sowerby bugün yaşamını sürdürmekte olan o türleri daha önce hiç görmemişti. Kemiklerin dalgalarla sürüklenerek gelip ve eski formundan uzaklaşıp yeni bir form kazanmadıkları kesin zira Dişsizlerden birinin kalıntıları da aynı pozisyonda duruyordu (ikinci bir vakada da aynı pozisyondaydı), hayvanın cesedi dalgalarla oraya kadar sürüklenmemiş olsaydı iskelete, gömülü olduğu o noktada rastlayamazdık.

Elimizde Bay Lyell'ın sürekli olarak söylediği "memeli türlerinin yaşam süresi kabuklularinkinden³ daha kısadır" kuralının güçlü bir kanıtı mevcut. Patagonya'nın güneyine doğru ilerlediğimizde size nesli tükenmiş bir deveyi anlatacağım ve o örnek de bizi yine aynı kurala ulaştıracak.

³ *Principles of Geology*, IV. cilt, s. 40.

Midyelerin kıyılarda yaşayan türler olduğunu (bir tanesi kara kabuklusuydu) ve çökeltinin de karakterini göz önünde bulundurursak kalıntıların sahilden çok da uzakta olmayan sığ sularda gömülü halde kaldıklarına emin olabiliriz. İskeletin bozulmamış duruşundan ve bazı kemiklerine de erişkin serpulaların yapışık olmasından anlıyoruz ki kemik kitlesi kıyıya kendiliğinden gelip yığılmamış. Şu anda kıyı tabanının bir kısmı her gün gelgitlerle temizleniyor, diğer bir kısmı ise deniz seviyesinden birkaç fit yükselmiş durumda. Nesli tükenmiş olan memelilerin zamanında buralarda yaşadıklarını göz önünde bulundurursak demek ki bu bölgede deniz seviyesinde kayda değer bir yükselme hiç yaşanmamış. Bu sonuç, diğer bulgularla da uyum sağlıyor (Pampas çöküntüsünün altındaki yatağın son dönemde evrildiği karakteristik özellik mesela) fakat uyumu burada tartışmaya vaktim yok.

Güney Amerika'nın bu kısmında uzanan kıyı şeridinin genel yapısından anlıyoruz ki seviye (en azından son zamanlarda) hep bir yönde değişmiş ve bu değişim yavaş yavaş gerçekleşmiş. O halde, bu dört ayaklıların yaşadığı döneme bakacak olursak, o zamanlar kara büyük ihtimalle şu anda olduğundan daha alçaktaymış yani şimdikinden üç beş metre daha aşağıdaymış. Böylelikle dönemler arasında çok büyük farklar olmadığına dair genel bir sonuca ulaşıyoruz. Koyda şu anda yaşayan kabuklularla (karada yaşayan tür de dahil) daha önce yaşayanlar arasında her anlamda yakın benzerlikler bulunması da bizi aynı sonuca götürüyor.

Bu günlükte anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere ülke çok kurak bir yapıda. Hiçbir yerde ağaç yok, sadece kum tepelerinin diplerine veya tuz bataklıklarının kenarlarına ilişmiş birkaç çalı var. Kafa karıştıran şey şu. Ülkenin yapısını değiştirecek hiçbir fiziksel değişim yaşanmamış olduğuna dair elimizde güçlü kanıtlar var. Fakat bugün ince ve seyrek bitki örtüsüyle kaplı bu düzlüklerde eski zamanlarda pek çok büyük hayvan yaşıyormuş.

Bütün çalışmalarda genel varsayım büyük hayvanların zengin bir bitki örtüsüne gereksinim duydukları yönündedir. Ancak ben bu varsayımın tamamen yanlış olduğunu söylemekten çekinmeyeceğim ve dünyanın eskilere dayanan tarihine dair büyük gizleri çözmede söz konusu varsayım jeologların akıl yürütememesine neden oldu. Bu önyargı büyük ihtimalle Hindistan'dan ve Hint adalarından çıktı. Bu yerlerde fil sürüleri ile eski ormanlar ve balta girmemiş bitki örtüsü birbirleriyle özdeşleştirildiler. Öte yandan, Afrika'nın güney bölgelerine yapılan gezilere dair çalışmalara baktığımızda, neredeyse her sayfada ülkenin çorak yapısına veya orada yaşayan büyük hayvanların sayısına göndermeler yapıldığını görürüz. Kıtanın iç kısımlarına dair yayımlanan birçok çalışmada da aynı şey vardır. *Tazı Kap'tayken* ülkenin iç kısımlarına doğru birkaç kilometre gittim ve bu gezim okuduklarımın ne kadar doğru olduğunu anlamama yetti.

Dr. Andrew Smith maceraperest bir ekibinin başında Oğlak dönencesini geçenlerde geçmeyi başardı ve bana Afrika'nın güneyini dikkate alınca bölgenin tümünün şüphesiz kurak bir yapıda olduğunu söyledi. Afrika'nın güney ve güneydoğu kıyılarında birkaç güzel orman var ancak bu istisnalar dışında bir gezgin günlerce seyrek ve kurak bitki örtüsünün kapladığı çıplak düzlüklerden geçmek zorunda kalabilir. Toprağın ne derece verimli olduğu konusunda net bir fikre ulaşmak zor ama şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki İngiltere'nin herhangi bir döneminde⁴ var olan bir bitki örtüsü, Güney Afrika'nın iç bölgelerinde İngiltere ile aynı büyüklüğe sahip bir alanda görülen bitki örtüsünden on kat daha çeşitlidir. Kağı arabalarının kıyı hariç her yöne rahatlıkla gidebilmeleri ve en fazla yarım saatlik bir gecikme yaşamaları bölgede ne kadar küçük bir alanın ya-

⁴ Bunu söylerken bitki örtüsünün tüm zamanlardaki toplamını kastetmiyorum zira bitkiler belli bir dönem içinde çok kez peş peşe büyüyüp sonra yok olabilirler.

şam alanı olduğuna dair bir fikir verebilir. Bu geniş ovalarda yaşayan hayvanlara bakarsak, sayılarının inanılmaz fazla, cüsselerinin ise devasa büyüklükte olduklarını görürüz. Bu hayvanların arasında fil, üç gergedan türü, hatta Dr. Smith'in söylediğine göre iki başka gergedan türü daha var. Ayrıca hipopotam, zürafa, yetişkin bir boğa kadar büyük olan Afrika bufalosı, sayıca biraz daha az olan sığın geyiği, ayrıca iki zebra türü, quaccha*, iki Afrika antilobu ve bu son saydığım hayvanlardan daha büyük olan pek çok farklı antilobu daha sayabiliriz. Pek çok tür olmasına rağmen her bir türe ait hayvan sayısının birkaç tane ile sınırlı olduğu düşünülebilir. Dr. Smith sayesinde durumun böyle olmadığını öğrendim. Dr. Smith bana 24. enlemde, kağnılarla bir günlük bir mesafeyi kat ederken iki yöne doğru daha da fazla ilerlemeden üç farklı türe ait toplamda yüz yüz elli gergedan gördüğünü söyledi. Ayrıca aynı gün içinde sayıları toplam yüze ulaşan pek çok zürafa sürüsü gördüğünü, hiç fil görmemesine rağmen aslında bu bölgede fillerin de olduğunu söyledi. Bir gece önce kamp kurdukları yerin bir saat ilerisinde ekibi tek bir noktada sekiz hipopotam öldürmüş ve bir sürü de hipopotam görmüşler. Aynı nehrin içinde timsahlar da varmış. Elbette bu kadar çok iri hayvanı bir arada görmek çok sıra dışı bir durum ancak bu durum hayvanların sayıca çok fazla olduklarını kanıtlıyor. Dr. Smith o gün gezdiği kırsalı "ince bir çimen tabakasıyla, dört fit yüksekliğindeki çalılarla ve tek tük mimoza ağacıyla kaplı" bir yer olarak tanımlıyor. Kağnılar neredeyse dümdüz ilerleyebilmişler.

Bu iri hayvanların yanı sıra Kap'ın doğa tarihine biraz da olsa ilgi duyan herkes göçmen kuş sürülerini hatırlatan antilop sürüleri hakkında bir şeyler okumuştur. Aslanların⁵, panterlerin ve sırtlanların sayısı ile yırtıcı kuşlarının fazla-

* Zebradan çok ata benzeyen boynundaki ve sırtındaki yeleleri kahverengi ve beyaz karışımı olan zebra ile aynı aileye bağlı bir hayvan -çn.

⁵ Dr. Smith bir akşam kampın civarındaki düzlükte aynı anda dolaşan yedi aslan gördüklerini söyledi.

lığı daha küçük boyuttaki dört ayaklıların ne kadar bol miktarda bulunduğu konusunda kabaca bir fikir verecektir. Dr. Smith'in söylediğine göre Güney Afrika'da her gün gerçekleşen kıyımlar gerçekten inanılmaz! İtiraf etmeliyim ki bu kadar kısıtlı besin kaynağı olan bir yerde bu kadar fazla hayvanın hayatta kalması çok şaşırtıcı. Dört ayaklıların büyükleri hiç şüphesiz beslenmek için geniş alanlara yayılıyorlar ve besin kaynaklarını, küçücük bir miktarının bile çok besleyici olduğu orman altı bitkileri oluşturuyor. Dr. Smith bitki örtüsünün çok hızlı geliştiğini de söyledi, tüketilenin yerine hemen yenisi çıkıyormuş. Büyük dört ayaklıların hayatta kalmak için ihtiyaç duydukları besinin miktarı konusundaki tahminlerimizin de abartılı olduğu kanısındayım. Hatırlanmalı ki kocaman cüssesi olan deve, her daim çölün sembolü olagelmıştır.

Aksinin mümkün olamayacağını farz edip büyük dört ayaklıların yaşadığı yerlerde bitki örtüsünün bol olması gerektiğine inanmak ilginç. Brezilya'ya giriş yaptığında Bay Burchell'ın en çok dikkatini çeken Güney Afrika'dakinin aksine Güney Amerika'nın zengin bir bitki örtüsüne sahip olması ve buna rağmen kıtada büyük dört ayaklılara hiç rastlamaması olmuş. Seyahatlerinde⁶ her ülkeden (tabii yeterli veri varsa) en büyük otçul hayvanları eşit sayılarda seçip kilolarının karşılaştırılmasının ilginç olabileceğini öne sürdü. Bir taraftan fili⁷, hipopotamı, züra-

⁶ *Travels in the interior of South Africa*, II. cilt, s. 207.

⁷ Exeter Change'de öldürülen (kısmen tartılmış olan) fil tahminen beş buçuk ton gelecekti. Dişi filin ağırlığının ise dört buçuk ton geldiğini öğrendim. Bu verilere bakılacak olursa gelişmiş bir filin ağırlığı beş ton filan. Surrey Gardens'ta bana iletilene göre parçalara ayrılarak İngiltere'ye gönderilen hipopotam tahminen üç buçuk ton ağırlığındaymış; hadi biz ona üç diyelim. Bu bilgilere dayanarak, beş gergedanın her birinin üç buçuk ton, zürafanın belki bir ton, Afrika antilobunun ve sığın geyiğinin yarımşar ton (zira büyük bir öküzün kilosu yüz elli ile yedi yüz kg arasında değişiyor) gelebileceğini düşünebiliriz. Bu da Güney Afrika'daki en büyük on otçul hayvanın ortalama iki bin yedi yüz kilo çektiği anlamına gelir. Güney Amerika'da, iki tapire beş yüz elli dört kilo, Güney

fayı, Afrika antilobunu, sığın geyiğini, üç, belki de beş gergedan türünü; diğer taraftan da iki tapiri, Güney Amerika lamasını, üç geyik türünü, vikunyayı, pekariyi, kapibarayı (sayıyı tamamlamak için maymunlardan da takviye yaparak) alıp bu iki grup hayvanı karşılaştırsak, hayvanların orantıları farklı olduğundan her birini kademelendirmek o kadar da kolay olmayacaktır. Yukarıdaki gerçeklerden sonra, önceki kabul edilen fikre karşıt olarak⁸ memeliler arasında türlerin *cüssesi* ile yaşadıkları yerlerdeki bitkilerin *miktarı* arasında yakın bir ilişki olmadığı sonucuna varırız.

Dünyanın hiçbir köşesinde Güney Afrika'daki kadar çok sayıda büyük dört ayaklı hayvan yoktur. Aktardığım onca şeye bakılırsa bu bölgenin ne kadar çorak bir yapıda olduğu tartışılmaz bir gerçek. Avrupa'yı ele alacak olursak orada yaşayan memelilerle bugün Ümit Burnunda yaşayan memeliler arasında bir ortaklık olup olmadığını anlamak için Tersiyer Döneme bakmamız gerekir. Bazı bölgelerde Tersiyer Döneme ait bin yıllar öncesinden kalma kalıntılar bulduk ve o dönemde büyük boyutlara sahip hayvanların sayısının çok fazla olduğunu düşünüyoruz. Öte yandan Tersiyer Dönemdeki büyük dört ayaklı hayvan sayısı Güney Afrika'da şu anda bulunandan yalnızca birkaç tane fazladır. O dönemdeki bitki örtüsüyle ilgili varsayımlarda bulunacak olursak, şimdilik elimizdeki benzerliklere bağlı kalmak zorundayız ve şu sıra araştırdığımız bölgelerdeki koşulların farklılıklarını göz önünde bulundurursak Tersiyer Dönemde de zengin bir bitki örtüsü olmak zorundaydı diyemeyiz.

Amerika lamasına ve vikunyaya iki yüz elli kilo, üç geyiğe iki yüz yirmi yedi kilo, kapibaraya, pekariye ve maymuna yüz otuz altı kilo dersek ortalama ağırlık yüz on üç kilo eder ki bence bu biraz abartılı olur. O halde iki ülkenin en büyük on hayvanının birbirine oranı iki bin yedi yüz kırk üç kiloya karşılık yüz on beş kilo olur.

⁸ Balinaların varlığından haberdar olmasaydık ve Grönland balinasının iskeletinin fosili keşfedilmeseydi, hangi doğa bilimci bu kadar büyük bir iskeletin sadece kabuklu ve yumuşakçalarla beslenip de Kuzey kutbunun buz gibi denizlerinde yaşadığına ihtimal verirdi acaba?

Kuzey Amerika'nın en uç noktalarında sıcaklığın çok düşük olduğunu ve yerin birkaç fit derinine kadar donmuş halde duran toprağın üzerinin kocaman ve yüksek ağaçlardan oluşan ormanlarla kaplı olduğunu biliyoruz⁹. Benzer şekilde Sibirya'da da huş ağaçları, köknar, kavak ve karaçamların yetiştiği ormanlar var¹⁰ ve yetiştikleri enlemde (64 derece) hava sıcaklığı donma noktasının altına düşüyor ve toprak o kadar donuyor ki toprağın içine gömülü olan bir iskelet mükemmel şekilde korunabiliyor. Söz konusu verilere dayanarak diyebiliriz ki bitki örtüsünün *miktarını* dikkate alarak bir değerlendirme yaparsak, büyük dört ayaklıların Tersiyer Dönemin sonlarına doğru yaşamış olanları Kuzey Avrupa'nın ve Asya'nın büyük bir bölümünde kalıntılarına bugün rastladığımız noktalarda yaşamalarını sürdürmüşler. Burada hayatta kalmaları için gereken bitki örtüsünün *türünün* ne olabileceğinden bahsetmiyorum, zira elimizde fiziksel değişimlerin yaşandığına dair kanıtlar olduğuna göre ve hayvanların nesilleri tükendğine göre bitki türlerinin de aynı şekilde değişmiş olduğunu tahmin edebiliriz.

Bu bilgiler buz içinde korunmuş Sibirya hayvanları ile doğrudan ilgili. Böyle büyük hayvanların hayatta kalmasını sağlamak için tropik bir zenginliğe sahip bir bitki örtüsünün gerekli olduğu ve toprağın sürekli olarak donmuş halde olmasının bu hayvanların yaşamasını engelleyeceği varsayımı ani iklim değişimlerinin ve büyük afetlerin yaşandığına dair pek çok fikrin de temellendirilmesine sebep

⁹ Dr. Richardson'ın *Kaptan Back'in Gezisinden Zoolojik Değerlendirmeler* eserine bakınız. Dr. Richardson orada, "56 derece enleminin kuzeyindeki toprağın altı daima donuktur; sahil kesiminde topraktaki don en fazla üç fite kadar çözülüyor, 64 derece enleminde yer alan Bear Lake'teki çözülme ise 50 metreyi geçmez. Donmuş tabaka bitki örtüsünü tahrip etmiyor, zira yüzeyde, sahilden biraz uzakta ormanlar var."

¹⁰ Bkz. Humboldt, *Fragmens Asiaticques*, s. 386, Barton'ın Bitkilerin Coğrafyası ve Malte Brun. Malte Brun'da Sibirya'daki ağaçların en yükseklerinin 70. paralelin altında bile görülebileceği söyleniyor.

oldu ve bu fikirler hayvanların toprakta gömülü olmalarını da açıklıyordu. Buradaki iklimin buz içinde gömülü hayvanların yaşadığı dönemlerden beri hiç değişmediği iddiasında değilim. Tek söylemek istediğim yiyeceği sadece miktar açısından ele alacak olursak, eski dönemlerde yaşayan şu ankilere benzeyen gergedanlar bile orta Sibirya'nın *steplerinde* (steplerin kuzey kesimleri o zamanlar muhtemelen suyun altındaydı) gezinebilirlerdi, hatta Güney Afrika'da *Karoo*'da bugün yaşayan gergedanlar ve filler bile stepnelerde yaşayabilirler.

Konudan bu kadar saptıktan sonra yeniden Bahia Blanca'daki hayvan fosillerine dönecek olursak, Dişsizlerin yaşamak için ne yediğini bilmiyor olmamızın yarattığı bir sıkıntı var. En yakın üyeleri armadillolar ve karıncayiyenler gibi böcek ve larva ile besleniyorlarsa, bütün varsayımlarımız boşa çıkar. Ama dünyanın her yerinde bitki örtüsü yaşam için gerekli olan ilk şeyse o halde verimliliğinde çok ufak bir artış olan Bahia Blanca'nın çevresinde büyük hayvanların yaşayabileceği sonucuna varabiliriz. Río Negro'nun dikenli çalıları arasında uzanan ovaların Afrika'daki *Karoo* kadar yeterli gıda sağlayacağından şüphem yok. Fiziksel değişim yaşandığına dair elde çok az bir kanıt olduğundan toprağın verimliliğinin de pek azalmadığını varsayabiliriz. Bunu kabul ettikten sonra ortada hiçbir sıkıntı kalmıyor. Öte yandan eğer bu hayvanların yaşaması için zengin bir bitki örtüsünün şart olduğunu varsayarsak kendimizi pek çok çelişkinin ve imkansızlığın ortasında buluruz.

Güney Amerika'da keşfettiğim pek çok dört ayaklının kalıntılarına dair yaptığım değerlendirmelere çalışmanın pek çok yerinde değinildiğinden şimdi yalnızca özet geçeceğim. Bugün hayatta olan türlerin boyutlarının küçüklüğüne değinmiştik. Eski dönemlerde ise bundan çok daha farklı bir düzenin işlediğini görmek ilginç. İlk olarak megatherium ve dört beş tane daha önce de bahsettiğim Dişsizler; altıncı olarak, bütün bölgede zamanında bolca bu-

lunan devasa bir mastodon; yedinci olarak at (burada Bahia Blanca'da bulduğumuz kırık dişten bahsetmiyorum, daha kesin kanıtlara yer veriyorum); sekizinci olarak, bir hipopotam kadar büyük olan toksodon; dokuzuncu olarak, attan daha büyük ve eşsiz özelliklere sahip bir hayvanın kafasından bir parça; on, on bir ve on ikinci olarak, büyük kemirgenlere ait parçalar ve kemirgenlerden biri oldukça iriydi; son olarak da bir deve büyüklüğünde olan lama ya da Güney Amerika Laması dediğimiz hayvan. Jeolojik açıdan konuşmak gerekirse tüm bu hayvanlar o kadar yakın bir zamanda bir arada yaşamışlar ki hepsinin çok yakın bir dönemde yok olduklarını düşünebiliriz. Kalıntıların hepsi College of Surgeons'ta sergilendi ve şu an değerlerini bilecek kişilerin ellerindeler.

Şimdi vahşi ovalarda yaygın olarak bulunan bazı ilginç kuşların davranışlarından bahsedeceğim; ilk olarak *Struthio Rhea*, ya da Güney Amerika devekuşuna bakalım. Bu kuşa Kuzey Patagonya'daki ovalarda ve La Plata'nın birleşik eyaletlerinde sıkça rastlanıyor. Sıradağlardan hiç geçmeyen bu kuşu, Uspallata ovasındaki altı yedi bin fit yükseklikteki sıradağların ilk sırasının üzerinde uçarken görmüştüm. Normal devekuşunun nasıl olduğunu herkes bilir. Bitki kökleri ve çimen gibi bitkilerle beslenir ama Bahia Blanca'da üç dört tanesinin o sıralar kuru olan çamur tepelerinin bulunduğu su kenarlarına indiklerini gördüm, Gauchoların söylediğine göre küçük balıkları yakalamak için iniyorlarmış. Devekuşu çekingen, ürkek ve yalnız, ayrıca çok süratli olmasına rağmen, Kızılderililere ya da bola kuşanmış Gaucholara hiç zorluk yaratmadan av oluyorlar. Bir sürü atlı yarım bir daire içine aldığında hayvan afallıyor ve ne tarafa kaçacağını bilemiyor. Genellikle rüzgâra karşı koşmayı tercih ediyorlar. İlk önce kanatlarını açıyorlar ve yelkenlerini açmış bir tekne gibi ilerliyorlar. Sıcak bir günde pek çok devekuşunun uzun çalıların arasına girdiğini ve kendilerine iyice yaklaşılan kadar orada saklandıklarını gördüm. Devekuşlarının sudan hoşlandığını pek

kimse bilmez. Bay King bana San Blas Koyunda ve Patagonya'daki Valdes Limanında pek çok kez bu kuşların adadan adaya yüzdüğünü gördüğünü söyledi. Hem kovalandıklarında hem de korkmadıkları zamanlarda kendi istekleriyle suya giriyorlarmış. İlerledikleri mesafe yüz seksen üç metre kadarmış. Yüzerlerken vücutlarının çok az bir bölümü suyun üzerinde kalıyormuş ve boyunları biraz öne doğru uzanıyormuş ve yavaş ilerliyorlarmış. İki defa devekuşlarının üç yüz altmış altı metre genişliğindeki büyük akıntıların olduğu Santa Cruz nehrini yüzerek karşıya geçtiklerini gördüm. Avustralya'da Murrumbidgee'e inerken Kaptan Sturt da iki tane emuyu yüzerlerken görmüş.

Bu ülkede yaşayan yerli halk uzaktan bakınca bile dişi ve erkek devekuşunu birbirinden ayırt edebiliyor. Erkek olan daha büyük ve daha koyu renklidir¹¹, kafası da daha büyüktür. Devekuşunun sanırım erkek olanının derin ve tıslayan bir sesi var. Kum tepelerinin ortasında dururken çıkardığı sesi ilk duyduğumda, sesin vahşi bir hayvandan geldiğini zannettim zira nereden ya da ne kadar uzaktan geldiği anlaşılamayan bir sestir. Eylül Ekim aylarında Bahia Blanca'dayken bütün ülkede çok sayıda devekuşu yumurtası bulunuyordu. Bu yumurtalar ya etrafa teker teker saçılmış oluyordu, ki bu durumda içinden yavru çıkmıyordu ve İspanyollar bunlara *huachos* diyordu ya da yuva olarak hazırladıkları hafif çukurluk bir kumun içinde yumurtaların hepsi bir arada bulunuyorlardı. Gördüğüm dört yuvadan üç tanesinde yirmi iki, dördüncüsünde ise yirmi yedi yumurta vardı. At üstünde avlanarak geçirdiğimiz bir günde altmış dört yumurta bulduk. Bunlardan kırk dört tanesi iki yuvada bulundu, diğerleri ise etrafa saçılmış *huachoslardı*. Gaucholar sadece erkek devekuşlarının kuluçkaya yattığını, kısa bir sonra yavruların yumurtadan çıktığını ve erkek devekuşlarının yavruya bir süre göz kulak

¹¹ Bir Gaucho bana bir keresinde bembeyaz, Albino türü bir devekuşu gördüğünü söyledi, çok güzel bir kuşmuş.

olduğunu söylediler ve bu söylediklerinin doğruluğundan şüphe etmek için bir sebep yoktu. Yuvalarındayken bu horozlar çok güzel gizleniyorlar, öyle ki az daha bir tanesini çiğneyip geçiyordum. Bu gibi durumlarda çok vahşi ve tehlikeli oldukları, at üstündeki bir adama saldırarak tekmeleyip üstüne çıkmaya çalıştıkları söylendi. Bana bu bilgiyi veren kişi, devekuşu tarafından kovalandığı için aşırı derecede korkmuş yaşlı bir adamdan da bahsetti. Burchell'ın Güney Afrika'daki seyahatlerinde, "erkek bir devekuşu öldürdük ve tüyleri kirliydi. Hotantolar bu kuşun bir yuva kuşu olduğunu söylediler" dediğini hatırlıyorum. Hayvanlar dünyasında anlıyorum ki devekuşlarında yuvayı erkek devekuşu yapıyor. Bu devekuşları familyasına has bir özellik.

Gaucholar bir yuvada pek çok dişinin oturduğunu, dört beş dişi kuşun gün içinde peş peşe aynı yuvaya gittiklerini gördüklerini söyledi. Afrika'da da iki dişi kuşun bir yuvada kaldığına inanılıyor.¹² Bu davranış ilk başta tuhaf gelse de bunun basit bir nedeni var. Yuvadaki yumurtaların sayısı yirmiden kırka, hatta elliye, Azara'ya göre yetmişe seksene bile varabiliyor. Bir bölgede bulunan yumurta sayısının ebeveyn kuşların boyutuna oranla sayıca çok fazla olmasından ve dişinin yumurtlama dönemine girmiş bulunmasından da anlaşılacağı üzere bir dişinin üreme döneminde çok sayıda yumurta bırakıyor olması kuvvetle muhtemel. Ancak bu yumurtlama döneminin belli ki zamanla yayılması lazım. Azara, evcilleştirilen bir devekuşunun üç gün aralıklarla on yedi kere yumurtladığını söyledi¹³. Dişi kuş kendi yumurtaları üzerinde tek başına kuluçkaya yatmak zorunda kalsa en sonuncuyu yumurtlayana kadar ilki muhtemelen çürürdü ama her bir dişi birbirini takip eden zamanlarda farklı yuvalara birkaç yumurta bırakırsa ve birçok dişi anlatıldığı gibi yuvada bir arada

¹² Burchell's Travels, I. cilt, s. 280.

¹³ Azara, IV. cilt, s. 173.

durursa, o zaman bir gruptaki bütün yumurtalar hemen hemen aynı yaşta olur. Bir yuvadaki yumurta sayısı tek bir dişinin yumurtlama döneminde ortalama olarak bıraktığı yumurta sayısını geçmiyorsa o halde dişi sayısı kadar da yuva olmalı ve dişiler yumurtlama dönemini henüz tamamlamadığından yuvada otıramayacakları için erkekler de üzerlerine düşeni yapıp kuluçkaya kendileri yatıyor olmalı. Daha önce etrafa saçılmış yumurtaların yani *huachos*ların ne kadar çok olduğundan bahsetmiştim. Bir gün içinde gördüğümüz yumurtalar arasında üçüncü grup etrafa saçılmış olanlarından oluşmaktaydı. Bu kadar fazla sayıda yumurtanın ziyan olması tuhaf. Yumurtaların bu şekilde ziyan olmasının nedeni pek çok dişinin bir araya gelip de yaşlı bir erkeği kuluçkaya yatmaya ikna edememelerinden mi kaynaklanıyor acaba? Öncelikle en az iki dişi arasında bir ortaklık olması gerektiği açık. Aksi takdirde yumurtalar uzak mesafelere dağılacığından erkek kuş yumurtaların her birini tek bir yuvada toplayamaz. Bazıları yumurtaların yavru kuşların beslenmesi için saçıldığını düşünüyor. Amerika'da bu geçerli olamaz çünkü *huachos*lar sık sık çürümüş ve kokmuş halde bulunmalarına rağmen genellikle tek parça halindeler.

Kuzey Patagonya'da Río Negro'dayken Gauchoların sürekli olarak Avestruz Petise dedikleri nadir rastlanan bir kuştan bahsettiklerini duydum. Avestruz Petise'in devekuşlarından (bu bölgede devekuşu çoktu) sayıca daha az olduğunu ve genel görünüş olarak devekuşlarına çok benzediklerini söylediler. Kuş koyu renkli ve alacalıymış, bacakları kısa, vücudunun alt kısımları ise devekuşlarına göre daha tüylüymüş. Bola ile diğer türlere kıyasla daha kolay yakalanıyorlarmış. Devekuşunu da Avestruz Petise'i de görmüş olan birkaç yerli iki kuşu da uzaktan bile ayırt edebildiklerini söylediler. Ama küçük olan türlerin yumurtaları daha iyi biliniyordu, bu yumurtaların şaşırtıcı bir şekilde Nandularinkinden daha küçük ve şeklinin biraz daha değişik olduğu ve soluk mavi renkte oldukları söylendi.

Patagonya'nın ovalarından toplanan bazı yumurtalar bu tanıma uyuyordu ve Petise'in yumurtalarının aynı tanıma uyacağına eminim. Río Negro'yu çevreleyen ovalarda çok nadir görülen bu türe 1,5 derece daha güneyde sıkça rastlanıyor. Gaucholardan biri Río Negro'nun kuzeyindeki Río Colorado'nun ağzına yakın bir yerde yıllar evvel bu kuşa rastladığını söyledi. Denize yakın ovalarda barınmayı tercih ettikleri söyleniyor. Patagonya'da Desire Limanındayken (48 derece enlemi), Bay Martens bir devekuşu vurdu. O an Petise konusu tamamen aklımdan çıkmıştı ve baktığımda kuşun yaygın türün üçte ikisi büyüklüğünde bir kuş olduğunu düşündüm. Ben Petise'i hatırlayana kadar kuş pişirilip yenmişti bile. Neyse ki başı, boynu, bacakları, kanatları, uzun tüylerinin pek çoğu ve derisinin büyük bir bölümü saklanmıştı. Parçaları bir araya getirince mükemmel bir türün üyesini ortaya çıkarabilmiş olduk ve hayvan şu anda Zooloji Derneğinde sergileniyor. Bu türü tanımlarken kuşa benim ismimi verme şerefini bana bahşeden Bay Gould, kuşun boyutunun daha küçük, tüylerinin ise daha farklı bir renkte olduğunu ve gagasının sıradan bir Nandununkine kıyasla daha orantısız bir şekli olduğunu söyledi. Kuşun bileklerinin farklı şekillere sahip pullarla kaplı olduğunu ve dizin on beş buçuk santim altına kadar da bacaklarında tüylerin bulunduğunu söyledi. Bacak tüyleri ve daha geniş olan kanat tüyleri ile bu kuş devekuşugillerden ziyade daha çok tavukgillere benziyor.

Macellan Geçidindeki Patagonyalı Kızılderililer arasında kabileyle birkaç yıl yaşamış ama kuzey bölgelerden birinde doğmuş yarı Kızılderili birini bulduk. Ona Avestruz Petise'i duyup duymadığını sordum. "Güney ülkelerinde bu kuştan bol ne var" diye cevap verdi. Petiselerin yuvalarındaki yumurta sayısının diğer türlerinkine kıyasla çok daha az olduğunu, ortalama on beşi geçmediğini, ama bu yumurtaları birden fazla dişinin bıraktığını söyledi. Santa Cruz'da bu kuşlardan bir sürü gördük. Çok ürkeklerdi. Siz kuşu fark edemeyecek kadar uzaktayken bile bu kuş sizi

ve ona yaklaştığınızı hemen anlayabiliyordu. Nehirden yukarı doğru çıkarken birkaç tane gördük, nehirde sessiz ve hızlı bir şekilde aşağı doğru inerken ise ikili, dörtlü veya beşli gruplar halinde dolaşanlarıyla karşılaştık. Bu kuşun, kuzeydeki türler gibi hız alırken başta kanatlarını açmadıkları söylendi ve bence doğrudur. Bu devekuşlarının da nehirde yüzdüğü söylendi. Sonuç olarak, *Struthio Rhea*'nın La Plata'da, Río Negro'nun biraz güneyine, 41 derece enlemine kadar uzanan bölgede, Petise'in ise Güney Patagonya'da yaşadığını tekrar belirteyim. Río Negro ise bu kuşlar açısından boşta kalan bölgeyi oluşturuyor. Wallis Macellan Geçidindeki Batchelor nehrinde (53 derece 54 dakika enlemi) devekuşları gördü, burası Petise'lerin yaşadığı en güney bölge olmalı. M. D'Orbigny ise Río Negro'dayken bu kuşlardan birini yakalamak için çok çabaladı ama başarılı olamadı. Bundan Seyahatlerinde¹⁴ bahsediyor ve hayvanı (sanırım sonradan bir tane yakalamış olmalı) *Rhea pennata* olarak adlandırmayı öneriyor. Konu ile ilgili daha detaylı bir açıklama Dobrizhoffer'in *Account of the Abipones* (1749)¹⁵ isimli çalışmasında veriliyor, "Emular farklı bölgelerde farklı büyüklükte dirler ve farklı davranışlar sergilerler. Buenos Aires ve Tucuman'daki ovalarda bulunanları daha büyük ve tüyleri siyah, beyaz ve gri renklerde; Macellan Geçidi yakınındakiler ise daha küçük ve daha güzel zira beyaz tüylerinin uçlarında siyahlar var, siyah tüyleri ise aynı şekilde beyazla karışık halde."

* * *

Kurbağa türleri arasından eşsiz renge sahip yalnızca bir

¹⁴ II. cilt, s. 76 – Río Negro'dayken, bu doğa bilimcinin yaptığı işleri duyduk, usanmak bilmeden çalışıyordu. 1826-1833 yılları arasında M. D'Alcide D'Orbigny Güney Amerika'nın pek çok bölgesinden geçti ve bir koleksiyon yaptı. Yaptığı araştırmaları kusursuz bir şekilde yayınlıyor ve çalışmaları sayesinde Humboldt'tan sonra Amerikan gezginleri listesine ikinci sıradan girmiş oluyor.

¹⁵ I. cilt (İngilizce çevirisinde) s. 314.

tane küçük kurbağa bulabildim. Bu hayvanın siyah bir mürekkebe batırıldığını sonra da parlak kıpkırmızı bir boya ile yeni boyanmış bir tahtanın üzerinde süründüğünü, ayaklarının uçlarına ve karın bölgesine bu kırmızı boyanın bulaştığını düşünün, o zaman neye benzediğini hayal edebilirsiniz. Eğer henüz isimlendirilmemiş bir tür ise kesinlikle *diabolicus** olarak isimlendirmeli zira Havva'yı bile kandırabilecek bir kurbağa. Diğer kurbağalar gibi geceleri aktif olmak, nemli ve karanlık bölgelerde yaşamak yerine bu kurbağa gündüz vakti tek bir damla suyun bulunmadığı kurak kum tepelerinin etrafında ve çorak ovalarda geziyor. Çiy sayesinde kurbağa nemli kalabiliyor. Derisi çiyi emiyor olmalı zira bu sürüngenlerin ciltlerinin müthiş bir emme gücü var. Maldonado'da neredeyse Bahia Blanca'daki kadar kuru bir tane kurbağa buldum ve ona iyilik yapacağımı düşünerek bir su birikintisine götürdüm, hayvanın yüzmemesi şöyle dursun kurtarmasaydım bence çoktan boğulurdu bile.

* * *

Tazı'yı beklerken Bahia Blanca'da kaldığım süre boyunca Rosas'ın birlikleri ile Kızılderililer arasındaki savaş ve zafer söylentileri nedeniyle ortama sürekli bir heyecan hakimdi. Bir gün *postalardan* birini oluşturan küçük bir kafilenin Buenos Aires yolunda ölü halde bulunduğu dair bir haber geldi. Ertesi gün, Kumandan Miranda'nın emriyle Colorado'dan üç yüz adam ulaştı. Adamların büyük bir kısmı Kızılderililerden oluşuyordu (*mansolardı* ya da diğer bir deyişle uysal adamlardı) ve Reis Bernantio'nun kabilelerinden geliyorlardı. Geceyi burada geçirdiler ve kamp yapış şekillerine bakılırsa bu adamlardan daha vahşisi daha yabanisi yoktur herhalde. Bazıları kendinden geçene kadar içki içti, bazıları ise akşam yemeği için kesilen sığırın taze kanını içti ve sarhoşluktan bitkin düşüklerinde her şeyi

* Şeytani -çn.

bir tarafa fırlattılar ve sonunda tamamen pisliğe ve kana bulanmışlardı.

Nam simul expletus dapibus, vinoque sepultus
Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum
Immensus, saniem eructans, ac frusta cruenta
Per somnum commixta mero.*

Rastroyu ya da diğer bir deyişle izleri takip etme emrini alan kafiye sabahleyin önce cinayetin işlendiği noktaya gitti, sonra gerekirse Şili'ye dek ilerleyeceklerdi. Ardından vahşi Kızılderililerin Pampas'ın içine doğru kaçtıklarını ve bir sebepten ötürü izlerini kaybettirdiklerini duyduk. Kafiler *rastroları* inceleyince peşine düştükleri insanlarla ilgili pek çok şey öğreniyor. Kafiledekilerin bin tane atın izini incelediklerini düşünürsek kısa süre içinde kaç adamın atıyla ilerlediğini, bazı izlerin derinliğinden atların üzerinde yük olup olmadığını, ayak izlerinin düzensizliğinden atların ne kadar yorgun olduklarını, yiyeceklerin pişirilme şeklinden adamların telaş içinde olup olmadıklarını, genel görünümünden ise o noktadan ne zaman geçtiklerini anlayabiliyorlar. Bıraktıkları izlerin on günlük ya da on beş günlük izler olduğunu düşünüyorlar yani adamlar yetişebilecekleri kadar yakın bir mesafedeler. Ayrıca Miranda'nın Río Negro'nun yetmiş fersah yukarısında yer alan ve Cholechel adasının hizasına düşen Sierra de la Ventana'nın batı ucundan doğru saldırıya geçtiğini duyduk. Söz konusu mesafe iki yüz-üç yüz mile tekabül ediyor ve ayak basılmamış toprakları kapsıyor. Dünyadaki başka hangi askeri

* Bu satırlar Vergilius'un (M.Ö. 70-19) *Aeneid*'inden alıntıdır (III, 630-5). Çevirisi şöyledir:

Karnını tıka basa doyuran ve kana kana içen adam
Yorgun düşen başını mağaranın ötesinde bir yere yaslasın
Biz de tanrılarımıza dua edip hepimizin kısmetini belirleyelim
Sonra da etraf kan kırmızısı şaraba bulanmış haldeyken
Salyalar akıtarak uyuyan bu adamın başında toplanalım -çn.

birlik bu kadar başına buyruk davranabilir? Güneş rehberleri, kısrakları yiyecekleri, eyerleri ise yatakları oluyor – birazcık su olduğu sürece bu adamlar dünyanın öbür ucuna bile giderler.

Birkaç gün sonra yine haydutvari askerlerden oluşan başka bir birliğin tuz göletleri civarında yaşayan ve tutsak düşen reisleri tarafından da ihanete uğramış olan bir Kızılderili kabilesine doğru yola çıktıklarını gördüm. Yola çıkma emrini veren İspanyol çok zeki bir adamdı. Kendisinin de bizzat katıldığı son çarpışmayı anlattı bana. Tutsak düşen bazı Kızılderililer, Colorado'nun kuzeyinde yaşayan bir kabile hakkında bilgi vermiş. İki yüz asker yollanmış. Yolda ilerleyen Kızılderilileri önce atlarının ayaklarının çıkardığı tozdan tanımışlar. Bölge dağlık ve vahşi bir bölgeymiş. İç bölgelere kadar ilerlemiş olmalı ki uzakta sıradağlar görülüyormuş. Kızılderililer, erkek, kadın, çocuk toplamda 110 kadarmış ve neredeyse hepsi ya tutsak edilmiş ya da öldürülmüş. Askerler herkesi kılıçtan geçirmiş. Kızılderililer o kadar korkuyorlar ki hiçbiri direnmiyor ve hepsi karısını ve çocuklarını geride bırakıp kaçıyor ama yakalandıklarında vahşi hayvanlar gibi sonuna kadar da mücadele ediyorlar. Ölmek üzere olan bir Kızılderili dişliyle düşmanının başparmağını koparmış ve kopan parmağı bırakır bırakmaz adamın gözünü oymuş. Yaralı olan bir başkası ise ölü taklidi yapmış ve elindeki bıçağı son bir ölümcül darbe daha indirebilmek için saklamış. Rehberim bana peşine düştüğü bir Kızılderilinin kendisinden merhamet dilendiğini ama bir yandan da gizlice belindeki bolayı çözmeye çalıştığını söyledi. Bolasını rehberin boynuna dolayıp onu yere sermeye kalkışmış. Rehber, "Kılıcım ile onu yere indirdim, atımdan indim ve bıçağımla boğazını kestim" dedi. Bu oldukça karanlık bir sahne olsa da daha da şok edici olan şey yirmi yaşının üzerinde görünen tüm kadınların büyük bir soğukkanlılıkla katledilmeleri. Bu yapıların canice olduğunu söylediğimde aldığım cevap, "Ya ne yapalım? Üreyip duruyorlar zaten!" oldu.

Buradaki herkes devam eden savaşın çok adil bir savaş olduğunu çünkü barbarlara karşı yapıldığını düşünüyor. Hristiyan ve medeni olan bir ülkede, bu çağda, böyle bir vahşetin yaşandığına kim inanır? Kızılderililerin çocuklarını öldürmeyip ya satıyorlar ya da hizmetçi, daha doğrusu köle olarak veriyorlar. Sahipleri bu çocukları kandırmayı başarabildikleri sürece çocuklar köle olarak çalıştırılıyor. Öldürülmektense hizmetçi olmak o kadar da şikâyet edilesi bir durum değil sanırım.

Savaş sırasında dört adam birlikte kaçmışlar. Peşlerine düşüldü ve bir tanesi öldürüldü, diğer üçü ise canlı yakalandı. Bu adamların sıradağların yakınlarında direnmek amacıyla bir araya gelmiş olan büyük bir Kızılderili grubunun elçisi veya temsilcisi oldukları anlaşıldı. Gittikleri kabile ise büyük bir toplantı yapmak üzereydi. Sabahleyin bu temsilciler sıradağlara geri dönmüş olacaktı. Üçü de düzgün adamlardı; açık tenli, 1.80 boylarında ve otuz yaşın altındaydılar. Hayatta kalan bu üç adam çok önemli şeyler biliyordu ve bildiklerini anlatmaları için sıraya dizildiler. İlk önce sorguya çekilen iki tanesi, "No se" (bilmiyorum) dedi ve peş peşe öldürüldüler. Üçüncüsü de "No se" dedi ve "Hadi vurun, ben bir erkeğim ve ölmesini bilirim!" diye bağırdı. Ülkeleri adına oluşturdıkları birliğe zarar verecek tek bir kelime dahi etmediler! Kabile reisi ise tam tersi davrandı. Canını kurtarmak için kurdukları savaş planını anlattı ve Andlardaki birliğin amacına ihanet etti. Halihazırda altı yedi yüz Kızılderilinin bir arada olduğuna ve bu sayının yazın iki katına çıkacağına inanılıyordu. Bu elçiler Bahia Blanca yakınlarındaki küçük tuz göllerinde yaşayan ve reisin yani az önce bahsetmiş olduğum adamın ihanetine uğramış olan Kızılderili kabilesine de gideceklerdi. İstihbarat hattı sıradağlardan başlayıp doğudaki kıyılara kadar uzanıyor belli ki.

General Rosas'ın planı Kızılderililerin sürüden ayrılanlarının hepsini öldürmek, geriye kalanlarını da yazın Chilenos'un yardımıyla tek bir noktaya sürdükten sonra hepsi-

ne topluca saldırmak. Bu operasyon üç sene boyunca tekrar edilecek. Asıl saldırı için yaz mevsiminin seçilmesinin sebebinin o sırada ovalarda su olmamasına ve Kızılderililerin sadece belirli yönlerde seyahat edebilecek olmalarına bağlıyorum. Bilinmeyen bir bölge olması nedeniyle Río Negro'nun güneyi ayak basılmamış bir bölge olduğu için Kızılderililerin tamamen güvende olabilecekleri bir bölge. Fakat buraya kaçmaları Tehuelçelerle yapılan bir anlaşma ile engellenmiş durumda – Rosas nehrin güneyine geçen her bir Kızılderiliyi öldürmeleri için Tehuelçelere epeyce bir para ödemiş. Şayet öldürmezlerse Rosas Tehuelçeleri yok edecek. Savaş temel olarak sıradağların yakınlarındaki Kızılderililere karşı veriliyor zira doğu taraftaki kabilelerin çoğu Rosas'la birlikte savaşıyor. Ancak Lord Chesterfield gibi General Rosas da dostlarının bir gün düşmana dönüşebileceğini düşünüyor ve hepsini her zaman ön saflara yerleştiriyor ki sayıları azalsın. Güney Amerika'dan ayrıldıktan sonra katliam için yürütülen bu savaşın başarısızlıkla sonuçlandığını öğrendik.

Aynı olayda ele geçirilen tutsaklar arasında iki tane çok güzel İspanyol kız vardı. Kızlar Kızılderililer tarafından küçükken kaçırılmışlardı ve sadece Kızılderili dilini konuşabiliyorlardı. Anlattıklarına bakılırsa yaklaşık 1000 mil uzaklıkta olan Salta'dan kaçırılmışlardı. Bu bilgi Kızılderililerin ne kadar geniş bir alana yayıldıklarına dair belli bir fikir veriyor. Bugün ne kadar geniş bir alana yayılırsa yayılsın, elli yıl sonra Río Negro'nun kuzeyinde tek bir vahşi Kızılderili bile kalmayacak. Bu kanlı savaş daha fazla sürdürülemez. Hristiyanlar Kızılderilileri öldürecek, Kızılderililer de Hristiyanları. Kızılderililerin İspanyol işgalcilere karşı boyun eğdiklerini görmek çok üzücü. Schirdel¹⁶ Buenos Aires 1535 yılında kurulduğunda iki üç bin kişinin yaşadığı Kızılderili köyleri olduğundan bahsediyor. Falconer zamanında bile (1750) Kızılderililer içerilere doğru Lu-

¹⁶ Purchas'ın Gezi Anlatılarından.

can'a, Areco'ya ve Arrecife'ye kadar yol yapmışlar. Fakat bugün Kızılderililer Salado'nun ötelere sürülüyorlar. Bütün kabileler yok edilmiş, geriye kalanlar ise daha da barbarlaşmış. Büyük köylerde yaşamak ve balık tutup avlanarak vakit geçirmek yerine açık ovalarda evsiz avare geziyorlar.

Yukarıda anlattığım çatışmadan birkaç hafta önce Cholechel'de de bir çatışma gerçekleşmiş. Çatışmanın olduğu nokta atların geçiş yeri olması nedeniyle çok önemli bir yer ve bir süre orduların karargahı burasıymış. Askeri birlikler buraya ilk geldiklerinde Kızılderili kabilesi ile karşılaşmışlar ve yirmi-otuz Kızılderiliyi öldürmüşler. Kabile reisi öyle bir topuklamış ki herkes şaşa kalmış. Kızılderili reislerin acil durumlar için her zaman hazır tuttıkları bir iki atı olur. Kabile reisi oğlunu da almış yaşlı ve beyaz bir ata binip gitmiş. Atın ne eyeri ne de dizginleri varmış. Reis vurulmamak için atı Kızılderililere özgü bir yöntemle sürmüş. Bir kolu ile atın boynuna sarılırken atın üzerine bacağının birini atmış. Atın tek bir tarafından sarkarken reisin atın kafasını okşadığı ve atla konuştuğu görülmüş. Peşine düşenler her yolu denemişler. Kumandan üç kez at değiştirmiş ama nafiye. Yaşlı, Kızılderili bir baba oğluyla birlikte kaçmış ve özgürlüklerine kavuşmuşlar. Düşününce ne kadar güzel bir sahne aslında – oğluyla birlikte, beyaz atını bir Mazeppa* gibi süren ve peşine düşenleri geride bırakan güneş yanığı tenli yaşlı bir adam!

Bir gün bir çakmaktaşıyla ateş yakmaya çalışan bir asker gördüm ve kullandığı şeyin ok ucu olduğunu hemen anladım. Bana bu taşın Cholechel adası yakınlarından geldiğini söyledi ve taşlar bu adadan toplanıyormuş. Taş iki üç inç uzunluğundaydı ve Tierra del Fuego'da şu an kullanılan taşların iki katı büyüklüğündeydi. Mat krem rengi bir

* "Mazeppa" Lord Byron'ın (1788-1824) Ukraynalı genç bir adamın gayrimeşru ilişki kurduğu için ceza olarak vahşi bir atın sırtına çıplak halde bağlanmasını anlatan hikayeden esinlenerek yazdığı şiir -çn.

çakmaktaşıdan yapılmıştı ve okun ucu kasıtlı olarak kırılmıştı. Pampaslı Kızılderililerin artık ok ve yay kullanmadıkları biliniyor. Banda Oriental'deki küçük bir kabile bence hâlâ ok ve yay kullanıyor. Gerçi Banda Oriental'dekiler Pampas Kızılderililerinden ayrılmış durumdaylar ve ormanda yaşayan ve yayan seyahat eden kabilelere daha yakın yerdeler. Ok başları Güney Amerika'da atın olmadığı ve Kızılderililerin davranışlarının büyük değişimlere uğramadığı o eski dönemlere ait antik birer kalıntıya¹⁷ dönüşmüşler artık.

¹⁷ Azara, Pampas Kızılderililerinin ok ve yay kullandığını düşünmüyor.

VI. Bölüm

Buenos Aires'e doğru yola çıkış – Río Sauce – Sierra de la Ventana – Çakıl taşlarının taşınması – Üçüncü posta – At sürmek – Bola – Keklik ve Tilki – Ülkenin özellikleri – Uzun bacaklı Yağmurkuşu – Teru-Tero – Dolu fırtınası – Sierra Tapalguen'deki doğal sınırlar – Puma eti – Etle beslenmek – Guardia del Monte – Büyükbaş hayvanların bitki örtüsü üzerindeki etkisi – Yabani enginar – Buenos Aires – Hayvanların keşildiği ağıl

BAHIA BLANCA'DAN BUENOS AIRES'E, 8 Eylül – Zor da olsa Gauchonun birine para verip onu Buenos Aires'e giderken yol boyunca bana eşlik etmeye ikna ettim. Sabah erkenden yola çıktık. Dört yüz millik bir mesafeyi aşacaktık ve kat edeceğimiz yolun büyük çoğunluğunu ayak basılmamış bölgeler oluşturuyordu. Bahia Blanca'nın üzerinde kurulu olduğu çimenlerle kaplı havzayı geride bırakıp yüz metre kadar ilerledikten sonra ıssız bir ova ile karşılaştık. Ova çatlamış killi kalkerli kayalardan oluşuyordu ve iklim kurak olduğu için düzlükte yalnızca dağınık halde kurumuş otlar vardı ve etraftaki tek düze görüntüyü değiştirecek ne bir çalılığa ne de bir ağaca rastladık. Hava iyiydi fakat etraf bayağı pusluydu ve havanın bu halinin yaklaşan bir fırtınanın habercisi olabileceğini söylediğimde yanımdaki Gaucho pusun sebebinin ovanın iç kısımlarında bir yerde yanan ateş olduğunu söyledi. Uzun süre dörtnala ilerledikten ve iki kez at değiştirdikten sonra Río Sauce'ye vardık. Derin, hızlı akan ve küçük bir akarsu olan Río Sauce yaklaşık yirmi beş fit genişliğindeydi. Buenos Aires'e giden ikinci posta da nehrin kıyısındaydı. Akarsuyun az

yukarısında atların karşıya geçebileceği bir yer vardı. O noktada su atların beline bile ulaşmıyordu fakat oradan başlayıp da denize kadar inen kısımda suyun bir yakasından diğerine geçmek imkansızdı ve akarsu aynı zamanda Kızılderilileri durdurmak için kullanışlı bir bariyer görevi de görüyordu.

Ehemmiyetsiz görünen bu akarsuyu, elinde hep sağlam bilgiler bulunduran ve Cizvit olan Falconer ise kaynağını sıradağların eteklerinden alan oldukça mühim bir nehir olarak değerlendiriyor. Falconer'in istihbaratına güvenirim kaldı ki Gaucholar da yazın kurak havanın ortasındaiken bile bu akarsuyun Colorado gibi ara ara taşıdığını söylediler. Taşkınların sebebi And Dağlarında eriyen karlarmış. Aksi söz konusu olsaydı zaten Sauce gibi küçük bir akarsuyun kıta boyu akıp gitmesi gibi bir şey mümkün olmazdı. Çok daha geniş bir nehir olsaydı da suyu bu kadar azalsaydı diğer örneklerden de bildiğimiz üzere nehrin suyu tuzlu olurdu. Kış mevsiminde nehrin saf ve duru suyunun kaynağını Sierra de la Ventana'dan gelen akarsular oluşturuyor. Avustralya'da olduğu gibi Patagonya'daki ovalarda da çok sayıda su yolu bulunduğunu ve buralardan akan suların yalnızca belli dönemlerde ortaya çıkan geçici akarsular olduğunu sanıyorum. Desire Limanının girişine dökülen akarsu da Río Chupat da muhtemelen bu tür akarsular. Río Chupat'ı araştırmakla görevlendirilmiş olanlar nehrin kıyısında üzeri gözeneklerle kaplı büyük volkanik cüruflar bulmuşlardı.

Sonraki durağımıza vardığımızda öğle saatleriydi ve atlarımızı değiştirdikten sonra rehberlik etmesi için yanımıza bir asker alıp Sierra de la Ventana'ya doğru yola koyulduk. Bölgede yükselen dağ Bahia Blanca'daki limandan bile görülebiliyordu ve Kaptan FitzRoy dağın yüksekliğini üç bin beş yüz fit olarak hesaplamıştı. Kıtanın doğusunu oluşturan bölge için bu oldukça yüksek bir rakım. Benden evvel kıtaya gelen yabancılardan dağa tırmanan olmuş mu bilmiyorum. Bahia Blanca'daki askerlerden ise yalnızca

birkaç tanesi dağla ilgili birkaç bir şey biliyor. Kömür, altın ve gümüş yataklarının, mağaraların, ormanların olduğunu duyduk ve çok meraklandım ama hayal kırıklığına uğradım. Posta ile aramızdaki mesafe otuz üç kilometre kadardı ve yine önceki gibi düz bir ovadaydık. Yolculuğumuz dağı yakından görmeye başlayınca daha ilgi çekici bir hal aldı. Dağın sırtlarına yaklaşıncı su bulmakta zorlandık ve geceyi susuz geçireceğimizi sandık. Dağı daha yakından inceleyince biraz su bulabildik. Derecikleri birkaç metre ötelerindeyken bile fark edemedik zira kolay ufalanan kalıkerli taşların, etrafa dağılan aşınmış kaya parçalarının altına saklanıp gözden kaybolmuşlardı. Doğa başka bir yerde bu dağdakiler kadar yalnız ve ıssız kayalar yaratmamıştır. Dağ *Hurtado* yani münzevi ismini gerçekten hak ediyor. Oldukça dik olan bu dağ bir o kadar da sarp ve engebeli. Üzerinde tek bir ağaç hatta tek bir çalılık bile yok. Devedikenini saplarıyla yaktığımız ateşin üstünde pişirmek için eti geçirebileceğimiz şiş görevi görecek bir dal parçası bile bulamadık. Dağın bu ilginç görüntüsü deniz gibi uzanan dümdüz ova ile tam bir zıtlık oluşturunuyordu. Dağın dik yamaçlarının dibine dayanmış olan düzlük aynı zamanda sıradağları bu tek dağdan ayırıyordu. Renkler arasındaki uyum manzaraya müthiş bir sükûnet kazandırıyor. Kuvars kayaların beyazımsı griliği ile ovadaki kurumuş çimenlerin hiç parlaklaşmayan açık kahverengisi arasındaki uyum. Bu kadar yüce ve gösterişli bir dağın civarında insan üzerinde kocaman çatlakların olduğu engebeli yerler görmeyi bekliyor. Fakat doğa burada deniz tabanının kupkuru toprağa dönüşmüş halinin kimi zaman dinginlik kaynağı olabileceğini gösteriyor. Bölgedeki koşulları görünce ana kayadan ufalanan çakıl taşlarının nerelere kadar ulaştığını merak ettim. Bahia Blanca kıyılarında ve yerleşim yerinin yakınlarında da kuvars taşları vardı. O taşların kaynağı buradaki kuvars taşları olmalı, iki bölge arasındaki mesafe kırk beş mil.

Gecenin ilk yarısında altında uyuduğumuz eyer örtüle-

rini nemlendiren çiy sabaha kırağıya dönüşmüştü. Her ne kadar ova yatay bir düzlemdeymiş gibi görünse de havadaki keskin soğuktan anladığım kadarıyla çoktan yüksek bir rakıma ulaşmıştık. Sabahleyin (9 Eylül) rehber yakındaki yükseltiye tırmanmamı, o yolun beni dağın zirvesinin çevresinde yükselen dört doruk noktasına ulaştıracağını söyledi. Dik kayaları tırmanmak oldukça yorucuydu ve kayaların yüzeyleri o kadar girintili çıkıntılıydı ki beş dakika hızlı ilerleyebiliyorsanız sonraki beş dakika çok yavaşlıyorsunuz. En sonunda yüksekliğe ulaştım fakat gördüğüm manzara karşısında büyük hayal kırıklığına uğradım zira karşıma derinliği, dağın ardında kalan ovanın seviyesine kadar inen çok yüksek sarp bir vadi çıktı, sıralı zirveleri ikiye bölen bu vadi dört doruk noktası ile arama girmişti. Vadi çok dardı ve tabanı düzdü. Burası atlı Kızılderililer için elverişli bir geçitti zira dağların kuzeyinde ve güneyinde kalan ovaları birbirine bağlıyordu. Aşağıya kadar indikten sonra vadiyi geçerken otlayan iki tane at gördüm, hemen yüksek otların ardına saklandım ve izlemeye koyuldum. Etrafta hiç Kızılderili olmadığını anlayınca dikkatlice tırmanmaya devam ettim. Öğlen olmak üzereydi. Dağın bu kısmı da diğer tarafları gibi sarp ve engebeliydi. Saat iki olmadan ikinci zirveye de ulaştım fakat çok zorlandım. Yirmi metrede bir üst baldırlarıma kramp giriyordu ve inişe hiç geçemeyeceğimi düşünüp endişelendim. Dönüşte başka bir yoldan gitmek şart oldu zira bu yollardan at üstünde ilerlemek imkansız. Kalan iki zirveye tırmanmaktan vazgeçtim. İki zirve de rakım olarak daha yüksekti ve jeolojik araştırmam için gerekli olan gözlemi yapabilmiştim ve diğer ikisine tırmanmaya çalışmama gerek kalmadı. Bacaklarıma kramp girmesinin sebebi de sanırım kas hareketlerindeki ani değişim zira at sürerkenki kas faaliyeti yerini sarp kayalıklara yapılan zorlu tırmanışlardaki kasılmalara bıraktı. Bunu öğrendiğim iyi oldu zira kramplar kimi zaman ciddi zorluklar yaşamama neden olabilir.

Dağın beyaz kuvars taşlarından oluştuğunu söylemiştim. Kuvars taşının yanı sıra hafif cilalı killi şist de içeriyor. Dağın ova seviyesinden yüz metre kadar yüksekte yer alan sert kayalarının belli bölgelerine çakıl kayaçları karışmış ve sertlik derecesi ve içerdikleri doğal çimento bakımından bazı kıyılarda sürekli olarak karşılaşılan kayalardan pek de farklı değiller. Çakılların eski dönemde deniz tabanındaki birikmelerle oluşan kalkerli yapı daha oluşum sürecindeyken bu bölgelerde kümelenindikleri kesin. Sert kuvars taşının girintili çıkıntılı yapıda olmasının nedeninin açık okyanustayken yediği dalgalar olduğunu söyleyebiliriz.

Yaptığım tırmanış tam bir hayal kırıklığıydı. Manzara güzel de değildi. Ova deniz gibi dümdüz uzanıyordu fakat o güzel renginden eser kalmamıştı ve sınırları da seçilemiyordu. Yine de manzara benim için yeni bir manzara sayılırdı ve yolculuğun az da olsa tehlike içeriyor olması tuzun ete kattığı lezzet misali olaya tat katıyordu. Az tehlike içerdiğine şuradan eminim; yolculukta bana eşlik eden iki arkadaşım da koca bir ateş yaktılar ve eğer civarda Kızılderili olduğundan şüphelenselerdi bu kadar büyük ateş yakmazlardı. Akşam güneş batarken kamp yaptığımız alana vardım ve bolca mate ve sigara içtim sonra da yatağımı hazırladım. Rüzgar kuvvetli esiyordu ve soğuktu fakat buna rağmen mışıl mışıl uyudum.

* * *

19 Eylül- Guardia del Monte'den geçtik. Seyrek yapılarla şeftali ve ayva ağaçlarıyla dolu bahçeleriyle küçük ve güzel bir kent burası. Buradaki ova Buenos Aires'in civarındaki ovalara benziyor. Çimenler kısa ve yemyeşil, yoncalarla, devedikeniyile ve bizcachaların* açtığı deliklerle dolu. Salado'yu geçtikten sonra manzarada yaşanan değişimden çok etkilendim. Hoyrat otlardan sonra birden halı gibi uzanan güzel yeşil çimenler karşıladı bizi. Bu ani de-

* Viscacha da denilen Çinçillaların akrabası bir tür kemirgen -çn.

ğışimin önce toprağın yapısındaki değişimden kaynaklandığını düşündüm. Fakat bölge sakinleri Banda Oriental sınırları içinde kalan Monte Video civarları ile yerleşimin seyrek olduğu Colonia bozkırı arasındaki müthiş farkın sebebi ile bu bölgedeki farklılığın sebebinin aynı olduğunu söylediler, yani değişimin kaynağı büyükbaş hayvanların buralarda otluyor ve gübre bırakıyor olmasıymış. Yaşanan bu değişimin var olan bitki örtüsünün daha güçlü ya da bir dereceye kadar daha sık büyümelerini sağlayacak yeni çeşit türlerin katılımıyla gerçekleşmiş olabileceği varsayımını ortaya atacak kadar yetkin bir botanikçi değilim. Azara da gördüğü bu değişim karşısında çok şaşırmış. Civarında hiçbir ize rastlanmazken yeni inşa edilmiş olan kulübelere çıkan yollarda bile hiçbir bitki ile karşılaşmamışken bir anda etrafın çimenlerle dolup taşması onu da hayrete düşürmüştü. Kitabında şöyle diyor¹, “Ces chevaux (sauvages) ont la manie de préférer les chemins, et le bord des routes pour déposer leurs excréments, dont on trouve des morceaux dans ces endroits.” Azara’nın bu sözleri duruma biraz da olsun açıklık getirmiyor mu? Gübre ile zenginleşen topraklar bizim için uzak bölgeler arasında haberleşmeyi sağlayan kanallara dönüşmüşler.

Guardia yakınlarında Avrupa kökenli iki bitkinin bulunabilecekleri en güney sınırı keşfettik ve bugün bu iki bitki artık yaygın görülen bitkiler arasında. Buenos Aires’teki, Monte Video’daki ve diğer şehirlerdeki su kanallarının kıyılarında bol miktarda rezene var. Fakat yabancı enginar (*Cynara cardunculus*)² daha da fazla ve bu bitkiye kıta bo-

¹ Azara’nın Seyahatnamesi, I. cilt, s. 373.

* “Bu vahşi atlar dışkılarını ısrarla yolun ortasına ve yol kenarlarına yapıyorlar ve yollar gübre yığınlarıyla dolu” -çn.

² D’Orbigny (I. cilt, s. 474) yabancı enginarın da sıradan enginarın da vahşi bitkiler olduğunu söylüyor. Dr. Hooker (*Magazine of Zoology and Botany*, IV. cilt, s. 2862) Güney Amerika’da bulunduğum bölgelerde yetişen *Cynara* çeşitlerini *inermis* ismi altında incelemiş ve botanikçilerin artık yabancı enginarla enginarın aynı kökten gelen bitkiler olduğunu kabul ettiklerini söylüyor. Bilgili bir çiftçi bana yabancı bir bahçede yetişen engi-

yunca uzanan sıradağların iki tarafında da bulunduğumuz enlemler üzerinde sıkça rastlanıyor. Yabani enginara Şili'nin, Entre Ríos'un ve Banda Oriental'in ayak basılmamış bölgelerinde rast geldim. Banda Oriental'de çok büyük bir alanın (belki yüzlerce metrekarenin) söz konusu dikenli bitki ile kaplı olduğunu gördüm ve bitkiler o kadar sıklandı ki alana bir insanın ya da bir hayvanın girmesi imkansızdı. İnişli çıkışlı düzlükler üzerinde bu bitkinin yetiştiği geniş alanlarda başka hiçbir şey yetişmiyor. Bu bitkinin altındaki yüzey sanırım diğer yerler gibi sık otlarla kaplı. Yabani enginarın toprakta olağan olarak yetişen bitkileri istila edip de bu kadar geniş bir alana yayılabildiğine dair kayıtlı bir veri mevcut mudur bilmiyorum. Daha önce de dediğim gibi Salado'nun güneyinde hiç yabani enginara rastlamadım. Fakat yerleşim bölgelerine rastlanmayan yerlerde yabani enginarın yetiştiği alanlar daha da genişliyor. Pampas'ta yetişen (renkli yaprakları olan) dev devedikeni ise durum daha farklı. Bu bitkiye Sauce vadisinde rast geldim. Bay Lyell tarafından belirlenen prensiplere göre ilk sömürgecinin yetmiş iki atıyla La Plata'ya 1535'te varmasından bu yana birkaç bölge büyük değişime uğramış. Onca at, büyükbaş hayvan ve koyun sürüleri bitki örtüsünün tüm çehresini değiştirmekle kalmamış guanakoların, geyiklerin ve devekuşlarının bölgeden sürgün edilmelerine neden olmuşlar. Başka değişimler de yaşanmış olmalı. Pekarilerin yerini yaban domuzları almış, akarsuların ayak basılmamış ormanlarla kaplı kıyılarında vahşi köpek sürüleri ulumaya başlamış ve kediler kayalık tepelerde yaşayan kocaman yabani hayvanlara dönüşmüş olabilir. Ya-

narın zamanla yabani enginara dönüştüğünü gözlemlediğini söylemişti. Dr. Hooker, Kaptan Head'in canlı bir biçimde betimlediği Pampas'ta yetişen devedikeninin yabani enginar olduğuna inanıyor fakat yanıltıyor. Kaptan Head bence benim birkaç satır aşağıda dev devedikeni adı altında bahsettiğim bitkiyi betimliyor. Bitki gerçek bir devedikeni mi bilemiyorum ama yabani enginardan farklı olduğu kesin ve bitkiyi devedikeni diye adlandırmak bence daha doğru.

bani enginarın ortalığı nasıl istila ettiğinden bahsettim. Paraná'nın ağzına yakın yerlerdeki adalar nehrin suları ile taşınan tohumlar yüzünden şeftali ve portakal ağaçlarıyla kaplı. Guardia'da atlarımızı değiştirirken bir sürü insan bize ordu ile ilgili sorular sordular. Rosas'a ve "barbarlara karşı yürütüldüğü için haklı bir savaş olarak görülen bu mücadeleye" karşı duyulan heyecana benzeyen başka bir heyecan daha görmedim hayatımda. Savaşın haklı bir savaş olduğunu düşünmelerini anlıyorum zira son döneme dek Kızılderililerin saldırıları yüzünden ne erkekler ne kadınlar ne de atlar hiç güvende değillermiş. Üzerinde sürülerin otladığı, sağında solunda *ombu* ağacının dikili olduğu üçra *estancias*ların bulunduğu yemyeşil bitki örtüsü ile kaplı topraklar üzerinde bir gün daha ilerledik. Akşam çok yağmur yağdı. Hana vardığımızda han sahibi bize eğer pasaportlarımız yanımızda değilse yola devam etmememizi zira çok fazla soyguncu olduğu için kimseye güvenemediğini söyledi. Hancı pasaportumda "El Naturista Don Carlos, &c." ile başlayan yazıyı okuduktan sonra evelden benden ne kadar çok şüphe ettiyse sonra bana o kadar çok saygı gösterdi ve nezaketli davrandı. Ne hancının ne de hemşerilerinin doğa bilimcisi olmanın ne demek olduğunu bildiklerini sanmıyorum ama belli ki yolculuktaki amacım unvanımı pek etkilememiş.

20 Eylül – Gün ortasında Buenos Aires'e vardık. Şehrin dışındaki mahalleler oldukça güzeldi. Agavelerle çevrilmişlerdi, zeytin, şeftali ve söğüt ağaçlarından oluşan bahçelerde yemyeşil yapraklar vardı. İngiliz bir tüccar olan Bay Lumb'ın evine gittim. Şehirde kaldığım süre boyunca bana gösterdiği nezaketten ve misafirperverlikten ötürü kendisine minnettarım.

Buenos Aires oldukça büyük bir şehir³ ve bence dünyadaki en düzenli şehirlerden biri. Her bir sokak diğeri ile

³ Nüfusun altmış bin olduğu söyleniyor. Plata kıyısındaki ikinci büyük şehir ise Monte Video ve oranın nüfusu da on beş bin.

dik aç iles birleşip ilerliyor. Paralel sokaklar birbirleri ile eşit mesafedeler ve evler aynı açılara sahip quadra adı verilen kareler içine inşa edilmişler. Evler toprağa kazılan kareler üzerine kurulmuşlar ve odalar ise derli toplu tutulan bahçelere bakıyorlar. Yerden bir kat yükseklikte olan evlerin çatıları düz ve üzerlerine oturaklar yerleştirilmiş, evlerde yaşayanlar yazları buralarda oturuyorlar. Şehrin merkezini devlet dairelerinin, kalenin, katedralin vb. olduğu Plaza adı verilen yer oluşturuyor. Devrimden önce valilerin malikaneleri de buradaymış. Binaların hepsine bir arada bakınca mimari açıdan çok güzel görünüyorlar fakat tek tek bakıldığında o kadar da şahane sayılmazlar.

Burada et tüketen nüfusu beslemek için hayvanların kesildiği geniş ağıllar ise görölmeye değer yerler. Boğa kadar kuvvetli atların olduğunu görmek oldukça şaşırtıcı. Böylesine güçlü bir atın sırtında ilerleyen bir adam lazosunu fırlatıp da bir hayvanı boynuzundan yakaladığında avını istediği yere sürükleyebilir. Uzayan bacaklarıyla toprakta sürünen bir boğa boşa debelenir. Bir anda büyük bir güçle tek bir yana doğru devrilen boğaya yaşattığı şokun farkında olan at ise öyle sıkı durur ki boğa neredeyse yere yapıştırılmıştır ve hayvanın halini gören kimse boynunun kırıldığını sanır. Atın eyerinin genişliği ile boğanın uzayan boynunun genişliği birbirine denktir ve tabii böyle bir mücadelede güçler arasında adil bir denge yoktur. Aynı şekilde bir adam lazosu ile kulaklarının tam arkasından yakaladığı vahşi bir atı kolayca zapt edebilir. Boğa kesileceği noktaya sürüklenerek getirildikten sonra matador büyük bir dikkatle hayvanın dizlerinin arkasındaki kirişleri keser. Sonra da ölümcül darbe vurulur. Boğalar şimdiye kadar hiç duymadığım kadar acılı ve derin bir çığlık atıyorlar. Bu çığlığı çok uzaklardan duyduğumda bile ne sesi olduğunu ayırt edebildim ve verdiği mücadelede yakalanan hayvanın sona yaklaştığını anladım. Tüm bu manzara oldukça korkunç ve tiksindirici. Kemikler her tarafa dağılıyor ve atlar da binicileri de baştan ayağa kana bulanıyorlar.

VII. Bölüm

Santa Fe gezisi – Devedikeni yatakları – Bizcachanın davranışları ve çeşitleri – Küçük baykuş – Tuzlu akarsular – Düz ovalar – Mastodon – Santa Fe – Manzaradaki değişim – Jeoloji – Nesli tükenmiş atın dişi – Dört ayaklılara ait fosil çeşitleri – Kalıntılarla dolu Pampas - Büyük kuraklıkların etkileri - Dönemsel kuraklıklar – Paraná - Jaguarın davranışları – Eğri gaga- İskele kuşu, papağan, çatal kuyruklu- Devrim – Buenos Aires – Hükümetin durumu

BUENOS AIRES'TEN SANTA FE'YE, 27 Eylül – Akşam
Paraná kıyısına kurulmuş olan Buenos Aires'ten üç yüz İngiliz mili uzaklıktaki Santa Fe'ye gitmek üzere yola çıktım. Şehrin etrafındaki yollar yağmurdan sonra berbat hale gelmişti. Kağrının yolu zar zor gideceği hiç aklıma gelmemişti. Saatte bir mili zor gittik ve önden giden bir adam vardı ve kağrının daha düzgün ilerleyeceği yolları tespit etmeye çalışıyordu. Arabayı çeken hayvanlar iyice bezmişlerdi. Gelişmiş yollardan yüksek hızla gitseydik kağrıyı çeken hayvanlar ancak o zaman yorulurlardı diye düşünmek büyük bir hataymış. Mendoza'ya giden bir dizi yük arabasıyla ve sürü halindeki hayvanlarla karşılaştık ve kat edecekleri mesafe beş yüz seksen mil ve yolculuk ise genelde elli günde tamamlanıyormuş. Yük arabaları uzun ve dar, üzerleri samanla örtülü. Arabaların iki tekerleği var ve kimi tekerleklerin çapı üç metreyi bulabiliyor. Her arabayı altı öküz çekiyor ve beş altı metre öteden ilerleyen bir keçi hayvanların yolu takip etmelerini sağlıyor. Arabalarda asma çatı var. Küçük olan teker muhafaza ediliyor, ortada kalan iki tekerin ise yanlarından uzun bir kolun iki sivri

ucu dik aç ı ile dışarı uzanıyor. Tüm bu mekanizmasıyla tekerlekler sanki bir savaş aletiymiş gibi duruyorlar.

* * *

1 Ekim – Ay çıkınca yola düştük, Río Tercero'ya güneş doğarken vardık. Buradaki nehrin diğ er bir adı Saladillo ve ismiyle müsemma bir nehir zira suları oldukça tuzlu.

Uzunca bir süre burada kaldım ve fosil kemikler aradım. Falconer nehrin yatağ ında kocaman kemikler gördüğ ünü, dev bir armadillo fosili ile karşılaştığ ını söylemişti. Ş ans-
lıymış ım ki marnlı kayaya gömü lü halde bir diş buldum ve bu diş birazdan bahsedeceğ im Toksodon isimli tuhaf bir hayvanın kafatasındaki oyuntuya cuk diye oturdu. Bir adam bana Paraná kıyılarında eski zamanlarda yaşam ıř dev hayvanların kalıntılarının olduğ unu söylemişti, o yüzden hemen bir kano kiralayıp yola düştüm. Dik bir yamaca yarı gömü lü halde duran iki grup kocaman kemikler buldum. Fakat öyle ç ürümüş lerdi ki bulduğ um azı dişinden sadece küçük parçalar toparlayabildim. Parçalanmış halde de olsa dişlerin bir mastodona ait olduğ u belliydi. Beni kano ile buraya getiren adam kemiklerden uzun süredir haberdar olduklarını söyledi. Kemiklerin neden toprakta gömü lü olduklarını hep merak etmiş ler. Sonra da duruma bir açıklama getirebilmek için mastodonun da bizcacha gibi toprağ ın altında yaşayan bir hayvan olduğ unu düşünmüş ler! Akşamleyin kano ile Pampas'tan sürüklenip gelen artıkları tuzlu sularında barındıran Monge'yi geç ip baş ka bir yere geldik.

2 Ekim – Corunda'dan geçtik. Bereketli bahçeleri ile gördüğ üm en güzel köylerden biriydi burası. Corunda'dan Santa Fe'ye kadar giden yol tehlikeli bir yoldu. Paraná'nın batı yakasının kuzeye uzanan iç kesimlerinde ise kimse yaşam ıyor. O nedenle Kızılderililer bazen buralara inip yol kesiyorlarmış . Bölge yapısı itibarıyla de haydutluk etmeye müsait zira ç imenlerle kaplı düzlükler yok, onun yerine kısa boylu dikenli mimozalarla kaplı ağ aç ıklı bir alan var.

Yağmalandıkları için sahiplerinin terk ettiği evlerin yakınlarından geçtik. Yolda ağaca asılı halde duran ve kemiklerine kurumuş derilerin bağlandığı bir Kızılderili iskeleti gördük ve karşılaştığımız bu manzara rehberlerimin çok hoşuna gitti.

Sabah Santa Fe'ye vardık. Buenos Aires'le arasında yalnızca üç derecelik bir enlem farkı olmasına rağmen bu şehrin iklimindeki farklılık beni oldukça şaşırttı. Adamların kıyafetlerinden ve ten renklerinden aradaki farkı anlayabiliyorsunuz. Ombu ağaçlarının boyutları daha büyük; kaktüsler, diğer bitkiler ve bilhassa kuşlar Buenos Aires'tekinden daha bol. Bir saat içinde Buenos Aires'te hiç karşılaşmadığım altı farklı kuş gördüm. İki bölge arasında doğal bir sınır yok ve bölgenin karakteristiği de birbirine yakın ama aradaki fark beklediğimden çok daha büyük.

3 ve 4 Ekim – Bu iki gün boyunca baş ağrısından ötürü yataktan çıkamadım. İyi niyetli yaşlı bir kadın başımda bekleyip bir sürü kocakarı ilacı denememi istedi benden. En çok başvurulmuş ilaç iki şakağa da portakal ağacı yaprağını ya da siyah renkteki bandı yapıştırmak. Uygulanan bir başka yöntem de fasulyeyi ikiye bölüp ıslattıktan sonra şakaklara koymak ki ıslanınca fasulyeler şakaklara hemen yapışıyor. Fasulye ya da bant, her ne yapıştırdıysanız hiç çıkarmıyorsunuz, yapışkanlığı geçip de kendiliğinden düşene kadar bekliyorsunuz. Şakaklarına bu tür şeyler yapıştırmış bir adamla karşılaştığınızda neyin var diye sorarsanız iki gün evvel başım ağrıyordu da ondan diyebilir size.

Santa Fe küçük, sessiz, temiz ve düzenli bir şehir. Şehrin valisi Lopez devrim zamanında sıradan bir askermiş bugünse şehrin kontrolünü on yedi yıldır elinde tutan biri. Bunca yıldır gücü elinde tutabilmesinin sebebi ise zorba bir yönetici olması. Buradaki ülkelerde cumhuriyet yöntemi değil zorba yönetim kabul görüyor. Valinin en sevdiği uğraş Kızılderili avlamak. Kısa bir süre içinde kırk sekiz Kızılderiliyi öldürmüş, çocuk yaştaki Kızılderilileri de üç dört sterline satmış.

5 Ekim – Paraná'yı geçip karşı kıyıda yer alan Santa Fe Bajada'ya geldik. Yolculuk birkaç saat sürdü zira nehir kısa boylu ağaçlarla kaplı adacıklarla labirentlere ayrılıyordu. Katalonyalı bir İspanyola vermek için yanımda beni tanıtan bir mektup vardı ve adam bana son derece misafirperver davrandı. Bajada, Entre Ríos'un başkenti. 1825'te şehrin nüfusu altı bin, bölgenin nüfusu ise otuz binmiş. Sayıca az oldukları için devrimin kanlı ve sancılı süreçlerinden etkilenmemişler. Vekilleriyle, bakanlarıyla, düzenli ordularıyla ve valileriyle övünüyorlar. Belli ki kendi devrimlerini kendileri yapmışlar. İleride bu kentin La Plata'nın en müreffeh kentlerinden biri olması kuvvetle muhtemel. Toprak verimli ve bereketli. Şehir konumu itibarıyla adayı anımsatıyor, Paraná ve Uruguay nehirleri de şehrin dışarı ile haberleşmesini sağlayan iki büyük hat konumunda.

Burada beş gün daha oyalandım. Civarın jeolojisini inceledim zira oldukça ilginç bir yapıya sahipti. İçinde deniz kabuklarının, köpekbalığı dişlerinin gömülü olduğu kum, kil ve kireçtaşı yatakları var ve bu yataklar bir süre sonra önce sertleşmiş marna ardından da kalkerli taşların ve kara hayvanlarının kemiklerinin gömülü olduğu Pampas'ta da bulunan kırmızı renkli killi toprağa dönüşüyor. Yatay şekilde değişime uğrayan bu bölgede zamanında tuzlu sudan oluşan geniş bir koy varmış ve koy yavaş yavaş içerilere girip suda yüzen hayvan leşlerini zamanla bu bölgeye taşıyıp burada çamurlu bir yatağın oluşmasına neden olmuş. Bajada yakınlarında dev bir armadilloya benzeyen bir hayvana ait yaklaşık dört fit genişliğinde büyük bir kalıntı, mastodona ait bir azı dişi ve kil kadar yumuşak çoğu çürümüş halde olan kemik parçaları buldum.

Nehrin kıyısında toprağa saplı halde bulduğum diş hemen dikkatimi çekti çünkü görür görmez bir ata ait olduğunu anladım. Bayağı şaşırıyordum ve hemen dişin toprağa gömülü haldeyken nasıl durduğuna baktım. Sonra sadece bir diş bakarak dişin ait olduğu hayvanın bugün hayatta

olan türlere¹ mi yoksa nesli tükenmiş olan türlere mi mensup olduğunu anlayanın güç olduğu sonucuna vardım². Tıp fakültesine gelince Bay Owen'la dişi aynı bölgede birkaç metre ötede toprağa gömülü halde bulduğum Toksodona ait olması muhtemel olan başka bir dişin parçalarıyla karşılaştırdık. Çürüklük seviyeleri açısından aralarında büyük bir fark yoktu. İkisi de yumuşaktı ve yer yer kırmızılıklar vardı. At eğer Toksodonların yaşadığı dönemde yaşamış olan bir at değilse dişi, nasıl olduğunu bilemiyoruz ama, Pampas daha deniz altındayken (atın Güney Amerika'ya ilk olarak getirildiği dönemden sonraki) üç yüz yıl içinde nesli çok önce tükenmiş olan hayvanların kalıntılarının arasına bir şekilde karışmış olmalı. Şimdi burada sorulması gereken soru neredeyse aynı boyutlarda olan ve aynı yere gömülü olan ve ait oldukları dönem arasında bu kadar büyük fark olan iki dişi nasıl aynı seviyede çürüyebilir? Bence bu durumdan farklı bir sonuç çıkarmalıyız. Hayvanların tarihine bakarsak elbette ki bu inanılmaz bir durum zira eskiden var olup da nesli tükenmiş olan bir hayvan³ onca zaman sonra İspanyol sömürgeciler tarafından sürüler halinde tekrar bu topraklara getirilmiş. Fakat *Mastodon angustidens*'a ait kalıntılara (at dişinin yakınında bulduğum ve mastodona ait olduğunu düşündüğüm kalıntıları kastediyorum) hem Güney Amerika'da hem de Avrupa'nın güneyinde rastlandığını biliyor olmamız şaşkınlığımıza yeni bir boyut daha kazandırıyor.

¹ At nesli tükenmiş hayvanlardan biri ve bugün var olan atlarla aynı türe mensup olması muhtemel değil fakat dişi incelediğimizde atın bugün var olan türlerle yakın bir akrabalığı olduğunu anladık. Cuvier Avrupa'da kalıntılara rastlanan benzer bir atla ilgili "Kalıntılarını bulduğumuz bu atın bugün hayatta olan türe ait olup olmadığını bilmiyoruz zira bugün hayatta olanlarla nesli tükenmiş olanlar birbirlerine o kadar benziyorlar ki birkaç parçayı inceleyerek kesin bir sonuca varmak mümkün değil" demiştir (*Theory of the Earth*, İngilizce tercümesinden, s. 285).

² Bahia Blanca'da bulduğumuz kırık dişi unutmamak lazım.

³ Şunu belirtmemde fayda var; Kolombus Amerika'ya varmadan önce bu topraklarda atların var olduğunu kanıtlayan hiçbir ize rastlanmamıştır.

Kuzey Amerika'ya da değinirsek Cuvier, *Elephas primigenus*'un kalıntılarının İspanya'dan Siberya kıyılarına kadar birçok yere dağıldığını ve Kuzey Amerika'da bu hayvana ait çok fazla kalıntıya rastlandığını dile getirmiştir⁴. Öküz fosillerinin de aynı şekilde⁵ "dans toute la partie boréale des deux continents, puisque on en a d'Allemagne d'Italie, de Prussie, de la Sibéria occidentale et orientale, et de l'Amerique"⁶ olduğunu yazmıştır. Mastodonların kemikleri ile karışan at kemikleri çoğu zaman satılmak üzere Kuzey Amerika'dan İngiltere'ye getirilmişlerdir ve kemikler sırf atlara ait diye mastodonların kemikleri ile kazara karıştıkları varsayılmıştır. Kuzey Amerika'nın batısının 66 derecedeki buzlarla kaplı kuzey bölgesinden Kaptan Beechey'nin getirdiği kalıntılar arasında Dr. Buckland ata ait *astragalus metacarpus*⁶ ve *metatartus*⁷ kemikleri olduğunu saptamıştır ve bu kemikler hem *Elephas primigenus*'la hem de öküz fosilleriyle ilişkilendirilmektedirler. Elimizde Kuzey Amerika'da ve Avrupa'da ortak olarak görülen hayvanlardan bir fil, bir öküz ve bir de at var (bir tek ata ait olan kemiklerde benzerlik tespit edildi).

Hepsi kara hayvanları olmalarına rağmen bugün hayatta olan dört ayaklı⁸ türlerden çok azı Asya ve Avrupa kıtalarının her ikisinde de görülmektedirler. İki kıtada da ortak rastlanan söz konusu birkaç türün tümü kuzeydeki buzullarda yaşayan hayvanlar. Eskiden Asya ve Amerika arasındaki zoolojik ayırım bugünkü kadar net değilmiş. Fil ve

* Tüylü mamut -çn.

⁴ *Theory of the Earth*, s. 281 (İngilizce tercümesinden).

⁵ *Ossemenn Fosilles*, IV. cilt, s. 147.

⁶ Asya ve Amerika kıtalarının kuzey bölgelerinden tutun da Siberya'nın doğusundan batısına, Almanya'ya, İtalya'ya, Prusya'ya ve Amerika'ya varana dek yayılmış -çn.

⁶ Aşık kemiği ile tarak kemikleri.

⁷ Ayak tırağı.

⁸ Dr. Richardson'ın [bilimsel çalışmaların ilerlemesi adına toplanan] İngiliz Derneğinin 1836'daki toplantısı için Kuzey Amerika Zoolojisi üzerine hazırladığı rapora bakabilirsiniz.

öküz kalıntılarına Sibirya'nın en uç noktasındaki Amerika kıtasına yakın olan Anadir kıyılarında (175 derece doğu boyları) rastlanmaktadır. Chamisso'ya göre Kamçatka yarımadasında fil kalıntılarına çokça rastlanmakta. Kotzebue'nin ve Beechey'nin keşiflerine bakılırsa iki kıtayı birbirinden ayıran dar geçidin karşı kıyılarında ise aynı şekilde hem fil hem de öküz kalıntılarına bolca rastlanmaktadır. Dr. Buckland'a göre bu kalıntılar ata ait kemiklerle de ilişkilendirilebilmektedir ve Cuvier'ye göre Avrupa'da yaşamış olan ata ait dişler sonraki dönemlerde yaşamış olan pakiderma* canlılara ait birçok başka kalıntı ile birlikte ele geçirilmiş. Eldeki bu bilgilere dayanarak bahsedilen bölgenin filin, öküzün, atın Amerika'ya geçip (her ne kadar bu geçiş biteviye süren jeolojik değişimlerle kesintiye uğramış olsa da) orada çoğalmasını sağlayan ve iki kıtanın birbiriyle iletişimini mümkün kılan bir hat olduğunu söyleyebiliriz⁹.

Güney Amerika'da at fosiline ve *Mastodon angustidens*'e rastlamak yukarıda bahsettiğim hayvanlara kıtanın kuzeyinde rastlamaktan çok daha mühim. Çünkü eğer Amerika'yı Panama Kıstağından değil de Meksika'nın güneyine doğru 20 derece enleminden ikiye bölersek¹⁰ kimi vadiler ile kıyıların alçakta kalan kısımları dışında bu bölgede

* İçinde fillerin, hipopotamların, atların vb. hayvanların yer aldığı kalın derililer takımına verilen ad -çn.

⁹ Eski dünyanın en kuzeyde yer alan bölgelerinin bu hayvanların anavatanı olduğunu iddia etmiyorum. Söylemek istediğim şey -akışın yolu ne olursa olsun- ister doğudan batıya ister batıdan doğuya doğru olsun, bu bölgenin yalnızca iletişimi sağlayan bir hat olduğudur. Eski dünyada Tersiyer Dönemde Kalın derililerin müthiş derecede çoğaldığını biliyoruz ve bugünkü temsilcilerine de yalnızca Asya'da rastlıyor olduğumuz için zamanında yaşanan göçün Asya'dan Amerika'ya doğru olduğunu varsayabiliriz.

¹⁰ Lichtenstein, Swainson ve Richardson da bu ayrımı gözetmektedir. Vera Cruz'dan Acapulco'ya uzanan bölüm Humboldt tarafından the Atlas to Polit'e belirtilmiştir. Kuzey İspanya Krallığı üzerine yazılan makale Meksika platosunun oluşturduğu büyük setten bahsetmektedir.

yükselen plato, iklimi etkileyen geniş bir set oluşturuyor ve hayvanların göç etmesi için engel teşkil ediyor ve böylece elimizde zoolojik olarak birbiriyle hiç benzeşmeyen iki bölge oluşuyor. Oluşan seti yalnızca avare dolaşan puma, keseli sıçan, kinkaju ve pekari gibi birkaç tane tür aşabiliyor. Güney Amerika'daki memelilerin genel karakterini lama, kobay (ve onunla ilişkili diğer kemirgenler), tapir, pekari, keseli sıçan, karıncayiyen, tembel hayvan ve armadillo oluşturuyor. Şayet bu cinslerden Kuzey Amerika'da da olsaydı o zaman Asya ve Amerika arasındaki az evvel belirttiğim kıtalar arası jeolojik ayırmadan bahsedemezdik. Birkaç tane avare hayvanın bu bölgeye geçmiş olması durumu o kadar da etkilemiyor aslında. Kuzey Amerika'nın zoolojisini pek çok kemirgen¹¹ ve sert boy-nuzlu geviş getiren hayvanlar¹² belirliyor; Güney Amerika'da ise bu hayvanlardan tek bir tane bile yok.

İki bölge arasındaki zoolojik farklılık her daim geçerli değilmiş tabi. Bugün Dişsizler sınıfının dünyada en çok geliştiği yer Güney Amerika. Bahia Blanca'da bulduğumuz fosil kalıntılara bakılırsa bir önceki jeolojik çağda da durum aynıymış. Meksika'nın kuzeyinde yani Kuzey Amerika'da bugün bu sınıfa ait hiçbir türe rastlanmamakta. Cuvier'nin tespiti dahilinde bir *Megatherium** türü olan dev megalonyxe ise Kuzey Amerika'da rastlanmaktadır. Son zamanlarda yapılan gözlemler¹³ *Megatherium Cuvierii*'nin bu bölgede yaşadığını gösteriyor. Bay Owen, Sör Philip Egerton'ın satın aldığı Kuzey Amerika'dan getirilen mas-

¹¹ Dr. Richardson (İngiliz Derneğine sunduğu rapor, s. 157) Meksika kökenli bir hayvanın *Syntheres prehensilis* ile olan benzerliğinden söz ederken "Kesin mi bilmiyoruz ama bu tek bir örnek de değil ve eğer doğrusa bu hayvan Güney ve Kuzey Amerika'da sıkça rastlanan bir kemirgen türüne ait" demiştir.

¹² *Dicranocerus furcifer*, *Capra Americana*, *Ovis montana*, *Bos Americana* ve *Moschatus* – İngiliz Derneğine sunulan rapor, s. 159.

* Dev Yer Tembel Hayvanı -çn.

¹³ *New Phil. Journal*, Temmuz 1828, s. 327. Bay Cooper'ın *Lyceum of Natural History of New York* içindeki yazısından.

todon kalıntıları arasından çıkan büyük bir hayvana ait bir kavalkemiği gösterdi bana. Bay Owen kemiğin Dişsizlere mensup bir hayvana ait olduğunu söyledi. Kemik Banda Oriental'de bulduğum armadillo benzeri hayvanın kalıntılarına çok benziyordu ve muhtemelen iki kalıntı da aynı sınıftaki hayvanlara ait. Kuzey doğu kıyılarından Kaptan Beechey tarafından getirilen fosiller arasında boyun omuru vardı ve bu omur Bay Petland¹⁴ tarafından Paris'teki iskeletlerle karşılaştırıldı ve temel noktalarda belli farklılıklar olsa da omurun başka hayvanlarınkıyla değil de tembel hayvanın ve karıncayiyenin omuru ile benzeştiği tespit edildi.

Kalın derililere ait dört beş türe bugün Amerika'da rastlanmakta. Dişsizlerde olduğu gibi bu türlerden hiçbiri Meksika bölgesine özgü hayvanlar değiller ve içlerinde yalnızca biri avare dolaşan bir hayvan olarak bölgede yaşamış. Kuzey Amerika'daki tuz yataklarında mastodona ve file ait kemikler bulunduğunu herkes biliyor. *Mastodon giganteum* başka hiçbir yerde yokken *Elephas primigenus*'a yeryüzündeki karaların çoğunda rastlanmakta¹⁵. Söz konusu fil Meksika'da da yaşamış olmalı. Cuvier¹⁶ fildişi parçalarını inceledikten sonra hayvanın Güney Amerika'da yer alan Quinto civarlarına kadar olan bir bölgede varlığını sürdürdüğü kanısına vardı. Quinto'da Mastodona ait üç türe daha rastlandı. Bu üç türden biri *M. angustidens* ve bu türe Avrupa'da da rastlanmakta. Türe ait kalıntılar Kuzey

¹⁴ Bkz. Beechey'nin Seyahatnamesi'nde s. 597'de ek olarak verilen Dr. Buckland bölümü.

¹⁵ Bugün iki fil türünün de çok fazla çeşitleri olduğunu söyleyebilirim. Afrika fili Senegal'den Ümit Burnuna kadar uzanan bölgede yaşamakta ve arada üç bin mil gibi bir mesafe var. Asya fili de evvelen bu kadar geniş bir mesafeye yayılıyormuş, yani Asya fili İndus kıyılarından Hindistan'ın doğusundaki adalara kadar uzanan bir bölgede yaşamaktaymış. Hipopatamusun ise Kap'tan Mısır'a kadar uzanan bir bölgede yaşamış olduğu düşünülmekte.

¹⁶ *Ossemens Fossiles*, I. cilt, s. 158. Cuvier elindeki parçalar azı dışı olmadığı için çok da kesin bir şey söyleyemediğini dile getirmiştir.

Amerika'dan getirilmediği için oldukça nadide parçalar fakat kalıntıların yukarıda bahsedilen nesli tükenmiş hayvanların çağımıza daha yakın olan versiyonlarına ait olabileceği ihtimalini düşünürsek hayvanın zamanında bahsettiğim kuzeybatı kıyısındaki kanal üzerinden Avrupa'ya ulaşmış olması kuvvetle muhtemel. Hayvanın kalıntılarına Güney Amerika'daki sıradağların yüksek rakımlarında da sıkça rastlanıyor, hayvan tabiatı gereği sıradağlarda kuzeyden güneye dolaşmış olabilir.

Tüm bu bilgilerden sonra kalın derililer sınıfına ait atın hem Kuzey hem de Güney Amerika'da yaşadığını varsayabiliriz. Memelilerin bu şekilde ikiye ayrılışına bakınca kıtalar arası bölünmeden sonra iki kıtanın da farklı zoolojik özelliklere sahip bölgelere dönüştüklerini bilmek ilginç. Yer kabuğunda son dönemlerde büyük dalgalanmalar yaşandığını savunan bir jeolog, Karayip denizinin bulunduğu yerdeki karanın çökmesiyle ki çökmeyi okyanustaki adaların zoolojisine bakınca da anlayabiliyoruz, Meksika platformunun yükselişinin kıtalar arası bölünmeye sebep olduğunu savunmaktan çekinmeyecektir¹⁷.

Pampas'ın büyük çamurlu tabanında çok sayıda kemik bulunuyor olmalı zira kemik sayısının fazla olduğunu hem başkalarından duydum hem kendim de belli kemik gruplarına rastladım. Zaten bölgede "hayvan akıntısı" ya da "dev tepesi" gibi isimler olması pek de şaşırtıcı değil. Kimi ırmakların küçük kemikleri büyütme gibi şaşırtıcı güçleri-

¹⁷ Dr. Richardson (İngiliz Derneğine 1836'da sunulan rapor, s. 157) "benekli kobay (*coelogenys*) ile muhtemelen *cavia* ile *dasyprocta* [aguti] Güney Amerika'dan Batı Hint Adalarına ve Meksika'ya kadar olan bölgede yaşamaktadır" demiştir. Cuvier, Kinkajuya Büyük Antillerde rastlandığını belirtirken başkaları Cuvier'nin bu konuda hatalı olduğunu söylüyor. M. Gervais'e göre *Didelphis crancrivora* Antillerin tümünde yaşamaktadır. Mastodona ait bir diş Bahamalardan getirilmiştir (*New Phil. Journal*, Temmuz 1826, s. 395). Fakat hayvanın dişi bu bölgede bulundu diye mastodonun bu adalarda yaşadığı sonucuna varamayız zira hayvanın iskeleti sürüklenerek bu adalara ulaşmış da olabilir. Bazı memelilerin takımadaya has olduğu kesin tabii.

nin olduğunu duydum ya da bazılarının dediğine göre kemikler kendi kendilerine genişliyormuş. Önceden de varsaydığım gibi hayvanlardan hiçbirisi aslında balçıklı bölgede ya da akarsuların çamurlu tabanlarında ölüp gitmediler. Hayvanların kemiklerinin gömülü olduğu yerlere akarsular çamur ve balçık taşıdılar. Pampas'ın bütününe nesli tükenen dört ayaklıların koca mezarı gibi görebiliriz.

Bölgeyi dolaşırken yaşanmış olan büyük kuraklığın etkilerini tüm canlılığıyla aktaran betimlemeler dinledim. Kuraklık bölgedeki pek çok türe ait toprağa hep birlikte gömülü duran sayısız kemikle ilgili durumu biraz daha aydınlatılabilir. Kuraklık 1827 ile 1830 yıllarında yaşanmış ve o döneme “gran seco” ya da diğer bir deyişle büyük kuraklık denmiş. O dönemde çok az yağmur yağmış ve tüm bitkiler hatta deve dikenleri bile kurumuş, tüm su kaynakları da kuruyup yok olmuş. Tüm bölge tozlu yollarla kaplanmış. En çok da Buenos Aires'in kuzeyi ile Santa Fe'nin güneyi kuraklıktan etkilenmiş. Kuşlar, vahşi hayvanlar, büyükbaş hayvanlar, atlar, susuzluktan ve kıtlıktan telef olup gitmişler. Adamın biri ailesinin su ihtiyacını karşılamak için bahçesine kazdığı su kuyusuna geyiğin birinin¹⁸ sürekli geldiğini söyledi. Kovaladıkları kekliklerin bile uçup gitmeye mecalleri yokmuş. Yalnızca Buenos Aires ve çevresinde en az bir milyon büyükbaş hayvanın telef olduğu tahmin ediliyor. Kuraklık yıllarından önce San Pedro'daki hayvancılıkla uğraşan bir adamın yirmi bin büyükbaş hayvanı varken kuraklık döneminden sonra bir tane hayvanı bile kalmamış. San Pedro en verimli yere kurulmuş olan bir şehir ve bugün bölgede bir sürü hayvan

¹⁸ Kaptan Owen'ın Araştırma Gezisinde (II. cilt, s. 274) yaşanan kuraklığın Benguela'daki (Afrika'nın batı kıyısı) filler üzerindeki ilginç etkilerine değinilmekte. “Fillerden bir kısmı yekvücutmuşçasına şehre kuyuları ele geçirmek için girdiler, belli ki kırsalda susuz kalmışlar. Şehrin sakinleri toplandı, mücadele başladı ve filler bir adamı öldürüp çoğunu da yaraladıktan sonra ancak bozguna uğratılabildiler.” Şehrin nüfusunun yaklaşık üç bin olduğu söyleniyor!

yaşıyor. Ancak “gran seco”nun son dönemlerinde şehrin sakinlerine gıda yardımı amacıyla gemilerle canlı büyükbaşlar getirilmiş. *Estancias*larından kaçan hayvanlar güneye doğru dağılmışlar ve birbirlerine öyle bir karışmışlar ki hayvanlar yüzünden insanlar arasında çıkan anlaşmazlıkları çözmesi için hükümet Buenos Aires’ten buraya görevliler yollamış. Sör Woodbine Parish çok ilginç bir anlaşmazlıktan bahsetti bana. Toprak uzun süre kurak kalınca yerden kalkan tozlar rüzgarla taşınıp zamanla insanların arazileri arasına çizdikleri sınırları bile ortadan kaldırmış.

Görgü tanıklarından biri sürü halindeki büyükbaşların binlercesinin Paraná’yı¹⁹ istila ettiğinden bahsetti. Hayvanlar açlıktan öyle yorgun düşmüşler ki bataklıkla kaplı yerleri geçemeyip boğulup gitmişler. San Pedro yönetimindeki körfez leşlerle dolup taşıdığından teknesiyle körfezi geçmeye çalışan biri koku yüzünden o dönemde körfezden geçmenin imkansız olduğundan bahsetti. Yüzbinlerce hayvan belli ki ırmaklarda yok olup gitmiş ve birçoğunun leşi de akarsularla taşınıp Plata’nın ağzında birikmiş olmalı. Küçük akarsuların hepsinin suyu bir hayli tuzlu ve hayvanların çoğu bu suları içtikten sonra iflah olmadıklarından pek çoğu belli bölgelerde telef olup gitmiş. Pampas’taki küçük akarsuların tabanını kemik parçalarının kapladığını fark etmiştim, tabi bu kemik parçaları belli bir dönemde yığılmamış zamanla buralara birikmiş olmalı²⁰.

¹⁹ Azara da susuz bir dönemde vahşi atların öfke ile bataklıklara daldığından bahseder; “et les premiers arrivés sont foulés, et écrasés par ceux, qui les suivent. Il m’est arrivé plus d’une fois de trouver plus de mille cadavres de chevaux sauvages morts de cette façon.” – I. cilt, s. 374. [Ön sıradaki atlar arkadan gelenlerin ayakları altında eziliyorlardı. Çoğu kez bu şekilde telef olmuş bin tane vahşi at cesedi ile karşılaştım -çn.]

²⁰ Plata kıyılarındaki şehirlerin civarında toprağa saçılmış o kadar çok kemik var ki! Yolculuktan döndükten sonra bu bölgeye gönderilen gemilere kemik yüklendiğini ve taşındığını öğrendim. Turpla beslenen büyükbaş hayvanın güney yarımkürede yaşamış olan hayvanların kemikleri arasında otladığını bilmek dünyada dönen ticaretin ilginç tarafların-

Kuraklık döneminin peşinden şiddetli yağmurlar başlamış ve bu kez de ortalığı sel basmış. Sellerle sonraki yıl ölen binlerce hayvanın iskeleti toprağa gömülmüş. Bir jeolog, bu topraklarda farklı dönemlerde yaşamış bunca hayvanın kemiklerinin bir arada gömülü olduklarını görse ne düşünürdü? Toprağı aşındıran büyük bir selin kemiklerin hepsini sürükleyip bu bölgeye yığdığını düşünmez miydi?

Bölgedeki kuraklıklar belli bir seviyeye kadar periyodik olarak tekrarlanıyor. Yaşanan diğer kuraklık dönemlerinden de bahsettiler ve kuraklıklar on beş yılda bir tekrarlanıyor. Çorak iklimlerde²¹ belli dönemlerde kuraklıklar yaşıyor, Avustralya'da da aynı durum geçerli. Kaptan Sturt Avustralya'da on ile on iki yılda bir kuraklık yaşadığını sonra peşinden şiddetli yağmurların yağdığını söylemiştir ve bu yağmurlar zamanla azalıyormuş ve sonra yeniden kuraklık dönemine giriliyormuş. 1826'dan sonraki iki yıl Avustralya'da kuraklık olmuş ve 1827 yılı da "gran seco"nın ilk yılıymış zaten. Avustralya'dan bahsettim zira General Beatson Santa Helena adası ile ilgili raporunda iklimlerdeki çeşitliliğinin temelinde kimi zaman genel bir sebebin yattığını dile getirmiştir. Beatson (s. 43) "1791 ile 1792 yıllarında Avustralya'da yaşanan yoğun kuraklık Hindistan'da ölümcül boyutlara ulaşmıştı. Doktor Anderson, Binbaşı Kyd'e gönderdiği 9 Ağustos 1792 tarihli mektubunda iki yılı aşkın bir süredir Hindistan'a hiç yağmur yağmadığı için kuzey bölgelerde yaşayanların yarısının kıtlıktan hayatını kaybettiğini yazmış. Hayatta olanlar ise o kadar bitap düşmüş ki Malabar kıyılarından gelen pirin-

dan biri. Batı Hint Adalarında içilen lüks şarap da Kuzey Amerika'dan alınıp ekvatoru iki kere geçip gelen buzla soğutuluyor!

²¹ Belki her ülkede kuraklık yaşıyor fakat yıllık yağış miktarının az olduğu bölgelerde yaşanan kuraklık daha etkili oluyor. İngiltere'de yaşlı bir ağacın gövdesinde peş peşe sıralanan halkaların periyodik olarak arttığını ve her onuncu halkada bir halkanın küçüldüğünü, ağacın boyutunun daraldığını gözlemledim. Bay Babbage'in Dokuzuncu Bridgewater İncelemesine bakabilirsiniz. Ekler kısmında M harfinde yazan not.

ce ulaşmak için beş bin yoksul Rajamudy'den yola çıkmış fakat aradaki mesafe elli mil olmasına rağmen yalnızca birkaçı deniz kıyısına varabilmiş. Bryan Edwards'ın Batı Hint Adalarının Tarihi adlı kitabında 1791-2 yılları arasında Montserrat'ta da büyük bir kuraklık yaşandığı belirtilmiştir" diye yazmıştır. 1792'nin ikinci yarısından sonra Yeşil Burun Adalarında bulunan Barrow²² ise "Üç yıl aralıksız süren kuraklığın yarattığı kıtlık adayı harap etti" der.

12 Ekim – Gezimi uzatıp daha da ilerilere gitmeye niyetliydim fakat kendimi iyi hissetmediğim için Buenos Aires'e doğru yola çıkan bir *balandraya*, tek direği olan yüz tonluk yük taşıyan gemiye, binip geri dönmek zorunda kaldım. Hava kötüleştiği için gemiyi adalardan birindeki bir ağaca bağladık. Paraná çürüyen sonra yeniden canlanan adalarla dolu. Kaptanın hatırladığına göre adaların büyükleri yok olurken diğerleri yeniden şekillenip bitkilerle kaplanmış. Adalarda toprak kumlu çamurdan oluşuyor ve içinde küçücük bir çakıl taşı bile yok. Biz oradayken adalar akarsu seviyesinden bir metre kadar yüksekteydi fakat sel dönemlerinde sular altında kalıyorlarmış. Adaların hepsi tek tip bir yapıya sahip. Çok sayıda söğüt ağacı ile farklı tür birkaç ağaç daha sarmaşık türü bitkiler sayesinde birbirlerine sokulmuşlar ve ortaya balta girmemiş bir orman çıkmış. Sık orman carpinchoların* ve jaguarların sığındığı bir alan haline dönüşmüş. Jaguarla karşılaşma korkusu yüzünden adalarda dolaşma zevkini tatmak mümkün olmuyor. Akşam yüz metre kadar ilerlemeden kaplanın kısa süre önce bıraktığı belli olan izlere rast geldim ve geri dönmek zorunda kaldım. Her bir adada yollar var ve önceki yolculuğumda sohbetin konusu *el rastro de los Indios*'tu* bunda da konu *el rastro del tigre*♥ idi.

²² *Voyage to Cochinchina*, s. 67.

* Kuyruksuz, bir metre boylarında bir kemirgen türü -çn.

* Kızılderililerin izleri -çn.

♥ Kaplan izleri -çn.

18 ve 19 Ekim – Eski bir nehri takip ederek yolumuza devam ettik ve nehirdeki akıntılar işimizi pek de kolaylaştırmadı. Azara 16 derece 24 dakika ile 22 derece 57 dakika enlemleri arasında nehri besleyen kaynakların yakınındayken bile nehrin enlemler arasında her bir milde otuz santim kadar alçaldığını belirtiyor. Daha da aşağılara varınca nehrin suyu demek ki bayağı azalıyor. Söylenene bakılırsa Buenos Aires'te yedi fitlik bir yükselme Paraná Nehrine otuz metreye yakın bir yükselme olarak yansımış. Nehirden inerken yalnızca bir iki tane gemiye rastladık. Doğanın sunduğu bir armağanı bile isteye kenara fırlatmışlar zira bağlantı kurmaya yarayabilecek olan böylesi bir kanal başıboş bırakılmış durumda. Oysa ki gemiler, kimi açılardan yoksunlukları olsa da kimi noktalarda bolluk da sunan ve tespitlerinde usta olan M. Bonpland tarafından dünyanın en bereketli toprakları olarak adlandırılan bu ılıman bölgeyi kullanarak başka bir tropik bölgeye geçebilirler. İngiliz sömürgeciler zamanında Plata'ya yelken açsaydı bugün bu nehrin hali ne kadar da farklı olurdu! Kıyılarına ne güzel şehirler kurulurdu! Paraguay diktatörü Francia'nın ölümüne dek iki ülke de sanki dünyanın iki ucundarmışçasına birbirlerinden uzak duracaklar. Gözünü kan bürümüş olan yaşlı diktatör ebediyete intikal ettiğinde şu an fırtına öncesi sessizliği yaşayan Paraguay devrimlerle çalkalanacak. Paraguay da diğer Güney Amerika ülkeleri gibi içlerinde adil ve onurlu insanlar olmadığı sürece cumhuriyet rejiminde asla başarılı olamayacaklarını anlayacaklar.

20 Ekim – Paraná Nehrinin ağzına vardığımızda Buenos Aires'e bir an önce varmak istediğim için Las Conchas'ta karaya çıktım, niyetim karadan yoluma devam etmekte. Karaya ayak basar basmaz bir bakıma mahpus konumuna düştüğümü görünce şaşakaldım. Kanlı bir devrim patlak vermişti ve tüm limanlar ambargo altındaydı. Gemiye geri

dönemedim ve şehre karadan ulaşmam ise söz konusu bile değildi. Komutanla süren uzun tartışmalar sonucunda ertesi gün şehrin bulunduğumuz yakasındaki isyancıların başında bulunan General Rolor'un yanına gitmeme izin verildi. Sabah karargaha gittim. General de subaylar da askerler de birer canıye benziyorlardı. General bir önceki akşam şehirden ayrılıp valinin yanına gitmiş ve elini kalbine koyarak valiye sadık kalacağına ant içmiş. General şehrin abluka altında olduğunu ve Quilmes'teki isyancıların başındaki komutana gitmem için bana bir pasaport hazırlamaktan başka hiçbir şey yapamayacağını söyledi. Şehrin içinden zor ilerledik ve at bulmak çok zor oldu. Karargaha vardığımda bana çok nazik davrandılar fakat şehre girmemin imkansız olduğunu söylediler. Bunu duyunca oldukça endişelendim çünkü *Tazı*'nın Río Plata'dan ayrılmak üzere olduğunu sanıyordum. General Rosas'ın Colorado'da bana ne kadar nazik davrandığından bahsettiğimde bir anda bir sihir oluşuverdi ve muhabbetimizin gidişatı çabucak değişti. Bana pasaport veremeyeceklerini ancak rehberimi ve atları geride bırakmayı kabul edersem şehirdeki nöbet noktalarını aşabileceğimi söylediler. Teklifi memnuniyetle kabul ettim ve subaylardan biri benimle geldi ve köprüde durdurulmamam için bana gerekli bilgileri verdi. Yolun beş yüz metre kadarki kısmı oldukça ıssızdı. Bir grup askerle karşılaştım ve elimdeki eski pasaporta endişeli birer bakış fırlattılar. Şehre girdiğime pek memnun olmamıştım.

Devrim yaşanan sıkıntılar bahane edilerek yapılmamıştı. Anayasaya göre her bir hükümet üç yıllığına başa geçecekken dokuz aylık süre içinde (Şubat 1820'den Ekim 1820'ye kadar) bölgede hükümet on beş kez değişmişti. O yüzden devrimin ardındaki bahaneleri sorgulamak beyhude bir uğraş olur. Rosas'a bağlı olan bir grup adam Vali Balcarce'den o kadar nefret etmişler ki yetmiş birden Rosas'ın adını haykırarak şehri terk etmişler sonra da tüm şehir silahlanmış. Tüm kent abluka altına alınmış ve ne bir

parça yiyecek ne bir büyükbaş hayvan ne de bir at kente sokulmamış. Her gün birkaç insanın öldüğü küçük çarpışmalar yaşanmaya başlamış. Şehri abluka altına alanlar içeriye et sokulmasına izin vermezlerse bu mücadeleden kendilerinin muzaffer çıkacağını çok iyi biliyorlar. General Rosas böyle bir ayaklanmanın yaşanacağını öngöremezdi, ancak bence bu ayaklanma kendi adamlarının işi. Bir yıl evvel vali olarak seçilen Rosas görevi reddetmiş. Vali olsaydı mahkemeleri bile saf dışı bırakacak bir kuvvete ulaşabilirdi. Rosas görevi reddetmiş çünkü destekçileri şu anki görevini kendisinden başka hiç kimsenin yerine getiremeyeceğini Rosas'a göstermişler. İki taraf arasındaki çatışma Rosas'tan ses çıkana kadar devam etmiş. Ben Buenos Aires'ten ayrıldıktan sonra ulaşan notta yazana göre General barış yapmayı reddetmiş ve ayaklananların da kendilerine göre haklı olduklarını belirtmiş. Notu alır almaz vali, bakanlar ve ordu mensuplarından bazıları, sayıları birkaç yüzü bulan bunca kişi hemen şehri terk etmişler. İsyancılar şehre girmiş, yeni bir yönetici belirlemişler ve beş bin beş yüz kadar isyancıya hizmetlerinin karşılığında bir bedel ödenmiş. Tüm bu yaşananlardan sonra anlaşılıyor ki Rosas artık tümüyle bir diktatör. Cumhuriyet rejimlerinde olduğu gibi bu tür bölgelerde insanlar kral lafından pek hazzetmiyor. Güney Amerika'dan ayrıldıktan sonra duyduk ki General Rosas tekrar yönetici olarak seçilmiş ve bu kez cumhuriyet rejiminin gerektirdiği anayasal kısıtlamaları ortadan kaldıran güçler elde etmiş.

VIII. Bölüm

Monte Video – Colonia del Sacramento gezisi – Atların yüzüşü – *Estancianın* değeri – Büyükbaş sayımı – Jeoloji – Büyük devedikeni tarlaları – Río Negro – Delikli çakıl taşları – Çoban köpekleri – Evcilleştirilen atlar, Gauchoların at biniciliği, lazo kullanmaktaki ustalık – Toksodon – Armadillo benzeri hayvana ait dev kabuk – Koca kuyruk – Monte Video'ya dönüş – Bölgede yaşayanların karakteri

BANDA ORIENTAL, Şehirde iki hafta oyalandıktan sonra Monte Video'ya giden posta vapuru ile yola düştüm. Kuşatma altındaki bir şehir konaklamak için iyi bir yer değildir. Şehrin kuşatma altında olmasının yanı sıra yaşanan hırsızlık olayları da insanı endişelendiriyor. Nöbet noktaları ise en kötü yerler zira elinde silah olduğu için nöbet noktasındaki asker karşısındakini sanki buna yetkisi varmış gibi bir havaya bürünerek soyuyor. Askerdeki bu havalı tavır başka kimsede yok.

Yolculuk uzun ve yorucuydu. Plata nehrinin ağzını haritada inceleyince soylu bir hali varmış gibi duruyor fakat gerçekte bölge sefil bir durumda. Kocaman çamurlu sudan oluşan ağzın ne bir ihtişamı var ne de bir güzelliği. İki kıyı da o kadar alçak bir seviyedeki ki gün içinde geminin güvertesinden her iki kıyıyı da rahatça görebiliyorsunuz. Monte Video'ya vardığımda *Tazı'nın* bir süre daha burada kalacağını öğrenince Banda Oriental'in bulunduğumuz kısmını dolaşmak için hazırlandım. Maldonado civarı hakkında söylediklerim bu bölge için de geçerli. İsmi yüz otuz yedi metre yüksekliğindeki Yeşil Dağdan alan bölge haricinde burası Maldonado'dan çok daha düz bir

alan. Çimenlerle kaplı hafif engebeli alanın çok küçük bir kısmının etrafı çevrilmiş. Şehrin yakınlarında ise birkaç yerin sınırlarını agavelerle, kaktüslerle ve rezenelerle belirlemişler.

14 Kasım – Öğleden sonra Monte Video'dan ayrıldık. Buenos Aires'in karşı tarafında bulunan Plata'nın kuzey kıyılarına kurulmuş olan Colonia del Sacramento'ya doğru yola çıktım, Uruguay'ı dolaşacaktım. Río Negro (Güney Amerika'daki Río Negro ismindeki birçok nehirden biri) kıyısındaki Mercedes köyüne uğrayacaktım ve oradan da doğrudan Monte Video'ya geri dönecektim. Rehberimin Canelones'teki evinde geceledik ve sabah erkenden kalkıp uzunca bir yol kat edeceğimiz ümidi ile yola düştük. Fakat hayal kırıklığına uğradık zira tüm nehirler taşmıştı. Canelones'teki, Saint Lucia'daki ve San José'deki nehirleri botla dolanmak zorunda kaldık ve çok zaman kaybettik. Bir önceki gezimde, yüzmeye alışkın olmasalar da, Lucia'nın ağız kısmında beş yüz elli metre kadar bir mesafeyi atlarımızla kolayca geçtiğimizi hatırlıyorum. Monte Video'da nehri bu şekilde geçtiğimizi anlattığımda bana şarlatanlarla atlarını taşıyan bir geminin Plata'da battığını ve atlardan birinin kıyıya kadar yedi mil yüzdüğünü söylediler. Gün içinde Gaucholardan biri büyük bir maharet göstererek ayak direyen bir ata nehri yüzerek geçirtti ve bunu seyretmek çok hoşuma gitti. Gaucho kıyafetlerini çıkardı ve ata atladı. Atı nehre sürdü ve atın boyuna kadar yükselen derinliğe kadar ilerledi. Attan kayıp indi ve atı kuyruğundan yakaladı. Hayvan ne zaman geri dönmek istese Gaucho ikide bir yüzüne su çarpıp onu korkuttu. Atın ayağı diğer kıyıya değer değmez hayvan daha kıyıya çıkmadan adam tekrar ata atladı, sıkıca oturup yuları eline aldı. Çıplak bir atın üzerinde çıplak adam güzel bir görüntüydü ve iki mahlukatın birbirine bu kadar uyum sağlayacağını hiç tahmin etmezdim. Atın kuyruğu oldukça kullanışlı olabiliyor. Nehrin birini dört kişiyle birlikte bir botla Gauchoların uyguladığı yöntemle geçtik. Eğer bir adam bir atla ge-

niş bir nehri geçecekse uygulayacağı en iyi yöntem bir eliyle atı eyerinden ya da yelesinden yakalamak ve diğer eliyle suyu yarmaktır.

Geceyi geçirdikten sonra ertesi gün Cufre'deki postanede oturduk. Akşama doğru postacı bir gün gecikmeli olarak postaneye vardı. Río Rozario sular altında kaldığı için gecikmiş. Fakat gecikmesi o kadar da dert değildi. Banda Oriental'ın önemli kentlerini dolaşmış olmasına rağmen çantasında yalnızca iki mektup vardı. Mekanın manzarası çok hoştu, dalgalı yemyeşil toprakların ardında uzaklarda Plata görülüyordu. Etrafa ilk geldiğim günden daha başka bir gözle bakmaya başladım. İlk geldiğimde her tarafı düzlük olarak hayal etmiştim fakat Pampas'a kadar gidip geldikten sonra başta etrafı neden düzlük olarak algıladığımı hiç anlayamadım. Bölge inişli çıkışlıydı ve Santa Fe'deki düzlüklerle karşılaştınca yüce olmasa da yüksek dağlar vardı. Tüm bu dengesiz yapının yanı sıra etrafta küçük dereler vardı ve çimenler ise sık ve gürdü.

* * *

19 Kasım- Las Vacas köyünden geçerken geceyi Arroyo de las Viboras'ta kil ocağında çalışan Kuzey Amerikalı bir adamın evinde geçirdik. Punta Gorda nehrinin kıyılarındaki burun gibi ileriye uzanmış olan topraklara uğradık. Gün boyu jaguar bulmaya çalıştık. Taze bırakılmış izlere rastladık, jaguarların pençelerini keskinleştirdiği ağaçların aralarına da girdik fakat tek bir jaguarla bile karşılaşamadık. Río Uruguay'ın sularının bu bölgede asil bir görüntüsü vardı ve suyun hacmi yüksekti. Suyun bu noktadaki berraklığı ve debisi Paraná'daki komşu nehirlerden çok daha yüksekti. Karşı kıyıdaki Paraná'dan gelen birçok nehir Uruguay'a akıyordu. Güneş parlaktı ve nehrin çift rengi rahatlıkla seçilebiliyordu. Falezlerin jeolojik yapısı oldukça ilginçti. Santa Fe'de deniz kalıntıları ile oluşan tabanın nehir ağzında çökeltiye dönüşmesini rahatça gözlemleyebiliyorsunuz. Burada alternatif bir faaliyet daha söz

konusu ki bu faaliyet geniş koylarda karşılaşılan bir durum. Marn parçacıklarıyla kaplı kızıl toprak Pampas'taki toprağın benzeriydi ve beyaz kireçtaşı ile kaplıydı ve içinde nesli tükenmiş istiridyelerle diğer deniz kabukları vardı ve üzeri yine Banda Oriental'in diğer kısımlarındaki gibi kırmızımsı bir toprakla kaplıydı.

Akşam Río Negro kıyısındaki Mercedes'e doğru yola çıktık. Gece vardığımızda *estancias*lardan birinde uyumak için izin istedik. Arazi elli metrekarelik geniş bir alandı ve sahibi ülkenin en zenginlerindendi. Mülkü yeğeni yönetiyordu ve yanında önceki gün Buenos Aires'ten kaçan ordu mensubu yüzbaşılardan biri vardı. İkisinin konumunu öğrendikten sonra aralarında geçen muhabbet bana oldukça gülünç geldi. İkisi de komik bir biçimde eğer dünya yuvarlaksa derin bir delik delindiğinde diğer taraftan çıkılabileceğini konuşuyorlardı. Dünyada altı ay gece altı ay gündüzün yaşandığı yerler olduğunu duyduklarından ve buralarda yaşayan insanların uzun boylu ve ince olduklarından bahsediyorlardı! İngiltere'deki atların ve büyükbaşın neye benzediğini ve kaç para ettiklerini merak ettiler. Hayvanları lazıyla yakalamadığımızı duyduklarında "E o zaman bolaları kullanıyorsunuz" dediler. Sınırlarla çevrili bir ülke bu insanlar için oldukça yeni bir nosyondur. Yüzbaşı bana son bir soru daha soracağını eğer dürüstlikle cevap verirsem minnettar olacağını söyledi. Ben de bilimsel bir şey soracağını düşünüp gerildim: "Buenos Aires'teki kadınlar dünyanın en güzel kadınları değil mi?" diye sordu. Ben de "Evet çok güzeller" diye yanıtladım. Sonra Yüzbaşı "Bir sorum daha olacak. Dünyanın başka yerlerindeki kadınların saçları buradaki kadınlarınkı kadar güzel mi?" diye sordu. Ben de dünyanın hiçbir yerinde böyle güzel saçlı kadınlar olmadığını söyledim. Yüzbaşı da arazi sahibinin yeğeni de verdiği cevaptan memnun oldular. Yüzbaşı "Bak gördün mü? Dünyanın yarısını dolaşmış bir adam bile bunu söylüyor. Biz dünyayı dolaşmamış olsak da başka hiçbir yerde böyle saçlar olmadığını

söylemiştik” diye haykırdı. Güzellik anlayışım nezaketle ağırlanmamı sağladı. Yüzbaşı uyumam için kendi yatağını önerdi ve kendisinin de *recadolarının* üzerinde uyuyacağını söyledi.

* * *

26 Kasım – Doğrudan Monte Video’ya dönmek için yola düştüm. Sarandis civarındaki bir çiftlikte, küçük bir akarsuyun Río Negro’ya döküldüğü yerde dev bir hayvanın kemiklerinin bulunduğunu öğrenince yanında kaldığım ev sahibi ile çiftliğe gittim. On sekiz peni karşılığında hipopotam kafası büyüklüğünde bir kalıntı satın aldım. Jeoloji Derneğinde¹ okunmuş bir makaleden dolayı Bay Owen bahsettiğim bu sıra dışı hayvanın kalıntısını hatırladı ve dişinin kıvrımlarından hayvanın Toksodon olduğunu hemen anladı. Birazdan bahsedeceklerim derneğin konferanslarından alınmıştır: Bay Owen eldeki Toksodona ait iskeletin boyutuna bakıp dişlerini değerlendirdiğinde hayvanın kemirgen türüne ait olduğunu dile getirdi. Kesici dişlerinin fazlalığı, sayısı ve azı dişlerinin kıvrımları ve buna benzer özellikleri dolayısıyla hayvanın türün içindeki düzenin dışında olduğu anlaşılıyordu. Bay Owen’a göre hayvanın yapı itibarıyla hem *Rodentialardan* hem de günümüzde var olan *Pachydermatalardan* ayrıldığını *Dinotherrium*^{*} ve *Cetaceousla* ilişkili olduğunu dile getirdi. Bay Owen arka tarafta yer alması gereken bölgelerin yokluğundan ve nazal bölgesi ile alındaki sinüslerinden anlaşıldığı kadarıyla Toksodonun tümüyle bir su canlısı olmadığını anlaşıldığını belirtti. Hayvanın dört ayaklı olduğu *Cetacean*[♣] olmadığı sonucuna vardı. *Rodentialardan Pachydermatalara* oradan da *Cetaceaya* uzanan memeli hayvanların gelişimine ek bir basamak oluşturuyor bu hay-

¹ 19 Nisan 1837’de okunan bir makale. *Tazı* Yolculuğunun Zoolojisinin ilk kısmında makaleden detaylıca bahsedilecektir.

^{*} Hortumlulardan kazıcı savunma dişi bulunan memeli hayvan fosili -çn.

[♣] Balina türü -çn.

van. Güney Amerika'ya has kapıbaranın (*Hydrocheirus capybara*) şu an var olan *Rodentia*ların söz konusu geçiş sürecindeki basamağını oluşturduğu zaten açık ve kendi türünün en büyüğü olan *Rodentia*lara dev *Toxodon*un yaşadığı kıtada rastlamak da oldukça ilgi çekici bir durum.

Çiftliktekiler sel kıyıyı silip süpürdükten sonra kemiklerin ortaya çıktığını söylediler. Kemikler ortaya çıkınca oğlanlar kafatasından dişleri sökmüşler sonra da kafatasını hedef tahtası yapıp taşlamışlar. Çok şanslıyım ki elime geçen bu kafatasına mükemmel derecede oturan dişi yüz seksen mil ötedeki Río Tercero'nun kıyılarında gömülü halde buldum. Toksodonun yakınlarında attan daha büyük bir hayvana ait kafatası parçaları ele geçirdim. Hayvan kimi açılardan Toksodona kimi açılardan da Dişsizlere benziyordu. Toksodon ile özellikle bu hayvanın kalıntıları o kadar yeni görünüyordu ki yüzbinlerce yıl önce bu topraklara gömülmüş olduklarına inanmak oldukça zordu. Kemikler hayvansal içeriğe sahiplerdi zira ispirto lambasının ateşinde ısıtıldıklarında hayvanlara has pis bir koku yaymanın yanı sıra çok hafif bir ateşte bile kavrulabiliyorlardı².

İki yüz metre kadar ileride bir yerde armadillo benzeri bir hayvana ait olduğu düşünülen büyük kabuk parçalarını görmeye gittim. Kalıntılar akarsu yatağındaki topraklardı ve Toksodonu bulduğumuz yerin yakınındaydı. Yalnız bu kalıntılar Bahia Blanca'da bulunanların boyutundan daha farklı boyuttalar. Eksi çağlarda yaşayan iki dev hayvanın da zırh gibi bir kabukla³ kaplı olmaları oldukça il-

² Berquelo'da evinde kaldığım Bay Keane ile Buenos Aires'ten Bay Lumb'a teşekkürü bir borç bilirim zira kalıntılar ikisinin yardımları sayesinde şu an İngiltere'deler.

³ Monte Video'da yaşayan bir din adamının elinde bir kuyruk ucu vardı. Söz konusu kalıntı bugünkü armadilloların kuyruğunu andırıyordu ama dev boyuttaki bir hayvana aitti. Kalıntının boyu on yedi inçti ve üst tarafındaki dairesel kısım on bir buçuk inç, kuyruğun sivri kısmı da sekiz buçuk inçti. Kuyruğun hayvanın vücuduna olan oranı nedir bilmiyoruz,

günç ve kabuklar bugün özellikle Güney Amerika'da yaşayan armadillo türlerinin çoğunda bulunan kabuklara çok benziyor.

Ayın yirmi sekizinde öğleye doğru Monte Video'ya vardık. İki buçuk gündür yoldaydık. Yol boyu bölge tekdüze bir yapı sergiliyordu, yalnızca bazı yerler Plata yakınlarındaki bölgelerden daha kayalıktı ve tepelikti. Monte Video yakınlarındaki Las Piedras köyünden geçtik ve köy adını büyük bir siyenit taşından alıyormuş. Köy sevimli bir yerdi. Bu ülkede evlerin etrafında incir ağaçları varsa ve ev yerden bir otuz santim kadar yüksekte olacak şekilde inşa edilmişse ortaya çıkan manzara her zaman güzeldir.

Son altı ay içinde bu bölgelerde yaşayan insanların karakterlerini tanıma fırsatı buldum. Gaucholar ile kırsalda yaşayanlar şehirlilerden çok daha üstünler. Gaucholar çok yardımcı, kibar ve misafirperver insanlar. Hiçbir Gauchonun kaba ya da terbiyesizce davrandığını görmedim aksine oldukça alçakgönüllüler, hem kendilerine hem de ülkelerine saygı duyuyorlar ve hem heyecanlılar hem de gözüpek insanlar. Öte yandan ülkede çok fazla kan da dökülüyor ve hırsızlık olayları da yaşanıyor. Bunun ana sebebi de insanların yanlarında sürekli bıçak taşıyor olmaları. İncir çekirdeğini doldurmayacak mevzular yüzünden çıkan kavgalarda bir sürü insanın hayatını kaybettiğini bilmek üzücü. Kavgalarda her iki taraf da düşmanın yüzünde iz bırakmaya uğraşıyor. Düşmanın burnunu ya da gözünü yaralayarak yüzünde korkunç görünen derin izler bırakıyorlar. Hırsızlık olmasının nedeni de insanların kumar oynamaları, çok fazla içki içmeleri ve aşırı derecede uyuşuk olmaları. Mercedes'te iki adama neden çalışmadıklarını sordum. Biri gayet ciddi bir tavırla günlerin çok uzun olduğunu diğeri de çalışamayacak kadar fakir olduğunu

o nedenle kalıntıyı bugün hayatta olan hayvanlarla karşılaştırmak oldukça zor. Fakat tahmini olarak soyu tükenmiş bu hayvanın bir buçuk ile üç metre arası bir boyda olduğunu söyleyebiliriz.

söyledi. Çok sayıda at olması ve yiyecek bolluğu bölgede endüstriyi de bitirmiş. Bir sürü de bayram kutluyorlar. Hele de ay yükselişe geçtiyse hiçbir şey için kıllarını kırıpratmıyorlar ve otuz günün yarısı yok bayram yok ay yükselişte diye boşa geçip gidiyor.

Polisle mahkemeler etkisiz kalıyorlar. Eğer bir adam fakirse ve bir cinayet işlediyse hemen gözaltına alınıyor ve hapse atılıyor hatta kimi zaman vuruluyor. Eğer kişi zenginse ve imtiyazlı tanıdıkları varsa konumuna güveniyor ve ciddi bir ceza almadan kurtuluyor. Tuhaftır buralarda saygın kimseler katillerin kaçmalarına yardım ediyorlar. Görünüşe göre katilin hükümete karşı bir suç işlediğini, devlete karşı bir şey yapmadığını düşünüyorlar. Bir yolcu-yu koruyan tek şey yanında taşıdığı silahlar. Bu şekilde silahlı gezince haliyle hırsızlık da artıyor.

Şehirlerde yaşayan daha yüksek sınıfa mensup eğitilmiş kimseler Gaucholar kadar olmasa da kibar insanlar fakat Gaucholarda bulunmayan kusurlara sahipler. Bu insanlar şehvet düşkün, dinlerle alay ediyorlar ve müthiş derecede yozlaşmışlar. Neredeyse her memur rüşvet alıyor. Postane müdürü devlete aitmiş gibi görünen sahte posta pulları satıyordu. Hele de işin içine altın girdiyse kimseden adil olmasını bekleyemezsiniz. İngiliz bir adam baş hakim yanına gittiğini ve buralarda işin nasıl döndüğünü bilmediğinden kapıdan girerken çok endişeli olduğunu anlattı bana. İçeri girince hakime "Efendim, beni dolandırmış olan bir adamı hemen yakalamanız karşılığında size iki yüz dolar veririm (beş sterlin kadar bir para). Bunun kanunlara aykırı olduğunu biliyorum fakat avukatım (avukatın adını da söylemiş) benden bunu yapmamı istedi" demiş. Baş hakim adama gülümsemiş, teşekkür etmiş ve bahsi geçen adam akşam olmadan hapse atıvermiş. Yüksek kademelerdeki adamlar ilkeden yoksunken doğru dürüst para kazanamayan sorunlu memurlar varken insanlar hâlâ bu ülkede demokrasinin hüküm sürdüğü bir yönetimin başa geçmesini ümit ediyorlar!

Bu ülkelerde topluma ilk karıştığımda insanların bilhassa bir iki özellikleri çok dikkatimi çekti. Kibar ve asil tavırlara sahipti insanlar ve kadınlar çok şık giyiniyorlardı ve sınıflar arası eşitlik vardı. Río Colorado'da mütevazı dükkanları olan adamlar General Rosas'la birlikte yemek yiyorlardı. Bahia Blanca'da binbaşının oğlu geçimini kağıda sarılan sigaralardan kazanıyordu ve Buenos Aires'e giderken rehberim ya da hizmetlim olarak bana eşlik etmeyi teklif etti fakat babası yolculuk tehlikeli geçebileceği için yola çıkmasına izin vermedi. Ordudaki çoğu subay okuma yazma bilmiyor fakat toplum içinde bu insanlar da eşit bir yere sahip. Entre Ríos'ta mahkemenin yalnızca altı üyesi vardı. İçlerinden birinin sıradan bir dükkanı vardı ve belli ki ofis işi dükkanının işlerini etkilemiyor. Yeni bir ülkede böyle şeylerin yaşanması olağan olabilir fakat bir İngiliz için alanın uzmanı olmayan insanların belli görevleri üstlenmeleri oldukça tuhaf.

Güney Amerika'daki ülkelerden bahsederken üvey anavatanları İspanya'nın bu ülkeler üzerindeki etkisini de unutmamak lazım. Geneli itibarıyla eksik kalan şeylere suç atmaktansa şimdiye dek yapılanların dikkate alınması gerek. Bu ülkelerdeki uç noktalara varan özgürlüğün ileride çok daha iyi sonuçlar doğuracağına şüphe yok. Farklı dinlere gösterdikleri hoşgörü, eğitime, basın özgürlüğüne verdikleri değer ve dışarıdan gelenlere sunulan imkanlar güzel. Naçizane bilimle ilgilendiğini söyleyen herkese buralarda büyük bir saygı ile yaklaşıldığını ve bilimle ilgilenip de Güney Amerika'yı ziyaret eden herkesin bu insanların minnetle hatırlayacağını da sözlerime eklemeliyim⁴.

⁴ Head'in müsveddelerinde yazdıklarının ne kadar doğru ve gerçek olduğuna değinmeden edemeyeceğim. Head'in çizdiği manzaranın abartılı olduğunu düşünmüyorum. Yalnızca en güçlü örnekleri aktarmış, ilgi çekici olmayanları anlatmamış.

IX. Bölüm

Río Plata – Kelebek sürüleri – Denizdeki canlı böcekler – Aeronaut örümcekler – Pelajik hayvanlar – Denizdeki fosforlanma – Desire Limanı – İspanyol yerleşimleri – Zooloji – Guanako – Limanın başına yaptığım gezi – Kızılderili mezarı – San Julian Limanı – Patagonya’nın jeolojisi, birbirinin ardı sıra dizilmiş teraslar, çakılların taşınması – Dev Lama fosili – İstikrarlı yapılar– Amerika zoolojisindeki değişim – Yok olmanın nedenleri

PATAGONYA, 6 Aralık 1833 – *Tazı* Río Plata’dan bir daha bu çamurlu sulara dönmemek üzere demir aldı. Patagonya kıyısındaki Desire Limanına doğru yola çıktık. De-taylara girmeden önce denizdeyken yaptığım birkaç göz-lemi paylaşmak istiyorum.

Plata ağzından millerce uzaklaştıktan sonra ve Kuzey Patagonya kıyılarından ayrıldıktan sonra etrafımızı böcekler sardı. Bir akşam San Blas Koyundan on mil kadar öte-deydik ki etrafımızı göz alabildiğine kelebek sürüleri kap-ladı. Dürbünle baktığımızda bile kelebek sürüsünün ol-madığı bir bölge tespit edemedik. Denizciler “gökyüzün-den kelebek yağıyor” diye bağırdılar ve görüntü hakikaten de öyleydi. Aralarında birden fazla kelebek türü vardı ama çoğunlukta olanı İngiltere’de çokça rastlanan *Colias Edu-sa’nın*¹ tıpatıp aynısı olmasa da ona benzeyen bir kelebektir. Kelebeklerin arasında güveler ve zar kanatlılar da vardı. Güzel bir *Calosoma* güvertenin üstünden doğru uçtu. *Calosoma*ya ait örneklerle açık denizlerde rastlandığı bilini-

¹ Kelebekleri ve böcekleri tespit eden Bay Waterhouse’a minnettarım.

yor. Daha da ilginç olanı çok sayıda karafatma kanat açmazken o an etrafımızda bir sürü karafatma vardı. Hava güzeldi ve sakindi, bir önceki gün de aynı böyleydi, aydınlıktı ve esintiliydi. O yüzden bu kadar böceğin karadan rüzgarla sürüklenip geldiklerini sanmıyoruz, muhtemelen kendi istekleriyle denize doğru açıldılar. *Vanessa cardui*'in² yaptığı göçlere örnek teşkil ettiği için *Colias* sürüleri ile karşılaşmak şaşırtıcı değildi fakat diğer böceklerin varlığı durumu sıra dışı kılıyordu, anlamlandırmakta güçlük çektik. Güneş batmadan kuzeyden esen güçlü rüzgar yüzünden olsa gerek on binlerce kelebek ve böcek yok oldular.

Corrientes Burnunun on yedi mil açığındayken güverte-
de elimde açık deniz hayvanı yakalamak için ağ tutuyordum. Ağı yukarı çekince üzerinde bir sürü böcek olduğunu fark ettim. Açık denizde olmamıza rağmen deniz suyu tuzunun bu böceklerle pek zarar vermediği anlaşıyordu. Elime geçen bu böcek türlerinden birkaçını kaybettim. Muhafaza edebildiklerim arasında *colymbetes*, *hydropus*, *hydrobius* (iki tür birlikte), *notaphus*, *cynucus*, *adimonia* ve *scarabaeus* var. Önce bu böceklerin kıyıda sürüklenip buralara kadar geldiklerini sandım. Fakat incelediğim sekiz türün dördü deniz canlısı, ikisi denize görece uyum sağlamış olan türler çıkınca bu böceklerin Corrientes Burnundaki gölü boşaltan küçük bir akarsuyun akıntısı ile buralara kadar sürüklendikleri kanısına vardım. Böceklerle ilgili ortaya atılacak tahmin ne yönde olursa olsun karaya on yedi mil uzaklıkta açık denizde canlı halde yüzen böceklerle karşılaşmak oldukça ilginç bir durum. Patagonya kıyılarından karadan denize doğru sürüklenmiş bir sürü böcek vakası var. Hem Kaptan Cook hem de son dönemlerde *Adventure*'da Kaptan King benzer olaylardan bahsetmişlerdir. Karadan sürüklenmelerinin nedeni böcekler muhtemelen kendilerine yuva bulmakta sıkıntı çekiyorlar, ortalıkta ne bir ağaç ne bir tepelik alan bulamayınca böcek

² Lyell'in *Principles of Geology* isimli eseri, III. cilt, s. 63.

kıyıdan denize doğru açılıyor ve denizin ortalarına kadar sürüklenip geliyor. Şimdiye kadar yakaladığım kara böcekleri ile ilgili yaşadığım en ilginç vaka geminin güvertesine hoplayan koca bir çekirge (*Acrydium*) oldu. Çekirge *Tazi*'nın güvertesine Yeşil Burun Adalarına doğru rüzgar yönünde ilerlerken atladi ve en yakın kara aşağı yukarı alize rüzgarları yönüne denk gelen Afrika kıyısındaki Blanco Burnu idi ve bulunduğumuz noktaya üç yüz yetmiş mil uzaklıktaydı³.

Çoğu zaman gemi Plata'nın ağız kısmında demirledi ve geminin arması Gossamer örümceğinin ağları ile kaplanmıştı. Bir gün (1 Kasım 1832) ağları yakından inceledim. Hava açık ve güzeldi. Sabah havada İngiltere'de sonbahar aylarında karşılaşılanlara benzer topaklanmış örümcek ağları vardı. Gemi karadan altmış mil uzaklıktaydı ve geminin yönü sürekli esen hafif bir melteme doğruydu. Ağların üstünü bir inçin onda biri büyüklüğünde koyu kırmızı renkli bir sürü küçük örümcek sarmıştı. Sanırım gemide bu örümceklerden binlerce vardı. Geminin armasına gelen küçük bir örümcek ise topak haldeki ağlarda değil hep tek bir ağın üzerinde duruyordu. Örümcekler tek bir türe aitti, hem dişisi hem erkeği hem de yavruları vardı. Yavru olanlar daha küçük ve daha koyu renkteler. Örümceğin tasvirini yapmaya uğraşmayacağım fakat tek söyleyebileceğim şey Latreilla türüne ait bir örümcek değildi. Küçük aeronaut örümceği güverteye geldiğinde ise çok aktifti ve sağa sola koşuşturuyordu ve bazen de kendini ağdan aşağı bırakıyor sonra aynı yere geri tırmanıyordu. Ağın köşelerine küçük ve düzensiz örgüler atıyordu. Suyun üzerinde rahatlıkla koşabiliyordu. Dokununca hemen ön bacaklarını kaldırıyor dikkat kesiliyordu. Örümcek ilk geldiğinde o kadar susamıştı ki çenesini kullanarak güçlkle kana kana su içmeye çalıştı. Benzer bir durumu Stack de gözlemle-

³ Limandan limana ilerlerken gemiye birkaç gün boyunca eşlik eden etrafta uçuşup duran böcekler bir süre sonra kayboldular.

mişti. Bu durum böceğin kuru ve oksijeni az bir atmosferden geçerek geldiğini göstermiyor mu? Ağ stoğu ise bitmez tükenmez bir stoktu sanki. Kimi ağların tek bir iplik halinde askıda kalışını seyrederken örümceğin küçük küçük üfleyerek ağları yatay bir düzleme doğru ittiğini ve ağın gözden kaybolduğunu gördüm. Benzer durumda aynı türdeki bir örümceğin (25 Kasım) yüksek bir yere konduğunda ya da kendisi bir yere tırmandığında karnını yukarı doğru kaldırıp ağ attığını sonra da ağı yan tarafa ittiğini gözlemledim ve bunu o kadar hızlı yapıyordu ki sayabilmek imkansızdı. Örümceğin yukarıdaki adımları gerçekleştirmeden evvel bacaklarını narin bir ağ parçası ile birbirine bağladığını sanıyorum fakat bundan emin değilim.

Bir gün Santa Fe'deyken benzer bir olayı daha yakından inceleme fırsatı buldum. Boyu beş altı milimetre olan bir örümcek genel itibarıyla Citigrade'e benziyordu (Gossamerden çok farklıydı), direğin tepesinde dururken iplik sağan organından dört beş iplik atıverdi. Ağ güneşte parlıyordu, ışık huzmelerine benzeyen ipliklerin şekilleri düz değildi ve rüzgarda uçuşan ipek zarına benziyorlardı ve dalgalı bir yapıdalar. Ağların uzunluğu bir metreden fazlaydı ve ağı oluşturan iplikler merkez noktadan yukarı doğru ilerliyor sonra da birbirlerinden ayrılıyorlardı. Örümcek bir anda ağdan kurtuldu ve gözden kayboldu. Hava sıcaktı ve sakindi fakat bu tür koşullarda atmosfer hiçbir zaman durgun olmaz ve böyle havalar örümceğin hassas olan ağını bozarlar. Sıcak havada kıyıya atılmış bir nesnenin gölgesine ya da düzlük bir alanda uzaktaki bir noktaya baktığınızda yükselen sıcak havayı fark etmişsinizdir. Sıcak hava sizin bir günde de bu şekilde yükseldiğinden hava akımının örümceğin narin ağını sürükleyip götüreceğini kestirmek zor değil. Aynı türe ait farklı yaşlardaki dişi ve erkek örümceklerin yüzlercesini karadan binlerce metre uzakta ağlara takılı halde bulmak bu örümceklerin sürekli olarak ağ ürettiklerini gösteriyor. Suyu

dalma özelliği olan Argyroneta gibi havada salınarak ilerlemek de bu tür örümceklere has bir özellik olsa gerek. O zaman Latreille'in varsayımını reddedebiliriz. Latreille, havadaki ince ağların Epeira ve Thomisa gibi genç örümcek türlerinin ağlarına dayandığını dile getirmişti. Fakat görüyoruz ki bazı genç örümcekler havada ilerlemek gibi bir özelliğe de sahipler⁴.

Plata'nın güneyine yaptığımız yolculuklarda bayrak bezinden yapılma ağı geminin kışından doğru denize atıp çekerek pek çok ilginç hayvan yakaladım. Yapısı itibarıyla en sıra dışı hayvan Beroe idi (bir tür denizanası), sıra sıra titreşimli tüycükleri, karmaşık ve düzensiz bir dolaşım sistemi vardı. Eklem bacaklı kabuklulara ait birçok ilginç ve tanımlanmamış türe de rast geldim. Notopod (resiflerin alt kısımlarına yapışmasını sağlayan arka bacakları neredeyse sırtına yapışmış olan yengeçler) ile kimi yönlerden bağlantısı olan başka bir türe ait bir hayvanın arka bacaklarının yapısı ise oldukça dikkat çekiciydi. Hayvanın arka bacaklarının sondan bir önceki eklem yerinde pençe yerine hepsi farklı boyda olan üç tane kıla benzer eklenti vardı. En uzun eklenti ise bacağı ile aynı boydaydı. Pençeleri ise oldukça inceydi ve aşırı narin dişler pençeye tırtıklı bir görünüm vermişti ve dişler alt kısma doğru bakıyordu. Kıvrımlı uçlarda düzleşmeler vardı ve bu bölgede beş adet

⁴ Bu satırları yazarken M. Virey'nin gözlemlerini henüz okumamıştım (*Bulletin des Sciences Natur.*, XIX. cilt, s. 130). Küçük örümcekler durgun bir havada ağ yardımı olmadan kendilerini ileriye doğru atabiliyorlarmış. M. Virey ayaklarındaki biteviye küçük titreşimler yardımıyla örümceklerin *havada yürüdüklerine* inanıyor. M. Virey'nin yaptığı bu gözlemden söz konusu neticeye ulaşıldığı kesin. Benim yukarıda gözlemlediğim örümcekler ise demek ki ileriye doğru ağ atarak akımların da yardımıyla havada ilerliyorlardı. M. Virey'nin raporunu okuduktan sonra küçük aeronaut örümceğinin ayaklarını narin bir ağla birbirine bağladığı konusunda haklı olduğumu anladım. Örümcek ayaklarını birbirine bağlayıp kendine yapay kanatlar sağlıyordu. Yaptığım bu gözlemin doğru olduğunu o dönemde kavrayamamış olmaktan çok pişmanım zira örümceğin yapay kanatlar yardımıyla uçabiliyor olması oldukça ilginç bir detay.

minicik kap yer alıyordu ve bu kap şeklindeki yerler mürekkep balığında olduğu gibi vantuz görevi görüyorlardı. Hayvan açık denizde yaşadığı için muhtemelen dinlenmek istediğinde bu kap şeklindeki kısımlar sayesinde diğer deniz hayvanlarının ve denizanasının [medusae] yuvarlak vücuduna tutunabiliyor.

Karadan çok uzakta kalan derin sularda canlı sayısı çok az. 35 derece enleminin güneyinde birkaç beroe ve Entomostraca'ya [ilkel krustaselere] ait küçük kabuklu türleri buldum. Kıyının birkaç mil ötesindeki sığ sularda kabuklular ve birtakım hayvan geceleri sayıca çoğalıyorlar. Horn Burnunun güneyindeki 56 ve 57 derece paralelleri arasındayken ağı çok kez denize attım ve her seferinde birkaç minicik Entomostraca dışında başka bir canlı yakalayamadım. Öte yandan okyanus açıklarında çok sayıda balina, deniz foku, fırtına kuşu ve albatros var. Bu hayvanların kıyıda bu kadar uzakta yaşamayı nasıl başarabildikleri benim için hep bir muamma olmuştur. Sanırım albatros da kondor gibi uzun mesafe kat edebiliyor ve çürümeye yüz tutmuş bir balina leşi ile güzelce beslendikten sonra bu hayvan uzun süren açlık dönemlerine de katlanabiliyor. Bu hayvanın da balıklardan beslendiği aşikar fakat peki balıklar neyle besleniyor? Atlantik'in⁵ merkez bölgeleri ile dönenceler arası bölgeleri Pteropodalarla, Kabuklularla ve Işınsal Simetrili canlılarla dolup taşıyor. Bu üç türle beslenen uçanbalık var ve uçanbalıkları da torik ile beyaz etli ton balığı yiyor. Açık deniz hayvanlarından en derinlerde yaşayanları ise sanırım bitki örtülerinin yaptığı gibi karbonik asidi ayrıştırma gücüne sahipler.

Koyu bir gecede bahsettiğim enlemlerde yol alırken denizin bizlere sunduğu manzara muhteşemdi. Taze bir rüzgar esiyordu ve gündüz üzeri köpüklerle kaplı olan denizin

⁵ Fazla tecrübem olmasa da Atlantik'in Pasifik'ten daha verimli olduğunu söyleyebilirim, en azından Amerika'nın batı kıyısı ile Polinezya'nın en doğu ucundaki adalara kadar uzanan geniş bölge verimli.

her yanı hafif hafif ışıldıyordu. Gemi pruvasından ileriye doğru yol alıyordu ve fosforlu suları ikiye yarıyordu ve arkasında da beyaz bir iz bırakıyordu. Göz alabildiğine uzanan dalgaların kıvrımlarının hepsi parıldıyordu. Gök yüzünün kalan kısımları karanlıkken ufuk çizgisinde hava kurşuni dalgalardan yayılan ışıktan ötürü hafif aydınlıktı.

Güneye doğru ilerlerken deniz pek fosforlu değildi ve Horn Burnunun açıklarında denizin bir kere fosforlandığını hatırlıyorum sonrasında ise hiçbir parıltı yoktu. Sanırım okyanusun bu bölgelerinde organik canlılar yaşamadığı için parlama olmuyor. Ehrenberg'in denizdeki fosfor üzerine hazırladığı detaylı çalışmadan⁶ sonra benim bu konu üzerine bir şeyler anlatmama gerek yok. Yalnız şunu ekleyebilirim; hem kuzey hem de güney yarım kürede fosforun oluşmasına neden olan şey Ehrenberg tarafından tasvir edilen lime lime olmuş, dağınık jelatinli maddedir. Parçacıklar o kadar küçük ki ince bir tül bendin içinden bile geçebiliyorlar ve çoğu çıplak gözle de görülebiliyor. Deniz suyu bir bardağa konduğunda ve çalkalandığında ışık saçıyor fakat küçük bir miktar deniz suyunu camın üzerine damlattığınızda parıldamıyor. Ehrenberg bu parçacıkların hassas olduklarını dile getiriyor. Benim yaptığım gözlemler ise daha farklı sonuçlar verdi ki birkaç gözlemimi sudan örnek alır almaz yaptım. Ağı gece boyu kullandıktan sonra yarı kuruması için beklettim ve on iki saat sonra tekrar kullanmak için elime aldığımda gördüm ki ağın yüzeyi sudan çıkardığım anki kadar parıldıyordu. Parçacıklar hassas olsa bu kadar zaman canlı kalmamaları gerekirdi. Tuttuğum notlarda da belirtmiştim; *Dianaea* türü bir denizanası ölene dek içinde bulunduğu su sürekli parıldıyordu. Dalgaların yeşil renkte ışıldamasının nedeninin minik kabuklular olduğunu düşünüyorum. Açık deniz canlılarının çoğunun hayattalarken fosfor gibi ışıldadıklarına şüphe yok.

⁶ Makalenin özeti *Magazine of Zoology and Botany*, IV. sayıda yer aldı.

İki kez denizin derinliklerinin de parladığına şahit oldum. Plata nehrinin ağzında yaklaşık iki ile dört metre çapında dairesel ya da oval şekilli kenarları keskin parçaların sabit bir biçimde hafif hafif parladıklarını gördüm. Etrafındaki sularda ise yalnızca birkaç pırıltı vardı. Görüntü itibarıyla parçalar ayın yansımaları ya da parıldayan bir cisim anımsatıyordu ve parçaların yüzeyi dalgalandığı için kenarları da dalgalıydı. Gemi suya üç metre kadar batıyordu ve ilerlerken bu parçaların hiçbirini rahatsız etmiyorduk. Görünüşe göre bu canlılar geminin suya giren birkaç metrelik kısımdan çok daha derin bir bölgede toplanıyorlar.

Fernando de Noronha yakınlarında deniz hafif hafif ışılıyordu. Kocaman bir balık ışıklı bir suda sürekli hareket ediyordu sanki ve denizciler gerçekten de bir balığın ışıltılı bir dalgalanma yarattığını sandılar. O an ışıltının sürekliliğinden ve ritminden ben de parlayan dalgalara bir balığın sebep olduğundan şüphelenmedim değil. Genel olarak yaptığım gözlemlere bakılırsa bu tür bir ışıltı soğuk denizlerden çok sıcak denizlerde daha sık rastlanan bir durum. Atmosferdeki elektriklenmenin de ışıltılanmaya katkısı olduğunu sanıyorum. Hava her zamankinden daha sakin olduğu zamanlarda birkaç gün içinde deniz daha ışıltılı bir hal alıyor ve denizin içi bir sürü canlıyla doluyor. Suyun jelatinimsi parçacıklarla dolması ise aslında sudaki kirlenmeye işaret ediyor. Parıltı ise atmosfer suyu etkilediğinde oluşuyor ve fosforlanmanın da organik parçacıklarındaki ayrışmaya işaret ettiğini düşünüyorum ve o arada okyanus temizlenme sürecine (bir nevi okyanus soluk alıyor da diyebiliriz) giriyor.

23 Aralık – 47 derece güney enleminde Patagonya kıyısında yer alan Desire Limanına vardık. Akarsu yer yer daralıp genişleyerek yirmi mil kadar içeri giriyor. *Tazı* eski bir İspanyol yerleşiminin yıkıntılarından birkaç mil kadar öte bir yere demirledi.

Demir attığımız akşam kıyıya çıktım. Yeni bir ülkeye

ayak basmak her zaman ilgi çekicidir ve kimi zaman, şu anda olduğu gibi bazı yerlerin kendine has bir kimliği vardır. Elli yüz metre kadar yüksekte porfir kitlelerinin üzerinde Patagonya'nın karakteristik özelliğini yansıtan düzlükler uzanıyor. Yüzeyi dümdüz olan bu alanlar beyazımsı bir toprakla karışmış olan yuvarlak çakıl taşlarıyla kaplı. Sağda solda kahverengi çimenlikler ve birkaç tane de bodur çalılık var. Hava kuru ve güzel, gökyüzü berrak ve nadiren buğulanıyor. Çöl gibi uzanan düzlükteyken bir tarafta biraz daha yüksekte kalan fakat aynı seviyede uzanan kayalık bir alan var, diğer tarafta da ısınan hava yükseldiği için titreşen belli belirsiz illüzyonumsu bir görüntü var.

Düzlüklerde geniş ve tabanı düz olan vadiler basamaklar şeklinde bir uçtan diğerine ilerliyorlar ve bu bölgelerde çalılar sıklaşıyor. Drenaj sistemi ise o kadar yetersiz ki büyük kanallar açmak mümkün değil. Bazı vadilerde kurumuş su yollarının tam ortasında dikilen yaşlı bodur ağaçlar bölgenin uzun süredir kurak olduğunu gösteriyor. Yüzeydeki kabuklardan anlaşıldığı kadarıyla toprak son jeolojik çağda deniz seviyesinden yukarıya yükselmiş ve bu çağı araştırmak için de yavaş yavaş çekilen suların vadilerde açtığı izleri takip etmek gerek. İklim o kadar kuru ki insan bu düzlüklerde günlerce yürüse tek damla su bulamaz. Porfirli tepelerde içinde azıcık su olan birkaç tane kuyu var fakat kuyuların suları tuzlu ve kötü kokuyorlar.

Böylesi bir bölgede İspanyol yerleşiminin kaderi anında tayin edilmiş. Yılın büyük bir kısmı kurak geçtiği için ve başıboş dolaşan Kızılderililerin baskınları yüzünden İspanyol sömürgeciler evlerinin inşasını tamamlayamadan bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlar. Yarı inşa edilmiş evler İspanya'nın eski zamanlarındaki güçlü ve özgürlükçü ruhunu yansıtıyordu. Amerika kıtasının 41 derece enlemindeki bu bölgede sömürge kurma çabaları hüsrarla sonuçlanmış. Kıtık Limanı, adından da anlaşılacağı gibi yüzlerce harap olmuş insanın çektiği uzun ve çileli dönemi

sembolize ediyor, içlerinden yalnızca biri hayatta kalmış ve bu kişi yaşadıkları acıyı bize anlattı. Patagonya kıyısındaki Saint Joseph koyuna küçük bir yerleşim yeri kurulmuş fakat bir Pazar günü Kızılderililer köyü basıp herkesi öldürmüşler ve içlerinden iki adamı köle olarak almışlar ve bu iki adam yıllarca göçebe kabile ile birlikte yaşamış. Río Negro'da bu iki adamdan biri ile sohbet ettim ve adam artık iyice yaşlanmıştı.

Patagonya'nın florası zoolojisi gibi kısıtlı⁷. Çorak düzlüklerde birkaç tane siyah böceği (*Heteromera*) yavaşça sürünürken görüyorsunuz ve ara sıra da bir kertenkele sağa sola kaçışıyor. Kuşlardan da birkaç leş yiyen şahin var, vadilerde de birkaç ispinoz ile böcek yiyen türler var. *Ibis malanops* (Afrika'nın merkez bölgelerinde yaşayan bir hayvan) ise çorak bölgelerde sıkça karşılaşılan bir tür. Yakaladığım kuşların midesinde çekirge, cırcır böceği hatta akrep buldum⁸. Yılın belli zamanları sürüler halinde kalan zamanlarında ise ikili olarak uçan bu kuşların güçlü ve kendilerine has bir ötüşleri var ve sesler guanakoların kişneyişini andırıyor.

Patagonya'da sık rastlanan ve bölgenin karakteristik dört ayaklı hayvanı olan guanako hakkında bazı bilgiler paylaşmak istiyorum. Guanako kimi doğa bilimciler tarafından lama ile aynı hayvan olarak değerlendirilmektedir. Guanako, lamanın daha yabani olanıdır ve doğuda deve neyse Güney Amerika'da da guanako odur. Boyu eşek kadardır, yalnızca hayvanın bacakları eşeğinkilerden daha uzundur ve boynu da uzundur. Guanakoya Güney Ame-

⁷ Bu bölgede kaktüsün bir türü ile karşılaştım ve bu kaktüsü Prof. Heslow *Opuntia darwinii* olarak isimlendirdi (*Magazine of Zoology and Botany*, I. cilt, s. 466). Çiçeğe çöp parçası ile ya da parmağımın ucu ile dokundum ve kaktüs erkeklik organında hassasiyet gösteriyordu. Yapraklar dişi organını erkeklik organında olduğundan daha yavaş bir biçimde kapayıveriyordu.

⁸ Bu böceklerle taşların altında çokça rastlanılıyor. Taşların birinin altında yamyam bir akrebi diğerini sessizce yerken görmüştüm.

rika'da, yaşanabilir iklimlerin olduğu Tierra del Fuego'nun ağaçlıklı adalarından Patagonya'nın içinden doğru La Plata'nın ve Şili'nin tepelerine hatta Peru Sıradağlarına kadar uzanan bölgede rastlanmaktadır. Yüksek yerleri tercih etse de en yakın akrabası olan Vikunyaya göre daha alçaklarda yaşar. Guanakoya en çok Patagonya'nın güneyindeki düzlüklerde rast geldik. Küçük sürüler halinde dolaşan bu hayvanlar beşli altılı gruplar halinde dolaşıyor ve en fazla otuzu birden bir arada oluyor. Santa Cruz kıyılarında ise en az beş yüz guanakoyu bir arada gördük. Macellan Boğazının kuzey kıyılarında da çok sayıda guanako var.

Guanakolar yabaniler ve aşırı derecede ürkekler. Bay Stolkes bir gün dürbünü ile guanako sürüsünün birine bakıyormuş. Çıplak gözle seçilemeyecek kadar uzakta olmalarına rağmen hayvanlar bir anda o kadar korkmuşlar ki hızla koşup uzaklaşmışlar. Avcılar bu hayvanların etrafta olduğunu uzaklardan gelen alarm niyetiyle çıkardıkları kendilerine has çığlığımsı kişnemenen anlayabilirler ve eğer dikkatli bakarlarsa uzakta bir tepede sıra sıra dizilmiş guanako sürüsünü görebilirler. Bu hayvanlara biraz daha yaklaşırsanız birkaç kez çığlık atacaktırlar sonra da yavaş ama seri adımlarla patikalardan geçerek diğeri tepeye doğru ilerleyeceklerdir. Eğer bir avcı şans eseri yalnız ya da grupla dolaşan bir guanakoya rast gelirse hayvanın hareketsizce dikilip kendisine dikkatle baktığını görecektir sonra birkaç adım ilerleyen bu hayvan geri dönüp tekrar bakacaktır. Guanakonun bu kadar tuhaf bir utangaçlığa sahip olmasının sebebi nedir acaba? Yoksa uzaktan bakınca insanı baş düşmanı puma ile mi karıştırıyor bu hayvan? Ya da yakından görünce merakına yeniliyor da utangaçlığı bir kenara mı bırakıyor? Meraklı hayvanlar oldukları kesin. Biri yere uzanıp maskaralık yapsa, misal ayağını havaya filan kaldırırsa hayvan yakından incelemek için yavaş yavaş o kişinin yanına yaklaşıyor. Yanımızdaki avcılarının sıklıkla başvurdukları bir yöntemdir bu. Bu şekilde maskaralık yapıp guanakonun dikkatini çeken bir avcı peş peşe

ateş edebilme şansını da yakalamış oluyor ve maskaralıkları avlanma taktiklerinin bir parçası aslında. Tierra del Fuego dağlarında ve diğer yerlerde birçok kez guanako ile karşılaştım. Yaklaşınca hayvan ne kişmiyor ne haykırıyor, meydan okumak amaçlı olsa gerek komik bir biçimde hoplayıp zıplamaya başlıyor. Guanako kolay ehlileştirilebilen bir hayvan ve bu hayvanları evlerinin yakında besleyenlerle karşılaştım, tabii daha çok ait oldukları yerde yani doğada yaşıyorlar. Ehlileştirilmiş olanları çok cesurlar ve saldırıya geçip iki dizleriyle birden insanları darp edebiliyorlar. Dişilerini kışkandıkları için bu şekilde saldırdıkları söyleniyor. Vahşi doğada yaşayanları ise kendilerini nasıl savunacaklarını bilmiyorlar. Bir köpek bile avcı gelene dek bir guanakoyu tek başına zapt edebilir. At sırtında farklı yönlerden yaklaşan birilerini gördüklerinde ise hayvanlar ne yöne kaçacaklarını şaşırıyorlar. Kızılderililer de atlarıyla farklı yönlerden gelip bütün hayvanları ortaya sürüp sonra avlıyorlarmış.

Guanakolar suyu seviyorlar. Valdes Limanında çoğu kez adadan adaya yüzüyorlardı. Byron seyahatlerinde bu hayvanların tuzlu su içtiklerinden bahseder. Yanımızdaki subaylardan bazıları guanako sürüsünün Blanco Burnu yakınlarındaki tuzlu bataklıktan su içtiklerini görmüş. Zaten bu hayvanlar tuzlu su içemiyor olsalardı ülkenin çoğu bölgesinde hiç su tüketemiyor olurlardı. Guanakolar gün ortasında tabak benzeri oyukların içinde toza bulanıp yuvarlanıp duruyorlar. Erkekler birbirleri ile dalaşıyorlar. Bir gün iki tanesi çığlıklar atıp birbirlerini ısırma ya çalışarak yanımdan geçip gitti. Birkaç tane guanako vurduk ve hayvanların postları ciddi zarar gördü. Guanakolar ara sıra sürüler halinde keşif gezisine çıkıyorlar. Bahia Blanca'daki otuz mil uzunluğundaki sahil şeridinde neredeyse bir tane bile guanako yoktu fakat bir gün otuz kırk tanesini çamurlu ve tuzlu suyu olan bir koydan gelirlerken gördüm. Denize yaklaştıklarını anlamış olacaklar ki birer süvari gibi hemen çark edip aynı çizgi üzerinden geriye doğru yürü-

düler. Guanakoların anlaşılmaz olan tek bir alışkanlıkları var o da dışkılarını günlerce peş peşe aynı yere yapıp o noktada yığın oluşturmaları. Karşılaştığım sekiz fit yüksekliğindeki yığında bol miktarda dışkı vardı. Frezier guanakolarda olduğu kadar lamalarda⁹ da böyle bir alışkanlık olduğundan, bu tür bir dışkılamanın tezek toplamak zorunda kalmayan Kızılderililerin çok işine yaradığından bahseder.

Guanakolar kendilerine ölmek için belirli yerler seçiyorlar. Santa Cruz kıyılarındaki çalılık ve nehre yakın olan sınırları belirgin yerlerin bazı kısımları bu hayvanın kemikleri yüzünden bembeyaz olmuştu. Bu tür noktalardan birinde guanakolara ait on beş yirmi adet kafatasına rastladım. Kemikleri inceledim. Kimisi saçılmış halde duran bu kemikler guanakonun bir hayvan tarafından avlandıktan sonra o noktaya getirilmediğini gösteriyordu. Zira kemiklerin üzerinde guanakonun kemirildiğini gösteren izler yoktu ve ayrıca kemikler kırık da değillerdi. Bu hayvanlar muhtemelen ölmeden evvel sürünerek gelip buradaki çalıların altına yatıyorlar. Bay Byone son çıktığı gezide Río Gallegos kıyılarında da benzer şeylerle karşılaştığını dile getirdi. Bu hayvanların neden böyle bir şey yaptıklarını bilmiyorum fakat gözlemlediğim kadarıyla Santa Cruz'daki yaralı guanakolar sürekli olarak nehre doğru yürüyorlar. Yeşil Burun Adalarındaki Santiago'da uçurumun altında bir kenarda kuytu bir yarıktaki keçilere ait bir sürü kemikle karşılaşmıştım ve buranın adadaki tüm keçilerin gömüldüğü bir yer olduğunu sandık. Bu tür önemsiz detaylardan bahsediyorum çünkü bu tür bilgiler bir mağarada karşılaşılan veya alüvyal toprağa gömülü ve bütün halde duran kemiklerin durumunu açıklamaya yardımcı olabilir. Benzer şekilde kimi memelilerin kemikleri de tortullanmış ve tek bir yere birikmiş haldeydi. Bu detaylar

⁹ D'Orbigny (II. cilt, s. 69) bu türe ait hayvanların tümünde böyle bir alışkanlık olduğunu dile getirir.

kemiklerin nasıl tek bir noktada toplandığı konusunda bizi biraz daha aydınlatabilir. Örneğin, Santa Cruz'da büyük bir sel yaşansa guanakoların kemikleri muhtemelen bir yere yığılacaklar fakat aralarında pumaya, devekuşuna ya da tilkiye ait tek bir kemiğe rastlamayacağız. Şunu da gözlemledim; su kuşlarının hepsi yaralandıklarında ölümlerini beklemek üzere kıyılara gidiyorlar. Kuşların bu davranışının ardında farklı sebepler yatıyor olabilir ancak bu kuşların fosillerine rastlamıyor olmamız belki de uzaklara gidiyor olmalarından kaynaklanıyor.

* * *

9 Ocak 1834 – Karanlık çökmeden evvel *Tazı*, Desire Limanının yüz on mil güneyinde yer alan ve büyük bir liman olan San Julian'a demirledi. Burada sekiz gün kaldık. Limanın civarındaki topraklar Desire Limanındakilere benziyor sadece buradaki topraklar daha kıraç. Limanın etrafında uzun bir yürüyüşe çıkan Kaptan FitzRoy'a grup halinde eşlik ettik. On bir saattir susuzduk ve gruptan bazılarımız bitap düşmüştü. Tepenin zirvesinde (Susuz Tepe olarak anılan ismiyle müsemma bir yerdi burası) güzel bir göl bulduk ve gruptan iki kişi gölün suyu içilebilir mi diye bakmak için gittiler. Kar beyazı kristalize olmuş küp şeklinde tuz kitlelerini görünce hayal kırıklığına uğradık! Hava çok kuru olduğu için aşırı susadık diye düşündük fakat sebep ne olursa olsun akşam gemiye geri döndüğümüze hepimiz çok memnunduk. Her ne kadar kaldığımız süre boyunca tek damla tatlı su ile karşılaşmamış olsak da civarda tatlı su olmalı zira şans eseri koyun başlangıcındaki tuzlu suyun yüzeyinde hâlâ can çekişen bir Colymbetes ile karşılaştım ve böcek muhtemelen çok da uzakta olmayan bir su birikintisinde filan yaşıyordu. Kınkanatlılar listesi içinde hybrida [türlerarası bir hibrid] olan Cincindela, Cymindis ve bir de Harpalus var ve bu üç böcek yükselen deniz sularının altında kalan çamurlu tabakada yaşıyorlar ve son olarak bir de düzlük yerde ölü bir böcek buldum.

Etrafta iri böcekler (Tabanus) dolanıyordu ve ısırduğında acıttığı için bu böceklerden çok rahatsız olduk. İngiltere'nin loş yollarında insanın başına bela olan atsineğinden burada da var. Atsineği hangi hayvanın kanıyla besleniyor olabilir ki buralarda? Sivrisineklerle ilgili de bu sorunun cevabını hep merak etmişizdir. Bu bölgede yaşayan neredeyse tek sıcakkanlı dört ayaklı hayvan guanako ve sineklerin kalabalık nüfusu ile kıyaslayınca guanakolar sayıca çok azlar.

* * *

Çakıllarla kaplı alana bakınca belli bir dönemde bu bölgede yıkıcı bir jeolojik olay yaşandığı kanısına vardım fakat kademe kademe yükselen uçurumdaki çizgilere bakınca tam olarak nasıl bir olay yaşandığını çözemedim. *Jeolojinin İlkeleri*'nin kılavuzluğunda doğada çalışılabilecek en güzel açık hava atölyesi olan bu kıtada yaşanan büyük değişimlere de bakarak daha tatmin edici olan başka bir sonuca vardım. Birbirinin ardı sıra uzanan bu ovaları çakıl yatağına dönüştüren jeolojik olayın ne olduğunu açıklayabilmek oldukça mühim şüphesiz. Bu olay her ne ise çöl yapısındaki bu bölgenin şeklinin, doğasının ve canlı yaşamını destekleme kapasitesinin kaderini bu olay belirlemiş.

Kıyının tümünün son dönemlerde ciddi bir yükseliş yaşadığına dair kanıtlar var. Pasifik kıyılarında da benzer şekilde art arda sıralanan basamaklardan da anlaşıldığı kadarıyla bu bölgedeki değişimler yavaş yavaş oluşmuş. Çok daha yavaş gelişen ve fark etmesi çok daha güç olan hareketlerle kıyaslayınca Şili'de depremler sonucu yer kabuğunda yaşanan elli yüz santimetrelik küçücük bir yükseliş bu bölgede çok büyük bir yer hareketinin yaşandığına işaret ediyor aslında. Okyanusun sığ tabanlarını düşünelim; tabanın her tarafı eşit şekilde hareket edince her geçen yüzyılda toprak eşit miktarda yükselerek kuru bir kara parçasına dönüşür. Kıyı şeridi oluşurken zaman içinde tabanın yüzeyinin her bir yanı eşit şekilde faaliyette olaca-

ğından tabakanın her tarafı benzer şekilde değişime uğrayacaktır. Deniz tabanındaki birikme, eğimli bir toprağa dönüşecek ve arada büyük farklar olmayacak. Öte yandan yer kabuğundaki yükselme ara ara sükunet dönemine girecek ve o arada denizdeki akıntılar tabanın yüzeyini aşındıracaktır (ki şu an bulunduğumuz kıyıda olduğu gibi). Aşınma sonucu falezler oluşmaya başlayacaktır. Sükunet dönemi uzunsa o zaman daha fazla aşınma yaşanacaktır ve neticede falezler yükselmeye devam edecektir. Yükselme yeniden başladığında taban tekrar eğim kazanacaktır (kıyıyı oluşturan malzeme çakıl taşı, kum ya da çamur olabilir) ve bir sonraki yükseliş yaşanana dek yeraltı hareketleri sükunet dönemine gireceği için bu sırada yaşanan aşınmalar sonucu falezler kademeler halinde yükselecektir. Patagonya'daki düzlüklerin yapısı tam da böyle ve yüzlerce millik bölgede yavaş yavaş oluşan değişimler hiç bozulma yaşamamış olan tabakalarla müthiş bir uyum içinde.

Kıtanın bu kısmındaki kıyı şeridinin zaman içinde otuz santim kadar bile yükseldiğini hiç sanmıyorum, bunu belirtmeliyim. Pasifik kıyıları ile ilgili verdiğimiz örneklerden yola çıkarak bir çıkarımda bulunursak buradaki kara ara sıra belli noktalarda nöbetler halinde hızlı fakat bütünü itibarıyla belli belirsiz bir biçimde yükseliyor olabilir. Yükselişlere ve sükunet dönemlerine gelince bu dönemlerin peşi sıra yaşandığını söyleyebiliriz. Çünkü art arda gelişen bu dönemlerde oluşan faaliyetler yalnızca tek bir volkanın yarattığı hareketlerle değil bölgedeki yer kabuğunun bütününe etkileyen değişimlerle de uyum içinde. Günümüzde 44 derece paralelinin kuzeyinde gerçekleşen yeraltı hareketleri bin milden fazla bir alanı etkiliyor. Fakat bu hattın Horn Burnuna kadar ilerleyen güney yakasında ise nadiren deprem olmuş, hatta belki de hiç olmamış. Volkan patlaması yaşandığını gösteren tek bir nokta bile yok halbuki önceki dönemlerde, ki birazdan bahsedeceğim, bu bölgeye lavlar sel gibi akmış. Sükûnet döneminde okyanus

akıntılarının güney bölgelerini aşındırdığına dair kurduğumuz hipotezi Patagonya kıyısında sıralanan falezler destekliyorlar. Burada karanın bu yollarla şekillendiğine inanıyoruz. Fakat yine de durumun şaşırtıcı olduğunu itiraf etmeliyiz. Dümdüz uzanan ovalarda, ani yeraltı hareketlerinin değil de uzun süren sükunet dönemlerinin yaşandığına işaret eden bulgulara rastlamak oldukça ilginç.

Çakıl taşı kaplı yataklar ise Patagonya düzlükleri yükselmeden evvel yaşanan sayısız fırtınayla ve And Dağlarının okyanus dibine denk gelen kısımlarında kabarmakta olan dalgaların bol miktardaki taşı buralara yığmasıyla oluşmuş. Bu kadar büyük bir kitle yükselebiliyorsa ve sükunet dönemlerinde aşınmaya da maruz kalıyorsa bir miktar, belki bir mil kadar bir toprak aşınarak karaya sokulan sularla taşınıyor ve tabana yayılıyordur. (Çakıl taşlarının kıyının uzak noktalarından içerilere doğru ilerledikçe giderek küçülmesinden de anlaşıldığı gibi kıyılara vuran dalgalar çakıl taşlarını içerilere kadar taşıyor.)

Denizin bu kısmı şu an yükselme dönemindeyse eğer yatağı ince yapılı çakıl taşlarıyla dolu olmalı. Zira taşlar tabanın ilk oluşmaya başladığı dönemden bu daha geniş bir alana yayılacağından ve aşınmaya daha fazla maruz kalacağından yükselmenin ilk zamanlarındaki taşlara kıyasla çok daha ince yapıda olacaklardır. Bu süreç kendini sürekli olarak tekrar edince ana kayadan kopup gelen taşlar kayadan uzaklaştıkça daha da incelemektedir (Patagonya'da olduğu gibi)¹⁰. Örneğin Santa Cruz'daki nehrin ağız kısmından yüz mil kadar uzakta olan kıyılarında çakıl taşı yatakları altmış beş buçuk metre kalınlığındayken kıyıya yaklaşıncı sekiz-dokuz metre kalınlığa kadar düşmektedir.

¹⁰ Jeologlara bunu belirtmeme gerek yok belki ama bu söylediğim doğruysa eğer ani bir su basması yaşanmadan karmaşık çakıl taşlarının nasıl yayıldığını ve geniş alanlarda nasıl toplandığını açıklamış oluyorum. Avrupa'da da bu duruma sıkça rastlanmaktadır ve yapay şekilde oluşan bu yatakların üzeri çökelti toplanma dönemlerinde yeni birikintilerle kaplanacaktır.

Görüldüğü üzere kalınlık yaklaşık sekizde bir oranında azalmaktadır.

Çakıl taşı ile fosilli tabakanın, kalkere benzeyen beyaz renkte kolayca ufalanabilen bir maddeden oluşan yataklarla birbirinden ayrıldığından bahsetmiştim ve bu yapılanma Avrupa'daki hiçbir oluşumla kıyaslanabilecek bir yapılanma değil. Yuvarlak çakıl taşları kökünde çeşitli feldispatik porfirik maddeler içeriyorlar, uzun süren aşınma ve taşların sürekli olarak yeniden şekillenmesi sonucunda çökeltiler meydana gelmiş olmalı. Beyaz topraksı maddenin en çok da çözünmüş feldispata benzediğinden bahsetmiştim. Eğer kökeni feldispatsa bu madde çakıl taşından daha hafif olduğundan söz konusu beyaz toprak deniz tarafına doğru çok daha ötelere taşınabilir. Taban yükseldiği için yataklar kıyıya daha da yakınlaşır ve üzerleri yeni taşınan çakıl taşları ile kaplanır. Beyaz renkteki yataklar da yükselince çakıl taşı yataklarıyla, temel yapıyı oluşturan tabanla ya da fosilli tabakayla aradaki sınırı oluştururlar. Söylemek istediğim şeyi daha da açık ifade etmem gerekirse şu anki deniz tabanının kıyı şeridinden belli bir uzaklığa kadar yavaş yavaş küçülen çakıl taşları ile kaplı olduğunu farz edelim ve ötede de beyaz renkli bir çökelti olsun. Tabanın yükseldiğini düşünün. Deniz kumsal şeridine daha fazla sokulacağı için karadan içerilere kadar ilerleyecektir. Böylece çakıl taşları da denizle birlikte kıyıdan daha içerilere doğru taşınacaktır ve beyaz çökeltinin üstünü kaplayacaktır ve çakıl taşı yatakları denizin dibinde daha geniş alanlara yayılacaktır. Dışarıya doğru ivme kazanan bu hareketlerde üst üste sıralanan malzeme her zaman şöyle ilerler; çakıl taşı, beyaz çökelti ve fosilli tabaka.

Patagonya'nın bugünkü halini almasını sağlayan değişimlerin bu şekilde geliştiklerini düşünüyorum. Tahminimize göre geniş bir alanda düzenli ve yavaş yavaş yaşanan yükselmelerin arasına uzun süren sükunet dönemleri girmiş. Şimdi ise San Julian Limanına bakalım. Limanın güney yakasında yukarıda bahsettiğim şekilde oluşan üzeri-

ne günümüze ait deniz salyangozlarının saçıldığı düzlükler, yüksekliği doksan fit olan bir uçurum tarafından kesintiye uğramakta. Buradaki çakılların üzeri diğer yerlerden farklı olarak inceli kalınlı kırmızımsı bir killi toprakla kaplı ve birkaç çeşit kalkerli taş da içeriyor. İçerik olarak da Pampas'takilere benzeyen bu tabaka muhtemelen ya tam da bu noktada denize dökülen küçük bir akarsu ya da limanın baş kısmında da bulunan çamurlu akıntıya benzer bir akıntı sayesinde oluşmuş. Topraklı bu madde çakılların içinden doğru açılmış olan bir delik ya da oyuntu gibi bir yerin üzerini doldurmuştu ve oyuntunun içinde ise gömülü duran büyük kemikler vardı. Kemiklerin sahibi olan hayvan Bahia Blanca'da olduğu gibi kıyıda bulunan kabuklulardan çok daha sonraki bir dönemde bu bölgede yaşamış olmalı. Kabukluların çok daha önce yaşadıklarına emin olabiliriz çünkü daha alt tabakada ya da daha alt yüzeyde bulunanlar üstte yer alanlardan daha evvel yaşamış olmalı, alttaki kabukların ve onların üzerindeki kemiklerin üstünde ise bugüne ait deniz kabuklularına rastlıyoruz. Kıta yüz fit yükseldiğinden çok küçük fiziki değişimler yaşandı ve bu yüzden Patagonya'nın geneli de dahil bölgenin bugünkü iklimi ile hayvanların kemiklerinin toprağa gömüldüğü dönemki iklim birbirinin aynısı olmalı. İki farklı döneme ait deniz kabuklarının yapıları vardıgımız bu sonucu destekliyor. Fakat peşinden başka bir soru ile karşılaşyoruz: Hangi iri dört ayaklı hayvan 49 derece 15 dakika enlemindeki bu kıraç topraklarda yaşamayı başarmış olabilir? Kemiklerle karşılaştığım zaman hangi hayvana ait olduklarına dair hiçbir fikrim yoktu. Kemikleri inceleyemez Bay Owen muammayı hemen çözdü. Bay Owen'a göre kemikler guanakoyla ya da lamayla akraba deve büyüklüğünde bir hayvana ait. Günümüzde devegilere ait hayvanların hepsi kıraç topraklarda yaşıyorlar ve kemiklerini bulduğumuz bu hayvanın da bu familyadan soyu tükenen bir hayvana ait olduğunu düşünüyoruz. Hayvanın boyun omurunun yapısı akrabalık ilişkisini or-

taya koyuyor çünkü omurun eninde omurga atardamarları yüzünden açılmış delikler bulunmuyor. Öte yandan bazı özellikleri itibarıyla bugünkü türden de ayrılıyor.

Bu keşifle elde edilen en önemli sonuç bugün yaşayan hayvanların nesli tükenen hayvanlarla akrabalığının bulunduğuna ilişkin fikrin teyit edilmiş olmasıdır. Nasıl guanako Patagonya'nın, vikunya ise bölgedeki sıradağların karla kaplı zirvelerinin bugünkü karakteristik hayvanları ise demek ki zamanında güney düzlüklerinde aynı aileye ait nesli tükenen bu dev hayvanlar yaşamaktaydı. Aynı ilişki bugün yaşayan Ctenomys ile nesli tükenen Ctenomys arasında, kapibara ile dev Toksodon arasında (Bay Owen tarafından çok net bir biçimde ortaya konamamış olsa da) ve son olarak da bugün yaşamakta olan Dişsizlerle nesli tükenen Dişsizler arasında da var. Bugün Güney Amerika'da farklı cinslere ayrılan on dokuz tür yaşamakta, dünyanın kalanında yalnızca beş tür cinslere ayrılıyor. Bugün hayatta olan hayvanlarla nesli tükenmiş olanlar arasında bir bağlantı varsa çok sayıda Dişsizlere ait fosil olması gerekir ki Bahia Blanca'da çok sayıda megatherium ve üç ya da dört büyük türe ait hayvan fosilleri bulduk ve bazıları'nın kalıntıları La Plata'nın tümüne dağılmış durumdaydı. Kabuklarındaki benzerlik gibi küçük bir özelliğe değinerek armadillolarla prototipi olan hayvanlar arasında hususi bir bağ olduğundan da bahsetmiştim.

Kemirgenlere bugün Güney Amerika'da sıkça rastlanmakta ve kemirgenlerin çok fazla türü olduğuna¹¹, boyutlarına ve belli bir türe ait üyelerin sayıca çok fazla olduğuna bakılırsa, Dişsizlerde olduğu gibi kemirgen türüne ait fosiller de bulmamız gerekiyor. Bay Owen kemirgenlerde Toksodona kadar uzanan ilişkiyi ortaya çıkardı ve başka büyük bir kemirgenin de benzer şekilde nesli tükenen bir

¹¹ Bana ait koleksiyonda Bay Waterhouse yirmi yedi çeşit fare türü belirledi ve bu gruba Azara'nın ve diğer doğa bilimcilerin çalışmalarına bakarak on üç tane daha tür ekleyebiliriz. Böylece elimizde Tropik bölgelerle Horn Burnu arasında elde edilmiş olan kırk adet tür var.

hayvanla akrabalığa sahip olması yüksek bir ihtimal. Bahia Blanca yakınlarında fosil bir kemirgene ait ve kapibaranın dişleri ile aynı boyutta olan dişler bulduğumuzu da unutmayalım.

Her mantık sahibi doğa bilimci -istisnai durumlar olsa da- türlerin birbirini takip etmesi kuralını dikkate almalıdır. Bu kurala ait ilk net gözlem Avustralya'da bir mağarada nesli tükenmiş olan büyük kanguruya ve keseli hayvanlara ait kalıntılar bulunduğunda yapıldı. Amerika'da memeliler arasında yaşanan en büyük değişim mastodona, file ve ata ait pek çok türün bu kıtada yok olmasıdır. Kalın derili bu hayvanların günümüzdeki geyikler ya da antiloplar gibi evvelden dünya üzerinde çok farklı çeşitleri varmış. Buffon bu dev armadilloları, lamaları, büyük kemirgenleri ve nesli tükenen kalın derilileri bilseydi Amerika'nın canlılar açısından güçsüz olduğunu söylemez aksine Amerika'nın eski gücünü kaybettiğini bütün netliğiyle dile getirirdi.

Kıtanın yaşadığı bu değişimler üzerine düşündükçe hayret etmemek elde değil. Zamanında kıtada Afrika'nın güneyinde olduğu gibi dev canavarlar yaşarken bugün sadece tapir, guanako, armadillo ve kapibara yaşıyor. Ataları ile karşılaştırdınca bu hayvanlar cüce gibi kalıyorlar. Tümü olmasa da bu dört ayaklı hayvanların büyük bir çoğunluğu son dönemlerde yaşamışlar ve yumuşakçaların çoğu da önceden var olanların çağdaşları konumunda. Bu hayvanların nesli tükendikten sonra kıta fiziki olarak pek bir değişikliğe uğramamış. Peki o zaman bu canlıların soyunun tükenmesine neden olan şey neydi? Kalıntıların gömülü olduğu kocaman bir mezara benzeyen Pampas'ta büyük yıkımlar yaratacak bir olay yaşanmamış. Aksine bölgede çok sakin ve ufak değişimlerin yaşandığına dair izlere rastlamaktayız. Bahia Blanca'da eski dönemlerde yaşamış olan Dişsizlerin bugün hayatta olan Dişsizlerle aynı şekilde kurak ve çorak bir iklimde yaşadıklarını göstermeye çalıştım. Patagonya'da yaşayan deveye benzeyen lamanın kalıntıla-

rı ise beni aynı şekilde şaşırtan bu hayvanın sadece boyutları hakkında bilgi vermişti bana. Fakat iklim pek değişmediği için eski dönemde yaşamış olan bir lamanın sergilediği davranışların günümüzdeki lamaların davranışlarına benzediğini söyleyebiliriz. Nesli tükenen atların fosilleri hakkında neler söyleyebiliriz peki? İspanyol sömürgeciler tarafından getirilen ilk grup atlardan üreyen binlerce yüzbinlerce atın bugün çığnediği çayırlar eski zamanda yok mu oldular? Geçmişte kıtada yaşamakta olan atların soyu bu yüzden mi tükendi? Güney Amerika'ya getirilen yeni türlerin besin kaynaklarını tüketmesi sonucu kimi ülkelerdeki öncül türlerin bazılarının yok oldukları doğru ancak armadillonun, Megatheriumun, kapıbaranın, Toksodonun ve guanakonun da deve benzeri hayvanın besin kaynaklarını tükettiği için bu hayvanların yok olduklarını iddia edemeyiz. Çok küçük değişimlerin yaşandığını biliyoruz ancak günümüzde yaşayan canlıların yaşamını ve sağlığını (yaşanan salgınlar buna bir kanıt) yakından ilgilendiren fizyolojik bağlar hakkında henüz çok cahiliz ve nesli tükenmiş bir türün yaşamı ya da ölümü ile ilgili net fikirler üretmekten çekiniyoruz.

Bu kadar basit ilişkilerin olduğunu gördükten sonra ırkların birbirini ardına sıralanışı iklimdeki ya da besinlerdeki çeşitliliğe, düşmanla karşı karşıya kalınmasına ya da diğer türlerin sayıca baskın gelmesine filan bağlanıyor. Yaygın bir tür olmasa da *Bos urus*'un ve İspanya'nın kıyılarında, Siberya'nın düzlüklerinde ve Kuzey Amerika'da yaşamış olan *Elephas primigenus*'un yok olmasına neden olan şey bu üç sebepten biriydi de bu sebep kuzey yarım küreyi tümüyle etkisi altına mı aldı yani? Bu değişimlerden herhangisi biri Avrupa'da ve Güney Amerika sıradağlarının doğu yamaçlarında yaşayan *Mastodon angustidens* ile geride fosilleri kalan atların toptan yok olmasına mı neden oldu? Şayet sebep buysa fiziki coğrafyanın değişmesi ya da merkezi bir soğuma sonucu yerkürenin buzulla kaplandığı dönemde olduğu gibi bu olayın da dünyanın her bir köşe-

sini etkileyen bir olay olması lazım. Fakat yürüttüğümüz bu fikir sonucunda şöyle bir zorluk ortaya çıkıyor; -her ne kadar Avrupa'da ve Güney Amerika'da yaşayan yumuşakçaları neredeyse hiç etkilememiş olsa da- yaşanmış olabileceğini düşündüğümüz bu değişimlerin bugün sert, ılıman ve sıcak¹² olarak tanımladığımız farklı farklı iklim kuşaklarında yaşamış olan pek çok dört ayaklının toptan yok olmasına neden olduklarını farz etmiş oluyoruz. Nesillerin tükenişlerine bakınca daha evvelden de dile getirildiği gibi (daha yakın bir benzerlik kurmak taraftarı değilim) yeni kökenleri de olsa, farklı bölgelerde yetişiyor da olsa ve zengin gübreli topraklarda büyüyor da olsa belli meyve ağaçlarının belli dönemlerde çürüyüp yok oldukları gerçeğini de unutmamalıyız. Uzun süre birbirinin ardı sıra yetişen canlılar da olsalar bu tür bir önermede ağaçların başı sonu belli olan ömrü yalnızca binlerce tomurcuğa (ya da hücreye) bağlanmış oluyor. Bir ağaçtaki tomurcukların ya da Zoofit bir hayvanda bulunan poliplerin her birinin bir araya gelişlerinde nasıl ortak bir düzen varsa onca çeşit hayvanın her biri bağımsız birer birey de olsalar türe ait üyelerin hepsinin arasında ortak bir düzen vardır.

Son bir şey daha eklemek istiyorum. Belli bir düzende yaratılmış olan hayvanların tümüne yalnızca belli yerlerde rastlıyoruz. Var oldukları yerin iklimine ve özelliklerine uyum sağladıkları için bu hayvanlara yalnızca yaşadıkları bölgelerde rastlayacağımızı iddia edemeyiz. Aksi takdirde farklı bir bölgede yetişmiş bir türe ait hayvanlar insanlar tarafından bambaşka bölgelere getirildiklerinde, yeri geldiğinde kıtanın yerlisi olan hayvanların yok olmasına bile neden olan bu canlıların söz konusu bölgelere uyum sağ-

¹² *Elephas primigenus*'a Yorkshire'da (günümüz deniz kabukları ile ilintili: Lyell, I. cilt, VI. bölüm), Siberya'da ve Kuzey Amerika'nın 31 derece enlemindeki sıcak bölgelerinde rastlanmakta. Mastodon kalıntılarına da Paraguay'da (ki bu civarın Brezilya'nın 12 derece enlemine denk geldiğini düşünüyorum) ve Plata'nın güneyindeki daha ılıman bölgelerde rastlanıyor.

lamaları mümkün olmazdı. O nedenle türlerin ortaya çıkışı şöyle dursun yok oluşlarını yalnızca yaşadıkları bölgenin doğasına (ya da fiziksel koşulların değişmesine) bağlamak söz konusu olamaz. Şu ana kadar elde ettiklerimize bakarak türün üyelerinde olduğu gibi türün tümünün de belli bir yaşam süresi vardır ve yaşam süresini dolduran türler yok olmaktadır diyebiliriz.

X. Bölüm

Santa Cruz – Nehrin yukarısına doğru yapılan gezi – Kızılderililer – Patagonya’nın karakteristiği – Bazalt düzlük – Yoğun lav akıntıları – Nehir suları ile taşınmamış olan kütleler – Vadinin oyuntusu – Güney Amerika Akbabasının türleri ve davranışları – Sıradağlar – Değişken yapıdaki büyük kütleler – Kızılderili kalıntıları – Gemiye dönüş

SANTA CRUZ – PATAGONYA, 13 Nisan – *Tazı* Santa Cruz’un ağzında demirledi. Nehir San Julian Limanının altmış mil güneyinde yer alıyor. Son yolculukta Kaptan Stokes otuz mil kadar yukarı seyahat etti ama sonra erzak eksikliğinden geri dönmek zorunda kaldı. O dönem keşfedilenler dışında nehirle ilgili pek bir şey bilinmiyordu. Kaptan FitzRoy zamanın yettiği kadarıyla nehir yolunu takip etmeye karar verdi. Ayın on sekizinde üç filika üç haftalık yiyeceklerle yola çıktı. Yola çıkan ekip yirmi beş kişiydi ve bir Kızılderili grubu ile karşılaşılırsa hepsine karşı çıkabilecek kadar kalabalıktilar. Akıntı kuvvetliydi ve hava güzeldi, iyi yol aldık ve içme suyumuzun bir kısmını tüketmiştik ve gece yükselen suların ötesine kadar geçmiştik.

Nehrin en son noktasına ulaşmış olmamıza rağmen suyun seviyesi neredeyse hiç azalmadı. Nehir geneli itibarıyla iki yüz elli üç yüz metre genişliğindeydi ve tam ortadayken derinliği on yedi fiti buluyordu. Suyun akış hızı saatte yaklaşık yetmiş ile yüz on beş mil arası ve nehrin en önemli özelliği sahip olduğu bu akış hızı. Suyun rengi mavi ve ara ara hafif süt beyazına çalıyor. İlk bakışta suyun berrak olduğunu sanıyorsunuz fakat çok da berrak sayılmaz. Çevredeki düzlüklerde akan diğer ırmaklarda ve sa-

hillerde olduğu gibi bu nehrin de yatağı çakıl taşlarından oluşuyor. Nehir kıvrımlarla ilerliyor ve batıya doğru dümdüz ilerleyen bir vadinin içinden doğru akıyor. Vadinin genişliği yer yer beş ile on mil arasında değişiyor ve basamak basamak yükselen vadinin her bir taraasının arası yüz elli metre kadar ve her iki yakadaki taraçalar arası yükseklik aynı şekilde ilerliyor.

19 Nisan – Akıntı bu kadar yüksekken kürek çekmek ya da yelkenle ilerlemek imkansızdı bu yüzden  filika da baş ve kı kısımlarından birbirlerine bağlandılar ve her birine iki tayfa verildi, kalanımız ise kıyıdan ilerledik. Kaptan FitzRoy her birimizi çok iyi çalıştırmak için belli düzenlemeler yaptı ve herkesin bir görevi vardı. şimdi kurulan sistemden bahsedeceğim. Tüm ekip ikiye ayrıldı ve birbirine alternatif olan iki yolda bir bukar saat ilerledi. Her bir teknedeki subaylar aynı yemeği yediler ve ekipleri ile aynı çadırdaki uyudular ve her iki tekne de birbirinden bağımsızdı. Güneş battıktan sonra karşımıza çıkan ilk çalılıkta geceleme için durduk. Ekipteki herkes sıra ile yemekleri pişirdi. Hemen bot karaya çekildi ve yemeği yapacak olan kişi ateşi yaktı, iki kişi adırdı gerdi, dümenci bottan gerekli olan eşyaları dışarı çıkardı ve diğerleri de bu eşyaları çadırlara taşıdı ve ateş yakmak için çalı ırpı topladı. Bu sistemle geceleme için her şeyi yarım saat içinde hallediyorduk. Bir subayla birlikte iki adam gece nöbet bekleyip teknelere ve ateşe göz kulak oldular ve Kızılderili baskınına karşı tetiktelerdi. İki ekipte de herkes her gece birer saat nöbet tuttu.

Gündüz çok yol alamadık zira üzerleri dikenli çalılarla kaplı çok sayıda küçük adacık vardı ve adaların aralarındaki kanallardan geçmek oldukça zordu.

20 Nisan - Adaları geçince işe koyulduk. Günlük yapacağımız yürüyüşte dümdüz on mil kadar ilerleyecektik, belki on beş yirmi mile çıkacaktık ve yürüyüş bizi oldukça zorlayacaktı. Gecelediğimiz yerin ötesindeki yerler *keşfedilmemiş topraklardı* ve Kaptan Stokes buraya vardıkdan

sonra geri dönmüştü. Uzakta yükselen dumanlar görüp at iskeleti ile karşılaşınca yakınlarda Kızılderililerin olduğunu anladık. Ertesi sabah (yirmi birinde) bir grup atın ve *chuzoların* geride bıraktıkları izlere rastladık. Kızılderililerin gece bizi gözetlediğini düşünüyoruz. Kısa bir süre sonra adamların, çocukların ve atların yeni bıraktıkları izlerle karşılaştık, Kızılderililer belli ki nehri geçmişlerdi.

* * *

29 Nisan – Yüksek bölgelerden geçerken sıradağların koyu renkli bulutlar arasından başını uzatan bembeyaz zirvelerini izleyerek ilerliyor olmaktan büyük keyif aldık. Birkaç gün boyunca hep yavaş ilerledik zira nehir yolu oldukça kıvrımlıydı, büyük ve çok eski kayalarla granitlerle kaplıydı. Vadinin etrafını çevreleyen düzlük bulunduğumuz yerde bin yüz fite kadar yükseliyordu ve düzlüğün yapısı burada değişiklik göstermekteydi. Yuvarlak porfir çakıl taşları burada sipsivri bazalt kalıntılı taşlarla ve yukarıda bahsettiğim kayalarla birbirine karışıyordu. Değişken yapıdaki kütlelerden ilkinin en yakın dağın altmış yedi mil uzağındayken fark ettim. Diğeri ise dağa daha yakın bir konumdaydı ve beş buçuk metre kareydi ve çakıllı toprağa gömülüydü ve boyu bir buçuk metre kadardı. Kenarları sivri idi ve kocamandı, o yüzden kütleyi ilk bakışta olduğu yerde öylece duran bir kaya sandım ve pergelimi çıkarıp kayadaki dilinimlerin yönünü ölçmek istedim. Buradaki topraklar kıyıdakiler kadar düz değil fakat şiddetli bir yer kabuğu hareketini işaret eden hiçbir şeye rastlamadım. Buralar henüz sular altındayken buzullar bu bölgeye toprak taşımışlar. Taşınan bu topraklar dışında mevcut koşullar altındayken çevredeki olguları herhangi bir teori ile açıklamak oldukça zor. Yalnız bu bölgeden ileride tekrar bahsedeceğim.

Son iki gün boyunca at izlerine ve Kızılderililere ait pelelerin parçasına ya da devekuşu tüyü gibi bir takım öte beriye rastladık ve söz konusu eşyalar öylece etrafa atılmışlardı

sanki. Kızılderililerin nehri geçtikleri kısım bulunduğu civardan millerce uzaktaydı ve durduğumuz yer oldukça تنها bir bölgeydi. Guanakoların buralarda bol olduğunu düşününce başta bölgenin تنها olmasına şaşırdım ama her yer kayalık arazi olduğundan nalsız bir atın bile koşturamayacağı bu yerde guanakonun da yaşayamayacağı aşıkardı. Merkezi olan bu bölgede iki yerde küçük taş yığınları ile karşılaştım ve taşlar tesadüfen bir araya gelmiş gibi durmuyorlardı. Belli noktalara yerleştirilen bu taşların uç kısımları lav uçurumlarından en yükseklerinin kıyılarını işaret edecek şekilde yukarı doğru bakıyorlardı. Taşlar ufak çapta da olsa Desire Limanındaki taşlara benziyorlardı.

4 Mayıs – Kaptan FitzRoy teknelerle daha fazla ilerlemek istemedi. Nehir çok kıvrımlıydı ve hızlı akıyordu. Civarın görüntüsü cezbedici değildi ve kimse daha ileriye gitmek istemedi. Her yerde aynı şeylere rastlıyorduk, her taraf tek düzeydi. Atlantik'ten yüz kırk mil ve Pasifik'in en yakın kolundan ise altmış mil uzaklıktaydık. Vadinin bulunduğu kısmı yani üst tarafı geniş bir havza halini almıştı, kuzeyden ve güneyden bazalt düzlüklerle çevriliydi, önünde de karla kaplı sıradağlar uzanıyordu. Yüce dağlara hüznle baktık zira zirvesine çıkıp önümüzde uzanan düzlükleri seyredeceğimizi sanırken dağların yapısını ve doğasını hayal etmekle kaldık. Daha da yukarı çıkmaya kalksak boşa zaman kaybedecektik ve kaç gündür zaten yarım ekmekle idare ediyorduk. Günlük yarım ekmek akli başında bir adama yeter de artar bile ama bu denli zorlu yürüyüşlerden sonra bu kadarcık yemek insana az geliyordu. Bu şekilde yürüyüp de yarım ekmekle idare etmek zorunda kalmayanlar bırakın boş midenin ve kolay sindirimin verdiği hafifliği övmeye devam etsinler.

5 Mayıs – Güneş doğmadan inişe geçtik. Nehir üzerinde genelde saatte on mil hızla ilerledik. Beş buçuk gün süren tırmanışımızın bize neye mal olduğunu düşündük. Yirmi bir günlük yolculuğun sonunda ayın sekizinde *Tazi*'ya

vardık. Ben hariç herkesin bu yolculukla ilgili mutsuz olduğu bir şey vardı. Patagonya'nın Tersiyer Dönemde aldığı şeklin ilginç yönlerini keşfetmemi sağladığından bu tırmanış benim için oldukça önemliydi.

XI. Bölüm

Tierra del Fuego'ya ilk geliş – Good Success Koyu – Vahşilerle görüşme – Orman manzaraları – Sör J. Banks tepesi – Horn Burnu – Wigwam Koyu – Vahşilerin içinde bulunduğu kötü koşullar – Beagle kanalı – Fuegianlar – Ponsonby Sound– Yerlilerin sahip olduğu eşit koşullar – Beagle kanalının ikiye ayrıldığı yer – Buzullar – Gemiye dönüş

TIERRA DEL FUEGO, 17 Aralık 1832 – Patagonya'da her şeyi hallettikten sonra Tierra Del Fuego'ya varışımızı sizlerle anlatayım. Öğleden sonra San Diego Burnunu hızlıca geçip meşhur Le Maire boğazına giriş yaptık. Fuegian kıyılarının yakınından ilerledik, sarp ve ayak basılmamış Staten bulutların arasından seçiliyordu. Öğlen Good Success Koyuna demirledik. İnsanlar koya vardığımızda bizi bu vahşi toprakların sakinleriymişiz gibi selamladılar. Bir grup Fuegian altlarında denizin uzandığı karmaşık bir ağaçlığın ardında duruyorlardı ve biz geçerken ayağa fırlayıp aputlarla yaptıkları pelerinlerini sallamaya ve bir yandan da yüksek sesle bağırmaya başladılar. Gemiye tikip ettiler ve karanlık çökmeden ateş yaktıklarını gördük ve yine gür sesleriyle bağırdıklarını duyduk. Limanın suları sakindi ve yarı tarafına çok da yüksek olmayan, oval şekilli, killi şist dağlar sıralanmıştı ve dağlar kıyıya kadar uzanan karanlık bir ormanla kaplıydı. Etrafıma şöyle bir baktığımda manzaranın şimdiye kadar gördüklerimden çok daha farklı olduğunu anladım. Geceleri sert rüzgarlar esiyor ve dağlardan inen fırtınalı rüzgar hepimizi yalayıp geçiyordu. Açık denizde olsaydık zor durumda kalabilirdik ve herkes gibi biz de Good Success Koyuna sığınırdık.

Kaptan sabah bir kısmımızı konuşmak için Fuegianların yanına gönderdi. Yaklaşınca dört yerliden biri bizi karşılamak için kalktı ve nereye doğru ilerlememiz gerektiğini göstermek için hararetli bir şekilde bağırmaya başladı. Kıyıya çıktığımızda bu dört yerli paniklemiş gibiydi ancak konuşmaya ve acele ile bir şeyler işaret etmeye devam ettiler. Yaşadığımız şey hiç şüphesiz bugüne kadar gördüğüm en tuhaf ve en ilginç şeydi. Uygur insanla vahşi insan arasında bu kadar büyük bir fark olduğunu görmek inanılmaz. Aradaki fark vahşi bir hayvanla evcil bir hayvanın arasındakinden çok daha muazzamdı. Halbuki insan gelişime çok daha açıktır. Baş konuşmacı yaşlı bir adamdı ve belli ki ailenin reisiydi. Yanında kuvvetli, 1.80 boylarında üç genç daha vardı. Kadınlar ve çocuklar ayak altından çekilmişlerdi. Fuegianlar batı taraflarda yaşayan sefil ve zavallı çelimsizlerden çok daha farklı bir ırk. Fiziksel olarak daha gelişkinler ve Macellan Boğazındaki meşhur Patagonyalılarla aralarında yakın bir bağ var. Giysileri guanako derisinden yapılan dışı yün kaplı bir pelerin ve bu pelerini omuzlara atıyorlar ve bedenlerinin bir kısmı örtülürken bir kısmı açıkta kalıyor. Tenlerinin rengi ise kirli bakırimsi bir kırmızı.

Yaşlı adamın kafasının etrafına bağladığı şeritte beyaz tüyler vardı ve tüylerin bir kısmı siyah, kalın ve dağınık saçlarının arasına karışmıştı. Yüzünde enine çizilmiş iki kalın çizgi vardı. Çizginin biri parlak kırmızı renkteydi ve bir kulağından başlayıp üst dudağı dahil diğer kulağına kadar uzanıyordu. Diğer çizgi beyaz kireçimsi renkteydi ve kırmızı çizgiye paralel olarak göz kapaklarını da içine alacak şekilde uzanıyordu. Diğer adamlardan bazılarında ise kömürle çizilmiş siyah çizgiler vardı. Hepsi bir araya gelince Der Freischutz'deki şeytanları andırıyorlardı.

Davranışlarıyla kendilerini gülünç duruma düşüren bu insanların yüzlerinde şüphe içinde olduklarını gösteren şaşkın ve afallamış bir ifade var. Kırmızı renkte bir kumaş uzattık ve hemen alıp boyunlarına bağladılar ve bizle dost

oluverdiler. Yaşlı adam dostluğunu göstermek için tavuk beslerken insanların çıkardığı sese benzer bir kıkırtıyla göğsümüze hafif hafif vurdu. Yaşlı adamla yürümeye başladım ve adam aramızdaki dostluğu gösteren bu işareti tekrar etmeye başladı ve en sonunda da sertçe göğsüme ve sırtıma aynı anda üç kez vurdu. Sonra aynı şeyi kendisine yapmam için göğsünü açtı ve ben de aynı şekilde vurdum ve yaptığım şey yaşlı adamın çok hoşuna gitti. Bu insanlar bizce pek tane tane konuşmuyorlar. Kaptan Cook adamların konuşmasını insanların boğazlarını temizlemek için öksürdüklerinde çıkardıkları seslere benzetir. Ancak eminim hiçbir Avrupalı boğazını bu şekilde kaba, gırtlaktan gelen tıkırtılı bir sesle temizlemiyordur.

Mimik yapmada ustalar. Ne zaman öksürsek, esnesek ya da ilginç bir hareket yapsak hemen yaptığımızı taklit ediyorlar. İkimizden bazıları gözlerini devirmeye ya da surat asmaya başladı ve (yüzü tamamen siyaha boyanmış, gözlerinin üstüne beyaz çizgiler çekilmiş olan) genç bir Fuegian daha abartılı bir biçimde yüzünü buruşturmaya başladı. Kendilerine ne söylesek her kelimeyi büyük bir başarı ile aynı şekilde tekrar ediyorlardı ve kelimeler bir süreliğine akıllarında kalıyordu. Biz Avrupalılar yabancı bir dildeki sesleri birbirinden ayırt etmenin ne kadar zor olduğunu biliriz. Misal kaçımız Amerikalı bir Kızılderili konuşurken kurduğu cümlede üç kelimedenden fazlasını yakalayabilmişizdir ki? Vahşilerin büyük çoğunluğu mimik yapmak konusunda şaşırtıcı derecede ustalar. Caffrelerin de mimik konusunda usta olduklarını duydum. Avustralya'dakiler bir başkasının yürüyüşünü öyle iyi taklit ediyorlarmış ki kime öykündükleri hemen anlaşılıyormuş. Bu insanların sahip oldukları bu yetenek nasıl açıklanabilir? Vahşi insanlar uygar insanlara göre algıları daha açık ve duyuları çok daha keskin yaşadıkları için mi bu konuda çok başarılılar?

Bizim ekip şarkı söylemeye başlayınca Fuegianlar şaşkınlıktan düşecekler sandım. Dans edişimizi büyük bir şaşkın-

lıkla izlediler ve genç olanlarından birini valse davet ettikimizde hiç itiraz etmedi. Avrupalılara pek alışık olmadıkları belliydi ama yine de belli bir farkındalık vardı ki ateşli silahlarımızdan çok korkuyorlardı. Tek bir silaha bile dokunmaya cesaret edemediler. Bıçaklarımızı İspanyolca bir sözcük olan “cuchilla” diye işaret edip bizden almak için yalvardılar. İstediklerini açıklamaya da çalıştılar; sanki ağızlarında bir ağ varmış da onu koparıp parçalamak yerine kesiyorlarmış gibi hareketler yaptılar.

Bu insanlar Jemmy Button’a karşı (önceki yolculukta İngiltere’ye götürülmüş Fuegianlardan biriydi bu adam¹) çok ilginç davranıyorlardı. Kendileri ile Jemmy arasındaki farklılığı hemen kavradılar ve aralarında konuşmaya başladılar. Yaşlı adam Jemmy’ye uzun uzun bir şeyler anlattı ve sanırım onlarla birlikte kalmasını teklif etti. Fakat Jemmy ne dediklerini çok da iyi anlayamadı ve hemşerisi sayılan bu insanlar karşısında düştüğü bu durumdan çok utandı. York Minster (İngiltere’ye götürülen diğer Fuegian) karaya çıkınca yerliler onun da Jemmy’ye benzediğini fark ettiler ve tıraş olmasını söylediler. Bizim upuzun sakallarımız varken York Minster’in yüzündeki sakallar kısacıktı. York’un ten rengini inceleyip bizim ten rengimizle karşılaştırdılar. Kolumuzun biri çıplaktı ve tenimizin beyazlığına hayran olup rengi karşısında şaşakaldılar. Subaylardan daha kısa boylu ve daha açık renk tenli olanlarını (her ne kadar sakallı olsalar da) ekibimizin kadınları sandılar. Fuegianların en uzun olanı boyunun uzunluğuyla dikkat çekiyor olmaktan çok memnundu. Gemideki en uzun boylu adamla sırt sırta geldiklerinde yerin daha yüksekçe olan tarafına geçip ayak parmaklarının üzerinde yükselmeye çalışıyordu. Dişlerini göstermek için ağzını açıp yüzünün profilden de görülmesi için yana döndü ve

¹ Kaptan FitzRoy bu insanlar hakkında bilgi vermiştir. Dört yerli İngiltere’ye götürüldü. İçlerinden biri İngiltere’de öldü. Geri getirilen diğer üçü de (iki adam ve bir kadın) ülkelerine yerleştiler.

bu hareketi öyle bir hevesle yaptı ki muhtemelen kendisini Tierra del Fuego'nun en yakışıklı adamı sanıyor. İlk şaşkınlığı üzerimizden attıktan sonra vahşilerin afallamış hallerini ve bizi taklit edişlerini izlemek çok komik ve çok tuhaftı.

Sonraki gün bölgenin iç kısımlarına doğru ilerleyeme çalıştım. Tierra del Fuego dağlık bir alan ve bir kısmı suya gömülmüş halde. O yüzden vadilerin uzanması gereken yerlerde adalar ve koylar var. Dağların yamaçları (batı kıyısına bakan taraf hariç) denizden itibaren sık ağaçlı tek bir ormanla kaplı. Ağaçlar yamaçtan yukarı bin ile bin beş yüz fite kadar ulaşıyorlar. Ormanın peşinden küçük alp bitkileriyle birlikte şerit halinde uzanan turbalar başlıyor. Sonra da yıl boyu erimeyen karların çizgisine ulaşıyor. Kaptan King'e göre erimeyen karlar Macellan Boğazında yaklaşık üç dört bin fit aşağılara kadar ulaşıyor. Bölgede bir dönümlük düz bir alana oldukça nadir rastlanıyor. Famine Limanının yakınlarında küçük bir düzlükle karşılaştım, bir de Goeree Yolunun yakınlarında büyükçe bir düzlük vardı. Bu iki düzlük ile diğer yerlerin üzeri bataklık halindeki kalın turba ile kaplı. Orman içlerindeki yerlerde yavaş yavaş çürüyen bitkiler var ve bitkiler ıslak olduklarından di-be doğru eğilmişler.

Ormanın içinden doğru ilerlemek imkansızlaşınca dağdan akan selin açtığı yoldan devam ettim. Şelalelerden ve çürümüş yapraklardan dolayı önce ilerlemekte zorlandım fakat sonra sel her şeyi kenarlara süpürdüğünden yol biraz daha düzelmeye başladı. Engebeli ve kayalık kıyılardan geçerek bir saat kadar yavaş yavaş ilerlemeye çalıştım. Görkemli manzarayla karşılaşınca girdiğim bu zahmete değdiğini gördüm. Uzayıp giden kasvetli yarık, yaşanan depremleri işaret eden evrensel izlerle büyük bir uyum içindeydi. Her tarafta engebeli kayalar, harap olmuş ağaçlar vardı. Diğer ağaçlar ise hâlâ ayakta olmalarına rağmen içten çürümüşlerdi ve neredeyse yıkılacak vaziyetlerdi. Bir yandan büyümeye çalışanlar bir yandan çürüyüp gi-

den ağaçlar bana tropikal bölge ormanlarını hatırlattı. İki tür orman arasında bir fark var. Bu ıssız ormanda yaşam değil ölüm duygusu daha baskın. Su yolunu takip edip büyük bir heyelanın dağın yamacında açtığı düzlük bir alana ulaştım. Bu yolu kullanarak yüksekte bir yere ulaştım ve civardaki ormanları rahatça seyrettim. Ağaçların hepsi *Fagus betuloides*. Etrafta çok sayıda kayın ağacı ve Winter's bark var. Winter's bark yapraklarını dökmeyen bir ağaç. Yapraklarının rengi kahverengiye çalan bir yeşil ve üzerlerinde ayrıca hafif sarılar var. Her taraf bu tür renklerle bezeli olduğundan ortam kasvetli ve sıkıcıydı hatta öyle sıkıcıydı ki güneşin ışıkları bile ortamı canlandırmaya yetmiyordu.

* * *

21 Aralık– *Tazı* tekrar yola  ıktı. Ertesi gün doğudan esen tatlı bir rüzgar ile Barnevelts'e yaklaştık, Decit Burnunun kayalık zirvelerini de geçip saat üç gibi hava şartlarından harap olan Horn Burnunu da hızlıca geride bıraktık. Akşam hava sakindi ve açıktı, civardaki adaların manzarasının keyfini çıkardık. Horn Burnu bu manzaranın bedelini hemen  detti bize zira daha akşam çökmeden fırtınalı bir rüzgar yüzümüzü yalamaya başladı.  nce denizde kaldık sonra ikinci gün karaya çıktık. Pruvanın rüzgar yiyen kısmından bakınca fırtınaları ile nam salan burnu sisin kapladığını gördük. Yağmur ve fırtına içinde kalan burnun belli belirsiz görünen hatlarını uzaktan se ebiliyorduk. Gökyüzünü simsiyah bulutlar kaplamıştı, sağanakla karışık fırtınalı bir rüzgar hepimizi öyle bir şiddetle yalayıp geçiyordu ki Kaptan, Wigwam Koyuna sığınmaya karar verdi. Koy, Horn Burnuna yakın k     k bir liman. Tam da Noel zamanı sakin sulara demirlemiş olduk.  tede esen fırtınayı hatırlatan tek şey arada bir dağlardan esip gelen r zgardı ve rüzgarın bizi denizden kovmak istiyormuş gibi bir hali vardı.

25 Aralık – Koya yakın yerde sivrice bir tepe vardı ve adı

Kater'in Zirvesi idi, yüksekliği ise bin yedi yüz fitti. Çevredeki adalarda, pişip değişime uğrayan, kimi zaman şekli daha bozuk olan ve killi şist tepeleri ile ilişkilendirilen konik biçimli yeşil şist kitleleri vardı. Tierra del Fuego'nun bu kısmı şimdiye kadar sürekli sözü geçen sıradağların suya batan en uç kısmı idi. Koy adını Fuegian yerleşim yerlerinden biri olan "Wigwam" dan alıyor fakat civardaki her bir koya aynı isimle hitap etmek mümkün. Buralarda kabuklu deniz hayvanları ile beslenen canlıların yerlerini sürekli değiştirmeleri gerekiyor. Söz konusu canlılar ara sıra buralara geri dönüyorlar belli ki. Zira etrafta yığın halde duran ve ağırlığı birkaç tona ulaşan eski kabuklar var. Bu yığınlar, üzerlerinde yetişen parlak yeşil bitkilerden ötürü uzaktan bile fark edilebiliyorlar. Bu bitkiler arasında yabani kereviz ve kaşık otu da yetişiyor ki ikisi de yenebilen bitkiler fakat yerliler tarafından hâlâ keşfedilmemişler.

Fuegianların çadırı [wigwam] büyüklüğü ve boyutları açısından ot yığınlarını andırıyor. Birkaç kırık dalı yere saplıyorlar ve dalları üst kısmından bir tutam çimenle ya da hasır otuyla bağlıyorlar. Çadırı yapmak bir saat bile sürmüyordur ve çadırda yalnızca birkaç gün kalıyorlar. Goeree Yolunda bu çadırlardan birinin içinde çıplak halde uyuyan bir adam gördüm ve adamın vücudunun neredeyse her yeri çadırdaki aralıklarından görülüyordu. Çadırda kalan kişi belli ki yalnız yaşıyordu ve York Minster adamın "çok kötü biri" olduğunu, muhtemelen bir şeyler çaldığını söyledi. Batı yakasındaki çadırlar daha iyiydi zira oralarda çadırın dış kısmına bir de fok derisi sarıyorlardı. Kötü hava koşulları yüzünden birkaç gün burada mahsur kaldık. Yörenin berbat bir iklimi vardı ve yaz gündönümü geçip gitmişti ve her gün tepelere kar taneleri düşüyordu, vadilere de sulu sepken yağmur yağıyordu. Termometrenin ölçtüğü sıcaklık genelde kırk beş derecede seyrediyordu fakat geceleri sıcaklık otuz sekiz-kırk derece civarlarına

* Kızılderili çadırlarına verilen isim -çn.

kadar düşüyordu. İnsan hiç güneş ışığıyla karşılaşmayıp nemli ve fırtınalı havanın ortasında kalınca iklimsel şartları olduğundan çok daha kötüymüş gibi algılıyor.

Sonra *Tazı* birkaç günlüğüne az ötede kuzeyde yer alan Wollaston Adasına demirledi. Kıyıya yaklaşırken kanonun birinde altı Fuegianla karşılaştık. Şu Fuegianlar şimdiye kadar gördüğüm en sefil ve en perişan insanlar². Doğu yakasındaki yerlilerin guanako derisi giydiklerini görmüş-tük, batıda ise fok derisi kullanılıyor. Merkezi bölgelerdeki kabilelerdeki ise ya su samuru derisi ya da mendil kadar bezler kullanıyorlar ki bu bezler arkalarını baldıra kadar bile örtmüyor. Bez parçasını göğüslerinin üstünden geçen iplerle bağlamışlar ve rüzgar estikçe bez bir o yana bir bu yana uçuşuyor. Kanodaki Fuegianlar ise çırlıçıplaklardı ve içlerinden biri yetişkin bir kadındı ve o da aynı şekilde çıplaktı. Yağmur büyük bir şiddetle yağıyordu ve hem tatlı su hem yağmur suyunun bıraktığı serpinti kadının bedeninden damlacıklar halinde süzülüyordu. Yakınlardaki başka bir limanda yeni doğmuş bebeği emziren bir kadın teknenin yanına kadar yaklaştı ve sulu sepken yağın kar göğsünden ve çıplak bebeğin vücudundan eriyerek aşağı doğru süzülürken orada öylece durup bekledi. Bu zavallı insanlar pek gelişkin değiller. Yüzlerini beyaza

² Sanırım Güney Amerika'nın en uç bölgelerinde yaşayan insanlar yer-yüzünün en gelişmemiş insanları. Güney Denizindeki adalarda [Pasifik Okyanusunun güneyindeki adalarda] yaşayan ırklar görece daha uygarlar. Eskimolar yeraltına yaptıkları bannakları ile biraz daha konforlu yaşıyorlar ve bir eskimonun kanosundaki gerekli ekipmanlar bu insanın maharetli olduğunu kanıtıyor. Güney Afrika kabilelerinin bazıları bitki kökleri peşine düşüyorlar, vahşi ve kurak topraklarda sersefil yaşıyorlar. Ancak hayattaki beceriksizlikleriyle Fuegianlara en çok yaklaşanlar Avustralyalılar. Tabii bir Avustralyalı bumerang atışıyla, mızrağıyla, attığı sopayla, ağaca tırmanışıyla, hayvan izi sürebilmesiyle ve avlanma becerisiyle övünebilir. Bu tür edimlerde Fuegianlardan üstün olabilirler fakat bu durum söz konusu edimleri becerebilecekleri anlamına da gelmiyor. İngiltere'ye götürülen Fuegianlarda gözlemlediklerime bakılırsa Fuegianlar aslında becerikli insanlar.

boyuyorlar, tenleri ise kirli ve yağlı, saçları ise karmakarışık, sesleri kulak tırmalıyor, hareketleri ise kaba saba, hiç ağırbaşlı değiller. Bu zavallıları görünce aynı ırktan geldiğimize, aynı dünyada yaşadığımıza insanın inanası gelmiyor. Daha şanslı daha az olan hayvanların hayattan ne zevk aldığı hep merak konusudur ya, aynı soruyu bu barbarlar için de sormak hiç de mantıksız olmaz. Geceleri beş altı insan çıplak, kendilerini fırtınalı iklimde rüzgardan ve yağmurdan koruyacak şeylerden yoksun bir halde, yerde hayvanlar gibi büzüşüp yatıyorlar. Sular çekilince kabuklu deniz canlılarını toplamak için kalıyorlar ve kadınlar yaz kış ya denizden yumurta toplamak için dalıyorlar ya da kanoda sabırla oturup oltaya bağladıkları yemle küçük balıkları yakalamaya çalışıyorlar. Eğer bir fok balığı öldürürlerse ya da çürümeye yüz tutmuş bir balina cesedi ile karşılaşılırsa işte o zaman ziyafet vakti. Böylesi kötü bir yemeğe birkaç yavan yemiş ve mantar katık ediliyor. Kıtaktan kurtulamıyorlar, o yüzden de birbirlerini öldürüp yiyen birer yamyamlar.

Kabilelerin başında biri yok ya da aralarında yönetici bir sınıf yok. Fakat her bir kabilenin etrafında farklı lehçelere sahip düşman kabileler var ve hayatta kalma mücadelesi sebebiyle birbirleriyle savaş halindeler. Yaşadıkları topraklar engebeli ve sert kayalardan, yüksek tepelerden ve işe yaramaz ormanlardan oluşuyor ve bunların her birini sislerin arasından bitmek bilmeyen fırtınalı havanın içinden gözlemliyorsunuz. Yaşanabilir yerleri kumsallardaki kayalıklar oluşturuyor. Yemek bulabilmek için insanlar oradan oraya taşıyorlar ve kıyı o kadar sarp ki ancak kanoları ile hareket edebiliyorlar. Ev sahibi olmanın ne demek olduğunu bilmiyorlar, hele de yuva hissiyatından bihaberler. Bu hissiyatları belki hizmet için himaye altında olanları varsa onlar efendilerinden görüp öğreniyorlardır. Aklın o yüksek kuvveti nasıl olur da bu seviyelere kadar inebilir? Bu insanlar hiç mi bir şey tahayyül etmez, bir konuda hiç mi mantık yürütmez ya da bir konuda hiç mi muhakeme-

de bulunmazlar? Kayadan bir deniz salyangozunu çekip almak kurnazlık gerektirmiyor, en akıllı kıt olan bile yapabilir bunu. Bu insanların kimi becerileri hayvani içgüdülerle kıyaslanabilir ancak hiçbir tecrübe ile geliştirilmiş beceriler değil. En müthiş icatları kano bile sefil bir halde ve son iki yüz elli yıldır aynı tip kanoyu kullanıyorlar.

Bu vahşileri izlerken insan nereden geldiklerini de merak ediyor. Bu insanları ne cezbetmiş ya da ne zorlamış olabilir ki kuzeydeki o güzel yerleri terk edip de sıradağları aşır Amerika'nın belkemiği olan bu topraklara ulaşmışlar ve sonra da burada kanoyu icat ederek dünyanın bu en yaşanmayacak bölgesine yerleşmişler? İlk başta insanın zihnini bu sorular kurcalıyor olsa da çoğunun hatalı sorular olduğunu belirtmeliyim. Fuegianların sayıca azaldıklarını düşündürecek hiçbir işaret yok. Bu yüzden buraları yaşamaya değer kılıp mutlu olduklarını (artık her ne çeşit bir mutluluksa bu) düşünmeliyiz. Huyların yaratımında ve kalıtımsallaşmasında muazzam derecede etkili olan Doğa, Fuegianları da bu iklime ve bu yurda uyum sağlar hale getirmiş.

15 Ocak 1833 – *Tazı* Goaree Yoluna demirledi. Kaptan FitzRoy Fuegianları vatanlarına tekrar yerleştirmeye karardı ve Ponsonby Sound'a yerleşmek isteyen bu insanların Beagle kanalı boyunca ilerlemelerini sağlayacak dört gemi hazırlattı. Beagle kanalı, Kaptan FitzRoy tarafından son yaptığı yolculukta keşfedilmiş ve kanal yalnızca bu coğrafya değil buradaki toprakların tümü açısından önemli özelliklere sahip olan bir yer. Yüz yirmi mil uzunluğundaki kanalda büyük bir farklılığa rastlamıyorsunuz ve kanal iki millik ortalama bir genişliğe sahip. Kanalin büyük bir kısmı dümdüz ilerliyor. İki yanda uzanan dağ sıraları ileriye doğru bakınca gözden kayboluyorlar. Denizin bu kolu İskoçya'da etrafı göllerle çevrili olan ve halice ulaşan Lochness vadisini anımsatıyor. İleriki çağlarda İskoçya'daki vadiyle kanal arasındaki bu benzerlik daha da artacak belki de. Kanalin bir yerinde iri taneli kumtaşından,

çamurdan ve çakıldan oluşan sıralı falezler ya da basamaklar diyelim bize kanalın yükselmekte olduğunu gösteriyor. Kanalın iki kıyısı da aynı şekilde iri taneli kumtaşından, çamurdan ve çakıldan oluşuyor. Beagle kanalı Tierra del Fuego'nun güneyinden geçiyor ve hem doğuya hem de batıya doğru uzanıyor, tam ortasına güneyden, sağ taraftan düzensiz ilerleyen bir kanal daha bağlanıyor. Bu kanala Ponsonby Sound deniyor. Burası Jemmy Button'ın kabilesinin ve ailesinin yaşadığı yer.

19 Ocak – Üç adet filika ve bir küçük yelkenli yirmi sekiz mürettebatı ile Kaptan FitzRoy'un kumandasında yola çıktık. Öğleden sonra kanalın doğusundan giriş yaptık ve çok geçmeden etrafında adaların bulunduğu küçük bir koy bulduk. Çadırlarımızı buraya kurduk, ateşimizi yaktık. Hiçbir şey insanı o anki manzaradan daha çok rahatlatamazdı. Limanda denizin suları cam gibi berraktı ve ağaçların dalları kayalık kumsallara uzanıyordu. Teknelerimizi bağlamıştık ve çadırlarımızı küreklerle destekledik. Yaktığımız ateşin dumanı ağaçlıklı vadiye doğru yükseliyordu. Anlattığım bu ayrıntıların her biri insana huzur veriyordu. Ertesi gün (ayın yirmisinde) küçük filomuz yavaş yavaş ilerlemeye devam etti ve ayak basılmamış topraklara ulaştık. Buralarda beyaz insan gören bir yerliyi en çok şaşırtacak olan şey herhalde teknelerimiz olurdu. Hem dikkatimizi toplayabilmek hem de burada olduğumuzun haberini uzak yerlere uçurabilmek için her tarafta ateş yakıldı (söz konusu toprakların ismiyle de yakın alakalı). Adamlardan birkaçı kıyıda millerce koştu. Falezin birinin altından geçerken görüp görebileceğimiz en vahşi, en yabani dört beş adam falezin üstünden birden kafalarını kaldırdılar. Adamlar çırılçıplaktı ve hepsinin uzun saçları dalgalanıyordu. Ellerinde kaba silahlar vardı ve zıplayarak kollarını başlarının üstünde sallayıp korkunç çığlıklar atmaya başladılar.

Akşam yemeğinde bir grup Fuegianın arasına karıştık. Başta pek dost canlısı davranmadılar. Kaptan diğer tekne-

lerin yanına yanaşana kadar sapanlarını ellerinden hiç bırakmadılar. Çok geçmeden eftten püften hediyeler vererek, misal kafalarına kırmızı bant yapıştırarak adamları keyiflendirdik. Bu vahşi insanları keyiflendirmek ne kadar kolaysa tatmin etmek de o kadar zor. Genci yaşlısı, büyüğü küçüğü durmadan “yammerschooner” diyorlar ve bu söz “ver bana” demek. Her bir nesneyi tek tek işaret ediyorlar. Hatta ceketimizdeki düğmelere varana dek her şeyi işaret edip en sevdikleri kelime olan şu “ver bana”yı türlü tonlamalarla tekrar tekrar söylüyorlar. Sonunda tonlama yapmayı kesip “ver bana” dedikten sonra da aynı ifadeyi bu kez dalgın dalgın yinelemeye başlıyorlar. Gördükleri her şeye ver banacılık ettikten sonra basit bir kurnazlıkla genç kadınları ya da küçük çocukları göstererek “Bana vermiyorsan da bunlara verirsin değil mi?” anlamına gelecek hareketler yapıyorlar.

Gece ayak basılmamış bir koy bulmaya çalıştık ama nafi-le. En sonunda bir grup yerlinin yakınlarında bir yerde kamp kurmak zorunda kaldık. Yerliler sayıca az olduklarında hiçbir zararları yoktu fakat sabah (ayın yirmi birinde) yanlarına birileri daha katılınca husumet beslediklerini gösteren hareketler yapmaya başladılar. Avrupalı bir adamın ateşli silahlardan bihaber olan yerlilere bu şekilde davranması aslında büyük bir dezavantaj. Tüfeğini doğrultan biri, bir yerli için silah olarak okla, yayla, mızrakla hatta sapanla donanmış bir adamdan daha aşağı bir konumda. Yerliye ondan üstün olduğunuzu öğretebilmenin tek yolu ona ölümcül bir darbe indirmek. Vahşi hayvanlar gibiler. Kaç kişi oldukları önemli değil zira içlerinden herhangi birine saldırırsanız geri çekilmek yerine tek başına çarpışıp beyninizi bir taşla ezebilmek için canla başla uğraşırlar. Bir kaplan da benzer durumda kalsa düşmanını aynı şekilde parçalamaya çalışır. Kaptan FitzRoy bir keresinde haklı bir sebepten ötürü küçük bir yerli grubunu korkutmak istemişti ve silahını yerlinin tam yakınında iki kez ateşledi. Yerli ikisinde de afalladı ve hemen hızlı hızlı ba-

şını ovuşturmaya başladı. Arkadaşlarının suratına aval aval bakıp bir şeyler söyledi fakat kaçmak aklının ucundan bile geçmedi belli ki. Kendimizi yerlinin yerine koyup sergiledikleri bu hareketleri anlayabilmemiz imkansız. Fuegianın kulağının dibinde ateş ediyorsunuz o ise çıkan sesin bir silaha ait olduğunu ve aynı zamanda yaralayıcı bir şey olduğunu hiç algılayamıyor belki de. O yüzden doğal olarak başını ovalıyor. Aynı şekilde bir yerli kurşun deliği görse deliğin nasıl oluştuğunu anlaması için belli bir süre geçmesi gerekecek belki de. Kurşun hızlı ilerlediği için görünmez olduğundan açtığı deliği anlamlandırmak bir yerli için çok zor olabilir. Kurşun müthiş bir kuvvetle sert bir zemin üzerinde zemini hiç parçalamadan delik açtığından bir yerli kurşunun aslında pek de güçlü bir şey olmadığını düşünebilir. Tierra del Fuego'daki gibi en aşağı seviyedeki yerliler nesnelerin vurulduğuna hatta küçük hayvanların tüfekte öldürüldüklerine şahit oluyorlar ancak hâlâ ateşli silahların ölümcül olduklarının farkında değiller.

22 Ocak – Jemmy'nin kabilesinin yaşadığı topraklarla dün gördüğümüz yerlilerin yaşadığı topraklar arasında kalan yerde rahat bir gece geçirdik. Sonrasında da sorunsuzca yol aldık. Manzara biricik ve muhteşemdi. Tekne alçakta kaldığı için vadiye aşağıdan bakıyorduk ve sıralanan dağların güzelliğini tam olarak göremediğimiz için manzara etkisini az da olsa kaybediyordu. Dağların yüksekliği üç bin fitti ve zirveleri ise sivriydi ve çıkıntılıydı. Su kenarından başlayarak kesintisiz yükselen dağların bin dört yüz bin beş yüz fit yüksekliğe kadar olan kısımları ise karanlık ormanlarla kaplıydı. Dağların göz alabildiğine uzanan çıplak zirveleri ise aynı boydalardı ve dümdüzdüler. Kum-salda suların nereye kadar yükseldiği sürüklenerek gelmiş olan otların konumundan anlaşılır ve ağaçsız olan bu çıplak zirveler de tıpkı o otlar gibi ormanların dağlarda yükseldikleri son sınırı işaret ediyorlar.

Geceyi Ponsonby Sound ile Beagle kanalının birleştiği noktada geçirdik. Koyda yaşayan küçük bir Fuegian aile

sessiz sakin insanlardı ve kısa süre sonra yaktığımız ateşin etrafına onlar da oturdular. Sıkı giyinmiştik ve ateşe yakın oturuyorduk ama bir türlü tam olarak ısınamadık. Çıplak halde oturan bu vahşilerin ateşten uzak durmalarına rağmen bu kadarcık sıcaklık karşısında bile boncuk boncuk terlemeleri bizi çok şaşırttı. Yalnız hepsi halinden memnundu ve denizci şarkıları söylenirken şarkıların nakaratlarına eşlik etmeye çalıştılar fakat her seferinde geriden geliyor olmaları komikti.

Gece boyu duman sayesinde haberimiz etrafa daha da yayılmış olacak ki sabah (ayın yirmi üçünde) yeni bir grup yerli daha geldi. Pek çoğu o kadar hızlı koşmuşlar ki burunları kanıyordu, ağızlarından köpükler saçarak hızlı konuşuyorlardı ve çıplak vücutları beyaza, siyaha ve kırmızıya boyanmıştı. Kavgaya karışmış olan bir grup ise çıldırmışa benziyordu. Jemmy'nin Ponsonby Sound'da annesini ve akrabalarını bulmayı ümit ettiği yere doğru ilerledik ve orada beş gün kaldık. Kaptan FitzRoy burada başımıza gelen ilginç olayların hepsini kaleme aldı.

Sonraki yıl Fuegianlara yeniden bir ziyarette bulunduk ve o zaman *Tazı* şimdiki gezimizde teknelerin gittiği yolu takip etti. Üstün olduğumuz için vahşi insanlarla aramızda büyük bir fark var ve bu farkı gördükten sonra bu insanları gözlemlemek çok daha eğlenceli oluyor. Teknedeyken bu insanların sesinden artık nefret etmiştim, bizi çok rahatsız ediyorlardı. Ağızlarından çıkan tek şey "yammerschooner" oluyordu. Sakin ve küçük bir koya girince hemen etrafımıza bakındık ve sessiz bir gece geçireceğimizi sandık. Fakat o tiksiniç kelimenin yani "yammerschooner"ın karanlık bir kuytudan ciyak ciyak yankılandığını duyduk ve haberi yayacak olan dumanın da kıvrılarak yükseldiğini gördük. Uzaklaşınca birbirimize "Şükür şu sefil yaratıkları arkamızda bırakabildik" dedik fakat kalın bir sesin çok uzaklardan bize usulca merhaba dediğini işittik ve ardından "yammerschooner" kelimesi de kulağımıza çalınıverdi. Fakat ikinci ziyaretimizde gördüm ki Fuegianlar ne ka-

dar kalabalıkta o kadar eğleniyorlar ve bizi de o kadar çok eğlendiriyorlar. İki tarafta gülüp oynuyor, şaşakalıyor, birbirlerini ağız açık izliyorlar. Bize çar çaput vb. karşılığında lezzetli balıklar ve yengeçler verdikleri için onlara acıy-
ruz; onlar da iyi bir yemek karşılığında bu kadar kıymetli ve süslü şeyler verdiğimiz için bizim ahmak olduğumuzu düşünüyorlar. İçlerinden yüzünü siyaha boyamış ve kırmızı renkte kumaş parçalarını başının etrafına alelacele sarmış olan genç bir kadın vardı ve çok tatlı gülümsüyordu. Kocasının bir karısı daha vardı ve bu topraklarda geçerliliği olan bir imtiyazdı bu. Adam dikkatlerin genç karısının üzerinde yoğunlaştığını görünce hemen çıplak güzelleriyle konuştu sonra kadınlar adamı yavaş yavaş ortamdan uzaklaştırdılar.

Bazı Fuegianlar takasın ne olduğunu biliyorlardı. Adamın birine çivi (çok değerli bir hediye) verdim ve geri vermesini istediğimi gösteren hiçbir hareket yapmadım. Adam da hemen iki balık aldı ve mızrağının ucuna takıp uzattı. Kano alabilmek için hediye tasarladığımız zaman karşılığında başka bir şey veriyorlardı ve sunduğumuz hediye hep hak sahibine teslim ediliyordu. Pek çok şeye ilgi gösteren bu insanlar ne amaçla kullanıldığı açıkça belli olan ve en çok ilgi çekmesi gereken şeye yani teknelerimize ise hiç ilgi göstermiyorlardı. Gemi gibi çok daha büyük ve karmaşık bir nesne varken örneğin çok basit şeylere; tennimizin beyazlığına, kırmızı bir kumaşa, mavi boncuğa, yanımızda hiç kadın olmamasına ya da yıkıyor olmamıza hayranlık duyuyorlardı. Bougenville bu insanlar hakkında "chef d'oeuvres de l'industrie humaine, comme ils traitent les loix de la nature et ses phénomènes" demiştir.

Bu kabilelere mensup bireyler arasında hüküm süren mükemmel eşitlik zaman içinde bu insanları aptallaştırmış olmalı. İçgüdüsel olarak topluluk halinde yaşayıp da bir

* "Doğa kanununa ve doğanın olgularına nasıl yaklaşıyorlarsa insanın endüstri sayesinde ürettiklerine de öyle yaklaşıyorlar" -çn.

lidere boyun eğmek zorunda olan hayvanlar en çok gelişim gösteren hayvanlardır. İnsan ırkları için de aynı şey geçerlidir. Duruma ister sebep ister sonuç olarak bakalım en uygar olan topluluklar en yapay yönetimlere sahip olanlardır. Örneğin Tahiti yerlileri ile ilk karşılaşıldığında soydan ilerleyen bir krallıkla yönetildikleri anlaşıldı ve aynı koldan olan Yeni Zelandalılardan çok daha ileri bir seviyedeydi bu insanlar. Tabi Yeni Zelandalılar da tarıma odaklanmışlardı ve tam anlamıyla birer cumhuriyetçilerdi. Tierra del Fuego'dan bir lider çıkıp da bu insanların örneğin ehlileştirilmiş bir hayvan ya da değerli bir hediye aldıklarında edindikleri bu mülkler üzerinde hak iddia edebilme haklarını koruma altına almazsa bu toprakların politik olarak ilerlemesi mümkün olmaz. Şu an bir parça bezi bile iplik iplik parçalayıp aralarında bölüşüyorlar. Böyle olursa hiç kimse bir diğerinden daha zengin olamaz. Öte yandan hal böyleyken sahip olduğu mülkten güç alıp da diğerlerinin üzerine otorite kuracak ve bu otoriteyi sağlamlaştıracak bir lider bu topluluktan nasıl çıkar hiç bilemiyorum.

XII. Bölüm

Falkland Adaları – Adanın etrafına yaptığımız gezi – Manzara – Büyükbaş hayvanlar, atlar, tavşan, kurda benzeyen tilki – Kemiklerle yakılan ateş – Ateş yakma sanatı – Vahşi büyükbaşları avlamak – Jeoloji, fosil istiridyeler – İri kayalarla dolu vadiler, sarsıntının manzarası – Penguen – Kazlar – Doris yumurtaları – Zoofitler, fosforlu deniz yosunu – Bütünleşik hayvanlar

FALKLAND ADALARI, 16 Mart 1834 – *Tazı* Doğu Falkland Adasındaki¹ Berkeley Sound’a demirledi. Takımadalar Macellan Boğazının ağzı ile hemen hemen aynı enlemde yer alıyorlar. Yüz yirmiye altmış millik bir alanı kaplayan takımadalar İrlanda’nın yarısından biraz daha büyük. Zavallı adalara hakimiyet kurmak için Fransa, İspanya ve İngiltere birbirleriyle yarıştılar fakat yarıştan sonra adalar bomboş kaldı. Buenos Aires hükümeti adaları özel mülkiyet olarak birine sattı ve eskiden İspanya’nın da yaptığı gibi hükümlüleri bu adalara gönderdi. İngiltere ise adalar üzerinde hak iddia edip adaların hepsine el koydu. İngiltere bayrağını birine teslim ettiler ve bu kişi en sonunda öldürüldü, sonra başka İngiliz bir subay buraya yollandı fakat arkasında hiçbir destekçi güç yoktu. Geldiğimizde söz konusu subayın, yarısından fazlasını isyancıların ve katillerin oluşturduğu bir nüfustan sorumlu olduğunu gördük.

Tüm bu olayların sahnelendiği adalar ise oldukça mühim bir yer tabii. İnişli çıkışlı toprakların ıssız ve harap bir hali var. Her yan turbalı toprakla ve kahverengi iğne yap-

¹ *Tazı* buraya bir önceki yılın Mart ayında gelmişti.

raklı çimenlerle dolu. Sağda solda düz toprağı gri kuvars kaya sıraları ile kuvars kayaların zirveleri yarıp geçiyor. Herkes bu bölgelerin ne tip bir iklime sahip olduğunu biliyor. İklim Kuzey Galler’de yüksekliğı bin ile iki bin fit arasında değışen dağların iklimini andırıyor. Yalnız burada güneş ışığı Galler’dekinden daha az ve daha az don yaşıyor. Öte yandan hava ise çok rüzgarlı ve yağmurlu.

* * *

Atla ilerlerken yalnızca tek bir vahşi at sürüsü ile karşılaştık. Bu vahşi atlar büyükbaş hayvanlarla birlikte ilk kez Fransızlar tarafından 1764’te adalara getirilmiş. O zamandan sonra da bu hayvanlar sayıca daha da artmışlar. Tuhaftır ki atlar adanın doğu ucundan hiç ayrılmıyorlar. Halbuki atları adanın diğer yerlerinde dolaşmaktan mahrum bırakacak ne doğal bir sınır var ne de adanın doğu yakası diğer yerlerinden daha çekici. Gaucholar atların hep bu bölgede kaldıklarını söylüyorlar fakat nedenini kendileri de çözememişler. Atlar serpilmiş gibi duruyorlar ama daha küçükler ve çok güç kaybetmişler. Vahşi bir büyükbaş bu atlar üzerinde lazo kullanarak yakalamak imkansız. O yüzden masraf edip Plata’dan sapasağlam atlar ithal etmek gerekiyor. Kuzeyde nasıl Shetland midillileri varsa ileride güney yarım kürede de Falkland midillileri olacak muhtemelen.

Tavşan da bu topraklara sonradan getirilen ve başarı göstermiş bir hayvan ve tavşanlar adanın büyük bir kısmına yayılmış durumdalar. Aynı atlar gibi tavşanlar da belli sınırlar içinde yaşıyorlar çünkü tam ortada yer alan sıralı tepeleri aşamıyorlar. Ayrıca Gauchoların anlattığına bakılırsa eğer sömürgeler merkeze dek ilerlemedilerse tavşanlar oralara kadar ulaşamıyorlarmış bile. Kökenleri Kuzey Afrika’ya dayanan bu hayvanların bu kadar nemli bir iklimde hayatta kalacaklarını tahmin etmezdim. Etrafı aydınlatan güneş ışıkları o kadar zayıf ki buğdaylar bile arada sırada olgunlaşabiliyorlar. Tavşanlar çok daha ılıman

bir iklime sahip olan İsveç'te bile dışarıda yaşayamıyorlar. Buralara ilk kez getirilen tavşan çifti kendilerinden evvel burayı yurt edinmiş olan tilkilere ve büyük şahinlere karşı mücadele vermek zorunda kalmışlar. Fransız doğa bilimciler siyah renkteki tavşanın sıra dışı olduğunu düşünmüşler ve tavşana *Lepus Magellanicus*² adını vermişler. Macellan'ın, Macellan Boğazında "conejos" diye adlandırdığı hayvanın bu tavşan olduğunu sanmışlar. Fakat Macellan bugün adı netleşmiş olan Güney Amerika'ya has küçük bir kemirgenden bahsediyordu. Gaucholar tavşanın siyahının beyazından farklı olduğunu sanılmasına gülüyorlar tabi. İki tavşandan birinin diğerinden daha fazla yayılmadığını, ikisinin de hep birlikte olduğunu ve bir arada çoğalıp benekli tavşanların ürediğini söylüyorlar. Benekli tavşan türüne ait bir örnek var elimde ve yalnızca kafa kısmında farklı bir renk var ve Fransızların anlattıklarına benzemiyor. Doğa bilimcilerin türleri ayırırken çok dikkatli olmaları gerektiği aşıkâr. Zira Cuvier bile bu tavşanlardan yalnızca birinin kafatasını inceleyip farklı bir tür olduğunu sanmış.

Adaya has olan tek dört ayaklı hayvan³ Falkland'in doğusunda da batısında da bulunan kurda benzeyen iri bir tilki. Hayvanın adaya has olduğuna şüphe yok ve yalnızca bu takımadalarda karşılaşılan bir tür. Adaya gelen fok avcısı Gaucholar ve Kızıldertililer Güney Amerika'nın başka hiçbir yerinde bu hayvana rastlanmadığını teyit ediyorlar. Molina aynı davranışları sergilediği için hayvanın "cul-

² Coquille Yolculuğunun Zooloji Dersleri, I. cilt, s. 168. Önceden seyyahlık edenler, bilhassa Bougainville, kurda benzeyen tilkinin adanın tek yerli hayvanı olduğunu açıkça dile getiriyorlar. Burada bahsi geçen tavşanın ise kürkündeki istisnalar, kafasının şekli ve kısa kulakları hayvanı tür olarak öne çıkaran özellikler. İrlanda yaban tavşanı ile İngiltere yaban tavşanı karakter olarak neredeyse benzer özelliklere sahiptirler. Sadece ikisinin de kendilerine has baskın oldukları taraflar vardır.

³ Buna benzer bir tarla faresi de var. Avrupa'da sıkça rastlanan sıçan ve fare, habitatlarından ayrılıp başka yerlere yerleşmişlerdir. Bildiğimiz domuz ise vahşileşmiştir.

peu⁴” olduğunu söylemiş fakat iki hayvanı da gördüm ve ikisi de birbirinden çok farklılar. Ehlileştirilebildiklerinden ve ilginç hayvanlar olduklarından bahseden Byron sayesinde bu kurt bilinen bir hayvan aslında. Fakat gemiciler vahşi olduklarını sanıp kurtlardan kaçmak için denize doğru koştular. Hayvanlar davranış olarak pek de farklı değiller. Bir tanesi çadıra girdi sonra gördük ki içerde uyuyan gemicilerden birinin başının altından eti çekip almış. Gaucholar bu hayvanları akşamları sık sık avlıyorlar. Bir ellerinde kurda doğru salladıkları eti diğer ellerinde de hayvan yaklaşıncı ona saplayacakları bıçağı tutuyorlar. Bildiğim kadarıyla dünyada bu şekilde anakaradan uzak, küçücük ve engebeli bir kara parçası üzerinde yalnızca o bölgeye özgü olarak yaşayan tek hayvan bu kurt ve sayıları da yavaş yavaş azalıyor. Şimdiden adanın yarı tarafından yani San Salvador Koyu ile Berkeley Sound arasında, doğu tarafta yer alan topraklardan sürgün edilmişler bile. Birkaç yıl içinde bu adalarda düzenli yerleşim başladıktan sonra bu tilki de dünya yüzünden silinip gidecek ve dodo ile aynı akıbeti paylaşacak. Bu adaları yakından tanıyan Bay Lowe adaların batısında yaşayan tilkilerin doğusundakilere göre daha küçük ve daha kızılımsı renkte olduklarını söyledi. Dört tanesi *Tazı*⁵ ile İngiltere’ye getirildi ve aralarında bazı farklılıklar olsa da hayvanların hangi adadan olduklarını gösteren bariz ayrımlar yoktu, ki büyük ihtimalle aralarında bu tür bir ayrım da yok zaten.

* * *

Adanın birçok bölümündeki vadilerin tabanları sıra dışı bir biçimde binlerce sivri koca kuvars kayalarla kaplı. Per-

⁴ “Culpeu” yani *Vulpes Magellanicus*[Macellan Tilkisi], Kaptan King tarafından Macellan Boğazından İngiltere’ye getirilmiştir. Şili’de sıkça rastlanan bir türdür.

⁵ Kaptan FitzRoy bu tilkilerden ikisini British Museum’a verdi. Bay Gray büyük bir nezaket gösterdi ve hayvanları ben yanıdayken birbirleri ile karşılaştırdı.

teny zamanından beri buralara seyahat eden herkes bu kayalardan şaşkınlıkla bahseder. Kayaların tümüne “taş seli” de diyebiliriz. Kaya kütlelerinin büyüklükleri birbirinden farklı, kimisi bir insanın üst bedeni ile aynı boyutta kimisi ise bu boyutun on ile yirmi misli ve hepsi bir araya geldiklerinde boyutları daha da büyüyor. Taşların kenarlarına bakılırsa su ile aşınmaya uğramadıkları anlaşılıyor ve kenarlar keskinliğinden çok bir şey kaybetmemiş. Kayalar düzensiz yığınlar halinde değil aynı seviyede düz bir biçimde ya da taş seli şeklinde dağılmışlar. Kalınlıkları hakkında net bir şey söylemek pek mümkün değil fakat bir metre kadar aşağıda taşların derinlerinden küçük dereciklerin aktığını gösteren şırıltılar duyabiliyoruz. Derinlik muhtemelen çok daha fazla. Kayaların alt taraflarında kalan boşluklara uzun zaman evvel kumlar dolmuş ve dereciklerin aktığı yatak yükselmiş. Yatağın genişliği birkaç yüz metreden bin beş yüz metrelerce kadar genişliyor. Turbalı toprak kıyılarına sokulmuş durumda hatta kimi yerlerde birkaç yığın bir araya gelip ada oluşturmuşlar. Ekipten birkaçımızın “kayaların yüce vadisi” dediği Berkeley Sound’un güneyindeki bir vadiye beş yüz metre kadar bir mesafe boyunca kesintisiz uzanan taşların üzerinden birinden ötekine atlayarak ilerliyorsunuz. Kaya parçaları o kadar büyük ki sağanağa yakalandığımız zaman içeriden birinin altına girip yağmurdan korunabilmişim.

“Taş seli” dediğimiz bu kayalar neredeyse dümdüzler ve bu kayaların en önemli çok az bir eğime sahip olmaları. Üst kısımlarının ufka doğru on derece kadar bir eğim kazandığını gördüm ancak düz tabanlı vadilerdeyken bazı seviyelerde eğim gözle seçilebiliyor ama yine de çok hafif sayılır. Engabeli yüzeylerde açıyı ölçmenin imkanı yoktu ama genel bir değerlendirme yapmak gerekirse İngiltere’de kullanılan at arabalarından biri bu yolu hızlıca ve rahatça takip edebilir, var olan eğim arabanın hızını kesmez. Bazı yerlerde bu kaya parçaları vadi boyunca ilerliyor ve vadinin yan taraflarında yükselen tepelerin zirvelerine ka-

dar ulaşıyorlar. Zirvelerde küçük bir bina büyüklüğüne ulaşan iri kayalar daha da yükselecekken engellenmişler gibi duruyorlar. Ayrıca birbiri üstüne dizilip kıvrımlı bir kemeraltı oluşturan ve büyük, eski bir katedralin kalıntılarını andıran kayalar da var. Kayaların haşinliğini betimlemeye çabalarken insan sürekli benzetme yapma ihtiyacı duyuyor. Beyaz renkteki lavların dağlardan akıp düzlüğe ulaştığını hayal edebiliriz ve düşününce bu lavlar büyük bir depremden sonra binlerce parçaya ayrılıp dağılmışlar. “Taş seli” deyince herkesin aklında aşağı yukarı bir şey canlanıyordur. Bazı yerlerde kayaların görüntüsü ile etraf-taki yuvarlak tepeler zıtlık oluşturuyor ve manzara daha da çarpıcı bir hal alıyor.

Kaya sıralarının birinin en yüksek noktasında (deniz seviyesinden yedi yüz fit yükseklikteydi) üst tarafta bombeli olan kısmın üzerine yatmış halde duran kavisli bir parça buldum. Yukarıya doğru yükseldikten sonra kaya bu şekilde ters mi dönmüştü? Büyük ihtimalle doğanın yarattığı sarsıntının temsili olan anıt kaya bu şekilde ters dönmeden evvel belli ki durduğu noktadan daha yüksekte sıralanan kayalar vardı. Vadilerdeki kayalar yuvarlak hatlara sahip olmadığı ve aralarına da kumlar dolmadığı için sarsıntılar taban deniz seviyesinden yükseldikten sonra yaşanmış olmalı. Vadilerin enlerine denk gelen yerlerde taban neredeyse tamamıyla düz ya da çok hafif bir biçimde yanlara doğru yükseliyor. Bu nedenle kaya parçaları vadinin baş kısmından doğru ilerleyip gelmiş gibi duruyorlar fakat en yakın yamaçlardan aşağı doğru yuvarlanmış olmaları ya da kütlelerinin durdukları yerde parçalanmış olmaları kuvvetle muhtemel. Sonra da yaşanan kuvvetli sarsıntılar⁶

⁶ “Nous n’avons pas été moins saisis d’étonnement à la vue de l’innombrable quantité de pierres de toutes grandeurs, bouleversées les unes sur les autres, et cependant ragées, comme si elles avoient été amoncelées négligemment pour remplir des ravins. On ne se lassait pas admirer les effets prodigieux de la nature.” Perteny, s. 526. [Vadi yarıklarını doldurmak için gelişigüzel yığılmış bile olsalar birbirinin üstüne

sonucu kaya parçaları aynı seviyeye kadar yükselmiş olmalı. Şili'deki Concepción kentini yerle bir eden 1835 depreminin⁷ birkaç küçük kütleyi yerden üç beş santim yükseltmesi inanılmaz bir şeymiş gibi gelmişti. Bu olay şaşırtıcı ise her biri bilmem kaç ton ağırlığındaki kaya parçalarını (titreşen bir yerdeki kum taneciklerinin sarsılması gibi) hareket ettirip de yukarı doğru yükselmelerini ve bugünkü konumlarına ulaşmalarını sağlayan sarsıntıya ne demeli o zaman? And Sıradağlarındayken heybetli dağların ufalanıp küçücük parçalara bölünmüş olduğunu görmek yaşanan sarsıntının en bariz kanıtıydı. Katmanlar dikey olarak genişlemişti. Karşımızdaki gibi bir "taş seli"ni bu şekilde yükseltecek kadar şiddetli bir sarsıntının tarihte yaşanmış bir dengini bulmaya çalışmaksa beyhude bir iş olacaktır.

* * *

Tierra del Fuego'da da Falkland Adalarında da okyanusun derin kısımlarında yaşayan deniz hayvanlarını inceledim⁸ fakat çok da ilginç hayvanlar değillerdi. Türlerin içinden son derece organize bir yapıya sahip olan bir grup zoofitin ait olduğu sınıfla ilgili birkaç olguya değinmek is-

binmiş halde duran irili ufaklı sonsuz taş yığınının manzarası karşısında büyüledik. Doğanın harikuladeliğine hayran olmamak elde değil -çn.]

⁷ Mendoza'da ikamet ettiği için görüşüne güvendiğim biri yıllarca burada yaşadığını ve en ufak bir sarsıntı bile hissetmediğini dile getirdi.

⁸ Falkland Adalarındayken güney yarım kürede sonbahardı ve okyanusun derinlerinde yaşayan deniz hayvanlarının üreme dönemi idi. Karşılaştığım büyük beyaz Doris'in (bu deniz böceği yaklaşık üç buçuk inç boyunda) muazzam sayıda yumurtası vardı. İki ile beş yumurtası olan bu canlıların (her bir yumurtasının çapı bir inçin binde üçüydü) yumurtaları küre şeklinde bir kesenin içindeler. Yumurtalar iki adet kalın çapraz şeritler oluşturacak şekilde dizilmişler ve kurdeleye benziyorlar. Kurdele uç kısmından oval bir sarmalla kayaya yapışmış durumda. Bulduğum Dorislerden biri yirmi inç uzunluğunda ve yarım inç enindeydi. Bir inçin onda birinde tek bir sırada ve kurdelenin aynı uzunluktaki şeritlerinin tümünde saydığım da ortalama altı yüz bin yumurta vardı. Elimdeki Doris sıkça rastlanan bir tür değildi. Taşların altını araştırdım fakat yalnızca yedi tane Doris bulabildim.

tiyorum. Sınıfa dahil olan cinslerin (*flustra*, *eschara*, *cellaria*, *crisia* ve diğerleri) her birinin (Avrupa denizlerinde rastlanan) *Flustra avicularia* gibi odacıklara bağlı olan hareket edebilir organları var. Çoğunda söz konusu organ akbaba başına benziyor. Alt çenesini üst çene ile tek bir çizgi halinde birbirine denk getirecek şekilde açabiliyor. Kısa boyunu yardımıyla canlının kafa kısmını hareket ettirebilme kabiliyeti oldukça yüksek. Zoofitlerden birinin baş kısmı sabit, alt çenesi ise serbest. Bir başka zoofitin baş kısmında üçgen bir kukuleta var ve oturmuş bir gizli kapı biçiminde bir bölüm var ki bu kısım alt çeneye tekabül ediyor. Katı yapıdaki *escharalara* ait olan bir tür de buna benzer bir yapıya sahip. Canlıların büyük bir çoğunluğunda her bir kabuk tek başlıyken geri kalan kabuklar ise çift başlı.

Her bir dalın sonunda yer alan genç odacıkların içinde henüz gelişmemiş polipler var. Fakat her birinin üzerinde akbaba kafasını andıran baş şeklinde bir organ bulunuyor ve bu organlar boyut olarak küçük olmalarına rağmen her açıdan mükemmeller. Polipler odacıklardan bir iğne yardımıyla söküp alındıklarında söz konusu organda bir bozulma olmuyor. Odacıktaki organ kesilip alınırsa alt çene hâlâ açılıp kapanmaya devam edebiliyor. *Flustra* da *eschara* da dahil bu canlıların yapılarının en özel yanı odacıkların sırası ikiden fazla ise merkezdeki odacıklar ikincil organlarla dolu oluyor ve merkezdeki organlar yanlarda bulunanların dörtte biri büyüklükteler. Bu canlıların hareket kabiliyeti türüne göre farklılık gösteriyor. Misal kimi hiç hareket etmezken bazılarının alt çeneleri sonuna kadar açık oluyor ve her seferinde beş saniye kadar ileri geri sallanıyorlar. Bazıları ise ürktüklerinde hızlı hareket ediyorlar. İğne ile dokunulduğunda ağız çoğunlukla dokunulan yeri o kadar sıkıca yakalıyor ki tüm dal bazen titreyebiliyor.

Bu canlıların bedenleri ile *gemmae** üretimi arasında bir

* Büyüyüp hayvan olan eşeysiz göze demeti -çn.

bağ yok. Poliplerle gemmuleler arasında bağ olduğunu gösteren hiçbir bulguya rastlamadım. Gemmuleler polipler oluşmadan evvel ortaya çıkıyorlar, daha serbest hareket ediyorlar, canlının dal şeklinde uzanan bölgelerinin üzerinde muhtelif yerlerde farklı büyüklükler ve hareket ederlerken poliplere değil de bir aksa bağlı olduklarına şüphe yok. Ağacın kökleri nasıl ağacın her bir dalından ayrı olarak farklı bir bölümü oluşturuyorsa benzer şekilde deniz teleğinin uç kısımlarında da zoofit olan bu canlının ayrı bir bölümünü oluşturan etimsi ikincil organlar bulunuyor. Zoofitteki bu tür yapılanma oldukça ilgi çekici. Çoğu zoofitin büyümekte olan kısımları pek hassasiyet göstermiyorlar ya da söz konusu kısımlar hareket kabiliyetine sahip değiller.

Sıra dışı bir yapıya sahip başka bir türden daha bahsedeceğim. Küçük ve zarif *Crisianın* her bir odacığının alt köşesine eklem yeri ile bağlanan uzun ve hafif kıvrımlı bir tüy var. Tüyün dibi en narin noktaya denk geliyor, dış kısımları veya kabarık kısımları tırtıklı bir yapıda, üzerinde hassas dişler ve çentikler var. Küçük dalımsı bir parçayı mikroskopun altına koyup baktığımda yerleştirdiğim bölgeden irkilen hayvan bir anda kürek işlevi gören tüycükleri ile hareket etmeye başladı. Rahatsız edildiklerinde çoğu zaman bu şekilde hareket ediyorlar. Deniz yosunu dişli tüylerinin olduğu tarafın üzerine doğru düz olarak yatırıldığında tüm tüyler yamyassı olup birbirlerine dolanıyorlar. Böyle yatırıldıkları zaman her seferinde çok hareketleniyorlar belli ki kendilerini kurtarmak istiyorlar. Sudan çıkarılan küçük bir parça emici kağıdın üzerine konduğunda organların hareket ettiğini birkaç saniye için çıplak gözle görebiliyorsunuz.

Hayvanın akbaba kafasını andıran baş kısmı ile kollarının bir tarafında yer alan tüyler bazen aynı anda bazen de önce biri sonra diğeri olacak şekilde peş peşe hareket ediyorlar. Onun dışında hayvanın kollarının iki yüzünde de bulunan organların tümü hep birlikte hareket ediyorlar.

Yalnız organlar birbirlerinden ve poliplerden bağımsızlar. *Crisianın* kollarından herhangi birinde yer alan tüyler hareket edecek kadar uyarılırsa zoofitin tüm bedeni bu durumdan etkileniyor. Üzerindeki ikincil organların aynı anda hareket etmesiyle hayvanın kolu irkiliyor ve bu durum canlının, iradesi sayesinde yer tarafını yönetebildiğine işaret ediyor ve canlı yek bir hayvanmış gibi hareket ediyor. Deniz teleğinde de durum aynı ve dokunulduğunda deniz yosunu da kendini kumun içine doğru çekiyor. Bir örnek davranışlar sergileyen ve *Clytia* ile yakın bağı olduğundan basit bir yapısı olan bir zoofiti⁹ daha örnek vereyim. Zoofitin bir demetini tuzlu su dolu teknede beklettim ve hava kararınca dallarını ovaladığımda canlının tümüyle yeşil ışıkla fosforlandığını gördüm: Ömrümde bu kadar güzel bir şey görmemiştim hiç. Işık, dallarda dipten uçlara doğru parıldayarak yayılıyordu.

Bütünleşik hayvanları incelemek her zaman ilgimi çekmiştir. Bitkisel yapıda sert tüylerle kaplı bir bedenin yumurta ürettiğini, bağımsız hareket edebildiğini, sonra bu hareketleri sabitleyebildiğini, dallar şeklinde kollara ayrıldığını, bu kolların poliplerle bezeli olduğunu, kimi örneklerin hareket etmeyi sağlayan bağımsız organları olduğunu ve iradenin dürtülerine göre yeknesak hareket edebildiğini görmekten daha ilginç ne olabilir? Poliplerin yapısı o kadar da basit değil ve çoğu açıdan ayrı birer oluşum olarak düşünülebilirler. Genç ve yaşlı hücrelerin gelişimlerini incelemek oldukça ilginç. Basit ve sert bir madde zamanla gelişiyor ve bir sürü zoofit meydana geliyor. Ağacın bildiğimiz yapısını yani gövdesi ile diğer bölümlerinin birbirleri ile olan ilişkisini düşündüğümüzde zoofitlerin ayrı birer birey olan bölümlerinin bir araya nasıl geldiği hususundaki şaşkınlığımız ortadan kalkacaktır. Aşıkâr olan kuralı göz önünde bulundurursak tek bir sınıfa hakim

⁹ Deniz yosunu olan bu canlı denizden çıkarılınca güçlü ve kötü bir koku yayıyor.

olan düzenin bir benzerine daha alt kademede olan başka sınıflarda da rastlamak mümkündür. Bitkiler nasıl bütünleşik olarak yetişiyorlarsa kimi hayvanlarda da buna benzer bir yapı olabilir. Ağız ve bağırsakları olan bir polipin ayrı bir oluşum olduğunu insan algılayabiliyor da tomurcuğa benzeyen kısım nasıl ayrı bir birey olur işte onu anlamak çok güç. Yeknesak bir yapısı olduğundan canlı insanın gözüne o kadar da tuhaf görünmüyor.

Kimi hayvanlarda her bir bölüm bireyselliğini tam olarak tamamlamamıştır tabii ama tek bir canlıyı bıçakla ikiye böldüğümüzde doğanın görevini yerine getirerek iki farklı canlının büyümesini sağlaması bütünleşik hayvan¹⁰ mefhumunu destekleyen bir örnektir. Zoofitteki polipleri ya da ağacın tomurcuklarını düşünürsek ikisinde de bireyselleşme tümüyle etkili olmamış. Bu ikisinde her bir birey ayrı ayrı içinde bulunduğu an itibarıyla üreyorlar. Sayıca çoğalıyorlar fakat yaşamları belli bir vakitle sınırlı. Daha yapay bir yapıya sahip olan türlerde ise üreme orta kademe adımlarla ya da tohumlar aracılığı ile zaman içinde devam ediyor. Büyümenin zaman içinde gerçekleştiği bu metotta, birçoğu belli bir zaman dilimi içinde aktarılmış olan özellikler silinmiş oluyorlar ve bu yüzden türün karakteri kısıtlanıyor. Öte yandan belli özellikler ise (sorunsuz adaptasyon yaşaması) kalıtsallaşüyor ve ırkları oluşturuyor. İki durumda da yaşamın kısalığının nihai sebebine bir adım daha yaklaşmış olduğumuzu düşünebiliriz.

¹⁰ Birbiri ile ilişkilendirilmiş yaşamlar sürdürme konusunda yumuşakçalar ile ışınsal simetrik canlılar dışında diğer hayvan sınıflarında muğlak örnekler söz konusudur. Arı tek başına hayatını sürdüremez. İğdiş edilmiş olan hayvan ise üreme sonucu oluşmuş fakat kendisi üreme kabiliyetine sahip olmayan hayvandır -üreme kabiliyeti ise bilhassa en alt sınıfa dahil olan hayvanların içinde bulunduğu düzenin en üst kademesidir- ve yaprak tomurcuğunun ağaca olan katkısı ne kadarsa iğdiş hayvanların topluluğa olan katkısı da o kadardır.

XIII. Bölüm

Macellan Boğazı – Famine Limanı – Jeoloji – Kanallardaki derin sular – Düzensiz kayalar – İklim – Meyve ağaçlarının sınırları – Ortalama sıcaklıklar – Gür ormanlar – Antarktik adalarının zorluğu – Kuzeyle olan zıtlık – Kar çizgisi, buzullardaki yüksek eğim – Buzulların taşıdığı kaya parçaları – Alçak enlemlerdeki buzullar – Tropikal bölgeler arasındaki yerlerde düzensiz kayaların bulunması – Buzullar ve tropikal bitki örtüsü – Kuzey yarım küre ile kıyas – Buz içindeki Sibiry hayvanları – Don haldeki çamurun içine gömülü olanlar – Yenebilen mantarlar – Zooloji – Fucus giganteus – Tierra del Fuego’dan ayrılış

MACELLAN BOĞAZI, 1 Temmuz – Famine Limanına demirledik. Kışın başlarıydı. Bu kadar kasvetli bir hava daha evvel hiç görmemiştim. Çiseleyen puslu havanın içinde karanlık ormanların üzerine öbeklenen karlar belli belirsiz seçiliyordu. İki günü sakın geçirdiğimiz için şanslıydık. Uzaklarda yüksekliği altı bin sekiz yüz fit olan Sarmiento Dağı bir ara bütün ihtişamı ile karşımızdaydı. Tierra del Fuego’nun dağları da çok yüksek olmamalarına rağmen yüceymiş gibi duruyorlardı ve manzarası ile bu topraklar beni ekseriyetle şaşırtıyor zaten. Bu kadar ihtişamlı görünmelerinin nedeni ilk bakışta anlaşılamasa da dağın bütününün dağın zirvesinden suyun kenarına kadar yekpare görülebiliyor olmasından kaynaklanıyor sanıyorum. Beagle kanalında tepeden aşağıya kadar eğimin görülebildiği bir dağla karşılaşmışım, Ponsonby Sound’da da karşıda sıralı dağlar vardı. Ponsonby’dekilerde her adım atışınızda dağların yükselişini takip edebiliyordunuz.

Fuegianlar iki kez geldiler ve başımıza bela oldular. Kıyıda bir sürü insan, alet edevat, kıyafet vardı, o yüzden hepsini korkutup kaçırmak gerektiğini düşündük. Önce uzaktalarken birkaç kez silahlarımızı ateşledik. Dürbünden baktık, silahı ateşlediğimiz anda kurşunlar suya değer değmez Kızılderililerin yiğitliği elden bırakmayıp taşları tutup iki buçuk kilometre mesafedeki gemiye doğru fırlatmaya çalıştıklarını gördük ve halleri çok komikti. Hepsi tüfekle birkaç kez ateş etmesi için görevlendirilen bir grup tekne ile kıyıya gönderildi. Fuegianlar ağaçların ardına saklandılar. Tüfek her patladığında ok atmaya çalıştılar fakat attıkları oklar tekneye ulaşamadı ve onlara ateş etmeye çalışan subay gülüyordu. Bunu gören Kızılderililer daha da hiddetlendiler. Beyhude öfkelenip pelerinlerini sallamaya başladılar. Ağaçlara saplanan kurşunların ağaçları yaraladığını, deldiğini görünce kaçmaya başladılar ve böylece rahata ve huzura erebildik.

Önceki gelişimizde Şubat ayında *Tazı* buraya demirlemişken civardaki en yüksek nokta olan iki bin altı yüz fit yüksekliğe sahip Tarn Dağına tırmanmak için sabah saat dörtte yola çıktım. Dağın eteğine tekne ile gittik (ulaştığımız nokta pek de iyi değildi) ve tırmanmaya başladık. Orman suyun ulaşabildiği en üst noktadan itibaren başlıyordu. İki saat tırmandıktan sonra zirveye ulaşma ümidimi tamamıyla yitirmiştim. Orman o kadar sıkı ki ilerlemek için sürekli pusulama başvurmak zorunda kalıyordum. Zira dağlık bir bölge olsa da yön bulmaya yarayacak işaretler kaybolmuş durumdaydı. Derin ve ıssız geçitlerde ölüm sessizliği dışında tarif edilecek hiçbir şey yoktu. Dışarıda şiddetli bir rüzgar vardı fakat geçitte upuzun ağaçların yaprakları hiç kıpırdamıyordu. Geçit o kadar loştu, soğuktu ve her taraf o kadar nemliydi ki buralarda mantar, yosun ya da eğreltiotu bile yetişmezdi. Vadilerde sürünüp ilerlemek mümkün değildi. Yolun her bir yanına çürümüş kocaman ağaç gövdeleri yuvarlanmıştı. Doğanın inşa ettiği bu köprüleri geçerken insan birden çürümüş bitkilere ba-

sıp dizine kadar gömülebiliyordu ya da sağlam duran bir ağaca yaslanmak istediğinde en ufak bir dokunuşta yıkılacak kadar çürümüş bir ağaç olduğunu görüp şaşırabiliyordu. Sonunda kendimizi bodur ağaçların arasında bulduk ve dağın çıplak alanına ulaşabildik ve oradan da zirveye çıktık. Ulaştığımız bölgeden Tierra del Fuego'nun karakteristik manzarası ile karşılaştık. Eğri büğrü sıralanan tepelerin üzeri benek benek karla kaplanmıştı, derin sarımsı yeşil renkteki vadileri görüyordunuz ve deniz pek çok yerde karanın içlerine doğru değişik açılarla ilerlemişti. Esen soğuk rüzgar yüzümüzü ısıırıyordu ve hava pusluydu o yüzden zirvede çok kalmadık. İnişimiz daha kolay oldu zira bedenimizin ağırlığı ile yolumuzu yararak ilerleyebildik, kayarak düşse kalka devam ederken doğru yolda gidiyorduk.

* * *

Sibiryaya hayvanlarının nasıl bu kadar iyi muhafaza edilebilmiş oldukları sorusu jeolojinin belki de son birkaç yıldır cevaplamakta en çok zorlandığı soru. Hayvan cesetlerinin coşkun bir selle uzak bir mesafeden sürüklenerek buralara kadar geldiğini düşünmüyoruz. Sibirya'da iklim eskiden çok daha elverişliydi ve hayvanlar muhtemelen burada yaşıyorlardı. Öyle ki yörede bugün var olan buzullar hayvanların yaşadığı dönemde var olsaydı eğer bu durum demek Ganj Nehrinin buz tutması kadar tuhaf bir şey olacaktı. Bay Lyell *Jeolojinin İlkeleri*'nde¹ bu konuyu yeterince aydınlatıyor. Bugün de var olan kuzey kökenli ırmakların cesetleri bu noktalara taşımış olabileceğini söyleyen Lyell (Humboldt'tan alıntı yaparak) sıcak iklimlerde yaşayanların çok uzak mesafelere kadar ulaşabildiklerine dikkat çekiyor. Birbirinin tıpa tıp aynısı olmayan aynı cinsten hayvanların davranışlarını değerlendirirken dikkatli olmak gerektiğini vurguluyor ve ada ikliminin sert iklimlere dö-

¹ Dördüncü ve son basımında.

nüşebileceğini de büyük bir açıklıkla dile getiriyor ve bölgede karanın yükselmiş olması bu fikri destekleyen geçerli kanıtları bize sağlamış oluyor².

Kitabın önceki bölümlerinden birinde yiyecek miktarı hakkında bir değerlendirme yapıp büyük dört ayaklı hayvanların kıraç topraklarda kısıtlı bitkilerle beslenerek hayatta kalabileceklerini kanıtlamaya çalışmıştım. Isı açısından filin ve gergedanın tüylerle kaplı olması bu hayvanların soğuk iklimlere ayak uydurabileceklerini akla getiriyor (öte yandan sıcak iklimlerde de tüylü hayvanlar yaşadığına dikkat çekildi tabii). Önceki çağlarda kalın derililer dünyanın dört bir yanına dağılmışken bugün geyikte ve diğer pek çok hayvanda³ olduğu gibi neden bazı türlerin de o zamanlar kuzeyde yaşamaya elverişli türler olduğunu kabul etmekte zorlanıyoruz ki? Sibirya'nın ikliminin yukarıda belirtilen fiziksel değişimler yaşanmadan evvel güney yarım kürenin bugünkü iklimine benzediğini kabul ettiğimizde bu fikir diğer pek çok gerçeklikle⁴ de çok iyi

² Wrangel'in Buz Denizlerine Yolculuğu, 1821, 1822, ve 1823 yılları. Kitabın editörü Profesör Parrot, Dorpat, Berlin, 1826.

³ Dr. Fleming bu fikri *Edinburgh Philosoph. Journ.* (Nisan 1829, Ocak 1830) dahilinde yayınladığı iki makalede tartıştı. Ayıyı, tilkiyi, yaban tavşanını ve öküzü kanıt göstererek her bir türün farklı iklimlerde yaşayan ve birbirleri ile bağlantıları olan üyeleri olduğundan bahsetti.

⁴ Yukarıdakileri yazdığımdan beri Profesör Esmark'ın bir çalışmasını okuyorum ve yazdıkları oldukça dikkatimi çekti. Esmark Norveç'teki buzulların şu anki konumundan daha da aşağılara indiğinden bahsediyor. Aşağıda kalan enlemlerdeki buzullar deniz seviyesine kadar bile inmişler. Bu durum ki herkesçe de kabul ediliyor, daha soğuk bir iklimin var olduğuna işaret ediyor. Profesör Esmark, Whiston'ın hipotezinden yola çıkarak "yerkürenin yörüngede güneşten en uzak olduğu zamanlarda buzla ve karla kaplı olduğunu" savunuyor. Profesör Esmark, 58 derece 57 dakikada yer alan buzul bir setten bahsediyor. Setin "dağların oyuklarında bir iki öbek kar yığının olduğu bir bölgede deniz seviyesine yakın bir yerde bulunduğunu" söylüyor. "Setin yanı sıra yatay yüzey de eskiden burada buzul olduğunu kanıtlıyor zira buradaki düzlük Londford ile Lomb arasında bugün var olan birbiri ile bitişik duran buzullarla aynı özellikleri taşıyor" (*New Phil. Journal*, Ocak 1826 edisyonunda s. 117). Bu bilgiler Avrupa'nın ikliminin yavaş yavaş değişip Güney Ame-

uyum sağlıyor. Farazi olarak şu anki olguları bir yarı küreden diğerine taşırsak şu sonuçlara ulaşmamız olası bir hal alıyor: İlk olarak Sibirya'da hava eski zamanlarda o kadar da soğuk değildi, ikinci olarak zemini kaplayacak olan kar henüz hiç yağmamıştı (Güney Amerika'nın 55. ve 56. derecelerinde en uç bölgelerinde durum daha farklı), üçüncü olarak da bu enlemlerde yetişen bitkiler tropikal yapıdalardı ve son olarak ülkenin kuzeyine doğru kısa bir mesafede (Pallas'ın bulduğu gergedanların bulunduğu o uzak noktaya bile gelmeden) toprak bugünkü gibi sürekli donmuş bir haldeydi. O yüzden herhangi bir hayvanın cesedi birkaç metre derine gömüldüğünde yüzyıllar boyu bozulmadan kalabiliyordu.

Humboldt⁵ da Lyell da bugün hayvanların cesetlerinin daimi suretle donmuş halde bulunan toprakların yer aldığı 62 derece güney enlemine varan çizgiye dek inebildiklerini dile getiriyorlar ve ezkaza cesetler yüzeyden birkaç metre aşağıya gömüldüklerinde ise sınırsız süreyle bozulmadan kalabiliyorlardı. Nehirle sürüklenip gelen cesetlerde de durum aynı. Nesli tükenen memeliler de bu şekilde toprak altında bozulmadan kalmış olmalılar. Yalnız burada atlanan küçük bir nokta var. Bu nokta dikkate alındığında başta üretilen teorilere gerek kalmadan her şey şaşılacak derecede kolay bir biçimde çözümlüverecek. Bay Lyell'in fosil kemiklerle, nesiller boyu burada yaşamış olan hayvanların kalıntılarıyla dolu olan Sibirya düzlükleri hakkında söylediklerine bakarsak bu toprakların zamanında deniz yatağı olduğu ya da akarsu ağzına denk geldiği aşikar. Beec-

rika ikliminden uzaklaşarak bugünkü haline yaklaştığı konusundaki görüşü sağlam ve etkileyici bir biçimde destekliyor. Bu hipotezden yola çıktığımızda buzulların bugün bulundukları bölgelerden daha aşağılara kadar indiğini gösteren fakat bu döneme ait organik kalıntıların ise soğğun hakim olduğu döneme ait özelliklerde olmadığını, tropikal özellikler taşıyan bir karaktere sahip olduğunu gösteren izlere rastlayabiliriz ve en yalın jeolojik kanıt bile bizi bu sonuca götürür.

⁵ Bkz. Humboldt, *Fragmens Asiatiques*, II. cilt, s. 385-395.

hey'nin Eschscholtz Koyuna yaptığı yolculukta anlattıklarına bakılırsa benzer bir açıklama Amerika'nın kuzeybatı kıyısı için de geçerli. Bölgedeki yapılanmaya bakılınca kıyı şeridi toplanan birikintilerin yakın dönemde yükselmesiyle oluşmuş⁶ ve aynı kıtanın güney kıyılarının da aynı şekilde oluştuğunu gördüm. Sibiry'a'daki kalıntılara ırmakların kesiştiği noktalarda rastlanıyor. Bu bilgi ve Sibiry'a'nın yakın bir dönemde yükseldiğine işaret eden bulgular Sibiry'a örneğinin Pampas örneği ile benzeştiğini gösteriyor. Yani cesetler denizde sürüklenmişler sonra da deniz dibinde toplanan birikintilerin altında kalmışlar ve taban yavaş yavaş yükselmeye devam etmiş, nehirler aktıkları yatakları zamanla oyduklarından gömülü halde duran bu cesetler böylelikle ortaya çıkıvermişler.

Sorun şu; peki bu cesetler denizin dibinde nasıl muhafaza edildiler? Ölen bir hayvanın büsbütün muhafaza edilebilmesi sık rastlanan bir durum ve Sibiry'a'daki hayvanlara en kuzeyde bir yerde rastlanmasının konu ile doğrudan bir bağlantısı yok aslında. Cuvier⁷, *Billing* Yolculuğunda filin, bufalonun, gergedanın kemiklerine en çok rastlanan yerlerin Lena'nın ve Indigirsk'a'nın ağzında yer alan adalar olduğunu söyler. Kayalık tepeler dışında kalan bölgelerin kum, buz ve kemikten oluştuğunu dile getirir. Cuvier'nin bahsettiği adalar Adams'ın bozulmadan kalan memeli hayvan cesedi bulunduğu yerin kuzeyinde, yine aynı şekilde bozulmamış halde duran gergedan cesetlerinin bulunduğu Wiljui'nin de 10 derece kuzeyinde yer alıyor. Söz konusu kemikler olunca cesetlerin denizin dibine sürüklendiğini orada kalıp bedeninin de çürüdüğünü varsayabiliyoruz⁸.

⁶ Dr. Buckland Avrupa'nın büyük bir bölümünün de birikintiler neticesinde benzer şekilde oluştuğunu belirtir. Beechey'nin Seyahatnamesi'nin Ekler bölümü, s. 609.

⁷ *Ossemens Fossiles*, I. cilt, s. 151.

⁸ Çürümenin yavaş ilerlediği durumlarda çevredeki birikintilerde çok fazla hayvansal kalıntı bulunuyor olması yüksek ihtimal. Eschscholtz

Ancak bedeninin bozulmadığı sıra dışı durumlarda demek çürüme duruyor ve cesedin üstü hemen toplanan birikintilerle kaplanıyor. Sığ bir denizin bir metre kadar dibinde yer alan ve yıl içinde donan çamurun sıcaklığı acaba hiç sıfır derecenin üzerine çıkıyor mudur? Tuzlu suyu dondurmak için çok düşük bir sıcaklık gerektiğini unutmamak lazım. Kısa ama çok sıcak yazların yaşandığı ülkelerde yüzeyin altındaki donmuş toprakların sıcaklığı nasıl düşükse yüzeyden biraz daha derinde yer alan çamurun da ortalama sıcaklığı aynı şekilde düşük olacaktır. Nesli tükenen dört ayaklıların yaşam koşullarını ilgilendiren durumların yarattığı ana problemler zaten ortadan kalktı ve eğer tabanın alt katmanının ısısı hakkında söylediğim şey⁹ olası ise nesli tükenen dört ayaklıların cesetlerinin nasıl muhafaza edildiğini açıklamak da böylece çok kolay olacak.

Koyunda fosil kemiklerin bulunduğu tabanın civarının kötü kokusu yaşanan yavaş çürümeden kaynaklanıyor olabilir.

⁹ Deniz dibine buzların yığılmış olması ihtimaline karşılık Danimarka Kraliyet Donanmasından Kaptan W. Graah'a ait *Grönland'ın Doğu Yakasına Yolculuk* kitabının İngilizce çevirisinden bir alıntı yapacağım; "İdrak edilmesi gereken tek sorun bu da değil: Çok uzakta da olsanız buz parıltıları deniz dibinden yoğun bir şekilde yayılıyor ve buralardan uzun yıllardır hiçbir şekilde geçilemiyor. Bu durumu nasıl açıklamak gerekir bilemiyorum. Sanki denizin dibi karada olduğu gibi kalın bir buz tabakasıyla kaplanmış. Yalnız bu tabaka olduğu yerde mi oluşmuş yoksa buzdağı kalıntıları mı yoksa kara kışta sürüklenip gelen bir buz kütlesi mi ya da taşlarla, tepelerin ufalanıp gelen kalıntılarıyla oluşmuş da denize doğru sokulmuş buz tutan bir toprak parçası mı bilinmez ve bu soruyu cevaplamak imkansız." Kaptan ayrıca şöyle de diyor: "Kazasız belasız geçtik buralardan ve buzulun bahsettiğim yükselmiş olan yerleri ile ilgili hiçbir gözlem yapmadık. Buzulun yükselerek ortaya çıktığı bölgeye Puisortok isminin verilmiş olmasından da anlaşılıyor." Rusya'daki, Sibirya'daki hatta İngiltere'deki tatlı su ırmaklarının tabanlarının donmuş olması ve buz parçalarıyla birlikte yüzeye büyük taşların yükselmesi de ciddi bir kanıttır (Bkz. *Journal of Geograph. Soc.*, V. cilt, s. 12, VI. cilt, s. 416; *Edinburgh Journal of Nat. and Geograph. Soc.*, II. cilt, s. 55). Zeminde buzun oluşması için suyun yeteri kadar hareketli olması gerekir, böylece su donma noktasına ulaşp buz kitlesi bütün halde oluşurken kitlenin suya temas eden kısımlarında kristalleşmeler devam eder. [Puisortok, "yükselen şey" anlamına gelmektedir -çn.]

Deniz bitkilerinden biri daha var ki çok önemli olduğu için hususi olarak bahsetmem gerek. Bu bitki esmer su yosunu yani Solander'in isimlendirdiği gibi *Fucus giganteus*. Söz konusu bitki sığ sulardakilerden tutun da en derin sulardaki kayalarda bile yetişiyor. Hem kıyılarda hem de kanallarda bu bitkiye rastlayabiliyorsunuz. *Adventure* ve *Tazı* ile yolculuk yaparken su yüzeyine yakın olan her bir kayanın bu bitkiyle sarılı olduğunu gördük. Yosun, fırtınaların hakim olduğu bu topraklarda gemilerin yolunu bulmasını sağlayarak ve bir çoğunu da batmaktan kurtararak iyi bir iş başardı. Şaşılacak bir şey daha var ki bu bitki hiçbir kayanın, en sağlamının bile direnemediği batı okyanusunun güçlü dalgalarının ortasında bile yetişiyor, gelişiyor. Bitkinin kökü yuvarlak, ince ve pürüzsüz ve çapı bir inç geçmiyor. Birkaç bitki bir araya gelince suda salınan iri taşları taşıyabilecek kadar kuvvetli oluyorlar. Kara içlerindeki kanallarda yosun taşlara eklenmiş halde yetişiyor. Bu taşlardan bazıları o kadar büyük ki sudan dışarı çıkarıldıklarında taşı bir kişi tek başına geminin güvertesine taşıyamıyor.

Kaptan Cook ikinci yolculuğunda şöyle anlatıyor; Kerguelen Topraklarında "bu bitkiler devasa boyutlara ulaşıyor fakat kökleri baş parmaktan büyük değildir. Resiflerde yetişenlerinde mesafe taşın zemini ile suyun yüzeyinin arası kırk dört metre kadardı. Demek ki denizin derinliği buralarda çok daha fazla. Bu bitki dikey olarak büyümüyor aksine dipten yukarı kırk beş derecelik bir açı ile gelişiyor ve sonra da denizin yüzeyine doğru metrelerce yayılarak ilerliyor. Bazıları yüz on metrelik bir mesafeden dipten yükselip yüzeye doğru yayılmış durumdalar." Falkland Adalarında ve Tierra del Fuego civarlarında bu bitkinin yetiştiği yerler on sekiz ile yirmi sekiz metre derinliğe sahip. Kaptan Cook'un da söylediği gibi başka hiçbir bitkinin kökü denizin yüz on metre derininde değildir. Coğrafik olarak bu bitkiye çok farklı yerlerde rastlıyorsunuz.

En güneyde Horn Burnunun yakınındaki adalardan kuzeye, doğu kıyılarına, (bu bilgiyi Bay Stokes'tan aldım) 43 derece enlemine kadar olan bölgede yetişen bu bitkiye batıda, 42 derece enlemindeki Chiloe'de oldukça yaygın olarak rastlanıyor fakat buralardakiler çok gür sayılmazlar. Bitki kuzeye doğru biraz daha ilerliyor ve sonra yerini başka bir tür bitkiye bırakıyor. Böylece söz konusu yosuna 15 derece enleminden, bu bitki ile haşır neşir olan Cook'un da belirttiği gibi 140 derece boylamındaki Kerguelen Topraklarına kadar olan bölgede rastlayabiliyoruz.

Yaşamı bu yosuna bağlı olan o kadar fazla canlı var ki inanılmaz. Bu deniz bitkisinin yetiştiği yerlerdeki canlılar hakkında koca ciltlik bir kitap yazılabilir. Deniz yüzeyinde salınanlar dışında yosunun neredeyse her bir yaprağının üzeri mercan çizgileri ile kaplı olduğundan beyaz renkte. Aşırı hassas yapılarla karşılaştık, kimi hidra benzeri poliplerdi diğerleri ise daha düzenli yapıdalar ve bütünleşik canlı *Ascidiaeye*¹⁰ de rastladık. Yaprakların düz yüzeylerinde çeşit çeşit yassı deniz kabukları, Trochi, kabuksuz yumuşakçalar ve çift kabuklu yumuşakçalar vardı. Bitkinin her tarafı eklem bacaklı kabuklularla doluydu. Dolaşık haldeki kökleri salladığınızda küçük balıklardan, kabuklardan, mürekkep balığından, çeşit çeşit yengeçlerden, deniz yumurtalarından, deniz yıldızlarından, zarif *Holothuriaeden* (kimi deniz tavşanı yumuşakçasının şeklini almıştı), Planaryalardan ve çeşit çeşit sürünen deniz kurdundan oluşan bir canlı yığını dökülüveriyordu. Esmer deniz yosununu elime aldığımda her seferinde ilginç yapıya sahip yeni hayvanlara rast geliyorum. Chiloe'deki yosunlar çok da gelişkin değillerdi ve üzerlerinde sayısız kabuk, mercan kırmızımsı yosunlar, eklem bacaklı kabuklular yoktu fakat birkaç tane *flustraceae* ve birkaç bütünleşik *Ascidiaeye* rastladım. Burada bulduğum *Ascidiae*, Tierra del Fuego'da bulduğum türden daha farklıydı. Buradaki esmer deniz

¹⁰ Hayvanlarının birçoğunun bu türe ait olduğunu düşünüyorum.

algının çeşitleri üzerinde barınan hayvanların çeşitlerinden çok daha fazla. Güneydeki bu büyük deniz ormanları, karada dönenceler arasında kalan yerlerdeki ormanlarla kıyaslanabilir ancak. Karadaki ormanlar yok edilse yosun ormanlarının beslediği hayvanlar kadar çok sayıda hayvan yok olmaz, eminim. Yosun yapraklarının arasında sayısız çeşit balık yaşıyor ve bu balıklar başka hiçbir yerde yiyecek ya da barınak bulamazlar. Yosunlar yok olsa karabataklar, dalgıç kuşları, diğer balıkçıl kuşlar, su samurları, deniz fokları ve domuz balıkları da yok olur. Son olarak da Fuegianlı vahşilerin, şu sefil toprakların sefil efendilerinin yamyamlıkları iki katına çıkar, sonra da nüfusları yavaş yavaş azalır ve belki de yok olup giderler.

8 Haziran – Sabah erkenden demir alıp Famine Limanından ayrıldık. Kaptan FitzRoy Macellan Boğazını yeni keşfedilmiş olan Magdalen kanalından doğru geçip gitmeye karar verdi. Güneye doğru yol alacaktık. Daha evvel de bahsettiğim bambaşka ürkütücü bir dünya gibi duran o karanlık geçidi kullanacaktık. Rüzgar iyiydi fakat hava o kadar sisliydi ki çoğu manzarayı kaçırdık. Dağınık haldeki karanlık bulutlar dağların zirvelerinden eteklerinin alt kısımlarına kadar sürükleniyorlardı. Karanlık dağların ortasında ara ara yakalayabildiğimiz manzaralar bir hayli ilgi çekiciydi. Sivrilmiş uçlar, konik şekilli kar yığınları, mavi buzullar, aydınlık gökyüzündeki çizgiler farklı mesafelerden ve yüksekliklerden seçilebiliyordu. Anlattığım bu manzaranın tam ortasında bulutların ardına saklanan Sarmiento Dağının yakınlarındaki Turn Burnuna demir attık. Küçük koyumuzun yüce ve dik yakalarının dibinde terk edilmiş Kızılderili çadırı gördük. Belli ki bu ıssız topraklara ayak basan insanlar da olmuş. İnsanın hakim olmadığı, hak iddia edemediği toprakların olabileceğini hayal etmek bile tuhaf. Doğanın kaya, buz, kar, rüzgar ve su gibi cansız hizmetçilerinin tümü birbirleri ile savaşırken insana da kafa tutmak için bir araya geliyorlar ve doğanın hizmetlileri buradaki toprakların mutlak hakimi.

9 Haziran – Sabah Sarmiento’da sis perdesinin yavaş yavaş dağılmasına çok memnun olduk ve dağın manzarası ile karşı karşıyaydık. Sarmiento, Tierra del Fuego’nun en yüksek bölgesi ve altı bin sekiz yüz fit yükseklikte. Dağın yüksekliğinin sekizde biri olan taban kısmında karanlık ormanlar var ve ormanların bitiminden zirveye dek dağ karlarla kaplı. Hiç erimeyen bu koca kar yığınları dünya yıkılmadıkça hep bu şekilde kalacakmış gibi duruyor, asil ve yüce bir manzara sunuyorlar. Dağın konturları gayet net ve düzgün. Beyaz ve pırıltılı yüzeyden yansıyan ışıklar yüzünden hiçbir yere gölge bile düşmüyordu. Dağın gökyüzüne uzanan çizgileri seçilebiliyor yalnızca. Dağın yüce gövdesi bütün ihtişamıyla dikiliyor. Buzullar karla kaplı yerlerden deniz kıyısına kadar sarmal şekilde aşağılara iniyor. Donmuş bir Niagara seyrediyor gibiydik. Çağlayan mavi buzullar çağlayan sular kadar güzel görünüyorlar. Gece kanalın batısına ulaştık ve deniz o kadar derindi ki demir atacak yer bulamadık. Denizin bu dar kolunda on dört saat boyunca zifiri karanlıkta ileri geri gitmek zorunda kaldık.

10 Haziran – Sabah Pasifik’in açıklarında ilerledik. Batı kıyılarında alçak, yuvarlak, oldukça kıraç, granit ve yeşil şist tepeler var. Sör John Narborough bir keresinde buralara Issız Güney adını takmıştı, buralar görüp görülebilecek en ıssız topraklar olduğu için böyle bir isim takmış olabilir. Ana adalar dışında kalan yerlerde okyanusun bitmek bilmeyen dalgalarının yaladığı dağınık halde duran sayısız kaya var. Doğu ve Batı Furies’tan geçerek gittik ve biraz daha kuzeyde deniz o kadar dalgalıydı ki buraya Samanyolu adı verilmişti. Hep karada yaşamış olan biri bu dalgaları bir anlığına görse bir hafta boyunca rüyasında göreceği tek şey deniz kazası, tehlike ve ölüm olacaktır. Bu manzardan sonra bir daha dönmek üzere Tierra del Fuego’dan ayrıldık.

XIV. Bölüm

Valparaíso – And Dağlarının eteklerine yolculuk – Toprağın yapısı – Bell of Quillota’ya tırmanış – Parçalanmış yeşil şist taşı yığınları – Devasa vadiler – Madenler – Madencilerin durumu – Santiago – Cauquenes’in kaplıcaları – Altın madenleri – Öğütme değirmeni - Delikli taşlar – Pumanın davranışları – El turco ve tapacolo – Sinekkuşu

ŞİLİ’NİN MERKEZİ, 23 Temmuz – *Tazı* Şili’nin ana limanı Valparaíso koyuna gece demirledi. Sabah her şey çok güzeldi. Tierra del Fuego’dan sonra buranın iklimi çok tatlı geldi, atmosfer kuruydu, gökyüzü berraktı ve masmaviydi. Güneş parlıyordu ve her taraf cıvıl cıvıldı. Limandan görünen manzara çok güzeldi. Şehir bin altı yüz fit yükseklikteki sarp tepelerin hemen dibine kurulmuştu. Şehrin ortasında kumsala paralel olarak uzana avare bir havası olan bir cadde var. Tepelerin aralarındaki geçitlerin her iki yanına evler kurulmuş. Yuvarlak tepelerde dağınık halde yetişmiş bitkiler var ve küçük su yolları tepeleri aşındırmış ve aşınmış yerlerde toprağın rengi koyu kırmızıya çalıyor. Bu manzara ile kiremit çatılı kirece boyanmış alçak evler bana Tenerife’deki Santa Cruz’u anımsattı. Kuzeydoğu taraflarında uzaklarda And Dağları görülüyor. Civardaki tepelerden bakınca And Dağlarının heybetini çok daha iyi fark ediyorsunuz ve aradaki mesafenin ne kadar uzak olduğunu daha iyi kavırıyorsunuz. Aconcagua volkanı muhteşem. Bu büyük ve eğri büğrü konik yapı Chimborazo’dan çok daha yüksek. *Tazı*’daki subayların yaptığı ölçüme göre yüksekliği yirmi üç bin fit kadar. Bulunduğumuz noktadan sıradağların manzarası havanın berraklığı

ğından ötürü çok güzel görünüyor. Pasifik'te güneş batar-ken dağların engebeli hatları öyle net ortaya çıkıyor ki dağların hatlarını ve büründüğü çeşit çeşit narin renkleri seyretmek muhteşem bir deneyim.

Tazı'nın Şili'de geçirdiği süre boyunca eski okul arkadaşım ve dostum olan Richard Corfield'ın yanında kaldığım için çok şanslıyım. Gösterdiği misafirperverlikten ve nezaketten ötürü kendisine teşekkürü borç bilirim. Valparaíso'nun civarı bir doğa bilimci için pek bir nimet sunmuyor. Çevredeki tepeler granitimsi yapıdalar ve ara ara da gnaysa ve granite dönüyorlar. Zirve noktaları dümdüz olan tepelerin yan tarafları ise oval hatlara sahip. Sıradağların bu yakasını kaplayan ormanların ana rüzgarları kestğini belirtmiştim. Uzun süren yaz mevsiminde rüzgar kesintisiz olarak güneyden ve kıyının biraz açıklarında esiyor, o nedenle yazın hiç yağmur yağmazken kışları ise üç ay boyunca bol miktarda yağmur yağıyor. Bitki örtüsü o yüzden çok seyrek. Derin vadiler dışında civarda hiç ağaç yok, yalnızca tepelerin çok sarp olmayan yerlerinde küçük çimenlikler ve bodur çalılıklar var. Buradan üç yüz elli mil güneyde yer alan And Dağlarının sık ormanlarla kaplı olduğunu düşününce şu an bulunduğumuz yer ağaçlarla kaplı dağ yamaçları ile büyük bir zıtlık oluşturuyor.

Bölgenin doğa tarihine ışık tutan nesneleri toplamak için uzun yürüyüşlere çıktım. Etraf yürüyüş yapmak için oldukça elverişli. Çok güzel çiçekler var ve her kuru iklimle sahip bölgede olduğu gibi kimi bitkiler ve çalılar kendilerine has güçlü kötü bir koku yayıyorlar. Bu bitkilerden birine değdiğiniz an koku kıyafetinize siniyor. Her geçen günün bir önceki kadar güzel olması çok şaşırtıcıydı. İklim insanın hayattan aldığı tadı ne kadar çok etkiliyor! Bulutlarla kaplanmış karanlık dağları değil de masmavi berrak gökyüzü altında sıralanan dağları seyretmek ne kadar da farklı bir his! Manzara ilk baktığınızda gözünüze olağanüstü görünüyor, sonrasında ise neşe ve mutluluk saçan bir hale bürünüyor.

14 Ağustos – Yılın bu zamanında karla kaplı olmayan And Dağlarının temel bölümlerini analiz etmek için atla yolculuğa çıktım. İlk gün deniz kıyısından kuzeye doğru yol aldık. Karanlık çökünce evvelden Lord Cochrane'e ait olan Hacienda Quintero isimli araziye vardık. Buraya geliş amacım denizden birkaç metre yükselmiş olan kabuklarla kaplı geniş yatakları incelemektir. Yatakların tümünde *Erycinaya* ait tek bir tür vardı ve bugün bu türe ait kabukluların pek çoğu bir araya geliyor ve topluluk halinde kumluk düzlüklerde yaşıyorlar. Yatakları kaplayan bu canlıdan o kadar çok sayıda var ki yıllardır taş ocaklarından çıkarılanları yakılıp kireç haline getiriliyorlar ve büyük Valparaíso kenti kireç ihtiyacını bu şekilde karşılıyor. Bu bölgenin seviyesindeki değişimin ne olduğu üzerine farklı fikirler var ve oldukça yükselmiş olan sert kayaların üzerine yapışmış sülükayaklılarla karşılaştım ve kayalar o kadar yüksekteydi ki sert bir rüzgarda denizden gelen serpintiler bu ölü hayvanları ıslatamıyorlardı.

15 Ağustos – Quillota vadisine doğru ilerlemeye başladık. Bölge şairlerin pastoral diye tanımlayabileceği kadar güzel topraklar. Yemyeşil çimenler derelerin aktığı küçük vadilerle bölünmüş ve çobanlara ait olduğunu düşündüğümüz kulübeler yamaçlara dağılmış. Chilecauquen sıradağlarından geçmek zorunda kaldık. Yamaçların dibinde dört mevsim yapraklarını dökmeyen ağaçlardan oluşan ormanlar vardı. Ormanlar derelerin aktığı kısımlarda toplanmışlardı. Yalnızca Valparaíso'yu gören biri için Şili'de böyle güzel manzaralarla karşılaşmak oldukça şaşırtıcı olacaktır. Sierra'nın yamacına vardığımızda Quillota vadisi hemen ayaklarımızın dibine seriliverdi. İnsan eliyle yaratılmış bereket ve bolluk dolu bir manzara ile karşılaştık. Vadi geniş bir düzlük, bu yüzden sulak alanları oluşturmak kolay olmuş. Küçük kare şeklindeki bahçelerde portakal ve zeytin ağaçları var ve bilumum sebzeler yetiştiriliyor. İki yanda da dağın çıplak yamaçları yükseliyor. Zıtlık oluşturan bu görüntü kırkyamaya benzeyen vadiyi daha

da güzelleştiriyor. Valparaíso'ya "Cennet Vadisi" adını kim verdiyse bu isme Quillota'yı dikkate alarak karar vermiş olmalı. Bell dağının dibinde yer alan Hacıentade San Isidoro'dan geçip yola devam ettik.

Şili haritaya bakınca da anlaşıldığı üzere sıradağlar ile Pasifik arasında yer alan ince ve uzun bir ülke. Topraklarının üzerinde pek çok dağ sırası var ve bu dağlar kuzeydeki sıradağlarla birbirlerine paralel olarak konumlanmış durumda. Okyanus tarafına düşen sıralı dağlarla ana sıradağların arasında havzalar yer alıyor ve bu havzalar birbirlerine dar geçitlerle bağlanarak güneye kadar uzanırlar. Şili'nin en büyük şehirleri olan San Felipe, Santiago, San Fernando bu havzalara kurulmuşlar. Bu havzalar ve düzlükler basamak basamak yükselen vadiler tarafından kıyıya bağlanıyorlar (Quillota'da olduğu gibi). Patagonya'nın batı kıyısında ve bugün Tierra del Fuego'da olan körfezler ve derin koylar gibi bu havzaların ve düzlüklerin zamanında belli körfezlerin ve koyların tabanı olduklarına şüphe yok. Şili eskiden toprak şekilleri ve su kaynakları bakımından Patagonya'ya benziyor olmalı. Şili ile Patagonya arasındaki benzerlik bilhassa sis alçak bölgelere bir battaniye gibi serildiğinde daha net ortaya çıkıyor. Beyaz buhar derelerin üzerinde kıvrıla kıvrıla ilerliyor, küçük koylar, körfezler güzelleşiyor, sağda solda aslında ada olduğu anlaşılan tepelikler baş gösteriyor. Düz vadilerin ve havzaların dağınık sıralanan dağlarla oluşturdukları zıtlık benim için oldukça farklı ve ilgi çekici bir manzaraydı.

Düzlüklerin eğimi denize doğru. Bu sayede toprak çok rahat sulanabiliyor ve o yüzden topraklardan yüksek bir verim elde edilebiliyor. Eğim olmasaydı bu topraklarda bir şeyler yetiştirmek çok zor olurdu zira yaz ayları boyunca gökyüzünde tek bir bulut bile olmuyor. Dağlar ve tepeler çalılarla ve bodur ağaçlarla kaplı ve onun dışında bitki örtüsü oldukça seyrek. Her bir toprak sahibinin belli bir tepede arazisi var ve sahip oldukları çok sayıda yarı vahşi hayvanı buralarda otlatıyorlar. Yılda bir kez büyük "ro-

deo" düzenleniyor. Bütün büyükbaşlar bir yerde toplanıyor, sayılıyor, damgalanıyorlar ve bir kısmı ayrılıyor ve daha da besili hale gelmeleri için sulak topraklarda otlatılıyorlar. En çok buğday ekiliyor, onun dışında Kızılderililerden aldıkları mısırı da çokça ekiliyorlar. Bir çeşit fasulye de yetiştiriyorlar ve buradaki sıradan emekçilerin en temel besin kaynağı bu fasulye. Meyve bahçelerinde çok sayıda şeftali, incir ve üzüm yetiştiriliyor. Tüm bu avantajları düşününce bu ülkede yaşayanlar şu ankinden çok daha fazla randıman elde edebilirler aslında.

16 Ağustos – Hacienda'nın baş kahyası bana bir rehber ve yeni atlar verdi. Sabah Campana'ya ve yaklaşık iki bin metre yüksekliğindeki Bell dağına tırmanmak üzere yola düştük. Yollar çok kötüydü ama karşılaştığımız jeolojik yapı ve manzara çektiğimiz çileye değdi. Akşama doğru çok yüksekte bir yerde Agua de Guanaco adında bir doğal kaynağa ulaştık. Guanakonun biri gelip de suyunu içeli uzun yıllar geçmiştir, o yüzden kaynağa bu isim çok uzun zaman önce verilmiş olmalı. Tırmanırken dağın kuzey yamacında çalı dışında başka hiçbir şeyin yetişmediğini gördüm. Güney yamaçta ise on beş fit yüksekliğinde bir tür bambu ağacı vardı, birkaç yerde de palmiye ağacı gördük. Dört bin beş yüz fit yükseklikte gördüğümüz palmiye ağacı ise beni oldukça şaşırttı. Burada yetişen palmiyeler mensup oldukları familyadan ötürü çirkin ağaçlar. Ağacın kökleri çok büyük. Köklerin orta kısmı dipten ve uçtan daha kalın olduğundan tuhaf bir şekle sahip. Aynı türdeki palmiyeye Şili'nin pek çok yerinde rastlıyorsunuz ve özünden bir tür pekmez yapıldığı için de ağaç buralarda çok değerli. Petorca yakınındaki bir arazide palmiyeleri saymaya kalkışanlar yüz binlercesini saydıktan sonra pes etmişler. Her yıl Ağustos ayında (bahar mevsiminin başlarında) birçok palmiyeyi kesiyorlar ve ağacın gövdesini yere yatırıp yapraklarını da buduyorlar. Ağacın öz suyu üst kısımdan aşağı doğru akmaya başlıyor ve birkaç ay boyunca bu şekilde akmaya devam ediyor. Özün ağaçtan aktığı kısımdan

her sabah ince bir dilim kesilip alınıyor ki ağacın taze kısmı öne çıksın. İyi bir palmiyeden doksan galon öz elde ediliyor. Bu kadar öz dışarıdan kupkuru görünen bir ağacın gövdesinden elde ediliyor. Güneşin parıldadığı zamanlarda özün daha çabuk aktığı söyleniyor. Ağacı keserken dikkatli olunması gerek. Ağaç tepenin yamacına yatırılmalı ve üst kısmı da yukarıya gelmeli, yamaçtan aşağı yuvarlanmamalı yoksa ağacın özünü akıtamıyorlar. Gerçi yuvarlansa bile yer çekiminin özün akışını engellemeyip aksine akışa yardımcı olabileceğini düşünmüyor da değil insan. Kaynatarak özü koyulaştırıyorlar ve elde ettikleri şey tat olarak pekmeze benziyor.

Kaynağın yanına varınca atlarımızı çözdük ve geceyi burada geçirmeye karar verdik. Akşam hava çok güzeldi, gökyüzü o kadar berraktı ki Valparaíso koyunda demirlemiş olan gemilerin direkleri kırk iki kilometrelik mesafeden küçük siyah çizgiler şeklinde seçilebiliyorlardı. Yelkenlerini açmış ilerleyen bir gemi de beyaz ve parlak bir leke gibi görünüyordu. Karanın sahip olduğu yükseltiyi ve havanın berraklığını hiç hesaba katmayan Anson, yolculuğu sırasında gemilerinin karadan çok uzaktayken bile fark edilmiş olmalarına çok şaşırmıştı.

Güneşin batışı muhteşemdi. Vadiler kararmıştı ve And Dağlarının zirvelerindeki karlarda kızıl renkli çizgiler peyda oldu. Karanlık çökünce bambuların oluşturduğu küçük bir çardağın altında ateş yaktık ve *charqui* (kurutulmuş et dilimleri) pişirdik, matelerimizi elimize aldık, keyfimiz yerindeydi. Açık havanın keyfi böyle durumlarda bir başka oluyor. Akşam hava sakin ve sessizdi. Ara sıra dağ bizcachalarının tiz çığlıkları ile çobanaldatan kuşunun inceden ötüşü dışında pek bir ses yoktu. Yalnızca birkaç kuş ile böceğin sesi kuru ve kavruk dağlara yayılıyordu.

17 Ağustos – Sabah zirveyi taçlandıran sarp yapıdaki yeşil şist kitleye tırmandık. Bu kaya da çoğu yeşil şist kayasında olduğu gibi iyice ufalanmış kocaman köşeli bir taş dönüşmüştü. Yalnız yüzeyindeki kırılmaların bazılarının

çok taze olduğunu gördüm, sanki bir gün evvel ufalanmış gibiydi. Kimi yerlerinde ise likenler çıkmış ve bazıları iyice büyümüştü. Taze gibi duran ufalanmaların sık sık yaşanan depremler neticesinde oluştuğunu düşünüyorum o yüzden sallantıda durduğunu gördüğüm her bir taş yığınının altından geçerken hızlı davranmaya çalıştım. Yaptığım bu gözlem inandırıcılığı olan yalnız doğruluğundan şüphe ettiğim bir gözlemdi ta ki Hobart Town yakınlarındaki Wellington Dağına tırmanana kadar. Dağın zirvesi benzer bir yapıya sahipti ve burada da aynı şekilde ufalanmalar gözlemlerdim fakat buradaki kayalar bulundukları yere sanki binlerce yıl evvel yerleştirilmiş gibiydiler.

Günü zirvede geçirdik ve çok güzel bir gündü. And Dağları ile ve Pasifik'le sarmalanan Şili haritadaki haliyle tam karşımızdaydı. Manzaranın güzelliği büyük sıradağlar ile onlara paralel olarak sıralanan ve geniş Quillota vadisi tarafından kesilen alçak dağların görüntüsü ile daha da güzelleşiyordu. Karşımızdaki şu dağların yükselmesini sağlayan, binlerce yıl etkili olan ve bu kitleleri zamanla kırıp parçalayan, ufalayan, düzleştiren kuvvete kim hayranlık duymaz ki? Tam bu noktada insanın aklına Patagonya'daki çakıl taşlarından oluşan tortullu topraklar geliyor. Bu çakıllı topraklar sıradağlar üzerinde yükselselerdi şu anki yüksekliklerinden yüzlerce metre daha yüksekte olacaklardı. Patagonya'da hangi sıradağ o kadar çok çakıllı toprak yaratabilirdi hiç bilemiyorum. Herhalde koskoca bir sıradağın tümünün ufalanması gerekirdi. Haklı bir şaşkınlık bu zira sonsuz uzayıp giden zaman, sahip olduğu kudretle dağları hatta Güney Amerika'daki koca sıradağları bile ufalayıp çakıla, çamura dönüştürebilir.

And Dağlarının görüntüsü beklediğimden çok daha farklıydı. Dağlardaki karnı alt çizgisi yataydı elbette ancak dağların zirveleri bile bu çizgiye paralel olarak uzanıyordu. Uzayıp giden zirvelerde arada sönmüş olan ya da şu an aktif olan bir volkanın sivri ya da konik ağzı dikkat çekiyordu. Sıradağlar devasa bir duvarı andırıyordu, duva-

rın orasında burasında kuleler yükseliyormuş gibiydi ve dağlar ülkeyi saran koca bir set gibi yükseliyordu.

* * *

18 Ağustos – Dağdan inerken derelerin, güzel ağaçların olduğu birkaç güzel yer gördük. Aynı çiftlikte uyuduktan sonra iki gün peş peşe vadide ilerledik ve kentten çok fidanlığa benzeyen Quillota’dan geçtik. Meyve bahçeleri çok güzeldi ve hepsi de kocaman şeftali çiçeklerinin olduğu bahçelerdi. Bir iki bahçede hurma ağacı da vardı. Hurma ağaçları oldukça görkemliydi ve bu ağaçlarının asıllarının yetiştği Asya ve Afrika çöllerinde olanları çok daha muhteşem olmalı. Quillota gibi dağınık yapıdaki San Felipe’den de geçtik. Bu bölgede yer alan vadi Şili’nin en ilgi çekici manzarasını oluşturduğunu söylediğim sıradağların eteklerinin alt noktalarına ulaşan geniş körfezlere ve düzlüklere açılıyor.

Akşam koca sıradağların yan tarafında akan bir derenin kenarında yer alan Jajuel madenlerine ulaştık. Burada beş gün kaldım. Bana ev sahipliği yapan adam madenin amiri Cornishli cahil bir köylü kurnazıydı. İspanyol bir kadınla evlenen bu adamın memleketine dönmek gibi bir niyeti yoktu. Cornwall madenlerine hâlâ büyük bir hayranlık besliyordu. Bir sürü sorudan sonra bana “George Rex öldüğüne göre Rex ailesinden kaç kişi daha hayatta acaba?” diye sordu. Bahsettiği Rex muhtemelen bir sürü kitabın yazarı olan Finis’in akrabası olmalı!

Madenler bakır madenleri idi ve çıkarılan cevherin hepsi eritilmek üzere Swansea’ye gönderiliyordu. Buradaki madenler İngiltere’dekilere kıyasla çok daha sakın madenlerdi. Zira buradakilerde duman yoktu, fırın yoktu, kocaman buharlı makineler yoktu ve hiçbir şey çevredeki dağların huzurunu bozamıyordu.

Şili hükümeti, daha doğrusu eski İspanyol hukuku ile yönetilen bu ülke maden arayışına izin veriyordu. Maden peşine düşen biri beş şiling ödeyerek istediği yeri kazabili-

yordu ve hatta bu parayı ödemedi kişinin başka birine ait bir toprak parçasını maden aramak için yirmi gün boyunca kazmasına izin veriliyordu.

Şili usulü maden arama yöntemlerinin var olan yöntemlerin en ucuzu olduğu artık biliniyor. Beni ağırlayan madenci burada yaşayanların iki ana gelişimi yabancılar sayesinde öğrendiğini söyledi. Buradaki madenciler ilk olarak Cornwall'da çokça bulunan bir cevher olan bakırı önceden fırınlayarak içindeki piriti azaltmayı yabancıardan öğrenmişler ki İngiliz madenciler buraya geldiklerinde piritin işe yaramaz olduğu için bir kenara atıldığını görünce çok şaşırılmışlar. Şilili madenciler ikinci olarak da fırınlardan mucuru kazıyıp temizlemeyi öğrenmişler. Böylece temizlenen fırınlardan yığın halinde metal parçaları edinmişler. Katırların İngiltere'ye gönderilmek üzere bu tür metal yığınlarını kıyıya taşıdıklarını gördüm. Piritle ilgili mevzu çok ilginç. Şilili madenciler bakırdaki piritin bakır içermediğini sandıklarından İngiliz madencilerin cehaletine gülmüşler. İngilizler de Şilili madencilere aynı şekilde gülmüş ve birkaç dolar karşılığında cevherin en zengin damarlarını onlardan satın almışlar. Uzun yıllardır burarlarda madencilikle uğraşan insanların madeni eritmeden önce hafifçe pişirip sülfürünü azaltmak gibi basit bir yöntemi keşfetmemiş olmaları çok ilginç. Basit makinalar yardımıyla halledilen birkaç yöntem daha Şilililere öğretilmiş fakat bugün hâlâ bazı madenlerde sular deri benzeri torbaların içinde mil yardımıyla tahliye ediliyor!

İşçi takımı çok uzun saatler çalışıyorlar. Yemek araları çok kısa ve yaz kış demeden hava aydınlanınca madene giriyorlar, hava karardıktan sonra madenden çıkıyorlar. Ayda bir sterlin kazanıyorlar ve yemekleri karşılanıyor. Kahvaltı için on altı incir ve iki küçük somun ekmek veriliyor. Öğle yemeği için haşlanmış fasulye, akşam yemeği için de kavrulmuş kırık buğday veriliyor. Etin tadını bilmiyorlar bile. Yıllık kazandıkları on iki sterlinle üstlerini başlarını örtecek kıyafetler almaya ve ailelerini geçindir-

meye çalışıyorlar. Madenciler ise aylık yirmi beş şilin kazanıyor ve küçük bir parça *charqui* [kurutulmuş et dilimi] de alıyorlar. Yalnız bu adamlar kasvetli topraklarından kalkıp iki ya da üç haftada bir madenlerde çalışmaya geliyorlar.

Şili’de kaldığım süre boyunca yüksek dağlarda dolaşmaktan büyük keyif aldım. Bölgenin umulduğu üzere oldukça ilginç bir jeolojik yapısı vardı. Ufalanmış, pişmiş kayalarda sıralanan yeşil şist damarlar bu topraklarda zamanında yaşanmış olan hareketliliklerin karutı niteliğindedeydi. Manzara Bell of Quillota’yla neredeyse aynıydı. Kurak, çıplak dağlara seyrek yapraklı çalılıklar nokta nokta dağılmıştı. Çok sayıda kaktüs ve bilhassa frenk inciri vardı. Dikenleri olan yuvarlak bir ağacı ölçtüm, çevresi bir metre doksan üç santimdi. Silindir şeklinde dalları olan türün boyu ise üç buçuk ile dört buçuk metre arasında değişiyordu. Dalların dikenleri ile birlikte çevresi de doksan ile yüz yirmi santim arasındaydı.

Son iki gün o kadar yoğun kar yağışı oldu ki ilginç gözlemler yapacağım bir geziye çıkamadım. Civarda yaşayanların denizin bir uzantısı olduklarını söyledikleri gölü görmek istedim. Kurak mevsimde su elde etmek için göle bir kanal açılması teklif edilmiş fakat pedere danışmışlar ve peder de eğer göl gerçekten Pasifik’le bağlantılıysa tüm Şili’yi su basacağını ve bunun çok tehlikeli olduğunu söylemiş. Oldukça yüksek bir yere kadar tırmandık fakat toplanan karlar yüzünden muhteşem gölü görmeye gidemedik ve aşağı inişimiz de biraz sıkıntılı oldu. Atlarımızı kaybedebilirdik bile zira toplanan karların ne kadar derin olduğunu anlayamıyorduk ve atlar sürüldüklerinde karlar üzerinde ancak sıçrayarak ilerleyebiliyorlardı. Kararan hava yeni bir kar fırtınasının yaklaştığına delaletti. Fırtına bastırmadan kaçabildiğimiz için mutluyduk. Aşağı düzlüğe inene kadar fırtına bastırmaya başladı bile ve gün içinde bu tür bir fırtınaya yakalanmadığımız için şanslıydık.

* * *

14 Eylül – Bugün yüksek bir tepenin zirvesinin yirmi otuz metre kadar yakınlarında bulunan madenlere gittik. Yolda M. Gay'in¹ övgüyle bahsettiği üzerinde yüzen adaları olan Tagua-tagua gölünü gördük. Adalarda ölü yaprakların sapları birbirine dolanmıştı ve üst kısımlarda da canlı olan yapraklar kök salmaya başlamıştı. Yaprakların şekli yuvarlak ve kalınlıkları dört ile altı fit kadardı ve yaprakların büyük bir kısmı suya batmış haldeydi. Rüzgar estikçe bu adalar gölün bir tarafından öbür tarafına doğru sürükleniyorlar ve yolcu olarak da büyükbaş hayvanlarla atları taşıyorlar.

Madene vardık ve adamların yüzleri o kadar soluktu ki endişelenip Bay Nixon'a sağlıklarının yerinde olup olmadığını sordum. Madenin derinliği dört yüz elli fitti ve her bir adam madenden doksan kilo² ağırlığında taşlar çıkarıyordu. Yükleriyle birlikte milin üzerine zikzak olarak yerleştirilmiş ağaç gövdelerine atılmış çentiklerden tırmanarak ilerliyorlardı. Kasları daha gelişmekte olan on sekiz yirmi yaşlarındaki daha bıyığı terlememiş çocuklar (çiplaklardı, üzerlerinde bir tek don vardı) aynı mesafeden taşları yüklenip çıkarıyorlardı. İçlerinde kuvvetli bir adam vardı ve bu tür bir işe alışkın olmadığı için sürekli olarak terliyordu ve kendi bedenini zor taşıyordu. Bu kadar ağır bir işte çalışan bu insanların tek yedikleri şey haşlanmış fasulye ile ekmek. Adamlar sadece ekmek yemeyi tercih ederler. Efendileri ise bir tek ekmek yiyerek bu kadar ağır işin üstesinden gelemeyeceklerini düşündüklerinden bu insanlara at gibi davranıyorlar ve fasulyeyi de ondan dayıyorlar. Jajuel'deki madenlerde çalışanlara biraz daha fazla para ödeniyor. Burada çalışanlar aylık yirmi dört ile yirmi sekiz sterlin arası bir para alıyorlar. Madenden üç

¹ *Annales des Sciences Naturelles*, Mart 1833. M. Gay çok hevesli ve gayretli bir doğa bilimci ve Şili topraklarının doğa tarihini ilgilendiren konuların her biri ile ilgili çalışmalar yapıyor.

² Başka bir madende cesaret edip bir taşı kaldırdım; tarttık, taş doksan kiloydu.

haftada bir ayrılıyorlar ve iki gün aileleri ile birlikte kalıyorlar³. Bu madende çok katı bir kural var ve maden sahibinin işine gelen bir kural. Madenden altın çalabilmenin tek yolu fırsatını buldukça cevher parçalarını gizlice yürütmekten geçiyor. Ne zaman baş kahya bir şekilde gizlenmiş bir maden parçası bulsa madenin ederini bütün adamların yevmiyesinden kesiyor. Bu yüzden işçiler bir araya gelip ortak bir ses oluşturmıyorlar ve sürekli birbirlerini göz hapsinde tutuyorlar.

Çıkarılan cevher değirmene getirildiğinde ince bir toza yatırılıyor ve maden yıkanarak hafif olan parçalardan arındırılıyor ve alayla altın tozu sabitleniyor. Yıkama deyince kulağa çok basit bir işlemmiş gibi geliyor ama suyun akışı ile altının ağırlığının birbirine olan uyumu neticesinde metalden tozun kolayca sıyrılışını seyretmek çok zevkli bir şey. Değirmenlerden çıkan çamur havuzlarda biriktiriliyor ve havuzda çökelti halini alan çamurları ara sıra temizliyorlar ve bir yere yığıyorlar. Sonra kimyasal olaylar yaşanmaya başlıyor ve çeşitli tuzlar yüzeyde olgunlaşıyorlar ve çamur kitlesi sertleşiyor. İncelediğim çamur yığınının açılı ve taşlaşmış bir yapısı vardı ve dikkat çekici olan şey sonradan oluşan bu parçacıkların eşit tonda güzelce dağılmış koyu kurşunu bir yapıya sahip olmalarıydı. Fakat

³ Tüm bu muameleler berbat da olsa madende çalışanlar bu yapılara hiç ses çıkarmıyorlar. Zira tarlada çalışanların hali çok daha berbat. İrgatlar çok daha az para alıyorlar ve yalnızca fasulye ile besleniyorlar. Sefalet içinde olmalarının ana sebebi toprağın işlenmesine bağlı olarak kurulan sistemin feodal bir yapıya sahip olmasından kaynaklanıyor. Toprak sahibi toprağının küçük bir kısmını işlemesi ve ekmesi için ırgata veriyor ve karşılığında da ırgatın emeğini satın alıyor (ırgat vekaleten toprağı işliyor). Ömrünün sonuna kadar toprak sahibi için çalışan ırgata emeğinin karşılığı olarak hiçbir ücret ödenmiyor. Eğer ırgatın yetişkin bir oğlu varsa ve toprağı iyi işleyip para karşılığında toprağın kira bedelini ödeyebilecek kadar şanslıysa bu durumdan kurtuluyorlar. Onun dışında avuç içi kadar toprakla belli vakitler dışında ilgilenecek başka kimse bulunmuyor. O yüzden Şili’de ırgat sınıfı büyük bir sefalet içinde yaşıyor.

oluşan tabakanın hiçbir tarafı tek düze bir açıda değildi. Çamur bir-iki yıl bekletildiğinde ve yeniden yıkandığında altın ortaya çıkıyor. Aynı yöntem altı yedi kere tekrar ediliyor. Elde edilen altının miktarı her seferinde daha da az oluyor. Sonraki uygulamalar (bölge sakinlerinin de dediği gibi altını tekrar elde edebilmek için) daha uzun aralıklarla yapılıyor. Yukarıda sözünü ettiğim kimyasal olaylar tekrarlandıkça bileşenlerden dolayı çamurun içinde yeniden altın oluşuyor. Bulunan bu yöntem sayesinde madenlerden elde edilen cevherin miktarı da kat be kat artmış oluyor.

Minik altın parçalarının etrafa saçıldıktan sonra aşınmaya uğramadan bu şekilde toplaşabilmeleri çok ilginç. Bir iki madencinin iş dışında evin ve değirmenin etrafındaki toprağı kazmalarına bir süre önce izin verilmiş. Bir araya gelen madenciler toprağı yıkıyorlar ve otuz dolar değerinde altın çıkarıyorlar. Doğada da benzer bir olay yaşanıyor aslında. Dağlar ayrışıp aşınıyorlar ve sahip oldukları belli metal cevherleri de bu şekilde dağılıp gidiyor. En sert kaya bile unufak oluyor ve içindeki sıradan metaller oksitleniyorlar ve hem kaya hem de metal ufalanıp gidiyor. Fakat altın ve platinle birlikte birkaç metal daha çok dayanıklıdır. Ağırlıklarından dolayı dibe çeken bu metaller çöküp kalırlar. Tüm dağlar değirmenden geçirilebilseydi ve sonra doğanın elinde yıkansalardı geriye metal içerikli maddeler kalırdı ve insanoğlu da kalan bu maddeleri birbirinden ayırıştırma işini uğraşmaya değer bir iş olarak görürdü.

Civarda Kızılderililere ait birkaç tane harabe vardı. Molina'nın⁴ bahsettiği ve buralarda çok olduğunu söylediği delikli taşı inceledim. Yüzeyi düz ve şekli yuvarlak olan bu taşın çapı beş ile atı inç arası ve tam ortasında delik var. Sopaların ucuna takıldığı sanılan bu taşlar aslında şekil olarak böyle bir iş için kullanılmaya pek müsait değiller.

⁴ Molina, *Compendio de la Histori, &c. del Reyno de Chile*, I. cilt, s. 81.

Burchell⁵, Güney Afrika'daki bazı kabilelerin toprağı sivri uçlu sopalarla kazdıklarından bahsediyor. Ucunda delikli taş olan sopalarla toprağı daha kuvvetli ve daha iyi kazdıklarını söylüyor. Zira bu tür sopalar toprağı daha iyi yarabiliyormuş. Şili'deki Kızılderililerin eskiden bu tür ilkel aletler kullanıyor olmaları muhtemel.

Bir gün Renous isminde doğadan nesneler toplayan bir Alman ile İspanyol bir avukatla tanıştım. Bu iki insan arasında gelişen diyalogu dinlemekten zevk aldım. Renous o kadar iyi İspanyolca konuşuyordu ki yaşlı avukat onu bir İspanyol sandı. Renous yaşlı adama, bana gönderme yaparak, kertenkele ve böcek toplaması için, taş kırması için birini İngiltere Krallığı bu topraklara yollasa ne düşünürdü diye sordu. Yaşlı beyefendi bir süre ciddi ciddi düşündü ve sonra "Bu iyi bir şey değil. Dünyada bu kadar çöp bir işi halletmesi için birini gönderecek kadar zengin biri yoktur. Bu durum hoşuma gitmedi. İçimizden biri kalkıp da İngiltere için bunları yapmak durumunda kalsa İngiltere Kralı bizi topraklarından def etmez miydi?" Bunları dile getiren yaşlı beyefendi bu toprakların en bilgili ve en entelektüel sınıfına mensup olan biri! Renous bile iki ya da üç yıl kadar önce San Fernando'daki bir evde birkaç tırtılı bir kıza beslesin de kelebeğe dönüşsünler diye emanet etmiş. Bu dedikodu tüm şehre yayıldı ve pederlerle vali bir araya gelip konuştular ve durumun bir tür Tanrıya şirk koşmak olduğuna karar verdiler ve Renous döndüğünde tutuklandı.

19 Eylül – Yaquil'den ayrıldık ve Quillota'yı andıran içinden Río Tindericia'nın aktığı düz vadiyi aştık. Antia-go'nun birkaç mil ötesindeki bu bölgede iklim çok daha nemliydi. Sulanmak zorunda olmayan çimenliklerin daha gür olduğu yerler vardı. (Ayn yirmisinde) Denizden Rancagua'nın batısındaki dağlara kadar uzanan geniş düzlüğe ulaşana dek vadiyi takip ettik. Bir süre sonra etrafta ne

⁵ Burchell's Travels, II. cilt, s. 45.

ağaç ne de bir çalılık kalmıştı. Buralarda yaşayanların Pampas'takiler gibi yakmak için toplayacakları odunları yoktu. Şili'de bu tür ovaların var olduğunu hiç duymadığım için manzarayı görünce çok şaşırdım. Düzlüklerin yükseklikleri değişiyordu ve her biri tabanları geniş düzlükler halinde uzanan vadiler tarafından kesintiye uğruyorlardı. Vadilerle geniş düzlükler, Patagonya'da olduğu gibi, okyanusun yavaşça geri çekilmiş olduğunu gösteriyorlardı. Bu vadilerin sınırlarını oluşturan dik yamaçlarda büyük mağaralar var ve bu mağaralar eski koyların ve kavnalların suları sayesinde oyulup açılmışlar. Ziyaret ettiğim evvelden kutsanmış olan bir mağaranın adı Cueva del Obispo idi. Gün boyu kendimi iyi hissetmedim ve Ekim sonuna kadar da pek iyileşmedim.

22 Ekim - Üzerinde tek bir ağacın bile yetişmediği çimenlerle kaplı yerlerden geçtik. Ertesi gün bize zengin bir Haciendero'nun kalmamız için yer hazırladığı Navedad yakınlarındaki deniz kıyısında bulunan bir eve vardık. Devam eden iki gün boyunca bu evde kaldım ve kendimi çok iyi hissetmesem de Tersiyer Döneme ait yeni ve ilginç birkaç deniz kabuğu topladım. (Ayın yirmi dördünde) Yö-nümüzü Valparaíso'ya çevirdik ve büyük zorluklarla ayın yirmi yedisinde Valparaíso'ya vardık. Ekim sonuna dek yatağıma mahkum oldum. Bu süre boyunca Bay Cornfield'ın evinde kaldım ve beyefendinin bana göstermiş olduğu nezaketi anlatmaya kelimeler yetmez.

XV. Bölüm

Chiloe – Genel görünüm – Tekne gezisi – Kızılderililer – Castro - Gunnera scabra’nın geniş yaprakları – Ehlileşmiş tilki – San Pedro’ya tırmanış – Chonos Takımadaları – Tres Montes yarımadası – Granitimsi sıradağlar – Lowe Limanı – Yaban patatesi – Orman – Turbanın oluşumu – Myopotamus, su samuru, fareler – Cheucau ve havlayan kuşlar – Çömlekçi kuşu – Kuşların müstesna karakteri – Fırtına kuşu

CHILOE VE CHONOS ADALARI, 10 Kasım – *Tazı*, Valparaíso’dan yola çıkıp güneye doğru Tres Montes Yarımadasına kadar olan bölgede Şili’nin güneyini, Chiloe adasını ve engebeli topraklara sahip olan Chonos Takımadalarını incelemek üzere yola çıktı.

Ada doksan mil uzunluğunda, genişliği de otuz milden daha az. Toprak engebeli fakat dağlık da sayılmaz. Adanın etrafı geniş bir ormanla kaplı ve sağda solda çimenlikler var. Kulübelerin etrafındaki yeşillikleri ise temizlemişler. Uzaktan manzara Tierra del Fuego’yu andırıyor. Fakat yakından bakınca adanın ormanları çok daha güzel. Güney sahillerini kaplayan kasvetli kayın ağaçlarının yerine burada dört mevsim yapraklarını dökmeyen çeşitli ağaçlarla tropik bitkiler var. Kışın burada iklim berbat, yazın da hava biraz daha iyi gibi. Dünyada ılıman iklimin olduğu bölgeler içinde bu adalar kadar çok yağış alan birkaç tane daha yer ya vardır ya yoktur. Rüzgar çok kuvvetli esiyor ve gökyüzü hep bulutlu. Bir hafta boyunca hava çok güzeldi ve bu başımıza gelebilecek en mükemmel şeydi. Sıradağların manzarasını ise pek seyredemedik. Güneş doğmadan önce Osorno volkanı dimdik karşımıza dikildi ve onun di-

şında kaldığımız süre boyunca dağları görmek hiç kismet olmadı. Güneş yavaştan yükselirken gökyüzünün doğusunda yükselen dağların hatları yavaş yavaş silikleşiyordu.

Bu bölgenin yerlilerinin yüz hatlarına ve kısa boylarına bakınca damarlarında akan kanın dörtte üçünün Kızılderili kanı olduğunu anlıyorsunuz. Alçakgönüllü olan bu insanlar, sakın yapıdalar ve çok çalışkanlar. Volkanik kayaların ufalanmasıyla oluşan topraklar üzerinde pek çok bitkinin yetişebileceği verimi yüksek topraklar. Fakat büyümesi için güneş ışığına ihtiyacı olan bitkiler iklim sebebiyle buralarda yetiştirilemiyor. Büyük dört ayaklı hayvanların beslenme ihtiyacını karşılayacak kadar gür otlaklar yok. O yüzden buradaki insanların temel besin kaynaklarını domuz eti, patates ve balık oluşturuyor. Herkes kalın, yünlü kıyafetler giyiyorlar. Her aile kıyafetini kendi üretiyor ve çivit maviye boyuyor. El becerileri ise pek gelişmemiş. Toprağı saban kullanarak tuhaf bir yöntemle sürüyorlar. İp eğirme şekilleri, mısır öğütme yöntemleri ve kayıklarının biçimi de çok tuhaf.

Oldukça sık ormanlara sahip olan bölgede topraklar yalnızca kıyı kesimlerde ve birbirine bağlanan adalarda ekip biçiliyor. Yollardaki toprak çok yumuşak ve bataklıkvari olduğu için yolları aşıp gitmek bile çok zor. Şili’de yaşayanlar Tierra del Fuego’lular gibi hayatları boyu sahil kısmında dolanıyorlar ya da kayıkla dolaşıyorlar. Kayık kimi zaman sadece bir evden diğerine gidilmesini sağlıyor. Yiyecek konusunda sıkıntı çekmeseler de insanlar oldukça fakir. Ortalıkta emek gerektiren hiçbir iş yok o yüzden bu tür işleri yapabilecek insanlara talep de yok. Alt sınıfta yaşayan insanlar parasızlıktan hayatlarını kolaylaştıracak küçük lüksleri satın alamıyorlar. Takas bile doğru dürüst işlemiyor buralarda. Adamın birinin bir torba kömür karşılığında birkaç önemsiz şey almaya ve koca bir kalası da bir şişe şarap karşılığında vermeye geldiğini gördüm. Her ticaretle uğraşan kişi tüccar oluyor ve takas karşılığı aldığı malları tekrar satıyor.

24 Kasım - Filikalarla tekneler Bay Sullivan'ın komutasında Chiloe'nin doğusunu ve iç kesimlerini araştırmak üzere yola koyuldu. Filikalar *Tazı* ile adanın en güney ucunda buluşacaktı ve *Tazı* da adanın etrafını dışardan dolaşarak o noktaya gelecekti. Yolculuğa ben de katıldım fakat ilk gün tekne ile gitmek yerine adanın en kuzey ucu olan Chacao'ya varmak için atlar kiraladım. Yol kıyından doğru ilerliyordu ve ara sıra ormanlarla kaplı burunlardan geçiyordu. Gölgelekli bu yollarda yol karelere ayrılmış ve yan yana dizilmiş kütüklerden oluşuyor. Dört mevsim yeşil olan bu ormanlara güneş ışığı hiç düşmediği için zemin çok nemli ve yumuşak. O yüzden yolu kütüklerle döşemediğiniz takdirde buralardan ne bir insan ne de bir at geçebilir. Chacao köyüne vardığımda filikalarla gelenler geceyi geçirmek için çadırlarını daha yeni kurmuşlardı.

Civardaki topraklar müthiş derecede temizlenmişti ve ormanın içindeki kuytu köşeler ise sessiz ve çok güzeldi. Ana liman evvelden Chacao'da yer alıyormuş fakat zamanla bir sürü gemi fırtınalar ve kayalar yüzünden batınca İspanyol hükümeti buradaki kiliseyi yakmış ve civarda ikamet edenleri rastgele San Carlos'a göçe zorlamış. Kısa bir süre sonra valinin çıplak ayaklı oğlu bizimle görüşmeye geldi. Filikanın direğinde asılı duran İngiliz bayrağını görünce gamsız bir tavırla Chacao'da bundan böyle İngiliz bayrağı mı dalgalanacak diye sordu. İnsanlar ne zaman savaş gemisi görseler çok heyecanlanıyorlar ve gemileri İspanyol donanmasının öncülerini sanıyorlar ve İspanya'nın yaşadıkları adaları Şili'nin milliyetçi hükümetinin elinden kurtarmasını ümit ediyorlar. Kıdem sahibi olanlar ise geleceğimizden haberdarlardı ve bize çok kibar davrandılar. Akşam yemeğimizi yerken vali ziyaretimize geldi. İspanyol hükümeti zamanında yarbay olan bu adam şu an sefil bir halde. Bize iki koyun verdi karşılığında da iki pamuklu mendil, pirinçten yapılmış birkaç ıvır zıvır ve biraz da tütün aldı.

25 Kasım - Yağmur çok şiddetli yağdı. Yağmur fırtınala-

rına rağmen Huapi-lenou kıyılarına kadar gidebildik. Chiloé'nin doğu yakası olan bu yer düz bir alan ve ara ara vadilerle bölünmüş ve küçük adalara ayrılmış. Adaların hepsi siyaha çalan koyu yeşil yapraklı sık ağaçlardan oluşan gür ormanlarla kaplı. Adaların kenarlarında ise açık alanlar var ve buralarda yüksek çatılı kulübeler yer alıyor.

26 Kasım – Gün aydınlanırken hava müthiş derecede berraktı. Osorno volkanından dumanlar tütüyordu. Görkemli dağın konik yapısı muhteşemdi, üzeri bembeyaz karlarla kaplıydı ve sıradağların önünde yükseliyordu. Eyer şekilli bir başka volkanın da koca kraterinden dumanlar çıkıyordu. Corcovado'nun yüce doruklarını da gördük ve bu dağ “meşhur Corcovado” adını hak ediyordu. Tek bir noktadan yükseklikleri yaklaşık yedi bin fit olan aktif üç volkanı da görebiliyorduk. Güneyde uzakta üzeri karlarla kaplı zirveler göze çarpıyordu. Bu dağlar şu an aktif değillerdi ama yüksek ihtimalle onlar da volkanik kökenlilerdi. Buradaki And Dağları Şili'dekiler kadar yüksek değildi ve arada net bir bariyer de oluşturmuyorlardı. Yüksek sıradağlar kuzeye ve güneye doğru düz bir çizgide sıralanıyorlardı ancak optik yanılsama yarattıklarından aşağı yukarı yarı dairesel bir görünüme sahiptilerdi. Zirvelerin en yüksekleri ile yakın olanları ufukta bir aradaymış gibi duruyorlardı, o yüzden aralarındaki uzaklığın ne kadar olduğunu tahmin etmek zordu.

* * *

6 Aralık – Caylen'e vardık. Buraya “Hristiyanlığın sonu” deniyormuş. Sabah Laylec'in kuzey ucundaki bir eve birkaç dakikalığına uğradık. Burası Güney Amerika Hristiyanlığının en güney noktası idi. Ev harap bir haldeydi. 43 derece 10 dakika enleminde yer alan bu nokta Atlantik kıyısındaki Río Negro'nun birkaç derece daha güneyinde yer alıyordu. Burada en uç noktada ikamet eden Hristiyanlar çok fakirlerdi. Durumları kötü olduğundan bu bahane ile tütün dilenmeye başladılar. Tütün dilenmeye başlama-

larından önce bir olaya tanık oldum. Üç buçuk gün boyunca yürüyerek buraya gelmiş olan bir adamın küçük bir balta ve birkaç balık karşılığında bir sürü şey alıp geri döndüğünü gördüm ve bu durum burada yaşayan Kızılderililerin ne kadar fakir olduklarının bir göstergesiydi. Bu kadar cefayı çektikten sonra bir şeyler alabiliyorlar. Buradaki insanlar için küçücük bir şeyi edinmek ne kadar da zor olmalı!

Akşam San Pedro'ya vardık ve *Tazı* buraya demirlemişti. İki subay karaya çıktı ve bulunulan noktada gidip gelerek teodolitle açıları ölçtüler. Buradaki adaya özgü nadir rastlanan bir tilki olduğunu öğrendik. Tanımlanmamış bir hayvan olan bu tilkinin kayaların üzerinde oturduğunu gördüm. Manevraları seyretmekle meşgul olan hayvana arkadan yaklaştım ve jeolojik çekicimle başına vurup hayvanı avladım. Bulduğumuz bu tilki ilginç bir hayvandı. Mensup olduğu sınıftaki diğer hayvanlara kıyasla bilimsel olarak incelemeye değerdi. Tilki şu an Zooloji Derneğinin müzesinde.

Limanda üç gün kaldık. Bu süre içinde Kaptan FitzRoy bir ekiple birlikte San Pedro'nun zirvesine tırmanmak istedi. Buradaki ormanlar adanın kuzeyindekilerden daha farklı bir yapıdalar. Kayalar mikalı kayağan taşlardı. Hiç kumsal yoktu ve dik yamaçlar doğrudan suya batıyorlardı. Genel görünüm Chiloe'ye değil Tierra del Fuego'ya benziyordu. Zirveye ulaşmak için boşa uğraştık. Orman aşılması çok güç bir ormandı ve daha evvel bu tür bir orman görmemiş biri için ölmüş ya da ölmekte olan ağaç gövdelerini gözlemlemek için uygun bir yerdi. Eminim ayağımız on dakikadan fazla yere basmadı ve yerden neredeyse on on beş fit yukarıydık. O kadar ki denizciler şaka olsun diye çıkan seslerin taklidini yapmaya başladılar. Onun dışında her birimiz çürümüş ağaç gövdeleri üzerinde ellerimiz ve dizlerimiz üzerinde birbirimiz ardında sürünerek ilerlemeye çalıştık. Dağın aşağı taraflarında adını bilmediğim kokulu yapraklardan oluşan taflan benzeri defne taçları,

asil kış ağaçlarının kabukları ve daha adını bilmediğim bir sürü bitki yerde sürünen bambu ve kamışlar üzerinde birbirine dolaşmış haldelerdi. Zirveye tırmanmaya çalışırken ağa dolanmış balıklar gibiydik. Yükseklerde büyük ağaçlar yerini çalılara bıraktı ve orada burada kırmızı ardıç ile alerce çamlar vardı. Bin fit kadar bir yükseklikte eski dostum güneyli kayın ağacıyla karşılaşmak beni mutlu etti. Sanırım kuzey sınırda olduklarından dolayı buradaki kayınlar bodur kalmışlar. Zirveye çıkmaya çalışmanın beyhude olduğunu görüp tırmanmaktan maalesef vazgeçtik.

* * *

1 Ocak 1835 – Bu bölgelere özgü kutlamalar eşliğinde yeni yıla girmiş olduk. Bu topraklar ümitlerimizi boşa çıkarmadı ve kuzeybatı rüzgarları ile sürekli yağan yağmur yeni gelen yılı kutlar nitelikteydi. Tanrıya şükürler olsun ki yıl sonuna dek buralarda dolanmayacaktık ve tekrar Pasifik'e çıkıp başımızın üstünde dolanan bulutların dağıldığı mavi gökyüzünün cenneti müjdelediği yerlere gidecektik.

Kuzeybatı rüzgarları dört gün boyunca etkili oldu. Büyük bir koyu geçmeyi ancak başarabildik sonra güvenli başka bir limana demirledik. Derin bir koyun başına varana kadar kaptana eşlik ettim. Yolda çok sayıda fokla karşılaşmak bizi şaşırttı. Düzlük olan kayaların üstü ve kumsalların bir kısmı foklarla doluydu. Tatlı bir muhabbet kurmuş gibi duran foklar birbirlerine sokulup derin derin uyuyorlar. Bu tavırları ile domuzları andırıyorlar fakat domuzlar bile birbirlerine bu kadar sokulsalar kirden ve birbirlerinden yükselen iğrenç kokulardan utanırlardı. Her bir fok sürüsü sabırlı fakat kenafir gözlü hindi akbabası tarafından göz hapsindeler. Bu iğrenç kuş, kırmızı kel başıyla kokuşan ne varsa onun içinde debelenmek için yaratılmış ve batı yakasında sıkça rastlanan bu hayvan fok sürülerinin başında beklediğine göre belli ki ölü foklarla besleniyor. İçme suyu bulabildik (muhtemelen suyun yüzeyi

temizdi) ve suyun kaynağını granit dağlardan denize doğru çağlayarak inen seller oluşturunuyordu. Temiz su, balıkları buraya çekmişti ve balıklarla birlikte deniz kırlangıçları, martılar ve iki tür karabatak da buralara kadar gelmişti. Siyah boyunlu bir çift kuğu ile de karşılaştık ve bir sürü su samuru da vardı. Su samuru kürkü buralarda çok değerli. Dönüşte genç yaşlı bir grup fokun tekneyle geçerken suda debelenmelerini seyretmek çok eğlenceliydi. Suyun altında uzun süre kalmayan foklar yüzeye çıkıp ilgiyle ve merakla boyunlarını uzatıp bizi takip etmeye başladılar.

7 Ocak – Kıyıda doğru ilerledikten sonra Chonos Takımadalarının kuzey ucunda yer alan Lowe Limanına demirledik ve burada bir hafta kaldık. Chiloe'dekiler gibi buradaki adalar da kıyılara doğru birikmiş katmanlı yumuşak kum taşıyla karışık çakıllardan oluşuyorlar. O nedenle toprak oldukça verimli. Dört mevsim yeşil olan fundalıklar nasıl çakıllı yollara kadar iniyorsa adalardaki ormanlar da aynı şekilde çakıllı kumsala kadar inmişler. Demir attığımız yerde manzaramızı başta eyer biçimli zirvesi olan volkanik dağla birlikte sıradağlarda yer alan dört adet karla kaplı konik zirveler süslüyordu. Volkanik dağ "meşhur Corcovado"nun tam yanındaydı ve güneye doğru iki dağ daha yükseliyordu. Dağ sıraları bu bölgede büyük bir yükseltiye sahip değiller. O yüzden dağların kimi kısımlarının yüksekliği ile civardaki adaların seviyesi arasında büyük bir yükselti farkı yok. Caylen'den, "Hristiyanlığın sonu"ndan gelmiş olan beş adamla karşılaştık ve adamlar kano benzeri perişan tekneleri ile Chonos'u Chiloe'den ayıran açık denizi bir sürü macera yaşayarak aşıp balık tutmaya buralara kadar gelmişlerdi. Chiloe'ye bağlanan adalar gibi bu adalara da yakın zamanda insanlar doluşacaktır.

Humboldt¹ Yeni İspanya Krallığı üzerine kaleme aldığı makalesinde bildiğimiz patatesin tarihi ile ilgili çok ilginç

¹ Humboldt, *New Spain*, IV. kitap, IX. bölüm.

bir tartışma yürütür. Humboldt'a göre çok tüketilen bir sebze olan patatesin kökeni Molina'nın² *maglia* adını verdiği bitki ve bu bitkinin anavatanı Şili. Humboldt Kızılderililerin bu bitkiyi Peru'ya, Quito'ya, New Granada'ya ve 40 derece güney enleminden 5 derece kuzey enlemine kadar uzanan sıradağlara taşıdığına inanıyor. Humboldt Amerikan nüfusunun yayılma şekliyle ilgili kayıtlara baktığında İspanyol istilasından evvel Meksika'da patatesin yetişmiyor olmasının ilginç olduğuna dikkat çekiyor. Chonos Adalarında yabani bir tür patatese sıkça rastlıyorsunuz ve bu sebze genel itibarıyla Molina'nın *maglia* adını verdiği patatese değil daha çok ekimi yapılan sıradan patatese benziyor.

Bu patatesler kumsala yakın yerlerde kumlu, kabuklu, ağaçların birbirlerine pek sokulmamış olduğu topraklarda yetişiyor. Ocak ayı ortasında çiçek açan bitkinin yumru kısmı bu dönemde küçük ve az sayıda oluyor. Fakat gölgede yetişenlerinin yaprakları gür oluyor. Oval şekilli bir patates buldum ve onun büyüklüğü bir metre beş santim kadardı. Ham olanları İngiltere'deki patateslerle aynı kokuya sahip ve haşlandıklarında küçülüyorlar, sulu hale geliyorlar ve tatları ise yavan oluyor. Molina'nın bahsettiği Şili'deki patatesler gibi acı bir tatları yok. Rahatça tüketebilirsiniz. Bazı bitkilerin yerden en yukardaki yaprağı arasındaki mesafe ise dört fitti.

Burada yetişen patates ekilen patatese genel olarak çok benziyor. O nedenle patatesi ithal ederek getirmediğinizi göstermeniz gerekiyor. Yabani patatesin adalarda hatta kimsenin yaşamadığı, gidip ayak basmadığı Chonos Takımadalarındaki küçük kayalarda bile yetişiyor olması tartışılması gereken önemli bir husus. En yabani Kızılderililerin bile patatesi çok iyi tanıdıkları biliniyor. Çok bilgili ve aktif bir fok avcısı olan Bay Lowe (50 derece enlemindeki Trinidad Körfezindeki çıplak Kızılderililere patatesi gös-

² Molina'nın Şili isimli kitabı, İspanyolca edisyonu, I. cilt, s. 136.

terdiğinde yerlilerin sebze yi hemen tanıdıklarını ve "Aquina" deyip patatesleri almak istediklerini söyledi. Vahşiler bir de patatesin yetiştiği bir noktaya işaret etmişler. Gösterdikleri noktada patatesin yetiştiği sonradan teyit edilmiş. Chiloe'de yaşayan başka bir kabileye mensup Kızılderililer patatese kendi dillerinde bir isim vermişler. Buralarında yaşayan sıra dışı ırklar tarafından çok iyi bilindiğine, vahşilerin kendi dillerinde isimler verdiğine ve dört yüz beş yüz millik bir alanda hiç ayak basılmayan, hakkında hiçbir şeyin bilinmediği kıyı şeritlerinde yetiştiğine bakılırsa patatesin ana vatanı bu topraklar olmalı. Profesör Henslow yanımda getirdiğim kuruyan türe ait olan patatesleri inceledi ve Bay Sabine'in³ Valparaíso'da tarif ettiği patateslerle aynı olduklarını söyledi. Bu patatesler kimi botanikçiler tarafında oldukça farklı bir tür olarak kabul ediliyor. Aynı patatese güneydeki adaların nemli ormanlarında da rastlanıyor. Şili'nin merkezindeki kurak dağlarda da yetişiyor olması oldukça dikkat çekici. Zira bu dağlara altı aydan fazla bir süre boyunca hiç yağmur yağmıyor. Patatesin özelliklerine bakarsak sebzenin kökeni düşünüldüğü gibi *maglia* değil kurak yerlerde bile yetişebilen yabancı patates.

Chonos Takımadalarının 45 derece 30 dakika enlemindeki merkezinde yer alan ormanlar Horn Burnunun altı yüz mil boyunca uzanan batı sahilindeki ormanlarla benzer karakterdeydi. Chiloe'nin ağaçvari çimenlikleri burada sona eriyor ve Tierra del Fuego'daki kayın ağaçlarının aynısı burada bayağı yükseklerle kadar ulaşıyor ve ormanın büyük bir kısmı bu ağaçlardan oluşuyor. Fakat bu ağaçlar güneydeki ağaçlar gibi özel bir yapıya sahip değiller. Buradaki iklim kriptogam bitkiler için çok uygun. Macellan Boğazı civarlarındaki toprakların çok soğuk ve ıslak olduğunu o nedenle bitkilerin gerektiği gibi yetişemediğini

³ *Horticultural Transactions*, V. cilt, s. 249. Bay Caldcleugh İngiltere'ye iki yumru göndermiş ve iyi gübrelenince yumrular ilk mevsiminde bir sürü ürün vermiş ve yaprakları gürleşmiş.

söylemiştim. Fakat bu adalardaki ormanların içinde farklı türde pek çok bitki var ve bol miktarda da yosun, diken ve küçük eğreltiotları yetişiyor⁴. Tierra del Fuego'da ağaçlar yalnızca tepelerin yamaçlarında yetişiyor. Her bir kademedeki toprağın üzeri kalın turba ile kaplı. Chiloe'de de benzer bir durum var ve bu tür bir toprak buralarda gür ormanların oluşmasını sağlamış. Chonos Takımadalarındaki iklim kuzeydekinden çok güneydeki iklime daha yakın. Alçaklardaki toprakların üzeri iki tür bitki ile kaplı (Brown'un⁵ adlandırdığı *Astelia pumila* ve *Donatia magellanica*) ve eklenilen yerlerinden çürümeye başlayan bu bitkiler kalın ve esnek turba tabakasını oluşturuyorlar.

Tierra del Fuego'da ormanlık alanın üst kısımlarında turbanın oluşmasını sağlayan ana bitki sokulgan özellikteki *Astelia pumila*. Yeni yapraklar merkezde yer alan tıpa benzeri kökün etrafında birbiri ardına büyüyorlar. Daha altta kalan yapraklar da çok geçmeden çürüyorlar. Turba tabakasında aşağılara doğru inip de kökü bulmaya çalıştığınızda (hâlâ ayakta olan yaprakların) çürüme evrelerini sonunda birbirlerine karışıp koca bir yığın halini alana dek gözlemleyebiliyorsunuz. *Asteliaya* birkaç bitki daha eşlik ediyor. Sağda solda sürünen bizdeki yabanmersinine benzeyen fakat yemişi tatlı, odunumsu kökü olan küçük bir bitki (*Myrtus nummularia*), bizdeki fundalara benzeyen bir başka bitki daha (*Empetrum rubrum*) ve üçüncü olarak da bizdeki hasır otuna benzeyen (*Juncus grandiflorus*) bir bitki daha var. Bataklığa benzeyen bu topraklarda bir tek bu bitkiler yetişiyor. Söz konusu bitkiler İngiltere'deki türlerine benzeseler de botanik açıdan farklılar. Ülkenin alçak alanlarındaki turba toprağının yüzeyinde küçük havuz-

⁴ Böcek topladığım ağımla süpürdüğümde cepkenli böcekgiller familyasına ait minicik böcekler geçti elime. Diğer böcekler de Pselaphus ve küçük Zar Kanatlılardı. Chiloe ve Chonos'un açık yerlerindeki her bir böcek ile türleri arasında en karakteristik familyaya sahip olanı Telephoridae idi.

⁵ Solander'in *Anthericum trifarium*'u.

cuklar var ve farklı yüksekliklerde bu tür su birikintilerine rastlıyorsunuz ve sanki insan eliyle kazılmış da oluşturulmuş gibi duruyorlar. Yer altından akan sular buradaki bitki örtüsünün düzensiz duruşunu tamamlayan ve pekiştiren nitelikler.

* * *

Chonos Takımadaları tahmin edileceği gibi zoolojik açıdan pek zengin değil. Dört ayaklılardan suda yaşayan iki hayvan var. *Myopotamus Coipus* (kunduzu andırıyor ama bunun kuyruğu yuvarlak) kürkü değerli olduğundan iyi bilinen bir tür. Hayvanın kürkü La Plata'nın akarsu kolları boyunca alınıp satılıyor. Hayvan büyük bir kemirgen olan kapibaralar gibi tuzlu sulara sıkça uğruyor. Çok sayıda küçük su samuru var. Su samurları yalnızca balıklarla beslenmiyorlar, foklar gibi sığ sularda suyun yüzeyine yakın yerlerde dolaşan küçük kırmızı yengeçlerle besleniyorlar. Bay Bynoe, Tierra del Fuego'da fok balığını mürekkep balığı yerken görmüş. Lowe Limanında fokun biri yakaladığı sarmal salyangozu yuvasına götürürken avlandı ve böylece türe ait tek sarmal salyangoz kabuğunu da elde etmiş olduk. Kapanla küçük bir fare yakaladım ve adalarda bu fareden çok sayıda varmış gibi duruyordu ancak Lowe Limanındaki Chiloeliler bu fareye adaların hepsinde rastlanmadığını söylediler. Bu bölgede ne tesadüfi olaylar⁶ yaşandı, toprağın seviyesi ne tür değişikliklere sahne oldu da bu küçük hayvanlar birbiriyle bağlantısı olmayan bir sürü adaya bu şekilde dağıldılar kim bilir?

⁶ Pek çok yırtıcı hayvan avlarını yavrularını beslemek için yuvaya getirirler. Baykuşların ve şahinlerin de avlarını yuvalarına getirdiklerine dair bir kayıt var mıdır acaba? Eğer bu hayvanlar da avlarını yuvaya getiriyorlarsa yüzyıllar içinde ara sıra avlardan biri daha yavrular yiyemeden ellerinden kaçmış olabilir. Küçük kemirgenlerin adalara dağılışını açıklayabilmek için buna benzer bir olayın yaşanmış olması lazım.

XVI. Bölüm

San Carlos, Chiloe – Lav püskürten Osorno – Castro'ya ve Cucao'ya gezi – Sık ormanlar – Valdivia – Elma ağaçları – Llanos'a gezi – Kızılderililer – Deprem – Concepción – Büyük deprem – Dalgaların etkisi – Çatlamış kayalar – Önceki kentlerin görünümü – Koydaki kara ve kaynayan su – Titreşimlerin yönü – Yerlerinden edilmiş taşlar – Büyük dalgaların nedenleri – Toprağın biteviye yükselişi – Yerkürenin tabakasının altındaki büyük akışkan kaya gölü – Volkanik hadiselerin bağlantıları – Sıradağların yavaş yavaş yükselişi, depremin nedeni

CHILOE VE CONCEPCIÓN, 20 Şubat – Valdivia ile ilgili tuttuğum yıllıkta geçirdiğimiz şu gün unutulmaz bir gündü. Zira buranın en eski yerleşikleri en büyük depremlerden birini yaşadılar. Ben de o sırada kıyıdaydım ve ormanlık alana dinlenmek için uzanmıştım. Sarsıntı aniden başladı ve iki dakika kadar sürdü fakat iki dakikadan daha uzunmuş gibi geldi. Yerin sarsılışı çok net hissediliyordu. Arkadaşım ve ben sarsıntı dalgalarının doğudan geldiğini sandık fakat diğerleri sarsıntıların güneybatı yönünden geldiğini düşünüyorlardı. Yaşadığımız bu ikilik titreşimlerin nereden geldiğini tahmin etmenin her zaman ne kadar zor olduğunun bir kanıtıydı. Ayakta durmakta zorlanmıyorduk fakat ayağa kalkınca başım döndü. Yer, küçük dalgaları geçmeye çalışan bir gemi misali sallanıyordu. Hatta incecik bir buz üzerinde kaymaya çalışan birinin bedeninin ağırlığıyla dengesini kaybetmesi gibi bir histi bu.

Şiddetli deprem bir anda evvelde etrafta olan eskiden tesis edilmiş ne varsa hepsini yıkıp geçmişti. Sarsılmaz ol-

duğuna inandığınız ne varsa hepsinin temsili olan yer kabuğu bir anda ayağınızın altında akışkan bir hale geliveriyor. Sarsıntının bir saniyesi bile yetiyor, insan endişelendiği bir şey üzerine saatlerce kafa yorsa yüreğini böylesi büyük bir huzursuzluk kaplayamaz. Ormanda meltem ağaçları nasıl sarsıyorsa yer de aynı şekilde sarsıldı fakat sonrası sakindi. Kaptan FitzRoy ile subaylar sarsıntı olduğu zaman şehirdelerdi ve şoke olmuşlar. Zira şehirde manzara çok daha kötüymüş. Ahşap evler yıkılmamış olsa da o kadar şiddetle sarsılmışlar ki tahtalar çatırdayıp durmuş. İnsanlar panikle dışarı koşmuşlar. Depremden bu kadar korkulmasına sebep olan şey sarsıntının etkileri kadar bu tür olaylara tanık olmak durumunda kalınması. Depremi ormandayken yaşamak çok ilginçti fakat bizim için o kadar da kan donduran bir hadise değildi. Dalgalar da sarsıntıdan etkilendi. Deprem sular çekildiği zamanda yaşandı ve kumsalda olan yaşlı bir kadın dalgaların kıyıya vurduğunu söyledi. Çok büyük bir şiddetle gelmeyen dalgalar tekrar geri çekilmişler. Dalgaların nereye kadar geldiği kumun ıslandığı çizgiden de belliydi. Chiloe’de birkaç yıl evvel yaşanan hafif bir depremde dalgaların benzer şekilde hızlı ve sessiz devinimi gereksiz yere büyük telaş uyandırmıştı. Akşam artçı depremle oldu ve artçılar limanda karmaşık dalgaların oluşmasına neden oldu ve dalgaların bazıları oldukça kuvvetliydi.

22 Şubat – Valdivia’dan yola çıktık ve Martın dördünde Concepción Limanına giriş yaptık. Gemi millerce ötede bir yerlere demir atmak için ilerlerken ben Quiriquina adasında indim. Arazinin baş kahyası koşarak gelip iki gün önce yaşanan depremle ilgili kötü haberleri verdi. “Concepción’da ve (liman olan) Talcahuano’da taş taş üstünde kalmadı, yetmiş köy yıkılıp gitti ve koca dalgalar Talcahuano’nun yıkıntılarını da süpürüp gitti” dedi. Limanın nasıl yerle bir olduğunu gözlerimle gördüm. Kıyıda ne varsa hepsi tahta ve kalas yığınınna dönmüştü. Sanki bin tane koca gemi gelmiş de limanda batıp gitmişlerdi. Onun

dışında etrafta yığınla sandalye, masa ve kitap rafları vardı. Bir sürü kulübenin uçan çatıları onca yolu sürüklenerek aşip buralara kadar gelmişti. Talcahuano'daki ambarların çatıları uçmuştu ve pamuk, yerba çayı ve bilumum ticareti yapılan ürünler kıyıya saçılmıştı. Adada yaptığım yürüyüş boyunca üzerinde denize ait ürünlerin eklenmiş olduğu, depremden evvel belli ki denizin derin sularında duran kaya parçalarının kumsalın üst kısımlarına kadar sürüklendiğini gördüm. Kayalardan biri levha şeklindeydi; boyu altı, eni üç kalınlığı ise iki fitti.

Ada depremin gücünü kumsal da büyük dalgaların yarattığı etkiyi tüm çıplaklığıyla gözler önüne seriyordu. Yerlerde kuzeye ve güneye doğru ilerleyen çatlaklar vardı. Çatlakların bu yönlerde ilerlemesini sağlayan şey dar bir yapıya sahip olan adanın paralel ve sarp olarak uzanan yakalarıydı muhtemelen. Falezlere yakın yerlerdeki çatlaklar bir metre kadar vardı. Koca kitleler kayıp kumsala kadar inmişlerdi. Ada sakinleri yağmurlar başlayınca daha büyük heyelanların yaşanacağını düşünüyorlar. Adanın temelini oluşturan sert kayağantaşı üzerinde zelzelenin yarattığı etki çok daha ilginçti. Dar biçimde ilerleyen kimi tepelerin yüzeyleri barutla patlatılmışçasına tamamen parçalanmıştı. Yerin yüzeyindeki taze çatlaklar ve dağılmış topraklar depremin yarattığı etkinin yüzey ile sınırlı kaldığını gösteriyor. Aksi takdirde Şili'de sağlam halde duran tek bir kayayla bile karşılaşamazdık. Bu tür sınırlı bir faaliyette titreşimin derinlerden çok dış yüzeyi etkilediği aşıkâr. Belki de bu yüzden depremler beklenenin aksine derin madenlerde büyük hasarlara sebep olmuyorlar. Yaşanan bu depremin Quiriquina adasının boyutlarını hava koşullarının yüz yıl içinde yarattığı sıradan ufalama, aşındırma gibi eylemlerden çok daha etkili bir biçimde küçülttüğünü düşünüyorum.

Sonraki gün Talcahuano'ya geldim oradan da Concepción'a geçtim. Kaptan FitzRoy depremi detaylı ve doğru olarak aktardığından benim burada konu ile ilgili tekrar

bir şeyler anlatmama gerek yok. Yalnızca günlüğümden birkaç pasajı alıntılacağım. İki kent de bana hem korkunç hem de şimdiye dek gördüğüm en ilginç manzaraları sundular. Şu anki manzara buraların eski halini bilen biri için çok daha etkileyici olmalı. Zira yıkıntılar birbirlerinin içine geçmiş durumdadır ve hiçbir taraf yaşanabilir bir yermiş gibi görünmüyor. O yüzden kentin depremde önceki halini hayal etmek oldukça zor. Deprem sabah on bir otuz sularında oldu. Bu bölgede ölenlerin sayısı şu an yüz kişiyi bulmazken eğer deprem gece yaşansaydı çok daha fazla sayıda insan yaşamını yitirirdi (ki burada yaşayanların nüfusu binleri buluyor)¹. Concepción'daki tek tek her bir ev ya da sıralanan evlerin hepsi başlı başına yıkıntı halinde öylece duruyorlar. Talcahuano'da ise yüksek dalgalar yüzünden üç beş tuğla, kiremit ve kalaslarla orada burada parça parça yıkılmadan duran duvarlar kalmış. Concepción tamamıyla yerle yeksan olmamış fakat bu yarı yıkık görüntüsü yüzünden hali çok daha acıklı duruyor. Depremi ilk şoku çok ani gelmiş. Buralarda yaşayanların çoğunun hayatını kurtaran tek şey yer kabuğu ilk titreşmeye başladığında kendilerini hemen dışarıya atmaları olmuş. Quiriquina'daki baş kahya depremin olduğunu anladığı ilk anda bindiği atla kendisinin yere yuvarlandığını söyledi. Ayağa kalkmaya çalışınca tekrar yere yuvarlanmış. Adanın sarp kıyılarındaki ineklerin denize uçtuklarından da bahsetti. Yükselen dalgaların yıkıcı etkisi çok şiddetli olmuş. Koyun baş kısmında yer alan alçak bir adada yetmiş tane hayvanı dalgaların alıp götürdüğü biliniyor. Bu depremin Şili tarihinde yaşanan en büyük deprem olduğunu düşünüyorlar. Yalnız yıkıcı depremler uzun aralıklarla gerçekleşirler. O nedenle en yıkıcısı bu muydu bilinmez. Daha büyük bir etki yaratacak bir depremin yaşanıp yaşanmamasının da bir ehemmiyeti kalmadı şu saat-

¹ Ölenlerin kırk bin olduğu tahmin ediliyor. Bölgedeki başka kentler de aynı şekilde yerle bir olmuş durumda.

ten sonra. Zira bu son depremle geride yıkılacak tek bir yer kalmadı zaten.

Concepción'u görünce bu kadar insanın yara almadan nasıl kurtulabildiklerini pek anlayamadım. Evlerin çoğu tepe taklak olmuştu. Sokakların orta yerinde tuğla ve moloz yığınının oluştuğu tepelikler oluşmuştu. İngiltere konsolosu Bay Rous titreşimi hissettiği ilk anda kahvaltı yapmakta olduğunu ve hemen dışarı fırladığını söyledi. Bahçenin ortasına ulaşır ulaşmaz evinin bir yanı büyük bir gürültü ile yıkılmış. "Sağ salim kafa ile düşündüm de evin yıkılan kısmının üzerine çıksaydım daha güvende olurum" dedi. Yer sarsıntısından dolayı ayakta duramadığından ellerinin ve dizlerinin üzerinde emeklemeye başlamış. Yüksekçe bir yere çıkana kadar evin diğer kısmı da yıkılmış. Evinin girişleri az daha başına yağıyormuş. Gök yüzünü simsiyah eden toz duman gözlerine dolmuş ve nefessiz kalmış. Sonunda sokağa ulaşabilmiş. Şok üzerine şok yaşanmış. Deprem birkaç dakikalığına durduğunda kimse enkaza yaklaşmaya cesaret edememiş. Belki de o anlarda yakınlarının ve sevdiklerinin yardıma ihtiyacı vardı fakat kimsenin birbirinden haberi yoktu. Samandan yapılmış çatılar ateş almış ve her yanı alevler sarmış. Yüzlerce kişi perişan hale düştüklerinin farkındaymış ve yalnızca birkaçının elinde o günü geçirecek kadar yiyecek varmış. Bundan daha korkunç ve daha içler acısı bir sahne daha düşünebiliyor musunuz?

Deprem kendi başına bir ülkenin refahını yok etmeye yetiyor da artıyor. Örneğin İngiltere'de yeraltı hareketleri evvelki jeolojik çağlardaki devriminin aynısına bugün de sahip olsaydı ülkenin çehresi tümüyle ne kadar da değişirdi! Koca malikaneler, birbiri üstüne dizilmiş evlerin olduğu şehirler, büyük fabrikalar, özel kişilere ya da devlete ait o güzel binalar ne hale gelirdi? Yeni bir dalga halinde gelen şiddetli bir deprem bir de gecenin ortasında yaşansaydı her yer can pazarı olurdu! İngiltere tamamıyla iflas ederdi, tüm arşivli kayıtlar, tüm hesaplar bir gecede yok

olurdu. Hükümet vergi toplayamayacağı için otoritesini kaybederdi. Şiddet artardı ve her taraf yağmalanırdı. Bütün büyük şehirlerde kıtlık yaşanırdu ve ardından veba salgını ile ölümler çoğalırdı.

Kaptan FitzRoy denizden doğru yükselip gelen ve Talcahuano'yu vuran büyük dalgayı tarif ediyor. Koyun tam ortasında yek halde yükselen dalga kenarlarından doğru dirençle birlikte içe doğru kıvrılmış ve önüne gelen kulübeyi, ağacı büyük bir kuvvetle önüne katıp sürüklemiş. Koyun başında beyaz dev dalgaların üç kez karayı vurup kentin yıkıntılarını tamamen silip süpürüşünü hayal etmek hiç de zor değil. Sokaklarda tuzlu su göletleri vardı. Aileleri sefil haldeyken çocuklar buldukları masalardan sandalyelerden kayık yapmışlardı ve hallerinden memnunnlardı. Bu kadar büyük bir felaket yaşamış olmalarına rağmen insanların nasıl bu kadar hareketli ve neşeli olduğunu anlamak oldukça güç. Yaşanan felaket herkesi etkilediği için her bir insan birbirinden nazikti ve hiçbirine mesafeli davranmıyordu. Mesafeli davranmamalarının nedeni herkesin varını yoğunu kaybetmiş olmasıydı muhtemelen. Bay Rous kalabalık bir grubu himayesi altına aldı ve depremde sonraki ilk hafta bu insanlar elma ağaçlarının altında konakladılar. Başlarda sanki pikniktelermişçesine mutlu olan bu insanlar şiddetli bir yağmura maruz kaldılar ve keyifleri iyice kaçtı. Zira sığınacakları hiçbir yer yoktu.

Kaptan FitzRoy kaleme aldığı yazıda iki tane patlamadan söz ediyor. Concepción koyundan gözlemlenen bu iki patlamanın ilkinde kalın bir duman göze çarpmış, ikincisinde koca bir balina havaya uçmuş sanki. Sular her yanda kaynamaya başlamış ve "rengi siyahlaşan sulardan ağır kükürtlü bir koku yükselmeye başlamış". Bay Alison'ın dediğine göre 1822'deki depremde de Valparaíso koyunda aynı şey yaşanmış. Bu iki büyük patlamanın derinlerde yaşanan değişimlerle ilintili olduğuna şüphe yok. Köpükler, siyah renkli berbat kokulu su şiddetli bir depremin berabe-

rinde getirdiği şeyler ve bence nedeni depremin denizin dibindeki organik maddeler içeren çamuru da örseliyor olmasından kaynaklanıyor. Callao koyunda sakin bir günde geminin birinin halatını denizin içinden doğru sürüklediğini gördüm ve halatın ardında bıraktığı izden baloncuklar çıkıyordu.

Talcahuano'nun aşağı sınıfına mensup insanlar depremi kendilerine hakaret edilen yaşlı Kızılderili kadınlarının Antuco volkanını kapatmaları sonucunda oluştuğunu sanıyorlar. Bu kadar saçma bir şeye inanmaları tuhaf. Fakat ilginç olan sürekli olarak bastırılmış volkanik hareketleri aynı zamanda yer sarsıntıları ile de bağdaştırıyor olmaları. İlmin tükendiği yerde büyücülükle durumu açıklamak elzem hale geliyor. Volkanik bacanın kapanışını büyüye bağlıyorlar. Kaptan FitzRoy'un yaptığı araştırma sonucunda Antuco'nun (daha kuzeyde yer alan volkanların durumu ne olursa olsun) depremden etkilendiğine dair bir bulguya rastlanmaması yaptıkları bu açıklamayı daha da saçma kılıyor.

Concepción şehri İspanyol tarzında inşa edilmiş bir şehir. Bütün sokaklar birbirlerine paralel açıda ilerliyorlar. Bir grup sokak batıdan güneybatıya, doğudan da kuzeydoğuya doğru sıralanıyor; diğer bir grup sokak ise kuzeyden kuzeybatıya, güneyden de güneydoğuya doğru sıralanıyor. Depremden sonra güneyden güneydoğuya doğru uzanan duvarlar diğer yönlere doğru uzanan duvarlardan daha iyi durumdalar. Kaptan FitzRoy² da çoğu tuğla yığınının kuzeydoğu yönünde biriktiklerinden bahsediyor. Sağlam duvarlarla yıkık olanlarının yönlerini düşündüğümüzde depremin güneybatıdan doğru vurduğu fikri kuvvetleniyor ve bu yönden doğru yeraltından sesler geldiği de biliniyor. Depremin merkezinin güneybatıda olduğunu varsaydığımızda deprem dalgaları ile (peş peşe yayı-

² Kaptan FitzRoy'un yazdđı "Sketch of Surveying Voyages of *Adventure* and *Beagle*".

lan titreşimlerle) aynı hatta olan kuzeybatıdaki ve güneydoğudaki duvarların, son sınırı dalgaların yayıldığı yönde olan duvarlardan çok daha fazla zarar görmeleri gerekirdi. Çünkü duvar durduğu dikey çizgi üzerinde aynı anda tamamiyle yıkılıverirdi. Başka bir örnekle açıklamak gerekirse kitapları bir halının üzerine yan yana sıralarsanız ve Michell'in önerdiği gibi deprem dalgaları yaratırsanız kitapların hepsi hangi yöne doğru sıralanmışlarsa o yöne doğru devrileceklerdir. Yerdeki çatlaklar tek tip değillerdi fakat genel itibarıyla güneydoğu ve kuzeybatı yönünde³ ilerliyorlardı ve esas eğime de uyum sağlıyorlardı. Bütün bu anlattıklarımı göz önünde bulundurursak depremin güneybatı yönünde gerçekleştiği aşikar. Santa Maria⁴ adası da bu yönde yer alıyor ve ada yer kabuğunun genel yükselişi dışında (bu konuya birazdan değineceğim) kıyının herhangi bir yerinin rakımından üç kat daha fazla yükselmiş durumda şu an.

Duvarların bulundukları yönlere göre depreme karşı gösterdikleri direnci açıklamak için verilebilecek en iyi örnek katedral binası. Kuzeydoğuya bakan duvarlar moloz yığını olmuşlar ve yığının tam orta yerinde kapı söveleri ile girişler akıntıda sürükleniyormuşçasına ayaktalar. Kimi köşeli koca tuğla blokları meydana doğru dağların dibine yuvarlanan büyük kayalar misali yuvarlanıp gitmişler. Derin çatlaklar olmasına rağmen yan duvarlar ise hâlâ ayakta. Duvarlara yapılan (yıkılan duvarlarla aynı paralelde bulunan) koca istinatlar ise bir keski ile sökülmüşçesine duvarlardan kopup yere yıkılmışlardı.

Aynı duvarlara ait duvar semerlerinde yer alan kimi kare süslemeler deprem sonrasında çapraz bir konum almışlar. La Merced kilisesinin istinatları ve içindeki birkaç ağır eşya da 1822'deki depremde benzer şekilde etkilenmiş⁵.

³ A.g.e., s. 327 vd.

⁴ A.g.e., s. 327 vd.

⁵ Mier'in Şili'si, cilt 1, s. 392.

Bay Lyell⁶ Calabria'da yer alan bir dikilitaşa ait bir çizimi vermişti bana ve depremde sonra dikilitaşın kimi parçaları yerlerinden oynamışlardı. Bu tür yer değiştirmelerin depremin yarattığı girdaplı sarsımlardan kaynaklandığı düşünülebilir fakat durum pek de öyle değil. Bir kağıt parçasına ya da tahtaya geçirilmiş çiviler sarsıntı yaşadıklarında oldukları yerde dönerler. Aynı bu çivilerde olduğu gibi ters dönen taşlar da yaklaşan titreşimlerin yönüne göre kendilerini yeniden konumlandırıyor olamazlar mı? Genel itibarıyla baktığınızda kemerli kapılarla pencereler hep ayakta kalırlar. Gerçi topal ve yaşlı bir adam ufak tefek olaylarda paniklediğinde hep yaptığı gibi depremde de kapıya doğru sürünerek gitmeye çalışmış fakat kapının enkazının altında kalarak can vermiş.

Concepción'un depremde sonraki görüntüsü ile ilgili detay vermeye çalışmadım zira şehrin manzarası karşısında insan karmaşık duygulara kapıldığından gördüklerini anlatması pek mümkün olmuyor. Subayların çoğu şehri önceden de ziyaret etmişler fakat yıkımı onlar bile tarif edemiyorlardı. Onca yıllık emeğin saniyeler içinde yok olduğunu görmek acıtıcı ve utanç verici bir şey. Uzun yıllar içinde inşa edilmiş şeylerin anında yok olması insanı o kadar şaşırtıyor ki herkes şehrin sakinlerine karşı duyduğu üzüntüyü unuttu. Sanırım İngiltere'den ayrıldığımızdan beri bizi en çok etkileyen olay buydu.

Şiddetli depremlerin civardaki denizleri de ciddi oranda etkilediği hep dile getirilir. Deprem, denizi Concepción'da olduğu gibi iki şekilde etkiler. İlk olarak depremin yarattığı ilk şokla birlikte deniz kumsalın içine dek ilerler sonra da yavaş yavaş geri çekilir. İkinci olarak da bir süre sonra denizin tümü kıyıdan çekilip büyük ve kuvvetli dalgalar halinde karaya tekrar vurur. Baştaki biraz daha düzensiz olan birinci hareket, depremin sıvı ile katı olanı ilk anda nasıl etkilediğini gösteriyor. İkinci olan hareket ise çok da-

⁶ Lyell, *Principles of Geology*, II. cilt, XV. bölüm.

ha önemli ve ilk etapta açıklaması zor olan bir şeymiş gibi duruyor. Sör W. Parish'in⁷ pek çok yazardan topladığı deprem kayıtlarına baktığımızda bilhassa da Amerika'nın batı kıyısını vuran depremleri incelediğimizde görülüyor ki deprem önce denizin geri çekilmesine neden oluyor. Bu durumu açıklamak için pek çok varsayım⁸ üretildi. Kimileri yer kabuğundaki dikey titreşimlerden ötürü suların çekildiğini söyledi. Fakat denizin karaya yakın olan bölümlerinin dipteki bir hareketten etkileniyor olması gerekiyor. O yüzden sığ suların olduğu kıyılar da işe dahil olduğundan bu varsayım pek muhtemel değil. Dahası Bay Lyell'in da belirttiği üzere karanın yüksekliğinde yaşanan bir değişim denizdeki hareketlenmeleri etkilemez ve benzer şekilde yükselen kıyı şeridinin açıklardaki adaları etkilemesi de söz konusu değildir. Aynı durum meşhur Lizbon depremi sırasında Madeira'da yaşandı. Juan Fernandez de benzer bir paralellik kurar. Lizbon depreminde Portekiz kıyılarındaki Şili kıyılarındaki yaşanan şeyin aynısı vuku bulmuştur.

Denizde yaşanan hareketlenme bence depremin yaşandığı noktadan az öteye doğru ilerleyen olağan dalgalanmalarla ilgili. Buharlı bir geminin kanatlarının yarattığı dalgaların sakın bir nehirde kıyıya vuruşunu takip edebilirsiniz su seviyesinin kıyıda elli yüz santim kadar yükseldiğini görürsünüz. Sonra da yükselen su dalgacıklar halinde kıyıya vurur. Deprem olduğunda da aslında buna benzer bir olay yaşanmakta. Buharlı geminin kanatlarından dalgalar belirsiz yönlerde dağılırlar ve dalgalar kıyıya ulaşana dek gemi çoktan ilerlemiş olur. Görülüyor ki geminin kanatları dolayısıyla ortaya çıkan ve kıyıya ulaşan dalgaların hareketi ile deniz üzerindeki geminin kütlesi dolayısıyla fiili olarak yer değiştirmekte olan suyun kaydetmiş olduğu hareketin birbirleriyle bir ilgisi yok. Aslında sudaki hareket-

⁷ Sör W. Parish bana orijinal metni verme nezaketinde bulundu ve metin 5 Mart 1835'te Jeoloji Derneğinde okundu.

⁸ Lyell'in *Principles of Geology* eserinden, II. cilt, XVI. bölüm.

lerin dengesi ne zaman bozulursa suyun yüzeyi bu bozulmaya direnmeye çalışır ve dalgalar oluşur⁹. Deprem dolaşısıyla oluşmuş bir dalganın açık denizdeki bir noktadan ya da bir çizgiden doğru ilerleyen olağan bir dalgalanma olduğunu düşünürsek o zaman dalganın ilk olarak depremden hemen sonra gerçekleştiğini ve ana karanın kıyıların ve civardaki adaların dalgadan aynı şekilde etkilendiğini yani denizin önce çekildiğini sonra da devasa dalgalarla geri geldiğini sonra da (Şili’de yaşanandan da görüldüğü üzere) dalganın boyutunun değişip komşu kıyılara vurduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Talcahuano ve Callao sığ suların olduğu koylarda yer alıyor ve bu tip dalgalar dan hep etkilenmişler. Öte yandan Valparaíso ise koca okyanusun kenarında yer almasına rağmen şiddetli depremler yaşansa da bu tip korkunç dalgalarla hiç boğuşmamış. Concepción’da yaşanan olayda tek düşünmemiz gereken güneybatı yönünde denizin dibinde bir hareketlenme yaşanmış ve Concepción diğer yerlerden çok daha yüksek olan bir kara parçası ve ona doğru gelen dalganın hareketi gözlemlenebilmiş. Yaşanan hadise bu şekilde açıklanabilir.

Kıyıların yakınında oluşan depremin merkez üssü denizin biraz daha açıklarında bir yerde olur. Yaşanan deprem, denizin en çok merkez üssü çizgisi üzerine denk gelen kısmı etkiler ve kıyıya yakın olan sığ sular okyanusun derinliklerindeki (depremle hafif yer değiştirmiş olan) denizle birleşir. Uzaktaki kıyıların tümünde denizin küçük salınımları büyük depremle artçılarında depremin merkez üssüne denk gelen bölgeden yayılan dalgalar karşısında afallarlar ve seri hareketler ayırt edilemez.

Şili’deki deprem karanın kalıcı olarak yükselmesine neden oldu ve depremin en büyük (daha doğrusu en net) etkisi buydu. Kaptan FitzRoy her şeyi incelemek ve en doğru bilgilere ulaşmak için Santa Maria adasını iki kez ziyaret

⁹ Bay Whewell dengeyi bozan bir dalga olduğunda bu durumun kıyıları nasıl etkilediğini bana açıkladı, kendisine minnettarım.

etti. Karanın yükseldiğini gösteren pek çok kanıtla döndü. Bu kanıtların hepsi diğer jeologların benzer olaylar karşısında körü körüne yaptıkları yorumlardan çok daha gerçek sonuçlar sunuyor. Şili kıyılarının bilhassa bu kısmı önceden çok şiddetli depremlere sahne olduğundan yaşanan bu son hadise oldukça önem taşıyor. Derinlikteki değişime ve tabanı sert taşlardan oluşan Penco yakınlarındaki koyun durumuna bakılırsa meşhur 1751 depreminden bu yana yedi metre otuz santimlik bir yükselme yaşanmış. Bay Lyell'ın¹⁰ öne sürdüğü ilkeleri göz önünde bulundurunca edindiğimiz bu taze bilgi ile birlikte yaşanan diğer küçük yükselişler Ulloa'nın kayda aldığı yükselen kabuklularla¹¹ ilgili muammayı açıklığa kavuşturuyor.

Deprem neticesinde ulaşılan sonuçları jeolojik açıdan çok önemli fakat şu an bu detayları uzun uzadıya burada tartışmayacağım. Depremlerin çok geniş alanları etkilediği ve etkilenen bölgenin hemen hemen her yerinde yeraltından tuhaf seslerin geldiği bilinir. Fakat volkanlarla ilgili olarak kayda alınan birkaç hadise var ve kayıtlara göre birbirlerinden çok uzakta yer alan volkanlar aynı anda patlamışlar. Deprem olunca Concepción civarındaki kara kalıcı olarak yükselirken Chiloe'nin önünde yer alan volkanik sıradağlardan eş zamanlı olarak koyu bir dumanın yükseldiği gözlemlendi ve bu dumanlar yıl boyu tütmeye devam etmiş. Volkanik patlamalar civardaki titreşen topraklara pek ilişmemiş fakat biraz ötede volkanların açıklarında yer alan Chiloe adasını şiddetli bir biçimde etkilemiş. Kuzeyde Juan Fernandez adasına bağlanan volkan ise denizin dibinden doğru patlamış. Şili'nin merkezinde yükselen volkanik sıradağların koca bacalarından dumanlar yükselmeye başlamış. Karanın kalıcı olarak yükseldiğini ve bilinen volkanik bacaların da tütmeye başladığını, deniz altında da patlamanın yaşandığını görüyoruz ve bunların tümü

¹⁰ Lyell'ın *Principles of Geology* eserinden, II. cilt, XVI. bölüm.

¹¹ Quiriquina adasının yan taraflarında bu kabuklulardan çok vardı.

yaşanan bu büyük hadisenin parçalarını oluşturuyor. Yer altı kuvvetlerinin etkilediği ülkenin ölçüleri yedi yüze dört yüz mil kadar bir bölge. Burada değinmediğim daha birçok noktayı da göz önünde bulundurduğumuzda bilhassa likitleşmiş maddenin fışkırdığı aralıklara bakarsak ürkütücü de olsa şu sonuca ulaşıyoruz; katı yapıdaki yer kabuğunun altında Karadeniz'in iki katı büyüklüğünde eriyik halde devasa bir göl var.

Yaşanan depremler sonunda karanın bir metre kadar yükselmesini sağlayan bu hareket nöbetler halinde yaşanan bir hareket ve Güney Amerika kıyıları şiddeti çok daha az olan ve hissetmesi güç olan hareketler neticesinde yükselerek deniz seviyesinin üzerine çıktı. Herhangi bir volkanda yaşanan şiddetli bir patlama etkisi daha az olan ve silsile halinde yaşanan patlamaların yalnızca bir sonucudur. Karanın yükselmesi ile volkanik hareketler birbirleri ile bağlantılıdır ve ikisi de tek bir faaliyetin ürünüdür. Faaliyetin etkileri yaşandığı bölgeye göre değişiklik gösterir. Büyük bir alan içinde belli oranlarda nöbetler halinde yaşanan ve bölgeyi o anda etkileyen sarsıntılara bakacak olursak yer kabuğunun yüzeye yakın katmanı (yer kabuğunda sürekli olarak yaşanan yükselme neticesinde ortaya çıkan gerginlik sonucu) kırılma yaşıyor ve kırığın oluşturduğu aralığa eriyik haldeki kayalar sokuluyor ve bu faaliyet sıradağların oluşumunun basamaklarından birini oluşturuyor. Bu görüşle birlikte şu sonuca ulaşıyoruz; eriyik haldeyken depremler ile birlikte yaşanan pek çok hamle sonucunda dağın aksını oluşturan tabakalaşmamış kitle yukarı doğru yükseliyor. Concepción'da yaşanan şiddetli depremin ardından birkaç ay boyunca üç yüz kez artçı sarsıntı yaşandı. Her bir sarsıntı yeni bir kırılmanın gerçekleştiğine işaret ediyor ve araya da eriyik haldeki kayalar doluyor. Şiddetli lav püskürmelerinde de benzer bir durum söz konusu. Büyük püskürme yaşandıktan sonra peşinden daha küçükleri gözlemlenir. Ancak dağı oluşturan hareketlerle arasındaki fark şudur; volkanik patlamada lav dı-

şarı çıkar, dağ sırası oluşurken lav kırıklarının içine doğru dolar. Dağ sıralarının yavaş yavaş yükselerek oluştuğunu (bildiğim kadarıyla sıradağların nasıl oluştuklarına dair bir açıklama yapılmadı hiç) açıklayan bu görüş yer kabuğunun basıncıyla katılaştı ve dağın aksını oluşturan kayayı da açıklamış oluyor. Tabii söz konusu tabaka eğimiyle ve dik duruşu nedeniyle aksın yalnızca küçük bir kısmının üzerini kaplayabilir.

XVII. Bölüm

Valparaíso – Andlardaki Portillo yolu üzerindeki geçit– Kaptırların dirayeti – Dağlardan inen sel – Madenlerin keşfi – Vadedilerdeki deniz alüvyonu – Yüzeydeki karın etkisi – Jeoloji, fosil kabuklar, çift sıra, yükselişin iki periyodu – Kırmızı kar – Zirvedeki rüzgarlar –Doruklarda eriyen karlar – Kuru ve temiz atmosfer – Elektrik – Pampas – And’ın iki ayrı yakasının zoolojisi – Patagonya’daki istikrar – Çekirgeler – Kocaman böcekler – Mendoza – Uspallata – Dikey konumdaki silisleşmiş ağaçlar – Kızılderili harabeleri – İklimin değişimi – Nehir yatağına kavis verdiren deprem – Cumbre - Valparaíso

SIRADAĞLARDAKİ GEÇİT, 7 Mart 1835 – Concepción’da üç gün kaldık sonra da Valparaíso’ya doğru yola çıktık. Rüzgar kuzeyden estiği için Concepción limanının ağzına ulaştığımızda karanlık çökmek üzereydi. Karaya yaklaştığımızda sis bastırdı ve demir attık. Tam o sırada kocaman bir Amerikan balina avı gemisi yanımıza yanaştı ve Yankee’nin birinin dalgaları dinlemek için adamlarına sessiz olmaları için bağırdığını duyduk. Kaptan FitzRoy adama seslenip olduğu yere demirlemesini söyledi. Zavallı adam sesin kıyıdan geldiğini sandı. Gemiden bir anda karmakarışık yankılanan çığlıklar yükseldi ve herkes hep bir ağızdan “Demir at! Halatı döndür! Yelkenleri indir!” diye bağırmaya başladı. Bu şimdiye kadar duyduğum en komik şeydi. Gemideki herkes kaptan olsaydı ve gemide hiç mürettebat olmasaydı emir yağdırmak için ancak bu kadar çok ses yükselebilirdi. Sonra adamın kekeme olduğunu fark ettik. Sanırım herkes adam emir verirken ona yardımcı olmaya çalışıyordu.

Ayın on birinde Valparaíso'ya demirledik ve iki gün sonra da sıradağları geçmek için yola çıktım. Bay Caldcleugh büyük bir nezaket gösterip gerekli olan küçük hazırlıkları tamamlamamda bana yardımcı oldu. Şili'nin bu bölgesinde And Dağlarından Mendoza'ya çıkan iki geçit var ve diğer tarafta ovalar uzanıyor. En çok kullanılan geçitlerden biri Aconcagua ya da Uspallata denen geçit ve başkentin kuzeyinde yer alıyor. Portillo isimli geçit ise güneyde yer alıyor ve kente daha yakın. Portillo geçidi çok daha haşmetli ve dağlar çift sıra halinde dizildiğinden kar fırtınası olduğunda bu geçidi kullanmak çok daha tehlikeli bir hal alıyor. Portillo geçidi bu yüzden bilhassa mevsim sonlarında pek fazla kullanılmıyor.

18 Mart – Portillo geçidine doğru yola çıktık. Santiago'dan ayrıldıktan sonra üzerine şehrin kurulduğu yanmış haldeki düzlüklerden geçtik. Öğlen Şili'nin önemli akarsularından biri olan Mayo'ya vardık. Sıradağların ilkinde sokulan bir vadi vardı ve vadinin başlangıç noktasının etrafını kıraç dağlar çevrelemişti. Vadi geniş değildi fakat oldukça verimli topraklara sahipti. Kulübelerin etrafını asma ağaçları, elma, nektarin ve şeftali ağaçları sarmıştı. Şeftali ağaçlarının dalları olgunlaşmış meyveleri artık ağır geldiğinden kırılmak üzerelerdi.

Akşam gümrük binasında iddik ve bavullarımızı kontrol ettiler. Deniz tarafındaki sınıra kıyasla Şili'nin diğer tarafındaki sınırı dağlar tarafından koruma altına alındığından daha iyi korunuyor. Sıradağların ortada yer alanlarına ulaşabilen birkaç tane vadi var. Dağların vadiler dışında kalan kısımları o kadar sarp ve yüksek ki hiçbir yük hayvanı burarlardan geçemez. Gümrükteki memurlar çok kibardı. Kim bilir belki de devlet başkanının verdiği pasaporttan dolayı bana kibar davrandılar. Şili'deki herkes aslında o kadar nazik ki takdir ettim. Diğer ülkelerle bu coğrafyadaki aynı sınıfa mensup insanlar birbirlerinden o kadar ayrılır ki. Konuyu örneklendirmek için başımdan geçen ve o an beni çok memnun eden bir hikaye anlatayım. Mendoza yakınla-

rında kısa boylu, şişman bir zenci kadına rastladık. Guatrı o kadar şişmişti ki bir anlığına da olsa kadına dönüp bakmaktan kendimizi alamadık. Beraber yolculuk ettiğim iki kişi hemen özür mahiyetinde şapkalarını çıkarıp geleneksel şekilde kadını selamladılar. Avrupa'da alt sınıfa mensup hangi insan tutup da fukara, zavallı ve zelil bir ırka mensup birine böyle davranır?

Gece bir kulübede uyuduk. Kafamıza göre ilerliyorduk ki bu çok güzeldi. Yerleşimin olduğu bölgelerden ateş yakmak için malzeme satın aldık ve hayvanlar için de çimenlik bir alanı kiraladık ve aynı alanın bir köşesine de biz kamp kurduk. Demirden bir demliğimiz vardı ve onun içinde yemeğimizi pişirdik. Akşam yemeğimizi bulutsuz gökyüzünün altında yedik ve rahatımız yerindeydi. Yanımdaki arkadaşlarım daha önceden de bana eşlik etmiş olan Mariano Gonzales'ti. Onun dışında on katırlı bir "arriero" ve bir de "madrina" vardı.

Madrina (ya da vaftiz anne) buralarda oldukça önemli biri. Yaşlı ve sağlam bir kadın olan madrinanın boynunda bir çan var ve nereye giderse bütün katırlar uslu birer çocuk gibi madrinayı takip ediyorlar. Eğer katır sürülerinin hepsi belli bir bölgede toplanırlarsa sabahleyin katırcı, madrinaları birbirlerinden biraz uzaklaştırıp çanlarını çalmalarını istiyor. İki yüz üç yüz katır bir aradayken her bir katır kendi çanını çok iyi tanıdığından sesin peşinden gidip diğer katırlardan ayrılıyor. Katırların madrinaya duydukları sevgi başa gelecek musibetleri de engelliyor. Yaşlı katırlar kaybolmuyorlar. Yaşlı bir katır saatlerce sürüden uzakta kalsa köpek misali koku almaya duyusu ile arkadaşlarını ve bilhassa da madrinasını gelip buluyor. Katırcılara göre bu hayvanların yegane sevdiceği madrinalar. Bence bu o kadar da özel bir sevgi değil zira herhangi bir katıra da aynı çanı taksanız diğer katırlar bu kez onu madrina olarak algılayacaktır. Bir sürüde düz bir yolda ilerle-

* Katırcı -çn.

yen katırların her biri yüz doksan kilo kadar (yüz elli okkaya yakın) bir ağırlık taşıyor. Fakat dağa tırmanırken taşıdıkları yük yüz elli kilodan daha az oluyor¹. Bu kadar ağır bir yükü doğru dürüst bir kas yığını olmadan zapzayıf bacaklarıyla nasıl taşıyor bu hayvan? Katırlar beni hep çok şaşırtmıştır. Melez olan bu hayvanın daha sağlam bir aklı, daha güçlü bir hafızası var ve daha inatçı. Ayrıca sosyal yönü kuvvetli ve kas yapısı da daha dayanıklı. Katırlar ebeveynlerinin ikisinden de daha üstün bir yapıdalar ve insan eliyle üretilen bu hayvana bakınca yapay olan güç, doğanın gücünü alt etmiş gibi duruyor. On katırın altısına biz binecektik, dördü de yükleri taşıyacaktı. Sonra sırayla rolleri değiştireceklerdi. Portillo'nun mevsimi geçmişti o yüzden olur da kara yakalanınız diye yanımıza bol miktarda yiyecek aldık.

* * *

20 Mart – Vadiden inerken bitki örtüsü seyrelemeye başladı ve yalnızca birkaç tane güzel dağ çiçeğine rastladık. Ortalıkta ne bir kuş ne başka bir hayvan ne de bir böcek vardı. Haşmetli dağların zirvelerinde öbek öbek karlar birikmişti. Zirveler birbirlerinden uzağa konumlanmışlardı. Vadilerin tabanı ise kalın ve katmanlı bir alüvyon tabakası ile kaplıydı. Fazla detaya girmeden konu ile ilgili bir şey söylemek istiyorum. Alüvyal yapıdaki bu tabaka muhtemelen iç kesimlerden sürüklenip denizin dibinde sıradağların ekseninde biriken maddelerden oluşuyor. Aynı birikme bu kocaman dağ sırasının güney ucunda ise hâlâ devam etmekte. Bu alüvyal tabaka çok eski zamanlara ait bir kayıt niteliğinde. Tabakayı dağların şu anki rakımlarına yükselişi ile bağlantılı olarak ele alırsak teorik açıdan da

¹ Şili'de Santiago ve Valparaíso dışında her yerde yükler katırlarla taşıyor. Katırla yük taşımak oldukça pahalıya mal oluyor fakat yollar bozuk ve yük arabaları sağlam değil o nedenle mecburen katırlara başvuruluyor. Bir katır sürüsünün içinde her altı katırın başında bir katırcı bulunuyor.

oldukça ilgi çekici bir olay aslında. Bildiğim birkaç sıradağla karşılaştırdınca And Dağlarının manzaraları beni çok etkiledi. Dağın düz kenarları, iki tarafında vadilerin uzandığı dar düzlüklere dönüşüyordu. Çoğunlukla kırmızı ve mor ağırlıklı parlak renkler, çorak ve dik tepeler, kocaman uzayıp giden duvar misali setler ilgi çekiciydi. Belirgin sınırlarla birbirlerinden ayrılmış tabakalar iyiden iyiye dikeyleştğinde ise mükemmel bir manzara sunan sarp doruklara dönüşüyorlardı. Eğimin azaldığı yerler uzayıp giden sıradağların eteklerini, sarp doruklar da merkezde yer alarak dağların azametli zirvelerini oluşturuyordu. Son olarak dikkatimi çeken parlak renkli kaya döküntüleri pürüzsüz konik yığınlar oluşturmuşlardı ve bu yığınlar yükseklerden aşağılara doğru iniyordu, kimisinin yüksekliği ise iki bin fitten fazlaydı.

Bu dağların jeolojik yapısı ile ilgili olarak birkaç şeye değineceğim. Öncelikle batıdaki sırayı oluşturan Peuquenes'ten bahsetmek istiyorum zira diğer sıradan çok daha farklı bir yapıya sahip. En alt katmanda yer alan kaya mat kırmızı ya da mor renkli kil taşı porfirinin çeşitlerinden oluşuyor ve arada benzer maddelerden oluşan çakıllara ve kreşe dönüşüyor. Kil taşı porfir katmanının kalınlığı bir mil kadar. Bu katmanın üstünde ise alçıtaşı yer alıyor. Alçıtaşı bir süre sonra kırmızı kumtaşına karışıyor sonra da yerini kırmızı kumtaşı ile çakıllara ve siyah kalkerli killi şiste bırakıyor. Bu ikinci kısmın kalınlığı hakkında net bir tahminim yok fakat bu tür katmanların kalınlığının iki bin fite ulaştığını daha evvel söylemiştim. Peuquenes'in zirvelerinde yani on üç bin iki yüz on fit yükseklikte siyah killi şistin içinde denize ait kalıntılar var ve en çok rastlanan kalıntı ise gryphaea* ve bunun yanı sıra deniz minaresi, terebratula ve ammonit benzeri kabuklar var. Eski bir hikaye tabii ama denizin dibinde sürünen bu canlılara bugün denizden on dört bin fit yükseklikte karşılaşmak olağanüstü

* Yumuşakçalar sınıfına ait istiridye ile bağlantısı olan bir tür fosil -çn.

bir şey. Bahsettiğim bu dağ sırası muhtemelen Avrupa'nın orta kısmının oluştuğu İkinci Zamanda meydana gelmiş.

Yığınlar halindeki bu koca tabakalara büyüklük olarak dağlarla aynı boyuttaki kayalar nüfuz etmiş ve yükselmelerini sağlayıp tabakaların hepsini alt üst etmiş. Tepelerin kıraç cephelerinde karmaşık setler yükseliyor ve setlerin aralarına rengarenk porfirler ile başka taşlar da sıkışmış. Bu taşlar katmanı her yönden çeşitli şekillerde çaprazlama kesiyorlar. Kesiş biçimleri depremlerin hangi aralıklarla yaşandığını da gösteriyor. Yerlerinden oynamış olan bu taşların eksenini oluşturan ana kaya ise uzaktan bakınca granite çok benziyor fakat içinde hiç kuvars yok onun yerinde feldispat ve albit var.

Bu denli büyük kaya kitleleri sıcaktan dolayı sıvı halde yükselirlerken başkalaşıma uğruyorlar ve bu muazzam bir faaliyet. İlk olarak tabakalaşmış porfirlerin zamanında basınç altındayken denizin dibinde lav halde akışkan bir yapıda olduklarını ve yine aynı denizin dibinde yer alan kraterlerden püsküren maddelerden oluşan mekanik tabakaların da bu lav akıntıları ile arada sınır oluşturduğunu biliyoruz. İkinci olarak da altta yer alan kısmın başkalaşıma uğrayarak tek bir kayaya dönüştüğünü bu nedenle katmanların ayrıştığı noktaları belirlemenin zor olduğunu biliyoruz. Üçüncü olarak da mineralli yapıya sahip olduğu için ilk iki türünden ayırt etmenin zor olduğu porfir kitlelerinin sonradan katmanın aralarına sokulduklarını biliyoruz. Tüm bunları açıklığa kavuşturduğumuzda Peuques'i oluşturan katmanların gizemi çözümlüveriyor.

İlk sıradan daha yüksekte olan ikinci sıradaki dağlara da ulaştık. Portillo geçidinden ilerlerken görünen bölümün iç kısmında kabaca kristalleşmiş kırmızı granitlerden oluşan muhteşem zirveler vardı. Doğudaki kanatta arduvaz mika tabakalaşmamış kitleye yapışık haldeydi. Dağın eteklerinde ise uzak geçmişte, deniz henüz Pampas'ın üzerini örttüğü dönemde oluşmuş bazalt lavları vardı. Dağların batı eksenindeki iki sıra halindeki dağların arasında ise çok

katmanlı ince kumtaşı vardı ve merkezdeki kitleden yükselen büyük granit setler aralara nüfuz ettiğinden kumtaşı kuvarsa dönüşmüştü. Kumtaşı birikintiler ise ne olduğunu tahmin etmeye bile uğraşmayacağım kapkalin kaba çakıllarla kaplıydı. Bu kalın mekanik tabanlar kırmızı granitten doğrudan Peuquenes sıradağlarına doğru meyilliyorlar. Sıradağların altından doğru geçip gidiyor gibi görünüyorlar fakat durum öyle değil tabii. Çakıllı tabakadaki taşları inceledim (ilginçtir başkalaşım geçirmemişlerdi) ve içinde organik kalıntıların olduğu yusuvarlak siyah kalkerli killi şistten oluşan taşlar olduklarını görünce şaşırdım. Aynı kayaya doğal yerinde yani Peuquenes'te de rastlamıştım. Bu hadiselerin tümü bizi şu sonuca ulaştırıyor: Peuquenes ikinci sıradaki dağlar oluşmadan çok önce kurak bir toprak parçasıymış. O dönemde deniz altında kalan kısımlarına bol miktarda çakıl taşı birikmiş. Sonra da tabanı hareket ettiren faaliyetler devreye girmiş. Daha yeni döneme ait birikintilerin arasına setler girmiş ve ısı yüzünden değişime uğrayan tortullardan ve çakıllardan oluşan bu birikintiler oluştukları noktadan itibaren belli bir hizada eğim kazanmışlar ve o nedenle de geç dönemde oluşmasına rağmen ana sıradağlardan daha yaşlıymış gibi duruyorlar. İkinci sıradaki sonradan yükselen bu büyük dağlar daha yaşlı olan ilk sıradaki dağlara paralel olarak uzanıyorlar.

Öğlen Peuquenes'e doğru tırmanışa geçmiştik ve yolculuk oldukça meşakkatliydi. İlk defa nefes almakta çok zorlandık. Katırlar her kırk beş metrede birkaç saniyeliğine duruyorlar sonra da zavallı hayvancağızlar kendi istekleriyle tekrar yola koyuluyorlardı. Oksijenin azaldığı atmosferde hızlı nefes alma durumuna Şilililer "puna" adını vermişlerdi. Punaya sebep olan şeyi açıkladıklarında bana çok komik geldi. Kimilerine göre "buralara toplanan sular punaya sebep oluyordu". Kimilerine göre de "karın olduğu yerde puna oluyor"du ki böyle olduğuna şüphe yok. Punanın bir çeşit hastalık olduğuna inanıyorlar. Kimi geçitlerde bana punadan dolayı ölmüş olan insanların mezar-

larını gösterdiler. Kalp ya da akciğer hastalığı olan birileri de olabilir bu insanlar o yüzden ölümlerin puna ile ilişkilendirilmesi bana saçma geldi. Ölüme yaklaşmış olan biri bu kadar yüksek bir rakımda nefes almaya çalışırken muhtemelen herkesten daha fazla zorluk yaşıyor ve yaşanan bu nefes darlığı hastalığın nedeni sanılıyor. Benim için yegane zorluk kafamda ve göğsümde hissettiğim ağırlıktı ve hissettiğim bu ağırlık sıcak bir odadan çıkıp da buz gibi bir havada koşmaya başladığınızda hissettiğimiz ağırlığa benziyordu. Fosil kabuklara bu kadar yüksek bir rakımda rastlamanın verdiği mutluluk punanın etkilerini bana unutturdu. Yürürken çok yorulduk ve nefes almak çok zorlaştı. Humboldt ve arkadaşları on dokuz bin fitlik bir yüksekliğe nasıl tırmandılar anlayamıyorum. Quito kadar yüksek bir yerde birkaç ay konaklamak insanı bu tip bir yolculuğa hazırlar şüphesiz. Fakat Potosi’de (ki on üç bin fitlik bir yüksekliğe sahip bir yer) kimileri atmosfer koşullarına bir yıl boyunca ayak uyduramamış. Civarda yaşayan insanlar punaya soğanın iyi geldiğini düşünüyorlar. Avrupa’da da kimi göğüs hastalıkları için soğan reçete edilir. Soğan iyi geliyor olabilir ama bana iyi gelen şey bu rakımda karşılaştığım fosil kabuklular oldu!

Portillo’nun zirvesine ulaştığımızda küçük donmuş dikencikler halinde çöken bir bulut bizi sarmaladı. Bulutun çökmesi büyük bir talihsizlikti çünkü tüm gün bulut hiç kalkmadı ve görüşümüzü engelledi. Yüksek dağlara dar bir çukurla ya da girişle ilerleyişi sağladığı için geçide Portillo* adı verilmiş. Açık havadaysanız bulunduğumuz bu bölgeden dağların eteklerinden doğru uzanan Atlantik okyanusunu görebilirsiniz. Bitki örtüsünde bir üst seviyeye ulaştık ve büyük kaya parçalarının altında geceyi geçirebileceğimiz yerler bulduk. Tam o noktada yolu anlamlandırmaya çalışan birkaç yolcu ile karşılaştık. Hava karardık-tan kısa bir süre sonra bütün bulutlar dağıldı ve sihirli bir

* Dar geçit -çn.

şeye dönüştü. Dolunayla aydınlanan dağlar sanki bir gedik içinde hapsolmuşuz da her yandan üzerimize doğru yaklaşıyormuş gibiydiler. Bir sabah erken bir saatte benzer bir etkiyi yaşamıştım. Bulutlar dağılır dağılmaz hava buz gibi oldu fakat rüzgar esmediğinden rahatça uyuyabildik.

Bu yükseklikte ay ve yıldızlar hava berrak olduğundan çok parlaktı. Yüce dağların ortasında kalan yolcular yüksekliği ve uzaklığı tahmin etmekte zorlanıyorlardı ve bunun nedenini de civarda kıyas yapabilecekleri bir nesne olmamasına bağlıyorlardı. Bence hava çok berrak olduğundan uzaklıkları anlamakta zorluk çekiliyor. Aynı şekilde az bir çaba ile çok fazla yorgunluk yaşadığınızdan alışlagelmişlikten yola çıkıp hislerinize dayalı bir ölçüm yapamıyorsunuz. Havanın bu kadar açık olması civarın benzer bir karaktere bürünmesini sağlıyor. Etraftaki her bir nesne bir çizilmiş ya da panoramik bir konumdaymış gibi duruyor. Atmosfer o kadar mükemmel bir kuruluğa ki hava çok berrak görünüyor. Havanın ne kadar kuru olduğunu etraftaki ağaçların küçülme biçimlerinden (jeolojik çekicim zorlanınca ağaçların ne kadar kuru olduğunu hemen tespit ettim); ekmek, şeker gibi yiyeceklerin katılaşma biçiminden ve yollarda hayvan leşlerinden kalma kurumuş haldeki derilerden ve organlardan anladım. Elektriklenmenin sebebi de muhtemelen havanın kuruluşundan kaynaklanıyor. Fanila olarak giydiğim yeleğimi karanlıkta sıvazladığımda fosforla yıkanmışçasına ışık saçıyordu. Köpeklerin tüyleri hemen havaya kalkıyor, keten bezler ve eyerin deri bağcıkları dokunulduğunda kıvılcımlanıyordu.

23 Mart – Sıradağların doğu etekleri daha dik olduğundan inişimiz Pasifik tarafındakinden daha kısa sürdü. Bu yakadaki dağlar düzlüklerden Şili'nin iç kısmında kalan dağlara oranla çok daha ani bir biçimde yükseliyor. Ayaklarımızın altında dümdüz ve bembeyaz bir bulut denizi uzanıyordu. Bulutlar Pampas'ın düzlüklerini görmemizi engelliyordu. Bulutların içine girdik ve gün boyu oradan çıkmadık. Öğlen vakti hayvanları otlatabileceğimiz ve ateş

yakmak için çalı çırpının da olduğu bir yer bulduk. Burası Los Arenales vadisinin bir ucuydu ve yüksekliği sanırım yedi-sekiz bin fit kadardı.

Doğuda kalan bu vadilerle karşı tarafın bitki örtüsü arasındaki fark çok şaşırtıcıydı. İklim ve toprağın çeşidi iki tarafta da aynıydı ve aralarındaki boylam farkı azdı. Dört ayaklı hayvanlarda, aşağılara indikçe kuşlarda ve böceklerde de farklılıklar vardı. Kimi türlerin kimi zaman alışıkanlıktan kimi zaman da ara sıra yüksek dağlara çıkabildiklerini biliyoruz. Bazı kuş türleri nasıl en güneyde yer alan Macellan Boğazına kadar uzanabiliyorlarsa kimileri de yüksek dağlara kadar tırmanabilmekteler. Bu detay And Dağlarının tarihine oldukça uyuyor. And Dağları arada devasa bir sınır oluşturuyor ve o kadar eski bir zamanda oluşmuşlar ki belli hayvan türleri yeryüzünden dağlar ortaya çıktıktan sonra silinip gitmiş olmalı. Aynı türe mensup bir hayvanın iki farklı ülkede birbirlerinden bağımsız olarak ortaya çıktıklarını düşünebiliriz. Nasıl büyük bir denizle birbirinden ayrılan kıyılarda yaşayan hayvanlar birbirlerine hiç benzemiyorlarsa aynı şekilde And Dağlarının iki ayrı yakasında yaşayan herhangi iki organik varlık arasında da bir benzerlik yoktur. And Dağları örneğinde de deniz örneğinde de bariyer ister tuzlu su olsun ister kaya olsun onu aşmayı başarabilen hayvanları tenzih ederek konuşuyorum².

Çoğu bitki ve hayvan Patagonya'dakilerle ya aynı türe aitler ya da birbirleri ile bağlantılılar. Burada aguti, bizcacha, üç tür armadillo, devekuşu, bazı papağan ve kuş türleri vardı. Şili'de bu hayvanlardan hiçbirine rastlamadık. Öte yandan hepsi Patagonya'nın çorak düzlüklerinin en karak-

² Bu söylediğim Bay Lyell'ın yer kabuğundaki değişimlerin hayvanların dünya üzerindeki dağılımını nasıl etkilediğine dair ortaya attığı önemli kanunların bir tekrarı niteliğinde. Bu düşüncedeki tüm mantık hayvanların türlerinin değişmediği fikrine dayanmaktadır. Aksi takdirde belli bir zaman içinde iki farklı bölgede yaşayan hayvanların farklı koşullar dolayısıyla değişime uğradıklarını kabul etmemiz gerekir.

teristik hayvanları. (Botanikçi olmayan birinin gözüne göründüğü şekliyle) Bitki örtüsü yine benzer bodur dikenli çalılklardan, kurumuş çimenlerden, kısa boylu bitkilerden oluşuyor. Siyah sürüngen böcekler bile yakından incelen-
diklerinde Patagonya'dakilere tıpa tıp benziyorlar. Dağlara ulaşmadan evvel Santa Cruz nehrine koşullar dolayısıyla tırmanamadığıma çok pişman olmuştum. Çünkü tırman-
saydım çok farklı bir manzara ile karşılaşacağıma dair bir ümit vardı içimde o sıra. Fakat şimdi nehre ulaşısam kar-
şıma Patagonya düzlüklerine benzeyen bir manzaranın çı-
kacağına eminim.

24 Mart – Sabah erkenden vadinin kenarından doğru yükselen dağa tırmandım ve uzayıp giden manzaranın ta-
dını çıkarmaya çalıştım. Karşılaşacağım manzarayı gör-
mek için sabırsızlanıyordum fakat hayal kırıklığına uğra-
dım. İlk bakışta uzaklardaki bir okyanusu andıran manza-
ranın bir süre sonra kuzey tarafında yükselti ve alçaltı-
lar belirmeye başladı. Manzaranın en dikkat çekici tarafı
nehirlerdi zira yükselen güneş ışınları ile gümüş bir tel gibi
parıldayan nehirler uzaklarda gözden kayboluyorlardı.

Gün ortasında vadiden aşağı doğru indik ve küçük bir
kulübeye ulaştık. Pasaportlarımızı incelemeleri için bir
memur ve üç asker gelmişti. Adamlardan biri doğma bü-
yüme Pampaslı olan bir Kızılderiliydi. Yürüyerek ya da at
sırtında gizlice geçmeye çalışanları bir tazi gibi takip ede-
bildiği için Kızılderiliyi yanlarında tutuyorlardı. Birkaç yıl
önce yolcunun biri kontrole takılmadan geçebilmek için
civardaki dağların etrafını dolanmış fakat bu Kızılderili
şans eseri adamın geçtiği yola denk gelmiş ve çorak halde-
ki taşlık arazide tüm gün izleri takip ederek adamı saklan-
dığı oyukta buluvermiş. Yukarıdayken hayranlıkla seyret-
tiğimiz gümüş renkteki bulutların aşağılara sağanak şek-
linde yağmur bıraktığını öğrendik. Vadi bu noktadan son-
ra yavaş yavaş açılıyordu ve arkada kalan dağlarla kar-
şılaştırıldığında buralardaki yükselti sular tarafından
aşındırılmış tümseklerdi. Tümsekler daha sonra yerini ha-

fif eğimli, üzeri bodur ağaçlarla ve çalılıklarla kaplı çakıllı bir düzlüğe bırakıyor. Çakıllardan oluşan bu birikintiler pek kalın bir tabaka değil ve alçak seviyedeki Pampas'la birleşmeden evvel de on mil kadar bir alana yayılıyor. Civarındaki tek ev olan *Chaquaio estanciasını* da geride bıraktık. Güneş batarken karşımıza çıkan ilk kuytu köşede kamp yapmak için durduk.

Luxan nehrini geçtik. Luxan çok büyük bir akarsu ve deniz kıyısına doğru uzanan kısmı pek iyi bilinmiyor. Ovalardan geçerken nehrin suyu kuruyor mu yoksa Sauce'de ya da Colorado'da belli bir akarsu kolu olarak akmaya devam mı ediyor belli değil. Bahçelerle çevrili küçük bir köyde geceyi geçirdik. Köy Mendoza'nın ekili topraklarının güney kısmını oluşturuyor ve başkentin yirmi sekiz kilometre kadar güneyinde yer alıyor. Gece Pampas'ın kocaman siyah böceği *Benchuca'nın* (Reduvius'a ait türlerden biri) saldırısına (bu kelimeyi hak ediyor) uğradım. İki buçuk santim büyüklüğündeki kanatsız yumuşak hayvanların vücudunuzda yürüdüklerini hissetmek iğrenç bir his. Kan emmeden önce bu böcekler çok cılız oluyorlar. Kan emdikten sonra ise yusuvarlak hale geliyorlar ve içleri kanla doluyor ve bu haldeyken böceği öldürmek çok daha kolay oluyor. Bu böceğe Şili'nin ve Peru'nun kuzey bölgelerinde rastlanıyor. Iquique'de yakaladığım böceğin içi boştu. Masaya koydum ve etrafına insanlar doluştu ve içlerinden biri parmağını böceğe doğru uzattı ve cesur böcek hemen kan emmek için hamle yaptı ve izni koparınca parmaktan kanı emmeye başladı. Böceğin ısırtığı hiç acıtmıyor ve kan emerken vücudunda oluşan değişimi izlemek ise ilginç. On dakikadan az bir süre içinde yaprak kadar ince olan hayvan yusuvarlak oluveriyor. Subaylardan biri böceğin kanını emmesine izin verdi. Böcek ziyafeti o subaya borçlu. İçtiği kanla dört ay boyunca tombul kalan böcek ilk iki haftadan sonra tekrar kan emmeye hazır halde gelmişti.

* * *

29 Mart – Şili'ye dönmek için Uspallata geçidinden Mendoza'nın kuzeyine doğru yöneldik. Seksen üç kilometrelik uzun ve çorak bir araziden geçtik. Kimi noktalarda toprak iyice çıplaklaşıyordu, diğer taraflarda ise üzeri koca dikenlerle kaplı sayısız bodur kaktüs vardı. Bu dikenli kaktüslere yörede yaşayanlar "küçük aslan" adını takmışlar. Birkaç tane de bodur çalı vardı. Düzlük deniz seviyesinden üç bin fit yüksekte olmasına rağmen güneşin yakıcı etkisi yoğun olarak hissediliyordu. Güneş ve incecik toz yolculuk boyunca bizi çok rahatsız etti. Gün boyunca dağlara paralel olarak ilerledik ve bir yandan da yavaş yavaş dağlara yaklaşıyorduk. Güneş batmadan önce düzlüğe doğru açılan geniş bir vadiye daha doğrusu bir koya giriş yaptık. Geniş koy bir süre sonra daralıp Villa Vicencio evinin olduğu bölgeden bir tık üstte bir yarığa dönüşüyor. Gün boyu bir damla bile su içemediğimiz için atlarımız da biz de çok susuzduk ve vadideki dereye ulaşmayı dört gözle bekliyorduk. Suyun yavaş yavaş görüş alanımıza girişini izlemek çok hoştu. Düzlükte kurumuş olan su yolu bir süre sonra nemlenmeye başladı sonra da küçük göletler peyda oldu ve daha sonra bu göletler birbirleri ile birleşip Villa Vicencio'da küçük ve güzel bir dereciğe dönüştüler.

30 Mart – And Dağlarını geçen herkes Villa Vicencio adını taşıyan harap evden bahseder. İki gün boyunca bu evde ve civardaki madenlerde kaldım. Bölgenin yer şekillerinin yapısı oldukça ilginç. Uspallata'da yükselen dağlar ana sıradağlardan Şili'de bahsettiklerime benzeyen dar bir düzlükle ya da havzayla diyelim birbirlerinden ayrılıyorlar. Düzlük altı bin fit yükseklikte yer alıyor. Dağlar çeşit çeşit yeraltı lavları ve ayrıca volkanik kumtaşları ve önemli birikintiler de içeriyor. Bütünü itibarıyla ise Pasifik'te daha yakın zamanda oluşmuş yatay olarak uzanan yataklara benziyor. Yapıca Pasifik'teki yataklara benzediğinden civarda silisleşmiş ağaçlara rastlayacağımı düşündüm zira bu tip yapıların en karakteristik özelliği silisleşen ağaçlardır. Tahminim doğru çıktı ve ilginç bir şekilde ödüllendi-

rildim. Dağların orta kısmında, yedi bin fit yükseklikte yer alan çıplak yamaçta kar beyazı sütunlarla karşılaştım. Bu sütunlar çürüyen ağaçlardı. On bir tanesi silisleşmişti, otuz ile kırk tanesi ise kabaca kristalleşmişmiş, beyaz kalkerli katmanlı bir taşla dönüşmüştü. Yıkılmış olan bu ağaçların toprakta kalan kütük kısmının ise yerden yüksekliği birkaç fitti. Ağaç gövdelerinin çapı ise üç ile beş fit kadardı. Her bir gövde birbirlerinden biraz uzakta yer alıyordu fakat hepsi topluca bakıldığında sıra dışı bir grup oluşturuyorlardı. Bay Robert Brown büyük bir nezaket gösterip bir parça ağaç kabuğunu inceledi ve bu gövdelerin iğne yapraklı bir ağaca ait olduğunu söyledi. Ağacın (güney Şili’de çokça bulunan) Araucarian takımına ait ağaçlara benzeyen bir karakterde olduğunu da belirtti. Fakat ilginç bir biçimde porsuk ağacı ile de arasında bir bağ olduğunu söyledi. Ağaçların gömüldüğü volkanik kumtaşı, alt kısımlardan doğru ağacın gövdesinin üst kısımlarına doğru da çıkmış olacak ki gövdenin etrafını incecik bir kumtaşı tabakası sarmıştı ve tabaka ağaç kabuğuymuş gibi bir izlenim yaratıyordu.

Bu muhteşem sahneyi yorumlamak için biraz jeolojik inceleme yapmış olmak yeter. Hikaye kendiliğinden açılıveriyor. Tabii başta gördüklerime çok şaşırdığımı itiraf etmeliyim. Gür ağaçların bir zamanlar dallarını Atlantik’in kıyılarına doğru uzattığı yerlerdi buralar. Okyanus (şu an yedi yüz mil kadar geriye çekilmiş durumda) eski zamanlarda And Dağlarının hemen dibinde yer alıyordu. Deniz seviyesinin üstünde uzanan volkanik kökenli toprakların üzerinde ise iğne yapraklı ağaçlar vardı. Ağaçlarla kaplı olan bu kuru toprak önceleri okyanus tabanını oluşturuyordu. Tabandaki toprağın üzerini birikintiler kapladı ve bu birikintiler yine deniz altındaki büyük lav akıntılarından oluşuyor. Kalınlığı bin fit olan bu kitlenin içine beş kez nöbetleşe olarak ergimiş taşlar ve deniz birikintileri yayılmış. İçinde bu kadar çok malzeme birikebildiğine göre okyanus bayağı derin bir okyanus olmalı. Daha sonra yeraltı hare-

ketleri devreye giriyor ve taban yükselerek bugün karşımda duran yedi bin fitten yüksek olan sıradağlara dönüşüyor. Yükselmenin rakibi olan aşındırıcı etkenler ise bu sırada uykuda değiller ve yüzeyi aşındırarak yer kabuğundaki yükseltileri yek bir seviyeye indirmek için hepsi iş başındalar. Tabakalaşarak yükselen bu dağlar geniş vadilerle bölünmüş. Evvelden volkanik toprak üzerinde büyüyen yemyeşil ve tomurcuklu başlarının arşa değdiği bu ağaçlar zamanla silisleşmiş ve şimdi de kayalaşmışlar. Şu an her taraf ıslah olmaz halde ve çölleşmiş. Likenler bile taşlaşmış ağaçların gövdesine tutunup büyüyemiyorlar. Bu kadar büyük bir değişimi anlamak çok zor. Buradaki dağlar, sıradağlara göre daha yakın bir zamanda oluşmuş. Güney Amerika'nın fosilleşmiş diğer tabakalarıyla karşılaştırıldığında ise sıradağlar da fosil tabakalarına göre çok daha genç bir yaşta.

1 Nisan – Uspallata'daki dağları geçtik ve gece düzlükteki tek yerleşim noktası olan gümrük binasında uyuduk. Dağları arkamızda bırakmak üzereydik ve karşımızdaki manzara muhteşemdi. Kırmızı, mor, yeşil renkte aralara siyah lavların karıştığı tortul kayalar parçalanmış ve koyu kahveden parlak eflatuna dönüşen porfir kitlelerinin arasında ortalığa saçılmışlardı. İlk defa karşılaştığım bu görüntü yer kabuğunun içlerini inceleyen jeologların karşılaştıkları o güzel manzarayı andırıyordu.

Güney Amerika'nın bu kısmının kıyından dört yüz beş yüz fit kadar yükseldiğine dair elimde kanıtlar var. Bölgede yer alan kabukların ait olduğu jeolojik devir de bunu destekliyor öte yandan iç kısımlar daha da fazla yükselmiş olabilirler. Etrafta yükselen sıradağlar nedeniyle bölgenin kendine has kurak bir iklimi var. Yaşanan son yükselişlerden önce bölgenin atmosferi çok daha nemliymiş. Uzak jeolojik dönemde And Dağları yüksek ihtimalle üzeri gür ormanlarla kaplı birer ada imiş. Çakıllı toprağa gömülü silisleşmiş olan ağaçlar var. Bu tip bir ağaçla karşılaştım, silindir biçimindeydi ve çapı da on beş fitti. Dağlar yavaş

yavaş yükseldiğinden iklim de yavaş bir biçimde kötüleşmiş olmalı. Druidlere ait tepeliklerin yüzlerce yıl İngiltere iklimine direndiklerini düşünürsek buradaki taşın duvarların ve katılaşmış çamurların bunca yıl ayakta kalabilmiş olmalarına şaşırılmamak gerek. Sorulması gereken soru: Güney Amerika'ya insanın ayak basışı atmosferdeki nemi azaltacak ve sıradağların üst kısımlarında yer alan vadilerin verimini etkileyecek kadar büyük bir tesir yarattı mı? Kıtanın çok yavaş yükseldiği biliniyor fakat insanın da tür olarak var olduğu süre aralığına bakınca insan faktörünün de bu süreçte dikkate alınması gerektiğini düşünenler var. Güney Amerika'nın doğu kıyılarında insanlarla aynı memeli sınıfında yer alan ve yıllar önce nesli tükenmiş olan hayvanlar gördük ve o dönemde deniz seviyesi ile kara arasındaki yükseklik farkı o kadar azdı ki yaşanan yükselmenin iklimi etkilemesi gibi bir durum söz konusu olamaz. Yalnız şunu da belirtmeliyim; insan türünün var olduğu dönem içinde Lima yetmiş seksen fit yükselmiş.

8 Nisan – Aconcagua nehrinin açtığı vadiden ayrıldık. Aşağılara doğru indik ve akşam Villa de Santa Rosa yakınlarındaki bir kulübeye vardık. Ova oldukça verimliydi. Sonbahar yaklaştığından meyve ağaçları yapraklarını döküyordu ve ırgatlardan bazıları çatılarda incirleri ve şeftalileri kurutmakla meşguldü, bazıları da bağlardan üzüm topluyordu. Çok güzel bir manzaraydı fakat İngiltere'de yılın akşam vaktini temsil eden sonbahar mevsimine has o düşünceli ve durağan hava buralarda yoktu.

Ayın onunda Santiago'ya vardık ve Bay Caldcleugh beni büyük bir misafirperverlikle ve nezaketle karşıladı. Bu son gezim yirmi dört gün sürdü ve daha önce hiç bu kadar keyifli vakit geçirmemiştim. Birkaç gün Santiago'da kaldıktan sonra Bay Corfield'ın Valparaíso'daki evine gittim.

XVIII. Bölüm

Bell dağı – Madenciler – Apirelerin taşıdığı ağır yükler – Coquimbo – Deprem – Jeoloji – Taraçalar – Vadideki yolculuk – Guasco yolu – Çöl bölgesi – Copiapó Vadisi – Yağmur ve depremler, göktaşları — Hidrofobi – Copiapó – Sıradağlara yolculuk - Kıraç vadi – Soğuk rüzgarlar – Tepeden gelen sesler – Iquique, çöl halinde – Tuz alüvyonu – Sodyum nitrat – Lima – Sağlıksız topraklar – Depremle yerle bir olmuş Callao'nun yıkıntıları - San Lorenzo adasındaki yükselmiş olan kabuklar – Çömlek parçalarının gömülü olduğu ova

ŞİLİ'NİN KUZEYİ VE PERU, 27 Nisan – Coquimbo'ya doğru yola çıktım. Guasco'dan doğru Copiapó'ya geçecektim ve Kaptan FitzRoy *Tazı* ile gelip beni buradan alacaktı. Kıyı boyunca düz bir çizgi olarak kuzeye doğru uzanan mesafe dört yüz yirmi mildi fakat moralim iyi olmadığından yolculuk bana daha uzunmuş gibi geldi. Dört tane at, iki tane de katır aldım. Katırlar her gün dönüşümlü olarak yükleri taşıyacaktı. Altı hayvana toplamda yirmi beş sterlin ödedim ve hayvanları Copiapó'da yirmi üç sterline sattım. Her zaman yaptığımız gibi yemeğimizi kendimiz pişirerek ve açık havada uyuyarak ilerledik. Vino del Mar'a doğru ilerlerken güzel manzaraya bakarak Valparaíso ile vedalaştım. Civarın jeolojisini incelemek için yukarıdaki yoldan Bell dağının eteklerine geri indim. Limache bölgesine bünyesinde bol altın olan bir alandan geçerek gittik. Geceyi bu alanda geçirdik. Alüvyonlarla kaplı olan bu yerde akan derelerin iki taraflarını da altın bulmak ümidiyle elekten geçirmişler. Altın arama işi buradaki ha-

rap kulübelerde yaşayan insanları tek geçim kaynağı. Ancak haydan gelen huya gidiyor tabi.

28 Nisan – Öğlen vakti Bell dağının yamacında yer alan bir kulübeye vardık. Ev içinde yaşayanlara ait bir evdi ki bu duruma Şili’de pek sık rastlanmaz. Bahçelerinde ve küçük arazilerinde yetiştirdikleri mahsulle geçimlerini sağlıyorlardı ve çok fakirlerdi. Bu bölgelerde nakit para çok az dönüyor ve insanlar bir sonraki yılın ihtiyaçlarını alabilmek için yetiştirdikleri mısırlar olgunlaşmadan daha daldayken satıyorlar. Buğday üretildiği bölgelerdeki insanlar için tedarikçilerin yaşadığı Valparaíso’da olduğundan çok daha kıymetli. Sonraki gün Coquimbo’ya giden ana yola ulaştık. Akşam yağmur çiseliyordu. Eylül 11’de ve 12’de yağın ve Cauquenes kaplıcalarında mahsur kalmama neden olan şiddetli yağıştan sonra yağın ilk yağmurdu bu. Aradan yedi buçuk ay geçmiş. Fakat bu yıl Şili’ye yağış her zamankinden daha geç düştü. And Dağlarının zirveleri kalın bir kar örtüsü ile kaplanmış ve uzaktan çok güzel görünüyorlar.

Madenlerin bulunduğu bir diğer bölge olan Los Hornos’a doğru yollandık. Bölgedeki başlıca tepe karınca yuvası gibi delik deşik edilmişti. Şilili madenciler nevi şahsına münhasır insanlar. Haftalarca sefalet içinde yaşıyorlar ve tatil günlerinde köye indiklerinde paralarını çarçur etmek için bulaşmadıkları aşırılık kalmıyor. Kimi zaman iyi para kazanıyorlar. O zaman da ödül parası kazanmış bir denizci misali parayı har vurup harman savurmak için birbirleriyle yarışa giriyorlar. Aşırı derecede alkol tüketiyorlar, bir sürü kıyafet alıyorlar ve birkaç gün sonra ceplerinde tek kuruş olmadan eşek gibi çalışmak için sefalet yuvalarına geri dönüyorlar. Denizciler de benzer bir hayat sürdürdükleri için bu madenciler gibi düşüncesiz insanlardır. Karınları her gün bir şekilde doyuyor diye geçimlerini hiç düşünmüyorlar. Kendilerini baştan çıkaracak bir şey olunca tadını sonuna dek çıkarmaya uğraşıyorlar. Öte yandan maden satışının yapıldığı Cornwall’da ve İngiltere’nin çe-

şitli bölgelerinde yaşayan madenciler ise kendi başlarının çaresine bakmak ve açık kafa ile kararlar almak zorunda oldukları için çok zeki ve efendi adamlardır.

Şilili madencilerin kendilerine has ilginç kıyafetleri var. Madenciler koyu renk çuhadan yapılmış uzun bir gömlek giiyorlar. Üzerlerine de derimsi bir önlük takıyorlar. Gömlekleri ile önlüklerini renkli bir püskülle bellerine bağlıyorlar. Bol bir pantolon giiyorlar ve kırmızı kumaştan yapılma şapkaları ise kafalarına tam oturuyor. Bu şekilde giyinmiş bir grup madenciyle karşılaştık. Bir arkadaşlarının cenazesini taşıyorlardı. Cenazeyi taşıyan dört madenci hızlı adımlarla ilerliyorlardı. İki yüz metre kadar bir mesafeyi kat ettikten sonra at sırtında ilerleyen dört kişilik başka bir ekip bu dört madenciden cenazeyi teslim aldı ve grup bu şekilde yola devam etti ve karşılaştığım bu manzara olabilecek en tuhaf cenaze töreniydi.

Kuzeye doğru zikzaklar çizerek ilerlemeye devam ettik. Ara sıra bölgenin jeolojisini incelemek üzere gün boyu belli yerlerde duruyorduk. Bu topraklarda pek kimse yaşamadığından patikalar belli belirsizdi ve yolumuzu bulmak çok zor oldu. Ayın on ikisinde bir madende kaldım. İnsanlar buradan çıkarılan cevherin pek de iyi olmadığını fakat madende cevher bol miktarda bulunduğundan toplamda otuz kırk bin dolarlık (altı sekiz bin sterlin kadar) bir hasılat elde edileceğini düşünüyorlar. Madeni bir İngiliz Derneği bir ons altın karşılığında satın almış. Çıkarılan maden sarı pirit ve daha önce de bahsetmiştim, İngilizler gelmeden evvel piritin içinde bakır olduğunu buradaki insanlar bilmiyorlarmış. İçinde minicik bakır parçacıkları barındıran ve kâr miktarı yukarıda bahsettiğim rakamlara ulaşan mucuru da satmışlar fakat içindeki madenin getirisini bilmediklerinden madenciler birliği büyük miktarda para kaybetmiş. Komisyoncuların ve pay sahiplerinin bu ahmaklığı giderek çılgın bir hal almış. Yıllık bin sterlini bulan miktarlarda paralar harcamaya başlamışlar. Bu parayı bazı otoriteleri, saygın jeoloji kitaplarını barındıran kütüphane-

leri ve ÷lkede olmadığı sonradan anlaşılan metalleri çıkarmaları için madencileri bulmaya harcamışlar. Sonra da ineğin olmadığı yerde çalışmakta olan madencilere süt sağlamaya, kullanılması mümkün olmayan gereksiz makinaları satın almaya ve buna benzer bize saçma sapan gelen ve bugün bölgenin yerlilerinin faydalanmaya çalıştığı bir sürü ayarlamayı yapmaya para harcamaya başlamışlar. Madenlerde harcanan bu para doğru dürüst değerlendirilebilseydi çok daha fazla kâr getirirdi. Parayı iyi değerlendirmek için işi bilen güvenilir bir adama ve madencilüğün pratik yönüne hakim, tahlil yapabilecek birine ihtiyacınız var yalnızca.

Kaptan Head "Apire"lerin yük hayvanları gibi sırtlanıp madenin derinliklerinden çıkarıp taşıdıkları ağır yükleri tarif etti. Ağırlığını abarttığını düşündüğümü itiraf etmeliyim. Yüklerden birini rastgele kaldırmaya çalıştım. Yükü kucakladım fakat yerden kaldırmaya çalışırken aşırı derecede zorlandım. Kaldırmaya çabaladığım yük doksan kilogram ağırlığındaydı ve bir apire aynı yükü dikey bir çizgide yetmiş küsur metreyi aşarak çıkarıyor. Yürüdüğü yolun bir kısmı oldukça sarp bir geçitti kalan kısmı ise daha dik ve ilerleyen shaftın üzerindeki zikzak olarak açılmış çentiklere basılarak çıkılıyor. Genel kurala göre maden altı yüz fitten daha derin değilse bir apire nefeslenmek için duramaz. Taşıdıkları yük ortalama olarak doksan kilogram civarında ve en derin madenlerden birinden yüz otuz altı kilogramlık (yüz altı okka) yükleri taşımayı denediklerini duydum! Bir apire gün içinde on iki kez doksan kiloluk yük taşıyor. Yetmiş üç metrelik bir mesafeyi kat ederken günde bin seksen sekiz kilogram yük taşımış oluyor. Gün içinde arada kalan vakitlerde de maden parçalayıp toplamaya çalışıyorlar.

Başlarına bir kaza gelmediği sürece maden işçilerinin sağlığı oldukça yerinde. Vücutları pek kaslı sayılmaz. Haf-tada bir kez et yiyebiliyorlar, o da kurutulmuş *charqui*. Yaptıkları bu işi gönüllü olarak yapıyorlar fakat yine de

madenin ağzına vardıklarında nasıl bir halde olduklarını görmemiz lazım. Vücutlarını öne doğru eğiyorlar, kolları ile basamaklara dayanıyorlar, bacaklarını büküyorlar. Tüm kasları titreyen bu adamların yüzlerinden akan ter bağırmasına damlıyor. Burun kanatları iyice açılıyor ve ağızlarının kenarlarındaki çizgiler kasılıyor ve derin derin nefes alıyorlar. Her seferinde alışkanlıktan “of” çekiyorlar ve her of sesine göğüs kafeslerinden yükselen tiz bir ses eşlik ediyor. Sendeleyle sendeleyle çıkarılan madenleri yığıldıkları yere geliyorlar ve “carpacho”larını boşaltıp bir iki saniye nefeslendikten ve alınlarından fışkıran teri sildikten sonra yenilenmişçesine hızlı adımlarla madene geri dönüyorlar. İnsan bir süre sonra alışkanlığa dönüşebildiği için (başka tür-lüsü mümkün değil çünkü) bu denli ağır bir işi sırtlanabiliyor sanırım.

Akşam madenlerin baş kahyası ile ülkede kaç tane yabancının yaşadığına dair sohbet ediyorduk. Genç adam Coquimbo’da küçük bir çocukken okula gittiği dönemde tatil zamanında bir İngiliz gemisinin kaptanının vali ile görüşmek için şehre geldiğini anlattı. Kendisi de dahil okuldaki hiçbir çocuğun kaptana yaklaşmayı asla istemediğini söyledi. Zira böyle bir adamdan kendilerine yalnızca dalalet, pislik ve şer bulaşabileceğine inanıyorlarmış. Bugüne kadar korsanlardan gördükleri her türlü zararı da Meryem Ana ikonunu alıp götüren bir adama bağlamışlar. Kutsal bir gün olan Saint Joseph’te ikonu geri getiren adam çaldığı bu hanımın bir kocasının olmamasının üzücü bir şey olduğunu söylemiş. Coquimbo’da yaşlı bir kadının da İngiliz bir adamla aynı odada yemek yemek zorunda kalmış olmaktan dolayı derin bir teessür duyduğunu öğrenmiştim. Yaşlı kadın küçük bir kızken insanların değerli eşyalarını toplayıp iki kez dağlara kaçmaya çalıştıklarını ve o sırada da “İngilizler” diye haykırdıklarını hatırladığını dile getirmişti.

14 Mayıs – Coquimbo’ya vardık ve burada birkaç gün kaldık. Altı ile sekiz bin arası bir nüfusa sahip olan şehir

müthiş derecede sessizdi. On yedisi sabahı beş saat boyunca yağmur çiseledi (yılın ilk uzun süren yağışıydı). Atmosferin daha nemli olduğu deniz kıyılarına mısır eken çiftçiler ilk yağmurla beraber koşup toprağı kazarlar. İkinci yağmurda hemen tohumlarını ekerler. Yağmur üçüncü kez de yağarsa çiftçilerin bir dahaki hasat zamanında bol miktarda mahsülleri olur. Az miktardaki nemin bu kadar faydalı olduğunu görmek oldukça ilginç. On iki saat sonra toprak tekrar kupkuru oldu. On gün sonra tepeler hafiften yeşillenmeye başlamıştı. Tepelere azar azar yayılan çimenler saç teli kalınlığında ve bir inç uzunluğundaydı. Yağmur yağmadan evvel etraf yükseklerden geçen ana yollar misali cırlılıplaktı.

Akşam Kaptan FitzRoy'la ben, Bay Edwards'ın evine yemeğe gittik. Bay Edwards Coquimbo'ya gelen herkesi büyük bir misafirperverlikle ağırlayan buralarda yaşayan bir İngiliz beyefendisi. Yemeğimizi yediğimiz sırada depremle sarsıldık. Deprem habercisi olan gümbürtüyü hissettim sandım fakat hanımların çığlıklarından, hizmetkarların koşuşturmalarından ve beyefendilerin kapıya doğru seğırtmelerinden dolayı sarsıntıyı bir an için algılayamadım. Deprem sona erdikten sonra hanımlar korkudan ağlamaya başladı. Beylerden biri gece boyu gözünü bile kırpmayacağını zira uyuduğı anda rüyasında yıkılan evler göreceğine emin olduğunu söyledi. Bunu söyleyen beyefendinin babası Talcahuano'da varını yoğunu kaybetmiş, kendisi de 1822'de Valparaíso'da gerçekleşen depremde üzerine uçan çatıdan kıl payı kaçabilmiş. Başından geçen tuhaf bir hadiseyi anlattı. İskambil oynadıkları bir gün Alman olan arkadaşı bir anda ayağı kalkmış ve bu ülkede hiçbir odada kapı kapalıyken oturmam demiş çünkü Copiapó'da kapalı kapı yüzünden az daha carundan oluyormuş. Alman bunu der demez kapıyı açmaya yeltenmiş, tam o sırada "İşte yine başlıyor!" diye haykırmış ve ortalık sarsılmaya başlamış. Odadaki herkes kaçışmışlar. Bu insanlar depremde kapıyı açmakla vakit kaybettiklerini dü-

şündükleri için korkmuyorlar, sarsılan duvarlar yüzünden kapıların kilitlenmesinden korkuyorlar.

Yerli halk ile uzun yıllardır buralarda yaşayan insanların depremden ödünün bu kadar kopuyor olması çok şaşırtıcı. Korkakların kimisi de soğukkanlılığıyla bilinen insanlar halbuki. Bence aşırı derecede paniklemelerinin nedeni korkularını yönetemiyor olmalarından kaynaklanıyor. Paniklediklerinde yaptıkları hareketlerden hiç utanmıyorlar zaten. Yerli halk umursamaz insanları pek sevmiyor. İki İngiliz bir gün deprem olduğunda açık havadalarmış. Tehlike altında olmadıkları için deprem olunca yattıkları yerden hiç kalkmamışlar. Halktan birileri de hemen öfkeyle “Şu kafirlerin yaptığına bak! Kıpırdamadılar bile!” diye bağırılmışlar.

İki üç gün boyunca basamaklar halinde ilerleyen çakıllı taraçaları inceledim. Bu taraçaları ilk olarak Kaptan Basil Hall Amerika’nın batı kıyıları üzerine yaptığı çalışmasında detaylı bir biçimde anlatmıştı. Bay Lyell çalışmayı okuyunca kara bir yandan yavaş yavaş yükselirken denizin sekiler oluşturduğu sonucuna vardı. Basamaklardan birkaçı vadi boyu kıvrılıp kıyıya yöneliyordu ve yüzeyde şu an hayatta olan türlere ait kabuklar vardı ve bu kabuklar yumuşak kalkerli taşa gömülüydüler. Çağımıza yakın bir zamanda oluşmuş olan Tersiyer Dönemine ait bu yatak yerini başka bir yatağa bırakıyor ve onun üzerinde de bugün hayatta olan ve nesli tükenmişlerle bağlantılı olan türler var. Sonraki yatakta silisleşmiş halde dev pernaya ait kabuklar, istiridyeler, eski Avrupa’da yaşamış olan *Carcharias Megalodon*unkilerle yakından ilişkili hatta belki de aynısı olan dev köpekbalığına ait dişler, balinalar takımına mensup birkaç hayvana ait kemikler vardı. Guasco’da birbirlerine paralel olarak uzanan taraçalar çok rahat fark ediliyordu. Yedi tane dümdüz fakat birbirinden farklı genişlikte uzanan düzlükler vadinin iki yanından basamaklar şeklinde iniyordu. Birbiri ardına sıralanan iki yandaki yatay çizgilerle dağların engebeli hatları arasında oluşan zıtlık

oldukça çarpıcıydı. Konu ile ilgilenmeyen biri bile bu manzarayı görünce şekillerin nasıl oluştuğunu merak edecektir. Coquimbo'daki taraçalarla Patagonya düzlükleri birbirlerine benziyorlar bence. Aradaki tek fark düzlükler taraçalardan daha geniş ve vadiye değil de Atlantik'e bakıyorlar. Eskiden deniz buradaki vadinin iç kısımlarına kadar ulaşıyormuş fakat şimdi burası bir akarsu tabanı. Her halükarda birbirinin peşi sıra yükselen yarların yer kabuğunun yükselişini değil, fark edilemeyecek kadar yavaş ilerleyen yükselişin duraksadığı aralıkları temsil ettiği unutulmamalıdır. Guasco vadisinde yedi gece boyunca sarsıntılar yaşadık.

21 Mayıs – Don Jose Edwards'la birlikte Arqueros'taki gümüş madenine gittim. Sonra da Elque vadisine çıktık. Dağlık bir alandan geçtik ve karanlık çöktükten sonra Bay Edwards'a ait olan madenlere ulaştık. İngiltere'deki birinin anlayamayacağı bir dertten muzdaribim buralarda: Pireler! Madenin olduğu yerde hiç pire olmadığı için gece o kadar rahat uyudum ki anlatamam. Coquimbo'da odalar pire kaynıyor. İnsanların üzerinde gelse bile -ki madenlerde genelde olur bu- pirelerin üç dört bin fit yükseklikte yaşayabilmesine imkan yok. Pirelerin buralarda yaşayamamasının nedeni ısı farkından kaynaklanıyor olamaz zira aradaki fark çok az, yükseklerde barınamamalarının başka bir nedeni olmalı.

28 Mayıs – Vadiyi takip ederek yavaş yavaş aşağılara indik ve bir süre sonra vadi derin bir yarığa dönüştü. Gün boyu çok sayıda guanako ile karşılaştık. Guanako ile yakından ilişkili olan vikunyaya ait izlere de rastladık. Vikunyalar dağlarda yaşıyorlar genellikle. Dağlarda kalıcı karların olduğu bölgelerden aşağılara pek inmiyorlar o nedenle de guanakolara kıyasla daha yükseklerde ve kıraç arazilerde avlanıyorlar. Karşılaştığımız başka bir tek hayvan daha vardı o da küçük tilkiydi. Tilkiler sanırım farelerle ve diğer küçük kemirgenlerle besleniyorlar. Kemirgenler bitki örtüsünün çorak olduğu çöllerde bile yaşayabiliyor-

lar. Patagonya'da tek damla içme suyunun olmadığı yerler olan tuz göllerinin sınırları kemirgen kaynıyor. Kertenkeleden sonra fare doğru dürüst yiyeceğin olmadığı en kurak arazilerde yaşayabilen ikinci hayvan sanırım hatta okyanusların ortasındaki adalarda bile fareye rastlanıyor. Birçok adada sıcakkanlı dört ayaklı hayvana rastlamazsınız ama adanın kendine has bir kemirgeni kesin vardır.

Etraf ıpıssızdı. Gökyüzü bulutsuz ve berrak olduğundan etraf daha da aydınlık görünüyordu. Her şey tekdüzeleştikten sonra manzara insanı heyecanlandırmıyordu aksine sıkıcı bir havaya bürünüyordu. "Primera linea" da diğer bir deyişle su kaynaklarının ayrıştığı ilk çizgide kamp yaptık. Doğu yakadaki akarsular Atlantik'e dökülmüyorlar, ortasında tuzlu suyu olan bir gölün bulunduğu daha yüksek yer alan bir alanda toplanıyorlar ve on bin fit yükseklikte Hazar Denizi benzeri büyük tuzlu bir göl oluşturuyorlar. Kamp yaptığımız yerde büyük kar öbekleri vardı fakat kalıcı karlar değillerdi. Yükseklerde esen rüzgarın takip ettiği belli bir düzen var. Her gün taze bir meltem vadiden yukarı doğru esiyor, geceleyin de güneş battıktan bir iki saat sonra yükseklerde soğumuş olan hava bacadan geçiyormuşçasına aşağılara esiyor. Gece rüzgar sert esti ve sıcaklık donma noktasının altına düşmüş olmalı ki suyumuz anında buz kütesine dönüştü. Üst üste giyinsem de ısınmadım. Çok üşüdüğüm için gece hiç uyuyamadım. Sabah kalktığımda her yanıma uyumuş, kaskatı kesilmiştim.

Sıradağların güney ucunda kar fırtınaları yüzünden hayatını kaybeden insanlar olmuş. Bu tarafta insanlar başka sebeplerden ötürü ölmüşler. Rehberim henüz on dört yaşındayken Mayıs ayında birkaç kişi ile birlikte sıradağlardan geçiyormuş. Dağların ortalarına geldiklerinde fırtına şeklinde rüzgar esmeye başlamış ve rüzgarın şiddetinden adamlar katırlarının üzerinde duramıyorlarmış. Yerlerdeki taşlar bile sağa sola sürüklenmiş. Gökyüzü açılmış. Tek bir kar tanesi bile düşmemiş fakat hava çok soğukmuş. Sıcaklık donma noktasının altına çok düşmemiş ama adam-

ların üzerindeki kıyafetler ince olduğundan ve rüzgar soğuk estiğinden çok üşümüşler. Rüzgar yirmi dört saatten uzun bir süre boyunca durmadan esmiş. Adamlar artık taktan kesilmişler ve katırlar da ilerlemiyormuş artık. Rehberimin kardeşi ise geri dönmeye çalışmış fakat becerememiş. Cesedini iki yıl sonra bulabilmişler. Bedenini yol kenarında katırın yanında yatarken bulmuşlar ve dizgin ise hâlâ elindeymiş. Ekipteki diğer iki kişi ise el ve ayak parmaklarını kaybetmiş. İki yüz katırla otuz inekten sadece on dördü hayatta kalabilmiş. Yıllar evvel kalabalık bir grup daha benzer şekilde canından olmuş. Cesetlerine ise hâlâ ulaşamamışlar. Havada tek bir bulut yokken ve ısı düşükken fırtına şeklinde esen rüzgar sanırım dünyada yaşanabilecek en ilginç olay.

29 Haziran – Önceki gece kaldığımız yere Agua amarga yakınlarına geri döndük. Haziranın birinde Copiapó vadi-sine ulaştık. Despoblado’nun o kuru, yavan, kokusuz havasından sonra buralar mis gibi taze yonca kokuyordu.

Lima, denizin zamanla geri çekilmesiyle oluşan vadinin düzlüğüne kurulmuş olan bir şehir. Callao’dan yedi mil uzakta ve beş yüz fit daha yüksekte. Fakat eğim o kadar yavaş ilerliyor ki yol neredeyse dümdüz ve Lima’ya geldiğinizde daha yüksekte bir yerde olduğunuza inanmıyorsunuz. Şehirle ilgili bu şaşırtıcı detaydan Humboldt da bahseder. Dümdüz ilerleyen kerpiç duvarların geniş yeşil alanlara böldüğü düzlükte sarp ve çıplak tepeler birer ada misali yükseliyorlar. Birkaç söğüt ağacı dışında buralarda hiç ağaç yok. Sağda solda karşılaşılacak muz ve portakal salkımları on iki derece enleminde yer alan bir bölgenin daha zengin bir bitki örtüsüne sahip olması gerektiğini düşündürüyor insana. Lima çürümeye yüz tutmuş berduş bir şehir. Sokaklar doğru dürüst asfaltlanmamış, her yerde çöp yığınları var. Bir kümes hayvanı kadar uysal olan siyah gallinazolar* çöplerden leş topluyorlar. Evler iki katlı

* Hindi akbabası -çn.

ve sık sık deprem olduğundan alçı sıvalı ahşaptan yapılmışlar. Bugün birçok ailenin yaşadığı eski evlerden bazıları ise oldukça büyük ve lüks apartmanlarla yarışacak düzeyde. Kralların kenti Lima bir zamanlar muhteşem bir şehirmiş muhtemelen. Lima'da o kadar çok kilise var ki uzaktan baktığınızda kiliseler şehre ayrı bir hava katıyor.

Gün içinde avlanmak için birkaç tüccarla birlikte şehrin civarında dolaşmaya başladım. Pek bir şey avlayamadık ama ortasında tepe benzeri bir höyüğün olduğu eski Kızılderili köylerine ait kalıntılar görme şansını yakaladım. Evlerin kalıntıları, civarı, sulamayı sağlayan dereler, ölülerin gömüldüğü tepeler düzlüğe yayılmış durumda. İnsan bu kalıntıları görünce eskiden burada yaşayan insanların kalabalığını ve yaşadıkları koşulları takdir ediyor. Çömlekleri, yün kıyafetleri, sert taşlardan elde ettikleri aletleri, bakır gereçleri, kıymetli taşları kullanarak yaptıkları süslemeleri, konakları ve hidrolik işleri düşününce uygarlık tarihinde zanaat konusunda ne kadar ileri bir seviyede olduklarını görüp bu insanlara saygı duyuyorsunuz. Huacas adı verilen tümülüsler ise gerçekten muazzamlar. Kimi yerlerdeki tümülüsler ise bildiğimiz doğal tepeler. Bu tepelerin içlerini kullanmışlar ve dışını da şekillendirmişler.

Şehirde oldukça ilginç başka çeşit bir kalıntı daha var. Callao şehri 1746'da yaşanan büyük deprem ve ardından gelen dalgalar yüzünden yerle bir olmuş ve Concepción'daki depremden çok daha büyük çapta bir hasar oluşmuş belli ki. Toprakta o kadar bol miktarda çakıl var ki çakıllar duvarların temellerinin üzerini neredeyse tümüyle örtmüş. Kocaman tuğlalar geri çekilen dalgalar yüzünden çakıl taşı misali sürüklenip gitmişler. Depremden sonra bölgenin çöktüğünü söyleyenler var. Bu fikri destekleyen hiçbir bulguya rastlamadım fakat böyle bir şey gerçekleşmemiştir de diyemem. Kıyı şehrin kurulduğu eski dönemlerden bu yana illa ki belli değişimlere uğramıştır. Yoksa akıl sahibi hiç kimse üzerinde yıkıntıların olduğu denize doğru uzanan dar ince çakıllardan oluşan yatağın

üzerine bir şeyler inşa etmeye kalkmaz. San Lorenzo adasının yakın zamanda yükseldiğini gösteren bulgulara rastladım. Tabi bu bulgular yaşanan küçük çaplı çökmeye işaret eden kanıtlar bulunduğunda o kanıtlarla tezat oluşturacak şeyler değiller. Dağın adadaki koya bakan yamacında belli belirsiz seçilen üç tane taraça var. Taraçaların üzeri tonlarca ağırlıktaki kabuklarla kaplı ve bu kabuklar bugün sahilde yaşayan canlı türlerine ait. Tekkabukluların çoğunda serpula ve kenara yapışmış balanı¹ vardı. Belli ki hayvan öldükten sonra bir süre daha denizin dibinde kalmaya devam etmiş. Bu kabuklular kimilerinin sandığı gibi kuşlar ya da insanlar tarafından besin olarak denizden çıkarılıp buralara taşınmıyorlar.

Kıyının diğer kısımlarında deniz seviyesinin üzerine çıkmış olan kabuk yataklarını inceleyince kabukların çürüyüp kayboldukları noktayı merak ettim. San Lorenzo adasında kabukların kayboldukları noktayı bulmak çok kolaydı. Hafif bir yükseltide yer alan kabukların şekli düzgündü. Denizden seksen beş fit yükseklikteki taraçada bulunan kabuklar ise yarı çürümüşlerdi ve üzerleri yumuşak pulumsu bir tabaka ile kaplanmıştı. Bu rakımın iki katı yüksekliğindeki bir yerde ise toprağın altında yalnızca kalker tozundan ince bir tabaka vardı ve içinde organik bir yapıya rastlamadım. Çok rahat takip edilebilen bu ilginç değişimden de anlaşıldığı üzere yağışın olmadığı belli iklimlerde kabuklar yağmurla sürüklenip gitmediğinden hangi noktadan itibaren çürüyüp yok olduklarını belirlemek çok kolay oluyor. Seksen beş fit yükseklikteki yatakta yosunlarla birlikte örülmüş haldeki pamuklu bir ipi ve mısır sapının başını bir arada kabuk yığınları arasında gömülü halde buldum. Bununla birlikte birazdan bahsedeceğim bir ayrıntı daha Peru'nun bu bölgesinde insanlar yaşamaya başladığından beri toprağın yalnızca seksen beş fit kadar yükseldiğini kanıtlıyor. Patagonya ve La Plata kıyıla-

¹ Bir tür üçgen şeklinde kabuğu olan bir canlı.

rında yaşanan yükselme daha yavaş ilerliyor olabilir. Gördüğümüz üzere pek çok memeli türü yer seviyesinde çok az bir değişimin yaşandığı bir dönemde yok olmuşlar. Valparaíso yakın dönemde Peru'nun bu bölgesinden çok daha fazla yükselmiş ve son iki yüz yirmi yıl içinde yaşanmış olması muhtemel olan yükselişin yalnızca on beş fit olduğunu kanıtlayabilirim.

Bellavista yakınlarında San Lorenzo'nun önünde yer alan ana karadan yüz fit yüksekte geniş ve dümdüz bir arazi var. Arazinin kıyıda kalan bölümünün aşağı kısımları, içinde az miktarda çakıl barındıran birbiri ardına değişen kum ve katışıklı kil tabakalarından oluşuyor. Yüzeyin üç ile altı fit derinliğe kadar inen kısmında ise kırmızı renkte killi toprak var ve toprağın içine birkaç deniz kabuğu karışmış. Topraktan ayrıca küçük kırmızı renkli çömlek parçaları da çıktı. Önce bu toprağın deniz tabanında birikerek oluştuğunu sandım ama yuvarlak taşlardan yapay olarak oluşturulmuş bir noktaya rast geldim. Ulaştığım sonuç ise kara daha bu kadar yükselmemişken Callao'yu çevreleyen düzlüğe benzer bir düzlük varmış burada ve kıyılar çakıl taşları ile kaplıymış. Kara parçası deniz seviyesinden çok az yüksekteymiş. Killi bir yatak olan bu düzlükte Kızılderililer çömlek yapmışlar ve şiddetli bir deprem sonucunda kıyılar deniz altında kalmış ve düzlük olan bu kesim kısa bir süre için göl oluvermiş tıpkı 1713'te Callao'nun başına gelen olayda olduğu gibi². Sular çekilince çömlek parçalarını ve deniz kabuklarını barındıran çamur ortaya çıkmış. Fosilleşmiş çömlek parçalarının olduğu bu yatak San Lorenzo'daki taraçalarla aynı yüksekliğe sahip ve bu detayla birlikte insanların ayak bastığı dönemden bu yana buradaki kara parçası ile ilgili tahmin ettiğim yükselme seviyesi de doğrulanmış oluyor.

² Frezier'in Seyahatnamesi'nden.

XIX. Bölüm

Volkanik adalar – Kraterler – Yapraksız çalılıklar – Charles Adasındaki koloni – James Adası – Kraterdeki tuz gölü – Bitki örtüsünün karakteri – Ornitoloji, ilginç ispinozlar – Büyük kaplumbağalar ve davranışları, kuyulara doğru izledikleri yollar – Yosunla beslenen deniz kertenkeleleri – Yer kabuğuna ait türler, tünel kazma huyları, otoburlukları – Takımadalardaki sürüngenlerin önemi – Minik birkaç böcek – Amerikan tarzı düzen – Bazı adalara has olan türler – Ehlileşmiş kuşlar – Falkland Adaları – İnsanın edinilmiş korkuları

GALAPAGOS TAKIMADALARI, 15 Eylül – *Tazı* Galapagos Adalarının güney ucuna vardı. Takımadalar on ana adadan oluşuyor ve içlerinde beş tanesi diğerlerine göre çok daha büyük. Ekvator çizgisinin altında Amerika kıyılarının beş altı yüz mil kadar batısında yer alan adaların hepsi volkanik kökenli. Fıskırmış gibi duran ve sıcaktan değişime uğramış olan parlak granitler hariç adaların her tarafı aşınma sonucu birikmiş olan lavlardan ve kumtaşından oluşuyor. Daha yüksek olan (üç bin ile dört bin fite ulaşan) adaların ise tam ortasında bir ya da birkaç tane krater ve kraterin eteklerinde ise küçük delikler var. Net bir ölçüm yapmadım ama tahminime göre adalarda toplamda en az iki bin tane krater var. Kraterler iki çeşit. İlk grup krater klasik volkanik küllerden ve lavdan oluşuyor. Diğer grup ise düzgün bir biçimde katmanlara ayrılmış olan volkanik kumtaşından oluşuyor. Katmanlı olanları oldukça simetrikler. Lav içermeyen ince volkanik küllere su karışmış ve neticesinde oluşan çamurdan da bu kraterler ortaya çıkmış.

Adalar ekvator çizgisinin tam altında yer almasına rağmen aşırı sıcak bir iklime sahip değiller. Bunun sebebi de muhtemelen çevrelerindeki denizin ilginç bir biçimde soğuk sulara sahip olmasından kaynaklanıyor. Adalar yıl içinde çok kısa bir süre yağış alıyorlar. Onun dışında buralara pek yağmur yağmıyor. Aldıkları yağış da çok düzensiz oluyor. O nedenle adaların alçak kısımları oldukça çorak fakat bin fit ve üzeri yükseklikteki zirvelere çıkınca bitki örtüsünün zenginleştiği gözlemleniyor. Yamaçların rüzgar alan kısımlarında bitki örtüsü oldukça zengin zira bitkiler burada atmosferdeki nemi alıp yoğunlaştırabiliyorlar.

Sabah (ayın on yedisinde) Chatnam Adasına geldik. Burası da diğerleri gibi sıradan yuvarlak bir ada idi. Sağa sola dağılmış tepecikler vardı ve bu tepecikler eskiden kratermiş. İlk bakışta manzara pek iç karartıcıydı. Siyah bazalt lavlarının üzeri bodur çalılarla kaplıydı ki bu da az da olsa buralarda bir canlılık olduğuna işaret ediyordu. Kuru ve çatlak toprak öğle sıcaklığında iyice ısınmıştı ve hava sanki fırından yükseliyormuşçasına boğucu ve bunaltıcıydı. Çalılardan pis bir koku geliyordu. Uğraşıp bir sürü bitki örneği toplamaya çalıştım fakat ancak on tane tür bitki elde edebildim. Bu kadar cılız ve bitkin görünümdeki otlar ekvator florasına değil de kutup florasına aitmiş gibi duruyorlar.

Adaların son dönemde lav ile kaplanmış olan yerler dışında kalan alçak kısımlarında cılız ağaçlar var ve uzaktan bakınca bu ağaçlar yapraksızmış gibi duruyorlar ve kuzey yarım kürede kışın yapraklarını döken ağaçları andırıyorlar. Bir süre sonra gördüm ki ağaçların tümünün yaprakları var hatta neredeyse hepsi çiçek bile açmış. Söylenenlere göre şiddetli yağmurlardan sonra ada kısa bir süreliğine de olsa kısmen yeşilleniyormuş. Bu adalardakiyle aynı karaktere sahip bitki örtüsüne volkanik bir ada olan Fernando de Noronha'da rastlamıştım. Fernando de Noronha da benzer koşullara sahip bir adaydı.

Bu takımadalarının doğa tarihi ise oldukça dikkat çekici. Buralar kendi içinde ayrı bir dünya sanki. Bitki örtüsü olsun hayvan türleri olsun burada karşılaştığınız şeylere başka hiçbir yerde rastlayamazsınız. Bu konuya tekrar döneneğim fakat şu an tek değinmek istediğim nokta, adaya ilk ayak bastığınızda karşınıza çıkan kuşların insan nedir bilmiyor olmaları. O kadar uysal ve saflar ki taş attığınızda ne yapmaya çalıştığınızı anlayamıyorlar bile. Orali olmalarıdan o kadar yakınımıza yaklaştılar ki elimizde bir sopa olsa vurup bu kuşları öldürebilirdik.

Tazı Chatnam Adasının etrafını dolaştı ve birçok kaya demir attı. Bir gece çok sayıda siyah volkanik zirvenin bulunduğu bir kıyıda uyudum. Bu kara renkli zirveler zamanında yeraltındaki kaynar sıvıların bacalarıymış. Küçük bir yükseltiye çıkıp baktım ve tepesi kesik haldeki bu tümseklerden altmış tane sayabildim. Hepsinde de iyi kötü bir krater vardı. Çoğunda halka şeklinde kırmızı lav külleri ya da cüruf vardı ve lav düzlüğünün üzerinde elli yüz fit kadar yükseliyorlardı. Hepsi tek tipti ve fabrika bacalarını andırıyorlardı ve bana büyük demir dökümhanelerinin yer aldığı Staffordshire kentini hatırlattılar.

Lav yataklarının yaşı hiç bitki örtüsü olmadığından ya da olan bitki örtüsü de yataklarla orantılı olarak yetiştiğinden kolayca tespit edilebiliyor. Yakın döneme ait olan lav akıntılarının yüzeyinden daha kaba ve ürkütücü bir şey daha olamaz. Denizin en taşkın olduğu o korkunç anları hatırlatıyorlar. Gerçi hiçbir denizde bu kadar düzensiz dalgalar ve derin uçurumlar yoktur. Kraterlerin hepsi sönmüş kraterler. Lav akıntılarının yaşları çok açık bir biçimde tespit edilebiliyor ve muhtemelen kraterler yüzyıllardır sönmüş haldeler. Adaları eskiden ziyaret etmiş olan seyyahların hiçbiri burada volkanik bir faaliyete şahit olmamış. Dampier'in zamanından (1684) bu yana adalardaki bitki örtüsü zenginleşmiş muhtemelen. Yoksa Dampier adalarla ilgili olarak "en doğudaki adalar kayalık, çorak, engebeli bir arazi ve üzerlerinde ne bir ağaç ne bir ot ne de

çimen yetişiyor. Sahil dışında kalan yerlerde yalnızca birkaç tane kaktüs var”¹ demezdi. Dampier’in bu tarifi bugün volkanik kuvvetlerin faal olduğu batıdaki adalar için geçerli.

Küçük kraterleri gezdiğim gün hava çok sıcaktı ve sık çalılıkların olduğu engebeli arazide dolanmak çok yorucuydu. Çektiğim çileye degecek dev hayvanlarla karşılaştım. Yürürken iki tane kocaman kaplumbağa gördüm ve her biri en az doksan kiloydu. Bir tanesi kaktüs yiyordu. Yanına yaklaşıncı dönüp bana baktı sonra da sessizce uzaklaştı. Diğeri de tıslamaya benzer bir ses çıkardı sonra da kafasını içeri çekti. Siyah lavların, yapraksız çalılarının ve koca kaktüslerin ortasındaki bu iri sürüngenler gözüme fi tarihinden kalma hayvanlarmış gibi göründüler.

23 Eylül – *Tazı* Charles Adasına doğru ilerlemeye başladı. Buradaki takımadalara önce korsanlar sonra da balina avcılarını uğramış. Son altı yıl içinde de buraya bir koloni kurulmuş. Nüfus iki yüz üç yüz kişi kadar ve hiçbir beyaz ırka mensup değil. Politik suçlardan dolayı (başkenti Quito olan) Ekvator Cumhuriyetinden buradaki adalara sürgün edilmişler. Adaların yönetimi Ekvator’a bağlı. Yerleşim yeri dört buçuk mil kadar içeride bin fit yükseklikteki bir yere kurulmuş. Yolun ilk kısmında Chatnam Adasında olduğu gibi yapraksız çalılarının olduğu yerlerden geçtik. Yukarılara doğru çıkınca etraf yeşillenmeye başladı ve az sonra adanın dağ sırasından geçtik güneyden esen alizelerle serinledik. Yeşil ve gür bitki örtüsünü görünce canlandık. Evler üzerine patates ve muz ekili olan düz bir araziye dağınık bir biçimde inşa edilmişlerdi. Peru’daki ve Şili’deki çatlamış topraklardan sonra siyah renkli çamur görmek bize ne kadar iyi geldi anlatamam.

Burada yaşayan insanlar her ne kadar sefaletten yakınıyor olsalar da toprak verimli olduğu için çok da zahmete girmeden geçinebiliyorlar aslında. Ormanda vahşi domuz-

¹ Dampier’in Seyahatnamesi, I. cilt, s. 101.

lar ve keçiler var fakat hayvan eti olarak kaplumbağa tüketiliyor. Kaplumbağaların sayısı bu adada oldukça azalmış ancak insanlar iki günlük bir ava çıktıklarında tüm hafta yetecek kadar et elde edebiliyorlar. Evveliden tek tek gelen gemilerin yedi yüz tane kaplumbağayı alıp götürdükleri söyleniyor. Bir fırkateyn şirketi birkaç yıl önce sahile gelip bir defada iki yüz tane kaplumbağayı vurup indirmiş.

Adada dört gün kaldık ve o süre zarfı içinde pek çok bitki ve kuş örneği topladım. Bir sabah beş yüz elli metre yüksekliğindeki tepeye tırmandım. Zirvesinde yıkık bir krater vardı ve kalın çimenlerle ve çalılıklarla kaplıydı. Yalnızca bu adada bile otuz dokuz tane tepe saydım ve her birinin de tepe noktası aşağı yukarı dairesel bir biçimde çökmüştü.

29 Eylül – Albemarle Adasının güney batı ucuna kadar gittik ve ertesi gün de ada ile Narborough Adası arasında rüzgarsız kaldık. İki ada da siyah çıplak lav ile örtülüydü. Lav ya koca bacalardan ya da yamaçlardaki küçük deliklerden fışkırarak akmıştı ve deniz kıyısı boyunca kilometrelerce yayılmıştı. Bu iki adada da ara sıra lav püskürmelerinin yaşandığı biliniyor. Albemarle’de yüksek bir kraterin ağzından ince ince duman tütüyordu. Akşam Albemarle Adasındaki Bank Koyuna demirledik.

Sabah olunca demir attığımız limanda volkanik kökenli kumtaşından oluşan yıkık bir krater olduğunu gördük. Kahvaltıdan sonra yürüyüşe çıktım. Gördüğümüz ilk kraterin güneyinde benzer şekilde oluşmuş çok daha simetrik başka bir krater daha vardı. Eliptik şekli olan bu kraterin uzun eksenini bir milden azdı ve derinliği ise beş yüz fitti. Kraterin dibinde ise sığ bir göl vardı ve gölün ortasındaki küçük krater adacık oluşturmuştu. Hava çok sıcaktı, göl ise berrak ve maviydi. Küllü yamaçtan aşağı doğru hızlıca indim ve toza bulandım. Hemen gölün suyunun tadına baktım ve maalesef su çok tuzluydu.

Kıyıdaki kayaların üstü bir metre boylarında iri siyah kertenlerle doluydu. Tepelerde ise başka tür kertenkeleler

vardı. Tepelerdekiler biz yürüdükçe hantal bir biçimde sağa sola kaçıştılar, kimileri de yuvalarına geri girdiler. Bu iki farklı tür kertenkele ile ilgili daha sonra bilgi vereceğim.

3 Ekim – Albemarle Adasının kuzey ucunu dolandık. Bu taraflarda yakın dönemde soğumuş olan koyu renkli lavlar var ve üzerleri kraterlerle dolu. Sanırım dünyada tropikal bölgede yer alan başka hiçbir ada, (yetmiş beş mil uzunluğunda bir alan) üzerinde hiçbir canlının barınamayacağı bu koca ada kadar kurak değildir.

Ayın sekizinde James Adasına vardık². Kaptan FitzRoy beni, Bay Bynoe'yi ve üç kişiyi daha kıyıya bıraktı. Bize çadır ve yiyecek de verdi. Gemi içme suyu alıp gelene dek burada bekleyecektik. Bu oldukça iyi bir plandı. Zira bir şeyler toplayabilmemiz için önümüzde sıkı çalışabileceğimiz bir haftalık bir süre vardı. Bir grup İspanyolla karşılaştık. Charles Adasından buraya balık kurutmak ve kaplumbağa eti tuzlamak için gelmişlerdi.

İspanyollar altı mil kadar ötede yer alan yaklaşık iki bin fit yükseklikteki bir noktaya kulübe inşa etmişlerdi. Kaplumbağa yakalamaya çalışan iki İspanyol bu kulübede kalıyordu, diğerleri ise kıyıda balık avlıyorlardı. Kulübedekilerin yanına iki kez gittim ve bir gece yanlarında kaldım. Diğer adalarda olduğu gibi bu adanın da alçak kesimleri yapraksız çalılarla kaplı. Hatta kimi çalılıklar bir ağaç boyu kadar uzamışlar. Çoğunun çapı altmış bir santim, kimisinin ise seksen dört santime kadar ulaşıyor. Adanın üst bölgeleri ise nemli. Nemin yoğunlaşmasıyla birlikte bulutlar oluşuyor ve bitki örtüsü buralarda çok daha yeşil ve zengin. Üst bölgelerdeki toprak o kadar nemliydi ki geniş saz yataklarının arasından küçük su yolları geçiyordu. Adanın yüksek kesimlerinde konaklarken bir tek yiyeceğimiz vardı o da kaplumbağa etiydi. Kaplumbağanın göğüs kısmın-

² Charles ve James Adalarının ikisi de isimlerini Stuart Hanedanlığından alıyorlar. Bkz. 1684 tarihli Cowley'nin Seyahatnamesi.

daki zırhı etiyle birlikte kızartılıyor (Gaucholar *carne con cuero** olarak pişirirler) ve tadı da çok lezzetli oluyor. Yavru kaplumbağaların çorbası da çok lezzetli. Onun dışında kaplumbağanın kalan kısımlarındaki etlerin tadı pek bana göre değil.

Başka bir gün balina avlama gemisi ile tuz çıkardıkları göle doğru giden bir grup İspanyola eşlik ettik. Karaya ayak basınca yakın dönemde oluşmuş lav kaplı engebeli bir arazide zorlu bir yürüyüş başladı. Arazinin çevresinde kumtaşından bir krater ve kraterin dibinde de tuz gölü vardı. Gölün derinliği sekiz on santim kadardı ve beyaz kristalize olmuş tuzdan oluşan bir tabakanın üzerinde yer alıyordu. Göl daire şeklindeydi ve etrafında dolgun yapraklı parlak yeşil renkli bitkiler vardı. Kraterin sarp yamaçlarında ise ağaçlar yer alıyordu. Manzara çok güzeldi ve bir o kadar da ilginçti. Fok balığı avlamaya çıkmış bir geminin kaptanı birkaç yıl önce mürettebatı tarafından burada öldürülmüş. Adamın kafatası çalılıkların arasındaydı.

Kıyıda geçirdiğimiz yedi gün boyunca hava çoğu zaman bulutsuzdu ve alize rüzgarları bir saat kadar esmeyince sıcaklık dayanılmaz bir hal alıyordu. İki gün çadırın içindeki termometre birkaç saat boyunca doksan üç dereceye kadar dayanmıştı. Açık havada ise rüzgar estiğinden sıcaklık seksen beş derece idi. Kumlar ise o kadar sıcaktı ki termometreyi kahverengi kumlara yerleştirdiğimizde sıcaklık anında yüz otuz yedi dereceye fırladı ve daha da yükselir miydi bilemiyorum zira ibre termometrenin ölçekbildiği en son sıcaklığa ulaşmıştı bile. Siyah renkli kumlar ise aşırı sıcaktı ve kuma botla bassanız bile ayaklarınız yanıyordu. O yüzden bu kumların üzerinde yürümek imkansızdı.

Adaların doğa tarihine ilişkin birkaç genel gözlemden bahsedeceğim. Zamanım yettiğince her şeyden mümkün olduğunca yeterli örnekler toplamaya çalıştım. Bitkiler henüz incelenmedi fakat Profesör Henslow büyük bir neza-

* Eti deri içinde pişirmek -çn.

ketle bitkileri tanımlama görevini üstlendi ve aralarında yeni türlerin hatta yeni cinslerin bulunabileceğini dile getirdi. Bitkilerin hepsi yabani otlardan oluşuyor ve ekvatorun tam altında kalan bir yerde o kadar yüksek bir bölgede bu tür bitkilerin yetişmiş olabileceğine inanmak oldukça zor. Alçak ve kurak bölgelerde yetişen bir çalı olan sütlegengillerin minik kahverengi yaprakları olduğu için yapraksızmış gibi görünüyorlar. Aynı bölgede bazı yerlerde bol miktarda akasya ve geniş yassı yaprakları ile silindirik biçimli köke sahip olan kaktüsler (*Opuntia Galapageia*³) var. Yetiştikleri bölgede gölgelik sağlayan tek bitki bu ikisi. Başka adaların zirvelerine yakın yerlerdeki bitki örtüsü ise çok daha farklı bir yapıya sahip. Eğreltiotlarına ve kalın yapraklı çimenlere rastladım ve en sık rastlanan bitki ise bileşikgillere ait bir tür. Çanakeğreli ise hiç yok. Takımadaların konumunu düşününce adalarda hiç palmiye ağacına rastlanmaması ilginç. Adaların bitki örtüsünün en önemli özelliği bu herhalde. Yakınlarda bulunan Cocos Adası ise adını üzerinde yetişen hindistancevizi ağaçlarından almış. Frenk inciri ve birkaç bitkiyle birlikte adaların bitki örtüsü Amerika'dakine daha çok benziyor.

Adalardaki memeli hayvanlar arasında en önemli olan tür ise iri fareler. İnce kulakları ve diğer özellikleri dolayısıyla şekil olarak bu fareler Güney Amerika'nın kurak bölgelerinde rastlanan cinse mensuplar. Bir tür sıçan daha var ki Bay Waterhouse bu hayvanın İngiltere'de bulunan sıçanlardan çok daha farklı bir tür olduğunu düşünüyor. Fakat bence bu hayvan başka bir tür değil yalnızca farklı koşullarda yaşadığı için İngiltere'dekilere göre biraz daha değişik.

Bu adalardan topladığım örneklerle bakan Bay Gould kadar yaşayan yirmi altı tane farklı kuş türü tespit etti. Biri dışında diğer kuşlar daha evvel tespit edilmemiş türlere aitler ve hepsi de yalnızca bu takımadalara has kuşlar.

³ Magazine of Zoology and Botany, I. cilt, s. 466.

Uzunbacaklı kuşlarla su kuşlarında detaylı bir inceleme yapmadan yeni bir türe ait olup olmadıklarını belirlemek zor. Dağların zirvelerine yakın yerde yaşayan bir su kuşu ise tanımlanamadı. Ya bir kızılbacaktı ya da balıkçıl bir türdü. Adalarda bulduğum martı da yeni bir türdü. Bu cins kuşların sürekli dolaştıklarını düşünürsek bu oldukça ilginç bir detay aslında. Martı türü ile yakından ilişkili olan kuşları Macellan Boğazından topladım. Diğer su kuşu türleri ise Amerika'da yaşayan bilinen kuş türleri ile aynılardı.

Kuşların tüyleri oldukça sade ve adaların bitki örtüsü gibi kuşlar da pek güzel değiller. Bu hayvanlar tür olarak takımadalara has olsalar da genel yapıları, davranışları, tüylerinin rengi ve hatta ses tonları itibarıyla tamamıyla Amerikanlar. Şimdi sıralayacağım liste size genel bir fikir verecektir. Birincisi: Polyborus ya da Karakara karakterindeki şahin. Bu şahin davranış itibarıyla Güney Amerika'ya has olan cinsle aynı. İkincisi: İki tane baykuş. Üçüncüsü: Amerika'ya has bir form olan tyrant-flycatcherlara ait üç tür. İçlerinden biri La Plata'dan Brezilya'ya oradan da Meksika'ya kadar uzanan bir türle (*Muscicapa coronata*?) tıpatıp benzer bir kuş. Dördüncüsü: Bir sylvicola, Amerika'ya ait bir form olan bu kuşa özellikle kıtanın kuzey kesimlerinde sıkça rastlanıyor. Beşincisi: Güney ve Kuzey Amerika'da yine sıkça rastlanan bir cinse mensup olan üç tür alaycı kuş. Altıncısı: Kuzey Amerika'daki cinse mensup ince kuyruklu, arka parmağı uzun pençe şeklinde olan ispinoz. Yedincisi: Amerika'ya ait cinse mensup olan bir kırlangıç. Sekizincisi: Şili'deki türlerden çok daha farklı olan bir güvercin. Dokuzuncusu: Bay Gould'un on üç tane farklı türe ait olduklarını belirttiği bir grup ispinoz. Bay Gould bu kuşları dört yeni alt türe ayırdı. Saydığım kuşların hepsi takımadaların en önemli kuş türleri. Çoğu yönden birbirlerine benziyorlar. Gagaları, kısa kuyrukları, genel şekilleri ve tüyleri birbirini andırıyor. Dişileri gri ya da kahverengi, yetişkin olan erkek kuşların rengi ise simsiyah. İkisi hariç

tüm türler karada sürüler halinde yaşıyorlar ve davranış olarak birbirlerine benziyorlar. Sürü halindeki gaga şekillerinde yapısal değişim çok düzgün olarak kademeleşmiş. Kuşların içinde iri gagalılar da var, gagası ötleğenkine kadar küçük olan fakat iri olana kıyasla çok az değişime uğramış olanı da var. Su kuşlarının kimilerinin bu adalara has, kimilerinin ise Kuzey ve Güney Amerika'da da rastlanan türler olduğunu daha evvel dile getirmiştik.

Şimdi de takımadaların en önemli hayvanlarından biri olan sürüngenlerden bahsedeceğim. Sürüngen türleri çok çeşitli değil fakat var olan türlere ait hayvanların sayısı adalarda oldukça fazla. Deniz ve kara kaplumbağalarının birer tür var. Dörder tane de kertenkele ve yılan türü var.

Önce çokça değindiğim kara kaplumbağasının (*Testudo Indicus*) davranışlarından bahsedeceğim. Kara kaplumbağasına takımadaların tümünde rastlanıyor ve sayıları da oldukça fazla. Kaplumbağalara hem adaların üst kısımlarındaki nemli bölgelerde rastlıyorsunuz hem de bu hayvanlar daha aşağı bölgelerde kurak yerlerde de yaşıyorlar. Bir gün içinde yakaladığım kaplumbağa sayısından bahsetmişim⁴ ve sayıca ne kadar fazla olduklarını oradan anlamışsınızdır. Kimi kaplumbağalar o kadar büyükler ki adaları ziyaret ettiğimizde oradaki koloninin başındaki İngiltereli Bay Lawson kaplumbağaların büyüklerine çokça rast geldiğini ve bir tanesini altı sekiz adamın zor kaldırdığını söyledi. Kocaman olan bir kaplumbağadan doksan kilo et çıkıyormuş. Erkek olan kaplumbağalar dev gibi oluyorlar, dişi olanları ise erkekler kadar çok büyümüyorlar. Erkeklerin kuyruğu dişilerinkinden çok daha büyük oluyor. Su bulunmayan ya da adaların kurak olan aşağı bölgelerinde yaşayan kaplumbağalar gür yapraklı kaktüslerle

⁴ Dampier "Kara kaplumbağalarından o kadar çok var ki beş yüz altı yüz adam aylarca başka bir yiyeceğe ihtiyaç duymadan yalnızca bu hayvanlarla beslenebilir. Çok iri ve şişman olan bu hayvanların etinin tadı da çok iyi. Hiçbir pilicin tadı bu kadar iyi değildir," der. -I. cilt, s. 110.

besleniyorlar. Adaların üst kısımlarında yer alan nemli bölgelere çıkan kaplumbağalar ise çeşitli ağaçların yapraklarıyla ve (guayavita adı verilen) bir çeşit yemişle besleniyorlar. Bu yemiş asitli, yavan ve ağaçların dallarında yetişen bukle şeklindeki yeşil lifimsi bir liken.

Kara kaplumbağası suya düşkün, bol miktarda su tüketiyor ve çamurda debeleniyor. Adaların büyük olanlarında su kaynakları var ve bu kaynaklar merkez noktalarda yüksekçe bir yerde toplanıyorlar. Aşağı bölgelerde yaşayan kaplumbağalar susadıkları zaman suya ulaşmak için uzun bir mesafe kat etmek zorunda kalıyorlar. Geniş ve aşınmış olan yolların deniz kıyısına varan yerlere kadar olan pek çok noktasında kuyular var. Su kaynaklarını ilk olarak bu kuyuları takip eden İspanyollar keşfetmiş. Chatnam Adasına geldiğimde hangi hayvanın bu kadar doğru seçilmiş yollardan metotlu olarak ilerlemiş olabileceğini merak etmiştim. Su kaynaklarına varınca dev canavarların bir kısmını boyunlarını uzatmış bir halde kaynağa su içmeye giderken gördük. Diğer bir kısım kaplumbağa da karınlarını su ile doldurmuşlar ve dönüşe geçmişlerdi. Su kaynağına ulaşan kaplumbağa etrafta kimin olduğuna hiç bakmadan gözlerinin alt hizasına kadar kafasını suya sokup kana kana su içiyor. Bir dakika içinde on kez su yutuyor. Civarın yerlisi bu kaplumbağaların su kaynağının yakınlarında üç dört gün kaldıklarını sonra adanın aşağı kısımlarına geri döndüklerini söyledi. Her bir kaplumbağa su kaynağına farklı sıklıkta gidermiş. Kaplumbağaların su kaynaklarını ziyaret etme sıklığını sanırım tükettikleri yiyeceklerin çeşidi etkiliyor. Bu kaplumbağalar yıl içinde birkaç gün yağın yağmur dışında hiç su kaynağının bulunmadığı adalarda bile yaşayabiliyorlar.

Kurbağaların mesanelerinin hayatta kalmaları için gerekli olan nemi sağlayan bir hazne olduğu bilinir. Kara kaplumbağalarında da durum aynı olmalı. Su kaynağına giden kaplumbağaların mesanesi sıvı ile doluyor sonra da anlatılanlara göre zamanla mesane ufalıyor ve suyun saflı-

ğı azalıyor. Adaların aşağı kısımlarında konaklayanlar kimi zaman susuzlukla baş etmek için mesanesi şişkin olan kaplumbağaları öldürüyorlarmış ve içerdeki sıvıyı içiyorlarmış. Ölmüş bir kaplumbağa gördüm, mesanesindeki sıvı oldukça saydamdı ve sıvının tadı çok az acımsı idi. Buralarda yaşayanlar önce hayvanın kalp zarındaki suyu içiyorlarmış zira en iyi sıvı burada toplananmış.

Belli bir noktaya gitmek isteyen kaplumbağalar gece gündüz ilerleyip ulaşacakları yere beklenenden çok daha erken varabilmekteler. Belli kaplumbağaları takip eden kimileri bir kaplumbağanın iki üç gün içinde on üç kilometre kadar ilerleyebildiğini söylüyorlar. Karşılaştığım kocca bir kaplumbağanın on dakika içinde elli beş metre mesafe kat ettiğini gördüm. Bir saat içinde üç yüz otuz metre ve bir gün içinde ise altı buçuk kilometre kadar yol kat edebiliyor olmalı. Bu süre boyunca yemek yemek için çok kısa süreliğine duraklıyordu.

Üreme dönemlerinde dişi ve erkek kaplumbağalar bir araya gelince erkek olanı kalın bir sesle kükrüyor ya da böğürüyor ve çıkardığı bu sesin doksan metre mesafeden duyulabildiğini söylüyorlar. Dişiler hiç ses çıkarmıyorlar, erkekler ise yalnızca belli zamanlarda böyle sesler çıkarıyorlar. İnsanlar kaplumbağanın kükreme sesini duyduklarında dişi ile erkeğin bir araya geldiklerini anlıyorlar. Kaplumbağalar yılın belli bir zamanında (Ekim ayında) yumurtalarını bırakıyorlar. Dişi olan kaplumbağa kumlu toprağa tüm yumurtalarını bırakıyor ve yumurtaların üzerini kumla kaplıyor. Eğer kayalık bir yerde ise yumurtalarını rastgele oyuklara bırakıyor. Bay Bynoe yedi tane yumurtayı yarıktaki tek sıra halinde dizili olarak bulmuş. Yumurtalar beyaz birer küre şeklindeymiş. Yumurtalardan birini ölçtüm ve çapı yüz seksen üç milimetre kadardı. Yavruların çoğu yumurtadan çıktıktan sonra Karakara olan şahinlere yem oluyorlar. Yaşlı olan kaplumbağalar ise genelde uçurumdan filan düşüp kaza sonucu ölüyorlar. Civarda yaşayanlar eceli ile ölmüş bir kaplumbağa görmediklerini söy-

luyorlar. İnsanlar bu kaplumbağaların sağır olduklarını düşünüyorlar. Gerçekten de yakınlarında yürüyen birilerini hiç duymuyorlar. Bu dev kaplumbağalardan birinin yanından yavaşça geçtiğimde aniden başını ve bacaklarını içeri sokup sanki ölümcül bir darbe almışçasına derin bir tıslama sesi çıkarması hoşuma gidiyor. Kaplumbağaların sırtına çıktığım zaman kabuklarının arka kısmına hafifçe vurduğumda kalkıp yürümeye başlıyorlar ancak üzerlerindeyken dengemi korumakta zorlanıyorum.

Kaplumbağaların etinden her türlü yararlanılıyor. Hem taze hem de tuzlanarak tüketilebiliyor ve vücudundaki yağlardan da berrak bir sıvı yağ elde ediliyor. Kaplumbağa yakalayan bir adam kuyruğuna yakın bir bölgeye bir çizik atıyor ve hayvanın sırtındaki yağın kalınlığını anlamak için vücudunun içini kontrol ediyor. Eğer yağ tabakası yeteri kadar kalın değilse hayvanı serbest bırakıyorlar. Söylenene göre açılan çizik kısa zamanda iyileşiyormuş. Kara kaplumbağasını yakalarken onları sırt üstü çevirmek yeterli olmuyor zira hemen yüzüstü dönüp ayaklarının üzerine tekrar basabiliyorlar.

Takımadalardan getirilen kaplumbağalar şekil itibarıyla birbirlerinden çok az farklılık gösteriyorlar. Kimi adalardaki kaplumbağalar ortalama olarak diğerlerinden daha büyük olabiliyor. Bay Lawson bir kaplumbağanın adaların hangisinden getirildiğinin ilk bakışta anlaşılmadığını söyledi. *Tazı* ile İngiltere'ye getirdiklerimiz aralarında kıyas yapamayacak kadar küçüklerdi maalesef. *Testudo Indicus* isimli kaplumbağaya bugün dünyanın pek çok yerinde rastlanıyor. Bay Bell ile sürüngenler üzerine çalışan birkaç kişi daha bu kaplumbağanın kökeninin takımadalara ait olduğunu düşünüyor. Adalara uzun yıllar boyunca korsanların çıktığını biliyoruz ve korsanlar birçok kaplumbağayı canlı olarak yakalayıp götürmüşler. Korsanlar yakaladıkları bu kaplumbağaları dünya üzerinde muhtelif yerlere bırakmış olmalılar. Eğer bu türe ait kaplumbağanın kökeni söz konusu takımadalara ait değilse bu oldukça

anormal bir durum teşkil eder zira bu topraklara ait hayvanların hepsinin doğum yeri bu takımadalar.

Dört ya da beş tür kertenkele var. İki muhtemelen Güney Amerika cinsi olan *Leiocephalus* diğer ikisi de *Amblyrhynchos* ait. Bu önemli cinsi Bay Bell⁵ tespit etti ve kertenkele içi doldurulmuş olarak Meksika'dan gönderilmişti. Balina avlama gemileri aracılığı ile bu adalardan getirilmiş bir hayvandı bence. Genel görünüş itibarıyla iki tür kertenkele de birbirlerine benziyorlar. Fakat biri sularda yaşarken diğeri karada yaşayan bir tür. Bay Bell *Amb. cristatus* ile yaptığı inceleme sonucunda "Bu hayvanı iguanalarla karşılaştırdığımda aradaki en önemli fark kafa biçimleri. İguanaların ağzı ve burnu uzun sivri ve dar iken elimizdeki kertenkelenin kafa kısmı kısa, acemice kesilmiş gibi duran yayvan bir şekle sahip ve hayvan o yüzden ağzını çok az açabiliyor. Ayak parmaklarının kısa ve birbirine eşit uzunlukta oluşu ile pençelerinin kıvrımı kertenkelenin beslendiği şeylerin ve sahip olduğu davranışların kendine has olduğunu da göstermiş oluyor. Bu tür bilgilere ulaşamamış olsaydım belli varsayımlarda bulunmaktan imtina ederdim" diye bir açıklama yapmıştır. Aşağıda anlatacağım iki kertenkele Bay Bell'in hayvanların yapısal değişimleriyle birlikte sergiledikleri davranışlarla ilgili ne tür varsayımlarda bulunduğuna dair bilgi verecektir.

İlk olarak suda yaşayan bir kertenkele (*Amb. cristatus*) var ve bu hayvana takımadaların hepsinde rastlanıyor. Kayalık olan kıyılarda yaşayan bu hayvanlar kıyıdan on metre kadar içeriye bile ilerlemiyorlar, en azından ben ilerleyenine hiç rastlamadım. Hayvanın görüntüsü çok çirkin. Rengi kirli siyah, çok aptal ve miskin bir biçimde hareket ediyor. Yetişkin bir kertenkelenin boyu bir metre kadar fakat boyu yüz yirmi santimi bulanlar da var. İri bir tane kertenkele görmüştüm ve dokuz kilo ağırlığındaydı. Albemarle adasındakiler diğer adalardaki kertenkelelerden

⁵ *Zoological Journal*, Haziran, 1835.

daha büyük oluyorlar. Bu kertenkeleleri kıyıdan doksan metre ötede yüzerken görebilirsiniz. Kaptan Collnett *Seyahatname*'sinde bu kertenkelelerin kalabalık halde balık avlamaya çıktıklarından bahseder. Collnett'in balık yakalama mevzusunda yanıldığını düşünüyorum fakat onun gibi otorite bir ismi yalanlamak da olmaz. Hayvan sudayken çevik ve rahat yüzüyor. Vücudu yılan gibi kıvrılıyor, düzleşen kuyruğunu ve iki yana doğru serdiği bacaklarını yüzerken hiç kıpırdatmıyor. Denizcilerden biri bu kertenkeleye bir ağırlık bağlayıp suya batırdı, hayvanı bu şekilde doğrudan öldürmek istedi fakat bir saat sonra yukarı çıktığında kertenkele hâlâ çok hareketliydi. Uzuvarları ve güçlü pençeleri hayvanın kıyıları kaplayan pürüzlü ve oyuklu lav kayalıklarında rahatça hareket etmesini sağlıyor. Bu çirkin yaratıklardan altı yedi tanesini dalgaların birkaç fit kadar yukarısında siyah kayalıkların üzerinde bacaklarını uzatmış bir halde güneşlenirken görebilirsiniz.

Birkaç tane kertenkelenin midesini yardım ve her seferinde midelerinin içinde kıyılmış halde yosunlarla karışmış parlak yeşil ve koyu kırmızı renkte ince yapraklar buldum. Midelerinde karşılaştığım yosuna dalgaların vurduğu kayalarda rast gelmedim. Sanırım bu yosunlar kıynın açıklarında deniz dibinde yetişiyorlar. Eğer yosunlarla ilgili bu tahminim doğruysa bu kertenkelelerin neden açıklara doğru yüzdükleri anlaşılmış oluyor. Bu hayvanların midelerinde sadece yosun var. Bay Bynoe bir tanesinin midesinde yengece rastlamış. Yengeç kazara araya karışmış olabilir zira ben de aynı şekilde bir kaplumbağanın midesinde likenlerin arasına sıkışmış bir tırtıla rastlamıştım. Bağırsakları da diğer otçul hayvanlarda olduğu gibi bayağı büyüktü.

Bu kertenkelenin kuyruğunun yapısı dolayısıyla ve denize de açılıp yüzdüğünden su hayvanı olduğu açık. Yalnız tuhaf bir ayrıntı var; hayvan korkunca suya doğru kaçmıyor. O yüzden bu hayvanları denizden biraz ötede bir yere çekmek çok kolay. Suyu doğru kaçamadan hayva-

nı hemen kuyruğundan yakalayabiliyorsunuz. Isırmaya çalışmıyorlar ve çok korktuklarında yalnızca burun deliklerinden damla şeklinde su fışkırtıyorlar. Bir gün dalgalar çekildikten sonra oluşan derin bir göle gittim ve kertenkeleyi birkaç kez mümkün olduğunca uzağa fırlattım. Her seferinde durduğum yere doğru düz bir çizgide ilerleyerek geri geldi. Dibe dek zarif hareketlerle yüzen kertenkele engeli tabana varınca ara sıra ayaklarından yardım almaya da başladı. Kıyıya ulaşır ulaşmaz hâlâ suyun içindeyken ya yosun kümelerinin arasına ya da bir yarığa saklanıverdi. Tehlikenin geçtiğini düşününce de kuru haldeki kayaların üzerine tırmanıp ayaklarını sürüyerek bir yerlere kaçtı. Aynı kertenkeleyi birçok kez yakalayıp belli bir noktaya kadar getirdim ve o kadar iyi suya dalabilmesine ve yüzebilmesine karşın her seferinde suya girmekten kaçındı. Ne zaman suya doğru atmaya çalışsam az evvel tarif ettiğim gibi sudan geri döndü. Bu kadar ahmakça davranmasının tek sebebi karada pek bir düşmanı yokken denizde kocaman köpekbalıklarına yem olabilme ihtimalinden korkuyor olması sanırım. Kalıtımsal olarak yerleşmiş olan bir içgüdü ile kertenkele kıyıyı güvenli bölge olarak bellemiş ve ne zaman bir tehlike ile karşılaşsa kıyıdan o nedenle uzaklaşmıyor. Adalarda kaldığımız süre boyunca (Ekim ayı) çok küçük kertenkelelerle karşılaştım. Her biri sanırım bir yaşından küçüklerdi. Anladığım kadarıyla üreme dönemleri daha başlamamıştı. Civarın yerlilerine kertenkelelerin yumurtalarını nereye bıraktıklarını sordum. Diğer türlerin yumurtalarını yakından tanıyan bu insanlar kertenkelelerin nerelerde ürediklerini bilmediklerini söylediler. Etrafta çok sayıda kertenkele olmasına rağmen üreme yerlerini bilmemeleri tuhaftı.

Şimdi de karada yaşayan kertenkele türünden (Bay Gray'in isimlendirdiği *Amb. subcristatus*)⁶ bahsedeyim bi-

⁶ Zooloji koleksiyonunda yer alan bu hayvana Bay Gray genel bir tanımlama getirmiştir. Elindeki kertenkelenin içi o kadar kötü doldurulmuştu

raz. Bu tür, suda yaşayanının aksine takımadaların merkez adalarında yani Albemarle'de, James'te, Barrington'da ve Indefatigable'da yaşıyor. Güneyde yer alan Charles, Hood ve Chatnam adaları ile kuzeyde yer alan Towers, Bindloes ve Abington adalarında kara kertenkelesine hiç rastlamadım. Sanki bu hayvanlar yalnızca merkez adalarda peyda olmuş ve çok az bir mesafeye kadar yayılmış gibiler.

Merkez adalarda karşılaştığımız bu hayvanlar hem nemli olan yüksek bölgelerde hem de kurak olan alçak bölgelerde yaşıyorlar. Adaların alçak bölgelerinde bu hayvanlardan çok sayıda var. Sayıları hakkında tam olarak bir bilgi veremem ama James Adasında kaldığımız zaman toprağı kazıp açtıkları yuvalar yüzünden çadırlarımızı kuracak bir yer bulmakta zorlandık. Kara kertenkeleleri su kertenkeleleri gibi çirkin yaratıklar. Yüzlerinin küt bir açısı olduğundan aptal bir ifadeye sahipler. Boyut olarak su kertenkelesinden biraz daha küçükler fakat ağırlık olarak her biri dört buçuk ile yaklaşık yedi kilo kadarlar. Karınları, ön bacakları ve kafaları (beyazımsı renkteki taç şeklindeki kısım hariç) kirli sarı renkte. Sırtları ise kahverengimsi bir kırmızı. Küçük yaşta olanlarının sırt rengi daha koyu oluyor. Hareket ederken çok hantallar ve biraz da uyuşuklar. Korkutulmadıkları zaman kuyrukları ile yavaş yavaş karınlarının üzerinde sürünüyorlar. İkide bir durup gözlerini kapatıyorlar ve çatlamış toprağı arka bacaklarını uzatıp bir dakika kadar uyukluyorlar.

Kara kertenkeleleri oyuklarda yaşıyorlar. Yuvalarını bazen lav parçalarının aralarına ama ekseriyetle yumuşak düz volkanik kumtaşlarının içine kazıyorlar. Delikler çok derin değiller ve yere yakın bir açılı var. O yüzden bu

ki hayvanın en önemli özelliğini Bay Gray gözden kaçırmış (su kertenkelesinin kuyruğı düzken kara kertenkelesinininki yuvarlaktır). Kaptan FitzRoy hem su hem kara kertenkelesine ait türlerden iyi birer örneğı British Museum'a verdi. Yalnız Bay Gray'e teşekkürlerimi sunmak istirim zira ne zaman British Museum'a gitsem her türlü imkandan yararlanmamı sağlamıştır.

hayvanlara ait yuvaların bol olduğu bir yerden geçerken bastığınızda yuvalar çöküyor ve yorgun bir halde yürüyorsanız sizi bayağı sinir ediyorlar. Kertenkele yuvasını kazarken vücudunun iki tarafını da kullanıyor. Öndeki bacağı ile kısa bir süre toprağı eşeliyor. Sonra kazdığı toprağı arka bacağına doğru atıyor. Arka bacağı ile de toplanan bu toprağı açtığı deliğın ağızından daha öteye bir yere yığıyor. Bu iki bacağı yorulunca bu sefer diğerk iki bacağı ile aynı işlemleri gerçekleştiriyor. Sırayla vücudunun iki tarafını kullanarak çalışıyor. Bir tanesini yeri eşelerken bayağı bir izledim sonra da tam yarı beline kadar toprağı gömülmüştü ki gidip hayvanı kuyruğundan tutup havaya kaldırdım. Hayvan o kadar şaşırdı ki ne olduğunu anlamak için şöyle bir silkindi sonra da yüzüme bakıp “Ne diye kuyruğundan tutup beni kaldırdın?” dercesine suratıma baktı.

Gündüzleri beslenen bu kertenkeleler yuvalarından çok da uzağı gitmiyorlar. Eğer korkarlarsa şapşalca bir yürüyüş tarzı ile hızlıca yuvalarına geri dönüyorlar. Tepeden aşağı inerken bacakları yana doğru açık olduğundan çok hızlı hareket edemiyorlar.

Her zaman çok da ürkek davranmayan kara kertenkeleleri birini dikkatle seyrettikleri zaman kuyruklarını kıvırıyorlar, ön bacakları üzerinde yükselip kafalarını hızlıca öne doğru eğiyorlar ve öfkeliymiş gibi görünmeye çalışıyorlar fakat pek de başarılı olamıyorlar. Biri yakınlarına bir yere adım atsa hemen kuyruklarını uzatıp hızlıca kaçmaya çalışıyorlar. Küçük muscivorous kertenkelesini gözlemledim ve bu kertenkele ne zaman dikkatlice bir şey incelese kafasını aynı şekilde eğiyor fakat bunu ne amaçla yaptıklarını hiç bilmiyorum. *Amblyrhynchus* yakalayıp da bir sopa ile rahatsız ederseniz sizi hemen ısıracaktır. Fakat ben çoğunu kuyruğundan tutup yakaladım fakat hiçbirini beni ısırmaya kalkışmadı. Eğer iki kertenkeleyi karşı karşıya getirip ikisini bir arada tutarsanız birbirlerinden kan akana dek dövüşüp birbirlerini ısırmaya çalışacaklardır.

Adaların alt kısımlarındaki kertenkeleler (sayıca daha

fazlalar) yıl boyu tek damla su içmeden yaşayabiliyorlar. Daha çok rüzgarda dalları kırılan gür yapraklı kaktüslerle besleniyorlar. İki-üç kertenkeleyi bir arada görünce bir parça yaprağı onlara doğru fırlattım ve aç olan köpeklerin kemiğe saldırması gibi her birinin yaprağı yakalayıp ağzına sokmak için birbirleriyle yarışmasını seyretmek oldukça eğlenceliydi. Yaprakları bilinçleri dahilinde tüketiyorlar ve çiğnemedi yutuyorlar. Küçük kuşlar bu hayvanların ne kadar zararsız olduklarının farkındalar. Kalın gagalı bir ispinoz kaktüsün (adaların alt bölgelerinde çoğu hayvan bu kaktüslerden faydalıyor) bir ucunu gagalarken aynı anda diğer ucunu da bir kertenkelenin yediğini gördüm. Sonra kuş büyük bir umursamazlıkla zıplayıp kertenkelenin sırtına kondu.

Pek çoğunun karnını yardığında hepsinin içinde bitki lifleri, farklı ağaçlara ait yapraklar bilhassa akasya yaprağı olduğunu gördüm. Adaların üst kısımlarındaki kertenkeleler asitli ve ekşimsi yemişi olan guayavita ile besleniyorlar. Guayavita ağaçlarının altında kertenkelelerle koca tosağaların birlikte bu yemişleri yediklerini gördüm. Akasya yaprağı bulabilmek için bodur ağaçların üstüne tırmanan kertenkelelerin bir iki tanesini dolaşırlarken ve yerden metrelerce yükseklikte dalda oturlurken görebilirsiniz.

Bu hayvanların eti pişirildiklerinde beyaz oluyor ve karnın bölgesi şişkin olanlarından yapılan yemek çok lezzetli oluyor. Humboldt'un dediğine göre bu kertenkeleler Güney Amerika'nın dönenceler arasında kalan yerlerindeki kuru bölgelerde lezzetli bir yemek olarak tüketiliyorlar. Bölgenin yerlilerin anlattıklarına göre nemli bölgelerde yaşayan kertenkeleler su tüketiyorlar, kurak bölgelerde yaşayan diğer kertenkeleler ise kaplumbağaların yaptığı gibi nemli olan bölgelere doğru yola çıkmıyorlar. Adalarda kaldığımız dönemde dişi kertenkelelerin vücutlarında çok sayıda uzun ve büyük yumurtalar olduğunu gördük. Dişiler bu yumurtaları yuvalarına bırakıyorlar ve yiyecek arayışındaki insanlar ise bu yumurtaları yuvalardan alıyorlar.

Daha önce de belirttiğim gibi bu iki tür Amblyrhincus genel yapıları ve kimi davranışları itibarıyla birbirlerine çok benziyorlar. İguanalar da kertenkele familyasında olduğu gibi hızlı hareket edemiyorlar. İki tür kertenkele de otçul ve ikisi de farklı otlarla besleniyor. Burunları küt olduğu için Bay Bell onlara Amblyrhincus ismini verdi. Bu kertenkelelerin ağızı kaplumbağaların ağızını andırıyor. İki hayvanın ağızının da birbirine benzemesinin belki de otobur olmaları ile bir ilgisi vardır. Bu kadar gelişmiş bir cinsin su ve kara türlerine sadece bu adalarda rastlıyor olmak oldukça ilginç. Su kertenkelesi daha ilginç bir hayvan zira bu hayvan suda yaşayan tek tür kertenkele. Takımadaların hepsinde kıyıya ulaşabilen sadece tek bir derenin olduğundan bahsetmiş olabilirim. Fakat bu sürüngenler yalnızca kumsallarda yaşıyor adada başka hiçbir yere gitmiyorlar. Bildiğim kadarıyla bu Amblyrhincus dışında hiçbir sürüngen su bitkileri ile beslenmiyor. Tabii geçmiş çağları düşünürsek o zamanlarda yaşamış olan dev kertenkeleler familyasına ait hayvanlar arasında su bitkileri ile beslenenleri de vardır.

Sürüngen türlerinin sonuna gelmek üzereyiz. Adalarda birçok yılan türü var ama hepsi de zararsız. Kara kurbağası ya da kurbağa ise hiç yok. Adaların üst kısımlarındaki nemli ortam kurbağalara uygun bir habitat oluşturmalarına rağmen hiçbir adada bu hayvanlara rastlamamış olmamız oldukça ilginç. Sonra aklıma Bory St. Vincent'in söylediği şey geldi. Kurbağalara büyük okyanuslardaki volkanik adalarda hiç rastlanmadığını söylemişti. Vincent'in bu gözleminin yerinde bir gözlem olduğunu görüyoruz. Küçük adaların erken sömürgecileri kertenkeleleri düşününce kurbağaya hiç rastlamamak aslında önemli bir ayrıntı. Bunun sebebi de tuzlu suyun iki tür hayvanın yumurtalarını farklı etkiliyor olmasından kaynaklanıyor olabilir zira kertenkelerin yumurtaları kalkerli tabaka ile tuzlu sudan korunabiliyorken kurbağanın bıraktığı yumurtalar ise ince sümüksü bir yapıda.

Evvelden de belirttiğim gibi bu adalarda yaşayan sürün-
genler tür bakımından pek zengin değiller fakat var olan
türlere mensup hayvanlar sayı olarak oldukça fazlalar. Ko-
ca kaplumbağaların gide gele düzleştirdiği yolları, karada
yaşayan *Amblyrhincus* yuvalarını ve kıyıdaki kayalarda
güneşlenen su canlılarını düşünürsek dünyanın başka hiç-
bir köşesinde yaşayan otçul hayvan toplulukları memelile-
rin yerini böyle sıra dışı bir biçimde almamıştır. Bir jeolo-
ğun (aklına kertenkele familyasına ait üyelerin boyut ola-
rak geliştikleri ve bugünün memelilerinden balinagillerle
karşılaştırılabilecekleri İkinci Zaman gelecektir) aklından
çıkarmaması gereken şey adaların nemli bir iklime ve çe-
şitli bitkilerden oluşan yeşil bir örtüye değil oldukça kurak
ve diğer ekvatorial bölgelere göre daha ılıman bir ilkime
sahip olduğudur.

Bölgenin zoolojisinin sonuna yaklaştık. Takımadalarda
böcek toplamak çok zahmetli oldu. Adaların yükseklerde-
ki nemli bölgelerinde bile çok az sayıda böcekle karşılaştım.
Tierra del Fuego'nun ormanları da böcek bakımından
çok fakirdi. Fuego'daki ormanlar dışında çok az sayıda bö-
cekle karşılaştığım tek yer takımadalar. Adaların aşağı kı-
sımlarında yer alan kurak bölgelerde yalnızca yedi tür *He-
teromera* ile bir iki tane daha böcek toplayabildim. Adala-
rın merkezindeki ormanlık alanda ise hava nasıl olursa ol-
sun çalılıkların altını hep karıştırdım fakat yalnızca birkaç
tane minik çiftkanatlı ile zarkanatlılara rast geldim. Çok
sayıda böcek olmadığından kuşların hepsi adaların alt kı-
sımlarında yaşıyorlar. Kuşlara rastlamayı umduğunuz bit-
ki örtüsünün bol olduğu bölgelerde ise yalnızca birkaç kü-
çük *tyrant-flycatcher** var. Su yolu üzerindeki dışında
adalarındaki kuşlar arasında yalnızca nemli bölgelerde ya-
şayan bir kuş türü olduğunu hiç sanmıyorum. Bay Water-
house böceklerin neredeyse hepsinin karakter olarak Av-
rupa'daki böceklerle benzediğini ve ekvatorial karakterde

* Sinek yiyen kuşlar familyası -çn.

olmadıklarını söyledi. Büyük ya da renkli bir böcek hiç karşılaşmadım. Aynı şekilde kuşlarda ve çiçeklerde de büyük ya da renkli bir türe hiç rastlamadım. Karada yaşayan kuşlar arasında renkli olanları bir tek tyrant-flycatcherdi. Bu kuşlar belli ki adalarda dolanıp duruyorlar. Kabuklara gelince çok sayıda kabuk türü var ve hepsinin de bu takımadalara has olduğunu düşünüyorum. Bay Cuming İngiltere'ye deniz kabuklarından oluşan bir koleksiyon getirmeden önce bu deniz kabuklarının büyük bir kısmının hangi türe ait oldukları bilinmemekteydi.

Türler tam olarak incelenmediğinden net sonuçlara ulaşmam şimdilik mümkün değil. Fakat birkaç gezgin tür dışında diğer organik canlıların takımadalara has olduğunu söyleyebilirim. Bu organik canlılar genel formları itibarıyla Amerikanlar. Şili'nin ve La Plata'nın kuşlarına aşina olan birini alıp bu adalara koysanız bu kişi adalardaki organik yaşamın Amerika'dakiyle aynı olduğunu söyleyecektir. Türler birbirinden farklı olduğundan birbirinden çok uzakta yer alan adalar ve kıtalar arasındaki benzerliği anlamak aslında oldukça zordur. Bizim için bu zorluğu çözen şey ise kimi uzmanların yaratıcı gücün çok geniş alanlarda da aynı kanunlarla işleyebildiğine dair yaptıkları açıklamalardır.

Bölgede yaşayanların bir kaplumbağanın hangi adaya ait olduğunu anlayabildiklerinden bahsetmiştim. Çoğu adadaki kimi ağaçların ve bitkilerin o adaya has olduklarını da öğrendim. Örneğin yemişli bir ağaç olan *guayavitaya* yalnızca James Adasında rastlanıyor, her ne kadar yetişmesi için uygun bir ada olsa da Charles Adasında bu ağaca hiç rastlanmıyor. Maalesef bu bilgiyi koleksiyonu toplarlardıktan sonra edindim. Birbirinden birkaç mil ötede yer alan ve aynı fiziksel şartlara sahip olan adaların birbirlerinden bu kadar farklı olabilecekleri hiç aklıma gelmedi açıkçası. O nedenle farklı adalardan getirdiğim türlerden seri yapmaya çalışmadım. Her seyyah herhangi bir yerde dikkatini çeken bir şeyle karşılaştığında hemen onu edinmeye çalış-

şır. Alaycı kuşla karşılaştığımda (her bir türden bir örneği İngiltere'ye getirdim) bir tanesinin (*Orpheus trifasciatus*, Gould) yalnızca Charles Adasında yaşadığını, başka bir tanesinin (*O. parvulus*) yalnızca Albemarle Adasında yaşadığını ve üçüncüsünün de (*O. melanotus*) James ve Chatnam Adalarında yaşadığını öğrendim. *O. parvulus* ile *O. melanotus* birbirleriyle yakından bağlantılılar fakat tüm doğa bilimciler ilkinin farklı bir kuş olduğunu düşünüyorlar. Farklı adalardaki farklı hayvanları inceledim ve hepsi de o adaya özgü idi. Bu alaycı kuşlar tüyleri, yapıları ve davranışları itibarıyla farklı adalarda yaşayıp adanın ekonomisi açısından aynı işlevi görüyorlar. Her bir türü yalnızca tüylerindeki izlerle değil gagalarının boyutu ve şekli gibi diğer farklılıklarla da birbirlerinden ayırmak mümkün. Ground-finches'in⁷ on üç türünün arasında kalın gagalılardan ötleğen kuşununkine benzeyen ince gagalılara kadar sıralayıp aralarında mükemmel bir kademelendirme yapabilmenin çok kolay olduğundan bahsetmiştim. Bir seriye ait kuşların yalnızca tek bir adaya has olduğundan şüphe duyduğum için münferit bir adada bulduğum kuşlar arasında sıralama yapsam bu o kadar da mükemmel bir iş olmayabilirdi. Eğer her bir adada bir cinse ait farklı farklı türler yaşıyorsa bu türler bir araya geldiklerinde farklı karakterde bir sürü canlı elde etmiş oluyoruz. Tabii şu an bu tür ilginç bir çalışmayı ele almaya vakit yok.

Adaların zoolojisi ile ilgili son sözleri söylemeden evvel buralarda yaşayan kuşların ne kadar uysal olduklarından bahsetmek isterim. Alaycı kuştan ispinoza, *sylvicolaeden tyrant-flycatchera*, güvercinden şahine karada yaşayan tüm kuşlar aslında uysal. Her bir kuş yakınına yaklaştığı için sopa ile kolayca avlanıyorlar. Ben kimi zaman kasketimi ya da şapkamı kullanarak bile kuş yakalamayı denedim. Kuş avlamak için ateşli silah kullanmak çok gereksiz. Bir keresinde tüfeğin ağzı ile bir şahini daldan bile düşürmüş-

⁷ Bir tür ispinoz.

tüm. Bir gün uzanırken kaplumbağa kabuğundan yapılma bir sürahi vardı elimde ve bir alaycı kuş gelip o sürahinin kenarına konmuştu. Yavaşça sürahidен su içmeye başlayan kuş sürahiyi sapından tutup yerden kaldırmama da müsaade etmişti. Kuşları bacaklarından tutup yakalamaya çalıştığımda çoğu zaman başarılı oldum. Daha önceden kuşlar şimdikinden çok daha uysallarmış. Cowley⁸ (1684 yılında) “Üveyik kuşu o kadar uysal bir kuş ki hep şapkamıza kolumuza filan konuyor. O yüzden üveyikleri rahatça canlı olarak yakalayabildik. İnsanlardan hiç korkmuyorlar. İçimizden birkaçı onlara doğru ateş ettiğinde ise yalnızca daha çekingen davrandılar,” der. Dampier⁹ de (aynı yıl) sabah yürüyüşe çıkan birinin bu kuşlardan düzinelercesini öldürebileceğinden bahseder. Şu an bu kuşlar çok uysal da olsalar insanların kollarına filan konmuyorlar ya da artık düzinelercesini öldüremiyorsunuz. Fakat kuşların bu uysal tavrında çok büyük bir değişimin yaşanmamış olması oldukça ilginç. Zira bu adalar son elli yıl içinde sık sık korsan baskınları yaşadı, balina avcıları bu adalara sık sık uğradı. Ormanda dolaşıp kaplumbağa avlamaya çalışanlar da bu kuşları avlamaktan büyük zevk alıyorlar.

Çok fazla sayıda avlanıyor olsalar da bu kuşlar geçip giden bu kısa süre içinde hiç vahşileşmemişler. Charles Adası daha altı yıllık bir koloni iken elinde sopasıyla kuyunun yanında oturan küçük bir çocuk görmüştüm. Kuyuya su içmeye gelen ispinozları ve güvercinleri sopasıyla avlıyordu. Akşam yemeği için öldürdüğü kuşlardan küçük bir tepcik oluşturmuştu. Çocuk kuş avlamak için hep buraya geldiğini söyledi. Nasıl İngiltere’deki saksakanlar otlayan ineklerin ve atların kendileri için tehlikeli olduklarını fark edemiyorlarsa buradaki kuşlar da insanların kaplumbağadan ya da *amblyrhyncustan* çok daha tehlikeli olduğunun henüz farkına varamamışlar.

⁸ Dampier’in Seyahatnamelerinde yer alan Cowley’nin *Gezisi*, s. 10.

⁹ Dampier’in Seyahatnamesi, I. cilt, s. 103.

Kuşlarının uysallığı bakımından Falkland Adaları ikinci sırada yer alıyor. Furnarius cinsinin sıra dışı uysallığına Pernety, Lesson ve diğer seyyahlar da değinmiştir. Uysal olan tek kuşlar Furnarius değil. Karakara, çulluk, yukarılarda ve aşağılarda yaşayan kazlar, ardıçkuşu, kiraz kuşu ve hatta kimi şahinler az çok uysallardı. Adalarda hem şahin vardı hem tilki vardı ve kuşlar oldukça uysaldı. Bu hayvanların uysal kalmasını sağlayan şeyin Galapagos Adalarında yırtıcı hayvana rastlanmamasıyla bir ilgisi olamaz. Falkland Adalarındaki kazlar tilkilerin kendileri için oluşturduğu tehlikenin farkında olduklarından yuvalarını belli önlemler olarak hazırlıyorlar ancak bu hayvanlar insanlara karşı vahşileşmiyorlar da. Buradaki kuşların uysallığı hele de su kuşlarınıninki Tierra del Fuego'da yaşayan aynı kuş türleri ile birbirlerine hiç benzemiyor. Tierra del Fuego'dakiler yıllar boyunca vahşilerce katledilmişler. Falkland Adalarındaki bir avcı yükseklerde yaşayan kazlardan birkaç tane avlayıp evine getirebiliyorken İngiltere'deki gibi Tierra del Fuego'da da bir tane bile hayvan avlayabilmek çok zor olabiliyor.

Pernety'nin¹⁰ zamanında (1763) kuşların hepsi şu ankinden çok daha uysallarmış. Pernety, *Furnarius*un gelip parmağına konduğundan ve bir sopa yardımıyla yarım saat içinde on tane kuşu öldürebildiğinden bahseder. Muhtemelen o dönemde kuşlar Galapagos'takiler kadar uysallardı. Falkland'daki kuşlar dikkatli olmayı Galapagos'takilerden çok daha çabuk öğrenmişler. Falkland bu konuda çok daha tecrübeli zira yalnızca gemilerin sıklıkla uğradığı bir yer değil aynı zamanda uzun bir süre adalarda ara sıra sömürgeler de kurulmuş. Daha önceleri tüm kuşlar bu denli uysalken Pernety'nin anlattığına göre siyah boyunlu kuşu öldürmek imkansızmış. İlginçtir ki bu kuş adalara sonradan getirilen bir kuş ve yabancı ülkelerdeyken belli bir bilgeliği edinmiş olduğu açık.

¹⁰ Pernety, *Voyage aux Iles Malouines*, II. cilt, s. 20.

Dünyanın başka köşelerinde yaşayan kuşların Galapagos ve Falkland Adalarında yaşayanlar kadar uysal olduklarına dair bir şey duymadım. Birkaç farklı büyüklükteki takımada içinde önceden insanlar tarafından ayak basılmamış yerlerken keşfedildikten sonra bu adalardan yalnızca Galapagos ve Falkland oldukça önemli bir yere ulaşmış. Şimdiye kadar anlattıklarımın yola çıkarak şu sonuçlara varabiliriz: Öncelikle kuşların insanlara karşı vahşi davranmasının sebebi tamamen insanlara yönelik duydukları içgüdüden kaynaklanmaktadır. Yoksa kuşlar yaşadıkları başka tehlikelerden yola çıkarak insanlara karşı vahşileşmiyorlar. İkinci olarak da kuşlar her ne kadar katledilseler de kısa süre içinde dikkatli olmayı öğrenemiyorlar ancak kalıtsal olarak sonraki nesillerde dikkatli olan kuşlar ortaya çıkıyor. Evcilleştirilebilen hayvanlarda içgüdülerin kalıtsal boyutlara ulaşabildiğini biliyoruz. Fakat vahşi doğada yaşayan hayvanlarda kalıtsal olarak edinilmiş bilgiye daha nadir rastlanıyor. Kuşların insanlara karşı vahşileşmesine gelince bu durumun başka bir açıklaması olamaz. İngiltere’de birkaç yavru kuş insandan zarar görüyor fakat hepsi insandan korkuyor. Öte yandan Galapagos’taki ve Falkland’daki bir sürü kuş zarar görüyor fakat hiçbiri korkuya kapılmıyor. Bu noktada yapacağımız çıkarım şu ki bir bölgeye yeni bir avcı türü geldiğinde orada yaşayan hayvanlar yabancının maharetlerine ve gücüne karşı içgüdü geliştirene dek hepsi müthiş derecede zarar görüyor.

XX. Bölüm

Tahiti – Açı – Dağların yamaçlarındaki bitki örtüsü – Eimeo Manzarası – İç kısımlara doğru yaptığımız gezi – Büyük geçitler– Sıralı şelaleler – Faydalı vahşi bitkiler – Ada sakinlerinin ılımlı tavrı – Ahlaki tutumları – Parlamento toplantısı – Yeni Zelanda – Adaların koyları – Hippahlar – Hükümetin yokluğu – Waimate’ye yaptığımız yolculuk – Misyonerlerin kurumları – Gürleşen İngiliz otları – Waiomio – Cenaze hizmeti – Yeni Zelanda’dan ayrılış

TAHİTİ VE YENİ ZELANDA, 20 Ekim - Galapagos Adalarındaki çalışmamız bitince dümeni Tahiti’ye kırdık ve üç bin iki yüz millik mesafeyi aşacaktık. Birkaç gün boyunca kasvetli ve bulutlu bir havada ilerledik. Kış aylarında bu kasvetli hava Güney Amerika kıyılarından çok uzaklara dek uzanan bir havadır. Sonra açık ve aydınlık bir havada ilerlemeye başladık ve alize rüzgarları ile günde yüz elli yüz altmış mil yol yapıyorduk. Pasifik’in merkezindeki hava sıcaklığı Amerika kıyılarından daha yüksekti. Geminin tuvaletindeki termometre gece gündüz seksen seksen üç dereceyi gösteriyordu ki benim için oldukça tatlı bir sıcaklıktı bu. Sıcaklık bir derece daha artsa hava bunaltıcı olmaya başlıyordu. Tehlikeli ve alçak olan takımadaları geçtik ve lagün adaları dedikleri denizin üzerinde ilginç birer halka şeklinde uzanan toprakları da gördük. Parlak beyaz ve upuzun kumsalın kenarından doğru yemyeşil bir bitki örtüsü başlıyordu. Bitki örtüsünden oluşan bu yeşil şerit iki yana doğru daralarak ilerliyor sonra da ufukta kayboluyordu. Gemi direğine çıkıp baktığınızda adanın çevresinde halka oluşturan deniz bir çarşaf gibi uzanıyor-

du. Dümdüz olan bu adalar ile ortasında yer aldıkları geniş okyanus birbirleri ile çok orantısızlar. İyi ki de bu çelimsiz ve davetsiz misafirler pek de pasif olmayan koca okyanusun usanmaz devasa dalgalarının altında yok olup gitmemişler.

15 Kasım – Gündüz vakti Güney Denizinde yolculuk eden bir seyyah için en klasik manzarayı sunan Tahiti adası görüş alanımıza girdi. Uzaktan ada o kadar da davetkar bir manzara sunmuyordu. Adanın alçaklarındaki gür bitki örtüsü henüz uzakta olduğumuz için pek dikkat çekmiyordu. Bulutlar dağılmaya başlayınca adanın merkezinden doğru yükselen sarp ve yüksek zirveler kendini göstermeye başladı. Matavai Koyuna varır varmaz etrafımızı kanolar sardı. Bizim için günlerden Pazardı fakat Tahitililer için bugün Pazartesi idi. Eğer adaya Pazar günü varsaydık kimse bizi karşılamaya gelmezdi zira Sebt günü olan Pazar günü kanoya binmek yasak ve bu yasağa sıkı sıkıya bağlılar. Yemek yedikten sonra yeni bir ülkeye gelmiş olmanın yarattığı tüm heyecanı yaşamaya çalıştık ve bu yeni ülke büyüleyici Tahiti idi. Erkeklerden, kadınlardan ve çocuklardan oluşan kalabalık bizi karşılamak için unutulmaz Venüs noktasında toplanmışlardı. Hepsinin de yüzleri gülüyordu, çok neşeliydiler. Bizi alıp misyoner Bay Marshall'ın evine götürdüler. Bay Marshall bizi yolda karşıladı ve çok misafirperver davrandı ve evinde biraz oturduktan sonra etrafı dolaşmak için ayrıldık. Akşam yine Bay Marshall'ın evine döndük.

Tarıma elverişli olan yerler alçalarda yer alan şerit olarak uzanan alüvyal topraklar ve bu topraklar dağların eteklerinde toplanmışlar ve adanın etrafını belli bir mesafeden itibaren saran mercan resifleri bu toprakları denizden gelen dalgalara karşı koruyor. Resifler belli noktalarda kesintiye uğruyor ve böylece gemilerin geçişine uygun bir zemin oluşturuyorlar. İçeride kalan sakin sular da gemiler için güvenli birer liman, kanolar için de kanal görevi görüyorlar. Mercan kumsalına kadar inen alçaktaki toprakların

üzerinde dönenceler arası bölgelerde yetişebilecek en güzel bitkiler yetişiyor. Muz, portakal, hindistancevizi ağaçları ile ekmek ağaçlarının ortasında hint yer elmasının, tatlı patatesin, şeker kamışının ve ananasın ekildiği noktalar var. Yetişen çalılık bile meyve veriyor. Guava adındaki bu çalı yabani ot misali çoğaldığından aslında zararlı bir bitki. Brezilya'dayken muz, palmiye ve portakal ağaçlarının güzelliğinin aralarında oluşturdukları kontrast çok hoşuma gitmişti. Burada ise o zıtlığa bir de geniş, parlak ve el gibi açılan yapraklarıyla göze çarpan ekmek ağacının güzelliği katılıyor. İngiliz meşesi gibi dallarını göğe doğru uzatmış ve üzeri kocaman besleyici meyvesi ile dolup taşan bir ağacı seyretmek oldukça keyif verici. Çoğu zaman bir manzaranın keyif vermesi için işe yararlık da barındırıyor olmasına lüzum yoktur fakat bu ağaç iki yönden de durumu kotarıyor. Kenarlarda yetişen ağaçlar gölgelik sağladığından kıvrılarak ilerleyen yollar oldukça serin ve adaya dağılmış olan evlerin etrafından geçiyorlar ve bu evlerde yaşayan ada sakinleri bizi büyük bir neşeyle ve misafirperverlikle karşıladılar.

Tahiti'de en çok hoşuma giden şey ada sakinleri oldu. Hepsinin yüzünde bir dinginlik var ve vahşi insanlar olmadıklarını, akıllı olduklarını ve uygarlıkta ilerleme kaydettiklerini anlıyorsunuz. Kıyafetleri tuhaf. Eski giyim tarzlarından asla ödün vermemişler. Giydikleri kıyafetler birkaç yıl önce adayı ziyaret edenlerin tarif ettiği kadar gülünç değil. Satın alabilecek durumu olanlar beyaz bir gömlek giyiyorlar, kimisi ceket de giyiyor. Bellerine de renkli pamuktan bir kumaş bağlıyorlar ve kumaş Gauchoların giydiği chilipa gibi eteklik görevi görüyor. Şefler de bu şekilde giyindiğine göre belli ki bu giyim tarzı bir süre sonra yerleşik bir hal alacak. Kraliçe de dahil hiç kimse ayakkabı ya da çorap giymiyor. Yalnızca şeflerin kafasında hasır şapkalar var. Halk çalışırken bedenlerinin üst kısmı çıplak oluyor ve Tahitililerin vücut açısından ne kadar üstün olduklarını da anlıyorsunuz. Uzun boylu olan bu insanların

omuzları geniş, atletik yapıdalar ve uzuvları birbirleriyle oldukça orantılı. Bir yerlerde Tahitililerin koyu renkli tenlerinin bir Avrupalının gözüne kendi beyaz teninden daha güzel ve daha doğal görüldüğünden bahsetmişti biri. Tahitili birinin yanında güneşlenen bir beyaz adam bahçıvanın maharetle aklaştırdığı bir bitkiyi andırırken yanındaki Tahitili de doğada yetişen bir bitkinin yaprağını andırıyor. Tahiti'deki adamların çoğunun vücudunda dövmeler var ve bu dövmeler adamların vücudunun kıvrımlarını takip ettiğinden çok zarif ve çok hoş duruyorlar. Detaylarda çeşitlilikler olmasına rağmen en çok kullanılan figür palmye ağacı yapraklarından oluşan bir öbek¹ ve bel kemiği üzerine yapılan bu dövmedeki yapraklar iki yana doğru kıvrılıyorlar. Hoş bir benzetme de yaptım kendimce; vücudunda bu şekilde dövme barındıran biri gözüme zarif bir sarmaşığın dolandığı soylu bir ağacın gövdesi gibi göründü.

Yaşlıların ayaklarının üzeri küçük figürlerle kaplı ve bu figürler öyle bir çizilmiş ki ayağı bir çorap misali sarmışlar. Yalnız bu moda yavaş yavaş yerini başka şeylere bırakmış. Buradaki herkes gençlik yıllarında baskın olan bir hevesle bir şeyler yapmaya çalışmış fakat moda dediğimiz şey asla sabit kalmıyor. Yaşlı bir adam vücudunda yıllar boyu taşıdığı dövme ile gezerken genç bir delikanlı havasına bürünmesi pek mümkün olmuyor. Kadınlarda da erkeklerdekilere benzer dövmeler var ve kadınların çoğunlukla parmakları dövmeli. Göze pek de hoş görünmeyen bir moda var ki neredeyse herkesi sarmış. İnsanlar kafalarının tepesindeki saçları kesiyorlar daha doğrusu tamamen tıraş ediyorlar ve kafalarının çevresindeki saçı halka şeklinde bırakıyorlar. Tahiti'ye gelen misyonerler insanları bu davranıştan vazgeçirmeye çalışmışlar fakat önünde sonunda bu moda olan bir şey. Moda dediğin Paris'te ne anlama geliyorsa burada da o anlama geliyor. Kadınların dış

¹ Korint sütun başlığındaki bitki figürü ile akantus bitkisi arasındaki benzeşimi hatırlatan bir benzeşim var bu dövmelerde.

görünüŖü beni hayal kırıklığına uğrattı. Erkeklere kıyasla kadınlar çok aŖağı seviyedeler. Başlarının arka tarafına ya da küçük bir delikle kulaklarına taktıkları çiçekler hoş görünüyor. Çiçekler genelde Japon Kamelyasına benziyor ve ya beyaz ya da kırmızı renkte oluyor. Kadınlar bir de yüzlerini gölgelemesi için hindistancevizi ağacının yapraklarından ördükleri bir tür taç takıyorlar. Erkeklere kıyasla kadınların kıyafetleri kendilerine pek yakışmıyor.

Tahiti'deki herkes az da olsa İngilizce biliyor. Ortak kullanılan çoğu şeyin İngilizcesini bildiklerinden işaret dilinden de yardım alarak tuhaf da olsa insanlarla bir şekilde iletişim kurabiliyorsunuz. Akşam gemiye dönerken çok tatlı bir sahne ile karşılaştık. Bir grup çocuk kumsalda oyun oynuyorlardı ve ateş yakmışlardı. Yaktıkları ateş durgun denizi ve çevredeki ağaçları aydınlatıyordu. Çocuklardan bazıları çember şeklinde oturmuş Tahitice şarkılar söylüyorlardı. Biz de aralarına katıldık. Şarkılar doğaçlamaydı ve sanırım şarkı sözlerinde bizim adaya gelişimizle ilgili bir şeyler söylüyorlardı. Küçük bir kız bir dize söyledi sonra diğerleri de parça parça ona katılarak çok tatlı bir koro oluşturdular. İçinde bulunduğumuz bu manzara sayesinde Güney Denizinde yer alan bir adanın kıyılarında oturuyor olduğumuzu tam anlamıyla farkına vardık.

* * *

18 Kasım- Sabah erkenden sahile geldim ve çantamda birkaç parça erzakla iki tane de battaniye taşıdım. Battaniyelerin biri benim için biri de yardımcılarımdı içindi. Yükler sopanın iki ucuna bağlandı. Tahitili arkadaşlar yükleri taşımaya koyuldular. Tahitililer yirmi ikişer kilogramlık yükleri sopaların iki ucuna bağlayıp bu yükleri günlerce taşıyabiliyorlar. Rehberlerime yanlarında yiyecek ve giyecek getirmelerini söyledim. Giyecek olarak ciltlerinin kendilerine yettiğini, yiyeceğin de dağlarda bol olduğunu söylediler. Tia-auru vadisinde ilerleyecektik. Vadiden akan nehir Venüs noktasından denize dökülüyordu. Adanın en

önemli akarsularından biri olan bu nehir kaynağını yüksekliği yedi bin fit olan ulu zirvelerden alıyor. Tüm ada dağlık olduğundan iç kısımlara doğru geçmek istediğinizde vadiler üzerinden ilerlemeniz gerekiyor. Önce ırmağın iki yakasında yükselen ormanlardan geçtik. Dağların ulu zirveleri yol boyunca bize göz kırıyorlardı. Sağda solda yaprakları esintiden sallanan hindistancevizi ağaçları ise çok güzel bir manzara sunuyordu. Vadi bir süre sonra daralmaya başladı ve vadinin iki yakası daha da yükselmeye ve sarplasmaya başladı. Üç dört saat yürüdükten sonra vadinin yarığı neredeyse akarsuyun eni kadar kalmıştı. İki yanda yükselen yamaçlar oldukça dikti. Toprak yumuşak volkanik tabakalardan oluştuğu için ağaçlar ve pek çok bitki yamaçların çıkıntılarında fışkırmaktaydı. Bu derin ve dik uçurumlar bin fit yüksekliğindeydi ve dağın vadisini oluşturuyorlardı. Ben şu ana dek hiç bu kadar muhteşem bir vadi görmemiştim. Öğleye dek güneş vadinin dikine bir seviyede seyretti. Hava serin ve nemliydi fakat sonradan bunaltıcı olmaya başladı. Yamaçtan fırlamış olan bir kayanın gölgesinde, lav sütununun ön cephesinde oturup yemeğimizi yedik. Rehberlerim küçük balıklarla tatlı su karideslerini pişirmişlerdi bile. Yanlarında kasnağa geçirdikleri bir ağ getirmişlerdi. Suyun derinleştiği, girdap oluşturduğu yerlerde suya daldılar ve su samuru misali deliklere ve köşelere ilerleyen balıkları gözleriyle takip edip yakaladılar.

Tahitililer sudayken amfibik hayvanlar gibiler. Ellis tarafından aktarılan bir anekdot bu insanların sudayken adeta evlerindeymiş gibi çok rahat davrandıklarını kanıtlıyor. 1817 yılında bir at Pomarre'a getirilmiş. Halatlar kopunca at suya düşmüş. Tahitililer hemen suya atlamışlar. Çılgılık çılgılığa beyhude bir uğraşla atı kurtarmaya çabalamışlar ve neredeyse hayvanı suda boğuyorlarmış. Çok geçmeden at kıyıya ulaşmış ve herkes çil yavrusu gibi dağılmış. Kucağında domuz taşıyan adamdan saklanmaya çalışan bu insanlar bir yandan da atı vaftiz etmeye çalışıyorlarmış.

Biraz yukarda ırmak üç küçük kola ayrılıyordu. Kuzeyde kalan kollarından geçmek çok zordu zira sarp dağların yükseklerinden peş peşe şelaleler dökülüyordu. Son kol hepimize daha elverişliymiş gibi göründü fakat aşacağımız yol bize oldukça sıra dışı bir deneyim sunacaktı. Vadinin bu akarsu kolunda kalan yamaçları oldukça dikti ve tabakalaşmış kayalar vardı. Kayaların çıkıntılarının üzerini yabancı muz, zambak ve bilumum gür tropikal bölgelere has bitkiler kaplamıştı. Tahitililer bu çıkıntılara tırmanıp meyve arıyorlarmış. O sırada bu yolu keşfetmişler ve geçtiğimiz bu yol sayesinde yamaçların ne kadar dik olduğuna dair bir ölçüm yapabiliyorsunuz. Vadide gerçekleştirdiğimiz ilk tırmanış oldukça tehlikeliydi zira çıplak kayaları yanımızda getirdiğimiz halatların yardımıyla geçmek zorunda kaldık. Kim dağın böylesine zorlu bir yamacının elverişli bir yol olduğuna karar vermiş hiç anlayamadım. Daha sonra çıkıntılarının üzerinden dikkatlice ilerlemeye başladık ve ırmağın bahsettiğim koluna sonunda ulaştık. Bu noktadaki çıkıntı ise düzlük bir alandı ve yüz fit yükseklikten güzel bir şelale dökülmekteydi. Düzlük alanın altından bir başka şelale daha dökülmekteydi ve suları aşağıda akan ana ırmağa karışıyordu. Serin ve gölgelik noktada şelalenin sularından korunmak için şöyle bir dolandık. Yine çıkıntıları takip ederek ilerlemeye başladık ve etraftaki gür bitkiler sayesinde yol artık o kadar da tehlikeli sayılmazdı. Bir çıkıntıdan diğerine geçerken arada duvar gibi yükselen sarp bir kaya karşımıza çıkıyordu. Tahitililerin hareketli olanlarından biri ağaç gövdesini aldı, kütüğü bu kayalardan birine yaslayıp üzerine tırmandı. Gediklerden de yardım alarak sonunda kayanın zirvesine ulaştı. Kayanın sivri yerlerinden birine halatı bağladı sonra halatı aşağı salladı. Yanımızda gelen köpek de halat yardımıyla yukarı çıktı. Son olarak yine halattan yardım alarak yüklemizi de yukarı çıkardık. Ağaç gövdesini yerleştirdiğimiz bu noktanın derinliği beş yüz altı yüz fit kadar vardı. Uçurum eğreltiotları ve zambaklarla kaplı olmasaydı kesin

yükseklik başımı döndürürdü ve o ağaca asla tırmanamazdım. Kimi zaman çıkıntılardan ilerledik kimi zaman iki yanda da derin yarıkların olduğu keskin yükseltilerden geçtik. Sıradağlarda çok daha yüksek dağlarla karşılaşmıştım ama hiçbirisi bu kadar yalçın değildi. Takip ettiğimiz bu akarsu birbiri ardına sıralanan birden fazla şelaleyi besliyordu ve akşama doğru aynı ırmağın kenarında yer alan küçük bir düzlüğe ulaştık. Gece burada kamp kurduk. Vadinin iki yamacında da Feyé adı verilen dağ muzları vardı ve muzlar bayağı olgunlaşmıştı. Bu bitki yirmi yirmi beş fit yüksekliğinde ve çapı da üç dört inç kadar. Sicim olarak ağaç kabuklarından yararlanan Tahitililer bambulardan çatıyı dikip çatının üzerini de muz yaprakları ile kapladılar ve birkaç dakika içinde mükemmel bir ev yarattılar. Solmuş yaprakları kullanarak da yumuşak birer yatak yaptılar. Tahitililer sonra ateş yakıp akşam yemeğimizi pişirdiler. Çok da sivri olmayan bir sopanın ucunu başka bir sopaya (sanki keskinleştirmeye çalışıyormuşçasına) sürttürerek kıvılcım çıkarıp ateşi yaktilar. Hafif ve kendine has beyaz renkteki bir oduna sahip olan bir bitkiyi (*Hibiscus tiliaceus*) ateş yakmak için kullanıyorlar. Yük taşımak için yararlandıkları sopaları ve kanoların devrilmesini önlemek için kullandıkları kütüğü de bu bitkiden elde ediyorlar. Tahitililer ateşi saniyeler içinde yaktilar fakat işin usulünü bilmeyen birinin bu şekilde ateş yakabilmesi için bayağı bir ter dökmesi gerekiyor. Zira bayağı uğraş verdikten sonra ben de bu şekilde ateş yakabildim ve bu işi becerebildiğim için kendimle ayrıca gurur duyuyorum. Pampas'taki Gaucholar ateş yakarken farklı bir metot uyguluyorlar. On sekiz inç boyundaki esnek bir sopayı alıyorlar ve sopanın bir ucunu göğüslerine bastırıyorlar diğer (sivri) ucunu da odun parçasının içindeki bir deliğe sokup sopayı esnettikleri yerden tutup dairesel olarak çevirmeye başlıyorlar. Tahitililer küçük bir ateş yaktilar, içine çalı çırpıyı atıp yanan ateşin üzerine küçük birer top büyüklüğünde taşlar yerleştirdiler. On dakika içinde çalı çırpı tamamen

yanmıştı ve taşlar da iyice ısınmıştı. Parça parça yaprakların içine bifteği, balığı, olgunlaşmış ve olgunlaşmamış muzları yerleştirip üzerine de yılan yastığı yapraklarını yerleştirdiler. İki sıra halinde dizdikleri sıcak taşların arasına yaprağa sardıkları yiyecekleri koydular ve yiyeceklerin üzerini toprakla örttüler böylece duman ve buhar içeriye hapsedilmiş oldu. On beş dakika içinde yemeklerimiz iyice pişmişti. Yaprağa sarılı haldeki yiyeceklerimizi aldık ve her birini birer muz yaprağının üzerine yerleştirdik. Hindistancevizi kabuğunu da bardak olarak kullanıp nehrin serin suyunu içtik. İlkel yöntemlerle hazırladığımız yemeğimizi yine ilkel yöntemlerle afiyetle tükettik.

Etraftaki bitki örtüsü muhteşemdi. Her yanda muz ormanları vardı ve muz çok çeşitli şekillerde tüketilmesine rağmen etrafta yığın halinde çürümeye bırakılmışlardı. Karşımızda kocaman yabani şeker kamışı çalısı vardı. Akarsuyun üzerine koyu yeşil renkli ve sapı boğumlu ava bitkisinin gölgesi düşüyordu. Bu bitki eskiden sarhoş edici etkisi ile bilinirdi. Bitkiden bir parça alıp çiğnedim. Tadı o kadar buruktu ve kötüydü ki herhangi biri tadından ötürü bitkinin zehirli olduğunu sanabilirdi. Misyonerler sayesinde bu bitki yalnızca derin vadilerde yetişiyor ve bitkinin kimseye bir zararı dokunmuyor. Yılan yastığını yakından inceledim. İyi pişirildiği takdirde bu bitkinin kökleri bayağı lezzetli oluyor ve körpe yapraklarının tadı ise ıspanaktan daha güzel. Etrafta yabani hint yer elması ile bol miktarda yetişen yumuşak kahverengi kökü olan şekil ve büyüklük itibarıyla koca bir kütüğü andıran Ti adında bir zambak da vardı. Ti adındaki bu bitkiyi tatlı niyetine tükettik zira tadı şeker pekmezi kadar güzeldi. Bu ağaçlar dışında etrafta çok sayıda türlü türlü yabani meyve ve faydalı bitki vardı. Küçük akarsuyumuzun yalnızca soğuk sularından faydalanmadık aynı zamanda akarsudan yılan balığı ve ıstakoz da yakaladık. Ilıman bölgelerdeki yabani yaşamla karşılaştınca burada yapabildiklerimiz bayağı hoşuma gitti. İnsan hatta mantığının yarısını kullanabilen

yabani bir insan tropikal bölgelerde doğanın bakıp beslediği bir evlada dönüşebiliyor.

Akşam olmaya başladı ve akarsuyun üst kısmındaki muz ağaçlarının kasvetli gölgeliklerinde dolaşmaya başladım. Yürüyüşümü tam bitirmek üzereydim ki iki yüz üç yüz fit yükseklikteki bir şelale ile karşılaştım ve bu şelalenin üst kısmında başka bir şelale daha vardı. Akarsuyun tek kolu üzerinden akan şelalelerin hepsinden bahsettim ve bu şelaleler eğimin ne kadar yüksek olduğu hakkında bir fikir vermiştir. Şelalenin döküldüğü çukura sanki hiç rüzgar eli değmemiş gibiydi. Muz ağaçlarının yaprakları binlerce parçaya bölünmüş bir yapıda olur fakat buradaki şelalenin yakınında yetişen muz ağaçlarının yaprakları akan sudan yükselen serpintilerle ıslanmışlardı ve yekpare uzanıyorlardı. Kaldığımız yeri dağın yamacı kesiyordu ve bulunduğumuz yerden civardaki vadilerin derinliklerini seyredebiliyorduk. Merkezde yer alan dağların zirveleri 60 derece eğimle yükselip akşamın çöktüğü gökyüzünü perdelemektelerdi. Oturduğumuz yerden çöken gecenin dağın doruklarını usulca karartışını seyre diyorduk ve karşımızdaki manzara muhteşemdi.

Uyumadan evvel Tahitililer dizlerinin üzerine çöküp kendi dillerinde dualar okumaya başladılar. Bir Hristiyan gibi büyük bir huşu içinde dua eden Tahitililer ne alay edilmekten ne de inançlarını gösterişli yaşıyormuş gibi görünmekten çekiniyorlardı. Her yemekten evvel şükran duası ediyorduk. Karşılaştığımız gezginler bir Tahitilinin ancak misyonerlerin gözü üzerindeyse bu şekilde dua ettiklerinden bahsetti ve gezginler o gece dağın eteğinde bizle birlikte konakladılar. Sabaha karşı çok yağmur yağdı fakat çatımızı örttüğümüz muz ağacı yaprakları ıslanmamızı engelledi.

19 Kasım – Gündüz vakti arkadaşlar sabah dualarını ettikten sonra akşam yaptıkları gibi mükellef bir kahvaltı sofrası hazırladılar. Yemeğin en büyük payını kendilerine ayırdılar. Ömrümde bu kadar çok yemek yiyen insan gör-

memiştim. Midelerinin yemek kapasitesinin bu kadar fazla olmasının sebebi sürekli olarak meyve sebze tüketmelerinden kaynaklanıyor olmalı zira büyük porsiyonlarla tüketseniz de bu yiyecekler gıda açısından insana aşırı bir yük getirmiyor. Arkadaşlar benim yüzümden kendi kurallarını ve kaidelerini bozmuşlar (bunu sonradan fark ettim). Yanıma bir matara içinde alkol almıştım ve alkolü hiç geri çevirmeyen Tahitililer arada mataradan yudum alıp parmaklarını dudaklarına götürüp “Misyoner” demeye başladılar. İki yıl evvel ava bitkisinin tüketimi yasaklanmış olsa da alkol tüketimi artmış ve insanlar alkol yüzünden sarhoş gezmeye başlamış. Tahiti’de misyonerlik yapanlar ülkelerinin yozlaşmaya başladığına inanan birkaç iyi niyetli adamı İtidalliler Derneğine katılmaya ikna etmiş. Kabile şefleri ile kraliçe de en sonunda iyi niyetlerinden mi yoksa utançlarından mı bilinmez bu derneğe katılmaya ikna olmuşlar ve adaya alkol girişi yasaklanmış. Alkol satın alan ya da satan birinin ilgili kanunu çiğnediği için para cezasına çarptırılmasına karar verilmiş. Kanunu yürürlüğe sokmadan evvel adaletli davranarak eldeki alkol stoklarının satılması için belli bir süre beklemeyi tercih etmişler. O süre geçip gittikten sonra da misyonerler de dahil olmak üzere herkesin evini aramışlar ve ele geçirilen avayı (adanın yerlileri yüksek alkollü içkilerin hepsine ava diyorlar) yerlere dökmüşler. Kuzey ve Güney Amerika’nın yerlilerinin ölçüsüzlüğünü düşününce Tahiti’nin iyi niyetli insanların misyonerlere karşı ortak bir minnet duymalarını gerektirecek hiçbir şeylerinin olmadığı anlaşılıyor. Küçük Santa Helena adası Doğu Hindistan Şirketinin hakimiyetinde kaldığı sürece verdiği zararlardan dolayı alkol ithalatına izin verilmemiştir ve şarap Ümit Burnundan getirtilmiştir. Aynı yıl içinde şaşırtıcı ve rahatsız edici bir biçimde Santa Helena adasında alkol satışına izin verilirken Tahiti’de alkol tüketiminin yasaklanmasını insanlar kendi rızaları ile istemişler.

Kahvaltıdan sonra yola devam ettik. Adanın iç kısımla-

rına biraz daha ilerlemek istediğim için dönüşte başka bir yoldan geldik ve bu yol daha da aşağıda yer alan ana vadiye iniyordu. Bir süre zorlu bir yolu takip ederek vadiyi oluşturan dağın eteğinden doğru dolandık. Yamaçların az da olsa eğim kazandığı yerlerde yaban muzunu ağaçlarının arasından geçtik. Ormanın karanlık bölgelerinden geçerken Tahitililer dövmeli ve çıplak vücutlarıyla başlarına taktıkları çiçeklerle kadim döneme ait bu ormanların sakinleri olarak tatlı bir görüntü oluşturluyorlardı. Aşağı doğru inerken bayırları takip ettik ve bayır aşağı giden yollar gittikçe daraldı. Uzunca bir süre yol oldukça sarptı, dik bir merdiveni andırıyordu ve etraf bitkilerle kaplıydı. Her bir adımınızı atarken çok dikkatli olmanız gerektiğinden yolculuk bir zaman sonra iyice yorucu olmaya başladı. Karşılaştığım bu derli sarp yerlere ve vadi yarıklarına karşı duyduğum şaşkınlığı dile getirmekten usanmadım. Dağlar tümüyle yarıklarla dolu. Etrafa sarp bir yamacın kıyısında ayaklarınızın zar zor sığıldığı bir yerden bakınca da kendinizi bir balonla yükselmiş de manzarayı seyrediyormuş gibi hissediyorsunuz. Aşağı doğru inerken halatları bir kez vadiye girmek üzereyken kullanmak zorunda kaldık. Bir önceki gün yemeğimizi yediğimiz kayanın çıkıntısı üzerinde uyuduk. Gece hava güzeldi fakat çok derin ve dar bir alanda olduğumuz için etraf zifiri karanlıktı.

Bu toprakları görmeden evvel Ellis'in bahsettiği iki şeyi anlamakta oldukça zorlanmıştım. Önceden buralarda kanlı mücadeleler sürdürülmüş. Mücadeleler neticesinde savaş kaybeden taraftan hayatta kalanlar ise dağlara çekilmişler ve dağlara çekilen bu bir avuç adam bir sürü insanla mücadele edebilecek kuvvetteymiş. Tahitililerin yaşlı ağaç gövdesini kayaya yasladıkları noktada altı Tahitili gerçekten de binlerce kişiyi geri püskürtebilirdi. Bir de bu topraklara Hristiyanlık ulaştıktan sonra dağlara çekilen başka yabancı insanlar da olmuş ve uygarlaşma yönünde ilerleyen diğer adalılar bu insanların dağlarda nerelerde yaşadıklarını bilmiyorlarmış.

20 Kasım – Sabah erkenden yola çıktık ve öğlen Mata-vai'ye vardık. Yolda soylu atletik yapılı kalabalık bir grupla karşılaştık, yabani muz aramaya çıkmışlardı. Su tedarik etmek açısından sıkıntı yaşayan bir geminin Papawa limanına demir attığını öğrendik ve ben de hemen o limana doğru yol aldım. Liman çok tatlı bir yerdeydi. Koyun etrafını mercanlar sarmıştı ve su ise göl suları kadar sakindi. Tarım yapılan alan ise bütün güzel mahsulleriyle ve kulübeleriyle suyun kıyısına kadar ulaşıyordu.

Bu adalara varmadan evvel okuduklarım dolayısıyla kendi yaptığım gözlemler sonucunda burada yaşayan insanların ahlaki durumları ile ilgili olarak bir sonuca ulaşmak konusunda oldukça zorluk çektim; kaldı ki varacağım sonuç pek sağlıklı olmayacaktı. İnsanın bir konu ile ilgili edindiği ilk izlenim genelde önceki fikirlerinden oldukça etkileniyor. Benim de adalar hakkındaki fikirlerim Ellis'in *Polinezya Araştırmaları* isimli çalışmasından oldukça etkilendi. Bu önemli ve ilginç çalışma her şeye Beechey'nin *Seyahatnamesi*'nden ya da misyonerlik sistemine şiddetle karşı çıkan Kotzebue'nin çalışmasından daha pozitif yaklaşıyor. Bu üç çalışmayı karşılaştırmalı olarak incelemiş olan biri Tahiti'nin bugünkü durumu ile ilgili çok daha sağlam bir fikir edinecektir. Beechey'den ve Kotzebue'den edindiğim izlenimlerin yanlış olduğu kanaatine vardım. Misal Tahitililerin misyonerlerin korkusu altında yaşadıklarını ve o yüzden oldukça mutsuz bir ırk olduklarını yazıyordu. Bu insanların korktuklarını asla görmedim ama korkunun saygı ile karışıp tek bir hissiyat oluşturduğu anlar elbette olmuştur. Buradaki insanlar memnuniyetsiz değiller. Aksine Avrupa'nın orta yerinde bile bu kadar neşeli ve mesut yüzlerle karşılaşamazsınız. Flüt çalmak ya da dans etmek hatalı ve aptalcaymış gibi dayatılmış. Sebt gününe olan presbiteryen bağlılık da benzer bir açıyla değerlendiriliyor. Adaların vücuda geldikleri fi tarihinden bu yana her gününü bu toprak üzerinde geçirmiş olan insanların bu konudaki yaklaşımlarına eleştiri yöneltmek bana düşmez.

Adada yaşayanların ahlakı ve inancı geneli itibarıyla oldukça makul aslında. Misyonerlere, sistemlerine ve yaptıkları etkiye Kotzebue'den çok daha sert bir tavırla saldıranlar var. Yalnız mantık sahibi bu insanlar adanın çok değil yirmi yıl önceki halini şu anki haliyle karşılaştırmıyorlar. Benzer şekilde Avrupa'nın da iki farklı dönemini birbirleri ile karşılaştırmıyorlar. Tek yaptıkları olanları Hristiyanlığın yüksek standartları ile mukayese etmek. Misyonerlerin adadakileri Hristiyanlığın hedeflediği, havarilerin bile başaramadığı o mükemmel seviyeye ulaştırmaları gerektiğini düşünüyorlar. İnsanlar koşulları itibarıyla bu hedefi tutturamıyorlar ve misyonerlerin başardıklarını takdir etmek yerine işin suçlusunun onlar olduğu düşünülüyor. Ama unuttukları belki de hatırlamak istemedikleri bir şey var. O da insan kurban etme, din adamlarına puta taparcasına tapma, dünyadan çok farklı bir boyutta olan hovardalıklar ve böyle bir sistemin getirdiği bir sonuç olan yeni doğanları öldürmek – kanlı savaşlarda muzaffer olan taraf kadın çoluk çocuk demeden insanları katlediyordu- hepsi ortadan kalktı. Hristiyanlığın bu toplumlara ulaşmasıyla birlikte riyakarlık, ölçsüzlük, ahlaksızlık büyük ölçüde azaldı. Bir seyyah bu gerçeklikleri unutursa bu büyük bir minnetsizliktir zira bindiği gemi bilinmez kıyıların birinde batacak olsa Tanrıya misyonerlerin çabalarının kaza geçirdiği o ücra köşeye dek ulaşmış olması için yalvarır.

Ahlak konuları arasında adada yaşayan kadınların iffeti ile ilgili mevzunun istisnalar barındıran bir mevzu olduğu hep dile getirilmiştir. Burada yaşayan kadınları acımasızca eleştirmeden evvel Kaptan Cook'un ve Bay Banks'in betimlediği hadiseleri düşünüp büyükannelerin ve annelerin bugünkü ırk üzerinde ne kadar etkili olduklarını görmek gerek. Acımasızca eleştiride bulunanların hatırlaması gereken bir konu daha var o da Avrupa'daki anneler eski düzenden öğrendiklerini kızlarına yansıtmaktadırlar. Avrupa'daki durum ile buradaki durum kendilerine has dini

kaideler içermektedir. Acımasız görüşlere sahip olan kimselerle bu konuyu tartışmaya lüzum yoktur. Bu tür insanlar eskisi kadar açıkça ahlaksızlık yapan kimseleri görmedikleri için sahip olmak istemedikleri ahlaka ve hor görmeseler de pek de saygı duymadıkları bir inanca itibar etmek istememektedirler.

22 Kasım – Adanın merkezi sayılabilecek Papiere limanı Matavai'den yedi mil kadar uzakta. *Tazı* Matavai'ye geri döndü. Kraliçe Matavai'de yaşıyor ve hükümet de Matavai'de yer alıyor. Bu liman aynı zamanda gemilerin ana barınak yeri. Kaptan FitzRoy bir grup adamı, duaları önce Tahiti dilinde sonra bizim dilimizde dinlemeleri için buraya getirdi. Adanın baş misyoneri Bay Pritchard ayini yönetti ve oldukça ilginç bir manzaraydı. Şapel ahşap iskeleti olan havadar bir yerdi ve kadınlı erkekli her yaştan düzgün ve temiz insan şapelde toplanmışlardı. İnsanların ayine pek de dikkat kesilmediğini sanıp hayal kırıklığına uğradım fakat sanırım beklentimi çok yüksek tutmuşum. Esasında İngiltere'de de insanlar kırsal kesimdeki bir kilisede ayine katıldıklarında buradakine benzer bir havaya bürünüyorlar. Söylenen ilahiler kulağa hoş geliyordu fakat kürsüden okunan dua akıcı olarak ilerlese de konuşulan dil kulağa pek de hoş gelmiyordu. "*Tata ta, mata mai*" gibi mütemadiyen tekrarlanan kelimeler duayı monotonlaştırıyordu. Duayı İngilizce de okuduktan sonra kiliseye birlikte geldiğimiz grup yürüyerek Matavai'ye geri döndü. Yürüyüş yolumuz çok güzeldi. Kimi zaman kumsaldan kimi zaman da ağaçların tatlı gölgelerinden geçerek ilerledik.

İki yıl kadar önce Mercan Adaları Tahiti kraliçesinin yönetimi altındayken adalardan birinde ikamet edenler İngiliz bayraklı küçük bir gemiyi yağmalamışlar. Majestelerinin düşüncesizce koyduğu kanunlar yüzünden yağmacıların bu suça teşvik edildiklerine inanılıyormuş. İngiliz hükümeti tazminat talebinde bulunmuş ve üç bin dolar kadar bir meblağın geçen Eylülün başında ödenmesine karar verilmiş. Lima'daki Tuğamiral, Kaptan FitzRoy'dan bu bor-

cun ödenip ödenmediğini öğrenmesini ve şayet ödenmediyse paranın tazmin edilmesini istedi. Kaptan FitzRoy kraliçeden randevu talep etti ve parlamento bu talebi değerlendirmek için toplandı. Adanın başta gelen şefleri ve kraliçe bir araya geldiler. Kaptan FitzRoy bu ilginç toplantıda nelerin yaşandığını anlattığından ben detaya girmeyeceğim. Anlaşıldığı üzere borç ödenmemişti. Borcun neden ödenmediğine ilişkin öne sürülen sebepler belki kaçamak ifadeler içeriyordu fakat genel itibarıyla hepimiz toplantıda şaşkına döndük. Zira herkes sağduyulu, akli başında, alçakgönüllü, samimi ve kararlı davranıyordu. Toplantıdan ayrılırken her birimizin Tahitililere karşı olan düşünceleri oldukça değişmişti. Adaya geldiğimiz ilk günkü kadar memnun olmuştuk. Şefler ve diğerleri gereken meblağı ödemeye karar verdiler. Kaptan FitzRoy bu insanlara uzaktaki bir adada yaşayanların işlediği bir suçtan ötürü kendi özel mülklerini feda etmemeleri gerektiğini söyledi. Karşı taraf ise bu nazik düşüncesinden ötürü FitzRoy'a teşekkür ettiler ve Poamarre'ın kraliçeleri olduğunu ve bu zor zamanda ona yardım etmeleri gerektiğini dile getirdiler. Gösterdikleri kararlılık ve bu kadar hızlı hareket etmeleri (bir sonraki sabah hemen bir defter açıldı) bu insanların ne kadar sadık ve iyi niyetli insanlar olduklarını gösteriyordu.

Ana istişare sona erdikten sonra şeflerden pek çoğu Kaptan FitzRoy'a uluslararası hukukla ve kanunlarla ilgili zekice sorular yönelttiler. Sorular gemilere ve yabancılara nasıl yaklaşıldığıyla alakalıydı. Kimi noktalarda bir karar alındıktan sonra sözlü olarak anında yürürlüğe sokuluyordu. Tahiti parlamentosunun toplantısı saatler sürdü. Toplantı bitince Kaptan FitzRoy kraliçeyi *Tazi*'yı gezmeye davet etti.

26 Kasım – Akşam tatlı bir meltem esmeye başladı ve dümeni Yeni Zelanda'ya doğru kırdık. Güneş batarken Tahiti dağlarına veda ettik. Adayı gören her gezgin duyacağı hayranlıktan ötürü adaya hürmetlerini sunacaktır.

19 Aralık – Akşam Yeni Zelanda ufukta belirdi. Pasifik okyanusunu bir uçtan bir uca aşmıştık neredeyse. Bu koca denizin büyüklüğünü anlamak için onu baştan başa kat etmek gerek. Haftalar boyu ilerledik ve masmavi koskocaman derin okyanus dışında başka hiçbir şeyle karşılaşmadık. Takımadaların civarından geçerken bile adalar birbirlerinden uzağa konumlanmış birer beneği andırıyordu. Küçük boyutlarda çizilmiş olan noktaların, gölgelemelerin ve isimlerin üst üste bindiği haritalara bakmaya alışık olduğumuzdan bir kara parçasının bu devasa deryaya kıyasla ne denli küçük bir nokta olduğunu kestirmememiz oldukça zor oluyordu. Boylamlar üzerindeki antipot noktalarını geçiyorduk. Kat ettiğimiz her beş kilometre bizi İngiltere'ye biraz daha yaklaştırıyordu. Antipotlar insanın aklına çocukluğundaki heyecanları ve merakları hatırlatıyor. Daha önceki gün bu havadar okyanus bariyerini eve dönüş yolculuğunda aşmam gereken önemli bir nokta olarak görüyordum fakat şimdi zihnimizi dinlendirmek için uydurduğumuz her bir fikrin bir anda tam yol ileri giderken aşamayacağımız gölgelere dönüşebileceğini anladım. Birkaç gün boyunca esen sert rüzgar uzun sürecek olan yolculuğumuz boyunca ileride nelerle karşılaşabileceğimizi anlamamız için bize zaman tanıdı, belli bir fikir verdi ve yolculuğun bir an evvel sonlanmasını diliyorduk.

21 Aralık – Sabahın erken saatlerinde adaların koyuna giriş yaptık ve koyun ağzında birkaç saat dinlendik ve öğlen limana demirledik.

* * *

Akşam Kaptan FitzRoy, Bay Baker ve misyonerlerden biri ile birlikte Kororadika'ya gittik. Buraların en büyük köyü olan Kororadika'nın bir gün iyice gelişip büyük bir şehir olacağı kesin. Yerli halkın dışında köyde İngilizler de yaşıyor. İngilizlerin hepsi işe yaramaz insanlar. Aralarında Avusturalya'nın güneydoğusundan kaçıp buralara gelen suçlular da vardı. Köyde alkol satan çok sayıda dükkan

var ve ahali alkole çok düşkün ve hepsinde her türlü kötülük var. En büyük yerleşim yeri burası olduğundan insan bu köyü görünce Yeni Zelanda'da yaşayan herkesin kötü olduğunu sanabilir fakat bu çok da sağlıklı bir gözlem sayılmaz. Burada ahlaksızlık almış başını gidiyor ancak diğer bölgelerdeki kabilelerin çoğu Hristiyanlığı kabul etmiş durumdalar. Bu köydeki insanların büyük bir çoğunluğu ise hâlâ kafirler. Buralarda misyonerler pek saygı görmüyorlar. Fakat misyonerler yerli halktan değil daha çok yurttaşlardan şikayetçiler. İlginçtir, kıymetli insanlar olan misyonerler kendilerini İngilizlerden koruyan yerli halkın şefleri olduğunu ve bu konuda onlara güvindiklerini dile getirdiler.

Köyde dolaşp kadın, erkek, çoluk çocuk bir sürü insanla sohbet ettik. Her ikisi de insanlığın aynı koluna mensup olduklarından insan ister istemez Yeni Zelanda'da yaşayanları Tahitililerle mukayese ediyor tabi. Yeni Zelandalılar Tahitililerden daha enerjik olabilirler ancak onun dışında Tahitililer burada yaşayanlardan her açıdan çok daha üstün bir seviyedeler. Yüzlerine bir kez baktığınızda birinin vahşi, diğerinin ise uygar biri olduğunu hemen anlayabiliyorsunuz. Yeni Zelanda'yı baştan sona dolaşsanız Tahitili yaşlı şef Utamme'nin yüz ifadesine ve neşesine sahip birini bulamazsınız. Burada yaşayanlarda da aynı şekilde dövme geleneği var fakat dövmeler yüzlerine hiç de hoş bir hava katmıyor. Yüzlerini kaplayan simetrik fakat karmaşık dövmeler alışkın olmayan birinin gözüne tuhaf ve yabancı görünüyor. Dövmeyi işlerken yüzeydeki kaslara kesikler açtıklarından olsa gerek yerlilerin yüz ifadeleri oldukça sert. Onun dışında gözlerinde bir ışıltı var ki bu ışık buradaki insanların ne kadar kurnaz ve vahşi olduklarına işaret ediyor aslında. Uzun boylu ve iri yarı olan Yeni Zelandalılarda Tahitili emekçi sınıfının sahip olduğu zarafetin zerresi yok.

Hem insanlar hem de evler çok kirli ve çirkin. Ne kendilerini ne de kıyafetlerini temizlemek bu insanların aklının

ucundan bile geçmiyor. Bir şefle karşılaştım ve üzerindeki siyah gömlek kir pas içindeydi. Kabile reisine gömleğinin neden bu kadar kirli olduğunu sorduğumda bana "Eskimiş de ondan görmüyor musun?" diye yanıt verdi. Bazıları gömlek giyiyorlar fakat çoğu kirden simsiyah olmuş bir iki tane geniş örtüyü omuzlarına rastgele atıveriyorlar. Kabile reislerinin önde gelenlerinin İngiliz tarzı kıyafetleri var fakat bu kıyafetleri çok önemli bir durum olmadıkça giymiyorlar.

Yeni Zelanda'da yaşayan yabancıları ve burada yürütülen ticareti düşününce hükümetin durumu önemli hale geliyor. Hükümet demek yanlış olur zira burada öyle bir yapılanma söz konusu değil. Birbirinden bağımsız olan kabileler toprakları kesin sınırlarla birbirlerinden ayırmışlar. Her bir kabilede özgür insanlar ile savaşta tutsak düşmüş olan insanlar var. Topraklar özgür olanların ortak malı yani her özgür insan boşta olan toprağı isterse alabilir. Sahipli bir toprağı satın almak isterseniz o zaman toprağın sahibine kısmi bir ödeme yapmak zorundasınız. Özgür olan insanların içinden biri zengin olduğundan, yeteneklerinden ya da soyu mühim birine dayandığından ötürü lider çıkabiliyor ve bu kişi kabilenin başı olarak kabul ediliyor. Eğer birleşik halde yaşayan bir kabileye şeflerinin kim olduğunu sorarsanız size kimsenin adını veremiyorlar. Fakat anladığım kadarıyla çoğu durumda kabile reislerinin belli bir gücü var fakat sahip oldukları bu güç resmi bir güç değil. Bir efendinin kölesi üzerindeki ya da bir ebeveynin çocuğı üzerindeki otoritesini düzenleyen belli bir örf yok. Belli bir hukuki sistemleri yok. Kimi davranışlar doğru kimileri yanlış olarak kabul ediliyor. Eğer biri bir kuralı çiğnerse durumdan zarar görmüş olan kişi ya da kabile güçlüyse eğer zararının tazmin edilmesi talebinde bulunabiliyor aksi takdirde intikam günü gelene dek karşı tarafa kinlenmeye devam ediyorlar. Eğer Fuegianların durumu sıfır noktasında kalacaksa Yeni Zelandalılarınkı ondan bir iki derece üste yerleşir. Öte yandan Tahiti ise keşfedildiğı

ilk günden bu yana bu iki bölgeye oranla çok daha saygı-değer bir konuma sahip.

23 Aralık – Adaların on beş mil ötesinde yer alan Waimate’de doğu ve batı kıyılarınun orta yerinde misyonerler tarım yapmak için biraz toprak satın almışlar. Sayın W. Williams’la tanıştım ve durumumu açıklayınca kendisini ziyaret etmemi istedi. Burada ikamet eden İngiliz Bay Bushby bana teknesiyle akarsu üzerinden gitmeyi teklif etti. Böylece hem güzel bir şelaleyi görme şansını elde edecektim hem de yolum kısılacaktı. Yanıma bir de rehber buldu. Civardaki kabilenin reisinden bize bir rehber tavsiye etmesini istedik. Bunun üzerine reis kendisinin bizimle gelebileceğini söyledi. Yalnız adamın paranın değerinden bihaber olduğu belliydi. Önce kendisine bu iş karşılığında kaç sterlin ödeyeceğimi sordu sonra iki dolar teklif edince razı oldu. Sonra parayı çıkarıp uzattığımda destenin ince olduğunu gördü ve bu iş için bir kölenin görevlendirilmesi gerektiğine karar verdi. Bu insanların mağrur tavırları artık yavaş yavaş azalıyor. Eskiden olsa lider bir adam bu kadar alelade bir işi üstlenmektense ölmeyi yeğlerdi. Yanımda gelen arkadaş oldukça çevik bir tipti. Kirli bir örtüyü üzerine sarmıştı ve yüzü de dövmelerle kaplıydı. Eskiden önemli bir savaşçıymış. Rehber, Bay Bushby’ye karşı gayet samimi davranıyordu ama çoğu zaman birbirleriyle çok sert tartışmalara giriyorlardı. Bay Bushby kafa tutan yerlilerle inceden alay edince her birinin bir anda dut yemiş bülbüle döndüğünden bahsetti. Konuştuğumuz kabile reisi bir ara Bay Bushby’ye gelip kabadayılık taslayan bir tavırla “Çok mühim bir insan olan büyük bir kabilenin reisi bir dostum beni ziyarete geldi. Ona yiyecek güzel şeyler vermek, hediyeler getirmen lazım” dedi. Bay Bushby adamın sözlerini bitirmesine izin verdi, sonra da “Kölenizin yerine getirmesini dilediğiniz başka bir emriniz daha var mı acaba?” gibi bir şey dedi. Adamın yüzü bir anda komik bir ifadeye büründü ve hemen bu saçmalığa bir son verdi.

Bir süre önce Bay Bushby ciddi bir saldırıya uğramış. Bir kabile reisi ile yanındaki bir grup adam gece yarısı Bay Bushby'nin evini basmışlar sonra bununla da yetinmeyip tüfeklerini ateşlemişler. Bay Bushby olaydan hafif yaralı kurtulmuş ve adamlar sonra çekip gitmişler. Kısa bir süre sonra olayın müsebbibinin kim olduğu anlaşılmış. Bütün kabile reisleri olayı değerlendirmek üzere toplanmışlar. Yeni Zelandalılar gece yarısı eve baskın yapıldığı ve o sırada Bayan Bushby evde hasta yattığı için yapılanın menfur bir saldırı olduğu kanaatine varmışlar. Hasta yatağındaki Bayan Bushby'nin güvenliğinin sağlanmasının onurlarına yakışan şey olduğunu düşünmüşler. Saldırının müsebbibinin topraklarına el konmasına ve toprakların İngiltere kralına verilmesine karar verilmiş. Kabile reisinin cezalandırıldığı emsal bir olay daha evvel hiç yaşanmamış. Reis, emsalleri arasındaki itibarını yitirmiş ki İngilizler, adamın topraklarına el konmasından çok itibarının zedelenmiş olmasını ona verilebilecek en büyük ceza olarak görüyorlar.

Tekne tam denize açılacaktı ki başka bir şef daha tekneye bindi. Tek istediği akarsu üzerinde tekne üzerinde gidip gelmekmiş. Hayatımda bu kadar korkunç ve azılı bir yüz ifadesine sahip birini daha tanımadım. Bir an zihnimde şimşek çaktı zira bu adama benzeyen birini daha biliyor gibiydim. Schiller'in yazdığı Fridolin'in Türkü'sü'ne dair Retzsch'in çizdiği illüstrasyonda iki adam Robert'ı, içinde alevlerin yükseldiği bir fırına atıyorlardı. Robert'ı kavramış da fırına iten adamlardan biri de bu şefti işte. Adam dış görüntüsü ile kendini ele veriyordu. Meğer bu şef azılı bir katilmiş ve katışıksız bir korkağın kıcına tekme basmasının peşindeymiş. Teknenin durduğu yerde Bay Bushby benle beraber birkaç yüz metre kadar yürümek istedi. Gemide uzanan ak saçlı katilin havalı bir küstahlıkla Bay Bushby'ye dönüp "Çok gecikme sakın. Bekleyemem seni burada," gibi bir kelim edebilmesine hayret ettim.

Yürüyüşe başladık. Yol aşınmış bir yoldu ve iki tarafında

da uzun eğreltiotları vardı. Ülkedeki toprakların büyük bir kısmı tamamen eğreltiotları ile kaplı zaten. Birkaç kilometre ilerledikten sonra küçük bir köye vardık. Birkaç kulübe bir araya toplanmıştı. Birkaç yere de patates ekilmişti. Adaya patatesin gelmesi büyük bir nimet. Zira insanlar burada bu topraklara has mahsullerden çok patates tüketiyorlar. Yeni Zelandalıların bir avantajları daha var o da hiç kimsenin bu topraklarda kıtlıktan ölme gibi bir derdi yok. Tüm ülke eğreltiotları ile dolup taşıyor. Çok leziz olmasa da bu bitkinin kökleri bile bayağı besleyici. Yerli halk sadece eğreltiotlarıyla ve kıyılarda bol miktarda bulunan kabuklu canlılarla bile beslenebilir. Köylerde dikilen direklerin üzerine, üç dört metre yükseklikte platformlar kuruyorlar ve mahsüllerini burada tutan köylüler ürünlerinin zarar görmesini böylece engellemiş oluyorlar.

Kulübelerden birinin yakınına gelince gayet ciddi bir tavırla insanların burunlarını birbirine sürttüğünü ya da daha doğrusu burunlarını birbirine bastırdığını görünce bu yaptıkları çok komiğime gitti. Kadınlar biz yaklaşır yaklaşmaz acıklı bir ses tonu ile bir şeyler söylemeye başladılar sonra da yere çömelip başlarını havaya kaldırdılar. Yanımdakiler kadınların başında dikilirken burun kemiklerini kadınların burnuna değdirdiler ve karşılıklı burunlarını birbirilerinininkine bastırmaya başladılar. Candan bir el sıkışma ritüelinden çok daha uzun süren bu selamlaşma şeklinde, samimi olduğunuzun elini nasıl sıkıca kavırıyor-sanız burada da samimi bir biçimde selamlaşmak için burnunuzu karşınızdaki kişinin burnuna o kadar sıkı bastırmanız gerekiyor. Selamlaşırken iki domuzun birbirine tatlı tatlı sürünürken çıkardıkları sesleri andıran homurtular çıkardılar. Kölelerin de kabilenin reisine öncelik tanıyıp tanımamayı hiç umursamadan karşılaştıkları kişilerle aynı şekilde selamlaştıklarını gördüm. Vahşiler arasında bir reis, kölenin hayatı ve ölümü üzerinde söz sahibidir ancak iş selamlaşmaya gelince ritüelde öncelik sonralık sırası yok. Bay Burchell Güney Afrikalı kaba *Bachapin*lerle ilgili

de benzer bir Şeye dikkat çekmişti. Bazı toplumlarda uygarlık belli bir seviyeye ulaŐtıĐında, Tahitililerde olduğu gibi, toplumsal sınıflar arasında karmaşık formaliteler iŐlemeye başlıyor. Misal adanın ũst kısımlarında yaşayanlar kralın huzuruna ıkarken bellerine dek ũrtũnmek zorunda kalabiliyorlar.

Burun bastırma ritũeli sonlandıktan sonra evlerin ũnũnde ımber oluşturup oturmaya başladık ve yarım saat kadar dinlendik. Etraftaki kulũbeler diğer yerlerde gŕrdũĐũm kulũbelerle aynı Şekle ve bũyũklũĐe sahipti ve yine aynı Şekilde ım kirliydi. Evler bir tarafı aık ahırları andırıyordu. İeriye doğru bir yerde kare Şeklinde bir deliğin olduğu bu evlerde bu delik loş bir odaya aılıyor. Bu evlerde yaşayanlar mũlklerini bu odada saklıyorlar ve hava soğukken bu odada uyuyorlar. Kalan vakitlerde yemeklerini ũn taraftaki aıkılık alanda yiyorlar ve zamanlarını burada geıiriyorlar.

Rehberlerim duman tũttũrdũkten sonra tekrar yola koyulduk. Engebeli yollardan geımeye başladık ve yol yine eĐreltiŕtları ile kaplıydı. Sağ tarafımızda nehir yılan gibi kıvrılıyordu ve kıyılarda ise ağaılar vardı. Sağda solda yũkselen tepelerde ise ŕbek ŕbek ağaılıklar vardı. Yeşil olmasına rağmen manzara kasvetliydi. Bu kadar ım eĐreltiŕtunun yetişiyor olması insana toprağın oldukıa verimli olabileceği ihtimalini dũŐũndũrũyor fakat durum ım farklı. İŐlenip de verimli hale getirilen topraklarda yetişen eĐreltiŕtları kalınlaŐıp insanın yarı bedeninin ũzerine kadar yũkseliyorlar. Adada ikamet eden insanlardan bazıları aık alandaki toprakların hepsinin zamanında ormanla kaplı olduklarını ve orman yangınları ile ağaıların yok edildiklerini dũŐũnũyorlar. ımplak olan topraklar kazıldığında kauri ımının reıinesine benzer topak halindeki reıinelere rast gelindiği biliniyor. Yerli halk da bu durumdan Őevk alarak ağaıları yok etmeye başlamış zira ŕnceden temel besin maddesi olarak tũkettikleri eĐreltiŕtunun buralarda ım daha rahat yetiŐebileceĐini anlamıŐlar. Her ne kadar

doğa zamanında bu toprakların tümünü ormanlık arazi olarak tasarlamış olsa da adayla özdeşleşen bitkilerin yok edilip buraların açıklık araziye dönüştürülmüş olması insanların bu bölgeleri tarım arazisine çevirdiğini gösteriyor.

Toprak volkanik bir yapıya sahip. Çoğu zaman lav cürufuyla ve kabarcıklı lavlarla kaplı yerlerden geçtik. Civardaki tepelerin bir kısmında kraterler dikkat çekiyordu. Manzara pek güzel olmasa da ara sıra hoş bir havaya bürünebiliyordu ama yine de yaptığımız yürüyüşten çok zevk aldım. Eğer yol arkadaşım olan şef bu kadar geveze olmasaydı yürüyüşten daha fazla keyif alabilirdim. Dillerine ait üç kelimeyi biliyordum; "iyi", "kötü", "evet". Anlattıklarının tek kelimesini bile anlamadan söylediği her şeye bu üç kelime ile karşılık verdim. Fakat bu kadarı bile şef için yeterliydi. Zira iyi bir dinleyiciydim, anlayışlı bir insandım o yüzden de hiç susmadan konuşmaya devam etti.

Nihayet Waimate'ye ulaştık. Yerleşik hayatın olmadığı iş görmez toprakları geçtikten sonra karşımıza İngiliz tarzı bir çiftlik evi çıktı. Bu ev ve bakımı çok iyi yapılmış bahçeler, sanki bir peri sihirli değneğiyle dokunmuş da hepsini buraya kondurmuş gibiydi. Manzara çok güzeldi. Bay Williams evde olmadığından Bay Davies beni evine davet etti. Beni çok samimi ve tatlı bir tavırla karşıladılar. Bay Davies'in ailesi ile çay içip sonra da civarı dolaşmaya çıktık. Waimate'de üç adet geniş ev var. Bu evlerde misyonerlik yapan Williams, Davies ve Clarke Beyler ikamet ediyor. Bu evlerin etrafında da yerli halktan emekçilerin kulübeleri var. Birbirine eklemlenen bayırda arpalar ve buğdaylar irileşmişlerdi, diğer bir tarafta da patates ve yonca tarlaları vardı. Gördüğüm her şeyi tarif etmeye uğraşmayacağım ama geniş bahçeler vardı ve bu bahçeler İngiltere'de de yetişen meyvelerle ve sebzelerle doluydu diyebilirim. Mahsullerin çoğu ılıman iklimlerde yetişen mahsullerdi. Örnek vermek gerekirse kuşkonmaz, barbunya, salatalık, ravent, elma, armut, incir, şeftali, kayısı, üzüm, zeytin, bektaşiü-

zümü, kuşüzümü, şerbetçiotu, çit olarak kullanılan karaçalılar, İngiliz meşe ağaçları ve daha birçok farklı türde çiçek yetiştiriliyordu. Çiftliğin civarında ahırlar vardı. Biçerdöverin olduğu bir ambar, bir nalbant ile nalbandın kullandığı malzemeler ayrıca saban ve diğer aletler de vardı. Çiftliğin tam ortasına domuzlarla kümes hayvanları toplaşmıştı. İngiltere’de herhangi bir çiftlikte de bu tür hayvanlara rastlayabilirsiniz. Birkaç metre ötede akan derenin sularını bir havuzda toplamışlar ve havuzun kenarına da sağlam bir değirmen kurulmuş.

Beş yıl evvel buralarda yalnızca eğretilotlarının yetiştiğini bilmek insana tuhaf geliyor. Misyonerlerin yerli halka iş konusunda öğrettikleri de yaşanan bu değişimde oldukça etkili olmuş. Misyonerlerin verdikleri derslerle buralara sanki sihirli bir değnek dokunmuş gibi. Yeni Zelandalılar evler inşa etmiş, pencereler yapmış, toprağı sürmüş hatta ağaçları bile aşlamışlar. Değirmende Yeni Zelandalı birini tıpkı İngiltere’deki değirmenci kardeşi gibi una bulanmış bir halde görebilirsiniz. Tüm bu tabloyu düşününce gördüklerim çok hoşuma gitti. İngiltere gözümün önünde canlandığı için her şeyi çok sevdim diyemem fakat akşama doğru aşına olduğum sesler, mısır tarlaları, uzakta yükselen ağaçlar insana İngiltere’deki bazı bölgeleri de hatırlatmıyor değil. Hissettiklerim İngilizlerin bu topraklarda başardıklarını görüp gururlanmakla da alakalı değil. Bu his hepsinden çok daha öte bir şey. Hedefe ulaşmak için ortaya konana alın teriyle ve bu güzel ülkenin yerlilerinin ahlaki açıdan edindikleri kazançla ilgili bir şey bu.

Yeni Zelanda’daki misyonerlik sistemi Tahiti’dekinden çok daha farklı. Buradaki misyonerler insanlara dini eğitim vermeyi, zeka seviyelerini geliştirmeyi ve uygarlık seviyesine ulaştıracak zanaatları aşlamayı hedefliyorlar. İki ülkedeki misyonerlik sisteminde de tek bir amacın gözetildiğine şüphe yok. Ulaşılan başarıyı göz önünde bulundurduğumda Tahiti’den yana olduğumu söyleyebilirim. Tabii sistem iki ülkeye de mümkün mertebe en iyi şekilde adap-

te edilmeye çalışılmış. Tahitililerin buradaki insanlardan çok daha zeki oldukları kesin. Yeni Zelandalının evine gölgelik eden ekmek ağacı ya da muz ağacı yok ve uzanıp hemen meyvesini koparamıyor. Haliyle zanaat konusunda eğitime daha açık oluyorlar. Yeni Zelanda'nın durumunu Tahiti ile karşılaştırdığımda iki yüz yıl boyunca iki ülkede etkili olan hükümetleri düşündüğümde Yeni Zelanda'daki misyonerlerin işinin Tahiti'dekilere oranla çok daha meşakkatli olduğunu söyleyebilirim. *Quarterly Journal*'da Bay Earle'ün gezilerini eleştiren bir kişi misyonerlerin daha avantajlı konuma geçmelerini sağlayacak olan işlerden bahsederken bir yandan da misyonerlerin kimi önemli konuları bir kenara bırakıp dini eğitime aşırı eğildiklerini dile getiriyor. Gördüklerimden sonra ben ise bu konu ile ilgili çok daha farklı bir sonuca ulaştım. Hem misyonerin hem de eleştirmenin fikrini dinleyen üçüncü bir kişi, işin ehlinin misyonerler olduğunu ve hepsinin en doğru yolu seçmiş olduklarını düşünecektir.

Çiftlikte misyonerler tarafından yetiştirilmiş ve kölelikten kurtarılmış olan gençler çalışmaktalar. Gömlek, ceket ve pantolon giyen bu gençlerin saygın bir görüntüleri var. Dinlediğim küçük bir anekdot bu gençlerin oldukça dürüst insanlar olduklarına inanmama yetti. Tarlada yürürken bir gün bir emekçi genç Bay Davies'in yanına gelip bir bıçakla bir burgu aleti uzatmış. Bu aletleri yolda bulduğunu ve kime ait olduklarını bilmediğini dile getirmiş. Buradaki genç adamlarla çocuklar neşeliler ve iyi huylular. Akşam bir grup genci kriket oynarlarken gördüm. Misyonerleri haşın olmakla suçlayanları düşününce misyonerlerden birinin oğlunun da bu gençlerle birlikte kriket oynadığını gördüğüme sevindim açıkçası. Evlerde hizmetçi olarak çalışan Yeni Zelandalı genç kadınlar da büyük bir aşama kaydetmişler. Bu kadınlar oldukça temiz, düzgün ve sağlıklı kadınlar. İngiltere'deki sütçü kadınları hatırlatıyorlar ve Kororadika'daki kirli kulübelerde yaşayan kadınlarla karşılaştınca taban tabana zıt bir görünüşleri var. Misyo-

nerlerin eşleri bu genç kadınları dövme yaptırmaktan vazgeçirmişler. Güneyden gelen meşhur bir dövmeci çiftliğe geldiğinde ise "Hiç olmazsa dudaklarımızın üzerine birkaç çizgi şeklinde dövme yaptıralım bari. Yoksa yaşlandığımızda dudaklarımız kırınsınca çok çirkin görüneceğiz," demişler. İnsanlar artık eskisi kadar çok dövme yaptırmıyorlar fakat kabilenin şefi ile köle arasındaki farkı ortaya koyan bir işaret olduğundan bu toplumda dövme kültürü yakın zamanda sona erecek gibi görünmüyor. Herhangi bir düşünce bir anda insanların zihninde yerleşik hale geçebiliyor. Misal misyonerler bile yerlilerin dövmesiz yüzlerinin gözlerine çok daha kötü görüldüğünü, Yeni Zelandalı bir beyefendinin yüzü gibi görünmediğini dile getirdiler.

Akşam geç saatlerde Bay Williams'ın evine gittim ve gece orada kaldım. Evde kalabalık bir grup çocuk Noeli kutlamak için toplaşmışlardı ve masada çay içiyorlardı. Daha önce hiç bu kadar neşeli ve tatlı bir kalabalığı bir arada görmemiştim. Hele de yamyamlığın, cinayetin, en sefil suçların kol gezdiği bir yerde böyle bir kalabalığın olduğunu görmek şaşırtıcıydı! Tatlı çemberi oluşturan bu çocuk yüzlerin mutlu ve samimi olduklarının yaşlı misyonerler de farkındaydı.

* * *

Noel Günü – Birkaç gün içinde İngiltere'den ayrılalı dört yıl olacaktı. İlk Noelimizi Plymouth'ta, ikincisini Horn Burnu yakınlarındaki Saint Martin Koyunda, üçüncüsünü Patagonya'daki Desire Limanında, dördüncüsünü Tres Montes yarımadasında yer alan bir limanda, beşincisini de burada geçiriyoruz. Bir dahaki Noelde İngiltere'ye dönmüş oluruz. Pahia şapelinde ayine katıldık. İbadetin bir kısmı İngilizceydi, bir kısmı ise Yeni Zelanda dilindeydi.

Anladığım kadarıyla adanın kuzeyinde yer alan bu bölgede çoğu kimse Hristiyanlığı benimsemiş. İlginçtir Hristiyanlığı kabul etmemiş olanlarının inanç sistemleri bile

yarı yarıya Hristiyanlıktan etkilenmiş durumda. Hristiyanlıkta iman gücü o kadar mühim ki kafirlerin kimi davranışları yaygınlaşan Hristiyan doktrinlerinden etkilenip iyileşme göstermiş. Hala ahlaksızlığın kol gezdiğine şüphe yok. Eften püften bir sebep yüzünden bir köleyi öldürmekten çekinmeyecek insanlar hâlâ var ve çokeşlilik ise hâlâ oldukça yaygın.

Şu ara yamyamlık konusunda pek bir şey kulağımıza çalınmadı ama Bay Stokes limanın yakınlarındaki küçük bir adada sönmüş bir ocakta yanmış insan kemikleri ile karşılaşmış. Tabii bu kemikler yıllar evvel çekilmiş olan bir ziyafetin kalıntıları da olabilirler. Yamyamlık, cinayet ve çokeşlilik olsa da buradaki insanların ahlaki açıdan ilerleme kaydedeceklerine şüphe yok. Bay Bushby Hristiyanlığı benimseyen bir grup insanın samimiyeti ile ilgili hoş bir anı anlattı. Hizmetindekiler arasında diğerlerine dua okuyan genç bir adam varmış ve bir süre evvel bu genç adam çiftlikten ayrılmış. Birkaç hafta sonra akşamın geç bir saatinde uzaktaki bir evin yakınından geçen Bay Bushby hizmetindeki adamlardan birinin ateşin başına toplanan diğer insanlara zar zor da olsa İncil'i okumaya çalıştığını görmüş. İncil okunduktan sonra herkes diz çöküp dua etmeye başlamış. Bay Bushby'ye, ailesine ve misyonerlere de tek tek dua etmişler.

26 Aralık – Bay Bushby, Bay Sullivan'ı da alıp teknesiyle Cawa-Cawa nehrinde yolculuğa çıkmayı teklif etti. Sonra da ilginç kayaların olduğu Waiomio Köyüne de yürüyerek gidecektik. Koyun bir kolundan doğru kürek çekerek ilerlemeye başladık ve manzara pek hoştu. Daha sonra akarsuyun son durağı olan köye ulaştık. Buradan ötesine tekne ile ilerlememiz mümkün değildi. Köyün reisi ile bir grup adam dört mil ötedeki Waiomio'ya kadar bizimle birlikte gelmek istediler. Kabilenin reisinin kötü şöhreti o sıra ay-yuka çıkmış zira yakın zamanda eşlerini ve bir köleyi zina yaptıkları için asmış. Misyonerlerden biri bu konu ile ilgili kendisini ayıpladığında da reis şaşırıp İngilizlerde uygu-

lanan metodun aynısını uygulandığını sandığını söylemiş. Kabilenin reisi kraliçenin davası sürerken İngiltere’deymiş ve karşılaştığı o manzarayı şiddetle kınadığını dile getirdi ve beş tane karısı olduğunu ve içlerinden biri ile ilgili bu kadar sorun yaşayacağına hepsinin kellesini uçurmayı yeğlediğini söyledi. Bulunduğumuz köyü geçip ötede bir tepeye kurulmuş olan başka bir köye vardık. Buradaki köyün reisinin kızı – köydekiler kafirler tabii- beş gün evvel vefat etmiş. Kızın vefat ettiği kulübeyi yakıp kül etmişler. Kadının cesedini diklemesine yerleştirip iki yanına da küçük kanolar yerleştirmişler. Etrafa taptıkları tanrıların ahşap figürlerini dizmişler ve uzaktan da dikkat çeksin diye hepsini de kırmızıya boyamışlar. Kadının elbisesini tabuta bağlamışlardı ve saçlarını da kesip tabutun alt kısmına yerleştirmişlerdi. Kadının akrabaları kollarından, vücutlarından ve yüzlerinden etler koparmışlardı ve kan içinde idiler. Yaşlı kadınlar çok kirli ve iğrenç görünüyorlardı. Sonraki gün birkaç tane subay köye tekrar gitmişler ve kadınlar hâlâ uluyarak vücutlarından parçalar kesmeye devam ediyorlarmış.

Yola devam ettik ve sonunda Waiomio köyüne vardık. Köyde kale kalıntılarını andıran kireç taşları vardı. Bu kayalar uzun bir süredir mezar olarak kullanılıyorlarmış o yüzden oldukça kutsal olarak kabul ediliyorlarmış. Gençlerden biri “Hepimiz birer yiğidiz” diye haykırıp ileriye doğru koşmaya başladı ve yüz metre kadar koşuktan sonra kalan grup daha akıllıca davranıp durdu. Sonra da müthiş bir umursamazlıkla kayaları incelememize izin verdiler. Köyde kalıp birkaç saat dinlendik ve bu süre içinde Bay Bushby ile toprak satışı üzerine sohbet ettik. Yaşlı bir adam belli ki çok iyi bir şecere uzmanıymış ki toprağa saplanmış olan çubuklardan sırayla toprağın kimden kime geçtiğini anlattı. Köyden ayrılmadan evvel her birimize bir sepet pişmiş tatlı patates verdiler ve biz de âdet gereği yolda yemek üzere bu patatesleri yanımızda taşıdık. Yemek pişiren kadınların arasında erkek bir köle

dikkatimi çekti. Bu tür savaşı bir toplumda kadınların yapmakla mükellef olduğu işler arasında en alelade iş olan yemek pişirme görevini üstlenmek zorunda kalmak bir erkek için oldukça onur kırıcı olmalı. Kölelerin savaşa katılmasına izin verilmiyor. Savaşa katılmamak o kadar da kötü bir şey olmasa gerek. İki grup arasında çıkan bir çatışmada zavallının biri kaçıp karşı tarafa geçmek istemiş. İki tarafın adamları kaçağı hemen yakalanmışlar fakat adamı hangi tarafın alacağı belli değilmiş. İki düşman ellerindeki taş baltayı kaçağın kafasına indirmek için havaya kaldırmışlar zira kaçağın karşı tarafa diri olarak yâr etmemeye ikisi de kararlıymış. Zavallı kaçak ise korkudan ölmek üzereymiş ve reisin karısının sözü üzerine kurtulmuş. Dönüş yolumuz çok güzeldi. Tekneye akşamın geç bir vaktinde ancak varabildik.

30 Aralık – Öğlen adalardaki koyun açıklarından Sydney'e doğru ilerlemeye başladık. Hepimizin buradan ayrıldığımızı memnun olduğuna eminim. Zira Yeni Zelanda hiç güzel bir yer değil. Yerli halk Tahitililer gibi yalın degiller ve buradaki İngilizlerin büyük bir kısmı ise yaşadıkları toplumdan dışlanan işe yaramaz insanlar. Ülkenin manzarası da hiç güzel değil. Geri dönüp baktığımda Yeni Zelanda'nın gözüme tek hoş görünen yeri Hristiyan insanların yaşadığı Waimate.

XXI. Bölüm

Sydney – Bolluk – Bathurst gezisi – Ormanların görünüşü – Yerli halk grubu – Aborijinlerin zamanla yok olması – Mavi Dağlar – Weatherboard – Devasa körfezimsi vadinin manzarası – Koyun çiftliği – Karıncaaslanı – Bathurst, alt kademe-deki insanların uygar tavrı – Toplumun durumu – Van Diemen’s Land – Hobart kenti – Kovulan aborijinler – Wellington Dağı – King George’s Sound – Kırsalın tatsız manzarası – Bald Head, ağaç dallarını andıran kalkerli yığınlar – Yerli halk grubu – Avustralya’dan ayrılış

AVUSTRALYA, 12 Ocak 1836 – Sabah hafif bir rüzgar bizi Jackson Limanına ulaştırdı. Yemyeşil bir alana yayılmış evler göreceğimize sarımsı renkte dümdüz uzanan bir falez görünce Patagonya’yı hatırladık. Beyaz taştan inşa edilmiş ve yalnız başına dikilen deniz feneri kalabalık bir şehre ulaştığımızı müjdeliyordu. Limana giriş yapınca güzel ve ferah bir yere geldiğimizi düşündük fakat yatay olarak uzanan kumtaşı tabakalarından oluşan falezli kıyıların üstündeki yerler cılız çalılıklarla doluydu ve o yüzden top-rak pek verimli değilmiş gibi duruyordu. İçerilere doğru girdiğimizde manzara değişti ve kıyı boyunca uzanan güzel villalar, sevimli kulübeler gördük. Uzakta iki üç katlı taş evler vardı ve su kenarına inşa edilmiş olan değirmenler Avustralya’nın başkentinin yakınlarında olduğumuzu müjdeliyordu.

Sydney Koyuna demirledik. Küçücük havzada kocaman gemiler vardı ve havza ambarlarla çevrilmişti. Akşam şehri dolaştım ve döndüğümde gördüklerime çok memnun kalmıştım. Burası İngiliz milletinin başarısının eseri idi.

Gelecek vadetmeyen bu topraklar üzerinde Güney Amerika ile aynı süre harcanmış olmasına rağmen Avustralya, Güney Amerika'dan çok daha ileri bir seviyeye ulaşmıştı. İlk olarak bir İngiliz olduğum için çok gururlandım. Sonra şehri gezdikçe biraz hayal kırıklığına uğramış olsam da şehir aslında düzgün, geniş, temiz ve düzenli sokakları, güzel evleri, iyi döşenmiş dükkanları ile oldukça güzel bir şehirdi, Londra'nın ve diğer birkaç büyük şehrin geniş banliyölerini hatırlatıyordu. Londra'nın ve Birmingham'ın civarında bu kadar hızlı gelişebilen bir yer göremezsiniz. Geniş malikânelerin inşası daha yeni bitmişken yenilerinin inşaatı başlamıştı ama yine de herkes kira ödemenin ve ev sahibi olmanın maliyetli olduğundan şikayet ediyordu. Sokaklarda tek atlı, çift atlı faytonlar, üzerinde üniformalı adamların olduğu at arabaları dolaşıyordu ve at arabalarının donanımları oldukça sağlamdı. Güney Amerika'da malın mülkün kime ait olduğunu bilirsiniz. Fakat burada bir at arabasının kime ait olduğunu bilememek bana çok şaşırtıcı geldi. Şehrin eskileri önceden herkesi tanıdıklarını fakat şimdi sabahları arabalarına binip bir yere giderken tanıdık bir yüz görünce kendilerini şanslı saydıklarını söylediler. Sydney'de yirmi üç bin kişi yaşıyor ve kent hızla büyüyor. Hızla büyüdüğüne göre hatırı sayılır bir zenginlik barındırdığı kesin. Bir iş adamı burada kolaylıkla büyük bir servet edinebilir. Her tarafta çok güzel evler var. Birinin sahibi buharlı gemilerden diğerininki ise inşaat işlerinden elde ettiği kârla bu evleri inşa etmiş vs. Evvelden hükümlü olan bir açık artırmacı söylenene göre ülkesine dönerken üzerinde yüz bin sterlinle dönecekmiş. Bahsettikleri bir başka adam ise o kadar büyük bir servete sahipmiş ki kimse ne kadar olduğunu tahmin bile edemiyormuş. Bu adam yılda en az on beş bin sterlin kazanıyormuş. Sydney'de iki büyük gerçeklik var; ilki kamu gelirinin bu yıl içinde altmış bin sterlin artmış olması, ikincisi ise bu kentte bir dönümden daha küçük olan bir toprak parçasının sekiz bin sterline satılıyor olması.

Bathurst'e giderken bir adam ve iki at kiraladım. Bathurst yüz yirmi mil kadar içerde kırsalın tam ortasında yer alıyor. Bathurst'e giderek kırsal kesimin nasıl görüldüğüne dair bir fikir edinmek istedim. Ayın (Ocak) on altıncı gününün sabahında yola düştüm. İlk aşamada kırsaldaki küçük bir kasaba olan ve Sydney'den sonra ikinci büyük yerleşim yeri olan Parramatta'ya vardık. Yollar oldukça iyi durumdaydı ve MacAdam prensibine göre düzenlenmişlerdi. Yani yolları kilometrelerce öteden getirdikleri sert volkanik kayalarla döşemişlerdi. Yoldan türlü türlü at arabaları geçmiş belli ki. Yolda iki tane posta arabasıyla karşılaştım. Buralar her yönden İngiltere'ye benziyordu. Yalnızca İngiltere'ye kıyasla daha çok meyhane vardı. Burada ufak tefek suçlar işleyen prangalı suçlular ya da başka bir deyişle hükümlüler İngiltere'dekilere pek benzemiyorlardı. Söz konusu hükümlüler burada ayaklarından zincirlenmiş bir şekilde silahlı nöbetçilerin gözetiminde çalışıyorlardı. Hükümetin bu topraklarda zor kullanarak elde ettiği emekle ülkenin dört bir yanına yollar inşa edilmiş ve böylece bu topraklardaki sömürge büyük bir ilerleme kaydetmiş.

Gece Sydney'den otuz beş mil uzaklıkta yer alan iskelesi olan, Mavi Dağların eteğindeki Emu'da konforlu bir otelde kaldım. Yolun bu kısmı sömürgecinin en eski yerleşim birimi ve en sık kullanılan kısmı. Buradaki çiftçiler çitle çevirmeyi beceremediklerinden topraklar korkuluklarla çevrilmiş. Etrafta zengin ailelerin evleri ve nezih kulübeler var. Tarım oldukça yaygın olsa da toprakların büyük bir kısmı keşfedildikleri zamanki gibi duruyorlar. Gelir elde edilen topraklar dışında kalan yerler ise son on gün içinde gördüğüm diğer yerlerden pek de farklı sayılmazlar.

Yeni Güney Galler bölgesinin en dikkat çekici özelliği büyük bir kısmını kaplayan bitki örtüsünün yekpare olması. Her taraf ormanlık arazi ve toprak yer yer zayıf otlarla kaplı. Ağaçların tümü neredeyse tek bir familyaya ait ve ağaçların yapraklarının yüzeyleri İngiltere'dekilerin aksine

düşey ve hatta neredeyse düz bir çizgiye sahipler. Kuş türü açısından ülke pek zengin sayılmaz fakat kendine has solgun yeşil çizgilerin olduğu albenisiz kuşlar var. Buradaki ağaçlar hafifler ve pek gölge etmiyorlar. Gölge etmemeleri yazın kavurucu sıcaklığında dolaşan birinin ne kadar zararınaysa çiftçinin de o kadar yararına zira gölge olmadığından çimler rahatça büyüyebiliyorlar. Ağaçlar burada yapraklarını periyodik olarak dökmüyorlar ve bu durum güney yarımküreye yani Güney Amerika'ya, Avustralya'ya ve Ümit Burnuna has bir özellik. Güney yarımkürede ve dönenceler arası bölgelerde yaşayanlar bizim için sıradan olsa da aslında müthiş bir manzaradan yani yapraksız ağaçlara sürüler halinde konan kuşların sunduğu manzaradan mahrum kalıyorlar. Kimileri aylardır çıplak kemiklerle kaplı Güney Amerika topraklarını gezerken manzaranın en güzeli ile karşılaştığımızı düşünebilir. Bu doğru fakat baharın yeşilinden öyle bir keyif alır olduk ki tropikal bölgenin yıl boyu süren kor gibi sıcak ikliminde yaşayanlar bizim aldığımız bu zevki hiçbir zaman tecrübe edemeyecekler. Avustralya'da mavi sakız ağaçları dışında kalan ağaçların büyük bir çoğunluğu fazla irileşmiyorlar fakat boyları bayağı uzuyor, ağaçlar dümdüz ve birbirlerinden uzakta büyüyorlar. Kimi ağaçlar gövdesindeki kabukları yıl içinde bir kez döküyorlar ya da lime lime olup ölüyorlar ve rüzgarda sallanmaya başlıyorlar. O nedenle buradaki ormanlık alanlar perişan ve dağınık bir görüntüye sahip. Her tarafta taze yeşillikler yok daha çok yavan bir kıraçlık var. Avustralya'daki bitki örtüsü Valdivia'daki ve Chiloe'deki bitki örtüsünün tamamıyla zıttı diyebilirim.

Avustralya'daki sömürge çok hızlı bir gelişim gösteriyor olsa da topraklar aslında oldukça kurak. Her ne kadar toprağın yapısı iyi olsa da yağış almadığından ve akarsu bulunmadığından randıman almak güçleşiyor. Ekinler ile bahçelerde yetişenler üç yılda bir ürün vermiyormuş. Hatta üst üste iki yıl mahsul alamadıkları bile olmuş. O yüzden sömürge ekmek ve sebze ihtiyacının tümünü kendi

karşılayamıyor. Etraf kırlarla kaplı olduğundan ancak koyun beslenebiliyor, büyükbaş hayvancılık yapılamıyor. Emu'nun yakınlarındaki alüvyal toprak gördüğüm ekili alanların en verimlisiydi. Batısında Mavi Dağların olduğu Nepean kıyılarının manzarası da aklının bir köşesinde hep İngiltere olan birinin gözüne pek hoş görünüyor.

Güneş batarken siyah aborijinlerden oluşan bir grup geçti yanımızdan. Elleri de her zamanki gibi mızraklar ve birkaç başka silah daha vardı. Liderleri olan genç adama bir şilin verdik ve bizi eğlendirmek için mızrakları fırlatmaya başladılar. Üstleri yarı giyinikti ve hepsi çat pat İngilizce konuşabiliyorlardı. Güler yüzlü ve tatlılardı. Tarif edildiği gibi sefil bir havaları da yoktu. Mızrak fırlatmada çok başarılılardı. Otuz metre kadar öteye bir şapka yerleştirdiler ve usta bir okçu edasıyla mızrağı fırlatıp şapkayı vurdular. Hayvan ya da insan izi sürmek konusunda oldukça iyiler. İz sürerken söyledikleri çoğu şeyin doğru çıktığını duydum. Fakat bu insanlar ne toprağı ekip biçiyorlar ne evler inşa ediyorlar ne de yerleşik hayatı benimsiyorlar. Hatta koyun sürüsü verseniz sürüye bakmaya bile uğraşmıyorlar. Genel itibarıyla bakıldığında Avustralya yerlileri uygarlık olarak Fuegianlardan sadece bir tık üstteler.

Uygar insanların ortasında akşam nerede uyuyacaklarını bilmeyen ve ormanda avlanarak karnını doyuran zararsız bir grup vahşi insanla karşılaşmak oldukça şaşırtıcı. Beyaz adam dünyaya yayıldıkça çok sayıda kabilenin topraklarına da yayılıyor. Tek tip insan tarafından etrafı sarılan kabileler hâlâ kadim özelliklerini koruyor ve birbirleri ile yine savaşa giriyorlar. Son dönemde iki hasım savaşmak için Bathurst Köyünün orta yerini seçmişler ve bu durum mağlup olan tarafın işine gelmiş zira kaçaklar kulübelere saklanmışlar.

Aborijinlerin sayısı giderek azalıyor. Bazı evlerde kalan genç çocuklar hariç mızrak atan gruptan sonra kalabalık bir grup aborijinle daha karşılaştım. Bu grup ise neredeyse çıplaktı. Aborijinlerin sayısının azalmasının nedeni bu top-

raklara alkolün getirilmesi, Avrupa'dan hastalıkların artık buraya taşınmış olması (en hafif rahatsızlıklar kızamık¹ bile burada ölümcül sonuçlar doğurabiliyor) ve vahşi yaşamdaki hayvanların da sayısının azalması ile ilintili. Söylenenlere göre aborijinlerin çocukları konar göçer yaşantıya dahil olduğu anda daha küçük bebekken ölüp gidiyorlarmış. Karınlarını doyurmakta zorlandıkça konar göçer yaşantıları da bu durumdan etkileniyor. O nedenle nüfus doğrudan kıtlıktan olmasa da bu tür zorluklardan ötürü azalmaya başlamış. Uygar bir toplumda beslenme konusunda bir baba çocuklarını telef etmektense daha çok çalışıp onlara yine bakabiliyor.

Gayet açık olan bu sebepler dışında nüfusun azalmasında gizemli olayların da etkili olduğu kesin. Avrupalı nereye ayak bassa oranın yerli halkının peşine Azrail'i takıyor. Amerika'yı, Polinezya'yı, Ümit Burnunu ve Avustralya'yı ele alalım, hepsinde aynı sonuçla karşılaşırız. Kabileleri telef eden yalnızca beyaz adam değil. Doğu Hindistan Takımadalarında Polinezyalı koyu tenli yerli halk olan Malayların sayısı beyazlar adalara varmadan evvel azalmaya başlamıştı. İnsan çeşitliliği de aynı hayvanlarda olduğu gibi birbirlerine karşı oynuyorlar aslına bakarsanız. Güçlü olan zayıf olanı ezip geçiyor. Yeni Zelanda'daki kimi enerji ve iyi huylu yerlilerin artık torunlarına bırakacakları bir toprakları olmadığını dile getirmeleri üzücü bir durum. Kaptan Cook'un yaptığı ziyaretlerden sonra güzel ve canlı bir ada olan Tahiti'de nüfusun esrarengiz bir biçimde azaldığını herkes biliyor. Gerçi beyazlar adaya varmasaydı bu kez eskiden olduğu gibi çok sayıda çocuk öldürülecekti

¹ Bir hastalığın farklı iklimleri bu denli farklı etkilemesi oldukça tuhaf. Santa Helena adasında kızıl hastalığından veba gibi korkuluyor. Bazı ülkelerde o ülkenin yerlisi ve yabancıları bazı bulaşıcı hastalıklardan farklı şekillerde etkilenmişler, tıpkı aynı hastalığın iki farklı hayvanı farklı şekillerde etkilemesi gibi. Şili'de de bu tip olaylara rastladım ve Humboldt'un dediğine göre Meksika'da da benzer şeyler yaşanmış (*Polit. Essay on Kingdom of New Spain*, IV. cilt.).

ve yine eskisi kadar çok kanlı savaşlar yapılacaktı, neticede nüfus yine azalacaktı.

* * *

18 Ocak – Sabahın erken saatlerinde Govett Leap’i görmek için üç mil kadar yol yürüdüm. Manzara yine aynıydı fakat Weatherboard’da olduğundan çok daha etkileyiciydi. Sabahın erken saatlerinde körfez hafif mavimsi bir pusla kaplandı ve pus manzaranın etkisini kaybetmesine neden olsa da bulunduğumuz yere kadar uzanan ormanın hakim olduğu bölgeye daha bir derinlik kattı. Blackheath’ten ayrılınca Victorya Dağında yer alan geçitteki kumtaşı düzlükten aşağı doğru inmeye başladık. Bu geçidi açabilmek için pek çok kayayı parçalamışlar. Geçit şekli ve yapısı itibarıyla İngiltere’deki herhangi bir caddeyi hatta Holyhead’deki yolları andırıyor diyebilirim. Granitle kaplı bin fit kadar yükselmiş olan bir bölgeye ulaştık. Buradaki kayalar çok daha farklıydı ve bitki örtüsü de daha gürdü. Ağaçlar daha güzeldi ve birbirlerinden biraz daha uzağa konumlanmışlardı. Arada kalan kırsal alan ise biraz daha yeşil ve biraz daha bereketliydi.

Hassan’s Walls’ta ana yoldan ayrılıp Walerawang isimli bir çiftliğe gitmek üzere geri döndüm. Sydney’deki çiftlik sahibinden aldığım beni tanıtan bir mektupla Walerawang çiftliğinin kahyasının yanına geldim. Bay Browne sonraki gün de çiftlikte kalmamı rica etti ve ben de seve seve kaldım. Burası kocaman bir çiftlik, daha doğrusu koloninin koyunlarının otladığı meralardan biri. Büyükbaş hayvanlara ve ata bu tür bölgelerde daha çok rastlıyorsunuz zira buralarda bazı vadiler hafif bataklık olduğundan üzerinde daha sağlam çimenler yetişiyor. On beş bin adet koyunun olduğu bu çiftlikte koyunlar yüz mil kadar öteye, sömürge’nin hüküm sürdüğü toprakların da ötesine uzanan açık alanda belli çobanların himayesinde kalıyorlar. Bay Browne gününü yedi bin koyundan geriye kalanların yünlerini kırarak geçirdi ve diğer bir grup koyunun yünü ise

başka bir yerde kırılacaktı. On beş bin koyunun yünün-
den elde edilecek ortalama kâr beş bin sterlinden fazladır
sanırım. Evin civarında iki üç yere mısır ekilmişti ve adam-
lar mısırları topluyorlardı. Buğday ise çiftlikte çalışanları
yıllık doyuracak kadar ekiliyormuş. Çiftlikteki hükümlü
hizmetlilerin sayısı genelde kırkmış fakat şu sıra sayıları
artmış. Çiftlik her ne kadar temel ihtiyaçların hepsine ce-
vap verse de pek de konforlu bir yer değil. Kadınların hiç-
biri çiftlikte ikamet etmiyorlar. Gün batımında her yere tat-
lı bir hava çöküyor fakat uzakta bir yere kurulmuş olan bu
çiftliğin etrafındaki ağaçlara düşen pırıltılar bana çare ol-
madı ve gücü kuvveti yerinde kırk adamın günlük işlerini
bitirip dönerlerken kendilerine gösterilmesi gereken mer-
hameti talep etmedikleri ve her birinin Afrika'daki köleleri
anımsattıkları gerçeğini bir türlü aklımdan silemedim.

Sabahın erken saatinde diğer kahya Bay Archer beni
kanguru avına çıkardı. Gün boyu at sürdük fakat av pek
iyi geçmedi zira ne bir kanguru ne de vahşi bir köpek gö-
remedik. Tazılar bir tane kanguru faresini kovuğuna kadar
kovaladı. Biz de fareyi o delikten çıkarmayı başardık. Tav-
şan büyüklüğünde olan kanguru faresi görüntü olarak
kanguruya benziyor. Birkaç yıl evvel ülkede çok sayıda
vahşi hayvan yaşamaktaymış fakat devekuşları uzağa sü-
rölmüş ve kanguru sayısı da azalmış. İngiliz tazıları kan-
gurunun da devekuşunun da korkulu rüyası olmuş. Tüm
bu hayvanların neslinin tükenmesi vakit alacaktır fakat
akıbetlerinin ne olacağı belli. Yerli halk çiftliklerden tazıla-
rı istemeye çekiniyorlarmış. Beyazlar yerlilere tazılarını
ödünç veriyor ya da hayvan öldürdüklerinde sakatatlarını
ve ineklerden sağdıkları sütü veriyorlar. Buralara yerleşen
insanlar bu şekilde paylaşımda bulunarak ülkenin içlerine
doğru yavaş yavaş sürdükleri yerlilere bir nevi barış çubu-
ğu uzatmış oluyorlar. Saf aborijinler de bu tür eften püften
iyiliklere aldanıp beyaz insanın kıtaya yayılmasını nimet-
ten sayıyorlar. Böyle giderse torunlarına bırakacakları bir
avuç topraklarının kalmayacağı gerçeğinden bihaberler.

Av pek iyi geçmemiş olsa da geziden memnun kaldım. Ormanlık arazide geniş alanlar olduğundan insan atıyla istediği zaman dört nala ilerleyebiliyor. Civarda tabanı düz olan ve yeşilliklerle kaplı birkaç vadi var ve vadilerde ağaç yok. Bu tatlı vadilerin manzarası parkları andırıyor. Etrafta ateş yakılmış olan yerler vardı. Ateşi yakın zamanda mı yoksa evvelden mi yakmışlar ya da yaktıkları odunlar ne kadar kararmış bilemem ama ortaya çıkan görüntü manzarayı bozuyor ve insanın gözünü yoruyor. Ormanda çok fazla kuş yoktu. Yalnızca mısır tarlalarında beslenen beyaz kakadu papağanı sürüsü ile birkaç güzel papağan türü daha gördüm. Onun dışında küçük kargalara benzeyen kargalar ve bir de saksağana benzeyen bir kuş türü daha var. Burada yaşayan İngilizler Avustralya'nun ağacına hayvanına isim vermeye erinmişler. Bir cins ağaç var ki (Casuarina) ona tutup meşe demişler ve neden öyle adlandırdıklarına dair hiçbir fikrim yok zira bu ağaç meşe ağacına hiç benzemiyor. Kimi dört ayaklı hayvanlara da etçil oldukları için ya kaplan demişler ya da sırtlan. Daha pek çok şeyi aynı mantıkla isimlendirmişler.

Akşamın alacakaranlığında havuzların etrafında dolaştım. Bu kadar kurak olan bir ülkede havuz akarsu yerine geçiyor. Şanslıymışım ki meşhur ornitorenklerle ya da diğer ismiyle *Ornithorhynchus paradoxus* ile karşılaştım. Hayvanlar havuzda yüzüyor ve derinlere dalıyorlardı. Vücutlarının büyük bir kısmı suyun altında kaldığından insan ilk bakışta su faresi olduklarını sanabilir. Bay Browne içlerinden bir tanesini vurdu. Ornitorenk oldukça sıra dışı bir yapıya sahip. Canlı bir ornitorenğin baş ve gagası ile içi doldurulmuş bir ornitorenğin baş ve gagası birbirinden farklı. Canlı olanının gagası çok daha sert ve sıkı bir yapıda oluyor.

Havuzları dolaşmaya çıkmadan önce güneş alan bir yere uzanmış bu ülkedeki hayvanların dünyanın diğer yerlerindekiilerden ne kadar da farklı olduğunu düşünüyordum. Kendi aklı dışında başka hiçbir şeye inanmayan biri

“İki farklı Yaradan iş başında belli ki. İkisinin de hedeflediği şey aynı ve ikisi de amacına ulaşmış” diyebilir. Tam bunları düşünürken karıncaaslanı avlamak için hazırlanan konik biçimli delikli bir tuzak gördüm. Tuzağın tehlike barındıran yamacına bir böcek uçarak gelip kondu sonra gözden kayboldu. Sonra kocaman fakat ihtiyatsız bir karıncaaslanı çıkageldi ve onu avlamak isteyen böceklerle aralarında şiddetli bir mücadele başladı. Böcek kuyruğu ile kumları Kirby’nin² tarif ettiği gibi savurup kurbanın üzerine doğru atıyordu. Fakat karınca böcekten daha şanslıydı. Konik tepenin arkasına saklanmış halde kendisini bekleyen azılı dişlerden kurtulabildi. Şüphesiz bu vahşi larva Avrupa’da var olan cinse mensup olan farklı türde bir larva. Bir septik bu duruma ne derdi acaba? İki farklı yaradan bu kadar güzel, bu kadar yalın fakat bir o kadar da yapay bir tertibat ayarlamış olabilir mi? Elbette ki hayır: Kainatı yaratan tek bir El olduğuna hiç şüphe yok.

* * *

Avustralya’ya gelmeden önce üç şey çok ilgimi çekiyordu: Üst sınıflar arasındaki toplumsal yapı, hükümlülerin sahip olduğu koşullar ve insanları buraya göç etmeye özendirecek olan cazip şeyler. Tabii insan bu kadar kısa bir süre burada kalınca edindiği izlenim çok da güvenilir olmuyor. Yine de belli bir yargıya ulaşmanızı sağlayacak kadar iyi kötü bir fikir edinebiliyorsunuz. Gördüklerimden çok duyduklarımdan dolayı genel olarak toplumun yapısının beni hayal kırıklığına uğrattığını söyleyebilirim. Halkın tümü her konuda gruplaşmışlar ve bu gruplar birbirlerine karşı kin besliyorlar. Yaşamsal koşullar açısından toplumun kaymak tabakasını oluşturması gereken kişiler o kadar hovarda bir yaşantı sürdürüyorlar ki saygın kimse-lerin bu insanların arasına karışması pek mümkün olmu-

² Kirby’nin Entomolojisi, I. cilt, s. 425. Avustralya’daki bu tip tuzaklar büyüklük olarak Avrupa’daki türlerin hazırladıklarının yarısı kadar.

yor. Evvelden hükümlü olup da şu an zengin olan adamların çocukları ile özgür olanların çocukları arasında büyük bir kıskançlık var. Eski hükümlüler dürüst kimselerin işlere burnunu sokan gereksiz insanlar olduklarını düşünüyorlar. Zengininin de fakirinin de akıllı fikri köşeyi dönmekte. Üst sınıfların muhabbetini yaptığı tek mevzu yün ile koyun otlatma. Kimse edebiyata önem vermiyor belli ki zira kitapçıların hepsinin rafları bomboş. İngiltere'nin kırsalında en küçük yerleşim birimlerindeki kitapçılar bile bu halde değildir.

Ailelerin rahatını bozan ciddi sorunlar da var. Ailenin reisinin etrafını hükümlü hizmetliler sarmış olabiliyor. Bir gün evvel önemsiz bir kabahatten ötürü huzurunuzdan alınmış ve kırbaçlanmış bir adamın ertesi gün yeniden tepenizde dikilmesi ne kadar rahatsız edici bir histir kim bilir. Kadın hizmetçilerin durumu daha kötü. O yüzden çocuklar da çok kötü huylar ediniyorlar ve kötü düşünceler besleyen insanlar olarak büyümezlerse şanslılar demektir.

Elinde belli miktar parayla gelen biri ihtiyatlı davranırsa İngiltere'de olduğundan üç kat daha rahat zengin olabilir. Çok daha iyisi olmasa da hayata dair pek çok konfor burada da var. Yiyecek burada İngiltere'dekinden daha ucuz. İklim elverişli ve insana sıhhat veriyor. Fakat kırsal pek albenili olmadığından bence ülke pek de cezbedici değil. Ülkeye yerleşenlerin oğulları genç yaşta çalışmaya başlayabildiği için avantajlılar. On altı yaşından yirmi yaşına kadar gençler uzaktaki çiftliklere çalışmaya gidiyorlar. Tabii bu çiftliklere gidince hepsi hükümlü hizmetlilerle de bir araya gelmek zorunda kalıyorlar. Toplumun belli yapıda bir karakteri var mı tam olarak bilemiyorum ama bu tür davranışlar olduğu ve insanlar akıllı amaçlar peşinde koşmadıkları sürece yaşamın daha da kötüleşeceğine şüphe yok. Zorunda kalmadıkça bu ülkeye göç etmem zira beni cezbeden hiçbir şey yok diyebilirim.

Durumdan pek bir şey anlamadığım için sömürgecinin hızlı gelişimi ve gelecekte sunacağı imkanlar hakkında pek

bir şey diyemiyorum. İhraç ettikleri iki ürün var o da yün ve balina yağı. Bu iki ürün de miktar olarak kısıtlı. Ülke kanallar açmaya müsait değil. Ülkenin çok da uzağına düşmeyen bir noktasında öyle bir hat var ki o hattın ötesinde karadan yün taşımacılığı yapmaya kalksanız elde ettiğiniz para koyun beslemek ve yün kırmak için yapacağınız masrafı karşılamaz. Çimenler oldukça cılız ve bu topraklara yerleşenler çoktan ülkenin iç kısımlarına doğru ilerlemiş vaziyetler ve iç kısımlar ise son derece kurak topraklar. Daha önceden de söylediğim gibi geniş arazilerde tarım yapılmasına imkan yok. O nedenle Avustralya yalnızca ileride kurulabilecek fabrikalar sayesinde güney yarımkürenin ticaret merkezi olabilir ancak. Kömür yatakları olduğundan ülke gelişmek için gelecekte belli bir güce sahip olabilir. Yaşanabilir yerler sahil şeridi olduğundan ve hamurunda İngiliz anlayışı olduğundan Avustralya'nın denizcilikte gelişeceği kesin. Önceden Avustralya'nın Kuzey Amerika gibi yükselen ve güçlenen bir ülke olacağını düşünmüştüm fakat şimdi bakıyorum da ileride çok güçlü bir ülke olabilmesi biraz zor gibi görünüyor.

Hükümlülerin durumuna gelirsek onlar hakkında bir yargıya varabilmek için pek fırsatım olmadı diyebilirim. Öncelikli olarak sorgulanması gereken şey bu insanların içinde bulundukları koşulların onlara verilmiş bir ceza olup olmadığı. Kimse hükümlülerin yaşadıkları koşulların ağır olduğunu söyleyemez. İngiltere'deki suçlular için caydırıcı bir özellik taşıdığı müddetçe suçluların burada nasıl yaşadıklarının pek bir önemi yok sanırım. Hükümlülerin fiziki şartlar açısından hiçbir eksikleri yok ve iyi halden ötürü ileride özgürlüklerini kazanabiliyorlar ve rahat edebiliyorlar. Belli bölgelerdeki hükümlüler işledikleri suç karşılığında aldıkları ceza süresi neyse o süre boyunca şüphe çekici hareketlerde bulunmazlarsa ve suçtan uzak dururlarsa iyi hal kapsamına giriyorlar ve "kurtuluş bileti"ni kapıp özgürlüklerine kavuşabiliyorlar. Müebbet almış birinin tahliyesi için sekiz yıl gerekiyor, yedi yıla mah-

kum edilmiş birinin tahliyesi içinse dört yıl beklemesi gerekiyor vs. İngiltere'deyken mahpus olsalar da orada sefil hayatlar yaşasalar da burada geçirdikleri yıllar da memnuniyetsizlik ve mutsuzluk içinde geçiyor. Bilgili bir beyefendi bir gün bana hükümlülerin fiziki tatmin dışında hayatta başka hiçbir arzularının olmadığını söyledi fakat bu konuda da yeterli tatmine ulaşmıyorlarmış. Suçlarını affetmek için hükümetin talep ettiği yüksek miktarlardaki rüşvet ile gizli hazırlanmış olan cezai yaptırımlar hükümlülerin birbirlerine güven duymalarını engellediğinden suç işlemeleri de engelleniyor. Yalnız hükümlülerin utanma nedir bilmedikleri aşikar. Bunu kanıtlayan birkaç hususi durumla karşılaştım. Tuhaftır herkes bana buradaki hükümlülerin son derece korkak olduklarını söyledi. Çoğu umutsuzluğa kapılıp hayattan soğumuş ve bu insanların serinkanlı olmalarını sağlayıp onları motive edecek bir plan düşünülmüyor hiç. En kötüsü de kanunun az da olsa dokunabildiği konularla ilgili olarak hukuki reform diyebileceğimiz bir çalışma önerilmişken ahlaki açıdan bir reforma gitmek katiyen söz konusu değil. Bilgili kimseler, hükümlü hizmetlilerin hepsi bir arada oldukları sürece içlerinden birinin kendini düzeltmeye niyeti olsa da bunu başarmasının pek mümkün olmadığını dile getirdiler. Zira niyeti olanın da hayatının bedbaht olduğunu ve zulüm gördüğünü söylediler. Hükümlüleri taşıyan gemilerin, İngiltere'deki ve buradaki hapisanelerin yozlaşmış olduklarını da unutmamak lazım. Avustralya genel itibarıyla cezalandırma yeri olarak tasarlanmış fakat amaçlanan şeyde pek muvaffak olunmuş değil. Reform konusunda da bir başarı kaydedilmemiş ve belki başka planlarda da durum benzer olacak. Fakat en azından diğer yarı kürede serseri olan bu insanların dışardan dürüst birileri olarak görünmelerini sağlamak ve bu yarı kürede faal yurttaşlara dönüştürüp yeni, bereketli ve uygarlık merkezi olan bir ülke yaratmak muhtemelen tarihte benzeri olmayan bir başarı örneği.

VAN DIEMEN'S LAND, 30 Ocak – *Tazı* Van Diemen's Land'deki Hobart kentine doğru yola çıktı. Altı günlük yolculuktan sonra 5 Şubatta Storm Koyuna giriş yaptık. Yolculuğumuzun ilk kısmı gayet iyi geçti fakat ikinci kısmında hava oldukça soğuktu ve fırtınalıydı, koyun isminin fırtına olması pek de şaşırtıcı değil. Koy aslında bir ırmağın ağzı ve Derwent'teki akarsular koyun baş tarafına kadar ulaşıyorlar. Ağza yakın yerlerde geniş bazalt düzlükler var. Düzlüklerin üst kısmı dağlık bir alan ve çelimsiz ağaçlarla dolu. Yamaçların alt kısımlarındaki alanları açmışlar ve buralara diktikleri mısırın sarısı ve patatesin koyu yeşili civarın bereketli görünmesini sağlamış. Akşam vakti sığınağımız olan koya demirledik ve bugün Van Diemen's Land adı verilen Tazmanya'nın başkentine varmış olduk. İlk bakışta Sydney'in bu kente kıyasla çok daha gelişmiş bir yer olduğunu anlıyorsunuz. Sydney bir şehirken burası yalnızca bir kasaba.

Sabah kıyıda yürüyüşe çıktım. Sokaklar temiz ve genişti fakat evler geniş bir alana dağılmışlardı. Dükkanlar da oldukça temizdi. Kasaba Wellington Dağının eteğine kurulmuştu. Dağın yüksekliği üç bin yüz fit ve pek de güzel bir manzarası yok. Kasaba su ihtiyacını bu dağdan karşılıyor. Koyun civarında ambarlar var, öteki tarafında da küçük bir liman. Güçlü bir savunmaya sahip olmak için titizlenen İspanyolların hüküm sürdüğü kentleri gezdikten sonra buradaki sömürgelerin şehrin savunması konusunda zayıf kaldıklarını gördüm. Sydney ile karşılaştınca bu kentte az sayıda büyük malikâne görmek beni oldukça şaşırttı. Malikanelerin kimisi tamamlanmış kimisi ise inşaat halinde. Görünüşe göre bu topraklarda çok az sayıda kişi zengin olabilmiş. Mütevazı olan evlerin sayısı ise oldukça fazla. Şehrin arka kısmındaki tepeye çok sayıda kırmızı tuğlalı küçük ev yapılmakta ve maalesef evler manzarayı bozmuşlar. Hobart kentinde bu yılki nüfus sayımına göre 13826 kişi yaşıyor. Tazmanya'nın nüfusunun tamamı ise 36500.

Buralardaki aborijinlerin tümü Bass Boğazındaki bir adaya sürülmüşler. Van Diemen's Land, adanın yerlilerinden kurtulmuş olmanın rahatlığını yaşıyor. Bu acımasızlığı yapmak zorunda kalmışlar zira korktukları hırsızlık, kundaklama, cinayet gibi siyahiler tarafından işlenen ve nihayetinde buradaki insanların sonunu getirecek olan olayların durdurulması için başka çareleri kalmamış belli ki. Bu acımasızlıklar silsilesine kendi yurttaşlarımdan bazılarının ettiği kötülüklerin de katkı sağladığına şüphe yok. Otuz yıl aborijinlerin tümünü yaşadıkları topraklardan tamamıyla sürmek için pek de uzun bir süre sayılmaz. Aborijinler aşağı yukarı İrlanda büyüklüğünde bir adaya sürgün edilmişler. Vahşilerin toprakları üzerine oturan uygarların bu kadar hızlı çoğalabildiği başka bir örnek daha bilmiyorum.

* * *

Tazı Tazmania'da on gün kaldı. Civarın jeolojisini incelemek için küçük gezilere çıktım. İlk olarak lav halinde akıp gelmiş olan bazalt kayaları dikkatimi çekti. İkinci olarak katmanlaşmamış olan yeşil şist taşı kitleleri ile karşılaştım. Üçüncü olarak toprağın çok az bir seviyede yükseldiğini tespit ettim. Dördüncü olarak muhtemelen Avrupa'nın Silüriyen dönemine denk gelen eski bir zamanda oluşmuş olan fosilli bir tabaka buldum. Son olarak da içinde artık yok olmuş ağaçlara ait yaprak ve bitki kalıntıları barındıran münferit halde yüzeyi sarımsı olan bir kireçtaşı ya da traverten diyebileceğimiz bir parça taş buldum. Bu küçük parçanın Van Diemen's Land'in önceki çağlarda sahip olduğu bitki örtüsüne dair fikir verebilecek tek kayıt olması kuvvetle muhtemel.

* * *

17 Şubat – *Tazı* Tazmania'dan yola çıktı ve 6 Martta Avustralya'nın güneybatı köşesinde yer alan King George Sound'a vardı. Burada sekiz gün kaldık ve İngiltere'den

ayrıldığımdan beri bu kadar sıkıldığımı hiç hatırlamıyorum. Yüksekten bakınca ağaçlarla kaplı bir düzlüğün sağında ve solunda yuvarlak granitten yarı çıplak tepelerin yükseldiğini görüyorsunuz. Bir ara kangurunun birini avlanırken görürüz belki diye bir grup adamla dolaşmaya çıktım ve kilometrelerce yürüdük. Her yer toprak kumluktu ve verimsizdi. Ya cılız kısa boylu çalılıklarla ya da bodur ağaçlardan oluşan ormanlık alanlarla karşılaştık. Manzara Mavi Dağlardaki yükselmiş olan kumtaşı düzlükleri anımsatıyordu. (İskoç köknarına benzeyen bir ağaç olan) Casuarina sayıca burada daha fazlayken okaliptüs ağacına ise daha az rastlanıyor. Açıklık alanlarda yaprakları çimen gibi olan ağaçlar var ve bu ağaçlar görünüş itibarıyla palmiyeyi andırıyorlar. Palmiyenin yaprakları dolgunken bu ağacın yaprakları püskül halinde sarkan çimenimsi bir yapıda. Çalılar ve diğer bitkiler uzaktan parlak yeşil göründüklerinden insan verimli bir toprağa ulaştığını sanıyor fakat biraz ilerleyince illüzyon dağılıveriyor. Benle aynı fikirde olan biri bu denli yavan bir ülkeyi gezmek istemez.

Bir gün Kaptan FitzRoy Bald Head'e gidiyordu ve ben de ona eşlik ettim. Pek çok denizci Bald Head'den bahseder ve kimisi burada mercan gördüklerinden kimisi de büyüdükləri şekli neyse onu kaybetmeden taşlaşmış halde ayakta duran ağaçlar gördüklerinden bahsederler. Bizce kayalar rüzgarın sürüklediği kalkerli kumdan oluşmuşlar ve kumlar bu şekilde toplaşırken de ağaçların dallarının, köklerinin ve karadaki kabukluların üzerini kaplamışlar ve süzülen yağmur suları yardımıyla kitle daha da sağlamlaşmış. Ağaç çürüyünce de kalker içi boş bir silindire dönüşmüş, zamanla sertleşmiş ve kimisi damlataşa benze-miş. Hava koşulları bu yumuşak kayaları aşındırmaya devam ettiğinden bazı kökler ve dallar da yüzeyden fırlamışlar. Görüntü olarak ölü haldeki çalılıkları andırdıkları doğru ve hangilerinin ağaç hangilerinin kalkerli madde-den oluştuğunu dokunmadan anlayamadık.

White Cockatoo adamları adındaki büyük bir kabileye

mensup insanlarla karşılaştık. Biz kentteyken geldiler. King George Sound'daki kabileye mensup olanlarla birlikte bu adamlar da kendilerine verilen birkaç kilo pirinç ve şeker kanıp bize "corrobbery" yani büyük bir dans partisi düzenlemeye ikna oldular. Hava kararır kararmaz küçük ateşler yaktilar ve erkekler vücutlarına beyaz noktalar ve çizgiler çekip makyajlarını tamamladılar. Her şey hazır edilir edilmez ateşler körüklendi ve ateşin etrafına izleyici olarak kadınlar ve çocuklar toplandı. Cockatoolar ile King Georgelar iki gruba ayrıldılar ve karşılıklı dans etmeye başladılar. Dans boyu ya yanlara doğru koştular ya da Kızılderililer gibi açık alanda bir arada büyük bir kuvvetle ayaklarını yere vurarak yürümeye başladılar. Ayaklarını sağlam bir biçimde yere vururlarken bir yandan homurdanıyordular bir yandan da ellerindeki sopaları ya da silahları da yere vuruyorlardı. Kollarını açarak, vücutlarını titreterek türlü türlü jestler de yapıyorlardı. Bizim için bu görüntü hiçbir anlam ifade etmeyen oldukça kaba ve ilkel bir görüntüydü fakat kadınlar ve çocuklar tüm gösteriyi büyük mutlulukla izlediler. Belki de bu dans savaşı ya da muzaffer olmayı simgeliyor. Devekuşu dansı denen bir dans daha vardı onda da adamlar kollarını devekuşu boyunu andıracak biçimde uzatıyorlardı. Bir başka dansda da bir tanesi ağaçlık arazide otlayan bir kanguruyu taklit ederken bir diğeri de gizlice yaklaşıp mızrağı ile onu avlayacakmış gibi bir pozisyon alıyordu. İki kabilenin de adamları grup oluşturup danslarına devam ederlerken atıkları adımların kuvvetinden yer sallandı, bağırtılarından gök inledi. Herkesin keyfi yerindeydi ve yanan ateşle aydınlanan bir grup yarı çıplak yerli ürkütücü bir dansa ahenkle hareket ediyorlardı ve bu manzara en aşağı tabakaya mensup bir grup barbarın kutlama merasiminin en güzel örneğiydi. Tierra del Fuego'da vahşi yaşama ait pek çok manzara ile karşılaştık fakat hiçbir yerliyi bu kadar keyifli ve neşeli görmemiştim. Dans bitince herkes kocaman bir halka oluşturdu ve kaynatılan pirinçle şeker dağı-

tıldı, herkes halinden memnundu. Hava bulutlu olduğundan günlerce yola çıkamadık ve çok sıkıldık. 14 Martta King George Sound'un açıklarındaydık ve Keeling Adasına doğru ilerliyorduk. Hoşça kal Avustralya! Henüz büyümekte olan bir çocuksun ve şüphesiz ileride güneyin incisi olacaksın. Şu an sevgiye açsın, ilgiye muhtaçsın ancak hürmet görececek yücelikten de henüz uzaksın ve kıyılarından ayrılırken ne elem hissetmekteyim ne de bir parça keder.

XXII. Bölüm

Keeling Adası – Müstesna manzara – Dağınık flora – Tohumların taşınması – Kuşlar ve böcekler – Kaynakların med-ceziri – Okyanusun kuvvetine direnen mercan oluşumları – Ölü mercan alanları – Ağaç kökleri ile taşınan taşlar – Büyük yengeç – Batma hissi veren mercanlar – Lagün adalarının yapısı – Çember şeklinde uzanan resifler ve Set resifi – Pasifik’in çöktüğünü gösteren kanıtlar – Lagün adalarının toprağın çökmesi ile oluştuğuna dair üretilen teori – Pasifik ve Hint okyanuslarının yükselme ve çökme hususunda alternatif bölgelere ayrılması – Yükselme bölgelerinde püskürmenin yaşandığı noktalar

MERCANLARIN OLUŞUMU, 1 Nisan – Keeling ya da diğer adıyla Cocos Adalarının açıklarına geldik. Bu adalar Hint Okyanusunda Sumatra kıyılarından yaklaşık altı yüz mil uzakta yer alıyorlar. Mercan resifinden oluşan lagün adalar Pasifik’teki Dangerous Takımadalarına benziyorlar. Beechey’nin *Seyahatnamesi*’nde bahsettiği Whitsunday Adasının karakteristik tanımlaması okyanusun derinliklerinden yükselen bu sıra dışı, çember şeklindeki kara parçasının genel görünümü hakkında bir fikir verebilir.

* * *

Ertesi sabah demir attıktan sonra Direction Adasının kıyılarına çıktım. Şerit şeklinde uzanan kuru toprak birkaç yüz metre genişliğinde. Adanın lagün olan tarafında beyaz kalkerli bir kumsal var. Burada iklim ışıma dolayısıyla çok boğucu oluyor. Kıyının dış kısmındaki mercan kayaları denizin dalgalarını kırıyor. Lagünün yakınlarındaki kum-

luk alan dışında etraf tümüyle yuvarlak hatları olan mercan parçalarından oluşuyor. Bu denli gevşek, kuru, taşlı bir toprağın olduğu dönenceler arası bölgeler gür bir bitki örtüsüne ev sahipliği yapmaya elverişli topraklar aslında. Küçük adalardaki genç ve gelişkin hindistancevizi ağaçlarının birbirlerinin simetrisini bozmadan oluşturdukları ormanlar çok zarif görünüyor. Pırıltılı beyaz renkli kumsallar bu büyümlü ormanların etrafında sınır oluşturuyor.

Bu adaların doğal tarihi hakkında biraz bilgi vereyim. Bitki örtüsünün kıt olması oldukça ilginç bir durum aslında. İlk bakışta tek bitki örtüsünün hindistancevizi ağaçlarından oluştuğunu düşünüyorsunuz. Hindistancevizi dışında beş altı tür ağaç daha var. Ağaç türlerinden biri oldukça büyük boyutlara ulaşabilen bir ağaç fakat gövdesi aşırı derecede yumuşak olduğu için işe yaramaz. Bir diğer tür ağaçtan ise gemi yapımında kullanılabilecek kadar iyi ahşap çıkabilir. Ağaçların dışında çok az sayıda bitki türü var ve hepsi de önemsiz otlardan oluşuyor. Yosun, liken ve mantar dışında koleksiyonuma yirmi farklı türü katıp neredeyse mükemmel bir flora örneği toparlamış oldum. Bu yirmi türün içine iki tür ağacı daha katabiliriz. Bu ağaçlardan biri çiçeklenmemişti diğeri de birilerinden duyduğum bir ağaçtı ve bu ağaç gruptan ayrıydı, kıyıya yakın yerlerde yetişmişti. Belli ki dalgalar ağacın tohumunu buraya kadar taşımıştı. Listeye şeker kamışını, muz, birkaç tür sebzeyi, meyve ağaçlarını ve ülkeye dışardan getirilen çimenleri katmadım. Adalar tümüyle mercan içerdikleri için demek ki bir zamanlar buralarda yalnızca dalgaların yaladığı resifler vardı o yüzden adalarda yetişen bitki örtüsü muhtemelen buraya dalgalarla taşınan tohumlar neticesinde oluştu. Flora karakter olarak zenginlikten yoksun bir sığınak gibi görünüyor. Profesör Henslow yirmi adet türün on dokuzunun farklı cinse ait olduğunu söyledi ve bunların içinden on altı tanesi de farklı takımlara mensup.

Bu adalarda on altı yıl boyunca yaşamış olan Bay A. S. Keating'in bahsettiği dalgalarla taşınan pek çok tohuma ve

diğer yapılara Holman'ın Gezileri'nde¹ yer veriliyor: Sumatra ve Cava adalarındaki tohumlar ve bitkiler buraya adaların rüzgar alan tarafından dalgalarla taşınmışlar. Bu bitkiler arasında Sumatra'ya ve Malakka yarımadasına has Kimiri, şekli ve büyüklüğü ile bilinen Balci hindistancevizi, Malaylar tarafından pepper-vine ile birlikte ekilen Dadass var ve pepper-vine bitkisi Dadass'ın gövdesinin etrafına dolanıp saplardaki iğnelere tutunuyor. Soap-tree'ye, castor-oil bitkisine, sago palmyesinin gövdesine ve adalara yerleşen Malayların bile bilmediği pek çok tohum türüne rastlanıyor. Bu bitkilerin kuzeybatıdan gelen musonlarla New Holland kıyılarına ulaştığını oradan da güneydoğudan esen alizelerle buradaki adalara ulaştıklarını düşünüyoruz. Kocaman ağaçların yanı sıra kırmızı ve beyaz sedir ağaçları, New Holland'ın okalıptüs ağacı, büyük Cava tikağacı ve sarıağaç da yetiştiriyor. Sarmaşık şeklinde büyüyen sert tohumlu bitkiler gelişebiliyorlar fakat mangostan gibi daha yumuşak olan türler büyürken telef oluyorlar. Cava ağacından yapılan balıkçı kanoları zaman zaman kıyıya vuruyor.

Birçok ülkeden kopup da kocaman okyanusta sürüklenerek adalara ulaşan bu kadar çok sayıda tohumla karşılaşmak gerçekten ilginç. Profesör Henslow bu adalardan getirdiğim bitkilerin neredeyse tümünün Doğu Hint Takımadaları kıyılarında yetişen türler olduğunu düşünüyor. Rüzgarların ve akıntıların yönüne bakılırsa tohumların adalara doğrudan ulaşmış olmaları pek mümkün görünmüyor. Bay Keating'in de belirttiği üzere tohumlar önce New Holland kıyılarına sürüklenmiş sonra da oradaki tohumlarla da karışıp daha toprağa düşüp filizlenmeden geriye doğru sürüklenmiş ve bin sekiz yüz ile iki bin dört yüz mil arası bir yol kat etmiş olmalılar.

Chamisso² Batı Pasifik'in ortasında yer alan Radack Ta-

¹ Holman'ın *Gezileri*, IV. cilt, s. 378.

² Kotzebue'nin *İlk Yolculuk* adlı eserinden, III. cilt, s. 155.

kımadalarını tarif ederken “Bu adalara deniz üzerinden tohumlar ve pek çok ağacın meyvesi sürüklenip geliyor. Hiçbiri henüz adada yetişmiş değiller fakat tohumların büyük bir çoğunluğunun filizlenip gelişme kapasitesi var” demiştir. Kuzey bölgelerde yetişen köknar ağacının gövdelerinin de kıyıya vurduğu söyleniyor. Bu gövdeler belli ki çok uzun yol kat ediyorlar. Bu ayrıntılar oldukça ilginç bilgiler aslında. Adalarda kıyıya vurdukları anda tohumları toplayacak olan kara kuşları yaşıyor olsaydı ve topraklar gevşek mercan kayalarından değil de tohumların yetişmesine çok daha elverişli olan topraklardan oluşsaydı, her ne kadar izole yerler de olsalar, bu adalar çok daha zengin bir floraya sahip olurdu şüphesiz.

Adalarda yaşayan kara hayvanlarının sayısı bitkilerden de az. Adaların bazılarında sıçanlar var ve sıçanların adalara Mauritius gemisi battıktan sonra çıktıkları biliniyor. Bu sıçanlar İngiltere’dekilerden farklılar, daha küçükler ve renkleri daha parlak. Karada yaşayan bir kuş türü yok hiç ve kuru otlar arasında yaşayan su çulluğu ve su tavuğu (*Rallus phillippensis*) ise balıkçılar takımına ait kuşlar. Balıkçıl takımına ait kuşlara Pasifik’teki mercan adalarının çoğunda rastlanıyor. Ascension’da dağın zirvesine yakın bir yerde bir su tavuğu (*Porphyrio?*) vurmuştuk belli ki süründen ayrılmış avare dolaşıyordu. Eldeki bilgilere bakınca çok sayıdaki perde ayaklı türlerden sonra adaların ilk istilacıları hep balıkçılar oluyor. Açık denizde gördüğüm pelajik olmayan kuş türlerinin hepsi balıkçıldı ve uzak noktalara kadar gidebildiklerinden doğal olarak adaları ilk istila eden türler arasında yer alıyorlar.

Sürüngen olarak yalnızca küçük bir kertenkele ile karşılaştım. Böceklerden her bir türü toparlayabilmek için çok uğraştım. Bol miktardaki örümcekler dışında on üç tür böcek³ topladım. İçlerinden biri kınkanatlıydı. Gevşek, kuru

³ On üç türün ait olduğu takımlar şöyle; *Coleoptera* [kınkanatlılar], minik Elater’e ait bir tür, *Orthoptera* [düzkanatlılar], bir *Gryllus* [cırcır böceği]

mercan bloklarının altında küçük bir karınca türü ile karşılaştım. Adada bol miktarda bulunan tek gerçek tür böcek ise bu karıncalardı. Karaya bakınca canlı türlerinin çok az olduğunu görüyorsunuz fakat etraftaki denize baktığınızda organik varlıkların sonsuz miktarda olduğunu anlıyorsunuz.

Chamisso⁴, Radack Takımadalarına ait bir lagün adası olan Romanzoff'un doğal tarihi ile ilgili bilgi veriyor. Romanzoff'taki türlerin sayısı ve çeşitliliği buradakiyle neredeyse aynı. Orada da küçük bir kertenkele varmış. Balıkçıl kuşlardan (Numenius ve Scolopax) çok sayıda varmış ve hepsi de uysal hayvanlarmış. Chamisso on dokuz adet bitki türü (içlerinden biri eğreltiotu) olduğundan bahsediyor. Farklı bir okyanustaki adada yetişen canlılar da olsalar bu bitkilerden bazıları benim burada topladıklarımın aynıdır.

Şeritler halinde uzanan toprak dalgalarla kıyıya bir şeylerin vurabileceği ve rüzgarın kum toplayabileceği bir yüksekliğe ulaşmış yalnızca. Dışa doğru yanlamasına uzanan resifler koruma sağlıyor ve denizin dalgalarını kırabiliyor. Adaların manzarasına ve yapısına bakınca toprakla denizin birbirleri ile üstünlük yarışına girdiklerini düşünüyor insan. Her ne kadar karanın temel bir dayanağı olsa da denizin sakinleri de kendilerini karadakilere denk tutuyorlar. Her yanda hermit yengeçlerine ait türleri⁵ civar kumsallardan arakladıkları yuva olacak kabukları sırtlarına atmış giderlerken görebiliyorsunuz. Ağaçlarda da süm-

ve Blatta [hamamböceği], bir Hemiptera [yarımkanatlılar], iki Homoptera [eşkanatlılar], Neuroptera [sinirkanatlılar], bir tane Chrysopa, Hymenoptera [zarkanatlılar], iki tane karınca, Lepidoptera Nocturna [pulkanatlılar], bir tane Diopaea ve bir de Pterophorus (?) ve iki Diptera [çiftekanatlılar].

⁴ Kotzebue, İlk Yolculuk, III. cilt, s. 222.

⁵ Bu yengeçlerin geniş pençeleri ya da kısıkaçları diyeyim o kadar mükemmel gelişmiş ki geri çektiklerinde kısıkaçlar kabuklarının üzerine bir kapak gibi kapanıyorlar ve orijinal bir yumuşakçaya ait bir kabuk kadar mükemmeller. Hermit yengeçlerine ait bazı türlerin yararlandıkları eski kabuklar da belli türdeler ve gözlem yaparken bu durumu teyit eden örnekler yakaladım ve sonradan gözlemimde haklı olduğum ortaya çıktı.

sük kuşları, fregatkuşu ve deniz kırlangıçları yaşıyor. Bir sürü yuva ve havanın kokusundan ötürü etraf deniz ortasında bir kenar mahalle sanki. Kaba yuvalarında oturan sümsük kuşları etraftaki yabancıya aptal bir ifadeyle ama aynı zamanda öfkeli bir havayla bakıyor. Denizkırlangıçları da ahmak kuşlar. İçlerinde bir tane güzel kuş var o da küçük beyaz bir kırlangıç. Başınızın bir karış üzerinden uçan bu kuş, koca siyah gözleriyle suratınıza meraklı bakışlar fırlatıyor. Kuşun bu kadar hafif ve narin bedeninin içinde serseri ve perili bir ruh olduğunu anlamak hiç de zor olmuyor.

* * *

6 Nisan – Kaptan FitzRoy’la lagünün başında yer alan bir adaya gittik. Kanal giriftti ve ince ince dallara ayrılmış olan mercanların arasından doğru ilerliyordu. Bir sürü deniz kaplumbağası gördük. İki tekne bu kaplumbağaları yakalamakla görevlendirildi. Kaplumbağaları yakalamak için oldukça ilginç bir metot uygulandı. Su o kadar şeffaf ve sığıdı ki ilk başta kaplumbağa suya dalıp gözden kaybolursa da kanoda ya da teknede ilerleyen avcılar çok uzun sürmeden kaplumbağayı tespit edebiliyorlardı. Pruvada hazır bekleyen bir adam suya atlayıp kaplumbağanın sırtına çıkıyor ve iki eliyle hayvanın boynuna sarılıyordu. Sonra da hayvanı iyice yorulup da savunmasız kalana dek suya sürüklüyordu. İki teknenin kaplumbağa yakalamak için sağa sola gidişlerini, adamların avlarının üzerine atlayışlarını izlemek oldukça ilginçti.

Lagünün başına varınca dar bir adayı geçip rüzgarın estiği yönde resiflerin olduğunu gördük. Sebebini açıklamam çok zor ama lagün adalarının dış kısımlarda yer alan kıyıların sahip olduğu manzara gözüme görkemli göründü. Set resiflerinin sade bir görüntüsü var. Yeşil çalılıkların sınırı, uzun hindistancevizi ağaçları ve sert mercan kayalarının düz yüzeyleri kocaman parçalar halinde sağa sola dağılmış durumdalar. Hırçın dalgaları kıran setler de

iki yana doğru uzanıyorlar. Geniş mercanların üzerinden geçen okyanus dalgaları güçlü ve yenilmez bir düşman gibi görünüyorlar. Fakat mercanlar da başta zayıf ve etkisiz görünüyor olsalar da dalgalara karşı direniyorlar hatta dalgaları yeniyorlar.

Okyanus mercan kayalarını affetmiyor hiç. Mercan kayalarına ait kocaman parçalar resife dağılmış ve uzun hindistancevizi ağaçlarının fışkırdığı kıyılara kadar sürüklenmişler ve sürüklenen bu parçalar uslanmayan dalgaların amansız kuvvetinin birer simgesi gibiler. Dalgalar hiç sakinleşmiyor. Sürekli olarak tek bir yönden geniş bir alana doğru esen alize rüzgarlarının hafif ama duraksız esışı dolayısıyla kabaran dalgalar sonra kırılıyorlar. Ilıman bölgelerde daha da hırçınlaşan bu dalgaların şiddeti hiç kesilmiyor. İnsan bu kuvvetli dalgaları görünce porfirden, grannitten ya da kuvarstan olsun fark etmez her adanın bu kuvvetli dalgalara boyun eğip parçalanıp gideceğini düşünüyor. Bu alçak, ehemmiyetsiz mercan adaları dimdik ayakta. Tam bu noktada dalgalar kadar güçlü bir düşman daha yarışa katılıyor. Köpüklü dalgalardaki organik kuvvetler kireçteki karbonatı atomlarına kadar parçalıyor ve hepsini simetrik bir yapıda birleştiriyor. Bırakın fırtınalar binlerce kocaman mercanı parçalasınlar, aslolan sayısız küçük mimarın aylar boyu gece gündüz çalışarak ortaya koydukları ortak emektir. Böylece yumuşak, jelatinimsi poliplerin hayati önem taşıyan kanunlar sayesinde insanın maharetlerinin ve doğanın cansız kuvvetlerinin karşı koyamadığı okyanusun o mekanik kuvvetini yenebildiklerini görüyoruz.

Gemiye döndüğümüzde akşam olmuştu. Tüm gün lagünde kalıp büyük Chama* türleri toplayıp mercan sahasını seyrettik. Lagünün başında yüz kilometre kadar geniş bir alanda dallara ayrılmış, çürümüş ve ölmüş bir halde de olsa ayakta duran bir mercan ormanı ile karşılaşınca çok

* Bir tür istiridye -çn.

şaşırdım. Önce bu duruma sebep olanın ne olduğunu anlayamadım ama sonra bir araya gelen koşulları değerlendirdiğimde durumu anlamlandırabildim. Başta şunu belirtmeliyim mercanlar havadaki güneş ışınlarına kısa bir süreliğine bile olsa dayanamıyorlar o nedenle de mercanların üst kısımları bahardaki gelgitlerde dalgaların ulaştığı en alçak seviye ile aynı düzeydeler. Eski haritalara bakınca rüzgar yönüne doğru uzanan uzun adanın evvelden geniş kanallarla küçük adalara bölünmüş olduğu anlaşıyor. Belli büyüklükteki yaşı genç olan ağaçlar da bu durumu doğruluyorlar. Resif önceki halindeyken güçlü esen rüzgar set üzerinden daha büyük dalgaların öteki tarafa geçmesine neden olduğundan lagündeki su seviyesi daha da yükselebiliyordu. Şimdi ise durum tam tersi. Lagün dışardan gelen akıntılar tarafından beslenmediğinden ve lagün içindeki su da rüzgarın kuvveti ile dış kısımlara doğru ilerlediğinden lagündeki su seviyesi daha alçak. Güçlü esen rüzgarlar lagünün baş kısmında çok daha büyük dalgalar oluşturmamıyorlar artık. Küçük de olsa su seviyesindeki bu alçalma seviye yüksekken yukarıya doğru büyüyerek en üst kademeye ulaşmış olan mercan korusunun ölümüne neden olmuş.

Keeling'in birkaç mil kuzeyinde bir küçük lagün adası daha var ve ortası neredeyse ağzına kadar dolu. Kaptan Ross kıyının dış kısmındaki çakılların arasında insan kafasından daha büyük yusuvarlak yeşil şist taşı bulmuş. Kaptanla adamları bu duruma o kadar şaşırmışlar ki taşı yanlarında getirmişler ve hatıra olarak saklamışlar. Diğer her taraf kalkerli maddeden oluşurken orada böyle bir taş rastlamak oldukça tuhaf. Adaya kimse ayak basmıyor ve civarda batan bir gemi de olmamış. Bu duruma daha iyi bir açıklama bulamadığımdan taşın büyük bir ağacın köklerine takılıp gelmiş olduğunu düşündüm. Fakat en yakın karanın buraya çok uzak olduğunu hatırlayınca bir taşın ağacın birinin köküne takılıp denizde sürüklenerek bu kadar uzun bir mesafeyi kat edip buraya kadar gelmiş ve

keşfedilmeye hazır bir şekilde sağ salım karaya vurmuş olabilme ihtimalini düşündüğüm için kendimden utandığımı söyleyebilirim. Zira böyle bir şeyin yaşanmış olması na imkan ve ihtimal yok gibiydi. Kotzebue'ye eşlik eden değerli doğa bilimci Chamisso'nun⁶ anlattıkları çok ilginçti. Chamisso Pasifik'in orta yerinde yer alan lagün adaları olan Radack Takımadalarında yaşayanların kıyıya vuran ağaçların köklerini araştırıp aletlerini keskinleştirmek için taş aradıklarından bahsetmişti. Buradaki insanların sık sık taş aramaya çıktıkları belli ve bu tür taşlar kabilenin şefine ait sayıldığından şefin bu taşlar üzerindeki hakkını gasp etmeye kalkan herkes cezalandırılıyor. Kocaman okyanusun orta yerinde izole halde duran bu adaların konumunu, mercandan oluşan yerler dışında en yakın karanın çok uzakta olduğunu, cesur denizciler olan ada sakinlerinin belli taşlara kıymet biçtiklerini⁷ ve açık denizdeki akıntılarının ne kadar yavaş ilerlediğini düşününce buralardaki kıyılarda bu tür taşlara rastlamak fevkalade bir durum aslında. Mercan kökenli olmayan adalara taşlar bu şekilde sürüklenip gelebilirler ve çok da dikkat çekmezler ya da en azından taşın kökeninin ne olduğunu tahmin etmek çok güç olur. Taşların buraya ağaçlar sayesinde hatta içi taş dolu halde suyun dibinden sürüklenip gelmiş olabileceği uzun süre dikkatten kaçmış olabilir. Tierra del Fuego'nun kanallarında sürüklenip gelmiş ve kıyıya vurmuş çok sayıda kütük vardı ama bir ağacı su yüzeyinde yüzerken gö-

⁶ Kotzebue, *İlk Yolculuk*, III. cilt, s. 155'te şöyle der: "Radack'taki resiflere kuzey köknarlarının gövdeleri (!) ve aşırı sıcak bölgelerde yetişen ağaçlar (palmiye, bambu) vurmuştu. Kıyıya vuran bu ağaçlar ada sakinlerine hem kano yapmak için gerekli keresteyi sağlıyor hem de batan Avrupalı gemilerin malzemelerini de sürüklediklerinden ada sakinleri ihtiyaçları olan demiri de bu ağaçlar sayesinde edinmiş oluyorlar." - "Aynı yolla taş araştırmaya çalıştıklarında başka bir hazine daha elde ediyorlar o da bilemek için kullarıslı olan taşlar. Bu taşları da benzer şekilde denizin kustuğu ağaçların köklerine ve kovuklarına bakıp buluyorlar."

⁷ Kotzebue ile birlikte Kamçatka'ya giden kimi yerliler ülkelerine geri götürmek için taşlar ve başka kıymetli parçalar da toplamışlar.

rebilmek oldukça nadir yaşanan bir durumdur. İçi su dolu olan bir ağaç gövdesinin denizin dibine yakın bir seviyeden hatta ara sıra deniz tabanı üzerinden doğru sürüklenerek ilerlediğini hayal etmek pek zor değil. Sebepler üzerinden (belli bir süre sonra) ulaşılan sonuçlar her ne kadar imkansız ihtimallermiş gibi görünseler de dakikalara kafa yoran insanlar anlamaz belki ama yüzyıllar hatta bin yıllar süren işlere kafa yoran bir jeolog için bu sonuçlar çok değerlidir. Aktardığım bu gerçekleri düşününce tortullarla oluşan ince ince katmanlaşmış toprak tabakaları arasında karşımıza çıkan farklı taşların eski devirlerde denizde sürüklenip gelen ağaçlar yardımıyla taşınarak söz konusu katmanların arasına karışmış olabileceğini düşünmek abartı olmaz.

* * *

Millepora ailesine ait iki tür batma hissi yaratan mercanla karşılaşınca çok şaşırdım. Sudan çıkarıp elinize aldığınızda dalları ve düz kısımları sert olan bu mercan çok katı ve incecik değil fakat kokusu çok kötü ve çok kuvvetli. Farklı mercan örnekleri farklı seviyelerde batma hissi yaratıyorlar. Yüzünüzün ya da kolunuzun hassas kısımlarındaki derinizin üzerine mercanı değdirdiğinizde ya da bastırdığınızda bir süre sonra kısa süreliğine bir batma hissi duyuyorsunuz. Fakat bir gün bu tip bir bitkinin dalını yüzüme değdirdiğimde anında bir acı hissettim ve birkaç saniye sonra acı daha da keskinleşti ve birkaç dakika boyunca canım yandı. Hatta yarım saat sonra bile yüzüm hâlâ hafif hafif yanmaya devam ediyordu. Bitki ısırgan otu kadar can yakıyordu ama verdiği hissiyat daha çok fizalya denizanasının (*Physalia*) verdiği acıya benziyordu. Kolun hassas bölgesinin üzerinde kırmızı noktacıklar oluşuyor ve bu noktacıklar sanki içi su dolu keseciklere dönüşecek gibi dursalar da kabarmıyorlar. Mercanların batma hissi yaratılma özelliğine sahip oluşları aslında yeni öğrendiğimiz bir özellik değil fakat şimdiye kadar pek üzerinde de du-

rulmadı. M. Quoy⁸ bu konudan bahseder ve Batı Hint Adalarında da yanma hissi veren mercanlar olduğunu duymuştum. Hint okyanusunun doğusunda da batma hissi veren yosunlar var.

Renk değiştiren sıra dışı bir mercan türü daha var. Mercan öldükten sonra renk değiştiriyor. Canlıken bal sarısı ama sudan çıkarıldıktan saatler sonra simsiyah oluyor. Mercanlarla yakından bağlantılı olan bir konudan daha bahsetmek istiyorum. Sparus cinsine mensup iki tür balık var ki bu balıklar mercanlarla besleniyorlar. İki tür de mavimsi yeşil renkteler, biri lagünde yaşarken diğeri dış taraftaki resiflerde yaşıyor. Bay Liesk balık sürülerinin kemikli ve güçlü çeneleri ile mercan dallarının tepelerini yediklerinden bahsetti⁹. Balıkların bağırsaklarını yarıp açtığında içerisinde sarımsı kalkerli maddeyle dolu olduğunu gördüm. Bu balıklar taş yapılı kabuklarla ve nereid türüne dahil olan ve ölü mercanlarda delik açan hayvanlarla birlikte en iyi çamuru üretmekte çok başarılı olmalılar. Üretilen çamur ölü mercanlardan elde edildiğinden tebeşiri andırıyor.

12 Nisan – Sabah lagünün karşısında durduk. Bu adaları ziyaret etmekten memnundum. Mercanların dünyanın en güzel oluşumlarından biri olduğuna şüphe yok. Manzarası mükemmel görüldüğünden değil biraz düşününce mantık gözüne mükemmel göründükleri için harikalar aslında. Seyyahlar eski zamanlardan kalma kocaman kaya kalıntılarından hep bahsederler fakat söz ettikleri o kayalar minicik hayvanların buralarda oluşturdukları taş yığınlarının yanında ne kadar da önemsiz kalıyorlar. Buradaki mercan adalarının tümünde atomlardan¹⁰ tutun da kocaman kaya-

⁸ Freycinet'in Seyahatnamesi, I. cilt, s. 597.

⁹ Genelde mercanla beslenen balıkların zehirli oldukları düşünülür (bkz. Freycinet'in Seyahatnamesi'nde Quoy'un dedikleri) fakat Spari öyle bir familya değil.

¹⁰ Malakka'dan ve Cava'dan buraya gemi ile taşıdığımız topraklardan, Doğu Hint Okyanusuna ait bitkilerin sürüklenerek gelen tohumlarından

lara varana dek her şey organik yapılanmanın eseri. Kaptan FitzRoy kıyıda bir kilometre kadar uzakta ölçüm yaptı ve yedi bin iki yüz fit derine kadar indi fakat deniz tabanına ulaşamadı. Ada belli ki deniz altına doğru uzanan kocaman bir dağ ve karadaki volkanik kökenli dağlardan çok daha büyük bir eğime sahip. Dönenceler arasındaki denizlere dağılmış olan resiflere ait sınıfların kökenleri hakkında ulaştığım genel sonuçlar var. Bu sonuçları kaba taslak anlatacağım¹¹.

İlk söz etmem gereken şey şu; yaptığım her bir gözlem beni resif oluşturmaya elverişli olan yassı formdaki mercanların derinlerde yaşayamadıkları sonucuna ulaştırdı. Şahsen kendim de gözlem yaptım fakat aynı zamanda Kaptan FitzRoy'un Keeling Adasında resiflerin az ötesinde yaptığı derinlik ölçümlerinde ulaşılan sonuçları da dikkatlice inceledim ve Mauritius'ta elde edilen sonuçlara da baktım. 18 metreye kadar inen teçhizat sanki kalın bir çimen tabakasının üzerine inmişçesine yüzeye tertemiz halde çıktı. Fakat derinlik arttıkça kum parçacıklarının miktarı da arttı. En sonunda tabanın kalkerli yumuşak bir kumla kaplı olduğunu anladık. Bu kalkerli kum yer yer muhtemelen ölü mercan kayalarından oluşan basamaklarla bölünmüştü. Örneğimize devam edersek; bitkilerin yaprakları derinlere indikçe iyiden iyiye inceldi ve en sonunda top rak o kadar kuraklaştı ki hiçbir bitkiye rastlamadık.

Daha anlaşılır bir teori üretmek için lagün adalarının yapılarına dair bilinenler dışında başka hiçbir bilgiye sahip olmasaydık, mercanların habitatlarını -daha doğru bir deyişle iskeletlerini- deniz altındaki kraterlerin çember şeklindeki tepelerine kurduklarına dair olan inanış hem zeki hem de akla yatkın bir fikirdi. Fakat kimi mercanların dalgalı yapıdaki sınırları Kotzebue'nin bahsettiği Radack

ve süngertaşı parçalarından bahsetmedim. Kuzeydeki lagünde yer alan yeşil şist taşını işin dışında tutmak lazım.

¹¹ Vardığım bu sonuçlar Mayıs 1837'de Jeoloji Derneğindeki toplantıda okundu.

Adalarında olduğu gibi elli iki mil uzunluğunda ve yirmi mil genişliğindeler. Bow Adasındaki mercanlar gibi bazı mercanların dar oluşu bu konuya kafa yoran herkesi şaşırtmıştır. (Kaptan Beechey, Bow Adasını büyük haritanın üzerine çizdiği şemada göstermiştir ki bu çizim ortaya koyduğu sayısız emekten biridir).

Lagün adalarını görüp şaşıranlar, bu adalarla ilginç yapıdaki diğer mercan adalarının neden es geçildiğini anlamayıp şaşıracaklardır¹². Diğer mercan adaları derken kıyı resiflerinden söz ediyorum. La Peyrouse gemisinin batması ile bilinir hale gelen Vanikoro mercanını örnek olarak ele alalım. Resifler Vanikoro'da kıyıdan iki yer yer üç mil ötede yer alıyorlar ve kıyı ile resiflerin arasında elli metre ile yetmiş metre kadar derinliğe ulaşan bir kanal var. Bu kanal hatta bir noktada üç yüz fit kadar bir derinliğe ulaşıyor. Dışından bakınca resif derin bir okyanusun dibinden doğru yükseliyor. Böyle bir yapıdan daha nadide bir şey olabilir mi dünyada? Lagün adasına benzeyen bu resifin tam ortasında -çerçeve içindeki resim misali- bir de ada yer alıyor. Alçak alüvyal topraklar dağların eteklerinde sınır oluşturarak toplanırlar. Bu topraklarda tropik bölgelerin en güzel malzemeleri toplanır ve sarp bir dağ tarafından desteklenen bu toprakların önünde sakin bir göl yer alır. Çizgi halinde uzanan resifler gölün sakin sularını okyanusun koyu renkteki dalgalarından ayırırlar. Tahiti de böyle oluşmuştur ve bu yüzden Adalar Kraliçesi adıyla anılır. Kıyı resiflerinin her zaman bir kraterin dış kısmını oluşturdıklarını söyleyemeyiz zira merkezde yer alan kitlenin içinde bazen bir kaya vardır ya da bazen tortulların çökmesi ile oluşmuş bir yapı vardır. Resifler adadan bağımsız bir yol izlerler ve okyanustaki uzantılarının boyutu birbirinden farklıdır. Okyanusa doğru uzanmak demişken

¹² Bay De la Beche bu sorunun farkındadır ve "mercan resiflerinin sahil şeridi ile çizgi halinde ilerlediği durumlar da vardır fakat bu resiflerin kıyıdan derin sularla ayrılıyor oluşunun farklı bir açıklaması olmalı" der, *Geological Manuel*, s. 142.

bunun en iyi örneği Yeni Kaledonya'dadır. Yeni Kaledonya'daki resifler adadan yüz kırk mil kadar öteye uzanırlar.

Üçüncü sınıf resifi oluşturan mercanlar ise Avustralya'nın kuzeydoğusunda yer alan Büyük Set Resifi. Flinders'in anlattığına göre bin mil kadar uzanan bu resif kıyıya paralel olarak ilerlemekte ve kıyıdan da yirmi otuz mil arası bir uzaklıkta yer alıyor. Hatta kimi noktalarda resif elli ile yetmiş mil kadar uzağa bile ulaşıyor. Avustralya ile resifler arasında yer alan kanalın sularının derinliği ise on sekiz ile otuz altı metre arasında fakat kimi noktalarda bu derinlik yetmiş ile yüz on metreye kadar ulaşıyor. Büyük Set Resifi dünyadaki en büyük ve en muhteşem resiflerden biri.

Dikkatten kaçmaması gereken şey şu ki lagün, kıyı ve set resifi olarak üç sınıfa ayırdığımız bu resifler en küçük ayrıntısına kadar yapı olarak birbirlerine benziyorlar. Söz konusu küçük ayrıntılara burada yer vermeyeceğim. Aralarındaki tek fark civarda bir kara parçasının olup olmamasıyla ve resifin de bu kara parçasının karşısında nasıl konumlandığıyla alakalı. Kıyı ve set resiflerinin kökenleri ile ilgili olarak belirtmem gereken tek bir zorluk var o da Dampier'in zamanından beri yükseltilerin olduğu karalarla derinlere kadar inen denizlerin iç içe geçmiş olabileceğinden bahsedilmiş olması. Şimdi engebeli adalarda yer alan dağların sarp bir biçimde deniz kıyısına kadar indiklerini görünce eğimlerinin denizin dibine doğru aynı şekilde katmanlar halinde ilerlediğini düşünüyoruz. Fakat kıyılardan çok uzakta yer alan resiflerde durum farklı. Biraz kafa yorunca nasıl oluştuklarını anlıyorsunuz. Resifin kıyıdan kilometrelerce ötede yer alabilmesi bize bu yapının temelini sağlam bir kayaya dayandırıldığını ve sonra da bu kayanın dış kenarlarından yukarıya doğru büyüdüğünü gösteriyor. Resifler, düz yüzeyli mercanların hayatta kalmak için ihtiyaç duydukları su seviyesinden çok daha yukarı bir seviyeye kadar büyüyebiliyorlar.

Denizin bazı kısımlarında resifler kıyıyı sarmıyor ama

saçaklar halinde uzanıyorlar ve kıyıya daha yakın yerlerde konumlanmışlar. Bu tür mercanlarda eğim o kadar az oluyor ki mercanların gelişimini gözlemlemek hiç zor olmuyor. Karayı “çember” olarak saranlardan farklı olarak “saçaklar” halinde uzanan resifler de kıynın hemen dibinden başlamıyorlar. Bunun iki nedeni olabilir: Birincisi sahile ulaşan okyanus suları dalgalar halinde geldiğinden çalkan-tılı bir hal aldığı için zoofitleri yok ediyor olabilir ve ikincisi ise resiflerin en büyük ve en etkili olanları belki de açık denizin kırılan dalgalarının olduğu yerlerde oluşabiliyorlardır. Kıynın civarında yer alan resifler ile kıyı arasında sığ sular oluyor ve bu alanın yapısı ile çember şeklinde ilerleyen diğer resiflerdeki derin kanalların yapısı birbirlerinden farklılar.

Resiflerin şekilleri ve civardaki kara parçasına karşı konumlanış biçimleri itibarıyla birbirlerinden ayrıldıklarını fakat onun dışında kalan tüm özelliklerinin birbiri ile benzeştiğini (vakit olsaydı benzerliklerden de burada bahsetmek isterdim) dile getirdikten sonra mercanlarla ilgili yapılacak tüm açıklamalar, bu üç çeşidi kale almadığı sürece pek de doyurucu olmayacaktır. Benim öne süreceğim teori ise şöyle; üzerinde resiflerin olduğu kara parçası yeraltı faaliyetleri dolayısıyla usul usul çökerken mercanları meydana getiren polipler de bir yandan faal bir biçimde sert kitlelerin su yüzeyine kadar yükselmesini sağlıyorlar. Fakat kara parçasında kaybedilen her bir milim yerine konmamak üzere yok olduğundan kara yavaş yavaş ta ki en son zirve de suyun altına inene dek çöküyor.

Bu teorimi daha da detaylandırmadan evvel seviye değişimlerinin yaşanmış olabilme ihtimalini kuvvetlendiren birkaç ayrıntıdan daha bahsetmek istiyorum. Güney Amerika kıtasının büyük bir bölümü aslında gözlerimizin önünde yükseliyor. Yakın dönemde büyük oranda yükselme yaşadığına dair elimizde kanıtlar var ve bu kanıtlar aslında benzer oranda bu kez tersine yaşanan bir hareketin de pek de imkansız olmadığına işaret ediyor. Mercan resif-

lerinin genel itibarıyla bir çökme yaşıyor olduklarından ilk söz eden kişi Bay Lyell, Pasifik'te yer alan ve oluşumunda hem suyun hem de volkanik faaliyetlerin etkin olduğu bu küçük toprakların temelden yavaş yavaş çöküyor olabileceklerini belirtmişti. Öte yandan mercanların ulaşabildiği akıl almaz derinliği dikkate alan çok önemli bir görüş daha var. Okyanusun üzerinde bir taraftan bin milden daha öteye diğer taraftan yüzlerce mil uzağa kadar uzanan adalardan bahsediyoruz. Bu adaların hiçbirisi dalgaların malzemeler taşıyamayacağı ya da rüzgarın kum yığınları oluşturmayaacağı kadar yüksek değiller. Çökme ile ilgili konuyu bir kenara bırakırsak resiflerin oluştukları temel, mercanların yaşayabildikleri (otuz altı metre diyelim) sınırlı seviyeye kadar yükselebilmeli. Varılan bu sonuç pek mümkün değilmiş gibi görüldüğünden insanlar bu fikri reddedebilirler zira hangi memlekette geniş ve yüksek bir dağ sırası otuz altı metre aşağıda aynı yükseklikte ilerleyebilir ki? Çökme durumunu dikkate aldığımızda durum netliğe kavuşuyor. Her bir nokta rakıma göre birbirinin ardı sıra çökerken mercanlar da yukarı doğru büyüyorlar ve böylece birbirlerine yakın yükseklikteki adaları oluşturmaya başlıyorlar.

Yaşanan çökmenin olasılıksız olduğuna dair var olan şüpheleri geneli itibarıyla ortadan kaldırdıktan sonra eşit bir seviyeye ulaşmış olan mercanların durumunu tam anlamıyla açıklayabilmek için çökmenin yaşandığını kabul etmemiz lazım ve farklı şekillerdeki mercan adalarının tümünün oluşumunu ancak bu şekilde açıklığa kavuşturabiliriz. Kıyıya yakın yerlerde çizgiler halinde uzanan mercanların olduğu bir adayı düşünelim. Daha önce de belirttiğim gibi bu adanın yapısını anlamak çok da zor değil. Adanın seri halinde ancak yavaş yavaş çöktüğünü ve her çöküş yaşandığında mercanların da yukarıya doğru büyüdüklerini düşünelim. Bu iki hareketin yardımı olmadan mercanlarla ilgili bugünkü sonuçlara ulaşmamız mümkün olmazdı. Biraz düşününce anlaşıyor ki kıyıların etrafını

uzaktan ya da yakından saran resiflerin hepsi çökmenin miktarına bağlı olarak oluşuyorlar. Çökmenin sürdüğünü düşünürsek merkezde yer alan kara çökerken mercanlar da halka şeklinde yükseliyorlar ve çember şeklinde uzanan resifler zamanla lagün adasına dönüşüyorlar. Etrafını mercanların sardığı bir adanın bir bölümünün gerçek ölçüsünü ele alırsak Kaptan Beechey'nin anlattığı Gambier örneğinde de olduğu gibi çember şekilli resif eğer sağlam karakterdeyse yaşanan çökme adayı lagün adasına dönüştürecek kadar etkili olamıyor.

Kıtanın kıyılarının etrafını yakından saran mercan resifi yaşanan her bir çöküşün ardından yüzeye doğru yükseliyor ve suların da karaya doğru sokulmasına neden oluyor. Avustralya'ya paralel olarak uzanan set resifi de aynı şekilde meydana gelmiş olamaz mı? Aynı şekilde oluştuğuna şüphe yok. Bu set resiflerinden biri birçok adanın etrafını sararak açılıyor.

Mercan adalarının lagün, kıyı ve set olarak ayırdığımız üç ana sınıfını tek bir teoriye bağlayabiliyoruz. Eğer teoriyi doğru kabul edersek yakın mesafeden resifler tarafından sarılan adalar, lagün adalarına dönüşene dek kademe kademe ara formlar yaşanıyor olmalı. Bu ara formlara okyanusun pek çok yerinde rastlanıyor. Bir iki tane hatta daha fazla sayıda adanın etrafı tek bir resifle çevrelenmiş durumda ve bu adalardan bazıları mercan oluşumunun olduğu alana oranla daha küçükler. Bu yapılar dikkate alınarak karayı çember gibi saran resiflerin lagün adalarına dönüşürken geçirdiği aşamaları gösteren taslaklar çizilebilir. Yeni Kaledonya'da adanın yüz kırk mil uzağına kadar uzanan çift sıra resifte bahsettiğim bu değişimin oluşum sürecini gözlemleyebiliriz. Kaledonya'nın kuzey sınırlarında yer alan resiflerin bazıları kıyıyı sararken kimisi gerçek birer lagün adası özelliğindedir. Şu an bulunduğumuz adanın batı kıyısını saran resifler bazıları tarafından set olarak adlandırılıyor ve dört yüz mil uzunluğundaki bu resif karşılaştığımız sıradan çember şeklindeki resifler ile

Avustralya'daki büyük set resifi arasında bir bağ oluştuyorlar.

Lagün adalarının kökeni ile ilgili aşikar olan bir büyük soruna daha işaret etmeliyim. Çökme ile ilgili teoriyi dik-kate alınca kap şeklinde bir kitle değil de yalnızca dairesel bir disk şeklinde mercan oluşacağını düşünebilirdik. Önce-likli olarak (daha evvel de belirttiğim üzere) karanın etra-fında saçaklar halinde büyüyen resiflerde mercanlar kıyıda büyümüyorlar yalnızca sığ bir kanal oluşturuyorlar. İkinci olarak da sağlam bir resifi oluşturan güçlü kuvvetli türlere ise lagünün içinde rastlanmıyor. Mercanlar sürekli halde kırılarak gelen dalgaların köpükleri ortasında yetişiyorlar. Öte yandan güçlü gelgitler ya da kum çökeltileri gibi pek çok badire atlatan narin mercanlar ise mütemadiyen lagü-nün içini doldurmaya çalışıyorlar. Fakat bu doldurma sü-reci o kadar yavaş işliyor ki sığ bölgelerdeki su mercanlara zarar veren bir hale dönüşebiliyor. Bu bahsettiğim duru-mun benzerini Keeling Adasındayken yaşadık. Tropik bölgeye düşen şiddetli yağış adadaki balıkların tümünün ölümüne neden oldu. Mercanlar bahar gelgitlerinde suyun ulaştığı sığ seviyeye ulaşana kadar -ki bu seviye mercanla-rın yaşamını sağlayan sınır seviyedir- ne kadar uzun bir zaman geçmiştir kim bilir? Zira yakınlarda çökeltilerin gel-ip birikebileceği yüksekçe bir kara parçası yok ve okyanu-sun koyu mavi suları suyun bu konuda saf olduğunu da ele veriyor. Dış taraftaki kıyılardan kalkerli tozları taşıyan rüzgar lagün adasını sağlam bir kara parçasına dönüştürebilecek tek güç. Artık rüzgarın yardımıyla ilerleyen bu sü-reç ne kadar uzun zaman alır siz düşünün!

Toprağın çöküşünü uzun yıllar boyu üzerinde uygarlık-ların yaşadığı yerler dışında kalan bölgelerde tespit etmesi oldukça zor aslında zira bu hareketin kanıtları oldukça iyi gizlenebiliyor. Keeling Adasında bizi çöküş yaşandığı so-nucuna ulaştıracak kanıtları gözlemlemek ise çok daha ko-laydı. Lagünün içindeki su her tarafta sakin bir göl kadar durgunken yaşlı Hindistan ağaçlarının kimisinin kökleri

alttan oyulmuş ve yıkılmışlardı kimisi ise alçalmaktaydı. Kaptan FitzRoy yerlilerin söylediklerine bakılırsa ambar olarak kullanılan bir barakanın yedi yıl evvel suların ulaştığı sınırın ötesinde dururken bugün gelgit sonucu oluşan dalgaların altında kaldığını anlattı bana. İnsanlara son zamanlarda hiç deprem yaşayıp yaşamadıklarını sorduğumuzda adanın son dönemlerde şiddetli bir depremle sarsıldığını ve son on yıl içinde yaşanan iki kuvvetli depremi daha hatırladıklarını dile getirdiler. Ağaçların yıkılmasına ve ambarın sular altında kalmasına neden olan şeyin bu depremler olduğuna şüphe yok.

Daha evvel de bahsettiğim çember şeklindeki Vanikoro Adasında Kaptan Dillon'ın anlattıklarından anladıklarıma bakılırsa dağın eteklerindeki alüvyal toprağın miktarı oldukça azmış ve kanal ise oldukça derinmiş. Resifin üzerinde yavaş yavaş biriken çökeltilelerle oluşan adalar ise bir iki taneymiş, içerden ve dışardan duvar şeklinde yükselen resifi de dikkate alınca son zamanlarda bölgede sürekli olarak yaşanan bir çöküş olduğunu düşünüyorum ki yaşandığına da şüphe yok. Zaten Dillon'ın kaleme aldığı bölümün sonunda adaların şiddetli depremlerle sarsıldığını da bahsediliyor.

Olumlayan bir örnek olarak bir şeyden daha bahsetmeliyim fakat söz edeceğim bu konu sorunun bir başka yönünü de irdeliyor aslında. M. Quoy mercanların doğal yapısını genel olarak tartışırken yalnızca kıyıyı saran mercanlara uyan bir açıklama yapıyor ve mercanların oluşumunu sağlayan poliplerin derin sulara ihtiyacı olmadığını söylüyor. M. Quoy'un açıklamalarını okuyunca çok şaşırdım zira M. Quoy hem Pasifik'i hem de Hint Okyanusunu geçmiş biri olduğundan geniş bir açı ile çember şeklinde tüm karayı saran ve karada yaşanan çöküşe işaret eden resifleri de görmüş olmalı. Bahsettiği genel yapılara uyan adalardan örnekler veren Quoy çalışmasının farklı bölümlerinde kendi ağzıyla adaların yakın bir dönemde yükselmiş olabileceklerinden de bahsediyor. Böylece Quoy'un ürettiğim

teoriye ters düşen sözleri bir anda teorimi güçlendiren bir biçime bürünüyor.

Güney Amerika'da ve diğer bölgelerde gözlemlendiği üzere kıtasal bazdaki yükselmeler geniş alanlarda yekpare olarak yaşandığından kıtasal çökmelerin de benzer bir biçimde oluştuğunu düşünebiliriz. Bu durumda lagün adalarını, kıyı ve set resiflerini yaşanan çöküşün kanıtları olarak ele alırsak öte yandan da yükselen kabukları, mercanları ve kıyıları saran resifleri yaşanan yükselmenin kanıtları olarak da ele almamız gerek. Bu teorinin –yani mercanların şeklini yeraltı hareketlerinin etkiliyor olmasının- doğruluğunu da ortak sonuçlara ulaşp ulaşmadığımızı ölçerek test edebiliriz. Mercanların yeraltı hareketleri ile oluştuğu doğrudur ve yaptığımız bu incelemeler neticesinde çember şeklindeki ve diğer formlardaki mercanların oluşumunu açıklamakla kalmayıp belli kanunlara bile ulaşabiliriz.

Vaktim olsaydı detaylara girmeden evvel birkaç genel yorumda daha bulunmak isterdim. Yalnız tropik denizlerin uzandığı geniş bir bölgede resif oluşumunu sağlayan poliplere rastlanmadığına dikkat çekmek isterim. Örneğin Amerika'nın batı kıyısında, bence Afrika'da da (?) ve Atlantik Okyanusunun doğusunda yer alan adalarda da poliplere rastlanmıyor. Atlantik'in doğusundaki adalarda düz yüzeyli poliplere kıyılarda rastlansa da ve kalkerli madde buralarda bol miktarda bulunsa da bu adalarda hiç resif yok. Görünüşe göre resif oluşumunu sağlayacak faal türler bu adalarda bulunmuyor. Faal türlere o bölgelerde neden rastlanmadığını hiç bilemeyiz tıpkı Eski Dünyada belli bitkiler ve fundalıklar bol miktarda varken Yeni Dünyada bu bitkilere neden rastlanmadığını bilemediğimiz gibi.

Coğrafik olarak küçük detaylara girmeden evvel Pasifik'in merkezindeki adaların yönlerinin kuzeybatı ve güneydoğu yönünde olduğunu belirtmeliyim. Bu detayı bilmemiz gerek zira yeraltı hareketleri karanın kıyılarını etki-

liyor. Amerika kıyılarını düşünürsek bu bölgenin yakın zamanda yükseldiğine dair elimizde pek çok kanıt var fakat aynı bölgede mercanlara rastlamadığımız için Amerika şu anki konumuzun dışında kalıyor. Amerika kıtasının hemen yanı başında ada barındırmayan bir okyanus uzanıyor ve bu okyanusta ada olmadığından seviyedeki değişimi gösteren kanıtlar elde etmek bizim için oldukça zor. Söz konusu açık denizi lagün adaları ile kuzey çizgisinden bölüp kuzeybatı yönüne doğru uzanırsak bu hatta iki güzel takımada karşımıza çıkıyor: Society ve Georgian takımadaları. Dört bin mil uzunluğunda ve altı yüz mil genişliğindeki bu sahanın çöküşün yaşandığı bir saha olduğunu düşünüyoruz. Okyanusun genişliğini konuya hemen bağlayıp asıl tartışmamız gereken konuya yani Yeni Hebridler, Solomon ve Yeni İrlanda Adalarına geçiyorum. Pasifik'teki adaları gösteren büyük bir haritayı inceleyen biri bu adaların etrafında ya da uzağında resiflere rastlanmadığını görünce çok şaşıracaktır. Halbuki buralarda kıyılara yakın yerlerde bol miktarda mercana rastlanmaktadır. Bu noktada teorimizi destekleyen bir kanıt yok fakat Forstre, Lesson, Labillardiere, Qouy ve Bennet çalışmalarında yükselmiş olan mercanlara rastladıklarını dile getirdiklerinden teoriyi destekliyorlar. Bu adalar yükselmenin yaşandığı hattı oluşturuyorlar. Adalar ile daha evvel bahsettiğim çökmenin devam ettiği bölge arasında kalan geniş sahada üzerinde çeşit çeşit adanın olduğu büyük bir deniz yer alıyor. Bu adaların bazısında yakın dönemde yükselme yaşandığına dair kanıtlar var. Kimisinin etrafında saçaklanan mercanlar var, kimisinin çevresini mercanlar bir çember gibi sarmış ve kimisi de lagün adaları. Kaptan Cook lagün adalarından birini bir karış toprağın bile yer almadığı kocaman bir dalgakıran olarak tarif ediyor. Kaptan Cook'un bu söylediklerine bakarsak lagün adasının burada yakın bir dönemde çöktüğünü düşünebiliriz. Öte yandan diğer kimi lagün adalarının deniz seviyesinden metrelerce yukarıya çıktıklarına ve ortalarında hâlâ tuzlu su barındırdıkları

rına dair de elimizde kanıtlar var. Bu bilgiler yeraltı hareketlerinin düzensiz bir seyir izlediklerini gösteriyor ve sınırları net bir biçimde çizilmiş olan yükseliş yaşanan saha ile çökme yaşanan saha arasındaki büyük alanı düşünürsek düzensiz ve birbirinin tersi olan yeraltı hareketlerin yaşanıyor olduğu gerçeği oldukça olası görünüyor.

Yeni Hebridler'in batısına doğru olan yükseliş hattında Yeni Kaledonya var. Bölge, Avustralya Set Resifleri ile Corallian Denizi arasında kalıyor. Flinders resiflerin sayısından dolayı denize Corillian adını vermiş. İki taraftan da dünyanın en büyük ve en sıra dışı resifleri tarafından sınırlan bu bölge, kuzeyden de uzak resiflerin en tehlikesine sahip olan Louisiade kıyıları ile sınırlanıyor. Teorimize göre burası çöküşün yaşandığı bölge. Set resifinin oluşumu anakaranın çöküşü ile gerçekleştiğinden, durumu teorimiz üzerinden değerlendirirsek dış kısımlarda yer alan adalar ise lagün adası oluşturuyorlar o zaman. Bligh ve diğerleri bu adalardan bazılarının Pasifik'te yer alan lagün adalarına çok benzediklerinden bahsediyorlar. Buralarda resiflerin çevrelediği adalar da var. Böylece üç sınıfa ayırdığımız mercan adalarının aynı hareket neticesinde ortaya çıktıklarını görüyoruz. Benzer hareketler, kanıt az da olsa, bugün Yeni Kaledonya ve Society Takımadalarında da yaşanıyor.

Yeni Hebrid adalarının olduğu hattın Yeni Britanya'ya doğru eğimlendiği gözlemleniyor. Yani adalar doğuya ve batıya doğru meyilleniyorlar ve son olarak da kuzeybatı yönüne yani Sumatra'ya ve Malakka yarımadasına doğru hareketleniyorlar. Adaların şekli aşağı yukarı "S" harfini andırıyor ve hat genelde çift olarak ilerliyor. Kuzeydeki Yeni İrlanda'ya kadar uzanan güney bölgesindeki sahanın yükseldiğinde dair elimizde çok kanıt olduğunu belirttik ki diğer alanlarla ilgili de durum benzer bir biçimde ilerliyor. Bougainville döneminden bu yana her bir seyyah Doğu Hint Takımadalarının büyük bir bölümünde bu tür değişimlerin yaşandığına dair taze kanıtlar sundular. Bu adaların Yeni Gine, Wageeo, Ceram, Timor, Cava ve Sumatra

olduğunu söyleyebilirim. Bu adalarda mercanlara bol miktarda rastlanmakta ve mercanlar adaların kıyılarının etrafını sarmış durumdadır. Kıvrımlı hatta ilerleyen yükselişi gözlemlendiğimiz gibi buradaki çöküşü de aynı şekilde takip edebiliriz. Keeling Adasında daha evvelden bahsettiğim gibi çöküşün yaşandığını gösteren kanıtlar var. Keeling’de yaşanan depremin altı yüz mil ötede olmasına rağmen Sumatra’yı da ciddi bir biçime sarsmış olması oldukça ilginç. Sumatra kıyılarında yakın dönemde yükselme yaşandığını düşünürsek insan, bir kol yükselirken diğer bir kolun çöktüğünü anlayabiliyor. Yani doğudaki takımadalar yükselirken komşu denizler çöküyor ve Keeling Adası da uzun zaman evvel batacakken mucizevi mercan oluşumları sayesinde kurtarılıyor.

Büyük takımadalarının yer aldığı bu bölgede daha evvel de bahsettiğim gibi mercanlar yalnızca adaların etrafını sarmış durumda. Adaları ziyaret edenlerin anlattıklarına bakınca ve haritaları incelediğimizde buralarda lagün adalarına rastlanmadığı görülüyor. Bu durum başlı başına mühim ve anlatılanlara (Bay De la Beche’in¹³ net bir biçimde bahsettiklerine) bakınca bir de Batı Hintte bol miktarda mercan olmasına rağmen mercan adasına hiç rastlanmadığımızı düşününce durum daha da fazla önem kazanıyor. Buradaki adaların çoğunun son dönemde yükseldiklerine dair eldeki kanıtların herkes bugün farkında. Ehrenberg de Kızıl Denizde lagün adalarına rastlanmadığından bahsetti. Lyell, *Coğrafya Dergisi*’inde yer alan çalışmasında Kızıl Denizin kıyılarının geniş bir bölgesinde yükselme yaşandığına dair kanıtlar sunuyor. Resiflerin, maruz kaldıkları yeraltı faaliyetlerine göre şekil aldıklarına dair kurduğumuz teoriyi bir kenara bırakalım. Lagün adalarına bugün dünyanın pek çok yerinde rastlanıyor ve kimisi de oldukça karakteristik bir yapıda. Fakat buna rağmen sıra dışı bir oluşum olan lagün adalarının sırrını çözmeye ça-

¹³ *Geological Manual*, s. 141.

lışmamak ya da araştırmacıların bu konuya hiç girmemiş olması oldukça tuhaf bir durum. Burada M. Quoy'un bahsettiği kıyıların kenarlarından geçen ve bulundukları yerde yükseliş yaşandığına dair kanıtların olduğu resiflere (daha pek çok başka resifi de listeye ekleyebiliriz) dikkat çekmek isterim. Kıyıya set eker gibi uzanan resiflerin ve okyanusun dibinden doğru halka şeklinde ortaya çıkan ve açıklarda yer alan resiflerin arasındaki şekil farkı genel bir kural tarafından belirleniyor. Birinci evredeki basit yapılı mercanın çökme hareketine bağlı olarak ikinci evreye geçip daha karmaşık bir hal aldığını kanıtlamaya çalıştık.

İncelememize devam edersek Keeling Adasının gösterge olduğu çöküş hattının batıya doğru ilerleyen uzantısında yükselmenin yaşandığı bir saha var. Sri Lanka'nın kuzey ucu ile Hindistan'ın doğu kıyılarında Keeling Adasının bulunduğu denizdekilere benzeyen yükselmiş kabuklara ve mercanlara rastlandı. Hint Okyanusunun ortasında Laccadive'deki, Maldiv'deki ve Chagos'taki mercan ya da lagün adalarının bulunduğu hatta çöküş yaşandığı gözlemlendi. Adaların içinde en karakteristik olanı yani Maldiv Adaları dört yüz seksen mil uzunluğunda altmış mil genişliğinde bir alana yayılmış durumda. Bu bölgede yer alan mercan adaları Pasifik'in diğer yerlerindeki mercan adaları ile büyük oranda benzeşiyor. Maldiv Adalarının pek çoğu gruplar halinde toplaşmışlar ve küçük gruplar oluşturan bu adalar birbirlerinden derin kanallarla ayrılıyorlar. Aynı sonuçlara ulaşmak amacıyla bir haritada Yeni Kaledonya resifinin kuzey uca doğru ilerleyen kolunu incelersek ve yaşanan çöküşün geneline bakarsak orijinal resiflerin öbeklere ayrıldığını görürüz. Her bir öbek de dış kısımda grleşen mercanlar sayesinde yuvarlak bir şekle brnmşler. İlk sıra resifte yaşanan her rastlantısal kırılma yeni bir halkanın oluşmasına vesile oluyor. Pasifik'te yer alan Low ve Dangerous Takımadalarındaki duruma baktığımızda buradaki lagün adalarının birbirinden uzakta olan birden fazla adanın dış taraflarında şekillendiklerini düşünüyorum.

Maldivler örneğinde ise engebeli tek bir adanın etrafını resifler sarmış ve Yeni Kaledonya'ya şekil ve boyut açısından çok benzeyen bu tek ada eskiden okyanusun bu bölgesini kaplamaktaymış.

Batı uca doğru kayarsak Afrika kıyılarına yakın bölgeler de mercan resifleriyle dolu ve Kaptan Owen'ın seyahatinde anlattıklarına bakılırsa yakın bir dönemde bu bölgelerde yükselme yaşanmış. Aynı şey Madagaskar'ın kuzey bölümü için de geçerli. Bu büyük adanın deniz altında ilerleyen kolunun üzerinde yer alan Seyşeller'deki resiflere baktığında yükselme yaşandığı anlaşılıyor. Kuzey-kuzeydoğu ve güney-güneybatı yükselme hattının arasında yer alan lagünler ile etrafı geniş resiflerle sarılı adalar burada bir çöküş bandının olduğunu gösteriyor.

Yükselmenin yaşandığına dair elimizde kanıtların olduğu takımadalarda ve geniş sahalarda büyük halkalar şeklinde ilerleyen resiflere ve lagün adalarına rastlamadığımızı görüyoruz. Öte yandan resiflerin olduğu fakat yükselmeye dair kanıtların olmadığı alanları ve aynı sıra ile gerçekleşen yeraltı hareketleri neticesinde birbirinden farklı şekillere sahip mercan resiflerinin yan yana ve simetrik bir biçimde dizilebildiklerini biliyoruz. Bu iki durumu dikkate alırsak (farklı şekillerdeki mercan resiflerinin oluşumuna dair bağımsız bir açıklama da sağlayan) teorimizde haksız olmadığımız ortaya çıkacaktır. Teorimiz doğruysa eğer ne kadar mühim olduğu ortada zira bu teori karaların yüzeyinin parçalanış biçimine dair bize genel bir bakış sunuyor. Bu bakış on bin yıl yaşayıp da gerçekleşen değişimlerin adım adım çetelesini tutabilecek olan bir jeoloğun sunabilecekleri kadar mükemmel değil elbette ki. Bu konuda belli bir doğa kanunun işlerlik kazandığını görüyoruz. Doğrusal olarak ilerleyen geniş alanları aynı hareketin yani yükselmenin ya da çökmenin etkilediğine tanık oluyoruz. Tanık olduğumuz bu olay yeraltındaki akışkan maddenin itme kuvveti ile yerin sert kabuğunun birinden diğerine doğru ilerlediği fikrini aklımıza getiriyor.

Bu görüşlerden yola çıkarak ulaşabileceğimiz diğer sonuçlara kısaca değinebileceğim. Pasifik ve Hint Okyanuslarındaki volkanik patlamaların yaşandığı noktaları incelersek *aktif volkanların yer kabuğunda yükselmenin yaşandığı* noktalarda yer aldıklarını görürüz. (Asya bandı bu konunun dışında kalıyor zira o bölge ile ilgili elimizde hiç veri yok.) Öte yandan şu an çöküyor olduğu varsayılan Corillian Denizindeki Radack ve Dangerous Takımadaları arasında yer alan geniş sahada ve Hindistan'ın batı kıyısının karşısında yer alan mercan adalarında yükselme yaşanmıyor. Seviyede yaşanan değişimleri daha evvel de bahsettiğim gibi yer kabuğunun altındaki akışkan maddenin itme gücüne bağlarsak bu gücün hedefinde olan alanın, akışkan maddenin yavaşça geri çekilişine nazaran, itme kuvvetine daha çabuk boyun eğdiğini düşünebiliriz. Yukarıda sözünü ettiğim kuralın geçerli olduğunu düşünüyorum zira dünyanın geri kalan taraflarına baktığımızda volkan ağzlarının olduğu yerlerde yakın zamanda yaşanan yükselmelere ait sürekli belli kanıtlarla karşılaşırız. Örnek vermek gerekirse Batı Hint Adalarında, Yeşil Burun Adalarında, Kanarya Adalarında, İtalya'nın güneyinde, Sicilya'da ve diğer yerlerde yükselmeler yaşanıyor. Bu söylediklerime cevaben Avrupa'daki izole volkanik dağların tarihini dikkate alan jeologlar bu bölgede yerin sürekli olarak yükselip alçaldığına inanmaya meyilli olduklarından bu bölgedeki çökmenin yükselme ile aynı seviyede gerçekleştiğinde ısrar edebilirler fakat gerçekten böyle olup olmadığını bilmiyoruz. Şüphe kaynağı olan bu yorumu yok sayarsak resiflerin şeklini dikkate aldığımızda birbirinin alternatifi olan iki zıt yeraltı hareketinin bahsettiğim kanuna doğrudan bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Böylece (eğer teorimiz doğruysa) en eski zamanda seri halinde gerçekleşen hareketlerle birlikte evvelden yaşanmış olan yer kabuğunun önemli hareketlerine de ışık tutmuş ve çökeltiler sonucu oluşan toprakların katmanlarının arasında volkanik kayalara neden rastladığımızı da anlamış oluyoruz.

Yer kabuğunun hareketlerine ışık tutan her bilgi üzerine kafa yorulması gereken çok önemli bilgiler. Mercan resiflerinin tarihi de eski oluşumların izah edilmesini sağlayabilir. Düz yüzeye sahip olan mercanların hayatta kalabilmeleri için az bir derinliğe ihtiyaçları olduğunu bildiğimize göre mercan kalkerinin bol miktarda bulunduğu yerlerdeki resiflerin üzerinde zoofitlerin bollaştığını ve bu bölgenin çöktüğünü söyleyebiliriz. Farklı devirlere ait başat yer kabuğu hareketlerinin neler olduğunu bilmediğimiz sürece Avrupa'da içinde farklı materyaller bulunduran ve çeşitli şekillere bürünmüş ve bir araya gelmiş karmaşık yapıların hangi koşullar altında oluştuklarına dair sağlıklı yorumlar yapmamız mümkün olmayacaktır.

Yukarıda Bay Lyell'in ilk olarak öne sürmüş olduğu jeolojik değişimler sonucu bitkilerin ve hayvanların coğrafik olarak dağılmış oldukları kuralını en güzel şekilde örneklerinden görüşleri de es geçemeyeceğim. M. Lesson Pasifik'in oldukça geniş bir sahasını kaplayan Hint-Polinezya florasının tek tip¹⁴ olduğundan bahsetmişti. Bitki örtüsü şeklinin dağılımı alize rüzgarlarının estiği yönün tersine doğru olmuş. Sayısız minicik mimarın emekleri sonucu meydana gelen ve birer şaheser olan lagün adaları Polinezya'nın merkezinde eskiden bir takımadanın ya da kıtanın var olduğuna işaret ediyorsa bakteri örnekleri toplayıp bu örnekleri parçalarsak mevzu daha da ilgi çekici bir hal alabilir. Şayet teorimiz ileride daha da sağlamlaşır da belli bölgelerin yükselme belli bölgelerin çökme yaşadığını rahatça dile getirebilirsek ortaya oldukça gizemli bir soru çıkacak: Organize halde belli bölgelere mahsus bu varlıklar evvelden var olan belli bir nüfusun son kalıntıları mı yoksa yeni oluşmakta olan yaratıkların ilk örnekleri mi?

Özet geçmek gerekirse ilk olarak resifler adaların etrafında ya da anakaranın kıyılarında etkin olan zoofitlerin

¹⁴ Bu gözlem belki fazla iddialı olabilir fakat M. Lesson bu fikrini belli temellere oturtuyor.

yaşaması için elverişli derinliklerde oluşuyorlar ve deniz sığsa düzensiz mercan öbekleri meydana gelebiliyor. Sonrasında yaşanan küçük çökmeler sonucu oluşan çember şeklinde dağılan resifler, büyük set resifleri ve lagün adaları tek bir ortak sonucun farklı çehrelere bürünmüş hali aslında. İkinci olarak söylemek istediğim yukarıdaki görüşleri baz alarak dönenceler arasında yer alan yarı küreden çok daha geniş bir alanı kaplayan okyanusu hem doğrusal hem de paralel bantlara bölebiliriz. Birbirlerinin alternatifi olan bu bantlar yakın devirde çökme ve yükselme olmak üzere birbirinin zıttı olan iki hareketi yaşıyorlar. Üçüncü olarak da volkanik patlamaların yaşandığı noktalar yeraltından doğru gelen itme kuvvetinin yaşandığı alanlara denk geliyorlar. Bir gezgin büyük ve yıkıcı bir depreme şahit olsa bir anlığına karanın sarsılmaz ve sağlam bir alan olduğuna dair aklındaki özdeşimlerin hepsini yitirebilir öte yandan aynı tür bir depreme şahit olan bir jeolog ise şayet seviye değişimlerinin yaşandığına inanıyorsa (net olan orijinal seviyelerin şekli ve devasa boyutları değişiklik gösterebilir) dünyanın durmak nedir bilmeyen dönüşüm süreci karşısında büyülenebilir.

XXIII. Bölüm

Mauritius'un güzel manzarası – Hindular – Ümit Burnu – Santa Helena – Jeoloji – Karadaki kabukların yok olmasının muhtemel sebebi olan bitki örtüsünün değişiminin tarihi – Yükselme – Yeşil Tepe – Gelgit kayalarının üzerindeki kalkerli maddedeki ilginç kabuklaşma – Bahia – Brezilya – Tropik manzaranın muhteşemliği – Pernambuco – Münferit resif – Azorlar – Krater olduğunu düşündüğümüz yapı – Sözde krater – Koleksiyon toplayanlara ipuçları – Seyahatin en etkili kısımlarına bir bakış

MAURITIUS'TAN İNGİLTERE'YE, 9 Mayıs – Louis Li-manından yola çıkıp Ümit Burnuna doğru giderken ayın otuz birinde Simon Koyuna demir attık. Küçük kentin manzarası pek bir yavan. Yüce, dik ve çıplak bir duvar olan yatay katmanlı kumtaşının dibinde birkaç yüz tane, kare, kireç boyalı ev ile tek tük ağaçlar ve bir iki tane de bahçe kumsal boyu dağılmış durumdalar.

Ertesi gün yirmi mil ötedeki Kap kentine doğru yola çıktım. İki kent de burunda anakaraya paralel olarak uzanan sıradağların iki yanında alçak kumluk arazinin olduğu yerde konumlanmışlar. Yol ise dağların dibinden doğru dolaşıyor. İlk on dört mil boyunca çöl olan topraklarda insanın ilgisini çeken yer yer yeni bir bitki örtüsü var fakat onun dışında ilgi çeken pek bir şey yok. Düzlüğün iki karşı tarafında yer alan dağların manzarası güneş batarken pek bir güzeldi. Kap kentinin yedi mil uzağında yer alan Wynberg'in civarı oldukça gelişmişti. Bu bölgede başkentin zenginlerinin yazlık evleri vardı. Bölgenin tek güzelliği İskoç köknarları ile bodur meşe ağaçları. Bu kadar açıklık

bir alan çıplak olduğundan ağaçların gölgesinde dinlenmek insana iyi geliyor. Evlerin ve ekili alanların arkasında dağlar büyük bir duvar gibi yükseliyor ve manzaraya belli bir güzellik katıyor. Kap kentine akşam vakti varabildim ve kalacak yer bulmak oldukça zor oldu. Sabah Hindistan'dan bir sürü gemi geldi. Gemidekiler, farklı milletten insanların gelip geçtiği geniş bir yol üzerinde yer alan bu koca hana yerleştiler. Kıyıya bir sürü yolcu indi ve yolcuların hepsi de ılıman iklimin tadını çıkarma hevesindeydi. Bir tane iyi otel vardı onun dışında insanlar misafirhanelerde kalıyorlar. Ben de bu konforsuz konaklama biçimine boyun eğmek zorunda kaldım fakat şanslı sayılırım zira kaldığım yer iyiydi.

Sabah civardaki tepeye çıkıp etrafa baktım. İspanyol kentlerinin dikdörtgen biçimlisiydi bu kent. Sokaklar muntazam sıralanmıştı ve yine MacAdam prensibi hakimdi ve kimi sokakların iki tarafında da ağaçlar yer almaktaydı. Evlerin hepsi kireç badanalıydı ve temizdi. Küçük detaylara bakınca kentin yabancı bir havası vardı ama gün geçtikçe kent İngilizleşiyordu. Aşağı tabakadaki insanlar dışında kentte herkes neredeyse çat pat da olsa İngilizce biliyordu. İngilizleştiğinden bu kentteki koloni ile Mauritius'taki koloni arasında büyük bir fark var. Bu fark İngiltere'nin burada popüler olmasından kaynaklanmıyor zira her ne kadar İngiliz hükümetinin sunduğu nimetlerden faydalansalar da Hollandalılar ve Fransızlar milletimizden hiç hoşlanmıyorlar.

Güney yarım kürede ziyaret ettiğimiz uygar dünyanın parçaları olan kentler gün be gün geliyor. Küçük bir embriyo olan İngiltere yeni köşelerde hayat buluyor. Kap'taki koloni çok da verimli topraklara sahip olmasa da bolluğa ve berekete kavuşmuş durumda. Kap da bir açıdan Yeni Güney Galler'le aynı durumdan muzdarip yani bölgede hiç su hattı yok, kent ile iç kısımlar arasında sıradağlar yer alıyor. Bu bölgede kömür yok ve kereste de çok uzaklarda ancak bulunabiliyor. Sığır derisi, mum yağı ve

şarap ucuz ihraç malları ve bol miktarda da mısır bulunuyor. Çiftçiler koyun otlatma işine de önem vermeye başlamışlar ve bu fikri de Avustralya'dan almışlar. Van Diemen's Land'de koyun yetiştiriciliği büyük başarılarla ulaşmış. Canlı koyunlar otuz üç yıllık koloniden alınıp 1651 yılında kurulmuş olan bu koloniye ihraç ediliyor.

Kap'ın nüfusunun şu an için on beş bin olduğu söyleniyor ve koloninin tümünde farklı ırktan insanlarla birlikte nüfus iki yüz bini buluyormuş. Farklı farklı milletten insanlar bir arada yaşıyorlar. Avrupa'dan Hollandalılar, Fransızlar ve İngilizlerle diğer milletten insanlar bölgeye dağılmışlar. Doğu Hint Adalarından köle olarak getirilenlerin torunları olan Malaylar en kalabalık grubu oluşturuyorlar. Düzgün insanlar olan Malayları çember çatılı kulübeleri andıran konik biçimli şapkalarından ya da başlarına bağladıkları kırmızı bezden tanıyabiliyorsunuz. Pek fazla zenci yok. Ülkenin itilip kakılan aborijinleri Hotentoların da az sayıda olduklarını sanıyorum. Kap'a gelen bir yabancının ilk dikkatini çeken şey kağnılar. Çoğu zaman on sekiz tane öküzü bir arada gördüm ve duyduğuma göre yirmi dört tane öküzü de ekip halinde arabaya koşuyorlarmış. Kağnıların yanı sıra dörtlü, altılı, sekizli atların çektiği arabalar da şehrin sokaklarında bir o yana bir bu yana gidiyorlar. Meşhur Masa Dağından henüz bahsetmedim. Yanlamasına katmanlaşmış olan kumtaşından oluşan bu dağ şehrin yakınlarından başlayıp üç bin beş yüz fit yüksekliğe kadar ulaşıyor. Üst kısımları iyice duvarı andıran bu dağın başı bulutlara değiyor. Geniş bir düzlüğün parçası olmayan bu denli yüksek ve yatay katmanlardan oluşmuş dağ nadir rastlanan bir yeryüzü şekli olmalı. Dağ şehrin manzarasına sıra dışı bir hava verirken kimi açılardan da şehrin belli bir karaktere bürünmesini sağlamış.

* * *

18 Haziran – Denize açıldık ve ayın yirmi dokuzunda Oğlak Dönencesinden altıncı kez geçtik ve bu, dönenceden

son geçişimiz oldu. 8 Temmuzda da Santa Helena'ya vardık. Adanın çokça anlatılan yasaklı bölgesi okyanusun üzerinde kocaman bir kale gibi yükseliyordu. Siyah lav akıntılarının üst üste katmanlaşması ile oluşan duvarlar adanın engebeli kıyılarının üzerinde yükseliyor. Şehrin yakınlarına ise doğa ile iş birliği yaparmışçasına sarp kayaların arasına küçük kaleler inşa etmişler ve sağa sola top tüfek koymuşlar. Kent dar ve tabanı düz bir vadiye kurulmuş. Evler gayet düzgün ve aralarda da birkaç tane yeşillikli ağaç var. Limana yanaşırken çok güzel bir görüntü ile karşılaştık: Yüksek bir tepenin üzerine kurulmuş etrafında birkaç köknar ağacının olduğu asimetrik bir kale göğe doğru dimdik yükseliyordu.

Sonraki gün kalmak için tuttuğum yer Napolyon'un mezarına çok yakındı¹. Mezar ilgimi çektiğinden değil yalnızca her tarafa rahatça gidebileceğim merkezi bir konumda olduğu için bu evde kalmak istedim. Dört gün burada kaldım ve sabahtan akşama kadar adayı dolaşıp adanın jeolojik tarihini incelemeye çalıştım. Kaldığım yeraltı yüz dokuz metre yükseklikte yer alıyordu. Hava soğuktu ve fırtınalıydı, sürekli sağanak bastırıyordu. İkide bir etrafı kalın bulutlar sarıyordu.

Kıyıya yakın yerlerdeki sert lavlardan oluşan toprakların üzerinde tek bir bitki bile yoktu. Merkez noktada ve üst kısımlarda farklı kaya oluşumları balçıklı toprak yüzünden çözünmeye uğramıştı. Toprağın çıplak olan bölgeleri şeritler halinde parlak renklere bürünmüştü. Bu mevsimde toprak sağanak yağmurlar yüzünden nemlendiğinden etraf parlak renkli çimenlerle kaplanıyor. Aşağılara doğru indikçe de yeşillikler yavaş yavaş azalıyor sonra da hepten yok oluyor. 16 derece enleminde ve bin beş yüz fit yükseklikte İngiltere'deki bitki örtüsüne benzer bir bitki örtüsü ile

¹ Bu konuda uzun uzun tartıştıktan sonra mezardan bahsetmem bile oldukça tehlikeli. Çağdaşım bir gezgin on iki satır boyunca küçük zavallı adayı kabir, mezar, piramit, mezarlık, türbe, yeraltı mezarı, lahit, minare ve mozole gibi unvanlarla anabilir.

karşılaşmak oldukça şaşırtıcıydı. Tepeler sağa sola dağılmış olan İskoç köknarları ile taçlanmıştı. Kenarlarda da parlak sarı çiçekleri olan dikenli çalılar vardı. Dere yataklarında salkım söğütlerle karşılaştım ve etraftaki çalılıklar herkesin bildiği böğürtlen meyvesinin yetiştiği çalılıklardı. Adada yetişen bitki türlerinin sayısı yedi yüz kırk altı ve bunlar içinde elli iki tane bitki türü adaya has türler, geri kalanı adaya dışarıdan bilhassa İngiltere'den getirilmiş. Bitki örtüsünün neden İngiltere'deki bitki örtüsü ile aynı karakterde olduğunu buradan anlıyoruz. Dışarıdan getirilen bitkiler yakın zamanda dikildikleri için hiçbirisi henüz yerli türleri yok edememişler. Adanın ağaçlarla kaplı olduğu dönemdeki bitki örtüsünün yapısına dair elde net bir bilgi yok. Olsaydı adanın şu anki kurak yapısı ve kısıtlı florası ile karşılaştırmalar yapıp ilginç sonuçlara ulaşabilirdik. İngiltere'den getirilen bitkiler burada anavatanlarında olduğundan daha iyi büyümüşler. Karşı yakada yer alan Avustralya'dan getirilen bitkiler de burada daha bir gürleşmişler. Yükseklerde ve dik yamaçlarda ise adanın kendi florası yetişiyor.

İngiliz ya da daha doğrusu Galler karakterindeki manzaranın içinde çok sayıda kulübe ve küçük beyaz renkli ev var. Kimi evler derin vadilerin tabanlarına inşa edilmişler kimileri de yüksek tepelerin zirvelerine kurulmuşlar. Bazı yerlerde karşınıza çıkan manzaralar ise muhteşem. Mesela Sör W. Doveton'un evinden koyu renkli köknar ağaçlarının üzerinden doğru Lott isimli sarp bir zirvenin yükseldiği görülüyor ve adanın güney kıyılarında yükselen suların aşındırdığı kırmızı renkli dağlar da manzarayı destekliyor.

Yüksekçe bir yerden adaya bakınca ilk göze çarpan şey adada çok sayıda yol ve kale olması. Adada mahkumların çalıştırıldıkları gerçeğini bir anlığına unutunca kamu işlerine harcanan emeğin boyutu ile değeri arasında bir orantısızlık olduğu görülüyor. Verim alınabilecek düzlük toprak pek yok. Bu kadar insan (yaklaşık beş bin kişi) adada hayatını neyle sürdürüyor hayret ediyorsunuz. Toplumun

en alt tabakası diğerk bir deyişle azat edilmiş köleler sefalet içindeler. İş bulamamaktan yakınan bu insanlar düşük ücretlerle çalışıyorlar. Doğu Hindistan Şirketi adadan çekildiği için kamu hizmetinde çalışanların sayısı çok azalmış ve adaya zenginler yerleştigiinden fakirlik daha da artacak gibi görünüyor. Emekçi sınıfın temel besin kaynağı pirinç ile az miktarda tuzlanmış etten oluşuyor. Bu iki ürün de adada bulunmadığı ve dışarıdan geldiği için işçiler pirinci ve eti para ile satın almak zorundalar. Düşük ücretlerle çalışan fakir insanların hayatı bu yüzden çok daha zorlaşıyor. Önceki rehberimin dediği gibi “Bony”nin* burada yaşadığı döneme rast gelen o güzel günler bir daha bu adaya geri gelmeyecek. Buradaki insanlar kölelikten azat edilmişler ve özgürlük şu an için en çok değer verdikleri şey. Bu insanların nüfusu zaman içinde artacak ve işte o zaman bu küçücük ada ne hale gelecek kim bilir?

Rehberim yaşlı bir adamdı ve çocukken sarp kayalıklarda keçi çobanlığı yapmış. Kökeni ise oldukça karmaşık. Teni koyu renkte ancak melez zencilerinki gibi kaba yüz hatları yok. Oldukça kibar ve sessiz bir adam. Zaten adadaki alt sınıftan insanların hepsi sessiz ve kibar insanlar. Teni beyaza oldukça yakın olan güzel giyimli bir adamın köle olduğu yılları umursamaz bir tavırla anlattığını duyunca çok şaşırdım. Yol arkadaşım yemeğimizi ve suyumuzu taşıyordu. Vadilerin aşağı kısımlarındaki sular hep tuzlu olduğundan yanımızda su taşımamız gerekiyordu. Her gün adada uzun yürüyüşlere çıktım.

Yükseklerdeki ve merkezi noktadaki yeşilliğin alt tarafında yer alan yabani vadiler bomboş ve ıssız. Yalnız bir jeoloğun ilgisini çekebilecek çok şey var. Peşi sıra yaşanan değişimleri ve zaman içinde yaşanmış olan karmaşık jeolojik çalkantıları gözlemleyebiliyorsunuz. Bence Santa Helena çok uzak bir dönemden beri varlığını sürdüren bir ada. Karanın yükseldiğini gösteren bazı muğlak işaretler var.

* Napolyon Bonapart -çn.

Merkezde yer alanlarla birlikte yüksek zirvelerin tümü de- vasa bir kraterin kenarlarını oluşturuyor. Kraterin güney- de kalan yarı kısmını denizin dalgaları yok etmiş. Dış kısımlarda siyah volkanik kayalar var ve bu kayalar adanın evvelki durumu ile ilgili ipucu sağlıyorlar. Kayalar yeraltı hareketleri neticesinde yerlerinden çıkıp parçalanmışlar ve yerin yapısı yaşanan bir sürü yeryüzü hareketi sonucunda oldukça karmaşık bir hal almış. Adanın yüksek kesimle- rinde toprağa gömülü olan sayısız kabuk var ve kabuklar deniz kökenliler. Bu durum denizin zamanla geriye doğru çekilmiş olduğunu kanıtıyor. Kabukların Bulimus olduğu ortaya çıktı yani kara kökenli bir tür. Yaşayan bir tür değil bu kabuklu ve belli ki geçen yüzyılın başlarında adadaki bitki örtüsünün yok olması ile birlikte yiyecek ve barınak bulamayıp yok olmuşlar.

General Beatson'ın ada ile ilgili kaleme aldıklarında da anlattığı gibi Longwood'un ve Deadwood'un yükselen düzlüklerinin geçirdiği değişimler oldukça dikkat çekici. Düzlükler evvelden ağaçlarla kaplıymış ve o yüzden bura- lara Büyük Orman deniyormuş. 1716 yılına kadar buralar- da çok sayıda ağaç varken 1724 yılında ayakta kalan ağaç- ların hepsi yıkılmış ve adada dolanan keçiler ve domuzlar körpe filizlere zarar veriyorlarmış. Resmi kayıtlara bakılır- sa ağaçların yerini birkaç yıl sonra yöreye özgü tel yapraklı çimenler almış ve bu çimenler şimdi her tarafa yayılmış- lar². Beatson daha sonra "Bu çok ilginç bir durum zira eli- mizdeki bilgilerle önemli bir kara parçasının tarih boyu geçirdiği değişimleri takip edebiliyoruz. (Ağaçlar yok ol- duktan sonra) Çıplak kalan toprak daha sonra yeşil çimlerle kaplanıp gür çayrlara dönüşmüşler" diye yazmış. Ön- ceki devirde ağaçlarla kaplı olan alanın büyüklüğü sekiz bin yüz metre karelik bir alan ve bugün bu koca alanda tek bir ağaç bile kalmamış. Sandy Koyunda 1709 yılında çok sayıda çürümüş ağaç olduğu söyleniyor. Şimdi ise koy ta-

² Beatson'ın Santa Helena'sı. Kitabın giriş kısmı, s. IV.

mamen çorak arazi ve güvenilir bir kaynaktan duymadıkça buranın evvel zamanda ağaçlarla kaplı olduğuna inanmam çok güç. Keçilerin ve domuzların körpe fidanları harap ettikleri ve zaman içinde de bu hayvanların zarar vermediği ağaçların da yaşlanıp yok oldukları hikayesi durumunu açıklayan bir hikaye. Keçiler adaya 1502 yılında getirilmişler ve Cavendish zamanında yani seksen altı yıl sonra adada çok sayıda keçi olduğu biliniyor. Aşağı yukarı yüz yıl sonra yani 1731 yılında hayvanlar artık yapacaklarını yapmışlar ve zarardan geri dönülememiş sonra da başıboş dolaşan hayvanların hepsinin öldürülmesine karar verilmiş.

Valparaíso'dayken Juan Fernandez adasında bol miktarda sandal ağacı olduğunu duydum ve ağaçların hepsi ölüydüler. Türlerin doğal sebeplerle ölmeleri başta bana çok tuhaf geldi fakat yıllar boyu keçilerin adada çoğaldıklarını düşünürsek genç ağaçların büyümelerini engellemiş olabilirler ve yaşlı ağaçlar da zamanla yok olmuşlardır. Hayvanlar Santa Helena'ya 1501'de geldiğinde adanın yapısını pek değiştirmemişler. Aradan iki yüz yirmi yıl geçtikten sonra değişimler gözlemlenebilmiş. Zira adaya hayvanlar 1502 yılında yerleştikten sonra 1724 yılında "yaşlı ağaçların çoğunun devrildiklerinden" bahsediliyor. Şüphesiz ağaçların yok oluşu Bulimus ile birlikte daha pek çok kara kabuklusunu (aynı yataktan birçok kabuklu türü topladım) ve böcekleri de etkiledi.

Kıtalaradan çok uzakta okyanusun tam ortasında yer alan Santa Helena'nın kendine özgü bir florası var. Kendi içinde küçük bir dünya olan bu ada merak uyandıran pek çok yöne sahip. Kuşlar ve böcekler³ tahmin edileceği üzere çok

³ Birkaç böceğin yanı sıra küçük bir Aphodius (yeni tür) ile bir Oryctes bulunca çok şaşırdım. Tezeklerin içinde iki tür böceğe de bol miktarda rastladım. Ada keşfedildiğinde buralarda hiç dört ayaklı canlıya rastlanmamış. Belki adada yalnızca fareler vardı. O yüzden tezeklerle beslenen bu böceklerin adaya kazara mı yoksa aborijinler sayesinde mi geldiğini tayin etmek çok zor. Önceden bu böceklerin neyle beslendiklerini

az sayıdalar ve kuşların son yıllarda adaya getirildiklerini düşünüyorum. Bol miktarda keklik ve sülün var ve ada ziyadesiyle İngilizleşmiş, katı bir biçimde uygulanan av yasaları yok. İngiltere’de duyduklarımdan çok daha haksız uygulamaların olduğunu gördüm. Fakir insanlar kıyıda kayalarda yetişen bir bitkiyi yakıp küllerinden sodyumu çıkarıyorlarmış sonra mutlak bir emirle bu bitkilerin yakılması yasaklanmış ve yasağa sebep olarak da keklikler yuva yapmaya yer bulamıyorlar denmiş.

tespit etmek de oldukça güç bir iş. Plata’nın çimenlerle kaplı verimli düzlüklere sahip olmasının nedeni oralarda otlayan büyükbaşlardan ve atlardan kaynaklandığından Avrupa’da da sıkça karşılaştığımız tezekle beslenen böcek türlerinin Plata’da da peşine düşmek beyhude bir çaba olacaktır. Bir *Oryctes* ile (bu cinse mensup olan böcekler Avrupa’da çürük sebzelerle beslenirler) *Phanaeus*’a ait iki tür buldum ki tezeklerde bulunan türlerdir bunlar. Chiloe’daki sıradağlarda *Phanaeus* cinsine ait bir tür böcekten bol miktarda var ve büyükbaşların tezeklerini topraktan yapılmış büyük toplar halinde yeraltına gömüyorlar. *Phanaeus* cinsine ait böcekler daha bölgeye hayvanlar getirilmeden evvel insanların pisliklerini toplama görevini üstleniyorlardı muhtemelen. Büyük Britanya’da diğer hayvanların hatta daha büyüklerinin yaşamına katkı sağlayan malzemelerle de beslenen böceklerden çok sayıda var ve sanırım Avrupa’da en az yüz çeşit böcek türü var. Avrupa’daki bu durumu göz önünde bulundurursak ve La Plata’nın düzlüklerinde yitirilen besin kaynaklarını düşünürsek anavatanlarında birbirilerine bağlı olarak yaşam süren hayvanların ait oldukları zinciri insanoğlunun kırdığını söyleyebiliriz. Van Diemen’s Land bu açıdan istisnai bir örnek (aynı şekilde Santa Helena da bu konuda istisna sayılabilir) zira o topraklarda *Onthophagus*’a ait dört tür, *Aphodius*’a ait üç tür, üçüncü olarak da başka bir cinse ait bir tür buldum. Bu böceklerden ineklerin tezeklerinin altında bol miktarda vardı ve inekler adaya otuz üç yıl evvel getirilmişlerdi. İnekler getirilmeden evvel adada dört ayaklı hayvan olarak bir tek kanguruyla birkaç küçük hayvan daha varmış. Bu hayvanların tezekleri ineklerin tezeğinden çok daha farklı yapıdalar. İngiltere’de tezekle beslenen böceklerin besin kaynakları sınırlı yani hayatta kalmak için her dört ayaklı hayvana bel bağlayamıyorlar. Bu hayvanların Van Diemen’s Land’de daha farklı davranışlar edinmiş olmaları oldukça mühim bir konu. Sayın F. W. Hope’a teşekkür borçluyum. Kendisi yukarıda saydıklarımla birlikte daha birçok böcek ile ilgili bana bilgi verdi. Umarım kendisinin entomoloji alanında benim hocam olduğunu dile getirmemde bir sakınca yoktur.

Santa Helena'nın kayaları ve dağları arasında yaptığım gezilerde çok eğlendim ve ayın on dördünde şehre inince pek bir üzüldüm. Öğleden evvel gemiye çıkmıştım ve *Tazı Ascension'a* doğru yola çıktı.

Ascension'a ayın on dokuzunun (Temmuz) akşamı vardık. Kurak iklimi olan bir bölgede volkanik dağ gören biri Ascension'un manzarasının nasıl olduğunu hayal edebilir. Parlak kırmızı renkte pürüzsüz konik tepeleri hayal edebiliyorsunuzdur. Zirvelerin tepeleri genelde kesik biçimde siyah ve sarp lavların üzerinden doğru yükseliyor. Adanın merkezindeki dağ, daha alçakta yer alan konik tepelerin atası muhtemelen ve adına da Yeşil Tepe demişler zira tepe hafif yeşil renkte ve yılın bu zamanında limandan tepenin yeşil rengi zar zor seçiliyor. Bu ıssız manzarayı hırçın ve çalkantılı dalgaların dövdüğü kıyıdaki siyah renkli kayalar tamamlıyor.

Yerleşim yeri sahile yakın yere kurulmuş. Bir sürü ev ve baraka dağınık bir biçimde inşa edilmiş ve beyaz yontu taşı kullanılmış. Adada denizciler ikamet ediyor. Bazı zenciler de köle gemilerinden hükümet tarafından gereken bedel ödenerek azat edilen kendilerine erzak da sağlanan insanlar. Adada sivil kimse yok. Denizcilerin hepsi hallerinden memnun görünüyorlar. Yirmi bir yıl sürecek olan görevlilik halini gemi güvertesinden kıyıda geçirmenin daha iyi olduğunu düşünüyorlar. Denizci olsam ben de aynı şeyi tercih ederdim.

Ertesi sabah iki bin sekiz yüz kırk fit yüksekliğindeki Yeşil Tepeye tırmandım. Sonra da adanın rüzgar esen yönüne doğru yürüdüm. At arabalarının geçtiği yollardan ilerleyerek kıyıdaki yerleşim yerinden merkez bölgedeki dağların olduğu yerdeki evlere, bahçelere ve arazilere ulaştım. Yolun kenarlarına mesafe taşları yerleştirmişler ve yol kenarındaki su depoları da susayan yolcuların imdadına yetiyor. Adada her bir yapılanmada aynı şekilde çok titiz

davranılmış bilhassa su kaynaklarını tek bir damla suyu bile ziyan etmeyecek şekilde yönetiyorlar. Tüm adayı birinci sınıf düzene sahip bir gemiye benzetebiliriz. Buradaki insanların çalışkanlıklarıyla eldeki imkanları kullanarak bu kadar iş başarmalarına hayran oldum fakat emeklerini basit bir amaca harcıyor olmaları beni aynı zamanda üzdü diyebilirim. M. Lesson, Ascension adasını bu kadar üretken hale getirmek ancak İngiliz milletinin yapabileceği bir iş zira başkaları vizyonsuz davranıp adaya ancak kale kurarlardı diyerek çok haklı bir yorumda bulundu.

* * *

Ascension'dan ayrıldık ve gemi yönünü Güney Amerika sahillerine doğru çevirdi. 1 Ağustosta Bahia'ya yani San Salvador'a demirledik ve burada dört gün kaldık. Bu süre zarfı içinde uzun yürüyüşlere çıktım. Tropikal bölge manzarasının tadını çıkardım ve karşımda alışık olduğum bir manzara olsa da aldığım keyif hiç azalmadı. Manzara o kadar yalındı ki doğanın güzelliğinin basit ayrıntılara bağlı olduğunu açıklamak için gördüklerimden bahsetmem gerek.

Ada üç yüz fit yükselmiş olan bir düzlük ve her tarafında düz tabanlı vadiler var. Toprak granitten oluşuyor. Yumuşak yapılı ovaların neredeyse hepsi de granit içerikli topraklardan oluşur zaten. Ada ihtişamlı ağaçlarla kaplı ve aralarında ekim yapılan bölgeler yer alıyor. Bu bölgelerin üzerine aynı zamanda evler, manastırlar ve şapeller yapılmış. Tropikal bölgedeki gür ve yabani bitkilerin büyük şehirlerin civarlarında da hüküm sürmeye devam ettiklerini unutmamak lazım. Çalıların ve tepelerin yamaçlarının yabani güzelliğinin insanın yapay düzenine başka bir hava kattığını görüyorsunuz. Adanın yeşil çehresi ile tezat oluşturan parlak kırmızı renkli topraklar yalnızca birkaç noktada göze çarpıyor. Ovanın kenarlarından uzaktaki okyanusu seçebiliyorsunuz ya da kıyıları bodur ağaçlarla kaplı bir koy görüyorsunuz ve koyun kıyılarının beyaz yelkenli

çok sayıda tekne ve kano ile dolu olduğunu fark ediyorsunuz. Bu bahsettiğim detaylar dışında adada görebildikleriniz oldukça sınırlı. Düzlüklerden doğru ilerleyen yolları takip ettiğinizde iki taraftan da aşağı kısımdaki ağaçlarla kaplı vadileri görebiliyorsunuz yalnızca. Son olarak evlerin ve kutsal binaların kendilerine özgü muhteşem bir mimari ile inşa edildiklerini söylemeliyim. Hepsi beyaz kireç badanalı olan bu yapılar gündüz güneşinin parlak ışıkları ile aydınlandıklarında ufuktaki solgun mavi renkteki gökyüzünün önünde sağlam birer binadan çok birer gölge gibi duruyorlar.

Manzarayı anlattım fakat ne kadar etkileyici bir manzara olduğunu tarif etmem çok güç. Bilgili doğa bilimciler tropik bölgelerde yer alan pek çok nesnenin ismini vererek her birinin karakteristik özelliklerinden bahseder. Bilgili bir seyyah da bunları öğrenince belli bir fikir edinir. Fakat koleksiyonda yer alan bir bitkiyi gören bir insan bu bitkinin anavatanındayken ne kadar büyüdüğünü ve nasıl göründüğünü tahayyül edebilir mi? Seradaki seçili bitkileri gören biri bu bitkiler ormanda büyüselerdi boylarının nereye kadar uzanabileceğini nasıl tahayyül edebilir? Ya da insan seradaki tüm bitkilerin balta girmemiş bir ormana dönüşmelerini gözünün önünde nasıl canlandırabilir? Entomoloğun koleksiyonunda yer alan renkli ve egzotik kelebekleri ve nadide ağustos böceklerini inceleyen biri ağustos böceğinin tükenmek nedir bilmeyen ötüşünü, kelebeğin aheste süzülüşünü tropik bölgenin sakın ve pırıltılı gündüzünün içinde hayal edebilir mi? Güneş tam tepeye ulaştığı zaman bu manzaraları yerinde seyretmek lazım. Gün ortasında muhteşem mango ağaçları etrafa koyu gölgeler saçarken bu ağaçların göğe uzanan dalları ise güneşin altında yemyeşil parlıyorlar. Ilıman bölgelerde durum daha farklı. Bu bölgelerdeki bitki örtüsü koyu renkli değil ve pek de zengin sayılmaz. O nedenle batan güneşin ışıklarındaki kırmızı, mor ve sarı hareler bu iklimlerdeki bitkilerin göze güzel görünmesine katkı sağlarlar.

İnsan gölgelikli patikalardan yürürken gördüklerimin güzelliğini tarif edebileceğim başka bir dil olsaydı keşke diye düşünüyor. Dönenceler arası bölgeleri hiç görmemiş olan birine karşılaştığınız manzaradan aldığınız keyfi tarif etmeye çalışsanız kelimeler kifayetsiz kalır. Serada gördüğünüz bitkilerin buradaki doğa ile yakından uzaktan alakası olmadığını söylemiştim fakat bunu tekrar dile getirmeliyim. Buradaki topraklar yabani, başına buyruk ve zengin bir bitki çeşitliliğine sahip koca bir serayı andırıyor. Tüm bu bitkiler doğadaki hayvanların hizmetine sunulmuşken insanlar gelip bitkileri ele geçirmişler. Üzerlerine renkli evler ve yapay bahçeler kurmuşlar. Doğayı seyretmeyi seven biri buralara başka bir gezegenden bakabilseydi eğer gördüklerinden kim bilir ne çok keyif alırdı? Avrupa'da yaşayan her bir insan için anavatanından birkaç enlem öteye gitmek başka bir dünyanın güzelliklerinin kapılarının kendisine açılması demek. Son çıktığım yürüyüşte yine ikide bir duraksayıp güzellikler seyretmeye çalıştım ve zamanla silikleşeceklerini bilsem de gördüklerimi mümkün mertebe zihnime kazımaya çalıştım. Portakal ağaçları, hindistancevizi, palmyeler, mangolar, çanak eğreltiler, muzlar ayrı ayrı net bir biçimde hep zihnimde kalacaklar. Fakat bir araya gelince kusursuz bir manzara oluşturan binlerce güzellik zamanla zihnimde solup gidecek. Ama yine de çocukluğumuzda dinlediğimiz masalların bizde bıraktığı izler misali hepsi aklımda müphem fakat güzel suretler olarak kalacaklar.

* * *

Aydın on yedisinde Güney Amerika kıyılarından son kez yola çıktık ve ayın son gününde Porto Praya'ya demir attık. Burada beş gün kaldık ve 5 Eylülde Azor Adalarına doğru yola çıktık. Aydın on dokuzunda Terceira'nın başkenti Angra'dan ayrıldık.

Ada kısmen engebeli ve çevresi ise volkanik kökenli konik şeklindeki tepeler sebebiyle yuvarlak hatlara sahip.

Toprakları ekiyorlar ve kıyıdan adanın merkezdeki tepelere kadar uzanan yerleri taş duvarlarla dikdörtgen alanlara bölmüşler. Adada tek tük ağaç var ve yılın bu zamanında anız yakıldığından manzara pek hoş değil. Küçük köyler ve beyaz badanalı evler birer birer adaya dağılmışlar. Akşam kıyıya bir grup geldi. Şehir gayet temiz, düzenli bir şehir ve nüfusu ise on bin civarında. Adanın dörtte bir nüfusu bu şehirde yaşıyor. Güzel bir dükkan göremedik hiç ve şehirde pek bir hareket yok yalnızca ara sıra kağnıların kulak tırmalayan gıcırıtlarını duyuyorsunuz. Kiliseler pek bir düzenli. Önceden çok sayıda manastır varmış fakat Dom Pedro manastırların çoğunu yok etmiş. Üç manastırı yerle bir edip rahibelerin de evlenmelerine izin vermiş. Yaşlı olanları haricinde rahibelerin çoğu bu izni memnuniyetle kabul etmişler.

Angra önceden takımadanın başkentiymiş fakat şu an adaların yalnızca bir kısmının yönetimi buradan idare ediliyor o yüzden de eski görkemi pek kalmamış. Brazil Dağına şehri savunmak için kale kurmuşlar. Kale şehre tepeden bakan sönmüş volkan dağının eteklerine kurulu ve kalede sıra sıra uzanan topraklar var. İlk olarak Terceira kenti Dom Pedro'yu bağrına basmış sonra Dom Pedro diğer adaları ele geçirmiş ve en sonunda Portekiz'i kontrolü altına almış. Yönetimde hakkı olan soylu kraliyet ailesini ilk olarak destekleyenlere şimdiye kadar metelik ödenmezken adada güç bela dört yüz bin dolar borç para toplanmış.

Konsolos ertesi gün bana atını ödünç verdi ve adanın merkezindeki aktif olan kratere rahat ulaşabilmem için bir sürü rehber sağladı. İki yanda taş duvarların yükseldiği karmaşık patika yollardan yukarı doğru çıkarken ilk üç mil boyunca birçok evin ve bahçenin yakınından geçtik. Sonra da yakın dönemde akıntılarla oluşmuş tümsekli bazalt lavlarından oluşan engebeli arazilere ulaştık. Kimi yerlerde kayaların bazılarının üzeri üç fite kadar ulaşan gür çalılarla kaplıydı. Diğer kayaların üzerinde de fundalıklar, eğreltiotları ve kısa boylu çimenler vardı. Kayalardan bazı-

ları parçalanmış eski taş duvarlardı ve bu duvarlarla birlikte manzara Galler'deki dağları anımsatıyordu. Böceklerle kuşlar arasında İngiltere'deki eski tanıdıklara ait türlerle karşılaştım. Kuşlar arasında sığırcık, kuyruksallayan kuşu, ispinoz ve kara tavuk gördüm. Yükseklerde ve merkez bölgede hiç ev yok ve buralar büyükbaş hayvanların keçilerin otladıkları alanlar. Daha eski zamana ait lavlardan meydana gelen dağ sıralarının dışında her tarafta çeşitli boyutlarda volkanik zirveler var ve krater şekilli zirvelerin bir kısmı hâlâ ayakta duruyor ve dağılmış kısımlarında ise demir dökümhanelerindekilere benzeyen küller var.

Krater denen yere ulaştığımızda hafif bir çöküntü olduğunu gördüm ya da daha doğrusu çıkışı olmayan kısa bir vadi yüksek dağlara doğru yaslanmıştı. Tabanda zikzak şeklinde ilerleyen geniş yarıklar vardı ve yaklaşık bir düzine çatlaktan buhar makinalarından çıkanlara benzer ince dumanlar yükseliyordu. Düzensiz olarak dağılmış olan deliklerden yükselen duman el yakıyordu. Çıkan buharın pek bir kokusu yoktu fakat demirden yapılan her şey kararır ve demirin de tene değdiğinde kendine has sert bir dokusu olur o yüzden buharın temiz olmasına imkan yok. Sanırım buhar hidroklorik asit içeriyor. Buhar civardaki trakit içeren lavları oldukça etkilemiş. Sert taşların kimisi tamamen kar beyazı porselen kiline dönüşmüşler kimisi kıpkırmızı olmuş ya da çift renk almışlar. Buhar yıllar boyunca bu şekilde tütmüş ve çatlakların arasından alevlerin yükseldiğini söylüyorlar. Yağmur yağdığı zamanlarda akıp gelen sular bu çatlaklardan içeriye akıyor olmalı. Sular aynı şekilde civardaki yeraltında bulunan kızgın lavlara da karışıyor ve yukarıda bahsettiğime benzer etkiler yaratıyor olmalı. Yer altı faaliyetleri son bir yıl içinde hiç olmadığı kadar aktifleşmiş ve çok sayıda hafif sarsıntılı depremler hissedilmiş. Birkaç gün Angra kentinden çok da uzakta olmayan (Brazil Dağına yakın) sarp bir uçurumdan denizin üzerine doğru dumanların yükseldiği görülmüş.

Görecektir pek bir şey olmasa da gün boyu yaptığım gezi-

den keyif aldım. Köylülerle tanışmak güzeldi zira bu kadar güler yüzlü ve bu kadar yakışıklı bir grup genç adamla daha evvel hiç karşılaşmamıştım. Karşılaştığımız insanların büyük bir kısmı ateş yakmak için dağda odun topluyordu. Babadan tutun da en küçük oğlana kadar aileyi şehirde satmak için topladıkları çalı çırpıyı başlarının üzerinde taşırlarken görebilirsiniz. Yükleri ağır olan bu insanların yaptıkları meşakkatli iş ve üzerlerindeki yırtık pırtık elbiseler ne kadar fakir olduklarını ele veriyor. Bana anlatılanlara bakılırsa bu insanların yiyecek bulamama gibi bir sıkıntıları yokmuş. Fakat aynı Şili’de olduğu gibi bu insanlar da hayatlarında belli konforlara sahip değiller. Toprakların tümü ekime açılmamış olmasına rağmen pek çok insan Brezilya’dan başka yerlere göç ediyor. Zira bu insanlar Brezilya’da köleliğin bir tık üstünde hayat yaşamak zorunda kalıyorlar. Bu kadar bereketli –et, sebze, meyve- her türlü yiyeceğin ucuza ve bol miktarda elde edilebildiği topraklardan insanların göç etmek zorunda kalmaları oldukça üzücü. Emekçi insanların emeği buralarda pek para etmiyor.

Başka bir gün adanın kuzeydoğu ucunda yer alan Praya kentine gitmek üzere sabah yola çıktım. Kent on beş mil kadar uzaktaydı ve yolun büyük bir kısmı kıyıdan doğru ilerliyordu. Arazilerin tümüne ekim yapılmış. Arazilerin üzerine aynı zamanda evler ve küçük köyler yayılmış. Yolun bazı kısımları sert lavlardan oluşuyordu. Kağnı arabalarının oluşturduğu trafik yüzünden lavlardan oluşan yerlerin çoğu kısmında otuz santim kadar derinliğe ulaşan tekerlek izlerinin olduğunu gördüm. Benzer duruma Pompey’deki çok eski bir yolda da rastlanmış ve çok şaşırmıştı zira İtalya’nın bugünkü kentlerinde tekerlek izlerine hiç rastlanmıyor. Buradaki arabaların tekerleklerinde büyük demir topuzlar var ve belki de Romalılar da zamanında at arabalarının tekerleklerine aynı şekilde demir dōşüyorlardı. Sabah gezerken karşılaştığımız manzaralar pek ilgi çekici değildi. Ara sıra rastladığımı gürbüz köylüler manza-

rayı canlandırıyorlardı. Hasat zamanı yeni sona ermişti ve evlerin civarındaki kavak ağaçlarına kurumaları için mısırların sarı renkli başlarını büyük yığınlar halinde bağlamışlardı. Kavak ağaçlarına uzaktan bakınca ağaçlara asılı mısırlar göze güzel görünüyörlerdi ve bu toprakların bereketini simgeliyorlardı.

Yolun bir bölümünde geniş bir lav akıntısı gördüm, engeli ve kara yüzeyi lavın görece yakın bir devirde soğuduğunu gösteriyordu. Krater de kolayca seçilebiliyordu ve akıntıların nereden doğru aktığı anlaşılıyordu. An gibi çalışkan halk buraları hep üzüm bağına çevirmiş. Yalnız bunu yaparken toprağın gevşek parçalarını toparlamak gerekmiş. Topladıkları parçaları üst üste yığarak duvarlar oluşturmuşlar. Bu duvarlar da birkaç metre karelik küçük alanların çevresini sararak toprakları siyah çizgilerle birbirlerinden ayırmışlar.

Praya kenti sakin, meyus ve küçük bir yer. Yıllar evvel koca bir şehirken deprem tüm şehri alt üst etmiş. Depremden sonra kentin çöktüğü söyleniyor ve manastırın sular altında kalan duvarı toprağın çöküntüye uğradığına işaret ediyor. Toprağın çökmesi olası bir ihtimal fakat elde bunu destekleyecek yeterli kanıt yok. Eve başka bir yoldan döndüm. Yol önce adanın kuzeyinden doğru ilerliyor sonra da merkeze doğru kıvrılıyordu. Adanın kuzeydoğuda kalan uç kısımlarındaki tarlalara çok iyi ekim yapılmış. Buradaki topraklardan bol miktarda buğday elde ediliyor. Kare şeklindeki açık alanlara ve beyaz badanalı kiliselere tepeden bakınca insan İngiltere’de sıradan bir manzarayı izliyor muş gibi hissediyor. Bir süre sonra bulutlara kadar ulaştık. Gezimiz boyunca bulutlar aşağılarda geziniyorlardı ve dağların zirvelerini sarmalamışlardı. Birkaç saat boyunca adanın merkezinde yer alan bu yüksek alanda ilerledik. Buralarda kimsecikler yaşamadığı için etraf pek bir ıssız. Bulutları arkamızda bırakıp şehre indiğimizde astronomik gözlemler sonucu belli bilgilere ulaşıldığını ve akşam denize inmemiz gerektiğini duyunca çok sevindim.

Ayın yirmi beşinde Saint Michael adasına uğrayıp adımıza mektup var mı diye baktık. Sonra da dümenimizi İngiltere'ye doğru kırdık. Ekimin ikisinde *Tazı* Falmouth'a demirledi. Falmouth'ta *Tazı*'dan indiğimde yaklaşık beş yıldır bu küçük geminin güvertesinde yaşamaktaydım.

* * *

Yolculuğumuzun sonuna geldikten sonra bu yolculuğu avantajlarıyla dezavantajlarıyla, acı tatlı anlarıyla geride bıraktığımız beş yılın bir değerlendirmesini yapmak isterim. Uzun bir seyahate çıkacak birilerine tavsiye vermem gerekirse insanın belli bir alanda bilgisinin ve merakının olması önemli zira çıktığı seyahat bu alanda kendini geliştirmesine katkı sağlayacaktır. Bir sürü ülke görmek, bir sürü ırktan insan görmek şüphesiz insanı müthiş derecede tatmin ediyor fakat göğüs germek zorunda kalacağınız zorluklar aldığınız keyfi gölgeliyor. Seyahat boyu ettiğinizi ileri bir vakitte de olsa biçeceğinizi, meyvenizi olgunlaştıktan sonra yiyeceğinizi unutmayın.

Yaşayacağınız kayıplar belli. Sizde derin hatıraları olan eski dostlarınızı, eski yaşadığınız yerleri yitiriyorsunuz. Dönüş gününüzü iple çekerken yitirdiklerinizin sızısı az da olsa diniyor. Eğer şairlerin dediği gibi hayat bir rüyaysa eğer yaptığınız yolculukta yaşadıklarınız bu rüyanın uzun gecesinin güzel geçmesini sağlıyor. Kaybettiğiniz diğer şeylerin sıkıntısını önce pek hissetmiyorsunuz ama sonradan sıkıntı yüreğinize çörekleniveriyor. Kendinize ait bir odanız olmuyor, kafa dinleyemiyorsunuz, dinlenemiyorsunuz. Önemsiz işler için koşturamıyorsunuz, küçük lükslerinize veda ediyorsunuz, uygar ve yerleşik düzenin konforunu geride bırakıyorsunuz ve son olarak dinlediğiniz müzikleri ve diğer zevklerinizi bile özler hale geliyorsunuz. Bu ufak tefek ayrıntılardan (kazalar hariç) bahsettikten sonra denizdeki yaşamımın sona ermek üzere olduğunu söyleyebilirim. Altmış yıl gibi kısa bir süre içinde uzak mesafeleri kat etmek konusunda büyük ilerlemeler kayde-

dilmiş. Cook'un zamanında şöminesinin başından ayrılıp da dünyayı dolaşmaya kalkışan birinin baş etmesi gereken türlü zorluklar varmış. İçinde her türlü lüksü barındıran bir yatla bugün dünyanın etrafını dolaşabilirsiniz. Gemilerdeki ve denizcilikteki gelişmelerin yanı sıra Amerika'nın batı kıyılarının kapıları şu an tamamıyla açık ve Avustralya yükselen bir kıtanın metropolü olmak üzere. Cook'un zamanında deniz kazası geçiren biri ile günümüzde deniz kazası geçiren birinin sahip olduğu olanaklar arasında ne büyük farklar var! Cook'un gezilerinden bu yana uygar dünyaya diğer yarım küre de katıldı artık.

Eğer deniz tutuyorsa kişi dengeyi çok iyi ayarlamalı. Tecrübelerime dayanarak şunu söyleyebilirim; deniz tutması bir hafta içinde düzelebilecek bir şey değil. Öte yandan denizcilikle ilgili taktiklerden keyif alıyorsanız o zaman yolculuktan bayağı memnun kalacaksınız demektir. Ancak şunu unutmayın; uzun bir yolculukta denizde geçireceğiniz zamanın kaçta kaçının karada geçeceğine dikkat etmelisiniz. Ayrıca uçsuz bucaksız okyanusun o şişirilen güzelliklerinin neler olabileceğini de bir düşünün. Sıkıcı geçecek olan, Arapların deyimiyle okyanustan ibaret bir çölün ortasında kalacaksınız. Elbette ki keyifli manzaralarla da karşılaşacaksınız. Mehtaplı gecelerde hava açıksa karanlık suların parıltılarını, esen hafif alize rüzgarlarının beyaz yelkenleri şişirilişini, çarşaf gibi uzanan denizin arada kabaran yüzeyinin ayna gibi olduğunu ve yelkenlerin hafif çırpınışları dışında her şeyin sakin olduğunu göreceksiniz. En azından bir kez de olsa bir martının yay çizerek hırsla uçtuğunu ya da fırtına şeklinde esen rüzgarların dalgaları dağ gibi kabarttığını göreceksiniz. Fırtınalı zamanları hatırladığımda zihnimin gördüklerimi abartarak, çok daha korkunç bir hale büründürerek belleğime kaydettiğini itiraf etmeliyim. Eğer fırtınayı kıyıda seyrediyorsanız manzara çok daha güzel oluyor. Rüzgarda sallanan ağaçlar, kuşların çılgın gibi kanat çırpışları, kopkoyu gölgeler, parlak ışımlar ve dalgaların kıyıyı dövmesi ipinden boşanan

kuvvetlerin birbirlerine karşı yürüttükleri mücadeleyi simgeliyor. Denizdeyken albatros ile fırtınakuşu tepenizden uçarken iki kuş da böyle havalar bizim kalemimiz der gibiler. Sular sanki olağan vazifeleriymişçesine bir yükselip bir alçalıyorlar. Gemi ve gemideki insanlar ise sanki felaketin gazabına uğrayan yegane varlıklar sanki. Dalgaların dövdüğü hüznünlü kıyılarda ise manzara çok daha farklı olsa da gördüklerinizden vahşi bir zevk almıyorsunuz tersine fırtına yüzünden insan büyük bir dehşete kapılıyor.

Geçen zamanın biraz da güzel tarafına bakalım. Gördüğümüz manzaralardan aldığımız zevk, ziyaret ettiğimiz ülkelerin genel yapısı yolculuk boyunca bizi her zaman en çok mutlu eden şeylerdi. Avrupa'nın pek çok yerindeki eşsiz manzaralar yolculuk boyunca gördüğümüz yerlerden kat be kat güzel olabilir tabii. Gezdiğimiz yerlerin manzaralarından aldığımız zevk bir yana gördüklerimizi farklı ülkelerle kıyaslayarak değerlendirebilmek de çok keyifliydi. Bu kıyası yapabilmek elbette ki her bir manzaraya tek tek kendi içinde aşına olmakla da yakından ilgiliydi. Müzik dinlerken olduğu gibi bir parçadaki her bir notayı duyabilen bir insan daha ince bir zevke sahip olacağından parçanın tadına bütünüyle varabilir ve böylece parçanın her bir bölümünü daha iyi değerlendirir, eserin tümünün ahenkli etkisini tam anlamıyla hisseder. Gezerken en büyük zevki bitkileri seyrederken alacağı için bir seyyah aynı zamanda bir botanikçi de olmalıdır. En sarp çıplak kayalar kimi zaman en güzel manzarayı size sunsalar da zamanla monotonlaşmaya başlayacaklardır. Bu kayaları parlak ve rengarenk halde üzerleri bitkilerle kaplı iken hayal edin. İşte o zaman dünyanın en muhteşem görüntüsü olmasa bile size oldukça hoş bir manzara sunacaklardır.

Avrupa'daki manzaraların seyahatte gördüklerimizden kat be kat daha güzel olduğunu söylerken farklı bir sınıf oluşturduğundan dolayı dönenceler arasındaki bölgeyi konu dışı bırakıyorum. Avrupa ile dönenceler arası bölge birbirleri ile kıyaslanamazlar. Tropikal bölgelerin güzelli-

ğinden bahsetmiştim. Yaptığınız gözlemler daha evvel edindiğiniz ön izlenimlerden ziyadesiyle etkilenir. Tropikal bölgelerle ilgili ön izlenimlerimi Humboldt'un şahsi anlatılarına borçlu olduğumu söyleyebilirim. Tropikal bölgeler hakkında okuduğum kaynaklar arasında en iyi olanı Humboldt'un kiydi. Beklentim bu anlatılar dolayısıyla bir hayli yüksekti ve Brezilya kıyılarına adım attığım anda asla hayal kırıklığına uğramadım diyebilirim.

Zihne kazınan manzaralar arasında insan elinin değmediği kadim ormanlar başı çekiyor. Canlılığın hüküm sürdüğü Brezilya ormanlarından tutun da ölümün ve çürüyüşün hüküm sürdüğü Tierra del Fuego'dakilere kadar ormanların tümü çok güzeldi. Brezilya'daki ormanlar da Tierra del Fuego'dakiler de Tabiat Tanrısının elinden çıkan envai çeşit mahsulü bünyesinde barındırıyordu. İnsan bu manzaralar karşısında hayrete düşmeden edemiyor ve kendi kudretini de aşan güzelliklerin olduğunu fark ediyor. Geçmiş düşününce Patagonya düzlükleri her ne kadar en kötü ve en verimsiz topraklar da olsalar gözümün önünde canlanıveriyorlar. Patagonya'da elle tutulur hiçbir şey yoktu. Ne bir insan ne bir yudum su ne bir tek ağaç ne de bir dağ vardı. Var olan tek şey birkaç bodur bitki idi. Madem hiçbir güzellik barındırmıyor peki o zaman Patagonya düzlüklerinin zihnimde canlanmasına sebep olan şey nedir? Pampas'ın dümdüz uzanan yemyeşil ve verimli toprakları insanlığın işine yaramasına rağmen niçin zihnimde aynı etkiyi yaratmıyor? Bu konudaki hislerimi analiz etmem pek mümkün değil. Sanırım hayal dünyamın yarattığı özgür alanla ilgili bir durum bu. Patagonya'daki düzlükler uçsuz bucaksız ve işe yaramaz olduğu için de bilinmezi barındıran topraklar. Yıllar boyunca Patagonya hep bu haldeymiş. Bu topraklar ömrünü daha ne kadar kıraç olarak sürdürür bilinmez. Eskilerin söylediği gibi dümdüz olan dünya aşılmaz sularla çevrili ya da aşılmaz kurak çöllerle örtülü olduğu sürece insanoğlu ulaşabildiği son sınırlara nasıl olur da dosdoğru hislerle yaklaşır ki?

Doğa manzaralarının içinde yüksek dağların tepesinden baktığınızda çok da güzel olmasa da zihninize kazınan belli görüntüler var. Sıradağların zirvesinden bakınca detayları bir yana bırakırsak civardaki yüce dağların heybeti insanın zihnine işliyor.

İlk bakışta insanı en çok şaşırtan şey şüphesiz gerçek bir barbarı kendi yaşam alanında en aşağı ve en vahşi haliyle görmek. İnsanın akli geçmişe gidiyor ve atalarımız eski zamanlarda böyle mi görünüyordu acaba diye sorguluyorsunuz. Evcil hayvanların yüz ifadelerini ve hareketlerini bu insanların hareketlerinden çok daha rahat yorumluyoruzdur. Evcil hayvanlarınkilere benzer içgüdüler beslemeyen bu insanların, insan aklıyla ya da insanın o akli kullanarak ürettiği zanaatla övündükleri de pek söylenemez. Uygar insan ile vahşi insan arasındaki farkı tarif etmek ya da anlatabilmek çok zor. Bu fark, vahşi hayvan ile ehlileşmiş hayvan arasındaki farka benziyor. Vahşi bir insanı seyretmek bir aslanı çölde görmekle, bir kaplanı vahşi bir ormanda avını parçalarken izlemekle, bir gergedan ile bir ovada karşılaşmakla ya da bir suaygırını Afrika'da bir ırmakta çamurda yuvarlanırken görmekle aynı şey aslında.

Yolculuk boyu gördüğümüz eşsiz manzaraları sıralarsak listeye güney yarım küreden görünen yıldızlar – fışkıran sular – mavi buz akıntısının denizin üzerinde oluşturduğu sarp bir buzul– mercan üreten polipler sayesinde yükselmiş olan adalar – faal bir volkan ve son olarak da şiddetli bir depremin yıkıcı etkileri girebilir. Benim ilgimi en çok çekenler ise listedeki son üç olgu zira üçü de dünyanın jeolojik yapısıyla yakından alakalı. İnsanlara en etkileyici gelen şey depremlerdir. Çocukluğumuzdan bu yana sağlam bir yapı olarak bellediğimiz yer kabuğunun ipince bir tabakaymışçasına ayağımız altında kaydığını ve insanların türlü zahmetler çekerek ortaya koyduğu eserlerin saniyeler içinde yerle bir olduğunu görünce insanoğlunun övündüğü kudretinin ne kadar kırılgan bir şey olduğunu anlıyorsunuz.

Avlanmaktan alınan tadın insana atalarından geçen iç-güdüsel bir tutku olduğu söylenir. Bu doğruysa eğer gök-yüzü çatınızken ve yer kabuğu sofranızken açık havada kalmaktan aldığınız keyfin de bu tutkuyla bir ilgisi olmalı. İnsanın içindeki yabanilik ortaya çıkıyor ve vahşi topraklara, anavatanınıza geri dönüyorsunuz sanki. Tekne ile yaptığımız yolculukları ve karadaki gezilerimizi hatırladıkça ayak basılmamış yerleri dolaşırken aldığım tadı bana uygarlığın ürünü olan manzaraların veremeyeceğine eminim. Bir seyyah uygar insanın ulaşamadığı ya da nadir uğradığı ıssız topraklardaki havayı solurken hissettiği mutluluğu asla unutmaz. Uzun bir yolculuğa çıktığınızda keyif aldığınız akla dayalı daha pek çok şey oluyor. Dünya atlası sizin için muğlak bir şey olmaktan yavaş yavaş çıkıyor ve bir anda çeşitli, capcanlı imgelerle dolup taşan bir haritaya dönüşüyor. Harita üzerindeki yerleri gerçek boyutlarıyla görüyorsunuz. Artık kıtalara birer adaymış gibi bakmıyorsunuz ya da adalar artık gözünüze birer lekeymiş gibi görünmüyor. Hatta adaların kimisinin Avrupa'daki pek çok krallıktan çok daha büyük olduklarını görüyorsunuz. Afrika, Kuzey ve Güney Amerika telaffuz etmesi kolay isimler. Fakat birkaç hafta bu kıtaların kıyılarında gemi ile ilerlediğinizde bu isimlerin aslında kocaman dünyaları içlerine sığdırdıklarını görüyorsunuz.

Şu anki durumlarına bakınca güney yarım küredeki ülkelerin ileride gelişeceklerine dair büyük umutlar beslemiyorsunuz. Güney denizlerine Hristiyanlığın getirilmesiyle başlayan gelişim tarihi tek başına not düşülecek bir başarı örneği. Görüşlerine güvendiğimiz Cook bile daha altmış yıl evvel buraların hiç gelişmeyeceğini düşünüyordu. Güney yarım kürede kaydedilen gelişmelere İngiliz milletin hayırsever ruhunun da büyük katkısı olmuş.

Yarım kürenin diğer ucundaki Avustralya yükselişte hatta uygarlığın merkezi olmuş ve yakın gelecekte güney yarım küreye Avustralya'nın hükmedeceği aşikar. Bir İngiliz dünyanın öbür ucundaki kolonilerini büyük bir gururla ve

mutlulukla seyretmekten kendini alıkoyamıyor. Bir toprak parçasında eğer İngiliz bayrağı dalgalanıyorsa o toprak zenginliğe, berekete ve uygarlığa kavuşuyor.

Sonuç olarak genç bir doğa bilimcinin uzak ülkelere seyahat etmesi gelişimine büyük katkı sağlıyor. Sör J. Herschel'in⁴ de belirttiği gibi insan her ne kadar bedensel tatminler yaşasa da hissettiği eksikliği ve heyecanı yaptığı bu uzun seyahatle üzerinden atabiliyor. Yeni şeyler görmek, muvaffakiyetlere ulaşmak insanı daha da kamçılıyor. İzole olmuş doğrular ilginçliğini yitiriyor ve kişi karşılaştırma yapmayı huy haline getirdiğinden genellemeler yapmaya başlıyor. Şayet bir seyyah bir yerde kısa süreliğine kalıyorsa detaylı bir değerlendirme yapamaz ve anlatacakları birer taslaktan öteye gidemez. Neticede -kendim de fark ettim bunu- insan elindeki taslağı geliştirebilmek adına bilgi bazında oluşan boşlukları yalan yanlış ve ayakları yere basmayan hipotezlerle doldurmaya başlıyor.

Yaptığım bu seyahatten büyük keyif aldım. Kişi seyahate birlikte çıktığı insanlar açısından benim kadar şanslı olmayı beklememeli, o nedenle bir doğa bilimciye karşısına çıkan her fırsata atlamamasını ve uzun bir yolculuğa çıkmaya da en azından kara yolculukları yapmasını tavsiye ederim. Kişi umduğu kadar büyük badireler ya da tehlikeler atlatmayacağına emin olmalı (nadir durumlar hariç). Çıktığınız seyahatler size ahlaki açıdan da katkı sağlıyor. İnsan sabırlı olmayı, bencillikten uzaklaşmayı, başına buyruk hareket etmemeyi ve her şeyden keyif almayı öğreniyor. Kısacası insan çoğu denizcinin sahip olduğu karakteristik özellikleri edinmeye başlıyor. Seyahat insana herkese güvenmemeyi öğretiyor ve öte yandan iyi yürekli pek çok insanla karşılaşmayı da sağlıyor. Size karşılıksız olarak yardım eden ömrünüzde daha önce hiç görmediğiniz ve muhabbeti belki de hiç ilerletemeyeceğiniz insanlarla tanışıyorsunuz.

⁴ *Discourse on the Study of Natural Philosophy.*

EK I

Tazı Yolculuğu Hakında Deniz Kuvvetlerinin Verdiğı Talimatlar

VİKTORYEN DENİZ subayları deniz kuvvetlerinin verdiğı resmi talimatları daha sonra yayımlanmak üzere yazılı olarak muhafaza ederler ve Kaptan FitzRoy da aynı uygulamaya tâbi idi. Aşağıdaki metin Kaptan FitzRoy'un 1839 yılında Londra'da basılan *Narrative of the surveying voyages of H.M.S. Adventure and Beagle* isimli eserinin ikinci cildinden alınmıştır.

Hidrografın fikri – Araştırmanın devamı – Meridyenlerin mesafelerinin sıralanması – Etkin düzenlemeler – Güvertenin tamiri ve yükseltilmesi – Dış görünüm – Tekneler – Paratonerler – Dümen – Ocak – Vinç – Kronometreler – Bay Darwin – Gemideki insanlar – Değişiklikler - Geri dönenlerin listesi – Erzaklar – Deniz Kuvvetlerinin Talimatları – Raporlar – Hidrografın raporu

Tierra del Fuego'ya küçük bir gemi gönderilmesine karar verildiğinde Deniz Kuvvetlerinin hidrografının da fikri alındı ve geminin gideceğı bölgede ve diğ er yerlerde yarım kalan gezileri tamamlayabilmesi için geminin ne tür ikmalere ihtiyacı olduğı hidrografa soruldu.

Kaptan Beaufort Güney Amerika'ya yapılan seyahatlerin tamamlanması hususundaki endişelerini dile getirdi ve *Tazı*'nın başarabileceğı bu gezileri tamamlamasının en çok arzu edilen şey olduğunu söyledi. Daha sonra bana bu gezinin yıllar sürebileceğı bildirildi. Tamamlanmasına büyük

bir hevesle yaklaştığım bu gezide Pasifik'i ve Ümit Burnunu geçerek İngiltere'ye dönersek zincir gibi uzanan meridyenleri de aşacaktık ve bu fikir çok hoşuma gitmişti. Deniz Kuvvetleri de her türlü yardımı son teferruatına kadar sağlayacağından bu keşif gezisini tamamlamak için malzeme ve hazırlık adına tüm imkanları ve emeklerimi sonuna kadar kullanıp hiçbir masraftan ya da hiçbir zahmetten kaçınmamaya kararlıydım. Deniz Bakanlığı da Kumanya Ofisi de Devonport'taki tersane görevlileri de ellerinden geleni yaptılar.

Tazı'nın 4 Temmuz 1831'de yola çıkmasına karar verildi. Gemi baştan sona kontrol edilmesi için hemen tersaneye alındı ve yurt dışında gerçekleştireceği bu uzun görev için gemideki hazırlıkların hepsi tamamlandı. Yeni bir güverteye ihtiyacımız vardı ve geminin güvertesindeki diğer kısımlar da elden geçti. Üst kısımdaki güverteyi genişletmek için gereken izni aldım¹ zira güvertenin geniş olması deniz aracı olan gemimizi çok daha işe yarar kılacaktı ve gemi mürettebatının da rahat etmesini sağlayacaktı. Gemi tersa- nedeyken köknar ağacından iki inçlik bir kalas geminin altına çakıldı. Kalasın üzeri keçeyle ve bakırla kaplandı. Yapılan bu kaplama geminin taşıma suyunu on beş ton daha da arttırdı ve yedi ton daha da ağırlaşmasını sağladı. Gemi artık iki yüz otuz beş ton değil iki yüz kırk iki ton ağırlığında. Dümeni de Kaptan Lihou'nun planına göre ayarladılar. Patentli bir vinç de gemideki vincin yerini aldı. Eklemlendirilen bir Frazer ocağı sıradan gemi mutfağı fırınının yerine yerleştirildi. Bay Harris'in buluşu olan paratonerler de geminin her bir direğine, cıvadraya ve hatta bayrağın asılı olduğu cıvadraya bile monte edildi. Geminin iç ve dış tertibatını halleden tersane görevlileri hiçbir şeyi eksik etmemişler. Halatlarımız, yelkenlerimiz ve küreklerimiz elde edebileceklerimizin en iyisiydi. Altı tane sağlam tekne² de bizim için hususi olarak inşa edildi (iki tanesi

¹ Geminin kış tarafından sekiz, ön tarafından da yirmi inç kadar.

² Kış tarafına da bir filika asıldı.

özel kullanım için ayrıldı) ve tekneler çok iyi tasarlandılar ve gemiye de muntazaman yerleştirildiler. Hava koşulları nasıl olursa olsun tekneleri rahatça kullanabilmemiz amaçlandı. Bu kadar küçük bir gemide boş yer olmayacağı için mümkün olduğunca fazla aleti, kitabı kuru ve güvenli yerlere depo etmeye çalıştık. Bana ait olan kabineye ise yirmi iki tane kronometreyi güzelce yerleştirdik.

Yolculuk boyunca işimize yarayacak olan bilgilerin kaybolmaması için hidrografa, kendisine sunacağım imkanları kabul edecek ve bilinmeyen uzak ülkeleri ziyaret etmeye hevesli olacak iyi eğitilmiş ve bilimle ilgilenen birinin bulunmasını teklif ettim. Kaptan Beaufort önerimi kabul etti ve Cambridge’de çalışan Profesör Peacock’a mektup yazdı. Profesör Peacock da arkadaşı Profesör Henslow’a danışmış ve Henslow da şair Doktor Darwin’in torunu yetenekli, jeolojiye hatta doğa tarihinin her bir dalına meraklı olan Bay Charles Darwin’in ismini vermiş. Bay Darwin’e gemide misafirim olması teklif edildi ve Darwin de belli şartlar öne sürerek teklifi kabul etti. Bay Darwin’in gemiye alınması için gerekli izin düzenlendi ve Deniz Kuvvetleri tarafından Darwin’in gemideki kitaplardan faydalanmasına karar verildi. Bay Darwin’in öne sürdüğü şartlar ise yolculuğa devam etmekten vazgeçtiği anda *Tazi*’dan ayrılabilmek ve yapılacak olan masraflarda kendi payına düşeni ödemekti.

Yapacağımız araştırmalarda bizim gibi aktif görev almayacak olan –kabiliyeti de olan- birinin çizim işlerini yerine getirmek için yeterli vakti olacağını düşündüm. Bay August Earle isimli bir ressamı hususi kabiliyeti dolayısıyla Deniz Kuvvetlerinin de izniyle bu göreve aldım ve Deniz Kuvvetleri Bay Earle’e de kumanya hazırlanmasını emretti. Elimizdeki kronometrelerin başında duracak, bozulduklarında aletleri tamir edip onları düzenli tutacak birine ihtiyacımız vardı ve Portsmouth’ta matematiksel ölçümler yapan aletleri üreten bir adamın büyük oğlu Bay George James Stebbing de bu görevi üstlenmek üzere gemiye alındı.

Subaylarla birlikte (denizciler ve miçolar dahil) sayımız altmış beşti. Fakat bahsettiğim gemiye giren diğer kişilerle birlikte *Tazı* İngiltere'den yola çıktığında sayımız yetmiş dört olmuştu. İsimler şöyleydi;

Robert FitzRoy: Kumandan ve Araştırmacı
John Clements Wickham: Yüzbaşı
Bartholomew James Sullivan: Yüzbaşı
Edward Main Chaffers: Gemi Süvarisi
Robert Mac-Cormick: Doktor
George Rowlett: Malzeme Sorumlusu
Alexander Derbishire: İkinci Kaptan
Peter Benson Stewart: İkinci Kaptan
John Lort Stokes: İkinci Kaptan ve Araştırmacı

Benjamin Bynoe: Asistan Doktor
Arthur Mellersh: Deniz Asteğmeni
Philip Gidley King: Deniz Asteğmeni
Alexander Burns Usborne: Usta Yardımcısı
Charles Musters: 1. Sınıf Gönüllü
Jonathan May: Marangoz
Edward H. Hellyer: Katip
Vekil lostromo, bir deniz astsubayı ve yedi er, otuz dört denizci ve sekiz miço.
Gemiye sonradan katılanlar ise
Charles Darwin: Doğa Bilimci
Augustus Earle: Çizer
George James Stebbing: Alet Tamircisi
Richard Matthews ve üç Fuegianlı: Matthews benim hizmetimdeydi, diğer üçü de Bay Darwin'in hizmetkarları idi.

Beş yıl içinde bazı değişiklikler oldu ve bu değişikliklerden de bahsetmek gerek.

1832 yılının Nisan ayında Bay Mac-Cormick ve Bay Derbishire İngiltere'ye döndüler. Gemi doktorluğuna Bay Bynoe tayin edildi. Bay Mellersh ikinci kaptandan uyarı aldı. Bay Johnson *Tazı*'ya deniz asteğmeni olarak katıldı.

Mayıs ayında Bay Musters Río de Janeiro limanında ateşli hastalığa yakandı. Bay Musters'ın yerini Bay Forsyth aldı.

Bay Earle'ün sağlığı bozuldu ve uzun zaman rahatsızlığından çok çekti. 1832 yılının Ağustos ayında *Tazi*'nın güvertesinde daha fazla kalamadı. İngiltere'ye dönmeden evvel aylarca Monte Video'da kaldı. Bay Earl'ün hizmetlerinden yoksun kalmıştık ki Monte Video'da Bay Martens'le tanıştık ve çizirlik görevini Bay Martens üstlendi.

1833 yılının Mart ayında Bay Hellyer Falkland Adalarında vurduğu kuşu almaya çalışırken boğuldu. Eylül 1833'te de Bay Kent asistan doktor olarak gemiye alındı. 1834 yılının Haziran ayında uzun yıllardır çektiği hastalıklardan ötürü Bay Rowlett denizdeyken vefat etti. Acı veren kaybımız üzerine Bay Rowlett'in görevini Bay Dring üstlendi.

Bay Martens 1834 yılında Valparaíso'da bizden ayrıldı ve Bay King de 1836 yılı Şubat ayında Sydney'de babasının yanında kaldı. Saydığım bu değişikliklerden sonra İngiltere'ye döndüğümüzde elimizdeki liste şöyleydi:

Robert FitzRoy: Kumandan ve Araştırmacı

John Clements Wickham: Yüzbaşı

Bartholomew James Sullivan: Yüzbaşı

Edward Main Chaffers: Gemi Süvarisi

Benjamin Bynoe: Doktor (Vekil)

George Edward Dring: Malzeme Sorumlusu (Vekil)

Peter Benson Stewart: İkinci Kaptan

John Lort Stokes: İkinci Kaptan ve Araştırmacı

Arthur Mellersh: İkinci Kaptan

Charles Richardson Johnson: İkinci Kaptan

William Kent: Asistan Doktor

Charles Forsyth: Deniz Asteğmeni

Alexander Burns Osborne: Usta Yardımcısı

Thomas Sorrell: Lostromo (Vekil)

Jonathan May: Marangoz

Gemiye sonradan binenler de Bay Darwin, George J. Stebbing, benim ve Bay Darwin'in hizmetkarları.

Dönüşte gemi adamlarımızda, denizcilerimizde ve miçolarımızda bir eksilme yoktu. Yolculuk boyunca da bir eksiklik yaşamadık zira türlü değişiklikler olsa da boşalan pozisyonları doldurmaya gönüllü birileri her daim çıkıyordu.

Mürettebatın çoğu *Tazı*'nın önceki yolculuğunda da benimleydi. Bir önceki yolculukta *Tazı*'da ya da *Adventure*'da benimle gelen birkaç subay, denizci ve gemi adamı vardı. Tierra del Fuego'ya hayran olanlar arasında Yüzbaşı Wickham, Bay Bynoe, Bay Stokes, Bay Mellersh ve Bay King ile lostromo, marangoz, astsubay, dört deniz eri, dümenci ve birkaç da denizci vardı.

Erzağımız arasında çeşitli antiskorbütikler –turşu, kurutulmuş elma ve limon suyu- vardı ve hepsi de en üst kaliteydi. Mümkün olduğunca bol miktarda bu yiyeceklerden depoladık. Kilner ve Moorsom'un uzun ömürlü etlerinden, sebzelerinden ve çorbalarından yanımıza aldık. Sağlık departmanından da yeterli miktarda antiseptik ve doğa tarihi adına toplayacağımız türleri muhafaza etmemizi sağlayacak malzemeler aldık.

Sağlığımız ve güvenliğimiz için departmanların başındaki kişilerin yanı sıra aynı zamanda onlara yardımcı olan görevli memurlar da *Tazı* için hususi olarak uğraştılar. Ben ve arkadaşlarım bu insanlara her zaman minnettar kalacağız.

Bugüne kadar belki de hiçbir gemi ülkesinden bu kadar iyi koşullarla ve bu kadar bol erzakla ayrılmamıştır. Uzun bir geziye çıkacak olan bu küçük gemiye (her türlü ihtimale karşı) işimize yarayacak olan tüm malzeme ve erzak depolandı ve ben de şimdi bu küçük geminin çıktığı yolculuğu kısaca elimden geldiğince anlatmaya çalışacağım. Gemi görevini bu denli rahat ve hızlı gerçekleştirebildiyse başarısında onu bu yolculuğa hazırlamak için Devonport'taki tersanede harcanan emeği asla göz ardı etmemek lazım.

15 Kasımda Bahriye Şurası Komitesinden aşağıdaki talimatları aldım.

Talimatlar

Büyük Britanya Birleşik Krallığının ve İrlanda'nın Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Ofisindeki Yetkililerden:

İşbu vesileyle yakın zamanda hazırlanıp emrinize verilecek olan gemi ile denize açılacak ve bu gemi ile belirlenen yolcuğu gerçekleştirerek sırasıyla Madeira'ya ya da Tenerife'ye, Yeşil Burun Adalarına, Fernando de Noronho'ya, Güney Amerika'daki merkeze uğrayacaksınız ve emrimiz doğrultusunda hidrografımızın hazırladığı raporda belirtilen gerekli operasyonları gerçekleştirip araştırmalarda bulunacaksınız. Yolculuk süresince ve gerçekleştireceğiniz operasyonlarda uymanız elzem olan talimatlar ve uyarılar bahsi geçen raporda belirtilmiştir.

Güney Amerika'daki merkezde bulunan Majestelerine ait geminin başkomutanı Tuğamiral Sör Thomas Baker'ın emri altında olduğunuzu unutmayınız. Siz söz konusu merkez sınırları içinde yukarıda bahsi geçen görevleri yerine getirirken ve erzaklarınızla ilgili raporda belirtilen talimatlara uyarken biz de Tuğamirale gerekli görüldüğü hallerde kendisinden ve emrindeki subay bölüğünden her türlü yardımı talep edebileceğinizi, depolarınız ve erzaklarınız için ihtiyaç dahilinde olanları kendilerinden temin edebileceğinizi bildirdik.

Yukarıda bahsi geçen görevleri yerine getirirken (Genel Yazılı Talimatlar Bölümü, 16. Madde, 4. Bölüm, 6. Kısım, Sayfa 78'de bahsedildiği üzere) geçirdiğiniz aşamalarla ve kaydettiğiniz gelişmelerle ilgili sekreterliğimize her fırsatta rapor geçmeniz gerekmektedir.

Güney Amerika'daki merkezde yapacağınız araştırmaları nihayetlendirdikten sonra Hidrografın raporda belirttiği diğer operasyonları da gerçekleştirmeniz gerekmektedir. Bu operasyonlar da bittikten sonra emrinizdeki gemi ile Spithead'e dönmeniz ve size gerekli malumatları ve sonraki talimatları bildirebilmemiz için Spithead'e ulaştığınızı sekreterliğimize iletmeniz gerekmektedir.

Başınıza gelebilecek herhangi bir talihsiz kazada *Tazi'nın*

kumandasını devralacak olan kişi yalnızca geminin o sırada yapması gereken araştırmayı tamamlamakla görevlendirilmiştir. Fakat söz konusu kişi araştırmaların devamını getirmekle yükümlü değildir. Örneğin, Güney Amerika'nın batı kıyılarında araştırma yapılıyorsa kumandayı üstlenen kişi Pasifik'e açılmayacak, Río de Janeiro ve Atlantik üzerinden İngiltere'ye geri dönecektir.

[Rapor]

Río de Janeiro'nun bulunduğu enlemin derecesini Kaptan King, Beechey ve Forster farklı, Kaptan W. F. Owen, Baron Roussin ve Portekizli gökbilimciler ise daha farklı belirlemişlerdir. Güney Amerika ile aramızdaki meridyen farkı Río de Janeiro baz alınarak ölçüldüğü için iki otorite arasındaki söz konusu karmaşanın giderilmesi gerekmektedir. Gerek kamu malı olsun gerek özel mülkiyet olsun bu kadar iyi kronometrelerle donatılmış halde ülkeden ayrılabilecek nadir gemi vardır. Eğer geminin aldığı yolu küçük parçalara bölerseniz sürekli olarak artan ısrıyı kronometrelerin hepsi ölçebilir ve böylece sınırlar arasında ortaya çıkan farkları da en aza indirgeyebiliriz. Sınırlar arasında oluşan en küçük bir fark bile gelecekte ulaşacağımız sonuçlar açısından büyük önem taşımaktadır.

Río de Janeiro'yu bu doğrultuda dört parçaya bölebiliriz:

İlk olarak her iki otorite grubunun da benimsediği Madeira'ya varış. Burada dört gün sürecek hesaplamaları yaptıktan sonra eğer Tenerife'deki hava koşulları ile liman elverişli olmazsa *Tazı* ikinci olarak hiç gecikmeden Yeşil Burun Adalarında yer alan Praya Limanına doğru yola çıkacak. Praya'da da dört gün boyunca ölçümler yapılacak ve bu limanı Kaptan Owen boylam ölçümleri yaparken asıl nokta olarak aldığı için Owen'ın belirlediği konumları doğrulamak adına Praya'da elden ne geliyorsa yapılacak. Sonrasında üçüncü olarak *Tazı* Fernando de Noronha'ya doğru yola çıkacak. Bu ada *Tazı*'nın rotasının batısında bir yere düşüyor o nedenle yolculukta az da olsa sarkma ya-

şanabilir. Fakat amaçlarımız doğrultusunda geminin burada da kronometrik ölçümler yapması çok önemli. Zira burası tüm yolculuğun üçüncü önemli noktasını oluşturuyor ve Kumandan Forster'ın belirlediği boylamların çift çizgisinin kesişim noktası tam da burası. Son iki noktada iki üç gün kalmak Forster'ın doğru ölçümler yapmasına ve İngiltere'de gözlemlendiği biçimiyle ay tutulması ile ilgili doğru gözlemler yapmasına yarayacak. Elde edilen veriler bizi doğru sonuçlara ulaştıracığı için araştırmanın sağlayacağı fayda kaybedilen zamanı ziyadesiyle telafi etmiş olacak. Kumandanın varılan durakların tümünde, önceki gözlemlerde belirtilen noktaları çok iyi tespit etmesi lazım ki elde edilen veriler öncekilerle doğru bir biçimde kıyaslanabilsin. Fernando de Noronho'nun valisi Kumandan Forster için elinden geleni yapacaktır. Yer çekimi için sarkaçlarla gerekli çalışmaların yapılabilmesi için vali kendi evinin belli bir bölümünü bu işe ayıracak. Valinin gösterdiği bu nezaketi suiistimal etmeye gerek yok fakat merkez ile Komutan FitzRoy'un bulunduğu bölge arasındaki boy-lam farkı doğru ölçülmeli.

Tazi'nin Río de Janeiro'ya bir an evvel ulaşmasını arzu ediyor olsak da Abrolhos Koylarının konumlarının doğru belirlenmesi ve bu koyların Baron Roussin'in ölçtüğü sınırlardan daha öteye ulaştığının belirlenmesi çok önemli ve koşullar izin vermez de şayet *Tazi* 36 derece batı meridyenini 16 derece güney enlemini aşamazsa fazladan birkaç günün bu iş için harcanması gerekecek. Denizin derinliği sürekli takip edilmeli ve derinlik ölçümleri elde edilince koy iki yanına doğru araştırılmalı yani koyun hem sonuna kadar gidilmeli hem de evvelden bilinen yerleri de araştırılmalı. Koyun doğuya uzanan kısımlarının ve sığ taraflarının araştırılması daha uygun bir zamana bırakılabilir.

Río de Janeiro'da geminin içme suyu tedariki şüphesiz gemi kumandanının sorumluluğunda olacaktır ve kumandan Villegagnon Adasının meridyeninin belirlenmesinde işe yarayacak her şeyi gözlemleyecektir.

Fransız araştırmacılar Saint Catherine ile Río de la Plata arasında uzanan kıyıları incelemektedirler. O nedenle bu araştırmacıların işine karışmak vakit kaybı olacaktır. Kumanan FitzRoy doğrudan Monte Video'ya doğru yola çıkabilir ve Kaptan King'in de yaptığı gibi kronometrelerini benzer durum için ayarlayabilir.

Yolculuğun asıl önemli kısmı Río de la Plata'nın güneyine doğru ilerlediğinizde başlayacak. Saint Antonio Burundandan Saint George koyuna kadar uzanan geniş kıyılarla ilgili tek bildiğimiz şey bu bölgelerin yanlış tespit edilmiş olduğudur. Bu bölgede kıtanın diğer tarafından başlayıp ilerleyen geniş nehirlerin ve şüphesiz detaylıca incelenmesi gereken güzel limanların olduğu bilinmektedir. İspanyolların rastgele tuttukları notlar ne denizciliğe ne de ticarete faydası dokunacak bilgiler içeriyor. Bu bölgenin istikametinin daha iyi tespit edilmesi ve ana noktaların belirlenmesi dışında başka bir şey yapmaya lüzum yok. Öte yandan hem bu bölgedeki hem de diğer yerlerdeki bu denli uzun ve zahmetli kıyı şeritlerinde sığınabilecek ve erzak ikmali yapılabilecek güvenli limanlar tespit etmek elbette ki önemli.

Kıyıların detaylı inceleme gerektiren bölgeleri:

İlk olarak Bahia Blanco da dahil olmak Monte Hermoso'dan Río Colorado'ya kadar olan kısım ile ilgili üzere ofisimizde üç adet metin var ve bu metinlerde bölgelerin isimleri dışında her bilgi birbirleriyle çelişiyor.

İkinci olarak İspanyolların çizdiği haritalarda sayısız ada ve sığ bölge içeren Todos los Santos körfezi var. Söylendiğine göre Todos los Santos'un güney kısmında doğrulanması gereken mükemmel bir liman var. Böylesi bir takımadanın adım adım incelenmesi vakit kaybı olur. O nedenle karşılaşılabilecek tehlikelerin genel hatlarını belirlemek ve bu tehlikelerin açık denizin derinlik ölçümleri ile olan bağlantılarını belirlemek yeterli olacaktır.

Üçüncü olarak Río Negro kapasitesi yüksek bir nehir olarak kayda geçmiş. Nehrin ağız bölgesinden elli mil öte-

de yerleşim birimleri olduğu biliniyor ve gemi ile ilerlenebildiği sürece bu bölgelerin yeniden incelenmesi çok önemli.

Dördüncü olarak San Matias körfezinin bilhassa San Antonio ve San José isimli iki limanının incelenmesi gerek. Gemi ile ulaşmak mümkünse eğer yarımadanın doğu tarafındaki dar ağız çok iyi bir konumdaymış gibi görünüyor.

Beşinci olarak Bahia Nueva'dan Blanco Burnuna kadar Saint George Körfezi de dahil olmak üzere söz konusu kıyılarda ilgi çeken pek çok şey var. O nedenle kıyının farklı bölgelerine belli bir vakit ayırmak gerekiyor. Blanco Burnunun konumu doğru belirlenmeli zira bölgenin enleminin hatalı ve İspanyol haritalarında belirlenen iki sığ kıyısının da şüpheli olduğunu düşünüyoruz.

Blanco Burnundan Macellan Boğazına kadar olan kıyıların bir kısmını Kaptan King düzenledi. King'in yerini doğru tespit ettiği Desire Limanı da kronometre ölçümleri ve nehrin keşfi için doğru bir nokta olacaktır.

San Julian limanının set kısmı ve geniş nehri iyi analiz edilmeli. Son keşif gezisinde atlanan kısımları da araştırılmalı.

Yukarıda bahsedilenler Río de la Plata ile Macellan Boğazı arasında yapılacak olan ana araştırmaları kapsıyor. Her şeyi tek bir noktada toplayabilmek adına yapılacak olan araştırmalardan tekrar bahsettik. San Julian'la ilgili olan araştırma *Tazı* güneyi kapsayan rotasından döndükten sonraki bir döneme atılabilir. Genel itibarıyla *Tazı*'yı şu an olağan rotasından uzaklaştıracak bir görev vermek pek de akıllıca olmayabilir. Karşılaşılabilecek bilinmeyen olaylar bu kadar iyi ayarlamalar yaptığımız yolculuğunuzun programını bozabilir. İklimler ve mevsimler bu bölgelerde nasıldır çok bilmiyoruz. En güvenli yapılabilecek şey seyahatin farklı amaçlarını belirlemek ve bu amaçların layıkıyla gerçekleştirmesi için komutanın bilindik heyecanına ve ihtiyatına güvenmek.

Boğazda yapılacaklarda ve Tierra del Fuego'yu oluşt-

ran karmaşık adalarda bu prensibi uygularsak aşağıda arzulanığımız listeye ulaşmış olacağız.

Kaptan King yönlendirmelerinde Virgin Burnu açıklarında yarım mil uzunluğunda bir resiften bahsediyor ve çizdiği haritada da resifin dışında yer alan on üç metre derinliğindeki bir kanaldan söz ediyor. Daha da ileride çağlayanlarda ise derinliğin dokuz metreye ulaştığını söylüyor. Sarmiento Virgin Burnunun doğu-güneydoğu tarafından doğru on altı kilometre boyunca derinliğin doksan bir metre olduğunu ve aynı yöne doğru otuz dört kilometre boyunca yalnızca yedi metre derinlik olduğunu bildirdi. Malaspina gemisi Tierra del Fuego'da uzanan geniş bir koyun arasında yer alan sığ sulardan geçmiş ve derinlik yirmi dört metreymiş. Yani Boğaza girişi sağlayacak tek bir meşakkatli yol yok ve bölgede çok sayıda müsait kıyı olduğu ortada. O nedenle yolculuğun en önemli hedeflerinden biri bu kıyıların çok iyi araştırılması ve iç kısımlardaki detayları incelemekle vakit kaybetmektense boğazları geçişte ve limanlara ulaşmakta güvenli olan kıyıları belirlemek çok daha önemli.

Sığ kıyılar kayalık mı kumluk mu yukarıda adı geçen yazarlardan hiçbiri kıyıların yapısından bahsetmiyor. Kıyıların eğimini, seviyesini, derinliğini ve farklı farklı yapılarla sahipse bu kısımları, kıyıyı oluşturan maddelerin içeriğini, engebeli ya da muntazam ilerleyen bölümlerini, civardaki kayaların ne tür yapıda olduğunu belirlemek oldukça mühim. Zira kıyılardaki birikintilerin yüksek ihtimalle Boğazın doğu ucunu etkisi altına alan bölgeye has medzecirlerle bağlantısı var.

Orange Burnundan başlayarak Tierra del Fuego'nun kuzey doğu kıyılarının San Diego Burnuna kadar olan kısmı araştırılmalı. Kuzey uçtaki geniş sığ kıyılar da dahil olmak üzere Sebastian Kanalı ile ilgili sorunu da çözecek şekilde bir araştırma yapılmalı.

Adaların güneyindeki Beagle kanalı ve Whale-boat Sound gezilmeli. Kumandanın bu bölgelerle ilgili yerel bilgisi

dahilinde önceki gezisinde yarım kalmış olduğundan tamamlanmasının elzem olduğunu düşündüğü yerler olabilir ve bu yerler kaybedilecek zamana değecek kadar ilginç de olabilirler. Örneğin False Burnunun batısına doğru ve Wakefield Kanalı'nın kuzeyinde işe yarar limanlar olduğu ve bu limanlara fok balığı avcılarının sıklıkla uğradığı biliniyor.

Kuzeydoğu taraflarında Santa Ines Adası boyunca mola verilebilecek okyanusun güneyi ile Macellan Boğazını birbirine bağlayan yerler olabilir. Bu yerler görünüşleri itibarıyla müsaitlerse detaylıca değillerse üstünkörü araştırılmalı. Adanın batı kısmında toplanan koyları, açıklıkları, yolları incelemek vakit kaybı olacaktır fakat yine de buralarda güvenli bir liman tespit etmeye çalışmak önemli. Tekrar etmeye belki lüzum yok fakat tehlike barındıran bölgelerde sığınmak için liman tespit etmek oldukça mühim bir iş.

Boğazın batı tarafında Pillar Burnundan Froward Burnuna kadar olan kısımda birkaç geçiş var ki buraları araştırabilirsiniz. Belki bu bölgede denize geçişi sağlayan geçitler vardır. Bu bölgede yer alan birkaç konumun da yeniden gözden geçirilmesi gerekiyor. Binbir zahmetle ve büyük bir başarı ile gerçekleştirdiği araştırmasında Kaptan King burada bulunan birkaç limanı detaylıca inceleyememişti. Kurak bir bölge olan bu aralıkta eğer gemilere gerekli kaynak ikmalleri yapılabiliyorsa bu limanlarla ilgili araştırmayı siz tamamlayabilirsiniz.

Boğazın doğu kısmında yapılacak çok daha fazla iş var zira Admiralty Sound'dan Orange Burnuna kadar uzanan Fuegian kıyılarına hiç dokunulmadı. Yapacağınız bu araştırmaya Santa Martha ve Magdalena Adaları da dahil olacak. Kanalların dar olması ve akıntıların zıt yollardan ilerlemesi sebebiyle Boğazla ilgili daha dikkatli ve daha net bilgiler edinmeye çalışmanıza gerek yok. Sweepstakes Forland bir ada olabilir. Adaya eğer civarda Monmouth Burnundan doğru uzanan rüzgar almayan uzun kıyıya

doğru açılan işe yarar bir çıkış yeri var mı diye bakılabilir. Eğer ada değilse batıdan fırtına şeklinde esen rüzgarlardan korunmak için gemilerin sığınabilecekleri güvenli bir liman arayışına girilebilir.

Otway ve Skyring isimli iki iç denizin batı kıyılarıyla ya da Boğazın batı kısmıyla bağlantıları yoksa eğer ister savaş ister ticaret amaçlı olsun bu denizlerle ilgili detaylı bir araştırma yapmaya lüzum yok. Önceki araştırmada çıkan sonuca göre bu bölgede bir bağlantı olmaması lazım ve akıntılar da zaten olmadığını gösteriyor. Fakat yine de bir ihtimal aksi bir durum söz konusu olabilir. O nedenle hava iyiiken görevlendirdiğiniz ayrı bir tekne bu muammayı çözebilir.

Saydığımız bu görevler malzeme ikmali yapmak için Monte Video'ya yapacağınız iki sefer de dahil olmak üzere 1833-34 yazında tamamlanabilecek görevler. Güney Amerika'nın doğu kıyılarını bitirmeden evvel her ne kadar sıkça ziyaret edilmiş olsa da Falkland Adaları ile ilgili cehaletimizden de söz etmemiz gerek. Bu adaları detaylıca araştırınca harcanacak emeğin karşılığını alacak kadar değerli bilgilere ulaşacağımızı sanmıyoruz fakat balina avcılarının sığınağı olan ve bir geminin direklerini, çapasını ve mürettebatının büyük bir kısmını kaybetmesine neden olan bu adalarda gemilerin sığınabileceği bir limanın olup olmadığını kontrol etmek çok önemli. O nedenle avantaj sağlayacak limanların ve bu limanlara hangi seyirle ilerlenmesi gerektiğinin belirlenmesi için belli bir vakit harcamak gerekecek ve neticede edinilen bilgiler genel bir haritaya aktarılabilir ya da yapılan araştırmaya eklemlenebilir. Bu büyük adaların doğusunda ve batısında mola alınacak yerlerle ilgili elimizde çelişkili bilgiler olduğu için konu ile ilgili kumandanın elinden çıkacak bir rapor çok işimize yarayacaktır ve bu limanları fark etmeyi, limanlara rahatça ulaşmayı sağlayacak olan direktifleri belirlemek de araştırma planına dahil edilmelidir.

Bu adalardan ana karaya kadar olan kısımda denizin de-

rin kısımlarının belirlenmesi işimize yarayabilir. Eğer derinlik düzenli ilerliyorsa gemiler yönünü burada düzeltebilir. Güney Amerika kıtası ile Tierra del Fuego'da yapılması gereken işlerin tümünü sıraladık. Şimdi sırada Kaptan King'in meridyenler arası mesafeyi doğru tespit ettiği Concepción ya da Valparaíso var ve *Tazı* bu iki noktadan birine erzak ikmali yapmak için uğrayacak.

Valparaíso ile Boğazın batı girişi arasına giren kıyılarla Hanover, Wellington ve Madre de Dios Adalarının dar ve derin kanallarının yalnızca bir kısmı araştırılabilirdi. Queen Adelaide Takımadalarından Campana adasına kadar olan bölge ile ilgili elimizde hiçbir bilgi yok. Bölge pek de araştırılabilir değil ve bir denizcinin işine pek yaramayacak bir yer gibi görünüyor ama yine de kısmi de olsa analiz edilmesini istememizin nedeni Büyük Britanya'nın tarafsız bir tutumla araştırılmasını istediği bölgedeki muammanın ortadan kalkması. Ayrıca Kaptan King ile Kaptan Fitz Roy'un büyük zahmetlerle zamanında uğraştığı bu araştırmanın tamamlanmasını istiyoruz.

Kaptan FitzRoy'un hakim iklimde başarması gerekenler önceki keşif gezisinin başında harcanan vakitten çok daha az bir zaman alacaktır.

Peñas Körfezinde yapılan araştırma sonlandırılmıştı. Tres Montes yarımadası ve bu yarımada ile Chiloe arasında yer alan adalarla ilgili Don Felipe Bauza İspanyolca bir metin verdi ve verdiği metin bu bölgeleri araştırmayı kolaylaştıracaktır.

Bu bölgeden Valdivia'ya, Concepción'a ve Valparaíso'ya kadar olan kıyı dümdüz ilerliyor ve aşağı yukarı meridyen üzerinden devam ediyor. O nedenle haritayı düzeltmek ve dikkat çeken noktaları belirlemek fazla vakit almayacaktır. Mocha Adasının yeri de yanlış tayin edilmiş. Adanın kanalının derinliği ve genişliği hakkında elimizde bir veri yok ve kanal güvenli bir yer mi değil mi bilmiyoruz.

Valparaíso'nun güneyindeki Topocalmo limanı ile açık denizde uzanan ve bir Amerikan gemisinin battığı geniş

kıyının hususi olarak araştırılması gerekiyor. *Alert*'in kaptanı Burgess'a göre Coquimbo yakınlarındaki kıyılar ve adalar üstünkörü bir biçimde belirlenmiş. Bu kıyılarla ilgili bildiğimiz şeyleri İspanyol haritalarından öğrendik ve bu haritalar belli birkaç liman dışında kıyıların yalnızca karşıdan görünüşünü resmediyorlar. Yarım yamalak bilgi sahibi olmaktan artık haz etmiyoruz. Bilimin geldiği nokta elde bu kadar bol imkan varken gereken neyse artık yapılmasını elzem kılıyor. İngiliz gemilerinin sürekli geçtiği bu kıyıların ikircikli durumunun çözülmesi gerekiyor. Yerel hükümetler bir aksilik çıkarmazlarsa Coquimbo'ya kadar kıyıyı araştırın ve kuzeye kadar da geminin komutanı artık Güney Amerika kıyıları ile ilgili yapılacak bir şeyin kalmadığını söyleyene dek ilerleyin. Bu bölgedeki kıyıların araştırılmasına ne kadar vakit ayıracağınız o ana dek ne kadar zamandır araştırma yapıyor olduğunuza ve kaptanın kaynaklarını nasıl ayarladığına ve iyi seçilmiş olan meridyen mesafelerini belirlemek için Pasifik Okyanusunu geçerken kaptanın elinde yeterli erzağının kalıp kalmadığına bağlı.

Araştırmayı hangi kıyılara kaydıracağını ve tedarik etmesi gereken malzemeleri nereden alacağını bilmediğimizden bu önemli görevi gerçekleştirirken kaptanın nasıl bir yol izleyeceğini burada detaylıca anlatamayız. Eğer kaptan, Guayaquil'e ya da Calao'ya varırsa Galapagos'a devam etmesini tavsiye ederiz. İçinde bulunacağız mevsim elverişli ise bu adaları da araştırın. *Cannon* gemisinin 1827'de gördüğü Felix Adasındaki Londra isimli kıyı 27 derece 6 dakika güney enlemi ve 92 derece 16 dakika batı boylamında yer alıyor ve kıyı sekiz yüz beş metre boyunca uzanıyor. Pitcairn Adasının beş altı derece güneyinde yer alan mercan adaları da haritalara birer muamma olarak yansımış. O nedenle eğer olur da *Tazi*'nin yolu buralara düşerse söz konusu mercan adalarının araştırılması yerinde olacaktır. Hangi yoldan giderseniz gidin yönünüzü Tahiti'ye çevirmeniz gerek. Venüs noktasında kronometre öl-

çümlelerinin yapılması gerekiyor. Venüs Noktası, Kaptan Cook'un gerçekleştirdiği eş zamanlı gözlemler neticesinde doğru bir biçimde belirlediği bir noktadır. Kaptan Beec-hey'nin burada araştırdığı yerleri *Tazi*'nin da araştırmasına lüzum yok.

Tazi, Tahiti'den ayrılıp aradaki adalardan birinde yer alan Jackson limanına doğru yola çıkacak ve yolculuğu kronometrik aşamalara doğru bir biçimde ayıracak. Par-ramatta'daki (Jackson Limanındaki) gözlemevinin üzerinde bulunduğu meridyen doğru olduğu için buradaki adalar standart bir noktayı oluşturuyor ve ileride seyyahlar keşiflerinde burayı referans alabilirler ya da kronometrelerini burada düzeltebilirler.

Jackson Limanından sonra *Tazi*'nin ilerleyeceği yolu içinde bulunduğunuz mevsim belirleyecek. Gemi fırtınaların olduğu aylardan sakınıp güneye giderse Hobart Town'a, King George Sound'a ve Swan Nehrine uğrayabilir buradan Mauritius'a kadar olan bölgenin meridyen farkını belirleyebilir. Sonra Masa ya da Simon Koylarına uğrayıp içinde bulunduğunuz mevsimi de gözeterek peşinden Santa Helena'ya ve Ascension'a uğrayabilir ve ardından İngiltere'ye dönebilirsiniz.

Gemi Jackson Limanından yılın ortasında ayrılmak durumunda kalırsa Torres Boğazından geçerek ilerlemeli. Şayet kıyıya yakın ilerlerseniz belli noktaların konumlarını da bir yandan belirlemeniz avantaj sağlayacaktır. Moreton Koyunun, Bowen Limanının, Flinders Burnunun ve Galler Prensi Adasının konumlarını belirleyebilirsiniz. Hint Okyanusuna doğru ilerlerken eğer rüzgar güney yönüne doğru esmezse Valsche Burnunun ya da Yeni Gine'nin güneybatı ucunun, Serwatty Chain'den birinin, Coupang'ın ya da Timor'un uçtaki kıyılarının, Rotte Adasının ve Sandalağacı Adasının uçtaki kıyılarının konumları vakit kaybetmeden tespit edilebilir. Okyanusu geçerken koşullar elverişli olursa Keeling Adalarına da bakabilir ve bu adaların yerlerini de tespit edebilirsiniz.

Tazi'nin dünyayı dolaşırken uğrayacağı ana duraklardan bahsettikten ve tamamlamasın gereken başlıca işleri sıraladıktan sonra şimdi genel yolcuğunun gidişatı ile ilgili birkaç uyarı yapmamız gerekiyor.

Her bir subaya pek çok görev düşeceğinden detaylı çizimler yapmakla vakit kaybetmeyin. Düzlükleri, göze çarpan engebeli yerleri yanlarında açıklayıcı notlarıyla ve her bir bilgiyi ayrıntısına kadar içeren ve bu bilgileri toparlayıp referans olarak kullanılabilecek yeterli büyüklükte bir harita çizilmesi yapılabilecek en iyi iş olacaktır. En ufak detaya kadar inen planlar çizmeye gerek yok. Kimi zaman güzel iş olsun diye uğraşmak doğruluktan ödün vermenize neden olur.

Çok zahmet gerektiren tepeleri çizerken yükseltileri gözlemledikten yıllar sonra olmasa bile aylar sonra kişi oturup zihninden ya da hayal gücünden faydalanarak bir şeyler çizmeye kalkışıyor. Görüntüler daha zihinde tazeyken çizim yapılmıyor, herhangi bir tutarsızlık ve hata tespit edildiği anda kayda geçirilmiyor. Çoğu eğimin uzunluğunu ve yönünü birkaç kalem darbesi fırçadan çok daha iyi belirler. Belki eğimleri çok iyi resmedemeyebilirsiniz fakat çizime daha az vakit harcarsınız. Tepelerin kıyıya bakan taraflarında vardığınız duraklardan görülemeyecek kısımlar olabilir, o kısımları çizerken tahmini şeyler çizebilirsiniz ve haritada bu bölümleri göstermenize gerek yok.

Gemi ile araştırma yaparken göze çarpan tepelerin ve burunların dikey yüksekliklerini belirlemek oldukça önemli. Her bir şekli ölçerken tek bir açıyı dikkate alacaksınız ve bu ölçümler coğrafya bilgimizi daha da geliştirecek. Bu bilgiler çizimlerimizin de çok işine yarayacaktır ve şu an hazırlanan tablolarda denizcilerin mesafelerden haberdar olmasını da sağlayacaktır.

Tüm haritalar ve planlar kara parçalarının görünümlerini de içermeli. Haritaya çizilen bir kara parçası öyle bir mesafe gözetilerek çizilmeli ki o bölgeye yabancı olan biri karayı hemen fark edebilmeli ve belli bir noktaya gelince

dümeni kırabilmeli. Bir limanın planını çizerken de tehlikelerden kaçınılmasını sağlayacak işaretler konmalı, takip edilecek ana yol göstermeli ve rıhtıma yanaşılacak en avantajlı nokta belirtilmelidir. Her durumda belli noktaların açılı mesafelerinin, açılı irtifalarının her bir yönden görünüşü derecesine ve dakikasına varana dek belirtilmeli, haritaya da bu şekilde aktarılmalı ve çizerlerin gözünde yanlış oluşturabilecek durumlar da böylece ortadan kaldırılmalı. Bu şekilde bir çalışmanın yürütülmesini gerektirecek çok fazla nokta yok ve gerçekleştireceğiniz bu çalışma hem çok vakit almaz hem de tüm denizcilerin işine yarayacak bir iş olur.

Önemsiz bir detay gibi görünse de karşılaşılan yerlere yeni ve anlamsız isimler verme merakı coğrafya bilgilerinde karmaşıklığa neden oluyor. Bir yeri keşfeden kimse o kişinin o noktaya verdiği isme tüm milletlerin mutabık kalması gerek. Yeni bir yer keşfedildiğinde o yere yapısı ile ya da o bölgede yaşayanlar varsa yerlileri ile alakalı bir isim vermek çok daha doğru olur zira öteki türlü İngiltere'deki kamuya mal olmuş insanların, eşinizin dostunuzun kafasını yormuş oluyorsunuz aslında. Subaylar ve mürettebat yeni yerler keşfedince oralara isim verme imtiyazını çok da mühim bir şey olmasa da heyecan verici buluyorlar.

Medcezirlerin sırasını, kuvvetini ve sürekliliğini durmadan takip etmek, denizin tuzlu sularını nehirlerin hangi noktasına dek taşıdıklarını ve bir ay içinde farklı zamanlarda ne kadar yükseldiklerini ve periyodik olarak esen rüzgarlardan ne kadar etkilendiklerini belirlemek, deniz akıntılarının, nehrin sularının denize karışmasının dalgaları ne kadar etkilediğini saptamak her araştırmacının ana görevlerinden biridir. O nedenle bu konu ile ilgili detaylı talimatlar vermeyeceğiz. Akıntıların da dalgalar kadar mühim olduğunu hatırlatmamıza gerek yok. Bu konularla ilgili bol miktarda veri toplanmalı ki bu veriler gerektiği gibi indirgenerek düzenli ve sistematik hale getirilebilsinler ve dalgaların ya da akıntıların mevsim değişimlerinden

ya da uzak esen rüzgarlardan ne kadar etkilendiklerini belirleyebilelim.

Musonların ve alize rüzgarlarının periyodlarını ve sınırlarını takip etmek geminin kumandanının asli görevi olacaktır. Elbette ki kaptan yalnızca seyahati boyunca gerçekleştirenleri gözlemleyebilecek fakat medcezirlerle, akıntılarla ve rüzgarlarla ilgili veri toplamak ve bu verilerle çalışırken önceki seyahatlerde elde edilmiş olan verilerle karşılaştırmalar yapmak çok önemli.

Güney Amerika'nın batı kıyısında farklı zaman dilimlerinde yolculuk yapmak kaptanın maharetine bağlı. Bu kıyılarla uzun süredir meşgul olan denizcilerin farklı farklı deneyimlerinden dağınık veriler elde edildi ve bu bilgiler bir düzene sokulup henüz açıklanmadılar. O nedenle subaylardan birinin bu mühim görevi üstlenip kendi başına da bilgi toplaması ve bu bilgileri her bir denizcinin faydalanacağı şekilde düzenlemesi çok önemli.

Tazı yola çıkmadan evvel gideceği yerlerdeki insanlara bilgilendirmede bulunuldu. Fakat koşullar elverirse farklı enlemlere doğru yolculuk edebilir ve farklı veriler toplayabilirsiniz.

Her gün azimut belirlenmeli ve her bir limanın manyetik açısı, eğimi, yoğunluğu ve günlük değişimleri saptanmalıdır. Eğer uğradığınız yerlerde daha evvelden doğru ölçümler yapılmış olsaydı yıllık değişimleri elde etmiş ve manyetik eğrileri belirlemiş olacaktık.

Gemi kumandanı kronometre kullanımını çok iyi bildiği için şüphesiz doğru önlemleri alarak, ölçümlerde doğru formülleri kullanarak ve en ufak ısı değişimini de dikkate alarak kısa sürede sağlıklı ölçümler yapacaktır. Fakat uzun periyotlarda ve sıcaklığın soğukluğun ani değişimlere uğradığı anlarda verileri astronomik araçlarla da teyit etmek gerekecek.

Tutulmalar, gölgede kalan gök cisimleri, ayın dünyaya olan uzaklığı ve belli bir meridyen üzerinden ay ile eş zamanlı olarak geçen yıldızlar ölçümlerin karşılaştırılabilir-

ceği astronomik araçlardır. Tüm bu başlıklarla ilgili ölçümler yapılıyor. Hatta ay ile eş zamanlı olarak meridyenden geçen yıldızlarla ilgili de son derece doğru ve kesin bilgiler elde edilmektedir. Güney yarım kürede Ümit Burnunda, Parramatta'da, Santa Helena'da, muhtemelen Madras'ta da, ve Avrupa'daki çoğu gözlemevinde ölçümler yapılmaktadır. O nedenle kaptanın elindeki ölçümleri astronomik verilerle de karşılaştırmasını engelleyecek hiçbir durum yok.

Jüpiter'in üçüncü ve dördüncü uydularının yaşadıkları tutulmaların da dikkatlice gözlemlenmesi gerek. Uyduların gölgeye girdikleri ve çıktıkları anlar gözlemciler tarafından iki farklı teleskopla takip edilirse o zaman sonuçlarda karmaşıklık yaşanması önlenabilir.

Tazi'nin yolculuğu sırasında gerçekleşecek ve Denizcilik Yılığında da bahsedilecek bir olay var. Bu olay bazı gökbilimcilerin bir hayli ilgisini çekecek. Şayet yürüteceği çalışmaları fazla etkilemezse *Tazi'nin* da uygun bir yere demirleyip olayı gözlemlemek için araçlarını ayarlamasını tavsiye ederiz.

Tazi limandayken kuyruklu yıldız keşfederseniz yıldızın konumunu her gece hangi meridyenlerden geçtiğini gözlemleyerek belirleyin. Ayrıca yıldızın konumunu bilinen en yakın yıldızların meridyenlerden geçişiyle ya da yerkürenin etrafından dolaşan meridyenlerin yüksekliğiyle kıyaslayın veya üç tane sağlam konumlu yıldızın birbirlerine olan uzaklık açılarını sekstantla ölçerek kuyruklu yıldızın konumu ile karşılaştırın. Üç yıldızın uzaklık açılarını denizdeyken de ölçebilirsiniz. Yapacağınız birden fazla gözlem kuyruklu yıldızın konumu ile ilgili en yakın sonuca ulaşmanızı sağlayacaktır.

Meteorolojik kayıtlardan farklı şekillerde yararlanabilirsiniz ve bu kayıtların düzenli ve doğru muhafaza edilmesi gerekiyor. Barometre üçüncü ondalık hanesinde okunmalı ve günün belli aralıklarında yapılacak olan ölçümler kayda geçirilmeli. Barometrenin maksimuma ve minimuma ulaş-

tığı saatler dokuz ile dört. O nedenle tavsiyemiz ideal olan bu iki vakitte barometreyi okumanız ve okurken aynı zamanda sıcaklığı da ölçüp bir kenara not etmelisiniz. Kendi kendine kayıt alabilen termometrenin de gün içinde ölçtüğü en düşük ve en yüksek sıcaklıkları da günlük olarak not edin. Ölçüm yaparken aletlerin yansıyan ışınların oluşturduğu ısıdan etkilenmemesi için dikkatli olunmalı. Deniz suyunun yüzey sıcaklığı sık sık ölçülmeli ve hava sıcaklığı ile karşılaştırılmalı. Güney Amerika'nın doğu kıyısında ilerleyen bir subay yirmi ve otuz beş derece paralelleri arasında deniz suyu ve hava sıcaklıklarını ölçerek akıntıların yönünü ve kuvvetini doğru olarak tahmin edebilmiş.

Kayıtlara rüzgarın ve havanın durumu da not düşülecek elbette ki. Fakat anlatımda net bir dil kullanılmalı. Rüzgarın kuvvetini anlatırken misal "tazeydi", "ılımlıydı" vb. muğlak ifadelerden kaçınmalı. Koşullar her okuyanın anlayacağı şekilde tasvir etmeye çalışılmalı ve hava durumunu anlatmak için kısa ve öz bir anlatım tarzı benimsenmeli. Ekteki basılı metinde yer alan önerileri yukarıdaki amaçları gözeterek verdik. Eğer önerilere uyulursa seyir defterlerinin her bir cildine önerilerin bir kopyası iştirilmeli. Nöbetçi subayın da tutarlılık açısından nöbet çizelgesinde yer alan terimleri kullanması gerekmektedir.

Pasifik'te çember şeklinde oluşan Mercan Adaları çoğunlukla kara ile kuşatılmış mükemmel limanlardır. Bu tür mercan adalarına giriş hem kolaydır hem de gemicilere sakın bir havada astronomik gözlemler yapmak için elverişli koşullar sunarlar. Astronomik gözlemler yaparken, kronometreler ölçümlerine devam ederken bir yandan mercan resiflerinin oluşumları da araştırılabilir.

Adanın jeolojik planı çıkarılmalı ve bu plana mercan adasının oluşumu, bütün haldeki mercanların ulaştığı en yüksek nokta ve parçalanmış olanlarının hangi yüksekliğe kadar ulaştıkları da dahil edilmeli. Farklı noktalar baz alınarak adanın eğimi, bilhassa da dış yüzeyi ölçülmeli. Kısa aralıklarla derinlik ölçümleri yapılmalı, dalga veya akıntı

dikey ölçüm yapmayı engellemediği sürece mümkün olduğunca derine inilmeli. Son dönemde ortaya atılan ve akla da yatkın olan bir teoriye göre mercanlar deniz tabanından doğru büyümüyorlar. Büyüdükleri yer aslında yok olan volkanların zirveleri. O nedenle derine inildiğinde neyle karşılaşılıyorsa hepsi not edilmeli. Bu ölçümleri yapmak için dikkatlice uğraşılırsa eğer mercan oluşumlarının hangi derinlikte başladığını ve mercanların oluştuğu tabanın yapısının ne tür materyaller içerdiğini saptayabiliriz. Lagünlerdeki mercan tepelerinin şeklini belirlemek, eğimini ve yüksekliğini ölçmek de yapılan araştırmaya katkı sağlayacaktır. Mercanların genel yapısını açıklığa ve netliğe kavuşturacak her bir durumu dikkatle incelemek çok önemli.

Mercanlardaki açıklıklar yeteri kadar genişse ve derinse, gelgitlere mani olan bir şey yoksa medcezirler üzerine yapılan gözlemlerin benzeri mercan havzalarına da uyarlanabilir ve konu ile ilgili açıklayıcı bir teori üretilebilir. Bu çalışmayı yürütmek için seçeceğiniz ada okyanusun ortasında yer almalı ve ekvatordan çok da uzak olmamalı. Kıta bariyeri ile kesintiye uğramayacak ve bir başka kıtanın tepkilerinden de etkilenmeyecek olan bir medcezir dalgası ancak okyanusun ortasında rahatça ölçülebilir. Hassas olan medcezir ölçme aletleri evvelden hazırlanmalı ve aletler denizdeki dalgaların ulaşamayacağı sağlam bir köşeye hemen yerleştirilmeli. *Tazı* beklemedeyken medcezirin yükselişi ve alçalışı her saat ölçülmeli, (net vakitlerde mi yoksa ortalama vakitlerde mi ölçüldüğü de belirtilerek) su seviyesinin aşağı yukarı ulaştığı en üst ve en alt nokta da not edilmeli. Deniz ve kara meltemlerinin estiği ve durduğu anlar ile eğer meltemlerin medcezirler üzerindeki etkisi belirlenebiliyorsa onlar da not edilmeli. Her medcezirde teknelerden biri adanın uzağına gitmeli ve akıntının kuvvetini ve yönünü tespit etmeli. Eğer mümkünse bu araştırmalar ayın devir süresi tamamlanana dek sürdürülmeli.

Kumandanın üstleneceği en önemli sorumluluklardan

biri ziyaret edilecek her bir yerin navigasyonu için genel ve özel talimatları derlemektir. Yardımcı olabilecek her tür bilgiyi de toparlayacak olan gemi Kumandanı yukarıda verilen talimatlarla bu bilgileri birleştirirse denizcilik karakterine uygun düşen ve her tür geminin de faydalanabileceği bir iş başarmış olacaktır. Şimdiye kadar saydıklarımız farklı yerlerde bulunsalar da gemilerin bağımlı olacağı kaynakları, edineceği ürünleri ve karşılığında gerçekleştireceği amaçları içermektedir. Mevsimlerin, iklimin, belli yiyeceklerin mürettebatın sağlığı üzerine olan etkisini ve buna benzer daha pek çok şeyi kaptan düşünür ve bu bilgiler bir yabancı için bile kıymetlidir.

Raporda tartışılan tüm konularla ilgili olarak Kaptan FitzRoy spesifik raporlar hazırlamakla yükümlüdür ve ara ara bu raporları Sekreterlik aracılığı ile Hidrografi Ofisine ulaştırmalıdır. Zira *Tazı* bir kaza geçirirse çalışmada o ana kadar ulaşılan verileri kaybetme riski ortadan kaldırılmaktadır. Hazırlayacağı spesifik raporlar dışında kaptan aynı zamanda her fırsatta hidrografa detaylı raporlar yollamaktadır.

Pasifik Okyanusunda yapılan seyahatlerden anlaşılan şu ki yerli halkın işleyeceği ufak tefek suçlara ya da gerçekleştirecekleri daha büyük saldırılara karşı gardınızı sürekli yüksek tutmanız gerekiyor. Unutmayın ki yerli halk artık eskisi gibi çekingen ve silahsız yaratıklar değil. Aksine çoğunun artık silahı, mühimmatı var ve ateşli silahları kullanmayı çok iyi biliyorlar. Soğukkanlı davranmak ve dikkatli olmak işlenecek eften püften suçlara ve yaşanabilecek yanlış anlaşılmalara karşı alınabilecek en iyi önlemdir. Zira önemsiz hatalar ya da yanlış anlaşılmalara sıklıkla ölümle sonuçlanabilecek kavgaların çıkmasına neden olur. Önemsiz konularda metaneti kaybetmemek gerekir. Sorun neyse o konuda inat edilirse kavga kaçınılmaz hale gelir. Kutsal bir amaç uğruna bilgi toplamak için yola düşüldükten sonra bir husumet yüzünden verilen emekleri lekelemek hepimiz için derin bir teessür kaynağı olacaktır.

EK II

Robert Fitzroy'un "Nuh Tufanıyla İlgili Değerlendirmeleri"

Robert FitzRoy *Tazı* Yolculuğu ile ilgili kaleme aldığı yazının son bölümüne 19. yüzyıl başlarının jeolojisi ile ilgili şahsi fikirlerini paylaştığı bir kısım daha eklemiştir. FitzRoy'un *Tazı*'nın araştırma yolculuğu ile ilgili yazdıkları bugün pek okunmadığından (çoğu kimse yalnızca Darwin'in kitabından haberdardır) FitzRoy'un fikirleri ya bilinmemekte ya da yanlış yorumlanmaktadır. O nedenle jeolojik bir çalışma olan "Nuh Tufanı ile ilgili değerlendirmeleri" başlıklı bu son kısma (*Narrative of the surveying voyages of H.M.S. Adventure and Beagle*, cilt 2, böl. 28) burada yer vermek istedik. FitzRoy'un döneminde kaptanların keşif gezisi sonrası bilimsel verileri resmi olarak kaleme alması olağan bir durumdu. FitzRoy Darwin'i bir "doğa bilimci olarak günlük" tutmaya teşvik etmeseydi muhtemelen konu ile ilgili daha çok şey yazacaktı. FitzRoy hem keşif gezisinde işine yarayacak matematiksel ve meteorolojik alandaki pratik bilgilere hakimdi hem de farklı alanlara merakı vardı. Yazılarından anlaşıldığı kadarıyla FitzRoy fiziki antropolojiye, tarihe, coğrafyaya ve karşılaştıkları kabilelerin ve ırkların dillerine büyük ilgi duyuyordu. İnsanlığın tek bir ırkın soyundan geldiğine inanan FitzRoy, insanların sonradan iklimden, alışkanlıklardan ve besinlerden etkilendiğini ve bulundukları çevreye ayak uydurduklarını düşünüyordu. FitzRoy'un oldukça çağdaş görünen bu fikirlerinin temelinde İncil'de anlatılanların doğruluğuna duyduğu sarsılmaz inanç yatmaktadır. James

Cowles Prichard gibi tanınmış etnologlar bile İncil'in insanın kökeni ve coğrafik dağılımı ile ilgili doğru şeyler anlattığına inanıyorlardı. Misyonerlik faaliyetlerinde bulunan toplumlar ve FitzRoy gibi insanlar karşılaştıkları ilkel halklara uygarlığı getirebilmek için onları Hristiyanlaştırmaya çalışıyorlardı. Çünkü misyonerlere göre uygarlık ilkel toplumlarda yaşayan kayıp kardeşlere ancak Hristiyanlık aracılığı ile getirilebilirdi.

FitzRoy İncil'e olan inancını etnolojik temellendirmelerden jeolojik çalışmalara doğru kaydırmıştır ki bu durum 19. yüzyılın başlarında İngiltere'de sıkça karşılaşılan bir durumdur. FitzRoy yerkürenin oluşumunu İncil üzerinden değerlendirmiştir. FitzRoy *Tazı* ile yolculuk yaparken İncil'de anlatılan yaratılış hikayesi ile ilgili şüpheye düştüğünü dürüstçe itiraf etmiştir. Duyduğu şüphenin karşılaştıkları jeolojik oluşumları ve yapıları anlamlandırmaya çalışırken Charles Lyell'in *Jeolojinin İlkeleri* başlıklı eserindeki şaşırtıcı açıklamalarla ilgili Darwin'le girdiği uzun tartışmalardan kaynaklandığı kesin. Fakat duyduğu bu şüphe FitzRoy'un "Musa'nın anlatısı"na daha çok inanmasına yol açtı. Birazdan okuyacağınız metinde FitzRoy'un doğa olaylarını İncil'in Yaradılış bölümü ile bağdaştırmaya çalıştığını göreceksiniz ve metin doğa olaylarının dinle ilgisi olmadığına inanan Darwin'in anlattıklarına karşı dolaylı da olsa ters bir görüşü savunan bir çalışma.

Tazı Yolculuğu sırasında karşılaştığımız bazı gerçeklerin düşündürdüklerinden ötürü Nuh Tufanı gibi çok önemli ve zor bir konu ile ilgili olarak birkaç yorumda bulunmak arzusundayım. Gezinin sonuna geldiğimizde konuyu Nuh Tufanına bağlamanın pek de alakasız olmayacağını ve kuracağım bu bağlantının genç denizcilerin ilgisini çekeceğini düşündüm.

Evvelki yıllarda Musa'nın ilham veren tarih anlatısına inanmıyordum diyemem fakat anlatıya şüphe ile yaklaşı-

yordum diyebilirim. Eski Ahit'in Yeni Ahit'le yakından ilgili olduğunu bilmiyordum ve anlatılan olayların kimisinin mitik ya da efsanevi olduğunu düşünüyordum fakat kalan olayların doğruluğuna olan inancım tamdı. Zihnim yerinde olmadığından ve mutsuz olduğumdan ötürü kafa karışıklığı yaşıyordum. Bazı gençlerin bu konular üzerine pek kafa yormadıklarını ve beraber yaşadıkları insanların yaptığı gibi her şeyi akışına bıraktıklarını öte yandan kimi gençlerin ise benle aynı dertten muzdarip olduklarını düşünüyorum. Ebeveynlerine, akrabalarına ve büyüklerine muhabbetle ve saygıyla yaklaşan genç bir adamı hiçbir şey yoldan çıkaramaz. Fakat işleri güçleri olmayan, muhakeme yapmaya uğraşmayan, kafa yormaya zahmet etmeyen ve yalnızca avare dolanan ya da boş heyecanlar peşinde koşan cahil kimselerin rehberlik etmesi kadar tehlikeli bir şey yoktur.

Eğlenmek ve yaratıcı olmak hem zihnin hem de bedenin bütünselliğe ulaşmasını sağlar ve ikisi de gereklidir. Fakat eğlencede ve yaratıcılıkta aşırıya kaçmanın da ne kadar tatsız hatta can sıkıcı olduğu bilinir. Kendi başlarınıayken faydalanmakla kötüye kullanmak arasındaki çizgiyi şaşırarak ve dışardan gözlemlendiği kadarıyla mutluluğun, huzurun "uçucu" şeyler olduklarını unutan gençlerin saadeti, huzuru ve rahatlığı nerede bulacakları aslında belli.

Benim huzursuzluğum ise Voltaire ekolünden kimselelerin eserlerini ve aleni olmasa da dolaylı yoldan imalarla İncil'deki metinlerle çelişen şeyler yazan jeologların çalışmalarını okuyunca başladı. Düşüncesizce davranan bu insanların kutsal metne şüpheyle yaklaştıkları yerlere ben de pek hakim değildim. Bilgi ağacının dalları olan deneye dayalı diğer genç bilimler kadar faydalı bir bilim dalı olan jeolojiye¹ de büyük saygım var. Zaman içinde sağlam ve sağlıklı olduğu kanıtlandığında bilim ağacına eklemelenecek her bir bilim dalının ölümsüz köküyle dimdik ayakta

¹ "Bilgi" derken kelimeyi en bilinen anlamıyla kullanıyorum.

duran bilgi ağacının beslenmesine ve canlanmasına katkı sağlayacağına tüm kalbimle inanıyorum. Fakat benim gibi evvelden İncil cahili olan insanlar İncil'in mukaddesatından şüphe duyabilirler ve bu konu ile ilgili tek hissettiğim şeyin derin bir ıstırap olduğunu söyleyebilirim.

Çok az kişi bir sorunun her iki yönüne de kafa yormaya çalışır ya da bir soruya kafa yormaya eğilim gösterir. Ama zahmet çekmeden, her bir iddiayı dikkate almadan, denenmiş ve tecrübeli bir kılavuz edinmeden iyi olanın içinde gizlenen doğruyu bulup çıkaramazsınız. Yukarıda bahsettiğim eserlerin zararlı olmadıkları hep söylenir, benim de tekrar dile getirmeme gerek yok ve tecrübelerime dayanarak söylüyorum, büyük bir zahmetle de olsa yalnızca vicdanen değil dostlarla ettiğimiz sohbetlerin de etkisiyle bu eserlerin zararsız olduklarını anladım.

Şüphe yaratan düşünceler yüzünden ve İncil'i de pek iyi bilmediğimden doksan yüz metre kadar derinde selle sürüklenip gelen ve toprakta gömülü olan kayaları görünce dönüp arkadaşına bu kayaların kırk gün süren tufandan etkilenmiş olamayacaklarını söyledim. Bu yorumumda zihnimin bulanık olduğu ve kutsal kitapla ilgili hiçbir şey bilmediğim ortaya çıkıyor. Musa Peygamberin anlatımı olduğuna inandığım metinleri alelacele bir bakışla değerlendirdim ve şüpheyi düştüğüm konu ile ilgili zerre bir şey bilmememe rağmen anlatılanları hemen reddetme eğilimindeydim. Cehaletimi vurgulamak istiyorum zira jeolojiye merak duyan ve zamanında ben nasıl cahilsem bugün benzer şekilde İncil'le ilgili hiçbir şey bilmeyen insanlarla sohbet ettim. Herkesin yakından alakadar olduğu ve güzel bir bakış açısıyla tartıştığı bir konu ile ilgili kendi yaklaşımından bahsetmek istedim. Zira otoritelerin çalışmalarına her daim ulaşma imkanı olmayan genç denizcilere görüşlerimi aktarabilirsem yaptığım şey o zaman kıymetli olacaktı.

Musa Peygamberin Yaratılış hikayesi Nuh Tufanı ile yakından bağlantılı. Genç okurlara (bu konu ile ilgili hitap et-

tiğim kitle genç okurlardır) İncil’de yer alan Yaratılış kısmının ilk bölümünü açmalarını ve birkaç pasajı benle incelemelerini rica ediyorum. Musa Peygamberin fikrimce insanüstü bir alim olduğunu gösteren kanıtlarla karşılaşacağız. İncil’de güneşten ve aydan evvel ışığın yaratıldığı dile getiriliyor ve demek o zamanlarda güneşin ve ayın ışığın kaynağı olduğu biliniyordu. Dördüncü cümlede “Tanrı ışığı karanlıktan ayırdı” deniyor. Bu söz dünyanın kendi eksenini etrafındaki dönüşünü kastediyor olmalı. Dünyanın her bir cephesi ışığa doğru dönüyor. Dünya dönmeyip sabit kalsaydı eğer karanlığın varlığını kabul etmek için ışığı ortadan kaldırmak gerekirdi ve ışığın yaratılışı da mütemadiyen yinelenirdi. Işığa gündüz adı verildi –“ve akşam ile sabah birinci günü oluşturdular”. Işık yaratılmadan evvel elbette ki sabah diye bir şey yoktu. Günümüzdeki gün algısına da uyan bu tanımda bir günün geçmesi için gündüzün karanlığa yani geceye evrilmesi gerekiyor. Dünyanın kendi eksenini etrafında tamamladığı bir defalık dönüş bir günü oluşturuyor. Kendi eksenini etrafında dönen kürenin her bir noktasında akşam ve sabah yaşanıyor. Bu dönüşün hangi sürede tamamlandığı ise herkesi ilgilendiren bir konu. Eski Ahit’in on ikinci cümlesinde çimenlerin, otların ve ağaçların oluştuğu yazıyor. On dördüncü ve on altıncı cümlelerde ise ışıkların hepsinin gündüzü geceden ayırdığı ve en büyük ışık kaynağının gündüzün hakimi olduğu söyleniyor. Ne ağaçların ne otların ne de çimenlerin güneşin ışığı ve ısısı olmadan uzun süre hayatta kalamadıklarını biliyoruz. Dünyanın bitkilerin ortaya çıktığı üçüncü günden dördüncü güne geçtiği andaki dönüş hızı ile bugünkü dönüş hızı birbirlerinden çok da farklı olamaz. İncil’de on dördüncü cümlede cennet semalarında ışığın gün ile geceyi birbirinden ayırdığından bahsediliyor ve yaratılıştaki sözü geçen “gün”, “burçlar, mevsimler, günler ve yıllar” için var, fakat idrakı kuvvetli olmayan insanlar gün sözünün belirsiz bir zaman dilimini işaret ettiğini sanıyorlar. On dördüncü cümlede anlatılandan gün denen

şeyin (burçları, mevsimleri, günleri ve yılları düşününce) yıldan daha az bir süreyi kapsadığını anlamıyor muyuz? Zira gün, yıldan daha uzun süren bir vakit aralığını temsil etseydi başka şekilde dile getirilmez miydi ve burçlar, mevsimler, günler farklı ifade edilmez miydi? Önceki bölümde *günün* başka bir zaman aralığını sonraki bölümde başka bir zaman aralığını temsil ediyor olduğunu düşünebilir miyiz? Yaratılış'ın ilk bölümünde bahsi geçen gün kelimesinin temsil ettiği zaman aralığı bugünkü günün zaman aralığından uzun değil belli ki zira günden gecenin alternatifi olarak bahsediliyor. İncil'in diğer bölümlerinde gün kelimesi kullanılsa da örneğin çok da fazla ilerlemekten Yaratılış'ın ikinci bölümünün dördüncü cümlesine bakarsak gün kelimesinin bildiğimiz günden çok daha uzun bir süreyi kapsadığını görürüz ve gece kelimesi ise burada hiç geçmiyor. Bu nedenle kurulan analogiden de yola çıkarak dünyanın kendi eksenini etrafında aynı şekilde yek bir düzende dönmeye devam ettiğini anlıyoruz ve beşinci cümlede geçen gece kelimesi günün uzunluğunun ne kadar olduğunu anlamlandırmamızı sağlıyor.

Kimileri Tanrıya göre bin yılın bir gün ettiği beyanına vurgu yapıyor: Fakat bunu söylerken hangi bağlamı dikkate alıyorlar?² Böyle söyleyerek ya da benzer bir şey ifade ederek bir günü bin yıla kadar uzatmak bir günü tek geceye kadar indirmekten daha mantıklı değil. Peki gecenin temsil ettiği vakit aralığı ne? - neredeyse hiç. O nedenle Yaratıcı için bin yıllık bir zaman da göz açıp kapayana kadar geçiyordur. Kalde dili ya da İbranice eğitimi almayan sıradan bir İngiliz kendini bu denli tartışmaya açık bir ifadeyi anlamaya bu şekilde ikna edebilir³.

Söylediğim gibi belirsiz zaman dilimlerine gönderme

² "Geçip gittiğinde bin yıl senin için ancak bir gün tıpkı bir gece kadardır." İlahi: 90, satır:4.

³ Genç denizci dostlarıma ibadetlerini İbranice yapan Yahudilerin Eski Ahit'le herkes kadar haşır neşir olduklarını, kutsal kitabın bizdeki resmi İngilizce çevirisini tercih ettiklerini ve kullandıklarını belirtmek isterim.

yaparak ya da Tanrı tarafından verilen ilhamdan yola çıkarak kimi jeologlar aralıklar halinde uzun bir zaman dilimi boyunca peş peşe yaratılışların gerçekleştiğini dile getiriyorlar. En alt sınıfta yer aldığı tasavvur edilen "sözümona" en aşağı tabakadaki hayvanların yaratıldığı bir asır olduğunu düşünüyorlar⁴. Balıkların, sürüngenlerin, memelilerin, insanın yaratıldığı asırların olduğunu sanıyorlar. Bu tür ifadeler oldukça dikkat çekici. Fosil balıklara ve kabuklu yumuşakçalara kömürün en alt kısımlarında rastlanıyor.⁵ Eğer bitkiler önce yaratıldıysa çürüyüp kömüre dönüşmüşlerse ve en alt sınıfa ait hayvanlar bitkilerden sonra yaratıldıysalar neden bu balık ve kabuklu yumuşakça kömürün alt katmanlarında yer alıyor? Fosil bitkilerden oluşan kömürlerin dünyada bugün yetişen bitkilerle aynı yapıdan geldiklerini ve güneşin ısısı, ışığı olmadan büyüyemeyeceklerini biliyoruz. Bitkiler üçüncü günde güneş dördüncü günde yaratıldı. Şayet üçüncü gün bir asır sürüyorsa o zaman bin yıl içinde bitkiler güneş olmadan nasıl büyüdüler? Jeolojik teoriler üzerinden okursak sayısız tutarsızlıklarla karşılaşırız. Şimdilik bu konuya girmeyip sözlerime devam etmek istiyorum.

⁴ Bir sınıfa ait hayvanları diğerlerinden üste ya da alta yerleştirirken hayvanlar arası kıyas yaparak algıladığımız şekle göre bir yerleştirme yapıyoruz. Fakat bu hayvanları kusursuz ya da kusurlu yaratımlarmış gibi düşünmeden önce dikkatli olmalıyız. Zira her bir yaratık içinde bulunduğu koşullara ve çevreye çok iyi adaptasyon sağlar ve (genel itibarıyla bakarsak) kusursuz birer yaratıktır. Kimisi karanlıkta kimisi basınç altında yaşar ve bu hayvanlar ilk etapta gözümüze kusurluymuş, şekilsizmiş ya da çirkinmiş gibi görünseler de her birinin doğa tarihlerine baktığımızda alelacele varmış olduğumuz bu yargımızda haksız olduğumuzu, Yaradanın her şeyi, denizde yaşayan en şekilsiz bir sümüklü böceği bile ne kadar mükemmel bir düzende yarattığını görürüz.

Bugün bilhassa denizlerde yaşayan sayısız türde canlı var. Bu hayvanlar, sert taşların içinde de parçalarına rastladığımız hayvanlar aleminin sözümona en alt tabakasında yer alan kusurlu yaratımlar. Suların derinlerindeki basınç altında var olabilen onun dışında varlığını sürdüremeyen hayvanlar da olabilir.

⁵ Rhind, Keith, Lyell ve diğerleri.

On altıncı cümlede "Tanrı iki ışık yarattı. Güçlü ışığın günü, daha az ışığın yıldızlarla birlikte geceyi yönetmesini istedi." Yani Tanrı yıldızları da yarattı.

Tanrının yıldızların tümünü o anda yarattığından bahsedilmiyor, bilirkişilere de danışım ve böyle bir şeyden bahseden bir pasaja da rastlamadım. Tüm yıldızlar içinde bulunduğumuz güneş sistemine ya bağımlılar ya da yıldızlarla güneş sistemimiz arasında belli bir bağlantı var. Sistemimizdeki güneşin etrafında dönmelerinden de anlaşıldığı gibi Tanrı gezegenleri ve uydularını güneşi yarattığı zamanda yaratmış olmalı. İnsanın bu bilgiye sahip olması gerekmiyor (en azından gerekmediğini farz edebiliriz) o nedenle de İncil'de bu ayrıntıdan bahsedilmemiş. Eyüp Peygamberin kitabında da dünyanın yaratılışına gönderme yapılır. "Sabah yıldızları birlikte ezgiler söylerken Tanrının bütün oğulları neşe içinde bağırırken kim attı temelini dünyanın?"⁶ Yaratılış'ın ilk kısmında on altıncı cümlede bahsedildiği gibi yıldızlar yaratılmadan evvel yer kürenin yaratımı tamamlandı ve bitkiler ortaya çıktı. O nedenle "dünyanın temeli" ile kastedilen insan olmalı. Dördüncü günde yaratılan yıldızlar dışında başka yıldızlar olduğunu da düşünebiliriz. Elbette ki "sabah yıldızları birlikte ezgiler söylerken" sözü mecazi bir anlatımdır. Bugün var olduğunu bildiğimiz nesnelerle alakası olmayan bir şeyi buna benzer metaforik bir anlatımla aktaran sözlere İncil'de başka hiçbir yerde rastlanmıyor. O nedenle yıldızlar, alegorik ve gizemli bir sözle kastedilen temel atıldığında zaten oluşmuşlardı diyebiliriz⁷.

⁶ Eyüp, 38; 6, 7.

⁷ Yaratılış'ın birinci bölümünde Cennet sözünün anlamının kapsamı çok önemli. Cennet sözünün Yaratılış'ın ikinci bölümündeki anlamı da önemli ve bu iki kelime Yaratılış'ın ilk kısmının 6., 7., 8., 9., 14., 15., 17. ve 20. cümleleri ile Yaratılış'ın ikinci bölümünün 4. cümlesiyle, Peter'ın ikinci risalesinin üçüncü kısmının 5., 7., 10., 13. cümleleriyle ve hatta daha birçok pasajla bağlantılı olarak Tanrıya edilen dua da dikkate alınarak okunmalı.

Yirmi dokuzuncu ve otuzuncu cümlelerde insanların ve hayvanların besinlerinden bahsediliyor. Nuh Tufanı ile ilgili olduğu için bu detayı unutmamak lazım. Bazı hayvanların dişleri yalnızca otlamaları ve bitki tüketmeleri için yaratılmışlar. Kimi hayvanların dişleri de eti parçalamak ve çiğnemek için dizayn edilmişler. İnsan da et tüketiyor. Köpeklerin ve vahşi hayvanların sebze de tüketebildiklerini biliyoruz. Kimi insanların bugün bile ete el sürmediklerini biliyoruz. Tufandan önce insanların sürdürdükleri ömrün uzunluğunu düşünürsek o zamanlar durum muhtemelen çok daha farklıydı.

İkinci bölümün ikinci ve üçüncü cümlelerinde anlatılanları unutmamak lazım. Tarihin en erken dönemi yedinci günden itibaren ikiye ayrılıyor⁸.

Tüm milletlerde ve hemen hemen tüm kabilelerde insanlığın tamamına yakınının yok olduğu bir tufanın yaşandığı inancı yaygındır⁹. Şimdiye dek yapılan incelemelerde dünyanın neredeyse büyük bir kısmının bir süre okyanuslarla kaplı olduğu da biliniyor. Bu durumu dünyayı tümüyle etkisi altına alan bir tufana yormaktansa pek çok jeolog dünyanın sürekli ve yavaş ilerleyen bir değişim içinde olduğunu söylüyorlar. Bu değişim neticesinde de denizin bugün üstünde olan bölgelerin, ülkelerin zamanında denizin altında olduklarını; diğer yerlerin de zamanında denizin üstündeyken sonradan sular altında kaldıklarını dile getiriyorlar ve tufanın yaşanmış olamayacağını söylüyorlar. Jeoloji alanında yapılmış çoğu çalışma doğrudan olmasa da dolaylı yoldan bunu ima etmektedir.

Tazı Güney Amerika'da araştırma yaparken yalnızca fosil kabuklardan ve kemiklerden oluşan yerler olduğunu gördüm ve toprak kurumuş bir kum çamurunu andırıyordu. Sert tek bir kayaya bile rastlanmayan yerlerde yuvar-

⁸ Yaratılış'ın ikinci bölümünün üçüncü kısmında tarihin bölündüğü söylenir. Nuh bu ayrıma 8. bölümün, 10. ve 12. cümlelerinde gönderme yapar ve günümüze dek bu ayrım gözlemlenebilir.

⁹ Sharon Turner, Harcourt vb.

lak şekilli taşların ya da çakıl taşlarının derinlere gömülü olduğu yine kurumuş kumlu çamur benzeyen topraklar var. Lavlarla kaplı, dümdüz bir biçimde en az elli mil uzunluğunda bir alana da rastladık (San José, San Julian, Santa Cruz.).

İngiltere'ye fosil kabuklarından örnekler getirdim. Bu kabuklar toprağın birkaç fit derininden çıkarılan kabuklardı ve hepsi üst üste sıkışmış, ezilmiş haldelerdi ve aralarına da çamur girmişti. Hiçbir toprağın ağırlığı kabukları bu şekilde ezemez zira toprak ne kadar sağlam olursa olsun kabukları ezecek ve kabukların en içteki boşluklarına dolacak kadar güçlü değildir. Kabuklar muhtemelen okyanus tabanındalardı, etrafları çamurla kaplıydı ve üzerlerine uygulanan basınçla bu hale geldiler¹⁰. Bu kabukların

¹⁰ Okyanusun uyguladığı basınçla ilgili olarak Bay Lyell (*Elements of Geology*, 1838, ss. 7., 8., 9.) "Kum ve çamur derin bir denizin dibine çöktüğü zaman parçacıklar kocaman okyanusun ağırlığı altında ezilmiyorlar. Çünkü kumla ve çamurla karışan su üstten baskı yapan sıvının ağırlığına karşı aynı şekilde direnç gösteriyor. . . Zemindeki katmanda yer alan materyaller gevşek bir haldelerse sıkışıp sertleşmemişlerse zaman içinde üzerlerinde biriken diğer materyallerin ağırlığı altında ezilmeye başlarlar. Tıpkı yumuşak bir kilden ya da gevşek bir kumdan oluşan bir toprağın üzerinde ev inşa edince toprağın altta ezildiği gibi. Kil, kum ve kireçli toprak parçaları ayrılmamak üzere birbirleri ile kaynaşıp birleşirler. . . Çökme sonucu oluşan toprak katmanlarının katılmasına en çok etki eden şey farklı derinliklerdeki ısı faaliyetleridir." der.

Bu sözler üzerine biraz kafa yorunca Bay Lyell'in kumun ve çamurun dibe batması derken denizin dibinde her zaman gerçekleşmeyecek bir olayı dikkate aldığını fark ettim.

Kum ve çamur parçaları dipte olduklarında suyun karışımly olduğu söylenen kısmının altında yer alıyor olacaklar. Bu parçalar suyun söz konusu kısmının altında yer almasalar dipte olduklarından bahsedemeyiz zaten. Çamur ve kum parçalarının üzerinde su varken altlarında ise diğer maddeler yer alıyor olacak. Kumla çamurun kütle çekimi yer değiştirmekte olan suyun kütle çekiminden daha fazla olduğundan bu parçaların üzerine basınç uygulayan tek şey toprak parçaları olur. Fakat suyun derinliği artarsa eğer zemine etki ettiği ağırlık da artacaktır. Kumla çamur birbirleri ile birleşmezlerse üzerinde bulundukları zeminde yükselecekler ve yükseldiklerinde ise bu kez suyun artan basıncı ve yoğunlu-

basınç uygulanmadan evvel başka bir yerde yaşıyor olmaları lazım. Okyanusun dibinde yaşamadıkları kesin çünkü bu hayvanlar derinliğin birkaç fite ulaştığı sığ sularda yaşayan hassas yaratıklar ve bazılarına bugün bile canlı olarak rastlıyoruz.

Yüz binlerce deniz kabuğunun gömülü olduğu kilometrekarelerce alanda yer alan sert toprak (jeologların dediği gibi) yavaş yavaş ya da hızlıca yükselmiş olsaydı eğer deniz kabukları şu anki gibi karmaşık ve ezilmiş halde olmazlardı. Üzerinde kabukların olduğu bir toprak parçası yüzlerce metre çökseydi kabukların üzerini çamur kaplardı, böylelikle toprak yine yükselmiş olurdu ve kabuklar

ğu kuma ve çamura baskı yapıp bu maddelerin birbirleriyle kaynaşmalarını sağlayacaktır.

Küçük deniz kabuklarının ağırlığı hemen hemen deniz suyu ile aynı. O nedenle de denizdeki dalgalanmalar bu kabukları denizin derinliklerine sürükleyemiyorlar. Bazı deniz kabukları yetiştikleri yerden kilometrelerce öteye kayalara, kumlara ve çamura yapışmış ya da gömülü bir halde sürüklenip gidebiliyorlar. Denizciler kabukların yettiği sığ sulardan çok uzaklarda derinlik ölçümleri yaparken teçhizatlarına neden kabuk parçalarının takılmadığını buradan anlayabiliriz. Deniz kabuklarının sığ sularda yaşadığını yeniden vurgulamama lüzum yok sanırım. Ölü bir istiridyenin ağırlığı (2092) deniz suyu ağırlığının (1028) yaklaşık iki katı kadardır. Diğer kabukların büyük bir çoğunluğu ise çok daha hafiftir ve yalnızca birkaç tanesi istiridyeden daha ağırdır.

Notumu sonlandırmadan evvel tabana yakın yerde çok hafif de olsa denizin yatay hareketlerinin gevşek olan kumları, batabilen çamurları, sızıntı yapabilecek kili ya da kabuk parçalarını sürüklenmelerine fırsat vermeden pürüzsüzleştirdiğini belirtmek istiyorum. Düzenli hareket eden su kumu ve çamuru sürükleyebilir. Eğer akıntılar çok kuvvetli değilse deniz kabukları sürüklenemiyorlar. Dalgalarla hareket eden denizin biteviye akıntıları derinlik ölçümlerinin yapılabilirdiği deniz tabanlarını pürüzsüzleştirmektedir. Engabeli ve kayalık kara parçalarına yakın olan yerler hariç genel itibarıyla deniz dibinde akarsu yataklarına, vadilere ve ani değişimlere rastlamamaktayız. Kilometreler boyu eşit şekilde yavaş yavaş artan derinlikler olduğunu görüyoruz. Bir deniz yatağı ile yakınındaki kara parçasının arasında neredeyse hiçbir benzerlik bulamazsınız ta ki karanın kıyılarına ulaştığınızda denizin devinimleri değişir, taban engabeli hale gelir ve bu durum gemiler açısından tehlike arz eder.

yaşadıkları yerlerde toprağa belli bir düzende, belli bir matrisle gömülürlerdi ve devasa okyanusun yapacağı basınç neticesinde kabuklar düzleşirlerdi ve okyanus suyu aralarına karışırdı. Yani kabuklar köklerinden ayrılmaz, sürüklenmez, parçalanmaz, ezilmez ve şu an elimde bulunan örnekler gibi karmakarışık hale gelmezlerdi.

Başka bir görüş daha var: Dünyanın merkezindeki ısıyı dikkate alan jeologlar denizin dibindeki materyallerin uygulanan büyük basınç neticesinde değiştiklerini söylüyorlar. Bu teoriye uygun olarak bakarsak kabuklar derin bir okyanusun dibinde uzun süre gömülü olarak kalmaz ve sonrasında saf halde yükselmiş olamazlar. Elimdeki kabuklar ise şekilleri dışında pek az bir değişime uğramışlar ve sanki birkaç yıl evvel bir araya yığılmış ve çamurun içine sıkışmış gibi görünüyorlar.

San Julian Limanı kabuklu kalıntılara kolayca ulaşılabilen ve kalıntıların herkes tarafından incelenebildiği önemli bir yer. Limanda üç metreden otuz metreye kadar yükselen falezler kabuklu bir topraktan ve fosillerden oluşuyor. Falezlerin üst kısmından kazınarak çıkarılan kabuklar diğer taraftakiler gibi ezilmiş haldeler. Belli ki üst kısımda yer alan bu kabukların üzerine de zamanında aynı yoğunlukta bir basınç uygulanmış. Bu kadar basit bir gerçeklikten belli sonuçlara ulaşabiliriz: Patagonya bir zamanlar deniz tabanıymış ve üzerinde yer alan çalkantılı deniz giderek derinleşmiş. İleri geri hareket eden deniz dalgaları düzenli olarak yaşayan ya da deniz yatağında yer alan kabukları parçalayıp bir araya toplamış. Daha sonra suyun derinliği o kadar artmış ki uyguladığı yoğun basınçla toprakla kabukları sıkıştırmış, hepsini kitle haline dönüştürmüş. Toprağa uyguladığı basınç yüzünden büyük okyanus bir yandan çökerken üzerine bu kadar büyük bir basınç uygulanan kitle de dalgaların ayrıştırıcı gücüne karşı direnebilecek duruma gelmişler. Patagonya derin bir denizin tabanıymış. Bunun nedeni de karanın çökmesi değil suyun derinliğinin artmasıdır. Buradan yola çıkarak yerkürenin

diğer bölgelerinin de aynı zamanda aynı yüksekliğe ulaşan suların altında kaldıkları sonucuna ulaşabiliriz. Dış etmenler sonucu yükselmiş olan bölgeler olmadığı müddetçe örneğin; ayın, güneşin çekimi yüzünden ya da kuvvetli esen bir rüzgar neticesinde ya da bu etmenler nedeniyle oluşan devinimler olmadığı sürece sıvıların dengesi kanunu bir okyanusun bir yerde fazla bir yerde daha az yükselmesini engellemektedir. O nedenle Patagonya derinlerde yer alan bir bölgeydi. Hatta dünyanın büyük bir kısmı derinlerde kalmıştı. Bulduğumuz bu kabuklar sayesinde (İncil'den bağımsız olarak) yaşanan bir tufanın dünyanın tümünü etkisi altına aldığına ikna oldum.

Önceki sayfada bahsettiğim lavlarla kaplı, herkesin gözüne aynı şekilde dümdüz görünecek olan büyük alanların yüzeyinde hiç engebe yok. Buradan çıkarılacak tek sonuç şu; bu lavlar dünyanın yüzeyi derin denizlerle kaplı iken püskürmüşler ve dalgaların titreşimleri¹¹ yoğun basınçla da birleşince lavları yayıp pürüzsüzleştirmişler ve karanın üzerine ağdalı bir halde akan lavlar zamanla soğumuşlar.

Bol miktarda rastladığımız çakıl taşlarının ve her boyuttan yuvarlak taşların şekillerinin kıyılara vuran dalgalar yardımıyla oluştuğu hiç aklımıza gelmiyor. Halbuki çakılların çoğu dalgaların etkisiyle yuvarlak bir şekle bürünüyorlar. Bir volkandan püsküren eriyik haldeki taş, dalgaların içine doğru hızla ilerliyor ve kuleden fırlatılıp da suya düşen kurşun misali yuvarlak bir şekil alıp soğuyor. Şu an aktif olan volkanlarda bazı maddelerin havaya saçıldığını diğer maddelerin de büyük bir kısmının kraterin kenarlarından doğru akıp etraftaki toprakların üzerine doğru yayıldıklarını gözlemleyebiliyoruz.

Güney Amerika'nın batı kıyılarında ilerlerken Concepción yakınlarında deniz seviyesinden oldukça yüksek yerlerde deniz kabuklarının bulunduğu yataklarla karşılaştık.

¹¹ Bkz. *Narrative*'in ikinci cildinde Ekler kısmında yer alan dalgalarla ilgili kısım.

Jeologlar bu yatakların zamanında okyanusun dibinde yer aldıklarını ve tabanın yavaş yavaş yükselmesiyle deniz seviyesinden çok daha yüksek yerlere ulaştıklarını dile getiriyorlar. Kabuklar birbirlerine yakın olarak sıkışmışlar, ne kadar sağlam ve dayanıklı olsalar da içlerinden bazıları parçalanmış, üzerleri de ince bir toprak tabakasıyla örtülmüş. Kabuklar bu bölgede yaşamlarını sürdürdükleri sığ alanlardakinden çok daha farklı bir biçimde kitleleşmişler. O nedenle Patagonya'da anlattığım husus buraya da uygulanabilir. Fakat dikkat etmemiz gereken bir konu daha var; o da okyanus civarlarında, okyanus seviyesinin altında ve okyanusların biraz uzağında bahsettiğim bu kabuklara benzeyen kabukların bulunduğu benzer yataklara günümüzde de rastlıyoruz¹².

And Sıradağlarını geçerken Bay Darwin deniz seviyesinden altı bin yedi bin yükseklikte taşlaşmış ağaçlar buldu. Deniz seviyesinden on iki on üç bin fit kadar yüksekte fosil haldeki deniz kabuklarıyla, kireçtaşıyla, kumtaşıyla ve içinde kabuklu taşların bulunduğu birikintilerle karşılaştı. Taşlaşmış ağaçların olduğu kumtaşının üzerinde "bin fit kalınlığında siyah oğit lavlarından oluşan yatak vardı, onun da üstünde büyük başkalaşımara uğramış olan beş çeşit kayanın da bulunduğu deniz kaynaklı çökeltilerden oluşan binlerce fit kalınlıkta yataklar vardı"¹³. Ateşin ve selin neticesinde oluşan bu büyük değişimler bence büyük bir felaketi işaret eden kanıtlar ve bu tür olaylara ancak büyük bir felaket sebep olabilir. Volkanların ve suyun birleşimi "derinlere ulaşan kaynaklar parçalanacak ve semanın pencereleri açılacak" sözünü akla getiriyor.

Santa Maria adasının yükselişiyle ilgili olarak bazı jeologlarla benim sözlerimi alıntılarlar. Ada şu an yeni bir yükselişte mi yoksa Talcahuano¹⁴ kıyıları gibi çöküyor mu

¹² *Narrative*, cilt 2, ss. 421, 422, 423.

¹³ Bay Darwin'in Profesör Henslow'a yazdığı mektuplar. 1835'te Cambridge Felsefe Derneği için basıldılar.

¹⁴ *Narrative*, cilt 2, ss. 420-421.

merak ediyorum. Santa Maria civarındaki kıyılar yavaş yavaş yükseliyorlarsa Penco Kalesinin hâlâ alçakta yer alıyor olması oldukça tuhaf bir durum.

Bay Lyell *Elements of Geology*¹⁵ isimli eserinde Bay Darwin Callao yakınlarında “denizden seksen beş fit yükseklikte pamuk ipliği, kıvrımlı hasırotu ve mısır koçanı buldu ve hepsi de (deniz kökenli) kabuklarla bir arada gömülüydü” der. Ayrıca “Darwin, Perulu insanların ortaya çıkışından bu yana civardaki ana karayı oluşturan eski deniz yatağının deniz seviyesinden seksen beş fit kadar yükseldiğini gösteren kanıtlara da rastlamıştır” der. Lima’nın civarları deprem sonucunda oluşan dalgalarla müthiş derecede etkilenmiştir ve kabukların arasında yer alan kalıntılar muhtemelen bu dalgalar nedeniyle etrafa saçılmışlardır. Kabuk yatakları deprem ve depremin etkileri yüzünden dağılmışlar. Aynı Concepción’da olduğu gibi yer kabuğu yırtılıp ve sonra tekrar kapandı herhalde. Açılan yarıktan içeri de gevşek toprak parçaları ile o an etrafta ne varsa onlar dolmuş olmalı. Callao ile Lima arasındaki bölge son büyük depremden bu yana fark edilebilecek kadar yükselmemiş. Son büyük depreme eşlik eden dalgalar etrafı yalamış ve Callao’yu yerle bir etmişti. Depremden sonra dalgaların ulaştığı noktayı göstermesi için dikilen sütun suyun karanın içlerine doğru nerelere kadar ulaşabildiğinin bir kanıtı¹⁶. Bu sütun şu an o kadar alçak bir noktada yer alıyor ki Talcahuano’yu yıkan dalgalara benzer dalgalar sütunun bulunduğu yere kadar ilerleyebilir ve eski şehrin bulunduğu yere yakın bir konumda, denizden birkaç metre yükseklikte bir düzlükte yer alan Callao’yu tümüyle yerle bir edebilir.

*Tazı Yolculuğu*yla ilgili olarak Tufanla bağlantılı olan ve dikkat çekmek istediğim önemli konulardan bahsettim. Şimdilik daha fazla yer olmadığından diğer hususlardan

¹⁵ 1838, ss. 295-296.

¹⁶ 1746 yılında.

bahsedemiyorum. Sözüünü ettiğim mühim konularla ilgili olarak genç denizcilerin ilgisini çekecek hatta belki de işlerine yarayacak genel değerlendirmelerde bulunmama yetecek çok da fazla yerim kalmadı.

İnsan Büyük Tufanı düşününce aklına “Bu kadar büyük bir seli oluşturacak kadar fazla miktarda su nereden geldi?” ve “Tüm dünya aylarca sular altında kaldıktan sonra bu sular nereye çekildi?” soruları geliyor. İlk soruya verilebilecek en basit cevap “Dünyanın ve okyanusların geldiği yerden geliyordu” – bütün parçadan daha büyüktür. O yüzden dünyanın tümüne yeten parçaya da yetecektir. İkinci soruya verilecek cevap ise “suyun bir kısmı toprağa dönüştü ve metalik parçalarla birlikte harmanlanıp yerküre tarafından emildi ve tutuldu, bir kısmı da buhar olup uçtu.¹⁷” Tufandan evvel yerkürenin ya da atmosferin durumuyla ilgili bir şey bilmiyoruz. O nedenle elde bir kanıt olmadan dünyanın Tufandan evvelki hali ile ilgili konuşmak boş iş olacaktır. Dünya şu anki yörüngesinde mi ilerliyordu ve şu anki eksenini etrafında mı dönüyordu? Kutuplar bölgesi yine kocaman buz kütleleriyle mi kaplıydı? Ay yine dünyaya yakın olarak mı konumlanmıştı yoksa uzakta mıydı? Bu soruların cevaplarını bilmiyoruz. İncil’e inananlar insan ömrünün eskiden günümüzdekinden çok daha uzun olduğunu biliyorlar ve bu da atmosferin, yiyeceklerin ya da bazı fiziksel durumların o zamanlar farklı işlediğine işaret ediyor. İnsan o dönemlerde yapı itibarıyla çok da farklı olmasa gerek (zira insanın özelliklerinin babadan oğula geçtiğini biliyoruz) ve insanın o dönemde yaşadığı bölgeler muhtemelen farklı idi. Üzerine düşününce “Yüce Yaradanın takdiri böyleymiş” diye bir yorumda bulunabiliriz. İkincil derecede etkin olan şeylerin ise Tanrının takdir ettiği şeyi gerçekleştirmesine hizmet ettiğini düşünebiliriz. O nedenle insan ömrünün bu kadar uzun olması Tanrının takdirdir.

¹⁷ Bu tür değişimlerde elektrik de önemli bir rol üstlenir.

Bu sorularla bağlantılı olarak bakınca Tufanda yükselen su miktarının çok fazla olduğunu düşünüyoruz fakat bu konuyu başka bir açıdan da değerlendirebiliriz. Sör John Herschel¹⁸ şöyle der; “(Sekiz bin metre yükseklikteki) Bir dağı kırk santimetrelilik çapı olan bir küreye 0,0254 cm yüksekliğinde yansıtırsınız. Bu yükseklik de sıradan bir kağıdın inceliği kadar bir yüksekliğe tekabül eder. Dünya üzerinde bir kıtanın ya da herhangi bir kara parçasının bahsettiğim bu yüksekliğin yarısı kadar bile yükseldiğine şahit olmadık. O nedenle denizleriyle, kıtalarıyla ve dağlarıyla dünyanın kırk santim çapında doğru bir modellemesini yapmaya kalkarsak birkaç sıradağ ve belli bir iki nokta dışında kara parçalarının tümü incecik bir kağıdın kalınlığı kadar bir kalınlığa sahip olur ve en yüksek yeryüzü şekilleri ise bir kum tanesi kadar bir yükseklikle temsil edilir.” Hal böyle olunca modelin üzerine bir kat vernik çekerseniz bu da yerküreye selle gelen su miktarını temsil edecektir ve dünyaya eklenen sel sularının aslında ne kadar az bir miktarı temsil ettiğini siz düşünün artık!

Şimdi de Nuh Tufanının kayıtlarına alınmış olan anlatımına bakalım. Tarihleri ve olayları yeniden özetlemeye uğraşmadan gemi ile ilgili konuşmak istiyorum. Dayanıklı ahşaptan yapılan bu devasa gemiye¹⁹ içinde bulunanlara yetecek kadar sebze stoklanmıştı. Bazıları gemiye binen hayvanların çeşitliliğine itiraz etmişlerdi zira bu kadar hayvanın bir araya toplanamayacağını ve hayvanların birbirlerine zarar vereceklerini savunmuşlardı. Bu itiraza şöyle cevap verebiliriz: Hayvanları yaratan elbette ki onları zapt etmesini de bilir. Doğrudan mucizevi bir müdahale olmadan (bu arada insanın, bu dünyanın ve evrenin birer mucize olduklarını unutmayalım) unsurlarının birbirleri ile girdikleri mücadeleden hayvanların nasıl etkileneceklerini bir düşünelim. Hayvanlar bugün depremde korkmu-

¹⁸ *Treatise on Astronomy*, Cabinet Cyclopedia, s. 22.

¹⁹ İngiltere'nin bazı gemilerinin ömrü yüz yıldan fazladır.

yorlar mı? Kuşlar felaketin yaşandığı yerden kaçarlarsa, köpekler şehirleri terk ederler²⁰ ve fareler bile batan bir gemiyi terk ederler. Bir ada üzerindeki hayvanlar tropikal fırtınalardan, şiddetli yağışlardan, gök gürültüsünden, şimşeklerden, depremlerden ve volkanik patlamalardan çok daha kuvvetli olan güçlerin bir araya geldiğini ve adanın bir yandan battığını görselerdi korkudan donup kalmazlardı belki ama en yürekli insanı bile korkutan bu manzara karşısında ödleri kopmaz mıydı? Kaldı ki bu anlattıklarım gerçek bir tufanın yanında basit birer benzetme olarak kalırlar. Dünyanın bazı bölgelerinde unsurların birbirleri ile girdikleri mücadeleye şahit olanlar Avrupa'nın ötesine çıkmamış ya da sıradan deniz yolculukları dışında yolculuk etmemiş kimselere göre yetersiz de olsa tufanın nasıl bir şey olduğunu aşağı yukarı daha iyi anlayabilir. Şanslıyız ki kasırgalar ve tayfunlar çok sık yaşanan olaylar değil. Büyük ölçekli depremler, peşinden gelen yıkıcı dalgalar ve yine yıkıcı volkan patlamaları çok daha nadir gerçekleşiyorlar. Yaklaşan böylesi büyük bir felaket hayvanları da etkiler. Karşılaştığımız doğa felaketlerinin etkilerini düşünürsek bu hayvanların hayatta kalma içgüdüleri ile hemen gemiye akın ettiklerini hayal edebiliriz. Kibirli olan insan, Nuh'un yaptığı devasa gemiyi hakir görebilir ve yükselen suları gördüğünde suların dağları aşacağı fikrine müstehzi bir kahkaha ile karşılık verebilir. Ahlaken kör olan insan, gemiye alınmayan diğer hayvanlarla beraber kaçmaya kalkacaktır ya da gemiye binmeyecektir. Hayvanların hepsi eşit derecede içgüdüsel değildir. Hayvanlar gemiye yaklaşırken genç ve küçük olanları geminin içine yaşlı ve büyük olanlarından daha kolay alınmaz mı?²¹ Tufandan ev-

²⁰ Concepción ve Talcahuano. *Narrative*, II. cilt, ss. 403, 405.

²¹ Tufandan sonra birkaç iri hayvanın hayatta kalmış olmasının nedeni gemiye yalnızca birkaç tanesinin alınmış olmasıdır. Gemide kaç hayvanın öldüğü belirtilmemiş. Hayvanlardan insanın işine yaramayacak olanları yok oldu belki de. Öte yandan hayvanların hiçbiri ölmemiş olsa bile gemiye binmeyenleri eğer yeterli hızda çoğalmadıysa bu hayvan-

vel karaların bağlantısı ya da ayrımı nasıldı, canlılar nasıl ayrılmışlardı ya da bir bölge ile diğeri birbirinden ne kadar farklıydı bilmiyoruz. O nedenle belli bir tür canlının denizi geçemeyeceği için ya da çok uzağa gidemeyeceği için geminin yakınlarında bulunamayacağını iddia edemeyiz.

Göç sebebiyle ya da farklı iklimlere taşınmaları nedeniyle hayvanların davranışlarının, şekillerinin, kürklerinin, renklerinin ve büyüklüklerinin zamanla değiştiğini gösteren kanıtlar var. O nedenle ikinci dağılım yaşandığından bu yana neler olduğunu hayvanların bugünkü hallerine bakarak tayin edemeyiz.

Birçok bilgili insan²² metal yapılara nüfuz eden suyun volkanik patlamalara neden olabildiğinden, maddelerin püskürdüğünden, materyallerin mekanik ve kimyasal olarak toprağı parçalayıp süpürdüğünden söz eder. Gazların da yaşanan bu dönüşüme katkı sağladığından, canlıların zarar gördüğünden ve yavaş yavaş etrafı kaplayan maddelerin altında kaldıklarından, kirecin ne kadar kuvvetli bir maddeye dönüştüğünden, tohumların, böcek larvalarının

lardan çok azı etrafta artan düşmanlara karşı direnebilmişlerdir muhtemelen. Dev deniz canavarını ve dev yarattığı Eyüp Peygamber bizzat mı gördü, bizzat mı duydu İncil’de bundan bahsedilmiyor. Söz konusu dev canavarların megalozor ve dinozor olduklarına ise neredeyse kesin gözüyle bakılıyor (Burnett, s. 67). Regulus’un ve Roma ordusunun geçişine izin vermeyen Afrika’daki yılan dışında kafirlere ait olan tarih anlatılarında bu denli otantik başka bir dev sürüngenden daha bahsediliyor mu bilmiyorum. Dragon, ejderha, mitolojik ejderha vb. gibi dev canavarların başıboş dolaşanlarından bir iki tanesi eski çağlarda sağda solda yaşamamış olsalar da bu canavarların resmedilişlerine baktığımda bu hayvanların hatıralarının bugünlere kadar gelmesini sağlayan şeyin gelenek olduğunu düşünüyorum. Pterodaktiller de pleziyozorlar da ve ihtiyozorlar da aynı durumdalar aslında. Genel itibarıyla bu hayvanların hepsine hayalci bir tavırla yaklaşılmış. Bir zamanlar bu yaratıkların yaşadıkları gerçeğinin kuşaklara aktarımı hayal gücünün beslediği gelenek sayesinde olmuştur. Söz konusu gerçek bu hayvanlara ait iskeletler sayesinde ortaya atılmış olmasa da bulduğumuz iskeletler bu hayvanların yaşadıkları gerçeğini kanıtlar niteliktedirler.

²² Davy, Sharon Turner, Fairholme, Burnett, Granville Penn, Sumner, Young, Rhind, Lyell, Cockburn vb.

bu durumdan zarar görmeyebildiğinden ve bugün karşımıza çıkan fosil kalıntılarının içinde yalnız birkaç yerde insan fosillerine rastladığımızdan bahsederler²³.

Bugüne dek bu konu üzerinde yazarların üzerinde fazla durmadığı hatta hiç dikkat çekmediği bazı noktalar var. Suyun altındayken belli maddelerin birbirlerine karışma ve taşlaşma hızından bahsetmiyorlar; örneğin, Roma çimentosunda kullanılan taşlar mesela²⁴. Bunun dışında kabukların, küçük canlıların, yaprakların, mercanların, dalların vb. narin maddelerin çamurlu bir yapıya karışıp sahip oldukları ağırlığa göre denizin çeşitli derinliklerde salınmaları ihtimalinden ve birbirlerine karışmış bu malzemelerin (kimyasal olarak) çökelmelerinden, birleşmelerinden ya da tortulanmalarından bahsedilmiyor²⁵.

Kömürün asfalta benziyor olması kökenlerinde bir benzerlik olabileceğini akla getiriyor. Sıvı haldeki kömürün çeşitli bitkileri ihtiva ettiğini biliyoruz. Selle oluşan okyanusun dalgalarına ve dalgaların yarattığı akıntılara maruz kalan bu sıvı ya soğuyarak ya basınçla ya kimyasal değişime uğrayarak ya da bu üç olay neticesinde katılaşıyor. Kömürün içinde yaprak, kök ve dal parçaları bulunur hatta kimisinde büyük ağaç gövdelerine bile rastlanmıştır. Yaprak kalıntılarının olduğu ve basınca maruz kalan bu yapının bitkisel maddeleri öğütmediği muhtemel zira bitkisel kökenli hassas maddelerin sürtülmüş ve ıslanarak yumuşamış olduğuna dair bir ize rastlanmıyor. Bitki fosilleri görüntü olarak kabuğun kendisinin yok olduğu kabuk fosilleri kadar güzel bir görüntüye sahip. Kirecin çözün-

²³ İnsana ait fosiller yalnızca hayvan ya da balık kalıntıları ile karışmakla kalmıyor bazı durumlarda fosil hayvan kemiklerinden daha aşağıya gömülmüş olanları ile de karşılaşılıyor. Bkz. Fairholme'un *Mosaic Deluge* [Musa Tufanı] eseri ss. 41-52, Mier'in Şili'si, I. cilt, s. 455. vb.

²⁴ Lyell, *Elements of Geology*, 1838, ss. 75,76.

²⁵ Sudaki toz haline gelmiş olan ya da minicik boyuttaki maddeler üzerine yapılan basit çalışmalar bu maddelerin önce birbirlerine doğru çekildiklerini sonra da birbirleriyle birleştiklerini göstermiştir.

müş ve toz haline gelmiş kabuklardan kömürün de eskiden dünyayı kaplamakta olan gür bitkilerden, eğreltiotlarından ve palmyelerden oluştuğunu söyleyemez miyiz?

Asfalt başta su yüzünde kalabilir ve ağaçlarla diğer bitkilerin de aynı şekilde su yüzeyinde kaldıklarından bahsetmeme gerek yok. Fakat kömür dibe batır ve asfalt da kömür gibi batsın diye kimyasal olarak değişime uğratılmış olabilir. Trinidad'daki meşhur asfalt gölünde yapılan çalışmalar asfalt ile kömür arasında benzerlik olduğunu ortaya koymuştur ve asfaltın çıkardığı gaz kömürden çıkan gaza benzemektedir. Asfalt da yakıldığı zaman çözünmeye uğrayıp ardında zift yağı, kömür katranı ve kok kömüründekine benzer bir tortu bırakıyor.

Kristalleşmede, tabanlarda oluşan seri tortullanmada²⁶, mineral damarların²⁷ oluşumunda, depremlerde, volkanik faaliyetlerde, suyun oluşumunda ve çözünmesinde ve belki de henüz bilmediğimiz pek çok konuda elektrik önemli bir rol oynuyor.

Üst üste sıralanan tabanlar ise kimyasal ve mekanik olaylardan da yardım alan dalgaların ve akıntıların taşınan maddeleri seri halde denizin dibine çökeltmesiyle oluşmuşlar muhtemelen.

Cisimlerin okyanusta kilometrelerce aşağı batabildiği ispatlanmadı ve cisimler muhtemelen insanların hayal ettikleri kadar derine batmıyorlar. Saygın bir kişi "okyanusun her bir noktasından derinlik ölçümleri yapılarak okyanusun, üst yüzeyinden aşağılara doğru ne kadar alçaldığının (zor ve yavaş da olsa) öğrenilebileceğini²⁸" dile getirmişti. Bu zat ile 1836 yılında bir sohbet sırasında bu konu ile ilgili görüştük ve sonrasında bana bir mektup yazıp denemeye

²⁶ Crosse.

²⁷ Fox.

²⁸ Sör John Herschel'in kaleme aldığı *Treatise on Astronomy*, Cabinet Cyclopedia, s. 154.

²⁹ Denizlerin derinlik ölçümü ile ilgili olarak Sör John Herschel'in yazdığı mektuba geri dönmek istiyorum. Bay Herschel'in dile getirdiği her şe-

yin ilginç ve bilgilendirici olduğuna şüphe yok. Fakat söz konusu ölçümle ilgili olarak Bay Herschel'in dikkatinden kaçan nokta ölçüm aletinin derinlere inişini engelleyebilir.

"Bay Perkins dokuz yüz metre derinliği olan bir denizin suyun yüzeyine yoğunluğunun 1/27'si ile basınç uyguladığını keşfetti (Library Of Useful Knowledge, I. cilt. Hidrostatik üzerine yazılmış olan makale). Hidrostatik basınç yalnızca derinlik dikkate alınarak hesaplanmaktadır ve sıvının yoğunluğunun her yerde aynı olduğu varsayılmaktadır. Fakat esnek bir yapıya sahip olan su için aynı şey geçerli olamaz. Zira derinlik arttıkça suyun sıkışmışlığı da artacağından derinlerdeki su, yüzeydekenden çok daha yoğun olacaktır.

Derinlerdeki hidrostatik basıncı hesaplarırken dikey olarak yüksekliğin ne olduğu ve sıvının ortalama yoğunluğunun miktarının ne olduğu bilinmelidir. Derinlere indikçe suyun yoğunluğu daha da arttığından uygulayacağı basınç da büyük oranda artacaktır ve böylece derinlerdeki su daha sıkışık bir hal alacak ve yoğunluğu da ona göre fazla olacaktır. Şimdi de katı cisimlerin su üzerinde yüzenleri ile derine batanlarının sıkıştırılmaz olduklarını, denizin dibine doğru incek olan bir cismin şeklini ve büyüklüğünü koruyacağını farz edip dibe ulaşması için bir ağırlığın ucuna bağlanan aparatın artan yoğunluktan (yoğunluğun uygulayacağı basınçtan) ne kadar etkileneceğini hesaplayalım.

Balmumunu yüzen, dökme demiri ise batan cisimler olarak ayırılım ve ikisinin de boyutu 1 ayak küp olsun. Suyun yüzeydeki yoğunluğunun suyun tamamının yoğunluğunun dörtte biri ettiğini ve yüzeyin de olağan sıvı özelliklerini taşıdığını farz edelim. Saf olmayan bir suya batırılan katı bir cismin ağırlığı sudan daha azsa cismin suyun yüzeyinde kalacağını, daha fazlaysa cismin derine batacağını unutmayalım. Balmumunun birim ağırlığı 964, dökme demirin birim ağırlığı 7248, denizin yüzeyinin birim ağırlığı da 1028 olarak belirlenmiştir. Balmumu ile suyun arasındaki fark 64, dökme demir ile suyun arasındaki fark 6220'dir. 6220'den 64'ü çıkarırsak (dökme demire balmumu sarınca) kitlenin yüzeyden aşağı doğru batma eğilimiyle 6156 ettiğini görüyoruz. Şimdi de aletin suyun yoğunluğunun dört kat arttığı derinlik seviyesine kadar indiğini farz edelim ve bir ayak küp suyun ağırlığı 4112 olsun. Suyun üzerine doğru yükselme eğilimi olan balmumu 3148, suya batma eğilimi olan dökme demir ise 3136 edecektir. Cisimler batmaktan ziyade yükselmeye doğru eğilim gösteriyorlar ve iki cismin arasındaki fark ise yalnızca 12. Görüyoruz ki denizin derinlerine indirilmeye çalışılan ölçüm gerecinin okyanusun tabanına kadar ulaşamama ihtimali var. Tam tersini düşünelim; bir balon da aynı şekilde atmosferin en üst katmanlarına kadar ulaşamayabilir. Bu iki farklı aracın ulaşacağı derinliğin ve yüksekliğin kendi içinde bir sınırı olabilir."

Plymouth, 24 Şubat 1837. WILLIAM WALKER

değer olduğunu belirttiği bir yöntemden bahsetti. Bu kişinin gönderdiği mektup ve önerdiği yöntem üzerine bir arkadaşla görüştüğümde konuyu Scoresby'nin ortaya koyduğu gerçeklerle³⁰ ilintili olarak değerlendirdik. Yüksek derinlikleri ölçmeye çalışan insanların deneyimleri ile kendi deneyimlerim üzerine düşündüğümde bir insanın aklını kullanarak farklı yöntemler de denese derin okyanusların en alt kademesine dek ulaşamayacakları kanaatine vardım. Çünkü derinlik arttıkça suyun yoğunluğu da belki de aritmetikseliği bile aşan bir oranla artıyor. Her denizci derin denizlerde ölçüm yaparken aynı amaç için ağırlık bağlı olan halatın suyun artan kaldırma kuvvetine direnmesi için kimi zaman ağır kurşunları sıradan halatlarla ya da ince halatları sıradan kurşunlarla kullanmak gerektiğini bilir. Fakat derinlik ölçümünde kullanılan halat denizin yüzeyindeyken kaldırma kuvvetinden etkilenmiyor. Halatın bir boğumu güverteden aşağı atılınca doğrudan batıyor. Derinlik ölçümü yapılan halatın ucuna bağlanan ağırlığın yavaşça ve birkaç fersah ilerledikten sonra daha da derine inerken giderek usulca batmasına sebep olan şey ağırlığın ve halatın batmaya karşı gösterdiği direnç değil de nedir? "Suyun içine doğru ilerlerken yaşanan sürtünmeden dolayı direnç oluşuyor" diyebilirsiniz. Fakat suyun yoğunluğu giderek artmasaydı sürtünme kuvvetini ağırlığı giderek artmakta olan halatın batmaya gösterdiği eğilimle mukayese edebilir miydik zaten?

Zaman ve direnç yönüyle de incelendiğinde yüz seksen metre kadar dibe ilerledikten sonra suyun sütun halinde ağırlık üzerine yaptığı basınç ağırlığın yönünün yeniden düzeltilmesini gerektiriyor. Derin sularda ölçüm yapabilmek için büyük ağırlıklara ve bir sürü adama ihtiyaç oluyor. Canton'la birlikte diğer bilimciler çalışmalarıyla suyun esnek olduğunu kanıtladılar. Kurşunun suda sekmesi, su yüzeyinde taş sektirme, suyun etrafa sıçraması ve yağ-

³⁰ Scoresby'nin Kuzey Kutbu ile ilgili kaleme aldıkları.

mur damlalarının su yüzeyinde çarpınca sıçramaları da suyun esnekliğinin resmedildiği anlardır diyebiliriz. Su elastik olduğu ve alt tabakalar büyük bir basınç altında oldukları için suyun yoğunluğunun üzerindeki cisimlerden daha fazla olması gerekir. Atmosferin de alt katmanları üst katmanlarından daha yoğundur ve hava sudan daha esnek ve akışkan olan nadir maddelerden biridir. Havada geniş çapta yaşanan olaylar suda daha kısıtlı bir alanda vuku bulabilir. Öyle olmasa taşlar neden tahrip olsun, fıçılar neden şiddetle patlasın ya da kayalar neden hidrostatik paradoks prensibi ile açıklanan durumlar neticesinde parçalansınlar ki? Eğer bir patlama gerçekleşmeden evvel su büyük oranda sıkışmış halde olmasa suda ani ve şiddetli fışkırmalar olmaz. Onun yerine ortaya çıkan kuvvete su fazla direnç göstermezdi ve sudaki yırtılma kademe kademe yaşanırdı.

Ağırlığın yönündeki sapma su yüzeyinde kalamayan cisimlerin belli bir derinliğe kadar batabildiklerini gösteriyor fakat bu durum cismin dibe kadar inebileceğinin göstergesi değil. Her bir cisim ağırlığına bağlı olarak farklı bir derinliğe ulaşır ve oradan öteye gidemez. Halatlara bağlanan ağırlıkların ulaştığı en derin nokta bir buçuk milden daha derin değildir ve bu derinlik tufan şeklinde gelen sel sularının derinliğinin yanında çok küçük bir rakam olsa gerek.

Metal, taş, kaya ya da kömür suda derine kadar bataabilir ya da toprak, çamur, kemik, insan ve hayvan kalıntıları vb. suda çözünene, volkanik gazların ya da elektrik akımlarının sayesinde birleşip bütünleşene kadar belli bir derinlikte kalabilirler. Narin mercanımsı canlılar, kabuklar, hayvan kemikleri vb. de aynı şekilde suda kendilerini bir süre muhafaza edebilirler. Zamanla suyun içinde çözünen kemikler, kabuklar ya da mercanlar bir yandan kimyasal tepkimelere maruz kalır ve zamanla etrafını toprak kaplar ve kara üzerine çöker. Sonra üzerlerine uygulanan basınç yüzünden olsun volkanik ya da gizil ısılar yüzünden olsun bu materyaller giderek sıkışır ve böylece fosil hale dö-

nüşürler. Kalın derili hayvanlar daha uzun süre suda yüzerler³¹ zira postları sebebiyle su, bu hayvanları yukarıya doğru iter. O nedenle bu tür hayvanların kalıntılarına yakınlarda ve ortalık yerlerde rastlayabilirsiniz. Kimi durumda bu hayvanların kalıntıları suyun aşındırma kuvvetine maruz kalmış olurlar, kimi durumda ise hiç bozulmamış halde olurlar fakat bu bozulup bozulmamaları çakılların arasına ya da basınca dayanıksız maddelerin arasına karışmalarına bağlı olarak değişkenlik gösterir. Taşlar arasında rastladığımız kalıntıların derinlere kadar karışmadıklarını anlıyoruz³² zira bulduğumuz kalıntılar taşların iyice derinlerine kadar karışsalar mı muhtemelen öğütülüp toza dönüşmüş olurlardı. Karaya ulaşmadan evvel kalıntılar su tarafından ne kadar çok aşınmaya uğrarsa çakıllarla o kadar eş zamanlı olarak karada birikiyorlar.

Tripoli taşlar ile tümüyle olmasa da büyük bir kısmı mikroskobik büyüklükte böceklerden oluşan maddeler, küçük canlılardan yüz binlercesinin bir araya gelip birleşmesiyle meydana gelmiş olabilirler. Karadan süpürülen bu minik yaratıklar çekirge sürüleri misali dalgalar sayesinde bir araya toplanmış, birbirlerine yapışmış ve karada birikerek sonrasında da iyice sıkışmış olmalılar. Aksi takdirde bu küçük böcekler suda yaşamaya devam ederlerdi. Zira Bay Darwin suyun yüzeyinin bir santimetrekarelik bölgesinde yüz bin tane canlı yaşadığını tespit etmişti ve bu canlılar kıyıda çok uzaklara kadar ulaşabiliyorlar³³. Bu tür mikroskobik canlılar volkanlardan sızan gazlar neticesinde ölüyorlar sonra da birbirlerine doğru çekimlenip dönmeye başlıyorlar ve yakın zamanda oluşan diğer maddelerle de bir araya geliyor olmalılar. Bu denli küçük hay-

³¹ Çürüme başladıktan ve hayvanın cesedi şiştikten sonra.

³² Örnek olarak Blanco Bay'deki kalıntıları gösterebilirim. *Narrative*, II. cilt, s. 112.

³³ Darwin'in Profesör Henslow'a yazdığı mektuplar 1835 yılında Cambridge Felsefe Derneğinin üyelerine özel olarak dağıtılmak üzere basıldılar.

vanlar başka hangi yolla bir araya toplanıp da büyük kitlelere dönüşebilirler ki?

Tufana göndermesi olan bazı jeolojik etmenlerin yarattığı etkilerden yazarlar yalnızca ismen bahsediyorlar. Tufan zamanında bu etmenlerin ne kadar kuvvetli olduğunu hiç açıklamıyorlar: Yani dalgaları tam olarak açıklanmıyor aslında. Bu cildin ekler bölümünde dalgaların nasıl işlediğine dair kısa bir bölüm var. Okyanusun yatağındaki salınım prensiplerinden ve medcezirin de ay ile güneşin çekim gücüyle yükselen suların kısmen batıya doğru ivme kazanmaları ve kısmen de yükselen suların tekrar alçalması ile oluşan salınımla meydana geldiğinden bahseden bir bölüm bu. Yerküreyi kaplayan sular bugünkü seviyesinden birkaç mil daha yükseklerle ulaşırdı bu durumun üç önemli etkisi olurdu: Evvelki okyanusların ve alçakta kalan karaların üzerine daha fazla basınç uygulanırdı, dünyanın merkezinden uzaklaşacakları için suların üst katmanlarının ağırlığı azalırdı ve su kütlesinin derinliği artacağı, yüzeyinin ağırlığı da azalacağı için ayın çekim gücü artardı ve neticesinde de dev dalgalar oluşurdu. Yerküredeki sular çoğaldığından dalgalar da çoğalırdı, dev dalgalar dağların yamaçlarını yalardı ve yamaçların yüzeyindeki gevşek malzemenin tümünü aşındırırdı ve kocaman kayaları da ya patlatırdı³⁴ ya da parçalardı. Tufandan etkilenen okyanuslarda sular alçalmaya başlayıp da gereken sınırlara geri çekilene dek yine benzer etkiler gözlemlenecektir. Okyanus salınımları sanırım “ilerleme ve çekilme”³⁵ kelimeleriyle karşılanmış ve “dağlara kadar çıktılar, vadilere kadar indiler”³⁶ sözü ile de dev dalgaların karanın yüksek kesimlerine kadar ulaştığını anlıyoruz. Kayaya çarpan bir dalga yüzeydeki çıkıntıların hepsini parçalar sonra da –dürtü ile- çukurlardan ve boşluklardan geriye

³⁴ Hidrostatik paradoksu denen o büyük kuvvet sebebiyle.

³⁵ Yaratılış VIII: satır 5.

³⁶ İlahi CIV: satır 8.

doğru çekilir. Tufanla oluşan dev dalgalar da dağların eteklerine aynı şekilde çarpıp geri çekileceklerdir.

Suyun, toprağın ve ateşin girdiği bu mücadelede direkleri, dümeni olmayan ya da rüzgarı tutmakta, denizi yakalamakta harici engelleri olan su üzerinde kalabilen bir araç zarar görmeden ilerleyebilir ve dış kısmında ya da yan taraflarında yer alan birkaç açıklık da geminin güvenliği için faydalıdır. Kendine güveni tam olan kaptan hariç dışarda neler olup bittiğini göremeyen yolcuların korkusu geminin içindelerken biraz da olsa azalmıştır. Karadan çok uzakta yer alan ve dev dalgaların olduğu derin sular iyi bir tekneye asla zarar vermezler. Gemi, yalnızca köpüren dalgakıranlara çarpıp parçalanabilir. Bunları tartışmak beyhude esasında, zira gemiye ilahi bir güç ne kadar müdahale etti ya da yardımcı etmenler işe ne kadar müdahil oldu bilmiyoruz.

Geminin orta yükseklikteki bir dağın zirvesinde durması oldukça mühim bir olay. Zira Nuh'un suların çekilmesini beklediği dönemde³⁷ geminin durduğunu farz ettiğimiz yükseklikteki iklim -aksini işaret bir şey yok elimizde- pek de elverişli bir iklim olamaz. Fakat Nuh'un içinde bulunduğu koşulları göz önüne alırsak okyanusun yüzey sıcaklığı ile zirvedeki havanın sıcaklığı birbirlerine yakın olmalı. Dağın dorukları sular çekildikten sonra buzullarla kaplanmış ve bugünkü halini almış olmalı.

Akla başka bir soru geliyor; buzdağları ne zaman oluştu peki? Dönenceler arası bölgeler yavaş yavaş kuruyup ısınırken ve buzullar da kutup bölgelerine yakın yerlere doğru çekilirken Tufandan sonra iklim bir süreliğine dünyanın her tarafında ılıman özellikte değil miydi? İklimin ılıman olması hayvanların yeryüzüne dağılmalarını da kolaylaştı-

³⁷ Tufan Nuh'un yaşamının altı yüzüncü yılının ikinci ayının on yedinci günündeyken başladı (Yaratılış VII:11) ve aradan on iki ay on gün geçtikten sonra Nuh yaşamının altı yüz birinci yılının ikinci ayının yirmi yedinci günündeyken gemiyi terk etti (Yaratılış VIII:14). Gemi Ağrı Dağının zirvesine oturduktan sonra Nuh gemide yaklaşık beş ay bekledi.

rır. Hayvanların dünyanın binbir köşesine göç ettikleri fikrine karşı çıkanlar kırlangıçların, yabani kuğuların, yabani atların, Norveç sıçanının ve daha sayısız pek çok hayvanın yiyecek bulmak ve daha ılıman bir iklimde yaşamak için bugün bile periyodik olarak göç ettikleri gerçeğini dikkate almıyorlar. Eski zamanlarda da hayvanlar aynı içgüdü ile daha iyi uyum sağlayacakları yerlere ulaşmak için yer değiştirmiş olabilirler³⁸. Benzer içgüdü o günün hayvanlarında da bulunabilir. Yiyecek azlığı, iklim şartlarının elverişsizliği ya da düşmanların saldırıları³⁹ göç etmeyen hayvanların sonunu getirmiş olabilir. O nedenle Avrupa kıtasında kanguruya rastlamıyor olmamız bu kıtada zamanında kanguruların yaşamamış olduklarını göstermez. Kanada geyiğine bugün Amerika'da rastlıyoruz diye bu hayvan yalnızca o kıtaya has bir hayvan mı? Söz konusu geyik türüne zamanında Avrupa'da da rastlanıyormuş. Tufandan sonraki birkaç yüzyıl boyunca kuraklıklar ve büyük değişimler yaşandı. Yeni yeni ortaya çıkan kara parçalarının yarattığı elektriksel faaliyetlerden ve türlü sebeplerden ötürü volkanik patlamalarla depremler oluştu ve yaşanan tüm bu olaylar dünyanın coğrafik olarak büyük değişimlere uğramasına neden oldular muhtemelen. Pek çok kara parçası ile bugünün adaları tufandan sonra bir araya toplanıp kıtaları oluşturmuş, o sırada çoğu kara parçası sulara gömülmüş, birçoğu da bir yandan yüzeye çıkmış olabilir. Bu tür değişimlerin yavaş bir hızla da olsa günümüzde de yaşandığını dile getirenler var (Lyell, Darwin vb.). Tufandan sonraki birkaç yüzyıl boyunca yeryüzünde benzer coğrafik hareketliliklerin yaşanmadığı ne malum? Galapa-

³⁸ Canlıların belli iklimlere ve bölgelere adaptasyon sağladığını ya da belli iklimlerin ve bölgelerin ise yaşayan canlılara adapte olduğunu gösteren kanıtlar var. Yaşayan canlılara uyum sağlayan iklimlerin ve bölgelerin maddi olarak değişimlere uğradıklarını kanıtlayan çalışmalar kalemeye alındı.

³⁹ Tufandan sonra insanın et yemesine izin verildiği unutulmamalı (Yaratılış IX. satır 3).

gos'ta, Andlarda, Etna'da, Auvergne'de, Hint Adalarında vb. yaşanan volkanik patlamaların çok daha güçlüleri tufandan sonra da yaşanmış olabilir.

Peleg zamanında dünyanın nasıl bölündüğü net olarak bilinmiyor. İnananlarla inanmayanlar arasında bir bölünme vardı ve topraklar da insanlar arasında bölünmüştü. Güçlü bir ihtilal sonucunda ya da yaşanan parçalanma veya daralma neticesinde belirli fakat kaydı tam tutulmamış olan tufan olayı herkes tarafından bilinen bir olaya dönüştü.

Pek çok bilgin dünyanın merkezinde fevkalade sıcak bir yer olduğunu söylüyor. Dünyanın merkezinin geniş bir kısmını kaplayan bu bölge eriyik olmasa da akkor halde. Yerkabuğu denen küçük bir kısım ise soğumuş olan tek yer. Yerkabuğunun ısısı dünyanın merkezindeki bu bölgenin akışkanlığına bağlı olarak değişiyor. Bilginlerin ayın çekim kuvvetine giren akışkan maddelerde medcezir olayının yaşanabileceğini tahmin ettiklerini sanıyorum. Dünyada yer kabuğu olmasaydı ay elbette ki her noktada medcezir yaratabilirdi. Fakat arada sert bir yer kabuğu var ve merkezdeki akışkanlık ayın çekimine direnebiliyor. Kavisli cisimleri düşününce içeriden uygulanan değil de dışarıdan uygulanan basınca karşı gösterilen direnişi hayal etmek çok daha kolay oluyor. Yerkabuğu o kadar sert ki içerden genleşen kuvvete karşı ne boyun eğiyor ne de bu kuvvetin karşısında sendeliyor.

Bahsettiğim bu teori tatmin edici kanıtlarla desteklenmiş değil. Bilgili ve önemli kimseler bu teoriye itiraz ediyorlar fakat itirazlarını varsayımlara dayandırıyorlar. Geçmişe dönüp bakınca zamanının ünlü düşünürlerinin büyük bir çoğunluğunun büyük hatalara düştüklerini görüyoruz. O yüzden insanın kanıtlarla desteklemeden varsayımsal olarak yaptığı yorumlar karşısında şöyle bir durmak ve bu yorumları hemen benimsememek lazım. Yerkabuğunu delmek ya da derin bir madenin en dibindeki sıcaklığı ölçmek dünyanın merkezi ile ilgili sağlıklı bilgiler vermez.

Sör John Herschel "en derin maden bile yer kabuğunun sekiz yüz metre kadar bile derinine inemediğinden, kazılan bu madenin (kırk santimlik çapı olan) bir yerküre modellemesinde büyüteçsiz olarak seçilemeyecek kadar küçük bir eşelemeyi ya da iğne deliği kadar bir açıklığı temsil ettiğinden"⁴⁰ bahseder. Dünyamızın çapı yaklaşık olarak on iki bin sekiz yüz yetmiş dört kilometre. Dış etmenler belli mesafelere kadar etki edebildiğinden okyanus derinliklerinde ya da sıcak ve soğuk iklimlerde yapılan ölçümler sağlıklı sonuçlara ulaşmamızı sağlıyor fakat dünyanın çapı çok büyük olduğundan derinlik üzerinden yapılan hesaplamaların bizi aynı şekilde sağlıklı sonuçlara ulaştırması pek mümkün değil.

Deniz yolculuğunda birkaç yıl aktif çalıştım diye gözlem yapan herhangi bir denizciden çok daha bilgiliymişim gibi davranmayacağım. O nedenle dünyanın merkezindeki kit- le üzerine daha fazla fikir belirtmem küstahlık olur. Gelecekte göktaşlarının yapısıyla, elektriğin faaliyetleriyle, dünyanın iç bölgelerine doğru olmasa da en azından yüzeyindeki elektriksel faaliyetlerle ilgili daha fazla bilgiye ulaşılsa yaşadığımız bu muhteşem dünya ile ilgili bilimciler daha ileri fikirler üretebileceklerdir.

Meslektaşım olan genç insanlara küçük de olsa bir katkı sağlamaya çalıştım ve işe yarar bilgiler sunma görevimi burada tamamlamış bulunuyorum. Bu ve önceki bölümlerde bahsettiğim konular genç arkadaşlarımin ilgisini çekemediyse ve azıcık da olsa onları üretilen teorileri Hakika- tin süzgecinden geçirmeden alelacele kabullenmemeleri konusunda uyatabildiysem işte o zaman amacıma ulaştım demektir.

⁴⁰ *Treatise on Astronomy*, Cabinet Cyclopedia, s. 22, 30. makale.

Biyografik Rehber

ALISON, Robert Edward: Valparaíso'da ikamet etmiştir ve Charles Darwin'e Güney Amerika'da yaptığı jeolojik araştırmalarda yardımcı olmuştur.

AZARA, Félix de (1742-1821): Paris'te 1809'da basılan *Voyages dans l'Amérique méridionale*'ı kaleme alan İspanyol coğrafyacı ve kaşif.

BANKS, Joseph (1743-1820): James Cook'la birlikte *Endeavour* isimli gemiyle Güney Denizlerine ve Avustralya'ya (1768-71) yolculuğa çıktı. 1778'de Londra'daki Kraliyet Derneğinin başkanı seçildi.

BEATSON, Alexander (1759-1833): Santa Helena'nın valisi (1808-13). *Tracts relative to the island* isimli eseri 1806'da Londra'da yayımlanmıştır.

BEAUFORT, Francis (1774-1857): İngiliz Deniz Kuvvetlerinin Hidrografi (1829-55). Rüzgarın hızını gösteren bir skala hazırlamıştır. Charles Darwin'in Robert FitzRoy'la tanışmasına aracı olan kişidir.

BEECHY, Frederick William (1796-1856): Deniz kuvvetleri subayı, kaşif. *Hecla* isimli gemiyle W. E. Parry komutasında kuzey kutup bölgesini keşfe açıldı. *Blossom*'ın kaptanı olarak Pasifik'e (1825-8) ve *Sulphur*'un kaptanı olarak da Güney Amerika'yı keşfe çıktı (1835-6). Kaleme aldığı *Narrative of a voyage to the Pacific and Beering's Strait* 1831'de Londra'da yayımlanmıştır.

BELL, Thomas (1732-1880): Çene cerrahı ve karşılaştırmalı anatomi uzmanı. Charles Darwin'in koleksiyonundaki sürüngenlerin türlerini tespit etmiştir. Zooloji alanında

Londra'da 1837'de basılan *History of British quadrupeds* de dahil olmak üzere pek çok eser kaleme almıştır.

BENNETT, Edward Turner (1797-1836): Zoolog ve Londra'daki Zooloji Derneğinin ilk sekreteri. F. W. Beechey'nin Pasifik'e yaptığı yolculuk sonrasında getirdiği balıkların türlerini tespit etmiştir.

BONPLAND, Aimé (1773-1858): F. W. H. A. Von Humboldt ile Orta ve Güney Amerika'yı gezdi (1799-1804). Buenos Aires'te kalıp Paraná nehrinin üst kısımlarına doğru keşif gezilerine çıkmıştır. Paraguay'da dokuz yıl hapis yatmıştır.

BORY DE SAINT – VINCENT, Jean Baptiste Georges Marie (1778-1846): Doğa bilimci ve kaşif. Paris'te 1822-31 yılları arası *Dictionnaire classique de l'histoire naturelle*'in editörlüğünü yaptı. *Voyage dans les quatre principales îles des mers d'Afrique* isimli eseri 1803'te Paris'te yayımlanmıştır.

BROWN, Robert (1773-1858): İskoç botanikçi. Matthew Flinders'la birlikte *Investigator* isimli gemi ile Avustralya'ya keşif gezisine çıktı (1801-5). Kütüphaneci ve küratördür. Sör Joseph Banks'ın da arkadaşıdır.

BUCKLAND, William (1784-1856): Tanınmış bir jeolog, Oxford Üniversitesine bağlı Christ Church Okulunun rahibi. 1845 yılında da Westminster'in dekanı olmuştur.

BUFFON, Georges-Louis Leclerc, Comte de (1707-1788): Önde gelen doğa bilimcilerden. Aynı zamanda filozof. *Histoire Naturelle* isimli eseri Paris'te 1749 ile 1804 yılları arasında yayımlanmıştır.

BURCHELL, William Kohn (1782-1863): Kaşif ve doğa bilimci. Güney Afrika'nın iç bölgelerine keşif gezileri yapmıştır (1810-15). Güney Amerika'ya (1825-9) yaptığı gezi ile ilgili eseri basılmamıştır fakat araştırmalarına Londra'daki doğa bilimciler rahatlıkla ulaşabilmıştır.

BYNOE, Benjamin (1804-1865): *Tazı* Yolculuğunda deniz kuvvetlerine bağlı olarak görev yapan asistan doktor (1831-6).

BYRON, John (1723-1786): Dünyanın etrafını dolaşan

Dolphin'in kumandanıydı (1764-6). *Narrative . . . of the loss of the Wager* isimli eseri 1768'de Londra'da basıldı.

CALDCLEUGH, Alexander (ölümü 1858): Valparaíso'da ikamet eden bir İngiliz.

CHAMISSO, Adelbert von (1781-1838): Otto von Kotzebue ile birlikte bir Rus gemisiyle Pasifik'i keşfe çıkmıştır (1815-18). 1833'te Berlin'deki botanik bahçelerinin direktörlüğü üstlenmiştir.

COOK, James (1728-1779): Denizci. Güney Denizlerine ve Avustralya'ya keşif gezisine gönderilen *Endeavour*'ın kumandanıdır. *Resolution* ve *Adventure* gemileriyle Avustralya'ya gitmiştir (1772-5). Hawaii'de öldürülmüştür.

CORNFIELD, Richard Henry (1804-1897): Charles Darwin'in okuldan arkadaşı. Valparaíso'da ikamet etmiştir.

CUMING, Hugh (1791-1865): Doğa bilimci ve kabuk bilimci. Valparaíso'da ikamet etmiştir (1819-26). Pasifik'e (1826-7) ve Filipinler'e (1835-9) yolculuğa çıkmıştır. 1839 yılında Londra'ya döndükten sonra yaptığı koleksiyon müzelere dağıtmıştır.

CUVIER, Georges (1769-1832): Tanınmış bir karşılaştırmalı anatomi uzmanı ve paleontolog. 1812'de Paris'te basılan *Recherches sur les ossements fossiles de quadrupèdes* ile *Discours sur les révolutions du globe*'un da içinde bulunduğu pek çok eser kaleme almıştır.

DAMPIER, William (1652-1715): Korsan ve deniz subayı. Batı Hint Adaları ve Güney Amerika sularında dolaştı. *Voyage round the World* isimli eseri Londra'da 1697'de basıldı. Güney Amerika'ya giden *Roebuck* gemisini kumanda etmiştir (1698-1700) ve 1703 ile 1709 yılları arasında Londra'da basılan *Voyage to New Holland* isimli eserinde bu yolculuğu anlatmıştır.

DANIELL, John Frederic (1790-1845): Fizikçi ve meteorolog. *Meteorological essays* isimli çalışması 1823'te Londra'da basılmıştır.

DE LA BECHE, Henry Thomas (1796-1855): Jeolog. Bü-

yük Britanya'nın Jeolojik Araştırmalar Merkezini 1835'te kurdu ve merkezin direktörlüğünü yaptı.

DILLON, Peter (1785?-1847): Londra'da 1829'da basılan *Narrative . . . of a voyage in the south seas*'in yazarı.

EARLE, Augustus (1793-1838): *Tazı*'da çizimleri yapan ressam (1831-2). Sağlığı el vermeyince Montevideo'da gemiden ayrıldı. *A narrative of nine months' residence in New Zealand* adlı çalışması 1832'de Londra'da basılmıştır.

EHRENBERG, Christian Gottfried (1795-1876): Mikroskop uzmanı. Haşlamlılar üzerine pek çok çalışması vardır.

ELLIS, William (1794-1872): 1817'den itibaren Güney denizlerindeki adalarda misyonerlik yapmıştır. *Polynesian researches* isimli eseri 1829 yılında Londra'da basılmıştır.

FALKNER (ya da FALCONER), Thomas (1707-1784): Paraguay'a (1732-9) ve 1740'ta da Arjantin'de yer alan Tierra del Fuego'ya giden Cizvit misyoner. 1768 yılından sonra Londra'da yaşamıştır. *A description of Patagonia* adlı eseri 1774 yılında Hereford'da yayımlanmıştır.

FITZROY, Robert (1805-1865): Philip Parker King (1826-30) kumandasında *Tazı*'nın Güney Amerika'ya yaptığı ilk yolculukta kaptanlığa yükseldi. *Tazı*'nın Charles Darwin'in de katıldığı ikinci Güney Amerika gezisinde (1831-6) geminin kumandanı oldu. *Narrative of surveying voyages of HMS Adventure and Beagle* isimli eseri 1839'da Londra'da basıldı. 1855'te Meteoroloji Ofisinin direktörü oldu. İntihar etmiştir.

FLINDERS, Matthew (1774-1814): *Investigator*'ın Avustralya'ya yaptığı gezide (1801-5) geminin kumandanlığını yapmıştır ve bu yolculuk sırasında Mauritius'ta Fransızlar tarafından hapse atılmıştır (1803-10). *A voyage to Terra Australis* isimli eseri 1814 yılında Londra'da yayımlanmıştır.

FORSTER, Johann Reinhold (1729-1798): James Cook Avustralya'ya ikinci kez yolculuğa çıktığında kendisine eşlik etti (1772-5). *Observations made during a voyage round the world* isimli çalışması 1778'de Londra'da yayımlanmıştır.

FRÉZIER, Amédée-François (1682-1773): Güney Amerika sularına yapılan bir yolculukta kumandandı. Peru'da ve Şili'de üç yıl yaşadı (1712-15). *Relation du voyage de la mer du Sud* isimli eseri Paris'te 1716 yılında yayımlandı.

GAY, Claude (1800-1873): Şili'de Santiago şehrinde 1828 yılından itibaren fizik ve kimya profesörü olarak çalıştı. 1842'de Paris'e dönene dek Güney Amerika'nın büyük bir kısmını gezdi. *Historia fisica y politica de Chile* adlı eseri Paris'te 1844 ve 1871 yılları arasında basıldı.

GOULD, John (1804-1881): Taksonomist ve ressam. Londra'da 1840 ile 1848 yılları arasında basılan *The birds of Australia* da dahil olmak üzere kuşların sınıflandırılması ile ilgili pek çok yazısı ve illüstrasyon çalışması vardır. Charles Darwin'in koleksiyonundaki kuşların türlerini tespit etmiştir.

HALL, Basil (1788-1844): Güney Amerika'da ve Çin'de uzun yolculuklar yapmıştır. 1818'de Londra'da basılan *Account of a voyage of discovery to the west coast of Corea*'nın ve 1824'te Edinburgh'da basılan *Extracts from a journal written on the coasts of Chili, Peru and Mexico*'nun yazarıdır.

HEAD, Francis Bond (1793-1875): 1825'te Río Plata Maden Birliğinin müdürü oldu. Güney Amerika'da pek çok yeri gezdi. *Rough notes taken during some rapid journeys across the Pampas and . . . Andes* başlıklı eseri 1826'da Londra'da yayımlandı. 1835'te Kanada'nın kuzey bölgesinde yüzbaşı ve vali olarak göreve geldi.

HENSLOW, John Stevens (1796-1861): Cambridge Üniversitesinde 1822-7 yılları arasında mineralbilim profesörü olarak çalıştı. 1827'de botanik profesörü oldu. 1837'de Suffolk kentindeki Hitcham'ın rektörü oldu. Charles Darwin'in arkadaşı ve akıl hocasıdır.

HERSCHEL, John Frederick William (1792-1871): Ünlü bir doğa felsefecisi ve gökbilimcidir. Astronomik araştırmalar için Kap'a yapılan keşif gezisini yönetti (1833-8). *A preliminary discourse on the study of natural philosophy* isimli eseri 1830'da Londra'da yayımlandı.

HOLMAN, James (1786-1857): Gezin. *A voyage around the world* adlı çalışması Londra'da 1834-5 yıllarında basıldı.

HUMBOLDT, Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander von (1769-1859): Aimé Bonpland'la Orta ve Güney Amerika'ya yolculuğa çıktı (1799-1804). Ünlü bir eser olan *Personal Narrative*'in yazarıdır (eser İngilizceye çevrildi ve 1814 ile 1829 yılları arasında Londra'da basıldı) ve *Voyage aux régions équinoxiales du nouveau continent* isimli eseri ise Paris'te 1805 ile 1834 yılları arasında basılmıştır.

KING, Phillip Parker (1793-1856): Deniz subayı. *HMS Adventure and Beagle*'ın Güney Amerika'ya yaptığı ilk keşif gezinin kumandanıdır (1826-30). 1830'da Avustralya'ya yerleşti. Parker'ın Güney Amerika'ya yaptığı gezinin notlarını Robert FitzRoy düzeltti ve FitzRoy 1839'da Londra'da basılan *Narrative* isimli eserine bu notları da dahil etti.

KIRBY, William (1759-1850): Entomolog. William Spence'le birlikte, 1815 ve 1826 yıllarında Londra'da basılan *Introduction to entomology*'yi kaleme aldı. 1835'te Londra'da basılan ve bir Bridgewater incelemesi olan *The habits and instincts of animals*'ı kaleme aldı.

KOTZEBUE, Otto von (1787-1846): Deniz subayı. Rusların Güney Pasifik'e yaptığı keşif gezisinde (1803-6) A. I. Krusenstern'e eşlik etti. Güney Denizlerine, Bering Boğazlarına yapılan yolculuklarda (1815-18) *Rurick*'in kumandanıydı ve daha sonra dünyanın etrafını dolaştı (1823-6). Kaleme aldığı *A voyage of discovery* 1821'de, *A new voyage around the world* de 1830'da Londra'da basıldı.

LA BILLARDIÈRE, Jacques Julien de (1755-1834): Fransızların La Pérouse'da yaptığı keşif gezisinin kumandanıydı (1791-4). Hollandalılar tarafından Cava'da hapse atıldı ve 1795'te serbest kaldı. *Relation du voyage à la recherche de La Pérouse* isimli eseri Paris'te 1800 yılında basılmıştır. Avustralya botanigi üzerine çeşitli çalışmaları vardır.

LA PÉROUSE, Jean François de Galaup, Comte de (1741-

1788): Deniz Subayı. Pasifik'e yapılan yolculukta *L'Astrolabe*'ın kumandanlığını yapmıştır (1785-88). Avustralya yakınlarındaki Santa Cruz'da yer alan Vanikoro mercan resiflerinde deniz kazası geçirmiş ve ölmüştür.

LATREILLE, Pierre André (1762-1833): Taksonomist. Paris'teki Doğa Tarihi Müzesinde entomoloji profesörüdür.

LESSON, René-Primevère (1794-1849): Louis Isidore Duperrey ile J.S.C. Dumont d'Urville'in kumandanlığını üstlendiği *Coquille* gemisi ile güney yarımküreyi dolaştı (1822-5). Çıktığı bu yolculukla ilgili hazırladığı pek çok bilimsel çalışma 1827 ile 1835 yılları arasında çeşitli kitaplarda yayımlanmıştır.

LUMB, Edward: Buenos Aires'te yaşayan İngiliz tüccar. 1834 yılında Charles Darwin'e konaklama ve fosil kemiklerini satın alma konusunda yardımcı oldu.

LYELL, Charles (1797-1875): Önde gelen jeologlardan. *Principles of Geology* [Jeolojinin İlkeleri] isimli eseri Londra'da 1830 ve 1833 yılları arasında basıldı. Doğaya "tekdüzelik" kuramı ile yaklaştı. Charles Darwin'in arkadaşıdır ve Darwin *Tazı* ile çıktığı yolculuktan döndükten sonra Lyell onun akıl hocası olmuştur.

MCCORMICK, Robert (1800-1890): Doğa bilimci ve deniz kuvvetleri doktoru. Brezilya'nın Río de Janeiro kentinde *Tazı*'yı terk etmiştir. O tarihe dek *Tazı*'da doktor olarak görev yapmıştır (1831-2). 1852'de Sör John Franklin'i aramak için çıkılan yolculuğa katılmıştır.

MAGELLAN, Ferdinand (1480-1521): Dünyanın etrafını ilk kez dolaşan Portekizli denizci (1519-22).

MARTENS, Conrad (1801-1878): Ressam. *Tazı*'da Auguste Earle'ün yerine çizim işlerini üstlenmiştir (1833-4). 1835 yılında gemiden ayrılp Avustralya'ya yerleşmiştir.

MOLINA, Juan Ignacio (1740-1829): 1768 yılına kadar Şili'de Concepción'da yaşayan Cizvit rahibi. 1776 yılında Bologna'da basılan *Compendio della Storia geografica, naturale, e civile del regno del Chile* isimli eseri kaleme almıştır.

ORBIGNY, Alcide d' (1802-1857): Paris'teki Doğa Tarihi

Müzesi için türler toplamak üzere Güney Amerika'ya gitti (1826-34). *Voyage dans L'Amérique méridionale* isimli eserini 1834 ve 1847 yılları arasında Paris'te yayımladı.

OWEN, Richard (1804-1892): Tanınmış bir karşılaştırmalı anatomi uzmanı ve paleontolog. Londra'da yer alan Royal College of Surgeon Müzesinde görev aldı ve müzede profesör olarak çalıştı. Charles Darwin'in koleksiyonundaki memelilere ait fosillerin türlerini tespit etti.

OWEN, William Fitzwilliam (1774-1857): Deniz subayı. *Narrative of voyages to explore the shores of Africa, Arabia and Madagascar* adlı eseri 1833 yılında Londra'da yayımlandı.

PARISH, Woodbine (1796-1882): Diplomat ve doğa bilimci. Buenos Aires'te diplomatlık (1825-32), Brezilya'da paleontolojik araştırmalar yaptı ve 1839 yılında Londra'da *Buenos Aires and the provinces of Río de la Plata* isimli eserini yayımladı.

PETLAND, Joseph Barclay (1797-1873): Güney Amerika'yı dolaşmıştır. Bolivya'da başkonsolosluk yapmıştır (1836-9). Woodbine Parish ile birlikte Bolivya Andlarını incelemiştir (1826-7).

PERNETY, Antoine Joseph (1716-1801): Güney Amerika yolculuğunda Bougainville'e eşlik etmiştir (1763). 1769'da Paris'te *Journal historique d'un voyage fait aux îles Malouines* isimli eserini yayımlamıştır.

QUOY, Jean René Constant (1790-1869): Louis Claude de Freycnet'nin (1817-20) komutasındaki *Uranie* gemisi ile güney yarımküreye gitmiştir. J. S. C. Dumont d'Urville'in (1826-9) kumandasındaki *Astrolabe*'la da yolculuğa çıkmıştır. *Uranie* ile (Paris 1824) ve *Astrolabe*'la (Paris 1830-32) çıktığı gezilerde toplanan zoolojik koleksiyonları anlatmıştır.

REID, John (1809-1849): Anatomi uzmanı. 1841 yılında Saint Andrew's Üniversitesinde profesör olmuştur. *Physiological, anatomical, and pathological researches* isimli eseri 1848 yılında Edinburgh'da yayımlanmıştır.

ROSAS, Don Jun Manuel Ortez (1793-1877): Buenos Aires'in valisi (1829-32). Daha fazla toprak kazanabilmek için

Kızılderili karşıtı kampanyalar yürütmüştür (1833-5). İkinci kez vali olarak seçilmiştir (1835-52).

ROSS, James Clark (1800-1862): Kutup daireleri konusunda otoritedir. Antarktika'ya yapılan gezilerde *Erebus* ve *Terror* gemilerinin kumandanıydı (1839-43), Sör John Franklin'le birlikte kuzey kutup bölgesini araştırdı (1848). *A voyage of discovery and research in southern and Antarctic regions* isimli eseri 1847 yılında Londra'da yayımlandı.

SCORESBY, William (1789-1857): Usta denizci ve doğa bilimci. Kuzey kutup bölgesinde balina yetiştiriciliğiyle uğraştı. *Account of the Arctic regions and Northern whale fishery* isimli eseri 1820 yılında Londra'da yayımlandı.

SMITH, Andrew (1797-1872): Ümit Burnunda ikamet eden ordu doktoru (1821-37). Güney Afrika'nın iç kısımlarının büyük bir kısmını gezmiştir. *Illustrations of the zoology of South Africa* isimli eseri 1838 ve 1847 yılları arasında Londra'da basılmıştır. 1837 yılında İngiltere'ye döndükten sonra Afrika konusunda otorite olarak görülmüştür.

SOWERBY, George Brettingham, baba olan (1788-1854): Kabuk bilimci ve sanatçı. Charles Darwin'in koleksiyonundaki kabukların türlerini tespit etmiştir.

STOKES, John Lort (1812-1855): Deniz subayı. *Tazi*'da yüzbaşıydı (1831-6). Charles Darwin'in hem arkadaşıdır hem de *Tazi*'nın ikinci yolculuğu boyunca Darwin'in yanında ortak araştırmacı olarak çalışmıştır ve Darwin'e yardımcı olmuştur.

STOKES, Pringle (ölümü 1828): Philip Parker King komutasındaki *Tazi*'nın Güney Amerika'ya yaptığı ilk yolculukta geminin kaptanı olarak görev yapmıştır (1826-30). 1828 yılında intihar etmiştir.

STURT, Charles (1795-1869): Kaşif ve yönetici. Avustralya'nın iç kısımlarına doğru pek çok kez keşif gezisine çıkmıştır (1827-45). *Narrative of an expedition into Central Australia* isimli eseri 1848 yılında Londra'da yayımlanmıştır.

SULIVAN, Bartholomew James (1810-1890): Deniz subayı. *Tazi*'da yüzbaşı olarak görev yapmıştır (1831-6). Yolcu-

luk sırasında Charles Darwin'le dost olmuştur ve yolculuk sonrasında dostlukları devam etmiştir.

SWAINSON, Willam (1789-1855): Zoolog ve popüler olmuş bir bilim yazarı. Sınıflandırmada beşli sistemi savunmuştur. *Zoological illustrations* isimli eseri 1820-23 yılları arasında *Exotic Conchology* isimli eseri 1821-2 yıllarında Londra'da basılmıştır.

ULLUA Y DE LA TORRE GIRAL, Antonio de (1716-1795): Fransızların Amerika'ya yaptıkları bilimsel keşif gezisine katıldı (1736-45). *Relación histórica del viaje a la América meridional* isimli eseri 1748 yılında Madrid'de basıldı.

WATERHOUSE, George Robert (1810-1888): Doğa bilimci. Zooloji Derneği küratörü (1836-43). Charles Darwin'in *Tazı* Yolculuğu sırasında topladığı böcek örneklerinin türlerini tespit etmiştir.

WILLIAMS, Henry (1792-1867): Deniz subayı. 1822 yılında Yeni Zelanda'da misyonerlik yapmaya başlamıştır. Paihia'da Waimate'de misyonerlik faaliyetlerinde bulundu. Waitangi üzerine yapılan anlaşmada bozguncuların tarafında yer aldı.

YORK MINSTER: 1830 yılında Robert FitzRoy tarafından İngiltere'ye getirilen Fuegian. 1833 yılında Tierra del Fuego'ya geri dönmüştür.

Charles Darwin

Tazı Yolculuğu

CHARLES DARWIN: 1809'da Shrewsbury'de doğdu ve Shrewsbury School, Edinburgh Üniversitesi ve Cambridge Christ's College'da eğitim gördü. 1831'de diplomasını aldı ve aynı yıl HMS *Tazı* gemisinde kaptana eşlik etmek üzere beş yıllık bir yolculuğa çıktı. Yolculuğun amacı Patagonya ve Tierra del Fuego sahillerinin haritasını çıkarmak ve dünyayla ilgili kronometrik ölçümler hazırlamaktı. Darwin, yazdığı mektupların bazılarını yolculuktayken hususi olarak yayımladı. Yolculuktan döndükten sonra İngiltere'nin önde gelen bilim adamlarından biri oldu. 1839 yılında Kraliyet Derneği Üyesi seçildi. Hayatının geri kalan kısmında ise yolculuk boyunca keşfettiklerini yayımladı ve türlerin evrimi teorisini kanıtlayan metinler kaleme aldı. 1859'da *Türlerin Kökeni*'ni yayımladı. Darwin hayatının büyük bir kısmını çocuklarıyla ve 1839'da evlendiği kuzeni Emma Wedgwood ile Kent şehrindeki Down House'da geçirdi. 1882 yılında vefat eden Darwin'in mezarı Westminster Abbey'dedir.

DR. MICHAEL NEVE: Londra Wellcome Institute'te Tıp Tarihi Bölümünde kıdemli öğretim üyesidir. Psikiyatri ve yaşam bilimleri tarihi dersleri vermektedir.

DR. JANET BROWN: Londra Wellcome Institute'te biyoloji tarihi alanında ders vermektedir. Charles Darwin'in mektuplarının editörlüğünü yapmıştır. Darwin'in iki ciltlik biyografisinin ilki olan *Voyaging [Yolculuk]* 1995'te yayımlanmıştır.

DERMAN KIZILAY: 1987 yılında İstanbul'da doğdu. Lisans derecesini İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamladı. Yüksek Lisans derecesini ise Bilgi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümünden aldı. İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünde doktora eğitimine devam etmektedir. Çeviri-bilim, dilbilim ve edebiyat alanlarında dersler verdi ve halen serbest çevirmen olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Tazı Yolculuğu

Charles Darwin

Tazı yolculuğu hiç şüphesiz Charles Darwin'in hayatındaki en şekillendirici ve en etkili olaydı. 1831'de başlayıp 1836'nın sonlarına doğru tamamlanan bu yolculuk onun yumuşak başlı ve amaçsız bir genç adam olmaktan çıkıp doğa tarihi ve jeoloji konusunda bilgi sahibi bir uzman haline gelmesini sağladı. Yolculuk Darwin için eşsiz bir fırsattı ve bilimsel gözlemler yapmasını, hayvan ve bitki türlerini toplamasını, o zamanlar Avrupalı doğa bilimcilerin hakkında çok az fikir sahibi olduğu bir dizi ülkeye seyahat etmesini sağladı. Yolculuk sayesinde din adamı olmaktan vazgeçti ve Londra'nın elit bilim dünyasına katılması gerektiğine ikna oldu. Bu keşif gezisi sayesinde bulduğu türleri sınıflandırdı ve onları tanımladı, gördüğü çoğu şeyle ilgili pek çok kitap ve bir sürü makale yazdı.

Darwin *Tazı* ile yolculuğa çıkmasaydı bugün Birleşik Krallığın en büyük müzelerine dağılmış olan önemli koleksiyonlara, *Araştırmalar Günlüğü*'ne, *Tazı*'nın dünya çevresinde yaptığı seyahatlerden elde edilen zoolojik ve jeolojik açıklamaların anlatıldığı metinlere ve tabii ki evrim teorisi diye bir şeye asla sahip olamazdık.

Tazı'da geçirdiği dönem Darwin'in hayatının en muhteşem dönemiydi. *Türlerin Kökeni*'ni yayımladıktan ve biyolojik devrim yavaş yavaş tamamlandıktan çok sonra, altmış yedi yaşındayken bile Darwin otobiyografisinde hâlâ "*Tazı* ile çıktığım yolculuk hayatımda yaşadığım en önemli olaydır ve kariyerimin bütün seyrini bu yolculuk belirledi" der.

ISBN : 978-605-9460-42-2

50 ₺

 pinhanyayincilik.com

 [/pinhanyayincilik](https://www.facebook.com/pinhanyayincilik)

 [/pinhankitap](https://twitter.com/pinhankitap)